EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ

ALTINCI CİLT

üçdal
1988 NEŞRİYAT

Ankara Cad. No : 46
SİRKECİ — İSTANBUL
Tel : 5 26 49 84 - 5 27 83 32

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ ● Mehmed Zıllioğlu EVLİYA ÇELEBİ ● Tertip, tanzim, tashih ve sadeleştirme : Mümin Çevik ● Cop. Üçdal Neşriyat ● Dizgi - Baskı : Tasvir Matbaası/İstanbul, 1984

ŞEÇEVAR KALESİ

Erdel'e bağlıdır. Ama Avusturya İmparatoru da beşyüz asker koymuştur. Sahibi Seydi - Ahmed Paşa'nın katlettiği Rakoçi'dir. O öldükten sonra anasına kaldı. Kale Şeçe deresi ağzında geniş bir yerde yuvarlak ve taş bina güzel bir kaledir. Hendeğinin içinden Seçe nehri akar. Gece kalenin duvarlarını aydınlattıkları vakit, hendeğin içi de aydınlanır. İşte yine böyle aydınlıkta bütün düşman hisar içinden (Pajorj Pajorj) diye bekçilik edip, kale beklerlerdi. Biz de o sırada ânî olarak kale dibine düştük. Kurtuluştan ümit keserek perişan olduk. O an içinde arabalar içinde ve dışarda bulunan esirlerimiz bir ağızdan bağırmaya başladılar. O anda aklımız başımıza geldi ve neye uğradığımızı anladık. Ganimetten vaz geçip, bağıran esirlere derhal birer satır vurup, bizi o yere getirenlerin hepsinin kellelerini kestik. Bağırma da kesildi. Halimiz nice olur? diye düşünürken esirin biri «İşte sizin askeriniz buraya yakındır. Beni bırakın, sizi selâmetle götüreyim. Götürmezsem beni de bunlar gibi öldürün» dedi. Fakat «Bu benim götüreceğim yoldan bu arabalar geçmez, ama çok çabuk götürürüm» diye yemin etti. Onu kılavuz edip, onaltı arabanın içlerindeki ganimet mallarını, kız ve oğlanları arabaların atlarına yükleyip, bazılarını da Tatar atlarına bindirdik. Koyunları ve sığırları bıraktık. Şeçe deresi içinde yarım saat gidip, kıble tarafına, bir yalçın kaya üzerine çıkıp, üstü sarp ağaçlıktan geçerek o gece yarısında gide gide, büyük bir ateş gördük. «Acaba bu nedir?» diye esirden sorduğumuzda «Sasvaroş şehridir. Sizin asker bu şehri de vurmuş, ama o şehre iki günde varılır» dedi. Bizim de canımız rahat oldu. Geride kalan Şeçevar kalesi de bizim esirleri kırdığımızı duyup, o gece sabaha kadar bin pâre toptan fazla top atarak yeri göğü inim inim inletti. Velhasıl dört tarafımız bize cehennem deresi oldu. O gece Keşt nehri kıyısına vardık. Bu nehir Lipan dağlarından çıkıp, adı geçen Şeçevar kalesinin hendeğinin içinden geçen Şeçe nehrine karışır. Oradan da aşağı Maroş nehrine karışır. O gece bu nehri yüzbin güçlükle geçip, sabaha kadar yürüyerek Allah'a hamdolsun İslâm askerinin yolu üzerine çıktık. Bazı çeteci askerine rast geldik. Ve Deve kalesi dibinde İslâm askerine ulaştık. Daha önce üçbin aded sığır ve koyunları orduya göndermiştik. Onlar doğru yollar ile bir günde orduya ulaşmış. Ve bin kuruşa satmışlar. Geldiğimizde parasını hazır bulduk. Sonra bizim getirdiğimiz esirleri ve ganimet mallarını ordu pazarında sattık. Tamamı yedi kese oldu. Arkadaşlarımız ve Tatar kardeşlerimizle paylaştık. Bana kırk kuruş ve bir köle düştü.

Devevar hisarı :

Varad kalesi fethine giderken Kaçatlı Ali Ağa kardeşliği Lâfi-zâdeyi esirlikten kurtarmağa Deve kalesine gelmiş ve bir gece kapudanında misafir kalmıştık. Kaleyi o bahisde anlattık. Şimdi Serdâr Ali Paşa'ya kapudanı itaat edip, hediyeler getirdi. İslâm askeri ile bol bol alış veriş yaparak kurtuldu. Oradan kalkıp kuzeye bir saat giderek, (Sazvaroş) kalesine geldik.

Sazvaroş kalesi :

Erdel kralına tâbi ise de Saz Macarlarının idaresindedir. İçinde Avusturya İmparatorunun askeri olduğundan itaat etmeyerek kaleyi boş bırakıp gitmiş. Bu sebeble şehir yakıldı. Ama kalesi bir dağ dibinde meyilli ve yuvarlaktır. Hendeği ağzına kadar su dolu idi. Büyük bir varoşu var. Çeşit çeşit saraylar, han ve kiliselerle süslü bağ, bahçe, çarşı ve pazar ile donatılmış şirin bir şehirdir. Yakılırken o kadar ganimet malı ve zahire bulundu ki, İslâm askeri zengin oldular. Burada da dağlarda ve bağlarda üçyüz yiğit ile esir ve ganimet malı çıkarıp, İslâm ordusunda satarak üçyüz kuruş hisse aldık. Çektiğimiz sıkıntıları unuttuk. Ertesi gün bu kaleden kalkıp kuzeye altı saat gidip (Vinçezvar) kalesine geldik.

Vinçazvar kalesi :

Erdel kralına tâbidir. Ama ölen mel'un Rakoçi'nin mülkü olduğundan ve içindeki bin kadar Avusturyalı asker asla itaat etmeyip, beşyüz kadar top attılar. Yanına yaklaşmak imkânı olmadı. Ne çare serasker Erdel'de kale kuşatıp topa tutmağa memur değil. Ancak bir kral tâyin edip, üç yıllık hazine tahsiliyle görevlidir. Vinçazvar kalesi ise Maroş nehrinin karşı tarafında beraber topraklı bir dağ sırtında, taştan yapılmış, sağlam bir yapıdır. Dört yanı dereli, tepeli ufacık dağlardır. Maroş nehrinin beri tarafında, köprü başında büyük bir varoşu vardır. Büyük kiliseleri, evleri, han, çarşı ve pazarı ile gelişmiş şehir iken bir gece rüzgâr sür'atli Tatar askeri bu şehrin bütün adamlarını esir eder, mal ve erzaklarını yağma edip şehri de ateşe vererek harâb eder. Bu şehir Macarlarca dedelerinin mezarları gibi kıymetlidir. Ama Tatar, kıymet ve saygı bilir takımından olmadığı için halk çaresiz kalıp Tatar'a itaat ederek canlarını kurtardı.

Buradan kalkıp kuzeye doğru giderken Tatar askeri, kral Keminyanoş ile tabur cengi edip onbin esir ile İslâm ordusuna katılır. İslâm askerlerinde bir sevinç ve şenlik oldu ki anlatılamaz!... Oradan kalkıp köyleri yaka, yıka Maroş nehri kenarına vardık. Sağlam bir köprüden İslâm ordusu geçip, kat, kat, alay ile yürüyüp Belgrad'dan bir top menzili uzaklıkta konuldu.

Erdel Belgrad'ı : Tuna'daki Belgrad'ın fethinden sonra bu kale yapılıp adına Belgrad denmiş. Bütün Erdel krallarının kaldığı yerdir. Kalesi, Maroş nehri kenarında geniş bir sahradadır. Dört köşe, metin ve dayanıklıdır. Beş adad tuğladan yapılmış, sağlam tabyası var, sanki Varat kalesidir. İki kapısı var: Biri kıble tarafına, diğeri batıya bakar. Kalenin içi satranç işli caddeler ile süslü, san'at eseri kiliseleri ile bezenmiş idi ki anlatılması imkânsız!... Han ve imâretleri, medrese, patrik ve keşiş hâneleri, çarşı, pazar ve bedestanı ile gayet güzel idi. Kalenin kıble tarafındaki duvarının üzerinde sahraya bakan, krallara ait, ibret verici, yüksek bir saray var idi ki, bütün duvarları ve kapıları işli ve rengârenk nakışlı, sütunlu somaki mermerden idi. Pencereleri prinç kafesli, billûr, necef ve moron camlar ile süslenmiş tabanı Hind işi gibi mermer ve taşlarla döşenmiş idi. Çeşitli altlı ve üstlü köşklerinde fıskiye, havuz ve şadırvanlarından sular fışkırırdı. Lâkin Osmanlı askerine karşı koyamıyacağını anladığından böyle sağlam, güzel, sevilen ve rağbet edilen şehri bırakıp, bütün halkı dağlara kaçarlar. Her tarafa dağılan yağmacı Tatar askerini toplamak mümkün olamdı. Önce kiliselerin çnlarını çıkardılar. Diğer para hazinelerini bulup, hesapsız ganimet malı aldılar. Sonra böyle güzel bir şehri ateşe verdiler. Garip şehir ateşler içinde kalıp, hiç bir imâreti kalmadı.

Daha önce Yanova savaşına giderken Mehmet Giray Han bu şehre uğrayıp, Bağdad kalesine sarılarak altı gün, yedi gece cenk edip, sonunda kaleyi dövmekten vaz geçmiş ve Hân hazretleri şehrin dışını ateşe vurup gitmişlerdi. O zamandan beri Erdelliler, varoşu tâmir edip geliştirdilerse de, o da şimdi ateşe vurulup berbât oldu. Ama bu kale halkı hile ile hazır olsalardı hayli analar ağlatıp, cenk ederlerdi. Zira kalenin kıble tarafı tamamen batak ve çıtaktır. Bilmeden oraya giren kurtulamayıp boğulurdu.

Bu şehrin havası ve suyu, bağ ve bahçesi hoştur. İslâm askeri burada iki gün konakladı. Tatar askerine yine çapula yani sefere gitmesi ferman olundu. Onikibin asker, Kral Keminyanoş'un arkasına düşüp gittiler.

Oradan kalkıp beş saat giderek Maroş nehri kenarında menzil aldık. Geçtiğimiz köylerin bütün malları alınıp, köyler ateşe verildi. Oradan kuzeye doğru üç saat giderek (Antvar) kalesine geldik. Yapıcısı Yezdban imiş. Burası da Erdel krallarının idâresinde olup Rodi İşvanoğlu elinde idi. Maroş nehri kenarından uzakça bir ovada, güzel bir kale imiş. Manastırlar, saraylar, çarşı ve pazarlar, hanlar, diğer imâretleri varmış. Öncü İsmail Paşa ile Tatar askeri ileri gidip, bütün mal ve erzakını alıp şehri yakıp yıkmışlar. Ancak bazı yerlerde mal ve para, bağ ve bahçe kalıp, sonradan gelen askerlere ganimet oldu.

Buradan yine kuzey tarafa gidip, dört saatte bir kule, ırmak ve bunca otlukları geçip (Ponçap) menziline geldik. Gayet güzel bir nahiye idi. Ta-

tar askeri, Keminyanoş taburunun ardı sıra giderken bu nahiyeyi berbât edip, yirmibin aded esîr alarak orduya dönmüşlerdi. Bir esir, bir kuruşa satılmağa başladı. Oradan sonra üç saat daha giderek (Torde) ye geldik.

Torde şehri : Erdel kralına bağlıdır. Ama ayrı bir emânettir ki bir Mısır hâzinesi geliri olur. Bütün serhadlere ve vilâyetlere tuz bu şehirden gider. Ehâlisinin hepsi tuzcudur. Burada tuz çıkarılan mağaraları görmeyen, dünyada görülecek şeyleri görmüş değildir. Zira son derece korkunç, yerin dibine varmış, her bir mâdeni cehennem kuyusuna benzeyen mağaralar var ki Allah korusun esirleri bu tuz madeninde çalıştırırlar. Kurtulmak imkânsızdır. Burada tuz kayaları dağlar gibi yığılmış olduğundan askerlerin atları, katır ve develeri, sığır ve koyunları bu tuzları yeyip, yalayıp safâlar ettiler. Bu dünya evinde bu şekilde tuz madeni iki yerdedir: Biri bu Erdel Torde'sidir, biri de Eflâk'tadır. Başka ülkelerde tuz göllerde ve deniz kenarında olur. Ama Hacı Bektaş Veli tuzu gibi taştır. Eflâk ve Torde tuzları ise fil cüssesi kadar kayalardır. Bu Erdel'in Torde madeni yakınında büyük bir şehir vardı. Bağ, bahçe, imâret ve diğerleri ile sanki bir irem bağı idi. Burada bir gün kalındı. Bu şehir de ateş ile öyle berbâd edildi ki yerinde ateşin külünden başka birşey kalmadı. Ben hakir, Melek - Ahmed Paşa'dan izin alıp bu Torde şehrinden batıya doğru, silâhlı yiğitler ile, bir gün, bir gece dağlar içinde seğirtip (Şolomkovar) kalesine geldik.

Bu kaleyi uzaktan görünce düşman kalesi zannedip, daha ileri vardık. Mimarlar yeni bir minare yapıyorlardı. Meğer bu kale, bizim başkumandanımız Ali Paşa, Varat kalesini fethedince bu da aman ile fetholunup İslâm diyarı olmuş. Varat Paşasının Padişah hâssından voyvodalığı ve nahiye merkezi yapılmış. Varat Paşası Sinan Paşa'nın adamları bizi görünce merak edip «acaba bunlar kimlerdir?» diye birbirlerine sormaya başlayıp bildiler ki bir alay çeteci gâzîleri :

«Bre gâzîler, hoş geldiniz, safâ geldiniz! Bre, bir aydır İslâm askerinden haber yok, siz nereden geldiniz, nereye gidersiniz ve İslâm askeri nerededir?»

Diye sorduklarında :

«Vallahi, biz orduyu tuz çıkan Torde şehrinde bıraktık. Bir gün, bir gecede ılgar ile gezip, bu kaleyi düşman kalesi zannedip geldik. Allah'a şükür İslâm diyarına ayak bastık.»

Dediğimizde :

«Bre canım, o tuz çıkan şehir bu kalemize altı konaktır; siz bu kâfiristanı bu kırk, elli yiğit ile nasıl geçtiniz?»

Diye hayret ettiler. Son derece saygı gösterip, ikram edip, ziyâfetler vererek :

«Sakının kardaşlar, bu nahiyeden esir almayın, köy yakmayın, siz bilirsiz.»

Diye bize bolca hediyeler verdiler. Ben hemen:

«Bakın a gâziler! Bizler at sırtına geldikten sonra can ve baş oynatır bir alay garipleriz. Biz bu diyara gelmedik, köylerini görmedik ve kasabalarını bilmedik. Ordumuza boş gitmemek için aç kurt koyuna saldırır gibi saldırıp elbette av alırız. Ey, şimdi öyle ise sizlerden ricamız odur ki; bu kadar gâzîlerimizden bizimle beşer, onar tane yiğit atlanıp bize av olacak düşman köylerini göstersin ve sınırlarınızdan yine geri dönüp gelsinler.»

Dedim. Bazı yiğitleri: «Vallahi doğru» deyip, on aded yiğit bizimle gelmek için hazırlandılar. Ama bu Şalomkovar kalesi ağaç ve rıhtımdan yapılmış palangadır. Çok sağlam ve dayanıklıdır. İçinde bin aded seçkin bahadır erleri, bir câmii, yeterince cephânesi, şâhâne Macar topları var. Kale, bir yayla dibine yapılmış olup biraz engeli var. Bağları dağdadır. Çarşısı, pazarı ve diğer imâretleri daha yeni yapılmakta idi.

Sonra bu kaleden arkadaşlar geldi. Buradan eli boş döndük. O gün doğuya doğru yürüdük. Kerş nehrini geçtik. Kerş'in karşı tarafında on katana ile düşman eline henüz esir olmuş altı İslâm askeri vardı. Hemen hepimiz dalsatır olup, bir anda onbeşini de aktarıp, yakalayıp esir ettik. Altı İslâm askeri de zincirlerini alıp, kendilerine Hızır gibi yetişmiş olduk. Hepsini düşmanın atlarına bindirdik. Düşmanı yaya bırakıp yürüterek dört yanımızı yakıp, yıktık. Kırkaltı aded seçkin esir alıp, İslâm ordusuna döndük. Esirleri satarak onar kuruş paylaştık.

Oradan da kalkıp yine kuzey tarafında geniş bir ova içinde etrafı harâb ederek altı saat gidip (Samoş Oyvar) kalesine geldik.

Samoş Oyvar kalesi: Doğrusu (Onvar) dır. Erdel krallarına bağlıdır. Lâkin Süleyman Han zamanından önce bütün Macaristan'ın ticâret yeri idi. Kalesi bir büyük gölün kenarında altı kenar şeklinde, sağlam, güzel bir kaledir. Yedi aded tabyası vardır. Cephâneliği ve topları ile, altıbin aded cengâver Nemse askeri var. Hemen zafer kazanmış, mutlu İslâm ordumuz kalenin altına varıp konakladık. Bütün asker kalenin etrafına üşüştü. Kaleden kâfir ancak bir yaylım top ateşi edip, sadece bir yaylım da kurşun atmağa güçleri yetti, başka tâkatları kalmadı. Bütün papazları kale duvarları üzerine aman bayrakları serip: «Elamân, elamân!» diye feryad ve figâna başladılar. Kalenin batı tarafından, Melek - Ahmet Paşa kolundan Rumeli askeri merdiven ve kementlerle kalenin duvarları üzerine tırmandılar. Nice serdengeçtiler burç ve barolarda savaşıp, gâziler kale duvarlarının ve bedenlerinin üzerini doldurdu. Düşmanın çoğu çukura düşer gibi kale hendeğine kararsızca atılıp, boğulup, öldüler. İslâm askerleri kale kapılarını açtılar. Bütün gâziler içeriye doldular. Metris ve lâğımsız ve tüfeksiz bu şekilde kale alındığı görülmemiştir. Ama ne sağlam ve dayanılık kale idi! Hemen, hemen Osmanlı korkusundan çaresiz

kalıp, aman dilediler. Ama diledikleri kabul edilmeyip, binlercesi esir edildi. Malları fakirlere ganimet oldu. Kale bedenleri üzerinde ben ve yedi adamım ezan okuyup, zafer alâmetlerini yerleştirdik. Bütün kiliselerindeki putlar kırıldı. Yüksek yapılı, san'at eseri kiliseleri vardı ki; her biri göğe yükselmiş, üzerleri mavi kurşun ile örtülü idi. Kiliselerin yedisinde mihrâb, minber, müezzin yeri, kürsiler yapılması ferman olundu. Müslüman gâzilere ve İslâm toplumuna ibâdet yeri olması uygun görüldüğünde efendimiz Melek - Ahmet Paşa doğru bulmadı. Bütün devlet ayânı, ileri gelenleri, iş erleri ve yaşlı gâziler bir yere toplanıp görüş..ler. Melek - Ahmet Paşa :

— «Eğer bu Erdel memleketini İslâm diyarına kattık derseniz bunu, Yıldırım Bayezid Han ve Sarı - Gâzi Süleyman Han dahi yapamamışlardır. Onlar, Tuna'yı hudud edip, bu tarafa bakmamış ve yakmamış; Mekke ve Medine vakfı olsun deyip gitmişlerdir. Bu kale, tâ kâfir ülkesi ortasındadır ki yirmi gündür İslâm tarafından bu yere güçlükle geldik. Kaleyi îmar edip, içine bu kadar insanı koyup gidersiniz, sonra nasıl korursunuz. Etrafında İslâm kalelerinden nâm ve nişan bile yoktur. Seydi - Ahmet Paşa rahmetli, bu anda sağ olsa idi buraya adam koyabilirdi. Çünkü düşmanın gözünü yıldırmıştı. Binlercesini kırmıştı. O ele geçirip bütün Erdel diyarını İslâm ülkesine katabilirdi.»

Deyip sustu. Bütün gâziler ve orada bulunanlar :

«Doğru görüştür. Bu kale, krallara mahsus, eski bir taht merkezi kaledir. Bunu İslâm ülkesine katsak bile her an düşman gelip, sarılarak alır. Nice kere sefer dertleri çekeriz. Câmi, tekke, mescid yapmak mümkün ama, koruması mümkün değildir.»

Deyip vazgeçildi. Bütün evlerden, kiliselerden ve hazinelerden nice değerli mallar alındı. Şehri yakıp, yıktılar. Gâziler, krallara mahsus büyük saraylar şeklinde kilisenin içinde nice kralların ölülerini buldular. Cesetlerden biri, son derece kıymetli mücevherler ile süslü gümüş bir tahtın üzerinde oturmuş, emreder şekilde idi. Başında mücevherli taç ve sorgucu, önünde kıymetli ipek örtüler; kılıç, kemer, belinde, mücevherli asâsı da belinde idi. Dört yanı altın ve mücevher içinde çeşitli altın ve cam sürahiler ile, sağında ve solunda yüz kese dinar bulunmakta idi. Gâziler bunları yağmada birbirlerine düşüp, yetmiş yiğit bu çatışmada şehit oldu. Şehitleri ordu içinde kuyular kazarak defnedip, üstünde ateşler yakarak, yerlerini belli etmedik.

Ertesi gün bu Samuş Oyvar kalesinden kalkıp, kuzey tarafına giderken o gün serdârdan casuslarımız gelip haber verdiler ki: «Hâlâ kral Keminyanoş Acetvar nahiyesinde bütün hersekleri ve beyleri ile yüzbin asker toplayıp ya bugün, yahut yarın üzerinize gelmek üzeredir. Zira Seydi - Ahmet Paşa öldü diye düşman ayaklanmıştır. Askerimizi tâ kâfir ülke-

sinin ortasına çekinceye kadar kendini göstermedi. Gâfil olmıyasın.» Diye serdârı haberdâr edip, ihsanlar alarak yine casusluğa gittiler. Artık bu ağırlıkları ileri bırakmayıp, çetecileri göndermiyerek tuğların ve ağırlıkların bir arada gitmesi ferman olundu.

Budin eyâletiyle İsmail Paşa öncü, Hacı - Kâsım Paşa ardcı, Melek - Ahmet Paşa sağda, Çavuş - zâde solda, özengi, özengiye bütün İslâm askeri tam silâhlı, hazır halde, ağır, ağır gitmekte idi. Bu kötü haberden serdâr Ali Paşa hoşlanmadı. Burada Seydi - Ahmet Paşa'yı öldürttüğüne pişman olup, üzüntü ile tütün içip giderdi. Zira rahmetli Seydi Paşa, askerin kuvvet kalbi ve düşmanın azraili idi. Oradan beş saat gidip, yüzbinlerce demet buğday yığınları içinde, verimli bir ovayı geçtik. Samoş nehri kenarında, yeşillik bir sahada konakladık. Burada serdâr, onbin aded Tatar askerini düşman avı, yağma, talan ve Keminyanoş'tan haber getirmeleri için gönderdi. Ben de beraber gittim. Tatar o gün, o gece çapul sardı. Satmar nâhiyeleri adlı yerde binlerce düşman askeri batak göle arka verip, bir tabur kazıp içine girmişlerdi.

Etrafına sur hendeği gibi çukurlar yarmışlar. Etraf duvarlarını büyük ağaçlar ile örtüp içine girmişler. Yanlarında hesapsız mal ile gizlendikleri haberini alan Tatar askeri ve tüfekçi serhad gâzilerinden ikibin seçkin atlı ve yaya asker düşman taburu üzerine vardılar. Kâfirlerin hepsi bataktan dışarı çıktılar. Tam üç saat savaşıldı. Tatar askeri sonunda yan verdi. Düşman bunları kaçtı zannedip askeri kovalamak için hepsi bataklıktan çıkıp sahraya düştüler. Tatar askerine bayram olup, bir anda yine dönerek düşmanı serhad gâzileri ile ortaya alarak topa tutulmuş maymuna döndürdüler. Nicelerini kılıçtan geçirdiler. Mallarını, çoluk, çocuklarını esir aldılar. Yedinci günde yirmibin esir ile orduya gelirken kaba, saba elbiseyi bırakıp, bütün esirleri alıp İslâm pazarına girince askerimiz sevinçle doldu. Hattâ benim adamlarım üç aded Macar okur, yazarı getirdiler. Birisi gayet güzel târih bilirdi. Dünyayı gezip, görmüştü. Ama bu esnada gelen esirlerin çokluğundan ordu içinde korkuya düşüldü. Kumandanın emri ile delikanlılar, kızlar ve kadınlar alıkonulup eli kılıç tutar, iş bilirlerden dokuzbin kadarını Samoş nehri kenarında öldürdüler. Ben burada hayrette kaldım. «Ey Tanrım, hikmetinden sual olunamaz! Ama bu ne gizli sırdır ki; dokuzbin adamın canı ve kanı çıkıp gitti» dedim. Şaşırdım kaldım!... Bunları hep, Keminyanoş geldiğinde ordu içinde binlerce düşmanın olması şaşkınlık verir diye kırdılar. Bu esnada casuslar gelip: «Keminyanoş yirmi konak içeri, Tise nehrini geçip gitti» diye haber verdiler. Asker sevinip, dokuzbin esiri kılıçtan geçirdiklerine pişman oldular ve son derece üzüldüler. Sonra Samuş nehri kenarından kalktık. Yine kuzeye doğru, Kral Keminyanoş'un ardı sıra diye niyet

edip, beş saat yol aldık. Yine Samuş nehri kenarında konakladık. Burada, Kral Rakoçi, evvelce Seydi - Ahmet Paşa'dan korkusundan büyük bir tabur kazmış idi ki, bir günde zor dolaşılır. Hendek çok derin olup, içinden Samuş nehri geçer. Hendeğin bir tarafı Samuş nehri ve doğu tarafı da sazlık ve bataklık idi. Kral Rakoçi bu taburda da duramayıp gitmişti.

Buradan kalkıp (Küçük Torda) menziline geldik. Burası da Erdel krallarına bağlı şenlikli bir şehir idi. Burada da büyük bir tuz madeni vardı. Bir Mısır hazinesi değerinde geliri olur. Ayrı bir herseklidir. Bu şehir de boş bulundu. Bütün mallar alınarak şehir yakılıp, yıkıldı. Samuş nehri bu bölgede ağır, ağır akar. İki tarafındaki verimli bayırları geçip (Kolojvar) kalesine geldik.

Kolojvar kalesi : Layoş adlı kral yaptırmıştır. Milâdi 1503 senesinde dünyaya gelmiştir. Kırkıncı yılında bu kaleyi Süleyman Han'dan korkusuna yaptırmıştır. Şimdi Erdel krallarına bağlıdır. İçinde Nemse çâsârı tarafından üçbin aded asker vardır. Kumandanı itaat etmediğinden büyük varoşunun vurulup, kalenin meydanda kaldığını gören Macarlar «el aman» deyip kalenin burç ve barolarına vire bayrakları çektiler. (Hereko) adlı kumandanı, serdârımıza hediyelerle gelip bağlılığını bildirdi.

Kale bağlı bir bayır dibinde, dört köşeli, sağlam bir yapı olup, çevre uzunluğu bin adımdır. Yalın kat duvarlı, kırk kuleli, dört kapılı, hendekli bir kaledir. Engeli batı tarafındadır ve bu yana bakan bir kapısı vardır. Bu kapı tarafında değirmeni var. Doğu tarafındaki varoş kapısı, kıbleye bakan meşatlık kapısıdır. Bu tarafındaki hendeği alçaktır. Bu kaleye herkes girip, gezip görüp, alış verişler yapıldı. Ben de içeri girip, gezip, gördüm. Onbir manastırı vardı. Her birinin servi gibi yüksek çanlıkları var. Üstleri gümüş gibi kalaylı pirinç ve teneke örtülüydü. Her kilisenin kubbesi üzerinde insan boyu kadar, altın yaldızlı haçları var. Her kilisenin yanında da medrese gibi papaz evleri, tüccar hanları, çarşı ve pazarları bulunuyordu. Bütün kadınları alış veriş yapıp, kocaları da bir iş yaparlardı. İslâm askerinin korkusundan etraftaki köy halkı gelip kaleye girdiklerinden hisar öyle kalabalık olmuştu ki ayak basacak bir yer yoktu. Dörtbin aded askeri de burada hazır idi. Suyu ve havası gayet hoştur. Buraları gezip, görüp orduya döndük. Oradan ayrılıp dört saat yol aldıktan sonra (Febz) menziline geldik. Çimenlik bir yerdir. Buradan da üç saatte (Şebeş Uyvar) kalesine geldik.

Şebeş Uyvar kalesi : (Mihadi Laslo) adındaki kral yaptırmıştır. Nemse çâşârı idaresinde olan kalesinde yatar. «Bunun oğlu olan İrşek, ünlü bir kraldı» diye Macar tarihlerinde yazılıdır. Bu kale de Erdel krallarına bağlıdır. Ama Deşvan adlı kral-zâdenin miras mülküdür. Kale dışındaki varoşu yakılıp içindeki düşman da aman dileyip kaleyi vire ile verdiler. İçindeki iş erleri ve diğer görevlileri kaleden çıkıp hediyeleri ile serdâra

geldiler. Bir oda yeniçeri ve sipâhi askerinden yasakçı aldılar. Kalesi Kerş nehri kenarında, altı köşeli, taş yapı, güzel bir kaledir. Tabyaları dayanıklıdır. Barış yapıldıktan sonra serdâra «hoş geldin» topları atılıp, şenlikler yapıldı. Çokça alış, veriş oldu. Yiyecek, içecek, nal ve mıhtan çok şey buldular. Hisar içinde beşbin aded Nemse askeri hazır durdular. Kerş nehri Şebeşvar yaylalarından doğup buraya iner ve iki kola ayrılır. Bir kolu Varat kalesi dibinden geçer; bir kolu da Kiş adını alıp Varat kalesi dibinden geçip, bir konak aşağı giderek Siyavuş Paşa'nın kardeşi Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı Fektebatur kalesi dibinden geçip, bir konak daha batı tarafa akarak, Tise nehrine karışır.

Şebeş Uyvar altından kalkıp, beş saatte (Otvar kapudanı sarayı) na geldik. Öyle bir san'at eseri idi ki!... Bu sarayı yağmacılar bir anda yağma edip, yakıp yıkarak yerle bir ettiler. Sonra yine kuzeye doğru sarp dağlar ve yollar aşıp üç saatte (Sindek) menziline geldik. Bu menzilde cephâne arabaları ve toplar getirilemedi. Bütün yiğitlerin kalması için Melek - Ahmet Paşa efendimiz görevlendirildi. O sarp dağlardan nice arabalar aşınca burada iki gün kaldık. Buraya getirilen esirlerin sayısını Allah bilir!... Onbeş yaşında bir esir yüz akçeye, bir at elli akçeye satıldı. İslâm ordusu öyle mala sahip oldu ki; herkes maldan bıkıp, ordu yerlerinde bazı değeri az şeyleri bıraktılar. Hatta; bâzı kadın ve çocuklar serbest dolaşırlardı. Bu yerlere Bahar nahiyesi derler. Çok verimli yerlerdir. Oradan beş saatte (Dezvaroş) şehrine geldik.

Dezvaroş şehri : Erdel krallarının hâssıdır. Asıl Erdel toprakları bu yerlerdir. Şehir bayır bir sahada kurulmuştur. Onikibin aded kâgir, kiremit ile örtülü evleri var ki; görenler hayran olur. Öncü İsmail Paşa askeri kıymetli mallar alıp, böyle nârin bir şehri yakıp, yıkıp harâb etmişlerdi. Melek - Ahmet Paşa efendimizle uğrayıp seyrettik. Birazcık güneşten zerre ve denizden damla gibi kalmışken yine de göze şirin görünüyordu.

Buradan kalkıp, dört saat ötede Maden Giyah menziline konduk. Hakikaten otlak madeni dendiği kadar var! Bütün İslâm askeri bu yeşil ova içinde iki gün istirahat etti. Tatar askerinin hayvanları bu sahranın otlarından doydular. Yine kalkıp beş saat giderek, bayır ve çayırlı yerler aşıp Samuş nehri kenarında konakladık. Bu nehir tâ doğu taraftaki Sigel yaylalarındaki Sal dağlarından doğar. Yirmi parça kaleye uğrayarak, Namin ve Kalu kaleleri yakınında Tise nehrine karışır. Nehir tâ Erdel ülkesinin ortasından akıp nice vâdileri, köy, kasaba kale ve tarlaları sular. Oradan kuzeye doğru akıp sonra döner. Burada ben onsekiz yiğit ile Samuş nehrini geçip, doğu tarafında dağlar aşarak, bir gece seğirtip, akşam vakti bir köy basıp, ondört esir, yüzelli sığır, ikiyüz aded koyun ganimet alıp, tekrar orduya döndük. Aldığımız ganimetleri satıp yirmibir kuruş pay al-

dım. Ona da Kâzım adında bir köleyi payımıza karşı tuttuk. Buradan dört saat kuzeye gidip Samuş nehri kenarında çimenlik, irem bağı gibi bir yerde karar kıldık. Bu sahranın etrafında bulunan köyleri yağma ve talan edip, hepsi yakılıp, yıkıldı. Bu nehir kenarında on gün kaldık. Sonra nehri geçip, doğuya doğru yöneldik. Beş saatte dağlar ve beller aşıp, ismini bilmediğim bir ovada konakladık. Askerlere tenbih olunup, herkes yanlarında bulunan esirleri bağladılar. Oradan iki saatte (Kövar) kalesine geldik.

Kövar kalesi : Macarca (taş kale) demektir. Erdel krallarına bağlıdır. Rakoçi'nin oğlu (Papoli) nin malıdır. (Gorandi Mikloş) adlı kral yaptırmıştır. Bu kale itaat etmeyip, askerimize yüzden fazla top atıp, birçok adamımızı şehit etti. Zira yola yakın idi. Sonra kimse yanına yaklaşmayıp, İslâm askeri uzaktan geçtiler. Ama kale askeri daha önceden pusuya girdiğinden hayli askerimizi esir edip zincire vurdular. Bu perişan durumu seraskerimiz öğrenince, bu kaleden esir almak için Melek - Ahmet Paşa'yı görevlendirdi. Bir gece ikibin aded silâhlı yiğit kale altında pusu kurdular. Sabah olunca kale kapısı açıldı. Düşman korkusundan dışarı çıktığında pusuda olan gâziler, ah! edip kılıç vurdular. Hemen kale kapısını kapatınca hepsi dışarda kaldı. Beşyüz aded esir, dörtyüz kadar da kelle alındı. Kaleden belki bin kadar top atıldı. Allah'a şükür kimsemize isâbet etmedi. Kale dışında kalan malları Hırvat gâzilerimiz alıp, beşyüz esir ile Melek - Ahmet Paşa'nın yanına geldiler. Bir kısım esirler de söyletmek için serdâra götürüldü. Sorular sorulduktan sonra otağ önünde kelleleri vücutlarından ayrıldı. Sonra alınan ganimet malları ile esirler satılmaya başlandı. Meğer kale kapudanı olan lânetli de kıyafet değiştirdiğinde o karışıklıkta o da esir olmuş. Kendisi sessizce duruyordu. Serhad gâzileri arasında fiyatı kırkbin kuruşa çıkınca kim olduğu anlaşılmıştı. Daha önce esir aldığı İslâm askerlerini bırakmak şartiyle kırkbin kuruşa satıldı. Her yiğide otuzar kuruş hisse düştü. Kövar kalesi, Samuş nehri kenarında, topraklı bir dağda, iki çatal karşı karşıya, yontma taştan yapılmış bir savaş kalesidir ki Deve kalesi hariç hiçbir kale buna benzemez. Samuş nehrine aşırı yüksek bir engeli vardır. Ama kaleye o dağdan bir zarar gelmez. Bu kaleye serhad halkı (Çatal kale) derler. Batı tarafına bakan bir kapısı var. Etrafı tepeli, dereli yerlerdir.

Buradan kalkıp, üç saatte (Lapuş) nehri kenarına geldik. Bu nehir tâ Halmaş yaylasından gelip burada Samuş nehrine karışır. Buraya yakın birçok yerde acaip ve garip ılıcalar var. Kiraz mevsiminde buralara yirmibin kadar insan birikip çadırlar içinde yeyip, içip, eğlenirler. Oradan üç saatte her biri şehre benzeyen köyleri yaka, yıka geçtik. Tovar köyü itaat ettiğinden buraya bir yeniçeri odası askeri yerleştirip köy yakılmadı. Burada nâm salmak için bin koyun alınıp, her koyun onaltı akçeye satıldı. Ordu mollası (Ramazan Efendi) sicile bu şekilde kaydetti. Hiçbir se-

ferde böyle ganimet elde edilememişti. Oradan beş saat gidip, 1071 senesi Zilhicce ayının Kurban bayramı arifesi günü (Allahümme lebbeyk) diyerek gidip (Nikban Ezder) (1) kalesine geldik.

Nikban Ezder kalesi : Güyâ, Acem diyarından gelme Menucehir oğullarından Nikbân yani iyi kral, bu temiz topraklara ayak basıp bir ejderhâyı öldürdüğü için adına (Nikbân ejder) demişlerdir diye esirlerimiz söyledi. Şimdi burası Erdel krallarının özel bir taht merkezidir. Ilıca suyu kenarında, dereli bir yerde, dört yanı engelli dağlardır. Kırkbin kadar bağı vardır. Halkının kazançları şarap yapıp, satmakladır. Kalesi dere içinde, dört köşeli, yalın kat taş duvarlı, büyük bir kaledir. Çevresi tam beşbin germe adımdır. Batı tarafı bataklıktır. Hendeği gayet geniş olup, alçak ve su ile doludur. Kıble tarafında varoş kapısı var. Ayrıca üç kapısı da üç tarafa bakan sağlam kapılardır. Bu kale engelli ve fazla dayanıklı olmadığı, halkının da zengin tüccarlar olduğundan korkup itaat etmişlerdi. Buraya da bir yeniçeri askeri ile Seydi - Ahmet Paşa'nın oğlu Mehmet Bey yasakçı konuldu. Burada iki gün kalıp, alış, verişler yapıldı. Ben de nal ve mıh almaya gidip kaleyi gezip, gördüm. Bin askere sahipti. Onbir aded çanlı kuleli Manastırı, hanları, medrese şeklinde papaz evleri olup, çarşı ve pazarları güzel ve gelişmiş idi. Burada da satışları kadınlar yaparlar. Bu kalenin iş sâhipleri de hediyelerle Ali Paşa'ya ve Melek - Ahmet Paşa'ya geldiler. Hepsine ikramlar yapıldı. Sonra kaleye gelip «Safâ geldiniz» anlamında bin parça balyemez top atışı yapılıp şenlikler edildi. Bunun arkasından serdâr Ali Paşa'ya ve Melek - Ahmet Paşa'ya beşer kese dolma riyal taler (2) kuruş getirdiler. Zira bu şehirde gümüş madeni var: Buranın madeni hiçbir yerin madenine benzemez. Üç yerde insan beli kalınlığında cevher çıkarmış. Maden yerini görmemiz mümkün olmadı. Ama kale ortasında, siyaset yeri yakınında darphânesi bulunur. Erdel ülkesinin altın ve kuruşu hep burada kesilir. Bu kalenin dışında irem bağı gibi büyük varoşu var. Nehrin iki tarafında kurulmuştur. Nehrin üzerinde su değirmenleri bulunur. Buğdayı ince un yaparlar. Unu da eleyip, kepeğini ayırırlar. Bu değirmenlere kimse giremez. Sadece buğday bırakırlar. Banezder nehri burada Samuş nehrine karışır. Ama Yanya nehri ılıca suyu olduğundan o kadar tatlı değildir, fakat faydalıdır. Bu su madenli, gümüş cevherli dağlardan geldiğinden suyu kullanmaktan dolayı şehir halkının çoğunun boğazında ur gibi şişlikler olur. Şehir bir dere içinde kurulduğundan havası ağırdır. Ama halkı gayet zengin ve zevk sahibi kimselerdir. Herkesin bağında bir köşkü olur. Bütün bilgin, hekim ve hâkimleri ve buraların varlık sâhibi kimseleri

(1) Macarca bugünkü ismi «Nagibanya» dır.

(2) Taler: Vaktiyle Danimarka, Prusya ve Avusturya'da kullanılan ve bugün 2 frank 75 santim kıymetinde olup bizce 1255 kuruş değerindedir.

güz günlerinde bu şehre gelip, ılıcalarında çadırlarda dinlenirler. Bir ay kalırlar. Macar dilinin ilk defa bu şehirden çıktığını söylerler. Biz de burada bu dilden biraz söyleyelim:

MACAR DİLİ VE HESAPLARI

Ek: Bir, Ketu: İki, Harum: Üç, Nik: Dört, Ot: Beş, Hat: Altı, Het: Yedi, Nivleş: Sekiz, Kilneç: Dokuz, Tiz: On, Hos: Yirmi, Harminç: Otuz, Nekvan: Kırk, Otvan: Elli, Hatvan: Altmış, Hetvan: Yetmiş, Niyolçvan: Seksen, Kilinçvan: Doksan, Saz: Yüz, Ketsaz: İkiyüz, Kenir: Ekmek, Vez: Su, Şu: Tuz, Şayt: Peynir, Vay: Yağ, Miz: Bal, Ti: Süt, Tifil: Kaymak, Alvuti: Yoğurt, Hâkma: Soğan, Kınal: Kaşık, Kişer: Bıçak, Tal: Çanak, Pinçe: Yerinaltı, Kerkâ: Mum, Lö: At, Toz: Ateş, Disno: Domuz, Hozebozat: Buğday getir, Liyan: Kız, Kermik: Oğlan, Ason: Kadın, Sem: Göz, Zorod: Burun, Say: Ağız, Haş: Karın, Gövöl: Gel, Erk: Git, Hemarhoz: Tez getir, Mujmek: Yıka, Anik: Gömlek, Kok: Tavuk, Kokman: Yumurta, Fortvil: Armut, Elma: Elma, Mek: Vişne, Çereşna: Kiraz, Hâl: Balık, Çompo: Sazan balığı, Lest: Un, Sülo: Üzüm, Silva: Erik, Meneçge: Gelen, Kivanot: Kimdir o, Nemtodum: Bilmem, Nemlenem: Görmedim, Honakol: Nerelisin, İtlâkom: Buralıyım.

İşte seyâhatte lâzım olacak kadarını burada yazdım. Konuşmalarında fevkâlâde zerâfet ve belâgat vardır. Âyân ve eşrâfları ve bizzat kralları reâyasına (Poram) yâni (ağam canım) diye hürmetle konuşurlar. Kitapları İncil, milletleri İsevidir. Fakat putperest olmadıklarından, kiliselerinde haçtan başka bir şey görülmez. Mezhepleri (Lüteriyen) dir. Papişte, yâni Papa mezhebinden değillerdir (1).

Fakat orta macarlar, Avusturyalılara mağlûb olmakla kâh Papist kâh Lüteriyen mezhebinde olurlar. Hesapları da ayrı gibi olur. Onar onar sayarlar.

(Tizman: On, Cesvan: Yirmi, Carmıh: Otuz, Nekvan: Kırk, Otvan: Elli, Hatvan: Altmış, Hetvan: Yetmiş, Niyocan: Seksen, Klençvan: Doksan, Saz: Yüz.)

Bu şehirden kalkıp, yıldız tarafına üç saat giderek, (Şizvarya) denilen büyük kasabaya geldik. İtâat edip, kılavuz vererek yol gösterdiler. Buraya Sabolç nâhiyesi derler. Erdel diyârının (Haydoşak) vilâyeti hükmündedir. Büyük vilâyet olup, ahâlisi zengin ve bahâdırdır. Erdel kralına tâbidirler. Buradan kalkıp, üç saatte (Aranyuş Mekeşvar) kalesine geldik.

Aranyuş Mekeşvar kalesi :

Süleyman Han ile Mohaç gazâsında cenk edip, batakta boğulan Lâ-

(1) Luteriyen mezhebi, Lüter'in çıkardığı Protestanlıktır. Papiste, Papa mezhebine, yâni Katoliklere Protestanların verdiklerin isimdir.

yoş kralın yapısıdır. İtâat etmeyip, öyle top gülleleri vurdular ki, sahra yıldız yağmuruna döndü. Avusturya imparatorunun bu kaledeki beşbin silâhlı askeri, asla aman dilemedi. Kale dışındaki varoş, eğri, Budin, Kanije gazileri tarafından yağma edilerek şehir ateşe verildi. Kalesi, bir geniş sahrâ içinde açıkta kaldı. Sağlam, beşgen şeklinde, beş tabyalı, beş adet kiliseli, beyaz bir kaledir. Yanına varılamadığından ancak geriden temâşâ edebildik. Çünkü top serpintisinden yakın varmaya kimseye cesaret edemedi. Buradan kalkıp, dört saatte sahralar içinde giderek (Akkilise) konağına geldik. Şehre benzer, bağlı bahçeli bir varoş imiş... İsmail Paşa tahrip ederek yerinde kül bırakmış. Karşı tarafına geçildi. Dört saatte (Trepeşvar) kalesine geldik.

Trepeşvar kalesi:

Yapıcısı (Yanoş) adlı kraldır ki, Süleyman Han Budin'i Mohaç cenginden sonra buna ihsân etmişti. İtâatli bir kral olup Lehistan'a, Çeh diyârına ve Erdel'e mâlik olup, bu kaleyi yaptı diye İrşek pab Macar tarihinde tafsilâtiyle yazmıştır (1).

Bu kale yine Erdel krallarına tâbidir. Fakat kral-zâde Zulûmi oğlunun mülkü olmakla içindeki onbinden fazla Macar eşkiyâsı elçilerimizle varan mektuplarımıza itâat etmeyip, cenge başladılar. İslâm askeri derhal varoşa ateş verdi. Rüzgâr olduğu için varoş yana yana ateş kale içindeki tahta evlere ulaştı. Hisarın içindeki evler ve cephâneler öyle tutuştu ki, içerideki yere batası kâfirler kale kapısından dışarı çıkıp, kimi kaleden kendilerini aşağı atıp helâk oldu, kimi esir oldu. Kale içinde olan toplar ateşten kızıp, kendi kendilerine hesapsız toplar attılar. Ateş sönünce, büyük bir kilise içinde bir kral kızının kabri meydana çıktı. Bütün elbisesi cevâhirle süslü, kuşağı ve tacı, bileziği, sorgucu, parmaklarında yirmişer otuzar krat elmas taşlı, lâl ve yakut, zümrüt yüzükler ve birçok mücevher ve murassa' gümüş kab kacak ile dolu bir mezar idi ki, bütün cevâhiri bir Rum haracı değerdi. Mezar içinde iki aded pirinç kapaklı dolap vardı. Biri altınla dolu diğeri kuruşla dolu idi. Bu ganimetleri gaziler görünce, ateşe bakmayıp kızın cesedi üzerine hücum ederek nice ümmet-i Muhammed birbirlerini şehîd etti. Bütün ganimetleri yağma edip, rahat ettiler.

Bu eyâletin havası gayet güzeldir. Sığırları meşhurdur. Boynuzları birer kulaç, çakır gözlü, iri ve semiz olurlar. Koyunlarının da boynuzları büklüm büklüm olup, iri olurlar. Bu dağlarda bir çeşit karagün balmu-

(1) İrşek pab, macarcadır. Mânâsı fransızca (archeveque) dır ki, baş papaz demektir. Burada adı geçen irşek meşhur (Verançiç Antâl) olup, Yanoş kralın nedimi idi. İstanbul'u ziyaret etmiştir.

mu olur ki, kokusu fevkalâde güzeldir. Bu vâdilerin mahsulü pek çoktur. Burada casuslar gelip, Keminyanuş kralın orta Macaristan'da ellibin askerle dört tarafta serseri dolaştığı duyuldu. Siyâvuş Paşa kardeşi Sarı-Hüseyin Paşa, Tameşvar askeriyle üzerine tâyin edildi. Arkalarından yirmibin seçme Tatar askeri de gönderildi.

Buradan iki saatte (Botarvar) kalesine geldik. Burası Erdel'e tâbidir. Ama Erdel'in (Baş irşek) yâni Papadan üç derece aşağı olan papazın hası ve bütün kiliseleri kurşunla örtülü mâmur bir şehir idi. Serdâra itâat etmediklerinden yağmalandı ve şehri ateşe verip yakıldı. Ancak dağlarında bağları ve bal konakları kaldı. İkiyüzbin kadar asker o balları ve balmumlarını da yağma ettiler. Buradan kalkıp, onüç saatte Potar sahrasına yetiştik. Çimenlik bir sahrânın nihayeti idi. Burada Sarı - Hüseyin Paşa selâmetle geldi. (Keminyanuş, Tise nehrini geçip, yarı askeriyle Orta Macara kaçtı, diğer yarı askeri ise Haydoşak tarafına kaçıp perişan oldu) dedi. Altıyüzseksen adet dil getirip, diller söyletildi. Bir çoğunun başları bırakılıp, getirdikleri ganimet malları satıldı. Buradan bir saatte (Niyalâbvar) kalesine vardık. Bu kaleyi yapanı esirlerimizden sordum. (Süleyman Han ile Budin'de kapanıp cenk eden Ferdinand kralın yapısıdır.) dediler. Bu kale de Erdel'e tâbidir. Birçok defalar beşer altışar ay bu kaleyi, Orta - Macar kaşabanları (?), fruşka (?) Macarlar kuşatmışlarsa da elde edememişlerdir. Kalesi Tise nehri kenarında sağlam taş yapıdır. Hiç bir taraftan havâlesi yoktur. Bunun da içinde Nemçe askerleri olduğundan itâat etmeyip, cenge başladılar. O kadar balyemez toplar attılar ki, gülleleri havada birbirine vurup, sesleri dünyayı tutardı. Sonunda İslâm askeri kaleden bir top menzili uzak Tise nehri kenarında 1071 senesi Kurban Bayramının yedinci günü büyük sahrâya kondular. Onbeş gün burada kalınması fermân olundu. Tise nehrinin karşı batı tarafı Avusturya imparatorunun memleketidir. (Karşıya çete ve çapul için gidenlerin hakkından gelinir) diye dellâllar bağırdı. Burada Tise üzerinde Macar biçimi değirmenler vardı. Burada iken Tatar askerinden onbin Tatar ve serhad gazilerinden de onbin kişi Keminyanoş kralın ardı sıra gidip, dört tarafı yağma ettiler. Tatarlardan Ak - Mehmed Ağa serdar idi.

BU HAKÎRİN TİSE NEHRİNDEN ORTA - MACAR DİYÂRINA ÇAPULA GİTTİĞİMİZ KONAKLARI BEYAN EDER

Evvelâ Melek - Ahmet Paşa efendimin hayır duâsı ile 1071 (1660) Kurban Bayramının sekizinci günü yirmibin seçme Tatar askeri ve kırk-ellibin çatal atlı ile hakîr arkadaşım olan gulâmlarla atlara binip, Allah'a mütevekkil olup Yalı Ağası Şahpolad ağalar ile çıkıp, Tise nehrinin beri tarafında o gün o gece yüz köy ve kasabaları yaka yıka Bileşu nâhiyesine

geldik. Öyle berbad edildi ki, mâmur eserlerinden hiç bir şey kalmadı. Bütün halkı esir edilip, zincire vuruldu. Ertesi gün dört adet varoşları yakıp, nice iller ve kövler basıp, bir kısım ahalisini esir ettik. Kimi de telef oldu. Samoş nehrini geçip, sahralar içinde seyirderek Sakmar nâhiyesine geldik. Fevkalâde mâmur yerlerdir. Öyle yakıldı ve berbad edildi ki, ancak toprağı ve kâgir kiliseleri, çan kuleleri kalıp, bütün kefere esir edildi. Buraya gelinceye kadar batı tarafın kâh sağını, kâh solunu yağma ederek konup göçerek, yiyip içerek gelmekte idik. Şâfii vaktinde Sakmar kalesi görününce askere tenbih olundu. Bu kalenin yapıcısı Maximillian kral imiş... Erdel krallarına tâbidir. Ama Rakoçi sağ iken Avusturya imparatoru ile birlik olup, bu kaleye beşbin cengâver koymuştu. Asla itâat etmeyip, sabah vaktinde bizim askeri kale içinden gören, yeri cehennem olası kâfirler öyle toplar attılar ki, yer gök titredi. Kale ateş içinde kaldı. Bizden nice adamlar şehîd oldu. Biz dahi top altında Tatar ile beraber darmadağınık olup, kaleden uzak bir çimenlik yerde toplandık. Bize attığı topların her biri kırkar ellişer okka gelirdi. Doğrusu Leh'de, Çeh'de, Nemçe'de ve Erdel'de böyle büyük sağlam kale yoktur. Kalesi bir büyük sahrâ içindedir. Havâlisi yoktur. Dört tarafı göldür. Bir tarafında bile lâğım ve metris açmak mümkün değildir. Top sesinden kaleyi bile seyretmek mümkün değildir ki, büyüklüğü, hendeği, tabyaları, seyredile... Dilediğimiz gibi seyredemedik. Ancak içinde manastırları, çan kuleleri, sarayları görünürdü. Sonra Sakmar sahrasındaki köyleri berbad edip, esirler alarak Varad tarafında bir gece yattık. Oradan kalkıp, batı tarafa seyirdip, yaka yıka mal ve esir alarak bir dağ aştık. Yedinci saatte, Karolvar kalesine geldik. Yapıcısı Yanoş kralın oğlu (Matyanos Jigmond) kraldır ki, kendisi Prag kalesinde yatar. Bu kale de Erdel kralı hükmündedir. Ahalisi hristiyandır. Düşman gafil iken ikibin kadar bahâdır Tatar beyleri akşam üzeri kale altına varıp, düşman varoş içindeki evlerde yatarken varoşu ateşe verdiler. Karol kalesindeki düşman da haber alıp, dört tarafından top atmaya başladı. Bizden birçok adamı haşladı. Biz de ganimet alarak yirmibin askerle yine bu Karol kalesi yakınındaki köyleri berbad etmek için kale altında durduk. Havalesiz küçük kale olup, hendeği gayet derindir. Buradan kalkıp, sekiz saatte Açetvar kalesine geldik.

Açetvar kalesi :

Bu da Erdel krallarına tâbidir. Fakat içerisine Rakoçi mel'unu ağız ağıza asker doldurduğundan itâat etmediler. Samoş nehri yakınında havâlesiz bir kaledir. Gölün içinde yumurta ve beyaz kaplumbağa gibi yatar. Mâmur kiliseleri ve büyük sarayları görünürdü. Fakat büyüklükleri, şekilleri ve kaç kapısı olduğunu bilmiyorum. Çünkü top atışlarından yanına varamadım. Allah'a şükür yirmibin asker birçok mal alıp, gölden

bir top menzili alarga bağlar kenarında durup, düşman da hiç bir top atmadı. Bizler de kâh doğu, kâh batı taraftan öyle yağma yaptık ki, insan görse (Acaba bu vâdide imârdan eser var mı idi?) derlerdi. Bu nâhiyeye Saboç dahi buralara gelip, yağma etmiş ve binlerce esir alıp, gitmişti. Buradan ötede Namin kalesine geldik.

Namin kalesi :

Erdel'e tâbi ise de (Haydoşak) Macarlarının yeridir. İçinde üçbin Avusturya askeri vardır. Rakoçi kralın miras mülküdür. Rakoçi, Seydi-Ahmed Paşa ile Kolojvar kalesi altında cenk edip, yaralanarak bozulup, kaçınca bu kaleye gelip, anası yanında ölmüştür. Mezarı buradadır. Anası o ciğer kûşesinin yarasından, bize hesaba gelmez toplar yağdırdı. Bu kale Samoş nehrine yakın yüksekçe havâlesiz küçük bir kaledir ama cephânesi, askeri, topları çok olduğundan bir müddet yanına varılamadı. Gider şeklinde kaçamak gösterdik. Asker kaybolunca pusuda olan gazilerimiz üçyüz kadar esir alıp, varoşu ateşe verdiler. Ve köylerini berbad ettiler. Buradan ilerisi (Saboleç) nâhiyesi konağıdır. Burası öyle bir nâhiyedir ki, vurup yıkmakla, esir almakla tüketmek mümkün değildir. Bağ, bahçe ve bostanına nihâyet yoktur. Burada Rakoçi'nin âyin yaptığı uğursuz bir saray vardı ki, bu gidişi ayrı felekte öyle bir saray görülmemiştir. Tatar gazileri bu saraydan işlerine yarayan eşyayı alıp yaktılar. Burada (Acetvar gölü) vardır. Göl içinde küçük çimenli adacıklar vardır. Rüzgâr estiği vakit o adacıklar çayır ve çimeni, taşı ve ağacı ile bir taraftan öbür tarafa gider. Rüzgâr esmezse yerinde kalır. Buradan kalkarak (Kalovar) kalesine geldik.

Kalovar kalesi :

Yakın zamanda (Milen Baturi Mikloş) kralın yapısıdır ki cesedi Alman kalelerinden Nemetuyvar kalesindedir. Bu kale de Erdel'e ait ise de Nemse (Avusturya) kralı «benimdir» diye sahip çıktı. Sulha aykırı olmasın diye ve sarplıktan kaçınmak için yağma edilmeyerek öylece bırakıldı. Bu kale Tise nehri yakınında kırklıkta havâlesiz sağlam bir kaledir. Saboç nâhiyesindedir. Ama bu vilâyetlere Hayduşak derler. Onikibin asker çıkarırdı ama, Seydi-Ahmed Paşa ile olan cenklerde kılıçtan geçmişlerdir. Bin parça köy ve 77 varoştur Her bir varoştan Brev (?) denilen elleri gümüş değnekli memurlar yüzbin kuruş alıp krala verirler. O da Osmanlı hazinesine ikiyüzelli kese gönderir. Ama Varad fethinden beri hâkimlerine tahsil ettikleri parayı Varad defterdarına teslim etmeleri fermân olundu. Biz burada Tise nehri kenarında bir varoşta bin kadar esir aldık. Esirler «Kiminyanoş, askeriyle gemiye binip karşı tarafa geçti, Nemçe (Avusturya) memleketine gitti» dediler. Bizim askerden

sorduk. Dediler ki: «Onlar da Erdel vilâyetini vurup (Nemçe hududunu geçmek barışa aykırıdır) diye duruyorlar. Tise nehrinden geri dönmeleri ihtimali vardır». Hemen bizim serdarımız Şahpolad Ağa dellâllar bağırtıp «Gayri yollardan dönüştür. Esirlerinizi bir hoşca muhafaza edip orduyu zenginleştirmek için koyun ve sığır sürülsün!» diye ot ağaları vasıtasıyle tenbih ettirdi O gün batı taraflarına gidip (Tokayvar) kalesine geldik.

Tokayvar kalesi :

Kurucusu Topal Hersektir. Bu da Erdel'e tâbidir. Fakat içindeki reâyâsı ve askeri Avusturyalı imiş. Kalesi Tise nehri kenarında imiş. Uzaktan temâşâ ettik ama, havâlesi var. Kale içinde saraylar san'atlı ve parlak yerler var. Burayı arkada bırakıp o gün birçok ganimet alıp kıbleye, Kalo kalesi dibinden geçip tam beşinci saatte (Kışravad) kalesine geldik.

Kışravad kalesi :

Kurucusu Boçkay Hersektir. Mezarı yanık kalesi yakınındadır. İçindekiler gelip yalı ağasına hediyeler verdiklerinden bir zararları olmadı. Sonra «Varad kalesinin reâyâsı yeni yazılmıştır» diye serasker Ali Paşa'dan fermân gösterdiler. Bu da Saboc nâhiyesi kırında havâlesiz sağlam kaledir ama mâmur değildir. Bağ, bahçe ve bostanları hesapsızdır. Bu sahralar Debreççin varoşuna ve ona yakın Bulgar varoşuna varıncaya kadar Saboc nahiyesidir ki Varad kalemizin kalemleri yazılmıştır. Buradan Çekevar kalesine geldik.

Çekevar kalesi :

Erdel'e tâbidir. Kurucusunu bilmiyorum. Bu kale uzaktan görünür. Kıblesinde san'atlı manastırları ve çan kuleleri görünür. Bir mil yakın yere konuldu. Burada Varad paşası Sinan Paşa kethüdâsı gelip, Sinan Paşa'dan Tatar seraskere mektuplar getirdi. İçinde: «Bu Varad kalesi reâyâsını esir edersiz, sizi pâdişaha bildirüp serasker Ali Paşa'ya arz ederim. Aldığın esirleri kethüdâma teslim eyle... Yoksa sen bilürsün?»

Mektuplar okununca, yalı ağası «Pasan bildiğinden geri kalmasın. Biz bir alay ulûfesiz askeriz. Düşman vilâyetini vurup, esir ve ganimet malları aldık. Varad'ı, vilâyetlerini vurmadık». Sinan Paşa kethüdâsına bu çeşit cevaplar verince onlar Varad tarafına gittiler. Biz geri dönüp, başka yoldan ganimet malı alıp, bir gün bir gecede (Samoş) nehri kenarına geldik. Buraya (Belşusonluk) nâhiyesi derler. Ertesi gün Samoş'u geçip, bir gün bir gece dahi yürüyerek 1071 (1660) senesi Kurban Bayramının yirmiüçüncü günü kırkbindörtyüz adet esir ve bu kadar ganimet

malı ile Tise kenarında orduya girdik. Yalı ağası Şahpolad Ağa, Ak Mehmed Ağa, Dedeş Ağa, ot ağaları hil'at giyip, hakîre ancak bir çelenk ihsân olunup, serdar başıma kendi eliyle taktırdığından dünyalar kadar memnun oldum. Hemen bütün ganimet ve esirlerimi sattıksa da para tutmadı. Birçok güneş parçası gibi gulâm birer kuruşa satıldı. Yeniden adam başına ikişer kuruş hisse değip, (Gazâ malıdır, hak bereket versin) dedik. Orduda öyle bolluk oldu ki, herkes esir almaktan bıktı. Hakîr dahi bu gazâda üç esire mâlik oldum. Ve üç gulamım dahi birer esir sahibi oldular. Hakîr, Melek - Ahmed Paşa ile selâmetle buluştuk. Serdar Ali Paşa, devlet büyükleri ve iş erleri görüşüp :

«Elbette pâdişah fermânı üzere kral tâyin edip ve hazine elde edip, hizmet edelim. Yoksa bu vilâyeti yakıp yıkmakta ne fayda var? Elbette ya Hostvar kalesindeki Haller Gabor'u veya Kaşe şehrindeki Zulûmi oğlunu götürüp, kral yapalım. Yoksa kış gelirse bütün işler geri kalır.»

Deyince Siyâvuş Paşa kardeşi Abaza Sarı - Hüseyin Paşa Tameşvar serdarı kethüdâsı Hasan Ağa, kırk adet bayrak, sekban ve saruca ile tâyin olunup kral getirmeğe memur oldular. Hakîr dahi Hüseyin Paşa ile Hostvar kalesine gittim. Üç gulâm ve altı çatal ile (Acaba Tise nehrinin neresinden geçmek mümkündür?) diye konuşup, doğu tarafında helâllaşıp, silâhlarını arkasına bağladı. Bâzı iş görmüş, çeteye girmiş gaziler silâhlarını tulumlara ve sazdan yapılmış sallara koyup, onbin bahadır yiğitler yirmibeşbin at ile Allah'a sığınıp, duâdan sonra deniz dalgıçları gibi yüzerek can pazarına düştük. Hüseyin Paşa sallar ile geçip, hakîr dahi bütün eşyayı tulumlara koyup, iki at ortasında gelip, Tatarlardan gördüğüm gibi Tise nehrini geçerek Allah'a şükrettim. Vâkıâ Tuna ve Fırat kadar geniş ve derin değilse de divâne ve coşkun akan bir nehirdir. Geçerken onyedi adam attan ayrılıp, şehîd oldu. Burada biraz elbiseleri kurutarak bu büyük sahranın doğu tarafına gidip, sekiz saatte mâmur köy, kasaba ve manastırları geçip, Hostvar kalesine geldik.

Hostvar kalesi :

Yapıcısı Ban Ezder (?) adlı kraldır. Erdel krallarına tâbidir. Fakat orta Macar toprağındadır. Bir zaman orta Macar hâkimi (Kurs Plâtnoş) hükmünde idi. Sonra Erdel hâkimi Betlen Gabor kral, Süleyman Hanın izniyle bu kaleyi Macar elinden alıp, öyle sağlam yaptı ki, gece rüyâsında gören adamın dudağı uçuklar. Hâlâ içinde Avusturyalılar var. Sıdanı, Erkleri, Şakları (?) hep Avusturyalıdır. Fakat Zûlumi oğlunun mülküdür. Kalesi Hasan yaylâsı dibindedir. Varoşu, kalenin batı tarafına bakan evleri birbiri üzerindedir. Saraylarının üzeri kiremitle örtülüdür. Kiliseleri kurşun ve kaleleri tenekeler ile, duvarlarının haçları halis altın ile cilâlı olup, adamın gözleri kamaşır. Bağ ve bahçesi çok, suyu ve havası güzeldir

Bu kaleyi uzaktan seyredip, bir top menzili alargada kaldık. Sonra iyice Macarca bilir iki adamı kaleye gönderdik. Yarım saat sonra kale tarafından bir toz belirdi. (Bu ne ola?) derken onbin kadar pürsilâh ahali gelip, Hüseyin Paşa huzuruna korkusuzca girerek dediler ki:

«Baka Türkler, siz buraya ne cesaretle geldiniz? Muradınızı bildiriniz.»

Bunun üzerine Serdarımız Hüseyin Paşa (Size ve kapudanınıza Erdel dojları ile Avusturya virolarından (?) ve serdarımız Ali Paşadan mektuplar var. Kale kapudanı ile buluşmak isteriz) dedi. Başları olan (Nola sizden birkaç adam bizimle gelsin. Ama sizler burada kalıp, top altına gelmeyin) deyince Hüseyin Paşa, Budin âyânından Hüseyin Odabaşı ve Mustafa Odabaşı ile hakîrle beraber on kişiyi mektuplarla gönderdi. Kaleye varınca varoş kapısını açıp, iki tarafı temâşâ ederek büyük hisarın dibine vardık. Beşimiz atların yanında kaldık. Köprüye ayak bastığımız vakit, yüzlerce kale askeri gelip, beşimizin de silâhlarını alarak gözlerimizi bağladılar. Yüz ayak merdiven çıkınca gözlerimizi açtılar. Divanhânede iskemleler üzerine oturup, Tise sahrasının ve nehrinin yalılarını, bütün köy ve kasabaları seyrettik. Bu sırada içeriden kapudan gelip, (Hoş geldiniz) deyince mektupları eline verdim. Okunarak içindekiler anlaşılınca derhal Zûlumi oğlunu meydana getirdip, «Bu mudur krallığa istediğiniz?» dedikte, Zulûmi oğluna baktık ki ayağında yetmiş okka zincirle meydana gelir. Elleri bağlı ve gerdanı toklu... Zavallı kral oğlu, hem kale sahibi, hem de mahpus imiş... Kapudan dedi ki :

— Osmanlı devleti böyle divâneyi kral yaparak nasıl vergi toplar? Erdel'i nasıl muhafaza eder? Ya bizim kralımız Keminyanoş'un nesi vardı?

Bunun üzerine Hüseyin Odabaşı :

— Keminyanoş'un krallığından pâdişahın haberi yoktur. Kanun üzere kral değildir. Bir zorba âsidir. Biz sefere onun için geldik. Ama bize karşı duramayıp, kaçar, gezer. Anı kral istemeyiz. Bu Zulûmi oğlunu verin, kral edeceğiz.

Deyince hemen amansız kapudan kızıp, zavallı Zulûmi oğlunu kaleden aşağıya atmayı fermân ettiyse de feryadına ve kapudanlarla patriklerin ricasına bakıp, kurtardı. Yine zindana gönderirken hemen Hüseyin Odabaşı Zulûmi oğluna sarılınca, Kapudan elindeki meç ile Hüseyin Ağanın uyluğundan vurup, yaraladı. Yine gözlerimizi bağlayıp, dışarı çıkardılar. Sonra gözlerimizi açıp, ellerimize birer çuha ve kumaş, ellişer altın ve hademelerimize ellişer kuruş verip, yolladılar. Geri dönüp sahrada Hüseyin Paşa ile buluşunca vaziyeti anlattık. Bütün gaziler bir yere gelip «Biz kralsız asker serdarına nasıl varalım?» diye konuşup, (Bu Hostvar sahrasından kuzeye on saat gidip, Kâşe kalesinden Haller Gabor'u isteyelim) diye Mustafa Odabaşı, onbin yiğitle elçi olarak gitti. Hakir

dahi geride kalan askerle Kâşe kalesi altına varıp, Mustafa Ağa ve elli yiğit adamlarımız bu hakîrle ellibir adam olup, sabaha kadar kuzeye giderek altı saatte Kâşe kalesine geldik.

Kâşe kalesi :

Kâşe - Ben adlı kralın yapısıdır. Orta Macarda Avusturya imparatoru hükmünde de bâzen de Erdel kralları elinde olup, ahalisi Erdelli, Macar, Nemçe, Orta Macar ve Kursludur. Reâyâsı Eflâklıdır. Kalesi, Kâşe vaylası eteğindedir. Eğri kalesinin üçü kadar vardır. Dağ tarafı gayyâ kuyusu gibi hendektir. Sekiz adet yeni ve sağlam kapısı vardır. İki kat kale duvarı, çok kuvvetli tabyaları ve kirpi gibi balyemez topları ile süslenmiş sağlam bir hisardır. Hisar içinde dörtbin adet konak ve diğer evler olup, her biri balkonlarla süslü ve nakışlı Çin resim evleri gibidir. Damları kiremitli, sarı pirinç ve beyaz kalay teneke ve halis kurşunla örtülü olup, kapı araları cephâne ile dolup, bekçileri dâima hazırdır. Bu kale ahalisi Lehlerden ve Çehlerden çok korkar.

Varoşu :

Kaleden dışarı kıbleye bakan yokuş aşağı büyük bir varoştur. Dörtgen şeklinde yalın kat bir kaledir. Hendeği gayet çetindir. Şehir ancak iki saatte dolaşılabilir. Bu kadar mâmurdur. Hıristiyanlıkta bu şehir gibi kıbleye bakan şehir yoktur. İçi baştan başa temiz kaldırımlarla örtülüdür. Binaltıyüz adet kâgir dükkânları vardır. Nefis yemekler, çeşitli kumaşlar satan güneşe benzer kızları vardır. Onbir adet han, üç adet hamamı vardır. Kubbeli değildir. Bir çeşit dört köşe kubbeli, kireç ve horasanla yapılmış sobalı hamamlardır. Ama dört tarafı kâgir duvardır. Her birinde kurnalar vardır. Kat kat merdiven gibi yerleri vardır. Aşağı sofada olan adamlara yukarı sofada yıkanan adamların asla suyu sıçramaz, akız gider. Tuhaf san'attır. En aşağı tabaka soğuktur. Ondan aşağısı havuzlu meydandır. Orta tabakaları ılıktır. Ondan yukarı tabakalar dahi sıcaktır. Kubbeyle beraber olan tabakası ateştir, tahammül olunmaz. İnsan tahammülüne göre sofalarda yıkanıp, geçer. Külhanı dışarıda değildir. Hamamın dört köşesinde dört adet billûr camlı sobalar vardır ki, camdan ateşleri görünür. Dellâkları hep kocakarılardır. Şehrin bütün caddeleri beyaz mermer döşelidir. Çamurlandığı vakit Kâşe yaylâsından aşağı akan nehir suları ile ev sahipleri sokakları süpürge ile süpürüp, temizlerler. O kadar temiz olur ki, bal döksen yalanır. Bu şehirde asla tâûn olmaz. Çünkü doktorların dediğine göre, tâûn pislikten gelir. Bu şehir ise çok temiz olduğundan tâûn olmaz. Yılan, çiyan, akrep, sıçan, leylek, çaylak bütün zararlı ve zehirli hayvanlar bu şehirde yoktur. Havası güzel ve halkı da güzeldir.

«Görenin aklı gider, özge temâşâdır bu.»

Bu şehrin dört tarafı Kâşe yaylâğı eteğine varıncaya kadar bağ, bahçe ve bostan olup, ellibin adet bağın öşürünü verirler, diye anlatırlar. Her bağda bir kule vardır. Havuzlar ve şadırvanlar ile süslü bahçelerdir. Bu şehri olduğu gibi anlatsak söz uzar.

Kiliseleri :

Yetmiş adet kiliseleri vardır. Bunlardan (Kaşaban kilisesi) o devrin hünerli üstadları bu kiliseye yedi sanduka halis altun sarfederek fevkalâde güzel mimarî bir eser vücuda getirmişlerdir. (Bu mabedin harç ve sarfına hâlis altın beşbin kese sarfolunmuştur) diye batı kapısına Macarca yazılmıştır. Maksurelerinin duvarları çeşitli nakışlarla cilâlıdır. Bütün kubbe kapı ve duvarlarında çeşitli kıymetli taşlar ile Hint sadefkârisi gibi süslenmiş bir san'atlı kilisedir ki, akik, zeberced ve daha diğer kıymetli küçük taşlar ile süslenmiş keşişler toplantı yeridir. Bâzı kapılarının halkaları hâlis gümüştendir. Hâlis altın ve mücevherden kandil ve avizeleri vardır. Mihrabın doğusunda altın kaplı bir kürsü vardır. Bu kürsü karşısında bir erganon kürsüsü vardır. Bunu Betlan Gabor kralı yaptırmıştır. Bütün papaz, keşiş, patrik ve irşekleri burada yüksek sesle İncil okurlar. Erganon sesinden adamın vücuduna dehşet ve ürperme gelir. Hülâsa câhil ve itikad sahibi adam dinlese itikadı bozulur. Ama ârif olan bir kişi dinlerse «Ne san'atlı erganon!» der de aldırış etmez. Bu kilisenin çarpık mihrabının sağında gümüş ve altınla süslü minber gibi bir kürsü vardır. Her tarafı Danıska iskelesinden gelmiş sarı kehribar ile bezenmiştir. Mihrabının yanında her tarafı cevâhir ile süslü incil koyacak bir sehpa yapmışlardır ki, oniki ayaklı bir gök renkli kürsüdür. Her ayağı dibinde Hazret-i İsâ'nın oniki havarisinin heykelleri vardır. Gûyâ canlı gibidir. Bu kürsü üzerinde o kadar cevâhir zarflı inciller bağlanıp, bu inciller arasında sırmalara sarılmış Meryem Ana ve kucağındaki Hazret-i İsâ şekilleri vardır. Gerek İsâ, gerek Meryem, timsalleri insana canlı gibi bakarlar. Meğer bu suretlerin başları içinde saat çarkı gibi çarklar olup, gözleri saat rakkası gibi döner, elleri ve kolları dahi hareket edermiş. Tırnaklarında birer Rum haracı kadar kıymetli mâdenler, gerdanlarında bütün hıristiyan krallarının gönderdikleri inci tesbihler, heykel ve tılsımlar vardır. Velhâsıl bu iki timsalin her biri on Mısır hazinesi değerinde idi. Bunların dört tarafında olan kapı ve duvarlarındaki sırmalı ipekli perdelerin her biri bir kral hediyesidir. Bunlar da her birl birer Deylem haracı değerdi. Köşe köşe mücevher, san'atlı buhurdanlar vardı ki, gece gündüz içlerinde ateş eksik olmazdı. Üçbin kadar papaz ve hademe vardı. Dünyanın yedi köşesindeki hıristiyanlardan gelme oniki adet gümüş ve altın kandil ve diğer avizeler asılıdır. Adı geçen kürsünün oniki ayağı dibinde duran oniki havarinin suretleri önünde bi-

rer altın ve mücevher şamdan var ki, her biri ikişer kantar gelir derler, doğrudur.

Bu büyük kilisenin dört tarafındaki avlunun tabanı aynüssemek, firuze, yeşim, yerkan, harkan ve Yemen akîki ve çeşitli mermerler ile döşeli birçok fıskiye ve şadırvanları vardır. Bahçenin içinde çeşitli meyva ağaçları bulunur. Hele bir üzüm ağacı var ki seyyahların aşılamalarından binlerce çeşit renkli üzüm salkımları hasıl olur. Cenâb-ı Hakkın garip hikmeti burdadır ki, bir salkımda yirmiiki türlü ve rengârenk daneler vardır. Yeşil, kırmızı, sarı, siyah daneli olduğundan başka yine bir dalda parmak üzümü, tilki kuyruğu, hora, misket, keşiş, razaki, durnal, zeyni, husamî, kudsî daneleri bulunur. Bu bahçe avlusu etrafında üçyüz adet yaldızlı hücreler vardır ki, gören hayran olur. Her birinde patrik ve papazlar vardır. Haftada bir hurma, bir fincan süt ve bir badem ile perhiz yaparlar.

Kâşe şehrinin medhi :

Bir hastahânesi var ki, hasta cansız gelse canlanır. Çünkü burada gayet bilgili doktorlar vardır. Hattâ bir gün bu kiliseyi seyrederken ertesi gün İsâ Aleyhisselâmın doğduğu gün imiş... Herkes hazırlık görüyordu. Şehir içinde on kerre yüzbin adam toplanıp, Kâşaban manastırında ve sahrasında şapkalı ve zünnarlı adamlar toplandı. Bunları seyredip, hatırıma şu duâlar geldi :

«Ey iki cihânı yaratan! Sen ne âlemlerin rabbisin ki, yeryüzünü çeşitli milletlerle süsleyip, yüzbinlerce adamı yetiştirirsin. Anlara da kuvvet, memleket ve baht verir, onları bize, bizi onlara esir edersin».

Diye hayrette kaldım. Sonra bu topluluk kaleden dışarıdaki sahraya çıkıp, papazları İsâ'nın mevlidini başları açık okumaya başladılar. Duâları şöyle idi :

«İlâhi! Ey valide Meryem ve ey Allahın kuvveti, Osmanlı askeri Tise nehri kenarına ve bu Kâşe şehri altına geldiler. Osmanlıdan ve Tatar askerinden sana sığınırız.»

Bu suretle duâ edip, büyük manastıra giderek yemek yediler, fukaraya yemekler verip, çıplakları giydirdiler.

İnsanoğlunun san'atları :

Bu kilise yakınında dörtköşe yekpâre mermer üzerine tunçtan bir siyah fil yapmışlar. Kulakları, başı ve hortumu hareket edip, gözleri saat rakkası gibi dönmekte idi. Öğle vakti fil harekete gelip, bir ses çıkarıp, hortumunu göğsüne oniki kere vurup, sesi göklere ulaşırdı. Bundan öğle vakti olduğu anlaşılırdı. Yemek yerlerdi. Başka vakitte yemek yemezler-

di. Çünkü çoğu perhiz ile geçinirlerdi. Hakîr, papazlarla anlaşarak birçok kere bu kiliseye girip, seyrettim. Sağ taraftaki açık duvarın yüzüne elli adım uzunluğunda bir cennet resmi yapmışlar ki, insan görünce ruhunu teslim edip, cennete gireceği gelir. Karşı tarafında bir karanlık duvarın yine elli adımlık yerinde bir cehennem resmi yapmışlar ki, Sırat Köprüsünü gören doğru yola gelir. Mizânı esvel deresi, gayyâ kuyusu pek güzel resmedilmiştir. Bunları öyle resmetmişler ki, bütün ressamlar bir yere gelse böyle cennet ve cehennem resimlerini yapamazlar. Çünkü frenk nakkaşı, Allah'ın resmini yapıp, öyle bir cehennem resmi yapmış ki, o cehennem dereleri içinde neft ve katran, yakıcı ateş içinde kebap edilenler, zebâniler, deve gerdanı gibi yılanlar, çiyanlar ve akrepler sokarak her adamın ıstırabını görenler ölmeden yiyip, içmekten el çekeceği gelir. İnsan korku içinde kalır. Hulâsa bu kilisenin tasvirinde fayda yok gibidir amma bu kadar sene seyâhatimiz esnasında böyle bir acâip eser görmediğimden küstahça bu kadar yazdım.

Mevzuumuza gelelim : Bu Kâşe şehri altında serdar Hüseyin Paşa askeri arkadaşlarımızla varıp, (Haller Gabor)'u krallığa istediğimiz vakit Kâşe halkına haber gönderip, «Dışarıda Tâtun vardır, İsâ Aleyhisselâmın doğduğu gündür, birkaç gün sabredin» demiş. Meğer geciktirmelerinin sebebi Hazreti İsâ'nın doğumu bahanesiyle bize deniz gibi askerlerini göstermekmiş. Beşinci gün bizim askerden on adam ile (Mektupları getirin) diye başları deve kuşu tüylü ve siyah şapkalı Avusturyalılar geldi. Bizden Mustafa Odabaşı ile onbir adam ve bir de hakir ile oniki olup, mektupları alarak Kâşe'ye girdik. Gözlerimiz bağlanarak kapudan sarayına varıp, bir iskemlede oturduk. Kapudan da gelip oturdu. Eline Erdel sojlarının, bizim serdarın mektuplarını verip, bir anda tercüme edince akıllı kapudan dedi ki :

«İşte bu oturan adam Kral-zâde (Haller Gabor) dur. Ama imparatorumuzdan korkup, size kral yapmak için veremeyiz. Çünkü hâlen kralımız, imparatorun çırağı olan Keminyanoş'dur. Kendisi bir iyi adam olup, reâyâ ayak altında kalmasın diye size karşı komayıp Orta Macar vilâyetine çıkıp gitti.»

Deyince hemen içimizden Budinli Ömer Ağa (Keminyanoş nasıl bize karşı durabilir? Biz onu Seydi - Ahmed Paşa ile kıra kıra halini komadık. Keminyanoş'un kuvveti olsa bizi bu Erdel diyârına kor mu idi? İkiyüzbin esir verip, ilini, vilâyetini harab ettirir miydi?) diye cevap verdi. Düşman bir cevap veremeyip, serdara mektup yazdılar ki, (Haller Gabor'u veremeyiz. Nemçe çesarımızdan haber getirirseniz baş üstüne verelim). Hepimize birer çuha ve birer top kadife ve birer gümüş kadeh, birer saat, yüzer altın vererek serdarımız Hüseyin Paşa'ya geri gönderdi. Korlad

kilisesi sahrasına gelip, serdara anlattık. Ömer Ağa dedi ki, (Kalede bana bir kapudan dedi ki, Hâller Gabor diye size başka kralzâdeyi gösterdiler. Hâller Gabor burada olsa imparatordan sormadan size verir mi? Bunun üzerine Hüseyin Paşa bizi yine Kâşe şehrine gönderdi, diğer kralzâdeyi istedik. Korlad kilisesinin baş papazı dedi ki: (Olmaz. Biz Kemin Yanoş kralımızdan hoşnutuz. Size bir adam vermeğe kraldan korkarız. Varın, Erdel'de kral-zâdeler daha çoktur. Onlardan birisini bulun.) diye cevap verdi. Hüseyin Paşa'ya gelip anlattık. Fevkalâde kızarak göç boruları çaldırdı. Tise nehri kenarınca yola düştük.

Kâşe şehrinden biraz uzakta batıya giderken bir alay gaziler gördüm ki, hepsi (Allah her şeye kaadirdir) diye hayret içinde... Hakîr de at tepip, vardım ki bu kuyu kenarında gaziler su çekip, demir üstüne dökerler. Derhal o demir bakır olur. Gulâmın heybelerinde birer giyim at nalı vardır. O kuyu suyundan üzerlerine dökünce kırmızı bakır oldu. Hattâ birini Sadrazâm Ali Paşa'ya götürdüğümde hayran oldu. Kuyunun suyu bir insanın eline değse simsiyah, saça sakala dokunsa adamı tertemiz eder. Onun için Kâşe nehrini Macar karıları bu sudan tenasül âzaları etrafına toprakla çamur haline getirip sürerler. Bütün kılları dökülüp, temiz ve berrak olur. Bu, hırızmadan güzel bir sudur.

Bundan sonra Tise nehri kenarında Kâşe kalesini yapan Kâşaban'ın manastırını bina eden Kordolak ile beraber ikisinin bir kubbe altında yattıklarını gördük. Ertesi sabah bin zahmetle sal ve tulumlar vasıtasiyle Tise nehrini geçtik. İki adam boğuldu ve on at kayboldu. O gün sırsıklam orduya geldik. Olup biteni serasker Ali Paşa'ya anlattım. Ne fayda ki kral yapacak bir kimse yok... Bütün devlet âyânı ve saltanat erkânı bir yere gelip, konuştular. Sonra bu Kâşe'den geri dönüldü.

1071 (1661) MUHARREMİNİN BİRİNCİ GÜNÜ TİSE NEHRİ KENARI İLE SİKEL DİYÂRINA GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Evvelâ Tise kenarından deniz gibi askerle kıble tarafında sahraları geçerek onüç saatte Matar nehri kenarına geldik. Oradan (Trepeş kalesi) ne, oradan sekiz saatte Akkiliseye geldik. Burada hakîr, onaltı kişi ile doğu tarafa çeteye gidip, o gün dağlardan yirmibeş esir çıkardık. (Aranyuş Mekeş) kalesi karşısında durup, tekrar bu kale altında birçok ganimet alındı. Kale askerine toplar attılar. Buradan kıbleye (Nagibanya) kalesi yakınında Ejden nehri kenarında durup, hatır için kale kapudanı hediyeleri ile serdara geldikleri vakit hepsi tutulup, klavuz olmaları için muhzır Mustafa Ağa'ya teslim olundular. Buradan kalkıp, Köyvar kalesi altında durduk. Burada Melek - Ahmed Paşa sekban ve sarıcaları ile yeniçeriler gazâ malı için cenk ederek birkaç adam öldü. Buradan yine

kıbleye gidip, Samoş nehrine, oradan beş saatte Diriesvan köyünde duruldu. Samoş kenarında bir saray var ki adam görse dili tutulur. İçinde adam yok... Ama yer altında hesapsız mal bulunup, bu san'atlı saray yakıldı. Bağ ve bahçelerinde olan meyveleri yiyerek asker doydu. Sonra asker bu bağa üşüşüp, o nâzenin ağaçları yerle bir ettiler. Oradan dört saat yine Samoş nehri kenarında gidip, karşı taraftaki dağlardaki bazı esirleri birkaçbin adam dağların etrafını alıp, tutarak orduya getirip sattılar. Oradan dokuz saatte evvelce harab olan yerleri geçtik. Burada Ali Paşa'ya bir hatt-ı şerif ile haseki geldi. Hatt-ı şerifde şöyle yazılı idi:

«Hatt-ı şerifim vardıkta Erdel memleketine asker çekesin. Tâ Nemse memleketlerine varıncaya kadar gidesin. Tatar askeri vasıtasiyle o diyârlara haddini bildiresin. Âdetlere ve edeblere aykırı iş görenlerin hayat harmanını yokluk rüzgârına veresin. Elbette bir kral tâyin edip, ikibin kese Erdel hazinesini alasın. Ve Kimyanoş iddiâsında olduğu için hakkından gelesin. Mübârek alâmetine güvenesin.»

Bu fermân gelince büyük konuşmalar oldu. Nagibanya kalesinin kapudanları kılavuzluk için alıkonulmuştu. Onların kefâleti ile nice kâfirler aman ile gelip, serdar ile buluştular. Meğer bunlar kral-zâdeler imiş... 1072 (1661) senesi Muharreminin ikinci cuma günü merhum Sultan Süleyman'ın üç yaşında kral yapıp, işi validesi Elina'ya teslim edip, Betlen torunlarından (Apafi Mihal) adlı bir kral-zâde gelip, ikibin kese pâdişah vergisini toplayacağını taahhüd edip, Keminyanoş'u her nerede bulursa hakkından gelmeğe söz verdi. Ama serdar bunu beğenmeyip, fikri Haller Gabor tarafında olmakla (Bu, kral olamaz) diye göz yumunca Melek - Ahmed Paşa efendimiz (Vallahi iyi kral olur. Çünkü Sultan Süleyman Hazretleri bu aileyi beğenirdi) diye Melek Paşa Muhzır Ağanın başından kavuğunu alıp, kral olacak herifin başına koydu. Ve bismillah diye serdarın elini öptürüp, bir iskemleye oturttu. Hemen bir Fâtiha okunup, (Apafi Mihal) kral yapıldı. Evvelâ çavuşbaşı, sonra divan çavuşları krala, «mübârek bad» edip, kral iskemleden kalktı. Vezirlerin ve beylerbeyilerin ellerini öpüp, sonra orada olan kapudanlar kralın elini öpüp, bîat ettiler.

«Kral tâyin olundu, şimdiden sonra çete ve potura yasaktır. Esir ve ganimet alanların başı koyun başı gibi kesilir.»

Diye dellâllar bağırdı. Evvelce Sigel vilâyetine elçilerimiz gittiği vakit itâat etmemişlerdi. Yeni kral dahi onların üzerine gitmeyi serdara söyleyip, bütün asker (Çete kalmadı, bari Sigel cengine gidelim) diye hazır oldular. Doğudan sol tarafa sapılarak yola düzüldük. Bu mecliste pâdişah tarafından gelen hasekiye kırk kese ihsân olundu. İkiyüz esir ile samur kürkler ihsân edildi. Kral dahi beş kese verip, ikibin Erdel askeri koşarak Hüseyin Paşa'yı da Tameşvar askeriyle memur edip, hasekiyi Varad tarafına gönderdi. Asker de doğuya asker ayağı basmamış mâmur yerleri seyrederek (Betlenvar) kalesine geldik.

Betlenvar kalesi :

Sultan Süleyman Han asrındaki Betlen kralın yapısı olup, (Betlenvar) derler. Yeni kral olan (Apafi Mihal)'in miras malıdır. Ve Erdel krallarına tâbidir. Fakat bu kale Saz Macarı vilâyeti hükmündedir. Erdel Macarının hükmü burada tamam olur. Bu kale ahâlisi, kale sahibinin Erdel'e kral olmasından sevinip, bin parça top atarak kaleyi açtılar. Kale kapudanı dojları, yeroları hediyelerle orduyu bollandırıp, güzelce hizmet ettiler. O gece binlerce kandiller neft ve katranlar ile kaleyi aydınlattılar. Sabaha dek bir yaylım top ve bir yaylım tüfenk ve havai fişengler atıp, şenlikler oldu. Kale bir sahrada olup, dört tarafı göz gördüğü kadar yaylâdır. Yaylâ etekleri, köy ve bahçelerle süslüdür. Buranın cennet gibi kaleleri vardır. Duvarları alçak birer sağlam kaledir. Ama hendeği çok derindir. İki kapısı vardır. Biri doğuya, biri batıya açıktır. Hisarın içi kırmızı kiremitlerle örtülüdür. Yedi aded kilisesi vardır, han ve hamamları vardır. Çarşı ve pazarı gayet mâmurdur. Kale kapudanı evvelâ krala gelip, onbin kuruş pâdişah parasını verip, beşbin kuruş krala ve beşbin kuruş serdara verdi. Asla köyleri yağma edilmedi. Oradan iki saatte (Küçük Samoş) nehrine geldik. Bu nehir, Besevard dağlarından gelip, büyük Samoş'a karışır. Oradan yine doğuya gidip, küçük Samoş nehrine geldik. Burada birçok kapudanlar gelip, kralla buluştular. Buradan da beş saatte (Saz Samoş) kalesine geldik.

Saz Samoş kalesi :

Yapıcısı Betlen Gabor kraldır. Kapudanları Erdel krallarına tâbi olup, son kralın miras malıdır. Ama Saz vilâyeti hükmündedir. Halkı da Saz Macarı olup, hiçbir zaman isyan etmemişlerdir. Havaleli ve bayır dibinde Kolojvar kalesinden büyük bir kaledir. İçinde onbin ev ve süslü sarayları vardır, dediler. Hanı ve çarşısı var. Zengin bezirgânları olup, bütün kapudanları gelerek krala itâat etmeleriyle kalelerine bir yeniçeri odası tâyin edildi. Gaziler iç kalede güzelce dolaştılar. Kalenin varoşu yoktur ama bağ ve bahçesi çoktur. Burada dahi pâdişah vergisi için krala yetmiş kese gelip, günden güne kralın yanında askeri çoğaldı. Ve ordudan alargaya konmaları fermân olundu.

Buradan altı saat giderek (Küçük Samoş) nehrine geldik. Burada Besterce kale kapudanının itâat etmiyeceği bilindiğinden doğuya gitmekten vazgeçildi. Evvelce olduğu gibi kuzey tarafına tuğlar ve çarhacı İsmail Paşa, asker öncüsü olup, Tatar askerinin dahi ileri gitmesi fermân olundu.

Besterce kalesi :

Erdel krallarına tâbi, Saz Macarı kalesidir. Önce Rakoçi asrında hisar içine beşbin Nemçe askeri girip, Keminyanoş'a itâatle ve şimdiki

Apafi Mihal krala rağmen bütün ahalisi kaleye kapanıp, İslâm askerine hayli top attılar. Kalesi bir bataklıkta havaleli büyük kaledir. Erdel kalesinden büyüktür. Onbir tabyası, beş kapısı vardır. Hendeği yoktur. Batak içinde ve çeşitli sırçalı kiremitlerle örtülüdür. Sarayları, büyük binaları, kiliseleri, yüksek kuleleri var. Bayırları baştan aşağı bağdır. Aşağı batak tarafı, bostandır. Askerin korkusuzca topu altına konduğunu kaledekiler görünce, Osmanlının korkusundan kapudanı krala gelip, hediyelerini verdi. Can Aslan Paşa bir yeniçeri odası ile yasakçı tâyin olundu. Hakîr dahi bu yolla bir gece kalede yatıp, seyir ve temâşâ ettim. O kadar güzelleri var ki tarif olunmaz. Hattâ misafir olduğumuz evde lâl yanaklı, kiraz dudaklı, temiz bir kız var idi ki, kokulu kâküllerini dağıtıp gelse saçı büklüm büklüm olur. Sırmalı fistanını giyip, yürüse akıllar yolundan çıkar idi.

Buradan kalkıp, dört saatte (Zulûmi oğlu Sarayı) konağına geldik. İçine asker konup, bahçesindeki meyveleri yiyip, bahçeyi harab eylediler. Ama saray kâgir olduğundan yakması ve yıkılması mümkün olmadı. Burada beş adam çeteye gidip, esir getirdikleri için çadır önünde katlolundular. Çetenin yasaklanması için yine dellâllar bağırıldı. Burada Vaşarhel kapudanı gelip, itâat etti. Oradan iki saat giderek (Vaşarhel)'e geldik.

Vaşarhel kalesi :

Eski bir kale olup, batı tarafa bakan bir sağlam demir kapısı var. Doğu tarafı bayır, tepelerde havalesi var, tamamen bağ ve bahçelidir. Kalenin beş adet sağlam tabyası var. Fakat kalesi küçük ve hendeği alçaktır. Kale içine Seydi - Ahmed Paşa-zâde Mehmed Efendi bir yeniçeri ile bekçi tâyin olunup, onun vasıtasiyle hisarı seyrettik. Çanlı, mâmur kiliseleri, tahta örtülü sağlam evleri, süslü sokakları, zengin ahalisi vardır. Her türlü malları ile askeri bolluk ettiler.

Vaşarhel varoşu :

Kalenin batı tarafı dibinde yıldızdan kıbleye uzunca onbin adımlık bir varoşdur. Etrafında suru yoktur. Derin hendekli, ağaç anbarlı, iki yerden sağlam kapılıdır. Hepsi zengin bezirgânlardır. Zengin şehir olduğundan bütün asker mühimmat ve levâzımatı burada aldılar. Kapudanları krala yüzbeş kese pâdişah parası verdi. Zira bu Vaşarhel büyük nâhiyeli vilâyettir. Yüzellibir Saz Macarı reâyâsı var. Buradan kalkıp, kale dibinde bir çimenlik yerde oniki gün kalınması fermân olundu. Burada kral tarafından tahsildarlar dört taraf kapudanlarına para tahsiline gidip, on günde binaltmış kese mal gelip, serdarın gözü açıldı. Bütün hazineyi Hüseyin Paşa ile Varad'a gönderdi. Oradan tam üç saatte Saray kalesine geldik.

Saray kalesi :

Bu saray Erdel kralı olanındır. Yapıcısı Fâtih asrında 857 (1453) tarihinde büyük Betlen İsvan'dır. Krallar Saz vilâyetine gelince burada mi-

safir olur. Bu saray büyük bir sahrada olup, dört tarafını küçük Samoş nehri dolaşır. Havâlesi yoktur. Zararsız kaledir. Dörtgen şeklinde kâgir olup, iç ve dışı alt ve üstü üçyüz altmış adet odadır. Büyük divanhâneleri vardır ki, biner adam girse yerim dar demez. Duvarlarında usta nakkaş birçok tarihî şeyler ve vakalar yazmıştır. Bunların hepsi Macar yazısıdır. Bu divanhânenin batı tarafında elli adet Erdel krallarının târihi ile her kralın azil ve tâyin ve ölüm târihini yazmıştır. Asker bu saray yakınında on gün kaldı. Çatalbaş, fermanla mal tahsiline gitti. Oradan kuzeye dört saatte Ravotop kalesine geldik.

Ravotop kalesi :

Erdel'e bağlı Saz Macarı kalesidir. İçinde asla Avusturya askeri yoktur. Bin kadar Saz askeri vardır. Havâleli küçük bir taş binadır. Doğu tarafı cennet gibi bir sahradır. Bağ ve bahçesi verimli olup, bostanları hesapsızdır. Kiliseleri, süslü evleri, birçok hanları, çarşı ve pazarı vardır. Kapudanı bütün irşek ve Nemeşleri ile krala gelip, yüzyirmi kese pâdişah vergisini teslim eylediler. Oradan dört saatte Kukullu nehri kenarına geldik. Bağlı bahçeli çimenlik bir yerdir. Bu nehir Sigel dağlarından çıkıp, küçük Samoş nehrine akar. Oradan dört saatte Kukullu nehrine geldik.

YENİ KRALIN ASKERE BÜYÜK ZİYÂFET ÇEKİŞİ

Burada Erdel kralı bütün Osmanlı askerine bir büyük ziyâfet çekti ki, benzerini gözler görmemiştir. Çoğu yemekleri ekmek, çörek, boğaça ve subu dedikleri Halep kalemkânı kadar has beyaz ekmekleri idi. Çimenleri üzerine Macar kilimleri döşenip üzerine ekmekler konuldu. Kırk adet has ve beyaz ekmeklerin herbirini birer çift sığır arabasına koyup, getirdiler. Ekmeklerin her biri yirmi adım uzunluğunda ve beş adım genişliğinde ve bir adam boyunda idi. Allah bilir ki böyle idi... Üzerleri yumurtalı, çöreotlu, karanfil ve kâkûleli yağlı çöreklerin küçüklerinin hesabını Allah bilir. Hattâ hakîr, bu ekmekleri nasıl pişirdiklerini sordum. Şöyle cevap verdiler. (Binlerce kile hâlis un getirip, binlerce teknelerde hamur edilir. Ve ekmeklerin büyüklüğünde kazılmış kale hendekleri gibi çukurların içinde güzel ateş yakıp, bütün hamurları o hendeklere doldururlar. Üzerine elenmiş kül korlar. Daha üstüne ve yanlarına ateşler yığarlar. Yedi saat sonra ateşleri söndürüp, hendeklerden birçok adam yardımı ile çıkarıp, bazı yanan yerlerini bıçaklarla keserler. Sonra ziyâfet yerine getirirler.) Bu ekmeklerden başka üçyüz adet sığır, boğa içleri, sâfi koyun ve kuzu içleri, tavuk ve güvercin ve yeni pişmiş sığır kebapları vardı. Tam üçbin koyun, üçbin kuzu, altıyüzbin ekmek, yüz adet kazan firik pilâvı, yüz kazan herise, yüz kazan yoğurtlu pirinç çorbası vardı. Bu diyarda pi-

rinç bulunmadığından pirinç pilâvı yok idi. Ama büyük baş sofrada vezir ve vükelânın önünde olan bin sahan içinde nefis yemeklerin her çeşidi var idi. Çünkü üç gün evvel bütün vezir ve vükelânın ahçıları krala gidip, bu büyük ziyâfetin yemeklerini hazırlamaya çalıştılar. Kral bu hususta çok masraf etmişti. Paşaların sofrasında nice yüz güneş gibi kral ve kapudan çocukları cam, billûr ve necef ve fağfur kâseleriyle su ve şerbet taşıyıp, hizmet ederlerdi. O gün çavuz-zâde Mehmed Paşa bu dilberler içinde şaşırıp kaldı. Hakîr, vezirler sofrasının uzunluğunu adımladım. Tam beşyüz adımdı. Bu ziyâfet sabahleyin başlayıp, ikindi üzeri bitti. Yemekten sonra müslüman gazilerine üçyüz fıçı bal şerbeti ikram olundu. Kral tarafından yedi adet vezire birer çanlı hento araba, altışar atları ile çekilip, her arabada onar kese taler kuruş, çuhalar ve kıymetli kumaşlar vardı. Diğer beylerbeyilere beşer kese kuruş ve birçok kıymetli kumaşlar, beylere de birer kese kuruş ile birer pastal çuha ve ipek kumaş hediye gitti. Bütün İslâm askeri çeşitli şekilde nimetlenip, pâdişahın devletine duâ ettiler. Oradan kalkıp, beş saatte Mekişvar kalesine geldik.

Mekişvar kalesi :

Yapıcısı Haller Gabor'dur. Fakat Saz Macarı hükmündedir. Şimdi Erdel kralı (Apafi Mihal)'in karısı (Bornemisa anne) nin miras malıdır. İslâm askeri varınca kral şenliği ile bin parça top atıldı. Dereli, tepeli bir yer üzerinde sağlam yapı bir kaledir. Fakat havâlesi çoktur. İçinde çarşı ve pazarı yoktur. Kiliseleri mâmur ve tahta örtülü evleri çoktur. Kıbleye bakan bir demir kapısı var. Bekçileri, hazır iki kat demir kapıdır. Hendeği yoktur. Bin kadar neferi vardır. Kapudanı krala hediyeleri ile gelip, on kese imdat etti.

Varoşu :

Sanbata nehri kenarında bir büyük varoşdur. Onbin adet saray ve elvan kiremitli tahta örtülü evleri vardır. Onbir adet yüksek çanlı manastırları vardır. Hepsi beyaz kalaylı kubbelerle örtülüdür. Çeşitli odaları, yemekhânesi ve misafirhânesi vardır. Hanları, bir hamamı, tekke şeklinde binaları, okumaya mahsus patrikhâneleri vardır. Çarşısı fevkalâde güzeldir. San'at ehli, bâkire kızlarla kadınlardır. Bu pazarda herşey bulunur. Çünkü kuzeyinde okyanus kenarında Lehlilerin Danıska iskelesi yakındır. Kıblesinde Boğdan'ın hükümet merkezi olan Yaş şehri ve Eflâk'ın Tirkoviş ve Bükreş şehirleri onar konaktır. Onun için bütün halkı tüccar ve büyük bezirgândır.

Erdellilerin elbisesi :

Bunlar da diğer Macarlar gibi yeşil ve kırmızı çeşitli çuhadan samur ve zerduva postu kalpak giyip, göğüslerindeki düğmelerini gümüşten ve düğme bağlarını güzel çuhadan yaparlar. Çakşırları ve koşmenleri rengâ-

renk çuhadandır. Pabuçları, sarı ve kırmızı kubâdi serhadli pabuçtur. Kuşakları hep ipek kuşaktır. Yekbend göde çakşır giyerler. Kadınları hep ipek çeşitli fistan giyip, kızların saç bağları ve kadınların başları elvan ipek arabiye üzere çeşitli inci, lâl, yakutlu salkımlarla süslüdür. Bunlar da sarı ve turuncu sahtiyandan pabuçlar giyerler. Bütün Erdel erkek ve kadınlarının elbisesi böyledir. Avusturya ve frenk gibi kara şapkalı değillerdir. Hepsi de İncil okur hristiyandır. Mezheplerine Lüteriyan derler.

Mevzuumuza gelelim :

Bu Mekişvar kalesinin varoşunun iki kapısı vardır. Biri kuzeye, biri kıbleye bakar. Şehrin ortasında bir geniş meydan vardır. Orada bir siyaset yeri ve darağacı vardır ki, Allah korusun, bu uğursuz yerde Macarlara işkence ettikleri vakit gören adamın dudağı çatlar. Hattâ gazilerden birini yaralayan bir Macara o kadar işkence ettiler ki, Acem diyarında, Dağıstan'da ve Arabistan'da böyle çeşitli işkence görmedim. Bizim asker bunu görüp, parmağı ağzında kaldı. Evvelce alınan esirlerin sahipleri çıkıp, ucuz fiatla esirlerini aldılar. Ertesi gün serdar kethüdâsı Hüseyin Ağa, kralı alay ile kaledeki sarayına götürünce beşyüz parça top attılar. Şehri arzumuz gibi seyredip, bir hayli manasız yüklerimizi satarak binüçyüz kuruş kâr edip, Allah'a şükür hafifleyerek arabamızdan birini yaktık. Bu şehir içinden geçen Saz nehri küçük Samoş nehrine karışır. Ertesi gün kral karısı, serdar Ali Paşaya, yedi vezire ve yirmiiki adet beylerbeyilerine ve yetmiş adet beylere cennet bahçesine benzeyen bir bahçede öyle bir ziyâfet verdi ki, tarifi mümkün değildir. Ziyâfeti veren kadın olduğu için o taraflarda ne kadar mehtap yüzlü, zaman gözlü kız ve kadınlar varsa hepsi mücevher elbiseleri ile gelip, hizmet ederek şerbet dağıttılar. Hatta bu ay yüzlülerin cilve ve nazlarından ve meydandaki kokulardan, ruh okşayan kokulardan mest olan tatar Şahpolat ağa, lâtife olmak üzere serdara «Sultanım! İzin verseniz şu şehre bir durup, şu selka kızlardan ve donlardan alıp, karıma doyum varsak, öldüğümüze gam yemezdik» dedi. Hazır olanlar birçok güldüler. Yemekten sonra banu tarafından serdar ve vezire ve yedi vezire ve bütün beylerbeyilerine ve beylerin herbirine birer çeşit kıymetli yadigârlar hediye etti. Vezirler ve vükelâ atlarına binip, giderlerken yine kaleden top şenliği yapıldı. Sözün kısası, bu diyardaki zevk ve sefâyı hiç bir diyarda görmedim.

Yine bu Mekişvar kalesinden kalkıp, doğu tarafına giderek Kokul şehrine geldik. Burada orduya çeşitli sulu meyveler geldi. Oradan yine üç saatte Kokullu nehrine geldik. Bu nehir kenarınca gidip, burada Sigel vilâyetine elçilikle giden Budinli Ömer Ağa ve Varad'lı Panço - Hüseyin ağa ve Façatlı - Ali ağa Sigel'den gelip, (Ahali itâat etmeyerek mektubu parça parça ettiler, biz güçlükle kurtulduk. Ve Kota denilen boğazda bir

dağdan bir dağa üç kat büyük tabur halinde yirmibin tüfenkli koymuşlar.) dediklerinde büyük müşavere olunup, kral ve bütün âyânlar dahi beraber olduğu halde Sigel vilâyetini harab etmeğe karar verdiler.

1072 SENESİ SAFER AYININ YİRMİNCİ GÜNÜ ERDEL'DEN SİGEL VİLÂYETİNE GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Evvelâ Bismillâh ile Kukullu nehri kenarında batıya iki saat giderek Odvarhel kalesine geldik.

Odvarhel kalesi :

Yapıcısı Helbanporam'dır (?). Süleyman Han asrında Sigel'den Betlen - Gabor fethedip Saz Macarına hediye etmiştir. Hâlâ Erdel kralları hükmündedir. Ama saz macarı elindedir. Üçbin adet askeri Saz Macarıdır. Evvelce İslâm askeri Tise nehrine giderken Tatar askeri buraya gelince ne Saz kavmi, ne lâz, ne çok, ne az bilip, bu kale varoşunun halkını tamamen esir etmişlerdir. Sonra onbin tatar, onbin ok ucuna kibrit ve çıra bağlayıp, kalenin içine atarlar. Tahta evler üstüne düşünce evler tutuşur. Kale dışına çıkanlardan el kaldıranları kılıçtan geçirilir. Geride kalanlar Tatarların eline esir düşer. Onun için bu şehri berbad bulduk. Etraftaki bağ ve bahçeyi, kralın yenilendiğini işiten halk, kale içini ve dışını imar etmeğe başlamışlardır.

Burada bütün iş erleri, serdar otağında toplanıp :

«Sultanım, biz bu Sigel diyarına gidemeyiz. Çünkü bu kadar bin araba, deve ve katarlar var. Heman yüksüz asker ile gidebiliriz. Çünkü bu memleket, sarp, kayalık dağlardır. Heman İslâm askeri içinden yirmibin seçme çatal atlı, silâhlı yiğit, onbin adet silâhlı piyâde yiğitlere Budin veziri İsmail Paşayı serdâr edelim. Cerrah - Kasım Paşayı çarhacı, Pir - Hüseyin Paşayı artçı ve Melek - Ahmed Paşa kethüdası Yusuf ağayı yirmi bayrağı ile karakol tayin edelim. On oda kapıkulu yeniçerileri, bir oda topçu, bir oda çeteci ve on parça darbezen toplar ve mükemmel cephâne verelim. Yalı tatarlarından onbin atlı adam katalım.

Dediler. Ertesi gün sabahleyin cerrah - Kasım Paşa çarhacı gidip, İsmail Paşanın dahi göç kûslarına tokmaklar vurulup, beş gülâm ve bir basit seyishânemiz ile Siger vilâyetine gittik.

Doğuya yedi saat gidip, Vanç köyüne geldik. Sigel yaylağı dibinde bağlı bahçeli bir köy idi. Ateşe verildi. Bu yayladan akan dereler etrafında çeşitli macar un değirmenleri vardı. Birçok tahta biçecek hızarlar vardı.

Bu dağlarda fıstıktan lezzetli, üç köşeli bir çeşit börülce kadar meyve vardır. Yüksek ağaçlarda biter. Burada İslâm askerine (Dikkatli olun,

gafil bulunman!..) diye tembih olundu. Her tarafa karakollar tâyin edildi. Bizler de Melek - Ahmed paşa askeriyle dağlar içinde uyumadan karakol bekledik. Sabaha yakın bütün asker uyurken, yularları ellerimizde olan atlarımız kişneyip, tepinmeğe başladılar. «Acaba bu ne ola?» diye hazır olduk. Atların nicesi kösteklerini kırdılar. Mecburen hepimiz atlarımıza binip, hazırlandık. Ama bizden ilerdekilerin, atların bu hareketlerinden haberleri olmayıp, gaflet uykusunda yatarlardı. Derhal birkaç yiğit gönderdik. Bunlar da uyanıp, pürsilâh yanımıza geldiler. Ama hâlâ atlarımız tepişmeden kendilerini parça parça ediyorlardı. Gördük ki bir anda dağlar içinde düşman Macarların Erganon, trampete ve loteryâni borularının davul ve çanlarının sesleri işitilip, bizi görüp, durdular. Ama bizim atlar kudurdular. Hemen serdarımız Melek Paşa «Bre gâzîler! Atlardaki bu hâl hayra alâmettir. Bir kerre düşmana dokunalım. Yâ taht ola, ya baht!» deyince hepimiz, «Nola bismillâh» deyip, hep birden yaydan ok çıkar gibi çıkıp, kâfirlerin üzerine at saldık. Her taraf toz duman oldu. Gülbank sesi göklere çıktı. Düşman askeri (Pa jorj pa jorj) diye üzerimize at saldılar. İki asker birbirine girip, öyle bir savaş oldu ki, oklarımız bile şiddetten yedi başlı ejdere döndü. Allah'a hamdolsun bir saatte zafere ulaşıp, düşman bozuldu. Geride kalanlar da kaçtı. Binaltmış kelle ve üçyüz adet silâhlı düşman esir aldık. Bu karakol cenginden orduya gelirken beşbin asker imdada gelip, (Bre adamlar, nice oldu? Bre elhamdülillâh, çok şükür sağlığa!) diyerek orduya geldik. Biz Melek - Ahmet Paşaya geldik, o da serdâra geldi. Serdâr Melek - Ahmed Paşaya bir samur kürk, Yusuf kethüdâmıza bir sırmalı hil'at giydirirken:

— Bre Yusuf kethüdâ, yüzün ak olsun. Ama bize niçin haber etmedin?

Dedikde Yusuf Kethüdâ:

— Küffar birdenbire gece baskını etti. Ve biz de düşmanı göze salındırmadık. Allah'a hamdolsun, sâyende muzaffer olduk.

Dedi. Diğer bölükbaşılara da hil'atlar ihsan olunup, hakîre de bir esir verdiler. (İnşaallah bu uğurdur. Karakol cenginde kazandık. Tabur dahi böyle fetholur) diye herkes söylemeğe başladı. Ertesi gün kalkıp, bir saat giderek Kotove boğazı denilen harp meydanına gelip, çadırsız konup, dizginler elimizde cenk ve kavgaya hazır olduk.

Sigel Taburunun anlatılışı:

Bu tabur yeri Sigel vilâyeti hududunda Kotova boğazı denilen ormanlıkta olup, boğazın sağ ve solu yüksek ağaçlarla bezenmiş bir yüksek dağdır. Macarlar çoluk çocuklarını kurtarmak için bu dere içine bir dağdan bir dağa minare boyu kalyon direklerini ve daha nice ahşap kırıp, bu dereye dökerek kat kat büyük bir tabur kazmışlar. İçine yirmibin tüfenkli

Macar girip, hazırlanmış. Bu tabur içinde yedi sıra altmış, yetmiş parça şâhi toplar komuşlar. Bu ağaçların arasına pusulara askerlerini yatırmışlar. Çeşitli şeytanca hileler edip, dağı taşı kırıntı ile doldurup, gerideki taburlarına gidecek yollar açmışlar. Taburlarına gitmek değil, bu kırıntıya girmek de mümkün değil... Bütün iş erleri konuştuktan sonra Tatar askerini üç saat sol taraftan dağlara gönderdiler. Eğri eyâleti atlılarını da sağ taraftan dağlara gönderdiler. Beri tarafta serdârımız İsmail Paşa bütün piyâde kapıkulu yeniçerilerini, Eğri ve Budin yeniçeri ve cebecilerini bir yere toplayıp, bir kol etti. Öteki vezirler ve beylerbeyleri sekban ve saruca yiğitlerine Melek kethüdâsını serdar edip bir kol dahi ileri atlanıp, kendisi ve öteki beylerbeyileri ile atlı ve yaya askerin ortasında durdu. Hep bir ağızdan Allah Allah diyerek yedi yerden yürüyüş etti. O kadar çok top atıldı ki, İslâm askeri ateş içinde kaldı. Kırıntılar içinde köpek cengine başlandı. Bizim topların üstüne neft ve katranlı paçavralar takılıp, atılınca yüksek ağaçlar rüzgârdan tutuşmaya başladı. Nihâyet iki taraf askeri yaka yakaya geldiler. Düşman, ateşi söndüremeyince kaçarak büyük taburlarına kapandılar. Ateş tabura da sirayet edip, yer yer yanmağa başladı. Tabur içindeki düşman bunu görüp, şaşırdı. Daha sonra bütün gâzîler taburun yakınına varıp, yer yer sarmaşıp ve sırmaşıp taburun nice yerlerini zaptedip, tabur üzerine kurşun yağdırdılar. Ama bu aralık birçok gâzîlerimiz şehit oldu. Paşalar bu sırada (Bre koman gâzîler! Fırsat günüdür, zafer inşaallah bizimdir) diye askeri cenge teşvik ediyorlardı. Bu şekilde tam üç saat cenk oldu. Bu sırada doğu tarafından bir Allah Allah sedası işitildi. Düşman bunu işitip, arkasına bakınca bunu gördü ki, Sigel vilâyeti içinden biri yeşil ve alsancaklı İslâm askeri, beri taraftan da tatar askeri gelir. Bir taraftan da Osmanlı askeri hücum ediyor. Düşman dayanamayıp, taburunu bırakıp dağlara kaçtı. Biz de düşmanı kıra kıra 1072 safer ayının yirmiyedinci günü Sigel taburunu fetheyledik. Serdar Ali Paşaya müjdeci gitti. Düşman bu cenkte müthiş bir satır yedi. Her taraf insan na'şıyla doldu. İsmail Paşa otağı önüne Sigel askerinden ikibinyediyüz kelle ve binkırk adet esir gelip bütün esirler, getiren sahiplerine ihsan olundu. Fetholunan taburdan yollar açılıp, Sigel vilâyetine gidildi.

Sigel Vilâyeti ve Kalesi :

Dört bölük Erdel diyarının bir bölüğü de bu Sigel vilâyetidir. İslâm askeri doğuya iki saat giderek Sigel sahrasına at bıraktılar. Sigelliler ise (Türk taburu yarıp da geçemez) düşüncesiyle ayş ve işret içinde sohbet halinde imişler. Üzerlerine hücum edilip, kimi esir, kimi de kılıçtan geçti. Çoluk çocuklarının çoğu müslüman olup, geride kalan köy ve kasabalar tahrib edildi. Akşama yakın drumaktan ve cenkten vazgeçilip, kol kol ve kat kat her tarafa karakollar tayin olundu.

Beteşvar Kalesi :

Bu kale dahi Erdel krallarınındır. Ama ahalisi harbe ucu ile krallara tabidir. Sarp, dağlık başka bir vilâyettir. Yeni kraldan ve serdârdan mektuplar gittiyse de itâat etmediler. Bu kale Sigel sahrasının kıble tarafında havâlesiz bir kaledir. Beşgen şeklinde olup, sağlam tabyalı ve iki yeni kapılı bir taş kaledir. O gece bu kaleye ve varoşuna askerlerimiz hücum edip, sardılar. Kale dahi hesapsız toplar atarak, ateş içinde kaldı. O gece askerlerimiz düşmana göz açtırmayıp, topla kaleyi berbâd ettiler. Allah Allah diye varoşunu fethedip, sabaha kadar bütün ganimet mallarını taşıyıp, pay aldık. Düşman kaleye girildiğinde bu varoşta ancak ihtiyarlar kalmıştı. Onların sözleri ile varoşun yer altından pek çok mal çıktı. Sonra varoşa ateş verilerek yakıldı. Ateş seher vaktine kadar devam etti. Sabahleyin hisar içinde olan bütün Macarlar feryad ederek kale dışına çıkınca hepsi esir edildiler. Kapudanı ve ikiyüz irşek papazları dörtbin kadar esir olup, ellerindeki malları zapt olundu. İslâm askeri kalenin delinmiş yerlerinden girip, birçok hazine ve cephâne aldılar. Yanmayan yerleri de ateşe verildi. Kale ve şehir berbâd oldu. Oradan kalkıp yarım saat giderek Namyecik köyünde duruldu. Dört tarafa karakollar konup, orada misafir kalındı. Sabahleyin konuşulup, tellâllar bağırdılar ki: (Burada üç gün üç gece oturaktır. Her tarafa karakol konup, dikkatli olsunlar. Bütün çetecilerin dördüncü günü bu şehirde bulunmaları şarttır.) Hakir, o gün Melek - Ahmed Paşamızdan pürsilâh elli yiğit, ikiyüzelli Tameşvarlı ve Eğrili, Kanijeli gâzîlerden çatal ikiyüz yiğit ve beşyüz tatar gâziler ile Allah'a mütevekkil olup, Sigel sahrasında kuzeye bir gün bir gece seyirdip, Sigel diyarından çıkarak Turla büyük nehir kenarında bir büyük şehrin yanında durduk. Sabah olunca Lâpoveviçse şehrine gelmiş bulunduk.

Lâpoveviçse şehri :

Kalesi yoktur amma şehir fevkalâde mâmurdur. Tatar bu şehir içine sokularak herkes evinde uyurken bazı evlere ateş verip, gülbang-i muhammedi çektiler. Şehrin içine aç kurt gibi girip, birçoklarını rahat uykudan uyandırarak çıplak ve perişan dağlara düşürdüler. Beri taraftakiler ise esir toplayıp, adam başına beş esir düştü. Ama bindirecek atlarımız yoktu. Hemen şehir içine yayıldık. O kadar at bulduk ki daha fazla esirimiz olsaydı yeterdi. Hakîr, yedi yiğit ile bir saraya girdim. Kapılarını kapadım. Yukarı balkonlarına çıktık. Henüz gecelikleri ile tatlı uyku içinde nazenin gılman kızlar yatıyorlardı. Bunları kuşatıp cümlesini esir ettiler. Ganimet malı almadılar. Kapıyı açıp, arkadaşlara haber ettiler. Halbuki onlar da ganimet malından zengin olmuşlardı. Çünkü sekizyüz yiğit böyle bir şehirden ne alıp ne götürseler gerektir. Bu sırada birkaç

düşman bize el kaldırmak istedi. Yedisini de öldürdükten sonra hiç çekinmeden yirmi adet gümüş sahan ve gümüş bardak, yedi adet kadeh, üç altın kadeh, yirmi adet murassa' tüfenk, on adet gümüşlü kılıç, üç adet gümüşlü ağaç haç, bir gümüş Meryem Ana kucağında altından Hazreti İsa ve elleri cevahir ve madenlerle süslü diğer suretler ele geçirildi. Yedi samur kürk ve birçok atlas ve kıymetli kumaşlar toplayıp, (Acaba bu kadar eşyayı selâmete çıkarabilir miyiz? Yalnız başımıza kurtulabilir miyiz?) diye üzülürken aramızdan biri bir esirin parmağını tüfenk çakmağı yerine koyup, sıkıştırarak (Tiz mal getir) deyince bir kapının eşiği dibinde bir kese dökme riyal kuruş bulduk. Dört tarafı dahi ararken serhâdli arkadaşlarımız (Gidelim hay) diye bağırışmaya başladılar. Derhal aramadan vazgeçip, sarayın ahırına girdik. Onaltı at ve nakışlı henta araba çıkarıp, bütün esirleri atlara ve ganimet mallarını arabaya yükleyip, şehri ateşe verdiler. Şehir dışına çıkınca üç şehit verdiğimizi öğrendik. Esirler, atlar ve arabalar ile yola düzüldük. Bu şehir Kamaniçse denilen Leh kalesine bir konaktır. Buradan hemen kuskuna kuvvet kalçaya bereket, diyerek, gece gündüz, yürüyüp, Siven şehrine geldik. Erdel hükmünde imiş... Fakat Leh kralları tarafından bir gürük emini oturur. Çünkü bu şehir Erdel'in Sigel diyarı ile Leh hududu arasındadır. Bağlık bahçelik bir şehir idi. Ama içinde hiç kimse yok. İçinde akar sular var. Kâgir ve yüksek saraylar hesaba gelmez. Saraylarının damları sarı pirinç ve birçoğu kalaylı teneke ve yeşil, kırmızı, sarı, lâl renginde kiremitler ile örtülü, mâmur evler imiş... Ocaklarının hepsi Tunalıdır. Bacalarının ağzı ejder ağzı gibi tasvir edilmiştir. Suyu ve havası gayet lâtif bir şehir imiş... Osmanlı askerinin geldiğini duyunca bütün halk dağlara kaçmışlar. Bizimkiler de şehri yakıp, ganimet malı ile geri döndükse de ordunun yerinde yeller eser. Arkadaşlarımızla aklımız başımızdan gitti. (Hay gidi serdâr, bizi düşman içinde bıraktı) diye konuştuk. Sonunda (malı bırakıp, yalnız esirlerimizle bir tarafa çıkalım) dedik. Hakîr, (Bre gâzîler, şuraya konan kırk ellibin asker idi. Buradan kalkmışlarsa izleri vardır. İz arkasına düşüp, gittikleri yolu bulalım. Elbette onlar ya dün, ya bugün kalkmışlardır.) dedim. Askerin izlerini bulduk. Ama geldiğimiz yoldan başka yola gitmişler ve yol üzerinden yeni geçmişler. (Bre medet yakındır) diye acele ile giderken askerin gerisine yetişip, secdeye vardık. Ama sarp dağlık olduğundan arabalarımız kaldı. Sonunda Budinlilerden bir araba ve dört adet Tatar yiğidi ile beraber paylaşmak üzere arkadaş alıp, bizim nakışlı ve cilâlı arabayı boş getirdik. O gün güneye giderek Sigel kalesine geldik.

Sigel kalesi :

Bu da Erdel krallarına tâbi müstahkem bir kaledir. Ama serdâr İsmâil Paşa elçi gönderip, sordurmuş, varan elçiyi katledip, adamlarını da

söğüp, döğüp, kovmuşlar. İsmâil Paşa da bir top menzili uzaktan kaleyi kuşattı. Ama yalnız kuşatma ile iş bitmez. Kale çok sağlam ve mühimmat ve levazımı fazla. Bizde ise küçük yüz kadar şâhî toplar ile yüz kadar gülle ve gösteriş için oniki adet de şâhî top var. Halbuki karşımızdaki kalenin bir tabyası bütün Erdel kalelerine bedeldir. Bilhassa aşağı büyük surunun derin hendeği içinde deryâ gibi Sigel nehri akmaktadır. Dört tarafı kat kat burçlarla sağlamlaştırılmıştır. Bu kalenin etrafında elli adet dil tutulup, kalenin hâli sorulunca:

(Kale içinde yedi nâhiye askeriyle beraber tam onsekizbin hıristiyan asker var. Diğer reâyâ ve berâyâ ise hesapsızdır. İçindeki silâh ve mühimmatın haddi hesabı yoktur. Bu kalenin fethinde güçlük çekersiz. Meğer ki bir gece baskın edesiz. Çünkü bir kere Leh kralına da öyle idüp kale altından Lehlileri kaçırmışlardır) dediler.

Nihayet o sıcakta Sigel kalesi altında duruldu. O gece kalenin dört tarafında yüzbinlerce meşaleler yakıp, ikibinden fazla top attılar. Serdârımız İsmâil Paşa, kalenin fethinin güç olacağını anlayarak sabahleyin hiç kale tarafına bakmaksızın Sigel sahrasının kuzeyine üç saat giderek alçak bir tepede ordu durup (Mezdanvar) kalesine karşı kondu.

Mezdanvar kalesi:

Bunu (Mezdanban) adlı kral yapmıştır. Erdel kralları hükmünde Sigel vilâyeti toprağında olup ahalisi krala itâatli değildir. Çünkü kaleleri gayet yüksek ve sağlam bir kaledir. Batısında bir batak kenarında mâmur bir varoşu var. San'atlı kiliseleri, hanı, çarşısı ve pazarı var. Burada durunca, Budin ağalarından Hüsam Çavuş kale kapudanına elçi gönderildi. Hüsam Çavuş, paşaya başı yarılmış, gözü çıkmış gelince, derhal dellâllar bağırdı. Bütün gâzîler cebe ve vevşene bürünüp hazırlandı. Kaleyi varoşu ile ortaya alıp, her taraftan asker üşüşüp, evvelâ kalenin havalesinden hisar içine beş on top atıldı. Kaleden de kırk elli parça top atıldı. Aşağı varoşa ateş verildi. İki saat içinde de kaleye girildi. 3700 adet seçme esir alındı. Ganimet malları gazilere nasib oldu. Hüsam Çavuş dahi, gözünü çıkaran kapudanın gözlerini çıkarıp yetmiş adet Brev ve İrsek ve 1700 esiri tazyik edip, sonra kapudanı siyaset meydanında lime lime doğradılar. Sonra esirler söyledi, bu kapudan gayet inadçı imiş...

Eline geçen Müslüman esirlerinin diri diri derisini yüzüp çarmıha gerermiş. O halde ona lâyık imiş. Burada İsmâil Paşanın dellâlları «Burada üç gün oturak var. Gafil olman! Bütün gaziler etrafa çete ve potura ve baskınlara gitsünler!» diye bağırdılar. Ordunun bir kısmı kalıp, fazlası çeteye gitti. Alınan malın haddi hesabı yoktu. Erdel'in birkaç günlük yerinde mâmurluktan eser kalmamağa başladı. Yağmanın serpintileri Orta Macar, Nemse, Boğdan vilâyetlerine kadar uzandı. Böylece gaziler, Leh diyârında ne kadar güzel esir varsa, hepsini aldılar.

Nihayet 4000 araba yükü ile gazâdan dönüp, Sigel boğazından çıkmak üzere idik.

YENİÇERİLERLE TATARLARIN KAVGASI

Bu tabur boğazından bütün kapu-kulu Budin ve Eğri askerleri ile yeniçeri birlik olup, bu tabur içinden indiler.

«Biz piyâde olarak taburu fethedim de, Allah'tan reva mıdır ki elimiz boş kala..» diye bütün yeniçeriler, Tatarlar üzerine ve diğer arabalara hücum edip Tatarları atlarından yıkarak ellerinde ne esir, ne ganimet malı bırakmayıp aç kurt gibi sarıldılar. Tatarlar da hemen atlarına binip «Bu yeniçerileri çıparız, bu sınırdan dışarı bunları çıkarmayız» diye yeniçerilerle, vuruştular. Birkaç Tatar şehîd olunca, İsmâil Paşa ve diğer beyler, beylerbeyileri, yeniçeri çorbacıları araya girip iki defa rica ettiler. Hiç birisi kabul etmedi. Hemen Tatarlar at boynuna düşüp Serdâr Ali Paşa tarafına gittiler. Allah'a şükür bizim araba ve esirlerimiz serhad gâzîleriyle olduğundan bizim birşeyimiz kaybolmadı. O gün düşman taburundan çıkarken gördük ki, bu tabur fevkalâde birşey imiş. Barış zamanında bile içinden zor çıkabildik. O kadar şeytanca hileler yapılmış.

Serdar Ali Paşa, serdar İsmail Paşaya bir samur kürk, Cerrah - Kasım Paşaya ve Pîr - Hasan, Hüseyin Paşalara ve diğer beylere, Melek - Ahmed Paşa kethüdâsına, yeniçeri çorbacılarına ve diğerlerine üçyüzon adet sırmalı hil'atlar giydirdi.

Tatar serdarı Şahpolad ağaya hil'at verdilerse de giymedi :

«Emir şerîatindir. Bugün bizim serdarımız ve şânı yüksek vezirsin. Bu pâdişah divanında bizim hakkımızı hak eyle. Bir alay ulûfesiz garip gazileriz. Din-i mübine imdad geliriz. Diyârımızı terkedip ya gazi veya şehîd oluruz. Din kardeşi oluruz ve bizi yeniçeriler, düşman kırar gibi kırıp böyle ideler.»

Diyerek onyedi şehîdlerini meydana koydular. «Bu kadar esir ve ganimet malımızı elimizden aldılar» diye serdarın eline defter verip mirzalar, ot ağaları ve atalıklar şıpırtma kalpaklarını yere vurup ağladılar. Hemen serdar, yeniçeri ağası Muhzır Bey-zâde Tekirdağlı - Mustafa Ağayı ve sefere memur olan çorbacıları divana çağırıp :

«Bak a gazîler, nedir bu şehîdler? Niçün böyle haksız ve uygunsuz iş görürsüz? Tatar gazîleri kardeş ve yoldaş ve gazâdaş değiller midir?»

Deyince, yeniçerilerin söz ebeleri :

«Sultanım, o gazâya giderken Tatarlara dedik ki (yoldaşlar, biz bir alay yaya, ayağı bağlı adamlarız. Koşamayız. Siz şu atlarla seğirdüp ga-

nimet alırsız. Sonra dönüşte beraber pay edelim) diye ahd ve şart ettikti. Allah'a hamdolsun fetih oldu. Sefer dönüşünde bunlardan istedik. Biri (bre ur!) dedi. Üzerimize hücum ile dokuz adam şehîd ettiler. Emîr şerîatindir.»

Diye şehîdleri meydana getirdiler. Tatarlar ise «hâşâ, biz sizinle pay beraber olalım, dimedik. Siz gazâda olursunuz ve ulûfe alırsınız. Ama biz bir alay garip gazileriz. Malımızı elimizden almak içün önce bizden siz adamlar şehîd ettiniz. Kanlarınız hederdir. Çünkü yolkesen oldunuz. «Fekataa dâbiril kavm» âyeti ile mahkûm oldunuz!» diye âyeti kerîme ile cevap verince Ali Paşa:

«Pâdişah başı içün hepinizi pâdişaha arzederim. Hakkınızdan gelirüm. Tiz şu gazîlerin, defteri üzre bütün esirleri virin, yoksa siz bilürsünüz.»

Diye kat'î hüküm edince, Tatar gaziler duâ ederek dışarı çıktılar. Ama ne mümkün?.. Yedi başlı ejder ağzına düşmüş, o bir daha kurtulur mu? Güçlükle gazâ malının yarısı Tatarlara geri verildi. Diğer yarısı için de Ali Paşa kendi malından 17 kese mal ihsân edip hatırlarını aldı. Yeniçerilerle Tatarları barıştırmak için serdar, büyük bir ziyâfet çekti. Sigellilerin yer yer kale ve köylerini tâmir ettikleri haberi gelince serdar bütün Tatarları yine Sigel vilâyetine gönderip iki günde onaltıbinaltıyüz esir ve pek çok mal ile ordu bolluk oldu.

Buradan kalkıp Odvarhel kalesi önünden geçtik. Bu gazâda yalnız Tatar elinde otuzbin kişi telef olmuştur. Yârabbi! Bunlar da yeryüzünde oturan aziz mahlûkların değiller midir? Bu misafirhânede (dünyada) bütün mahlûklar gibi gelip gidici değiller mi? Nedir bu başlarına gelen olaylar?! Veysî Efendi merhumun dediği gibi «dünya ne zaman mâmur idi?»

Buradan üç saatte Senyak köyüne geldik. Burada Sigel ahalisi, kapudanları, broleri, dojlarıyla beyaz bayraklarla krala gelip, altı yıldan beri vermedikleri haraç için tam 1500 kese mal vererek Peteştvar kalesi kapudanını Ali Paşadan kırk kuruşa kurtardılar. Buradan da Kohalom kalesine geldik.

Kohalom kalesi: Erdel kralına tâbi, Saz Macarı kalesidir. Bütün kapudan bro (?) ve iş erleri, âyânı ikiyüz kese pâdişah malını krala getirip teslim ile sened aldılar. Burada krala bir otağ ihsân olunup, ayrıca inip kalkması fermân olundu.

İYİLİKSEVER BİR PAPAZIN SERDAR ALİ PAŞA İLE MÜŞAVERESİ

Bu kaleden bir papaz gizlice Ali Paşaya gelip:

«Gafil olma sultanım! İşte beş konak yerde Kâlo kalesi altında Keminyanoş kral, ellibin askerle hazırdır. Halen Nemse, Leh, Çeh ve İsveç'-

den asker yazub sizi basmak niyetindedir. Sizde ise asker dağınık olup adam avlamak için dağlarda dolaşmaktadır. İşittim ki aralarında Seydi - Ahmed Paşa yokmuş. Fermânla o cengâver yiğiti öldürmüşsüz. Düşman yüze çıktı. Şimdiye kadar Keminyanoş baş kaldırmamasına sebep, elbette sonunda Osmanlı bana muhtaç olup, imparator ricası ile beni kral yapar, ümidi idi. Şimdi başka birini kral yaptığınızı işiterek kudurup anî olarak bir baskın ider!»

Dedi. Ali Paşa papazı göz hapsine aldı ve serdar, yeni kralı çağırıp Keminyanoş ahvalinden sordu. Bu sırada Varad paşası tarafından tüccar kılıklı iki casus gelip, papazın sözlerine uygun mektuplar getirdiler. Serdar papazı krala gönderdi. Bu defa kral da dehşete düşüp o gün etraf kalelere haberler gönderdi, o gece sabaha kadar dağ, taş, kara şapkalı hıristiyanlarla dolmağa başladı. Melek - Ahmed Paşa serdar-ı ekreme dedi ki :

«Doğrusu budur ki bu kral askerini ordudan uzakta, Keminyanoş'un geleceği tarafta bırakıp içlerine de bizden Çatalbaş Paşa ve Doğancı İbrahim Paşa ve Karaman eyâleti gazîleri konsun. Kraldan ileride de Tatar atlıları konup geçsün!»

Bu fikir herkesçe beğenildi. Küçük - Mehmed Paşa dedi ki: «Sultanım, beni demir kulluğuna kabul etseniz biz de çiğneriz. Götürün, yarandan kalmayız» deyince Melek - Ahmed Paşa: «İşte söz budur, iş bundadır!» diye yerinden sıçrayıp, serdar namına, samur kürkünü çıkarıp Küçük - Mehmed Paşanın ennine giydirdi :

«Yürü, Allah işini onara! Serdar karındaşım seni kraldan ileri bu işe çarhacı etti.»

Deyince serdar hayran kalıp sustu, Küçük - Mehmed Paşa hemen el öptü. Kral ve İbrahim Paşa ordudan bir fersah uzakta durdu.

O gece kimsenin haberi olmadan Küçük - Mehmed Paşa kral ordusundan bütün askeriyle kayboldu. Çadırları ve yükleri yerinde kaldı. Sahiplerinden eser yok. Bu haber serdara gelince koca (ihtiyar) hayretler içinde kaldı, meğer Küçük - Mehmed Paşa o gece hemen altıbin silâhlı süvari serhad gazîleriyle hareket edip, Keminyanoş'u basmak azmiyle bir gün bir gece gider. Sabahın erken saatinde altmışbin sarhoş, kendinden geçmiş, demirlere bürünmüş düşmana Allah Allah diyerek at bırakır. Korkunç bir boğuşma olur. Düşmana öyle kılıç vururlar ki, misli görülmemiş.. Keminyanoş kaçmak isterken asker hücum edip onu da cenk meydanında kelle paça ederler. Mehmed Paşa bütün araba ve hentoları, kırkbirbin kelle, yedibin kadana, esir, trampete, haç, haçlı peykerler, kırk adet top, binaltmış hento araba ve başka kab kacak ile yedinci gün orduya büyük bir alay ile girer. Orman gibi sırıklar ucunda kelleler serdarın ota-

ğı önünde yerlere yuvarlandı. Serdar safâsından Mehmed Paşaya iki kürk giydirdi. Beline bir murassa' kılıç ve bir hançer ve tirkeş, başına bir şahin kanadı sokup:

«Bre benim Küçük-Mehmed arslanım! Pâdişahın ekmeği sana helâl olsun!»

Diye kendisine bir eyâlet ihsân eyledi. Keminyanoş'un katli müjdesiyle, yeni kral tâyin olunduğunu devlet katına bildirdi. Serdar «Her kim beni severse Mehmed Paşaya hediyeler versün!» deyince Melek Paşa, Çavuşzâde, Cerrah Paşa, İsmail ve Hüseyin Paşalarla Pîr-Hasan Paşa birer samur kürk ve kıymetli kumaşlar hediye ettiler. Kral da, düşmanı Keminyanoş'un ölümüne sevinerek Mehmed Paşaya, onbeş kese ve bir samur kürk, yüz araba zâhire, on araba kumaş verdi. Zavallı Küçük-Mehmed Paşa bir âdi beylerbeyi iken bahadırlığı yüzünden bir anda İskender kadar kudret sahibi oldu. Çünkü Çünkü Keminyanoş'un hazine, berhâne, cephâne ve kab kacağına mâlik olup, aldıklarına kimse sorup karışmadı. «Hemen ikibin kese nakid taler kuruş ve yüz kese Engerus altunu vardı» diye esirler hikâye ettiler. Mehmed Paşa gazîlerinin her bir eşek ve katır sürücüsü birer kapudanın barhâne ve yüz kese parasına mâlik olup, huzurunda gece ve gündüz nice gilman el pençe divan dururlardı. İşte cesur ve bahadır olanlar böyle gazâ malıyla bay olurlar. Bu sefer yeni kral için pek iyi oldu.

Kral bundan sonra tam müstakil olup bir haftada ve ikibin keseden ibâret olan üç senelik birikmiş vergiyi toplayıp hazineye teslim etti. Arta kalan bin kese pâdişah borcunu da vereceğine yemin etti.

Bu işler, serdar Ali Paşanın uzağı görüşlüğü ve Melek-Ahmed Paşanın nüfuzu sayesinde oldu. Çünkü serdar Ali Paşa Hazret-i Ebubekir sülâlesindendir. Sağ elinin salevat parmağının bir buğumu yok idi. Malûmdur ki, Hazret-i Ebubekir'in de parmağının bir boğumu yok idi.

Serdar Ali Paşa Kırkkilise'de dünyaya gelmiş, Kapudan Hasan Paşa hizmetinde yetişmiş, sonra Tabanıyassı'ya kapılanmış, oradan da Derviş-Mehmed Paşa kethüdâsı, defterdar, vâlde kethüdâsı ve kapudan paşa olup, Akdeniz boğazında kale yaptı. Oradan Varad fâtihi olup sonra Erdel'e serdar tâyin olundu. Sonra Uyvar'a gitti. Fetihten sonra Uyvar dibinde merhum oldu. Allah rahmet eyleye...

Cömert, mârifet sahiplerini seven, güzel söz söyler, her vakit memnun ve güler, tarihci, lâf ebesi ve her veçhile nizam ve intizam ile nam vermiş bir vezirdi. Erdel'de muvaffak olarak iyi nam bıraktı, böyle olduğu halde, bu üzücü olay oldu.

Korkunç havadis:

Bu kaldığımız Kohalom kalesi altında Budin, Estergon, İstolni, Belgrad, Şimotorne, Kanije kalelerimizden feryadcılarla kanlı mektuplar gel-

di. Yazmışlar ki: «Aman sultan yetiş! İl vilâyet elden gitti» Meğer, Nemse çasarı (Avusturya imparatoru) namerdlik edip, barışı bozarak, ahidbozanlık etmiş.. Fırsatı ganimet bilip, Budin vilâyetini boş bularak «Osmanlı, Erdel diyârını yağmaya gitti. Serhadler boştur. Muhafız askerler bize karşı duramazlar» diye serhad kaleleri üzerine ellibin askerle yakın Budin kalelerinden Hamza bey Erçin, Cankurtaran, Can Bey, Kızılhisar, Palota, Çakvar, Begânnadaj adlı palanga, kale ve kasabaları, Zirin-oğlu, Bekân oğlu adlı hersekler ile birlik olarak sağ ve solu korkusuzca döğe döğe istilâ edip, bu kadar mal ve hazine alarak ümmet-i Muhammed'i koyun sürüsü gibi sürmüş.. Belgrad masotornalarına (?) kadar gönderip kalelerin bütün cephâne ve toplarını alarak yakmış sonra duramayıp uğursuz memleketine kaçmıştır. Bu haberi alan serdar Ali Paşada can kalmayıp, gazâya niyet eder. Dem çekmeyip eteklerini beline dolayıp pâdişah divanına Budin veziri İsmail Paşayı çağırıp:

«Tiz durma benim kardeşim! Budin eyâletine derhal kalkıp, üç konağı bir ederek Budin serhadlerine yetişin!»

Diye, tuğralı serdar emrini verdi. İsmail Paşa Kohalom kalesi altından kalkıp Budin askeriyle Budin'e gitti. Bu esnada serdar, Nemse çasarından intikam almak için bütün Tatar askeri ile Varad, Tameşvar, Semendire eyâletleri askerlerini Nemse diyârını tâlân etmek için Küçük-Mehmed Paşayı serdar tâyin etti.

Kırkbin Osmanlı, ellibin Tatar ve Kohalom'dan kalkıp Tise'yi karşıya geçtiler. Allah kolay eyleye... Serdar Kohalom'da Rumeli ve Anadolu'nun seksenbin askeriyle kaldı. Kral ile birlikte pâdişah vergilerini toplayıp kaleye koydu. Hısım-Mehmed Paşa ile, Çatalbaş Paşayı, üzerine kapu muhafızı tâyin etti. Ama nezaketle kale elde edilip, bütün asker kale altında durdular. Çünkü bu kale Erdel'in kilididir. Saz Macar'ı ile, Erdel ve Sigel vilâyetleri serhaddinde güzel bir kalede iki dere arasında yuvarlak tuğla yapıdır ve bir kapılı, yedi kiliseli, mükemmel cephâneli, havalesiz iki kat büyük benderdir.

Varoşu: Kalenin batısındadır. Bağlı bahçeli, yirmi adet kâgir kiliselidir. Üç hamamı, on patrikhânesi, ikibin dükkânı vardır.

Burada da Hıristiyan âdeti gereğince malları avret ve kızlar satar. Varoşunun etrafında bir kat duvarlı, üç kapılı, sekiz tabyalı, hendeği su dolu, gayet çetin ve sağlam bir duvarı vardır. Bağ ve üzümü çoktur. Şarabı meşhurdur. Rakı, boza, bira gibi içkileri çoktur. Beyaz ekmekleri ile askerin Hazele kısmına ahali birçok ziyafet verdiler. İleriyi görenler korkarak «Belki bunların şarap içirmeden maksatları bir hiledir» diye çekindiler. Ama bu düşüncede hatâlı idiler. Çünkü bunlar Osmanlı ve Tatar istilâsı görmemişler, bunlardan esir alınmamıştır. Çünkü kale çok sarp yerdedir. İstilâsı imkânsızdır. Bu şehir ahalisi öyle budala şeylerdir ki,

Osmanlı askerinin heybetinden birçoğu ölmüştür. Asker bunların bağ ve bahçelerine zarar vermediği için bunlar da askere ziyâfet vermişlerdir. Kırlarda Ayasofya kubbesi veya Mısır'ın ehramları gibi buğday yığınları vardır. Buğdayların başakları içeride, sapları dışarıda olduğu için yaz ve kış çürümez.

Serdar, bu şehri emniyetli görerek burada durdu.

Hakîr, Sigel gazâsında Laborçse kasabasından aldığımız ganimetleri Kohalom pazarında sattık, evvelce saray kapısı eşiğinde bulduğumuz yedi kese kuruşları, yedi arkadaş paylaştık. Ama diğer atları, esirleri, kıymetli kab ve kacağı satmağa başladık. Önce nakışlı hento, camlı arabayı, altı adet küheylân atlarla bin dökme riyale sattık. Diğer eşyamızı da değer fiyatı ile sattık. Bu sattığımız malların değeri onbir kese tuttu. Herbirimize birer kese düştü. Geride kalan esirleri ve malları sekizyüz yiğit sattık. Kırkbir kese tuttu. Ben de bu parayı defter mucibince taksim ettim. Bu hizmetime karşılık hakîre yüz kuruş, nur gibi bir esir, bir at, bir gümüş küçük şamdan verdiler.

Ordudaki diğer gazîler, bizim mallarımızı değer fiatla sattığımızı görerek «yazık bizim daha evvel yok bahasına sattığımız mallara!» diye üzüldüler.

Allah'a hamdolsun burada fakir Evliyâ'nın eline gazâ malından epeyce şeyler girdi!

Asker burada on gün kaldı. Binaltmış kese pâdişah malı tahsil olundu. Serdar buradan güneye gidip Olet nehri kenarına konduk. Burada bir büyük varoş yanmamış duruyordu. Adını hatırlayamadığım için yazamadım. Buradan yine güneye mahsullü sahralar içinde giderek Olet nehri kenarında Façe kalesine geldik.

Façe kalesi : Bu isimde bir kadın yaptırmıştır. Erdel krallarına tâbi, Saz Macarları kalelerinden, baş papazlarının mülküdür. Burasını göremedim. Buradan yine güneye gitmek üzere Doğancı İbrahim Paşa konakçı oldu. Foğraş kalesi dibinde konaklamak üzere ordu hareket etti. Fakat beş saat sonra bu taraftan top sesleri geldi. Meğer Foğraş kalesi kapudanı isyan edip, tuğları sahraya kondurmamış. Serdar kalkıp dört saatte (Foşraşvar) kalesine geldi.

Foğraş kalesi : Erdel krallarına tâbi, Saz Macarı hükmündedir. Keminyanoş'un hazinesi olduğuna kapudanı itaat etmeyerek top attı. Melek-Ahmed Paşa da, güllelerin yetişemiyeceği yere kondu. Ertesi günü bin adet yiğit, varoşu yakmağa memur edildi. Bunlar kılıçlarını ağızlarına alıp çıplak olarak nehrin öte tarafına geçtiler ve varoşa girip kılıç atmağa başladılar. Halk bu çıplakları görünce «Bre meded, Türk deli olmuş!» diye şaşırırken bizim çıplak gazîler öyle satır vurdular ki kimi esir oldu

kimi nehirde boğuldu, gazîler varoşu ateşe verdiler. Aldıkları eşyayı da nehrin beri tarafına geçirdiler. Kale meydanda kaldı. O gün bin esir alındı. Bu kale altında on gün kalmak fermân olundu. Tatar askeriyle Küçük-Mehmed Paşa'nın gelmesi beklendi.

Kalenin kuşatılmasından vazgeçilmesi: Serdar Ali Paşa, cephâne ve mühimmat verilmediği için, kale almağa memur değildi, ama başlansa yine de alınabilirdi. Fakat Kasım günü gelmişti. Kış çok şiddetli idi. Kışın çokluğundan, bataklığın fazlalığından el ve ayak tutmaz olmuştu, asker çadırdan dışarıya çıkamıyordu. Bu yüzden kuşatmadan vazgeçildi. Beşinci gün Küçük-Mehmed Paşa alayları göründü. Tâ kuşluk vaktinden ikindiye kadar Mehmed Paşanın ve Tatar askerinin aldıkları esir ve ganimetin arabalarının arkası kesilmedi. Yüzyetmiş adet muteber kapudan esir edilmişti. Bizim sekiz aydan beri aldığımız esir ve eşyanın üç misli vardı. Bir esir, bir akçaya satılıyordu. Bütün mahbub ve mahbubeleri Avusturya civanları idi.

Alemşah adlı Tatar, «Bizim kardeşler de tam altmışbirbinaltmışaltı esir aldılar. Küçük-Mehmed Paşa ordusundan da üçbin esir isterim» dedi. Foğraş kapudanı bunu görüp korktu ve teslim bayrağı çekerek pâdişah vergisi olarak yüzyetmiş kese verdi. İskenderiye beyi Yusuf Bey muhafazacı bırakıldı.

BURADAN BRAŞO KALESİNE GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Melek-Ahmed Paşa efendimiz, Rumeli eyâletinden sağ kol Mustafa'nın, sol kol Çelebi'nin emri altında pâdişah hazinesi tahsili için Braşo kalesine tâyin olundu. Hakîr de Melek-Ahmed Paşanın izni ile Foğraş kalesinden kalkıp kıbleye yedi saat giderek Braşo nehri kenarına konduk. Bu nehir, Boğdan ve Erdel dağlarından çıkıp Foğraş yakınında Alet ırmağına karışır. Burada büyük Braşo şehri varmış.

Braşo kalesi vasıfları: Andraşı adlı kralın yapısıdır diye esirlerim söyledi. Erdel kralı hükmünde olup, Saz Macarı erşeklerinin merkezidir. Bu Saz Macarlarının Osmanlıya isyanı hiç görülmemiştir. Çünkü bir alay akıllı, uzağı gören büyük tüccarlardır.

Bu kale kapudanları, erşekleri, broları pürsilâh atlar üzerinde gümüş âsâlarıyle bizim askeri karşılamağa çıktıklar ve şehrin varoşuna kondurdular. Diğer askerlerimizi de şehrin batısına yerleştirdiler. Dörtbin askerimizi hemen defter edip adam başına yarım okka et ve birer okka beyaz ekmek ve buna benzer yiyecek ve içecek getirip teslim ettiler ve: «On gün misafirimizsiz. İnşaallah pâdişah hazinesini toplayıp, onbirinci günü sizi yollarız» diye şifalı haberler verdiler. Hemen para toplamağa başladılar. Bu hakîr de kalenin her tarafını gezdim.

Kalenin şekilleri : Dereli, tepeli, havaleli bir büyük kaledir. Havalesi yıldız tarafında olup o tarafa kuvvetli iki tabya yapıp, kaleyi havaleden kurtarmışlar. Kalenin her bir tabyasında kırkar, ellişer adet balyemez toplar vardır. İkibin adet askeri var. Hiç Avusturyalı yoktur ve koymazlar da. Kale içinde onbin adet oda vardır. Çünkü her sarayda beşer onar adet altlı üstlü evler vardır. Hepsi de renkli kiremitlerle örtülüdür. Birçok evleri de tahta örtülüdür. Yetmiş adet kiliseleri var. Ama yirmiikisi manastır halindedir. Her birinde ladika ve irşekler vardır. Çan kulelerinin üzerinde yaldızlı haç vardır. «Varoş kırkbin odadır» dediler. Varoşu da yalınkat duvar içindedir. Hesapsız bağ ve bahçeleri var. Çarşı ve pazarı gayet muntazamdır. İkibin adet dükkânı var. San'at erbabı evlerinde işleyip, kadınları ve kızları çarşıda alıp satarlar. Sokaklarda insan çokluğundan omuz omuza gidilir. Defterlerine göre bu şehirde yüzbin adam var. Çünkü bu kale Osmanlı korkusundan biraz emin olduğu için Macarların çoğu buraya dolmuşlardır. Pazarında kubbeli bedestanları yoktur. Fakat Arap, Acem, Hint, Buhara, Multay Meskû, Leh, Çeh, İsveç, Nemçe (Avusturya) meta'larının hepsi vardır. Onyedi kadar hanları var. Dışarıdan gelen bezirgânlar bu hanlarda otururlar. Bu şehir, Erdel'in Mısır'ıdır. Suyu, havası lâtif, bağ ve bahçesi hesapsızdır. Üzümü, eriği, elması, armudu, beyaz ekmeği meşhurdur. Şehir, beşinci iklimin sonlarındadır.

Bu şehrin âyânı, maarif erbâbı ile has sohbetler edip, pek çok zevk ve safâlar ettik. Burada ellibin kuruş pâdişah parasını hente arabalara yükledik. Bazı aağlara, alay beylerine birer çuha kumaş verildi. Hakîre dahi iki çuha, iki kumaş ve bir mineli saat verdiler.

Bu Braşo kalesinden kalkıp batıya beş saat giderek (Foğraş kalesi) yakınında bir çimenlik sahradan geçip dokuz saatte Foğraş kalesine geldik. Hazineyi serdara teslim ettik. Braşo kalesi kapudanı serdara ve krala hediyelerini verdi.

Biz bu kale altında dururken, İstanbul'dan bir hatt-ı şerif ile hünkâr kapucular kethüdâsı geldi. Serdara bir benzeri az bulunur kılıç ve bir samur kürk, Melek - Ahmed Paşaya bir kürk, diğer vezir ve beylerbeyilerine de hil'atler getirerek:

«Köprülü - Mehmed Paşanın vefatiyle, oğlu Fazıl Ahmed Paşanın sadrazâm olduğu, Melek - Ahmed Paşaya da Sultan Ahmed'in kızı Fatma Sultanın nikâh edildiği.»

Haberi geldi. Bütün vezirler ve beyler Köprülü'nün ölümüne sevindiler.. Ama sadrazâmlık mührünün Köprülü'nün oğlunda kalacağına aslâ ihtimal vermeyip :

«Katî âlâ! Mühür miras mı olurmuş? İnşaallah mühür serdara gelir. Yok Melek'e gelir, yok Çavuş-zâdeye gelir.»

Diye dedikodu çoğaldı. Velhasıl Cirmen beyine varıncaya kadar herkes sadrazâmlık mührünü umdu!?

Sonra Frağoş'tan batıya tuğlar gidip, gelen çavuş ile serdar atbaşı beraber giderek Foğraş'ın iki saat kıblesinde bir sahrada duruldu.

Oradan dört saatte (Küçük Olet) (1) nehrine geldik. Braşo dağlarından gelip Büyük Olet nehrine karışır. Buradan dört saat kıbleye gittik. Burada Kasım günleri hükmünü sürmeğe başladı. Ordu Mollası Ramazan Efendi mahkeme çadırında «sefer dönüşüdür» diye, serdarın emri olmadan, kaçanların haklarından gelinmek üzere Pîr - Hasan Paşanın tâyini kaydolundu. Oradan üç saatte Sebin kalesi yakınında durduk. Bu kalenin kapudanları yüzyetmiş kese pâdişah parasını getirdiler. Yetmiş kese serdara, kırk kese krala vererek ordunun büyük küçük hepsinin hatırını hoş ettiler. Kale önünde serdar askere bir resmi geçit yaptırdı. Bütün beyler, beylerbeyleri, alay beyleri kanun üzere yerli yerinde saf saf geçtiler. Serdar Ali Paşanın sağ ve sol şatırlar ve gulâmlar, arkasından beşyüz adet pürsilâh ateş parçası Enderun has gılmanı geçti. Akabinde dokuz kat mehterhâne çalarak geçti. Bin parça balyemez toplara ateş verildi. Sanki mahşer günü gibi oldu.

Sebin kalesi : Erdel kralları hükmünde, Saz Macarı kalesidir. Ama Saz Macarlarının Erşek ve baş kapudanlarının merkezidir. Darbhânelerinde (Kagaz narten) (?) adlı bir nevi taler basılır. Kalesi nehir kenarında 76 kulelidir. Onbir tuğla tabyaları vardır, her birinde kırkar, ellişer adet balyemez ve kolomborne topları var. Tabyaları o kadar geniş ki, biner adam girse, yerim dar demez. Kalede altıbin asker ve altmışbin adam vardır. Batı tarafı kapısında kale duvarı iki kattır. Çünkü bu kalenin korkusu hep bu taraftandır. Doğu, kıble ve kuzey tarafları bataklıktır. Kuzey taraf kapısı üzerinde iri cin resimleri vardır ki görenin aklı gider. Bu kapıya da (Cin kapısı) derler. Hakîr yaya olarak kalenin etrafını bir buçuk saatte dolaştım. Ertesi günü Ali Paşanın vekilharcı ile girip içini de gördüm. On adet hâkimleri var. Onlardan sordum. Burası yetmiş papazlık, yâni mahalle imiş.. Yetmiş adet kilisesi var. Her birinde kırk elli keşiş var. Yedişer sekizer yüksek çan kuleleri var ki sesleri bir konak yerden duyulur. Sokakları kaldırım döşelidir.

Cin kapısının yanında bir kubbe altında mermerden yapılmış, güya Hazret-i İsâ'nın çarmıha gerilişi heykeli vardır. Fevkalâde nefistir. Sanki İsâ ağlıyor. Hattâ gözlerinden akan yaş damlalarını bile heykeltraş mermerle katre katre göstermiştir.

«Görenin aklı gider, özge temâşâdır bu.»

Bu şehirde daha nice san'atlı saraylar vardır. Evleri tahta şendire örtülüdür. Şarap ve yumurtası boldur. İçinde yüzbin adam vardır. Seyaha-

(1) Herhalde Aluta nehri olacak.

timiz sırasında gördüğümüz büyük şehirlerin biri de budur. Allah, fethini Osmanlıya nasib eyleye...

Yetmiş adet hanı var, çeşitli memleketlerin tüccarları ile doludur. Kırk adet erşek haneleri var. İçinde papazlar tahsil ederler. Nice kiliselerde perhiz yapan dünya güzeli kızlar var ki, erkek sesi işitmemişler, yüzünü görmemişler. İsâ feyzi için babaları onları kiliseye vakfetmiş, burada ihtiyarlamışlar. Allah'a şükür bizde ruhbanlık yoktur.. Ve böyle meyvesiz, sessiz kuş yoktur.

Bu Sebin şehrinin hisarı çok sarptır. Çünkü 1065 (1654) senesinde Köprülü - Mehmed Paşa Yanova kalesini fethedip (Barçay) adlı kralın oğlunu Erdel'e kral nasbedip, hazine tahsili için bu Sebin kalesine gönderdi. O da buraya girip Haydar Ağa-zâde Mehmed Paşa kethüdâlığından çıkan Mehmed Paşa da bu kalede muhafız idi. Derken Rakoci kral, yüzbin askeri ile gelip Barçay kral ve Mehmed Paşayı bu Sebin kalesine kapayıp tam yedi ay kuşattı. Yüzbin balyemez top gülleleri ile dövdüğü halde kaleye hiçbir şey yapamadı. Nihayet bir gece Mehmed Paşa, kral askeri ile şâfiî vaktinde kaleden çıkıp Rakoçi üzerine bir gece baskını yaptı. Kıra kıra bütün mal ve ganimetlerini aldılar. Rakoci ancak yetmiş atlı ile kaçarken canını zor kurtardı. Üçbin kadar esir ve birçok ganimet alındı. Sözün kısası bu Sebin kalesi böyle sarp bir kaledir. Hâlâ düşmanın kemikleri sahrada tepeler halinde yığılı durur.

Serdar kalenin seyrine çıktığı vakit kaleden (Safâ geldin) diye bir fitilden bin pâre top atıldı. O gün kale kapudanı Osmanlı ordusu için onbin koyun kesti ve yüzbin ekmek dağıttı, yüz kese de pâdişah malı getirerek selâmetle gitti. Ertesi günü ordu kalkıp 4 saatte Sebin kalesi köylerinde durulup, burada ikiyüzbin esirin, pencik (beşte bir vergi) kâğıtları sicil emini eliyle tamamlandı ve pâdişah malı olarak altıyüz kese hâsıl oldu. Ama, yüzbinden fazla esir yalnız Tatarların elinde vardı. Onlardan pençik alınmadı. Bundan sonra Tatarların ileri gitmesi fermân olundu.

Budaran kalkıp dört saatte Sibin köyüne geldik. Burada bütün Erdel kâfirleri, âyân ve kapudanları krala haber gönderip «Atalarımızın kanunu üzere kralımıza bîat edelim» demişler. Bu haber üzerine serdar, Hüseyin Paşa ve Küçük - Mehmed Paşayı askerleri ve Tatar askeri ile krala koşup, Sincan sahrasına gönderdi. Ertesi gün serdar on saat gidip Toron sahrasına kondu. Bu geniş sahrada asker çadırları kuruldu. Kral tam ortada durdu.

Bir Osmanlı Paşası, Bir Krala Tac Giydiriyor :

Etrafımızı kral ve Tatar askerleri çevirdi. Öğle zamanı, sahranın bir yüksek yerinde beyaz mermerden kırk basamak bir yüksek ve sağlam

taht gibi kürsü konuldu ki, adına (Erdel kürsüsü) derler. Saf Alman mermerindendir. Bu kürsüyü ne kadar târif etsek azdır. Şu kadar biline ki bir ehliyetsiz ve marifetsiz sâî adam bu taht ve minberi görse, Allah yapısı zanneder.

Öğle zamanı olunca bu geniş mihraba kara şapkalı ve elvan çuha kaplı piyâde ve atlılar gelip bütün sahra hıristiyanlarla doldu. Hemen bizim askere, sessizce atlarına binmesi fermân olundu. Hemen kırkbin asker kral etrafında atlarına binip hazır durdular.

Bundan sonra kral bir mücevher iskemle üzerine oturdu. İbrahîm Paşa, Serdar Ali Paşa tarafından krala hediyeler getirdi. Önce kral başına, Muhzır Ağanın sırmalı süpürge sorgucunu giydi. Hediye gelen samur kapaniceyi ensesine giyip o murassa' kemeri kemerine bağladı. Pâdişah tarafından gelen topuzu eline alıp, üç adet pâdişah tuğlarını taht üzerine dikti. Davul ve alemini, sancak ve bayraklarını kürsü üzerine diktirdi. Sonra iki vezir, kralın sağ ve solunda hürmetle durdu. Çadır mehterbaşısı o anda altından hünkâr iskemlesini alıp, yukarı minber üzerine koydu. Sonra kral da koltuğunda iki vezir ile minbere yavaş yavaş çıkıp pâdişah iskemlesi üzerine oturdu. İki muhterem vezir, kraldan bir basamak aşağı minberde oturdular. Hemen kral elindeki mücevher topuzu iki dizi üzerine koyup, el açıp önce Osmanlı pâdişahı Dördüncü Sultan Mehmed'e duâ etti.

Allah'ın büyüklüğü orada ki, yer götürmez hıristiyanların hepsi, Osmanlı adını işitince secde ettiklerinden kral da ayak üzerine kalkıp, kuka sorgucunu çıkararak, baş açık Osmanlı'ya duâ etti. Bütün hazır olanlar secde suretiyle yere serildiklerinde bu hakîre ağlamaklık geldi. Osmanlı devletinin dünya durdukça durması için hayır duâlar ettim.

«Osmanlı pâdişahına itâat eder misiniz?»

Diye bağırınca, hepsi başlarını açıp, secde ederek (ederiz) dediler. Kral, sağında ve solunda olan ahaliye sözle büyük yeminler edip:

«Kendimden istenilen üçbinaltmış keseyi taahhüd ettim. Onları verelim. Osmanlı ile hoş geçinip, serhoş hâl olarak tadsızlık etmeyelim.»

Deyince, orada olanlar baş açıp «pâdişaha borcumuzu verelim» diye ahdettiler. Bundan sonra kral pek çok nasihat yollu sözler söyledi. Sağına ve soluna selâm vererek minberden aşağıya indi. Bu defa yine iki vezir kralın koltuğuna girip minberden indirdiler ve murassa' kürsüye oturttular. Bütün Erdelliler sürü sürü biate geldiler. Osmanlı çalıcı mehterleri gelip, zurna, nefîr ve zillerle rehâvî faslından öyle bir cenk havası vurdular ki etraf gürül gürül gürledi. Biattan sonra kral öyle bir ziyâfet verdi ki hâlâ dillerde destandır. Yemeğin çoğu ekmek, kebab ve şarap idi. Hemen (olan oldu) deyip nice bin araba şarap getirerek içtiler. Tâ sabaha kadar uzun gecemiz böyle at üstünde geçti. Sabah olunca herkes

yerli yerine gitti, sahra boş kaldı. Oradan kalkıp dokuz saatte Şebeş yakınında serdarın yanına geldik.

O gün hünkâr kapucular kethüdâsına, serdara, bütün vezirlere ve beylerbeyilerine kral, yüzon kese ve ikiyüz esir ihsân etti. Kral daha müstakil kral olur olmaz, «ikibin kese pâdişah parası tahsil olundu» diye müjde ile adı geçen ağayı İstanbul'a gönderdi.

Oradan iki saat giderek Şebeş kalesine geldik.

Şebeş Kalesi :

Yapıcısı Betlen Gabor'dur. Yakında yapıldığı için bilen pek çok patrik ve papaz vardır. Erdel krallarına tâbi olup Saz Macarları hükmündedir. Kalesi sahrada, etrafı batak dörtgen şeklinde, alçak duvarlı bir büyük kaledir. Bir kısım yerleri tuğla olup Sibin kalesinden büyüktür. Ahalisi az ve fakir ve müflistir. Altıbin saz örtülü ev ve beş adet çanlı kiliseleri vardır. Tabyaları yok. Cephâneleri ve topları azdır. Sekiz ay evvel asker buraları tahrip ettiğinden, dükkân ve evlerini tamir etmekte idiler. Bunlarda kapudan ve Brevleri ile gelip yetmiş keseden fazla para vermediklerinden kral, kaptan ve Brevlerinin boyunlarını vurup yenilerini tayin etti ve yüz kese aldı. Buralarda bu şiddetli kış mevsiminde zahire bulmak güç olduğundan, kıtlık olmasın diye Şah Polat ağaya hediyeler verilerek yalı ağasına destur verildi. Ağa bu hakîre bir seçme tot gulâmı ve iki Nemse kızı ihsan etti. Bütün Tatar askeri Akkirman ve Demirkapı tarafına yöneldiler. Şiddetli soğuklar başladı. Gezdiğimiz yerler ise yanmış yakılmış olduğundan yiyip, içecek yoktu. Kıtlık başgösterdi. Hattâ on dirhem ekmek bir akçeye ve bir okka tütün on kuruşa çıktı. Çünkü orduda ikiyüzbin esir, yüzbin asker, yüzbin de Erdel askeri vardı. Serdar burada kral askerinin ne kadar hazinesi varsa hepsini bizim ordu askerine verip, krala izin verdi. Kral, arta kalan bin keselik parayı baharda teslim edeceğini vaad ederek geri döndü. Buradan yedi saat gidip, Olet nehrini geçerek Saz şehrine geldik.

Saz Şehri :

Kalesi bir bayır üzerindedir. Ama esir ve mallarım pek çok olduğundan onları bırakıp gidip, seyredemedim. Burada beş dirhem ekmeğin bir akçaya satıldığı sicille kaydolundu. Oradan yine güneye altı saat giderek (Saz varoş) kalesine geldik. Bu kale kapudanları yüz araba zahireleri ile gelip, itâat ettiler. Ordu bolluk olup, herkes şehirden zahirelendi. Oradan güneye yedi saat gidip, Deve kalesine geldik. Evvelce itâat etmediği halde bu sefer kral tayin edildiği için kapudanı ikiyüz araba zahire ile gelip, serdara itâat etti. Buradan kalkıp, dokuz saatte Lena boğazına geldik. Bir günde bu boğazı aşıp, öte tarafa altı saatte (Saray) kalesine geldik.

Evvelce yakılmıştı. Oradan ileri gidip, (Hatsek) sahrasında durduk. O gece pek şiddetli kar yağdığından çadırlar kar altında kaldı. Burada iki gün oturak emri verildi. Demir kapının iç tarafında o gün durduk. Evvelce bu demir kapıdan içeri girdiğimiz vakit, onüçbinikiyüz araba idi. Bahar mevsiminde olduğundan kolaylıkla bir gün bir gecede geçilmişti. Ama şimdi onsekizbinsekizyüz araba, ikiyüzbin esir ve on kere yüzbin sığır ancak üç gecede geçtiler. Büyük zahmet çekildi. Bu demir kapının yüzünde üç günde beşbinden fazla esir kışın şiddetinden ve açlıktan öldü. Nice yüzlerce araba yüklü ganimet malları ve sağ olan esirler meydanda kalıp herkes can kaygısına düştü. Allah'a hamdolsun bu çok kusurlu fakir Evliyâ onüç esirim, oniki boş atım ve bir araba elbisem ile vücudum sağlam olarak demir kapıyı selâmetle geçtim. 1072 senesi cumadelâhiresinde selâmetle Tameşvar vilâyeti toprağında (Moske) köyüne gelip, ahbabımdan bir hristiyanın evine misâfir olduk. Esirlerimi ve hademelerimi derhal sıcak ocak başına oturtmayıp, adamlarımın elbise ve yüreklerini ev sahibine yıkattım. Sıcak yemekler yiyerek bütün hademelerimin gözleri açıldı ve yüzleri güldü. Serdar burada bütün müslüman gâzilere izin verdi. Bir günde askerden eser kalmadı. Oradan sekiz saatte Şebeş kalesi yakınında bütün vezirler, vükelâ ve beylere kışlalarına gitmek ferman oldu. Serdar Ali Paşa Tameşvar'da, Çavuş-zâde Mehmed Paşa Vers kalesinde, Melek - Ahmed Paşa efendimiz de Belgrad'da kışladı. Şebeş kalesi altından Melek - Ahmed Paşa askeriyle kalkıp, güneye dört saat giderek Jebel köyüne geldik. Burada Melek - Ahmed Paşa ikibin sekbanına, ikibin sarucası ile ikibin kullarına yetmişdokuz kese ulûfelerini verip, karakollukçularına gitti. Oradan beş saatte (Kılad) köyüne, (Semihal) köyüne, oradan (Ali Pınarı) köyüne, oradan (Jeldes) köyüne, oradan (Pabuka) köyüne uğradık. Bunların vasıfları evvelce yazılmıştı. Pabuka, Sırpça (Elma köyü) demektir. Belgrad karşısında Tuna'dan ayrılmış bir ırmak kenarında üçyüz evli, Eflâk, Bulgar ve Sırp köyü ve zeâmettir. Bu sahralar hep Tameşvar eyâleti idi. Ertesi gün Belgrad kışlağına vasıl olduk. Bu şehrin âyân ve büyükleri iskele başında Melek Paşamızı karşıladılar. Bütün âyân ve büyükler paşamıza büyük ziyâfetler verdiler. Doğrusu Belgrad ziyâfetlerinde yediğimiz baklavayı, Rum, Arab ve Acem'de görmedik. Zâten Belgrad baklavası da meşhurdur. Melek Paşa efendimiz, Belgrad etrafını seyretmek için gezip, kıbleye yedi saat giderek Nohale kalesine geldik.

Nohale Kalesi :

Yapıcısı Yıldırım Bayezid Han olup, Şahabüddin Paşaya yaptırmıştır. Timurhan hâdisesinde Yıldırım Bayezid vefat edince Sırplılar havale kalesini zaptetdiler. Sonra 846 (1442) senesinde Fâtih Sultan Mehmed, Belgrad fethine gelirken bu kaleyi gazi Porça'ya fethettirmiştir. Hâlâ Semen-

dire sancağı toprağında, Belgrad nâhiyesinde havalesiz yalçın bir kaya üzerindedir. Bu yüksek kaleden her taraftan beşer konak yer görünür. Bu kalenin tâ tepesindeki burcu üzerinden Hersek sancağı dağları görünür. Gâzî Porçe bu kaleyi kırk yiğit ile fethetmiştir. Kalenin dört tarafı öyle uçurumdur ki, Allah korusun adam aşağıya bakmağa cesaret edemez. Batı tarafta bir küçük varoşu var. Gazi Porçe zamanında bu küçük kaleden bin adet seçme bahadır gazîler pürsilâh atlarına binip, o vilâyetlere ve Belgrad'a aman dedirtip, Tuna kenarından ganimetler alıp, şâhin yuvasına gelir gibi havâle kaleye gelirlerdi. Hâlâ o gazîlerin odaları kale içinde küçük daracık odalardır ki, hepsi bekâr imişler... Asla evlileri yokmuş. Fakat bu odalar günden güne viran olmaktadır. Dizdârı, elli adet silâhlı neferleri, kâfi miktarda cephânesi, birkaç şâhi topları, bir güzel câmii, su sarnıçları, beş adet evi vardır. Avlusu gayet dardır. Batı tarafından kaleden dışarı yüz kadar bağlı bahçeli, saz kiremit örtülü varoş evceğizleri ve bir câmii var. Ama çarşı ve pazarı yoktur. Bağları çoktur. Su kuyuları çok temizdir. Bu bağlar hep Belgrad âyânının mesiresidir.

Gazî Porçenin Ziyâret Yeri :

Bu bağlar arasındaki mezarlıkta seyre değer bir fıstık ağacı vardır. Çünkü Rum diyarında fıstık ağacı olmaz. Gazi Porçe bu fıstık ağacı gölgesinde yatar. Hayatlarında buyurmuşlar ki, (Din uğruna şehit olduğum veyahut Allah sevgisiyle öldüğümde üzerimde az bulunur bir ağaç bite).

Oradan yine Melek - Ahmed Paşa efendimizle Belgrad'a gelip, yüzyirmi gün zevk ve safâ ettik. 1072 (1661) senesi cumadelâhiresi sonunda dergâh-ı Âli kapucubaşılarından Mustafa Ağa Dördüncü Mehmed'in bir hatt-ı şerifi ile geldi.

«Sen ki büyük atalarıma hizmet etmiş Melek - Ahmed paşasın, hatt-ı şerifim ulaşınca der-i devletime gelüp, kaymakamım olasın. Ve nikâhlın olan halam Sultan ile müşerref olup, devletimin devamına hayır dua edesin.»

Şeklinde idi. Bunun üzerine herkes İstanbul'a gidiyoruz diye hazırlık görmeğe başladı.

Allah'ın Takdiri :

Melek Paşa bu hakîri huzuruna çağırıp;

«Evliyâm, bilirsin, Erdel gazâsında İskenderiye Beyi Yusuf Bey, oğlu Ahmed Beye onüçbin kuruş borç verdim. Dokain beyine on kese Sulta riyal borç verdim. Pirzerin beyi Arslan beye beş kese riyal borç verdim. Buhurlu Memi Beye bin altın verdim. İşte sana bütün senetleri, bu paraların alınmasına seni memur eyledim. İşte sana yirmi adet yiğit ve iki kese yol parası. Al şu senetleri, durma, oturma, Arnavudluk İskenderi-

yesine ve Özü sancak beylerine gidip, bu paraları tamamen altın olarak al. Çünkü sana getirmesi kolay olur. Ve beylerin sana (Sancaklarımda adam koşarlar ve riayet ederler) diye yazmışım. Ben İstanbul'a giderim. Fatma Sultan düğünü ve diğer masraflar için bana akça lâzımdır. Çünkü Erdel seferinde dokuz ayda binaltmış kese sarfettim. Elbette oğul, bana akçeleri İstanbul'a girmeden yetiştiresin.»

Dediğinde hayretler içinde kaldım. Kendi kendime böyle dedim:

«İlâhi sen bilirsin. Bu hâkir İstanbul'a gidiyorum diye seviniyordum. Sen bana hangi diyara gitmeyi nasip ettin. Kuvvet, kudret ve takdir hep senindir.»

Bunun üzerine Melek - Ahmed Paşa'nın elini öpüp, (Nola Sultanım, gidelim) diye hazırlıklarımı gördüm.

1072 CUMADELÂHİRESİNDE BELGRAD'DAN ARNAVUDLUĞA YÖNELDİM

Belgrad'dan on hademem ve yirmi adet silâhlı arkadaşlarım ile güneye sekiz saatte gidip, (Royaj) köyüne geldim. Sırp ve Bulgar köyüdür, üçyüz evlidir. Oradan Setreçse adlı Sırp ve Bulgar zeâmet köyünü geçip, güneyde dağlar aşarak (Esmerli Kovacı) köyüne geldik. Yine dağları geçip, yedi saatte Lipve köyüne konduk. İkiyüz evli, bir kiliseli, Sırp ve Bulgar zeâmetidir. Burada beyaz ve kalın bir lezzetli kaymak olur ki, benzeri yoktur. Buradan kalkıp, Moraviçse köyüne geçip, Lif nehrini atlar ile ayakta geçtik. Oradan Karadağ'ı aştık. Haydut kâfirler eşkiyasından can kurtarıp, oniki saatte Banya köyüne geldik. Bin evli, Bulgar köyü ve zeâmettir. Yedi manastırı birkaç dükkânı vardır. Bu köyün yakınında bir ormanlık içinde Banya köyü hamamları vardır. Tâ hristiyan krallar zamanında buraya büyük kubbeler, büyük havuzlar, sofa, halvet ve camekânlar yapılmıştı. Her sene kiraz mevsiminde kırk - ellibin kimse burada panayır kurup, alışveriş yaparlarmış... Büyük zevk ve safâ yeridir. Suyu çok sıcak olduğundan soğuk su karıştırırlar. Deçina nehri Çaçka kasabası dibinden geçip, Morava'ya o da Künkoh kalesi dibinden Tuna'ya karışır. Deçina köprüsünden geçip, Dojonik köyüne geldik. Buraya kadar ondokuz saatlik yerde on köy geçtik. Oradan Kamaniçe nehrini köprüden geçtik. Bu nehir de kuzeye akıp, Belgrad yolu üzerinde Morva'ya karışır. Oradan yine dağlar aşıp, güneye geldik. İşkrayiş nehrini geçtik. Bu nehir, Pozgacık dibinde Oziçe nehrine karışır, ikisi bir olup, Çaçka kasabası yakınında Morva'ya karışır. Buradan Dobrodo köyüne geldik. Bulgar köyüdür. Belgrad'dan buraya kadar üçyüz parça köy geçtik. Hepsi Oziçsa şehri ile Semendire sancağı hükmünde mâmur köylerdir. Oradan güneye giderken Tordiki köyünü geçtik. Böylece onüç saat gidip, Omaniçse köyüne geldik. Ahalisi Sırp ve Bulgardır. Oradan Tornik yaylasını

aşıp, Voça nehrini geçip, İştavna dağlarından inip, (Limelim) nehrini de geçtik. Bu nehir Arnavudluk'taki Balak yaylasından gelip, Boşna Višgradı kaleleri yakınında Dirin nehrine, Dirin nehri de Sava'ya, Sava da Tuna'ya karışır. Bençse yaylasını da aşıp, Lim nehri kenarından onbeş saat giderek Hersek vilâyetine, oradan Roda kasabasını sağımızda dağlar içinde nehir kenarında bırakıp, Lim nehrini gemiyle karşıya geçerek (Sirboy) kasabasına geldik. Bin evli, câmili ve hanlı bir kasabadır. Sırplılar sonradan havâlesini istilâ eylediler. Sonra 846 (1442) tarihinde Fatih Sultan Mehmed Belgrad fethine gelirken bu kaleyi gâzi Porça'ya fethettirmiştir. Semendire sancağı toprağında Belgrad nahiyesinde yalçın kaya üzerinde havâlesiz bir kaledir. Bu kalenin tepesinde her taraftan beşer konak yer görünür. Gazi Porçe bu kaleyi kırk yiğid ile fethedip, kale dışına bir kat duvar çekmiş. Kıbleye bakar bir demir kapısı vardır. Dört tarafı uçurumludur. Batıda bir küçük varoşu vardır. Buradan (Kon) kalesini geçtik. Oradan güneye giderek (Prepol) kalesini sağda bırakıp, onbeş saatte (Mileşova) kalesi yakınında konakladık. Kaleden uzakta kaldığımız için temâşâsına muvaffak olamadık. Oradan Karabe yaylasını bin güçlükle aşıp, dokuz saatte (Yejan) kasabasına geldik. Ohri sancağı toprağında voyvodalıktır. Yüzelli akçelik kazadır. Şehir bir geniş sahrâda câmileri, han ve hamamları, çarşı ve pazarları, bağ ve bahçesi olan bir yerdir. Bütün imâretleri kiremit kaplıdır. Oradan Man nehrini iple geçtik. Bu nehir, Ofrasa dağlarından gelip, Ohri gölüne karışır. Oradan gidip (Omoras) köyüne geldik. Bu da Ohri toprağındadır. Üçyüz evli, câmi, han, hamamlı, bağ ve bahçeli, reâyası çok bir Arnavud köyüdür. Sonra hareket edip, (Leş) eski kalesine geldik.

Leş kalesi :

883 (1478) tarihinde Fâtih Sultan Mehmed, İskenderiye gazasına giderken bu kaleyi Venediklilerin elinden almıştır. Dukakin sancağı toprağında voyvodalıktır. Muhtesibi, nâibi, bac memuru, dizdarı, hisar neferleri vardır. Kalesi, nehir kenarında bir kaya üzerinde dörtgen şeklindedir. Venedik Frengistanının ferhad kalesidir. Kurucusu, yine Venedik Prençpirimlerindendir. Bu şehrin Arnavud gazileri dâima Venedik diyarlarını yağmaya giderler. Dirin nehri, dağlardan çıkıp, güneye akar. Sencuvan limanı yakınında körfez denizine karışır. Kiremit örtülü bağlı bahçeli, serhad evleridir. Kale içinde evleri azdır. Fakat cephânesi çoktur. Balyemez topları, mehterhânesi vardır. Oradan batıdan Dirin nehrini geçip, İskenderiye kalesine geldik.

İskenderiye kalesi :

Polye kral elinden pirinçpirimleri bu kaleye sahip olup, Üsküb taraf-

larını yağmaya başlayınca, Fâtih haber alarak İskenderiye üzerine hesapsız askerle gelip, 883 (1478) tarihinde zaptetti. Rumeli eyâletinde başlıca sancak beyi merkezidir. İlk zaptolunduğu vakit, sancak hâkimi olan Mehmed Paşa'nın dedesi Yusuf Beye ocaklık olarak verildiğinden hâlâ hakimlerine (Yusuf Bey Oğulları) derler. Bey, bu hakîri karşılamaya çıkıp, bizi kale içinde dizdar evine kondurdu. Melek Paşa'nın mektuplarını gösterince çok sevinip, «İnşallah on güne kadar borcumuzu ödeyip, sizi yollarız» diye hâkîre bir kese kuruş hamam parası ve bir kat elbise verdi. Otuz adet arkadaşlarıma ve hademelerime de onar kuruş verdi. Her vakit Yusuf Bey zâde saraylarında zevk ve safâlar ederek İskenderiye'ye gelirdik. Çünkü Venediklilerin isyanları vardı.

Beyinin kanun üzere hası 459.200 akçedir. Ondokuz zeâmeti, ikiyüzbeş tımarı vardır. Kanun üzere üçerbin akçede bir cebelileri ile alaybeyi, çeribaşısı ve subaşısı ve paşasının askeriyle 4.000 seçme yarar askeri olur. Bunlar bizimle Erdel gazâsında beraber idiler. Cesur ve genç askerlerdir. Bu livâdan paşasına kırk kese hasıl olur. Şeyhülislâmı, hâkimi, nakibüleşrafı vardır. Yüzelli akçe pâyesi ile kadısı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, dizdarı, neferleri, muhtesib voyvodası, bac memuru, mimarı, şehir kethüdâsı, harac emini vardır.

İskenderiye Kalesinin Şekilleri :

(Boyana) denilen büyük gölün kıyısında bir sarp kaya üzerinde dörtköşe havâlesiz bir kaledir. Fakat küçüktür. Boyana gölü tarafında ve diğer taraflarında hendeği yoktur. İki kapısı vardır. Biri küçük ovaya bakar. Bu kapı içinde (Moyu baba) yatar. Hisar içinde ev azdır. Sultan Mehmed câmii, kiremitle kaplı eski ve nurlu bir câmidir. Yağmur suyu ile dolmuş yedi, sekiz sarnıçları vardır. Kaleden Boyana gölüne inecek su yolları vardır ki, ancak kale halkı bilir. Taşradan düşman göremez. Kuşatma sırasında buradan su alırlar. Kalede dükkânları yoktur. Sade yüz adet nefer evleri, buğday anbarları vardır. Ama cephânesi ve şâhane topları vardır. Kale küçük toplardan zarar görmez. Kale dibinde kayalar kenarında Boyana gölü içinde çam direkleri üzerinde balık dalyanları vardır ki, başkaca emânettir.

Varoşu :

Binsekizyüz adet altlı üstlü, bağlı, bahçeli, kiremit örtülü, kâgir sağlam müslüman evleridir. Onbeş mahalledir. Meşhurları: Bayezid han, Ali Bey, Hüseyin Bey, İskele Başı, Müftü Kara Hasan ve varoşun pazarbaşında mahkeme mahalleleri vardır.

Câmileri :

Onbir mihrabdır. Çarşı başında (Sultan Bayezid Veli câmii) önünde lezzetli bir su kuyusu vardır. Câmiin cemâati çoktur. Ali Bey mahallesin-

de Hüseyin Bey câmii, İskele başında Kara Hüseyin câmii, kiremitle örtülü meşhur câmilerdir. Bunlardan başka yetmiş adet mescit vardır. Her câmiin bir medresesi vardır. (Mabaşlı hanı) gayet sağlam olup, kıymetli eşyalar vardır. Çok ferah verici güzel bir aydınlık hamamı vardır. Suyu dolap ile Boyana gölünden çekilir.

Elbiseleri :

Erkekleri çuha giyip, samsama kopçalı, çakşır ve seydi ipek kuşak taşıyıp yiğitleri daima kılıç ve kalkan ile gezer. Hâtunları çuha ferace giyip, başlarına bostancı külâhı gibi acaip, takke giyip, üzerine beyaz tülbent örtünüp, sarı iç edik ve papuç giyerler. Çok terbiyeli gezerler. Su ve havası çok güzel olduğu için, halkı uzun ömürlüdür.

İbret Alacak Eserleri :

Allah'ın kudreti ile buradaki gölün içinde irili ufaklı adacıklar vardır. Bazı seneler şiddetli rüzgâr estiği vakit, bu adacıklar hareket edip, sağa sola giderler. Her biri üzerinde fidanlar ve çimenlikler vardır. Bâzı vilâyet halkı gezinti için bu adalara kayıkla gidip, yiyip, içerken rüzgâr fazla eserse, üzerindeki adamları ile beraber bu adalar gölün bir tarafından öbür tarafına gider. Ama bundan kimseye zarar olmaz. Fakat bu hakîr İskenderiye'de iken bahçelerde büyük rüzgâr estiği halde adacıkların hareket ettiğini görmedim. Merak edip, ihtiyarlardan sordum. Sultan Osman'ın Hotin'e gittiği sene olan şiddetli kış mevsiminde kuvvetli rüzgârlar esince bu adacıklar nehir üzerinde yüzerlerdi diye hikâye ettiler.

Arnavud İskenderiyesinin Gölü :

Bu göl, kale dibinde (Boyana) gölü adıyle meşhurdur. Etrafı onbir mil olup, doğudan batıya uzuncadır. Meşhur Torondeş dağı bir top menzili yakındır. Bu gölün ayağı dört saat batıya akar. Birçok bağ ve bostanları sular ve körfez deryasına dökülür. Kale dibinde on adet balık ve dalyanları vardır. Hepsi mirinindir. Bu dalyanlarda ve gölde avlanan balıklar emin tarafından zapt olunup, parası kale neferlerine verildi. Salâtin câmilerinin imam ve hatiplerinin maaşları da bu dalyanlardandır. Sazan, levrek, kefal balıkları aşağı denizden gölün ayağı ile gelir. Bu İskenderiye halicinde çıkan yılan balığı ne Kesriye gölünde, ne Ohri'de, ne de Beşik göllerinde çıkar... Balığı mis gibi kokar. Hummaya ve ağız hastalığına tutulanlara bu balığı pişirip, yedirirler. Bu gölün suyu, mülâyemet verir.

Halkının İş ve Kazancı :

Bir kısmı gölde balık avlar. Bir kısmı asker, bir kısmı kara ve deniz tüccarıdır. Bir kısmı da san'at ehlidir. Diğer kısmı bilginlerdir. Bir kısmı

da bağcılardır. Yirmiüçbin bağ vardır. Usulü dairesinde rençberlik ederler. Bu şehirde başka millet yoktur. Dilleri de Arnavudça olup, konuşmaları hiç bir lisana benzemez.

Varoş içinde Dirina nehri üzerinde iki adet köprü vardır. Birisi Hüseyin Bey, birisi Ali Politine köprüsüdür. Kale içinde (Gazi Moyu baba) ziyâreti vardır. Bu kaleyi seyrettikten sonra bir gün Mirlivâ Yusuf Bey zâde Mehmed Paşa sarayına inip, ziyâfetten sonra şehir içindeki cennet gibi konağımıza varıp, oradan kasabayı seyretmeye başladık. Dirina nehri kenarında ferah, verimli çimenlik, cennete benzer mâmur ve şirin bir bölgedir. Tamamı sekizyüz adet altlı üstlü taş yapı, yarısı kiremit, yarısı kayagan örtülü evlerdir. Yusuf Bey zâde sarayı çok büyüktür. Dedesi Koca Yusuf Beyden miras olarak kalmış olup, divanhâneleri, mutfağı ve kileri ve odaları pek çoktur. Ferah bir câmii, bir mescidi, gönül açan bir hamamı, bir hanı ve elli adet dükkânı vardır.

Hakîr, Melek Paşa'nın alacaklarını alınca vakit kaybetmemek için beyden yirmi adet tabankeş, yüz silâh piyâde Arnavud yiğitleri alıp yola düştük. Hakîr, beyden yol parası ve diğer kale kapudanlarına mektup alıp, İskenderiye'den batıya kara dağlar içinde gidip, (Potgoriçe) amansız hisarına vardık.

Potgoriçe Kalesi :

Fâtih Sultan Mehmed İskenderiye kalesini fethedince Arnavud ve Venedik eşkiyasından İskenderiye'yi emin tutmak için aynı sene bu kaleyi yapmıştır. (Karadağ) denilen kayalık içinde dört köşe, bir kapılı kesme kaya hendekli, yeni bir kaledir. Dizdarı, yediyüz adet neferleri ve ayakları çıplak yiğitleri var. Gece gündüz cenk ederler. Ama elbiseleri gayet gülünçtür. Dağlık memleket olduğundan ve su ve havasının güzelliğinden halkının boy ve bosu çınar ağacı gibi olup, fedâi yiğitlerdir. Başları Adana kabağı kadar büyüktür. Bazuları tohuma gelmiş dolma kabağı kadar kalındır. Göğüsleri hüsrevanî küp gibi güm güm ses verir. Geniş ve enli vücutları vardır. Bu cüssede olan gaziler gayet zinde ve hareketlidir. Bütün silâhları ile kayadan kayaya Bağdat ceylanı gibi sıçrarlar. (Kızların hayırlısı kısa olanlardır.) hadisi üzere kadınları o derece hafiftir ki, o büyük vücutlarının üzerinde güya elbise gibidir. Ayaklarında sıkma çarık vardır. Baldırları çıplaktır. Hattâ donları bile yoktur. Çoğunlukla gömlek nedir bilmezler. Sırtlarında birer maskara daracık ve kısacık gebe giyerler. Göğüsleri ve omuzbaşları açıktır. Tuhaftır ki başları ne kadar kazan kadar ise o kadar da küçücük takkeleri vardır. Ancak bir fincan kadar takkeye, ipliği ile yanından bağlayıp, boğazına ipliği geçirip, takkeyi başına giyer. Bu bahadır gazîler her an çete ve potura gidip, Kotur, Klemen-

te. Karadağ asilerinin gözlerini korkutup, ödlerini patlatmışlardır. İskenderiye sancağı torpağında subaşılıktır. Subaşı hükmeder. Diğer hâkimleri yoktur. Hisar içinde tam üçyüz adet daracık evleri, Fâtih câmii, buğday anbarları, cephâne ve topları, su sarnıçları vardır. Başka imâretleri yoktur. Bu kaleden Venedik'in Kotur kalesine vire ile gidip, seyretmek istedikse de kale neferleri razı olmadılar. Meğer Koturlular ile vireleri bozgun imiş... Biz de (İnşaallah fetih sırasında bulunup seyrederiz. Her işin bir vakti vardır) diye oraya gitmekten vaz geçtik. Potgoriçe'den yarım saat kuzeyde bir tepe üzerine çıkıp, Kotur kalesini seyrettik.

Kotur Kalesi :

Nove körfezi kenarında havâlesi çok bir kaya üzerinde küçük bir kaledir. Etrafı Venedik körfezi deryâsıdır. Batı tarafı Nove körfezidir. Bu iki denizin arası on konak yere varıncaya kadar büyük bir burundur. Ormanlık ve dağlık yalçın hasılatsız bir dağdır. Yarısına Kara dağlar, yarısına Klemente dağları derler. Girid gazasından beri bunlar Venedik'e tâbi olup, Kandiye kalesine imdada giderler. Klemente burnunda yedi parça kale hep Venedik hükmündedir ki, kapudanları frenk, askeri Arnavuddur. Potgoriçe'den güneye giderken Boduva kalesine geldik.

Boduva Kalesi :

Başından beri Venediklilerin elindedir. Bizim askeri görüp, birçok haber topları atarak bir tabyası üzerine bir bayrak kaldırdı. Deniz kıyısında olan bütün kulelerinden bir anda ateşler yanıp, birbirlerine işaret topları attılar. Çünkü bizi cebeci ve yağmacı zannettiler. Biz de hiç aldırmadan bu kale yakınından geçip (Bar) kalesine vardık.

Bar Kalesi :

883 (1478) tarihinde Fâtih Sultan Mehmed bu kasabaya girdi. İskenderiye sancağında voyvodalıktır. Ölgün nahiyelerinden olup, naibliktir. Kale dizdarı ve silâhlı gazi yiğitleri vardır. Şahbaz Arnavud yiğitleridir ki, fırkateleri ile daima Polye vilâyetlerini, Klore kıyılarını, asi Venedik kalelerini, Karadağ ve Klemente haydutlarını kırıp, avlanıp asla boş dönmezler. Bu kale Venedik körfezi kıyısında dörtgen şeklinde taşdan bir kaledir. Hisar içinde kiremit ve kayagan örtülü bahçesiz nefer evleri vardır. Sultan Mehmed câmii, mektebi ve bir mescidi, tahıl anbarı, cephâne hazinesi, su sarnıçları, iri topları, mehterhâne kalesi ve hendeği vardır. Buradan geçip, serhaddin son noktası olan (Ölgün) kalesine geldik.

Ölgün Kalesi :

Yapıcısı bir İspanyoldur. Sonra Venedik bir yolunu bulup, istilâ etmiş, onun elinden 883 (1478) tarihinde Fâtih'in veziri Hersek oğlu Ahmed Paşaya bu kale anahtarlarını teslim edip, kendileri cehenneme gitmişler. Son-

radan bu kale İskenderiye sancağı beyinin hassı oldu. Hâlen voyvodalıktır. Yüzelli akçelik kazadır. Venedik körfezinde altıgen şeklinde bir kaledir. Hisar içinde Mehmed Han câmii, bütün nefer evleri, örtülü evciklerdir. Zahire anbarları, cephâne hazinesi, su sarnıçları var... Gayet büyük balyemez topları vardır. Kale kapısı önünde Dizdar ağa lonca yerinde oturup, yediyüz adet Arnavud gazîleri kale neferiyle muhafazadadırlar. Bu kale deniz kıyısında olmakla yirmi adet firkateleri kale limanında durur. Başka kasabalarda da Arnavud yiğitleri gelip, fırkatelere girerek düşman tarafını yakıp, yıkar, hesapsız mal ve esir alarak Ölgün'e gelirler ve öşür verirler ve mirlivâya öşür verirler. Hakîr bu kaleyi seyrederken yedi adet firkate Pulye kâfiristanından ganimet malı ile gelip, Yusuf Bey oğluna yirmibin kuruş öşür ve onyedi esir düşüp, o da Melek - Ahmed Paşa'ya borcunu bu gaza malından verdi. Buradan tekrar İskenderiye kalesine, oradan da Boşatlar kasabasına gelip, paşa yanında bir gece misafir kaldık. Melek - Ahmed Paşa'nın borcu için Yusuf Bey-zâde hakîre, onüçbin kuruşluk Venedik altınlarını vererek şer'i hüccete geçildi. Hakîr, beye senetlerini verdim. Melek - Ahmed Paşa'ya hediye olarak üç frenk gülâmı, yirmi adet altın kaplı saat, bir inci tesbih, kırk top dibâ, kırk top Ceneviz kadifesi, murassa, mercan kabzalı bir hançer verdiği görüldü. Bunları da mektuba kaydedip, bey hakîre üçyüz Venedik altını, Behzad adlı bir İspanya gülâmı, bir at, bir kılıç verip, bütün adamlarına ve gülamlarına onar altın ve birer çuha kumaş verip, yanımıza arkadaşlar koştu. Ertesi gün İstanbul'a yollandık.

Bir müddet sonra Mut kalesine geldik. 883 (1478) tarihinde Fâtih tarafından Venedik elinden alınıp, İskenderiye sancağına yazılmıştır. Nâibliktir. Kalesi, nehir kenarında dört köşe, dört kuleli, kâgir bir kaledir. Bu kale altından akan nehirde yılda bir kere pek çok balık olur. Bu balıkları avlayıp, frengistana götürürler. Bir kapısı, küçük bir bahçesi, daracık nefer evleri, fâtih câmisi, anbarları, cephâne mahzenleri ve yeteri kadar şâhi topları vardır. Dizdarı, hâkimidir. Voyvodası zabittir. İkiyüz kırk neferi vardır. Garip, dostudurlar. Her gelen misafire ikram ederler. Bolluk bir yerdir. Balığı, bağ ve bahçesi, bostanları meşhurdur. Suyu ve havasının güzelliğinden ahalisi gayet güzel olur. (Bundan başka Anadolu'da Silifke sancağında bir Mut kalesi daha vardır.) Oradan doğuya gidip, Yeni kaleye geldik.

Yeni Kale:

883 (1478) tarihinde Fâtih'in yapısıdır. Rumeli eyâletinde Dokakin sancağı hükmünde subaşılık ve nâibliktir. Başka hâkimleri yoktur. Kalesi dağ eteğinde kireç taşından yapılmadır. Harabdır. Buradan kalkıp, Esbas kasabasına geldik.

Esbas Kasabası :

Bu da Dokakin sancağı toprağında bin evli bir kasabadır. Bir câmii, bir hanı, beş on dükkânı var. Buradan ileri giderek Yakoviçse kasabasına geldik.

Yakoviçse Kasabası :

Pojga sancağı toprağında bir Yakoviçse daha vardır. Bu Dokakin sancağındaki ikibin evli olup, imâretleri, geniş bir sahrâdadır. İki adet câmii, mescidleri, kurşunlu hanları vardır. Hâlâ Kotur seferi için peksimet ve cephânelerle doludur. Gönül açan bir aydınlık hamamı, üçyüz kadar dükkânı vardır. Suyu ve havası güzel olduğundan halkı da güzel ve mahbub olur. Oradan ileri giderek Üsküb kasabasına geldik. Buradan kalkıp, kıbleye giderken Karatova şehrini dağlar içinde solumuzda bıraktık. (Kapıcıoğlu köyü) ne geldik. Müslüman yörük ahalidir. Bir câmii, bir mescidi, bağları vardır. Oradan kıble tarafında köprü kalesine geldik. Sonra kıbleye gidip, Ofçabolu nahiyesine geldik. Verimli bir sahrâda yetmişaltı parça hanı, câmi ve hamamlı köylerdir ki, hepsi İstanbul'daki orta câmi vakıflarıdır. Rumeli vezirleri asla karışamazlar. Bütün asıp kesme, cürüm ve cinâyeti mütevellisi bulunan Üsküblü Koca serdar-zâde Ahmed Ağanın elindedir. Sonra Kiliseli, Beşerli köylerini geçip, Kara Osman köyünde durduk. Bu da Orta Câmi vakıflarından olup, yörük köyüdür. Yine kıbleye gidip, (Hamzabeyli), (Hızır Fakılı) köylerini geçtik. Daha ileri giderek İştib kalesine geldik.

İştib Kalesi :

Birinci Sultan Murad zamanında fethedilmiştir.

Gazî Mihal Bey oğlu ikiyürekli - Ali Bey, askerle bu kaleyi kuşatıp, bir senede fethedemedi. Usanıp, geri dönmek üzere iken kalenin batı tarafında metriste olan müslüman gâzîler bir sabah abdest alırken su kenarında görürler ki, kale altından altı tâne ördek çıkıp, orada yüzerler ve yine kayalar içinde kaybolurlar. Gâzîler bir iki gün bu ördekleri takib edip, seraskerlerine haber verirler. Yine bir sabah gazîler o noktayı beklerken ördeklerin çıktığı delikten birkaç silâhlı asker çıplak olarak su içinden çıkıp, bizim askerden dil aramağa gelirken, gazîler bunları tutup bağlarlar. (Dil alayım) derken, kendileri dil olurlar. Serdar Ali Bey, bunları kılavuz edip, üçbin adet serdengeçti ile ördeklerin girip, çıktıkları su deliğinden kaleye girip, gülbank getirerek aman vermeyip, kaleyi zaptederler. Sırp ve Bulgarca bu kalenin adı, Lena Dip'tir.

Rumeli eyâletinde Köstendil sancağı toprağında Köstendil beyinin hasıdır. Voyvodası yüz adam ile hükmeder. Şeyhülislâmı, nakibüleşrâfı var.

Yüzelli akçe pâyesi ile şerif kazadır. Nâhiyesi, yüzbeş köydür. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bac memuru, şehir kethüdâsı, harac ağası vardır. Hesapsız eşraf ve âyânı vardır. Küçük zaim, çelebiler, Ahmed Ağa, Hali-zâde Mehmed Ağa, Yahya Ağa, Zemberekçibaşı - Mehmed Ağa, Köstendil Beyi Osman Bey, Baltacı Mehmed Ağa, Murad Ağa, Kopanlı Mustafa Ağa, Köse Serdar Ahmed Ağa, Behram Ağa, Şeyh Bali Efendi-zâde Mustafa Efendi, vâiz Recep Efendi, kadı Ömer Efendi, değerli bilginlerden Mevlevî Mustafa Efendi bunlardandır. İç il olmakla kale ağası ve neferleri yoktur.

İştip Kalesinin Şekilleri :

Şehrin batısında kayalı yüksek dağ üzerinde beşgen şeklinde bir kavi kale imiş. Fakat iç il olmakla zamanla yıkılıp, binadan eser kalmamıştır. Kışın kale içinde koyun ve keçi kışlar.

Varoşu :

Kalenin doğu tarafında iki dere ve tepe arasında bağlı, bahçeli, kâgir, altlı üstlü, ikibinikiyüzkırk adet kayagan taş örtülü konaklardır. Ancak Ahmed Ağa sarayı, yeni bina olduğundan kiremit örtülüdür. Yirmidört İslâm mahallesi olup, meşhurları: Karakadı, Cuma, Sinanbey, Oluklu mahalledir. Şehrin doğu tarafında Kavaklı denilen yerde birçok yüksek köşklerle süslenmiş bir mesire yeri vardır.

Yirmidört câmii vardır. Cumâ kılınan câmileri şunlardır: Kale altında (Fethiye câmi), İkiyürekli - Ali Bey fetih sırasında kiliseden câmi yapmıştır. (Murad Han câmii) ki dörtköşe bir kubbesi vardır. (Hüsam Paşa câmii), bir tepe başında kurşunlu, kâgir minareli, san'atlı bir câmidir. Aşağı tekke câmii, fukara yeridir. (Adlî Efendi câmii) süslü ibâdet yeridir. (Ahmed Paşa câmii) rûhâniyetlidir. (Şehre Küstü câmii) dindar kimselerin mabedidir. (Kadın Ana câmii), gayet güzel, cemâati çok, vakıfları fazla bir câmidir.

Yirmidört mihrab mescidleri vardır. Bunlardan birisi bol cemâati olan (Arasta mescidi), Tabakhâne mescidi, (Han İçi mescidi), (Orta, Seca, Karakadı, Sinan Bey) mescidleri meşhurdur. Murad Han câmii önünde, Muradiye adiyle bir medresesi vardır. Hüsam Paşa câmiinde, ana kadın ve çarşı câmiinde, bir dar-ül-kurra vardır. Muradiye medresesinde hadis okutulur. Onbir adet çocuk mektebi vardır. Meşhurları, Karakadı, Cuma mahallesi, Sinan Bey mektebidir. Yedi yerde tarikat ehli tekkeleri vardır. Bayrâmiye tarikatinin Sofyalı Bali Efendi tekkesi, Adli Efendi, Emir Çelebi, Sultan, Yukarı ve Aşağı tekkelerle, Kadın Ana tekkesi, Oluk mahallesi tekkesi meşhurdur.

Yalnız bir adet kervansarayı vardır. Tamamen kurşunla örtülü, altta elli, üstte elli adet kâgir odaları vardır. Ahırı bin kadar deve, at ve katır alır. Bu eser, Küçük Emir Sultanındır. Bâzıları, Büyük Emirindir derler.

Yedi aded hanları vardır. Meşhurları (Sinan Bey, Karakadı, Çömlekçi-Zâde) hanlarıdır. İki adet hamamı vardır. Birisi Emir efendinindir. Galiçe nehri kenarında ve şehir dışında faydalı ılıcaları vardır.

Çarşı ve Bedestanı:

450 adet dükkânları ve san'at ehli vardır. Bu güzel çarşı ile Emir Sultan hanı arasında kaldırım döşeli büyük meydanın ortasında yuvarlak bir havuz vardır ki, suyundan insan ve hayvan içerek serinler. Şâfii mezhebine göre, ona on, bir temiz havuzdur. Buraya yakın, kubbeleri kurşun kablı, iki başı demir kapılı bir bedestanı vardır ki, yedi iklimin kıymetli malları ve her türlü kokulu maddeler bulunur. Çünkü bu diyar halkı güzel kokuya düşkündür. Kahvehâneleri dahi Emir efendinindir.

Emir Sultan Kervansarayı yanında beş gözlü ağaç bir köprü vardır. Bütün büyük binalar şeyh Emir Sultanındır. Bu şeyh bir tarik öncüsüdür. Aş evi dahi Emir efendinin olup, nimeti boldur.

Ahalisi gayet güzel Türkçe söylerler. Reâyâsı Sırp, Bulgar olmakla Sırpça ve Bulgarca da söylerler. Ama Arnavudça bilmezler. Ofçabolu buraya yakın olduğundan şehir halkı yörük dilince de konuşurlar.

Erkekleri, çuha ferâce, kotnoş, serhadli kürk, boğası kaftan ve ipek giyerler. Başlarına beyaz destar sararlar. Kadınları yassı başlı, dülbend çenberli, siyah boğası ve beyaz aba ferâce giyip, edebli gezerler. Su ve havasının güzelliğinden güzelleri pek meşhurdur.

Çoğu san'at erbabı olup çakı yapar. İştip çakısı Rum ve Acem avcıları arasında meşhurdur. Otuziki türlü kirazı mahkeme sicilinde kayıtlıdır. Ceviz kadar sulu kirazı olur. Ama keçi memesi hepsinden meşhurdur.

Nehir ve Suları:

Şehir içinde küçük Emir Sultan köprüsü altından ve kale dibinden akan Pergaçile nehri beş konak yerde dolaşıp, Usturumca nehri karşısından Popoşta yaylasından gelip, bu İştip'den güneye üç saatlik yer giderek Vardar nehrine karışır. Suyu gayet güzel hazmettiricidir.

İştib'in Ziyaret Yerleri:

Hüsam Paşa câmiinde, (Şeyh Muhüddin-i Rumi Hazretleri) gömülüdür. Sofyalı Bali Efendi tekkesinde (Küçük-Emir-Zâde Cenan Efendi) Bayrâmiye tarikatindendir. Ama bu İştip şehrinde bu kadar imâret ve ha-

yır binaları yapan Büyük Emir Sultan, İstanbul'da At meydanında aşağı Kadırga yolu üzerinde Koca-Mehmed Paşa câminin avlusunda yatar. (Adlî Efendi Asithânesi) Şehre Küstü varoşunda kale altında akan nehrin altı göz ağaç köprüsü başındadır. (Sünbül Efendi mezarı) Hüsamettin Paşa câmii yakınında (Aliyüddin-i Rum-î) ve ona bitişik mevlevî (Şeyh Mustafa Efendi mezarı) vardır.

İştip âyân ve şairleriyle vedalaşıp, birçok hediyeler aldıktan sonra kuzeye giderek Pergaliçe nehrini atlarla geçtik. Osman ağa köyünü geçip, (Balvan) köyüne geldik. Bir güzel mescidi vardır, müslüman yörük köyüdür, serbest zeâmettir. Yine kuzeye dört saat giderek Kıratova şehri köylerinden Maden köyüne geldik. Serbest zeâmettir. Reâyâsı Girid gazası için güherçile işleyip, Selânik baruthânesine gönderirler. Buradan sonra iki saat yine birçok köyler geçtik. Buralarda Bulgar haydutları çok olduğundan demir kapılı yüksek kuleler vardır. Daha ileride Kocana kasabasına geldik. Köstendil beyinin hasıdır. Subaşısı hâkimdir. Ama subaşısı haydutlarla birliktir. Nâiblik olup, bütün reâyâsı hayduttur. Allah bizi korudu, burada Kasım Ağanın evine sığındık. Kasaba bir dere kenarında altıyüz adet tahta ve kiremit örtülü evleri, bir câmii, bir mescidi, bir hanı, onbeş kadar dükkânı vardır. Ancak on tane müslüman evi vardır. Âyândan Kasım Ağa ile biraderi Mehmed Ağanın evleri, gelip geçene açık misafirhânedir. Zâten bu ev olmasa bu dereden kuş uçmazdı. Burada Kasım Ağa hakîre, yirmi tüfekli yiğit arkadaşlar verip, dört saatte doğu tarafta ormanlar geçerek Yeni Bosna kasabasına geldik.

Yeni Bosna Kasabası :

Köstendil sancağı hükmünde Kıratova nâhiyesinde, Köstendil beyinin hasıdır. Subaşısı hâkimdir. Şehrine (Yeni Pazar) derler. Haftada bir pazarı olur. Bir hanı, bir câmii, onyedi dükkânı vardır. Oradan kocana yaylasını aşıp, üç saatte derbendi geçerek (Çarnaslo) köyüne geldik.

Çarnaslo Köyü :

Bulgarca (Ulu Hünkâr köyü) demektir. Bir dağ eteğinde yüz evli, bir kâgir minâreli, güzel câmili müslüman köyüdür. Burada Bali Bey evinde misafir olarak âyandan Korucu oğlu ile can sohbetleri ettik. Oradan doğuda yarım saat giderek (Anber Ova) köyünü geçtik. Kırk evli, müslüman ve hristiyan köyüdür. Câmisi minâresizdir. Oradan doğuya baş yukarı, Volca yaylasını ve çamlı, karlı, korkunç ulu dağları, göklere uzanmış çam ağaçlarını seyrederek dört saatte (Orta Cûma) kasabasına geldik. Dobniçse nâhiyesindedir. İkiyüz evi vardır. Dört mihrab olup, câmiin cemâati çoktur. Seksen adet dükkânı, birçok sıcak su hamamları vardır.

Bu mâmur kasaba yakınında dört adet ılıca vardır. İkisi küçük binalı, kiremit örtülü olup, câmekânlar ve geniş havuzlarla süslüdür. Bu ikisinin suyu çok sıcak olup, soğuk su katmak icab eder. Diğer iki ılıcanın üzerleri açıktır. Buraya hristiyanlar girer. Zayıf at, katır ve sığırları bu açık ılıca suyu ile yıkayınca hayvan semizlenir. Uyuzlar, giderek tüylü samur gibi olur. Yedi sekiz günde uyuz ve sar'a gibi hastalıklar kaybolur. Kiraz mevsiminde buraya kırk, elli adam gelir. Zevk ve sefâ ederek sıhhate kavuşurlar. O sırada Dobniçse şehri ahalisi buraya gelip, ticaret yaparlar. Etrafı bağ ve bahçedir. Elması lezzetli olur. Buradan kuzeye gidip, Dobniçse suyu kenarından (Boyvaş Ova) kasabasına geldik. Burada beşyüz adet saz ve kiremit örtülü kefere evi vardır. Dobniçse toprağında nâibliktir. Hâlâ İbrahim Han-Zâdeler mütevellisi olup, yüz adamla voyvodası hâkimdir. Bağ ve bahçeleri cihânı tutmuştur. 9.000 adet Bulgar reâyâsı vardır. Burada ancak mütevelli için bir mescit, bir saray ve elli kadar dükkân vardır. Meşhur bir kilise de vardır. Şehrin bulunduğu yer çok verimlidir. Etrafı nehirler ve mâmur araziler ile çevrilidir.

Buradan kalkıp, Dobniçse kasabasına geldik. 1066 (1655) senesinde Rumeli'de Silistre vilâyetine geldiğimiz vakit yazmıştım. Bu gelişimizde burada birkaç gün kalmak icab etti. Çünkü yollar tehlikeli idi. Melek - Ahmed Paşa efendimizin Arnavudluk'tan getirdiğimiz emânet paralar başımıza belâ olup, burada oturmaya mecbur etti. Bir gün vilâyet halkından üçyüz kişi ile Dobniçse'den güney - batıya gidip, Sıtarova köyüne geldik. Üçyüz evli, müslüman ve hristiyan köyüdür. Şehrin dışında kâgir bir ılıca vardır. Suyu ılıktır. Gazi Lala-Şahin Paşa, bu sıcak suyun üzerine kubbe ve camekân, bir de yıkanma havuzu yaptırmıştır. Buraya da nevruzda ve temmuz ayında halk toplanıp ılıca faslı yaparlar. Kadınlara büyük ve çok menfaatleri vardır. Bir hâtun çocuğunu doğuramazsa buraya getirip, bu sıcak sudan içirseler havuzdan çıkmazdan çocuğunu doğurur. Bu kadar menfaatlerini hakîre naklettiler. Hakîr, bu tarafda gezerek av yaptım. Sonra kasabaya gelerek bir gece misafir oldum. Ertesi gün yüz adet yiğitler ile ahbaplara vedâ ettik. Lala - Şâhin Paşa derbendini geçtik. Hamdolsun burada bir zarar görmeyip, Samakov yaylası içinde elli parça köyleri geçtik. Reâyâsı olan Rum ve Bulgarlar demir madeni çıkarmakta çalışırlar. Çıkardıkları demir cevherini Samakov maden emirine satarlar. Buradan beş saatte Samakov şehrine geldik.

Harab Samakov Kalesi :

Bu kaleyi despot kral ecdadından Samayako yaptığı için adı (Samakov) kalmıştır. 772 (1370) tarihinde Lala - Şâhin Paşa fethederek kalesini yıkmıştır. Hâlâ Rumeli eyâletinde pâdişah hasıdır. Başkaca emini vardır ki hâkimdir. Bir hâkimi de üçyüz akçe pâyeli nâibdir. Yetmiş adet köyü

vardır. Defterdar ve kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, bac memuru muhtesibi, harac ağası, şehir kethüdâsı vardır. Müftüsü olmadığından fetvâyı Sofya'dan alırlar. Ahali Sırp ve Bulgar reâyâsı olup, çok zengindir.

Samakov Şehrinin Yeri :

Aşkar nehri kenarında oniki göz ağaç köprü ile geçilir. 1700 ev vardır. Mahallelerinden onbiri müslüman, geride kalanı hristiyan ve Kıbtîdir. Oniki adet mihrabı vardır. Hünkâr câmii san'atlı olup, cemâati çoktur. Çarşı içinde Malkoç Bey câmii var ki, buna (Yeni Câmii) derler. Gayet sağlamdır. Şeyh efendi ve Yunus Voyvoda câmiinde cumâ namazı kılınır. Sekiz mescidi, iki medresesi, üç mektebi, Malkoç Bey tekkesi, altı adet tüccar hanı, iki hamamı, ikiyüzkırk dükkânı vardır. Her evde akarsu bulunur. Suları o kadar güzel değildir. Çünkü demir madenlerinden geçer. Tabiat sahibi olanlar kuyu suyu içerler. Pâdişahın mutfak emini Mahmud Efendinin çarşı başında yaptırdığı çeşmede adam kolu kalınlığında sular akar. Şehir yüksek yerde olduğundan kışı şiddetlidir. Aşkar nehri buradan çıkıp, kuzeye akarak Niğbolu sancağı toprağında Plevne şehri yakınından geçip, Tuna'ya karışır. Kışın şiddetinden şehrin bağları az, söğüt ve kavak ağaçları çoktur. Kafesli demir fânusları, demirden zırhları, sofra iskemleleri, çeşitli kilitler, demirden kurt ve arslan kapanları, demirden kahve değirmenleri ki, icabında un dahi öğütür. Frenk, lobca, ortatas, menabe ve tahta çivileri çok meşhurdur. Etrafta yüz adet demir işleyen yer vardır. Burada Samokov denilen ve ateş yakan körüğü on adam çekemez. Su değirmeni vasıtasiyle körüğü çekerek ateş yakılır. Fil gövdesi kadar demir örsler üzerinde Yemen akiki gibi kırmızı demirleri ateşten çıkaran usta demirciler, camus kelleleri gibi çekiçleriyle ve yine sanatlı su dolapları vasıtasiyle kıpkırmızı demire vurarak yeri göğü titretirler. Her vurdukça demir uzayıp, çubuk olur. Nice seyyahlar bu işi görüp, parmakları ağzında kalır. Bu işi ancak görerek takdir etmek mümkün olur. Yoksa böyle yazmakla olmaz... Her sene buradan Selânik yolu ile Osmanlı ülkesine sekizbin araba demir gider.

Ziyâret Yerleri :

(Malkoç Bey ziyâreti) câmiin kapısı önünde şu târih yazılıdır:

Ruh-i Kudüs kastedüp, târih ana
Dedi târihin: Beyim, hayr-i cemil

(Şeyh Şâkiri Efendi) Sofyalı Bali Efendi halifelerinden ve kerâmet sahiplerinden imiş. Bu şehri de temâşa edip, yüz adet genç alarak doğuya (Samakov) yaylasını temmuzda kar üzerinde güçlükle aştık. Koca Rile yaylası eteklerine geçerek yokuş aşağı indik. Bu yaylada bahar günlerin-

de yüz eğrek koyun yaylaya çıkar. Her eğrek yüzbin koyundur. Buradan aşağı dört saat gidip, Sofya şehrine geldik.

İşte bu suretle Allah'ın hikmeti yaver olup, Receb ayında Melek - Ahmed Paşa efendimiz bu şehre alay ile girerken, biz de yüklerimiz ile alayına katıldık. Yaya olarak paşa efendimin özengisini öptüğüm vakit:

«Bre Evliyâm, bre benim canım, seyyâh-ı âlemim, sen safâ geldin!»

Deyince hakîr: (Boş gelmedim. Arzunuzdan ziyâde dolu geldim) dedim. Pek çok memnun kalıp, tebessüm etti. Ve (Atına bin!) deyince hakîr de atıma binip, atbaşı beraber Sofya'ya girerken hakîr geri kaldım. Muhteşem bir alay ile Sofya'ya girildi. Hakîr, paşalara mahsus saraya bütün ağırlığımla varıp, mektupları, borç senetlerini, bütün parayı ve hediyeleri üç sancak beyinin defterleri ile paşa huzurunda hazinedara teslim ettim. Paşa dedi ki, (Evliyâm, doğrusu mertsin. Sâdık akrabam ve sır dostumsun. Tam yerinde yetiştin) diye bu hakîre seraser bir hil'at giydirip, bir kese kuruş ihsan etti. Hademelerime onar altın ve birer çuha kumaş verdi. Üçüncü gün Sofya'dan İstanbul'a giderken efendimiz raht ve bahtiyle rüzgâr sür'atli bir at verdi.

1072 (1661) Receb ayında Sofya'dan İstanbul'a gittiğimizi beyan eder:

Sofya'dan 15 Receb günü doğuya gidip (Lozna) köyüne, sonra Hacı Karaman köyüne geldik. Bir sahrânın sonunda bir câmili köydür. Sofya paşalarının hasıdır. Voyvodası hâkimdir. Köyün etrafı hep birbirine bitişik kasabalardır. Oradan kıbleye giderek (Ormanlı) köyüne geldik. Bu da Sofya sahrasında bir câmili, üçyüz evli, zeâmettir. Yine kıbleye giderek (İhtiman) kasabasına, (Yeniköy) denilen Bulgar köyüne, (Kapılı Derbendi) geçip, doğuya giderek (Tatar Pazarcığı) kasabasına geldik. Buradan Eski Zağra üzerine sapıldı. Oradan kuzeye beş saat giderek Rum köyüne geldik. Beş saatte İbrahim paşa câmiinin vakfı olan Rumlar köyüne geldik. Oradan dört saat doğuya gidip, (Köşeli köyüne) geldik. Bir güzel câmii var. Hacı Süleyman adlı bir hayır sahibinin vakfı olup, ellibin altın vakfı vardır. Câmiin bahçesinde halveti ve elli adet fukara odaları vardır. Sık bir orman içindedir. Buraya yakın Moş köyünde (Meyit oğlu ziyâret yeri) vardır. Bu mezarın sahibinin oğlu, Gazi Mehmed, inlemeleri duyularak mezardan çıkarılmış, Musa Çelebi zamanında bey olup, ölünce Çelebi Sultan Mehmed üzerine bir kubbe yaptırmıştır. Oradan (Köseli köyüne), oradan Filibe sahrasında (Çırpan) kasabasına geldik.

Çırpan Kasabası:

Rumeli eyâletinde yüzelli akçe pâyelivle üçyüziki köylü kazâdır. Zeâmet olup, altı mihrabdır. Dördü mahalle mescidi, ikisi câmidir. Birine ye-

ni, ötekine eski câmi derler. Mûsâ Çelebi'nin yaptığı bir hamamı vardır. Mûsâ Çelebi, Rumeli'de hüküm sürerken buraları fethetmiştir. Yüksekçe bir yerde altıyüz kiremit örtülü evleri vardır. Kadı Mehmed Efendi sarayı, balkonlarla pencerelerle süslüdür. Bütün vezirler bu eski konakta misafir olurlar. İkiyüz hanı, üç mektebi, üç tekkesi, ikiyüz adet dükkânı vardır. Çarşısı mâmur değildir. Kasaba içinde bağ ve bahçeleri çoktur. Oradan iki saatte (Arnavudlar) köyüne geldik. Eski Zağra toprağında bahçeli Bulgar köyüdür. Oradan üç saatte (Eski Zağra) şehrine geldik. Oradan (Hafril) köyüne geldik. Burası bir müslüman köyüdür. İbrahim Han oğullarının vakfıdır. Bir câmii vardır. Oradan üç saatte (Eski Zağra Yenicesi) köyüne, buradan üç saatte, Muratlı köyüne geldik. Müslüman köyü olup, Tatar hanlarından Fındıklı Sultanın hasıdır. Burası Özü eyâleti hükmündedir. Oradan dört saatte (Bahçe Pınar) köyüne geldik. İstanbul'da Huma Sultanın hasıdır. Buradan beş saatte (Kızılağaç Yenicesine) geldik.

Kızılağaç Yenicesi :

Tuna nehri kenarında güzel bir kasabacıktır. Özü eyâletinde Kırkkilise beyinin hası olup, voyvodalıktır. Yüzelli akçe pâyesi ile kadılıktır. Yirmibeş parça köyü vardır. Hepsi üçyüz kiremit örtülü fukara evleri vardır. Bir yuvarlak câmisi, bir hamamı, bir hanı ve yirmi kadar küçük dükkânları vardır. Câmiin kapısı üzerinde dört köşe mermer üzerinde Sultan Bayezid Veli üstadı şeyh hazretleri yazısı ile (Sahibehu Mustafa Bin Elhac Mehmed Fi Şehrimuharrem) Sene 888, bağ ve bostanları çoktur. Tunca üzerinden ağaç köprüden geçen bir yol Edirne'ye gider. Bu köprü İbrahim Han oğullarının vakfıdır. Buradan doğuya gidip, Derbend köyüne geldik. Dağ dibinde üçyüz evli Bulgar köyü olup, Süleyman Han vakfıdır. Buradan beş saatte Bedri köyüne geldik. Fâtih Sultan Mehmed vakfı olup, eski Poloz kalesine bir saattir. Buradan üç saatte Kırkkilise şehrine geldik. Buradan doğuya üç saat giderek (Küçük Üsküb) kasabasına geldik.

Küçük Üsküb Kasabası :

Kırkkilise sancağında yüzelli akçe pâyesi ile kazadır. Edirne Dar-ülhadisinin vakfıdır. Başkaca voyvodası hâkimdir. Müslüman kasabası olup, Bulgar ve Rumları çoktur. Frenk, Ermeni, Yahudi yoktur. Tamamı altı mahalle olup, üçbin kırmızı kiremitli altlı üstlü, süslü konaklar vardır. Çarşı ve pazarı süslü değildir. Herkes evinin altına bir dükkân yapmıştır. Müslüman mahallesinde eski bir câmii vardır. Altı mescidi, dört hanı, bir küçük hamamı var. Rumlar etraftaki bağlardan meşhur şarap çıkarırlar. Kızları gayet güzel olur. Hatta Saray, Kırkkilise, Vize halkı çoğunlukla buradaki hıristiyan kızlarıyle evlenirler. Burada akarsular Is-

tranca dağlarına kadar gider ve orada denize karışır. Ergene nehri de Enez kalesi altında Akdeniz'e karışır. Melek - Ahmed Paşa efendimiz, Hakîri, Vize kalesine gönderdi.

Vize Kalesi :

Kalesi, yer yer harab olmuş beşgen şeklinde bir kaya üzerindedir. Kale içinde üçyüz kiremitli ev, bir de Fâtih câmii vardır. Kubbeleri kurşunla kaplıdır. Özü eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin pâdişah tarafından hası 224.475 akçedir. Bu sancakta Yörükân beyi vardır. O da başkaca hâkimdir. Onun hası yüzyetmişsekiz akçedir. Üç zeâmet yetmişdokuz tımardır. Çeribaşısı, alaybeyisi vardır. Sefer sırasında 1500 askeri olur. Yüzelli akçe pâyesi ile, yüzelli köyü ile şerif kazâdır. Beyinin geliri bin kuruştur. Bir kuruş fazla alsa reâyâsı çarığını giyip, İstanbul'a şikâyete gider. Şehirde kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, elli neferi, muhtesibi, şehir voyvodası, şehir kethüdası, bac memuru, harac ağası vardır. Reâyâsı yörük müslümanlarıyle Bulgar ve Rumlardır. Evleri, kiremitli yüksek evlerdir. Kayalardan çıkan sular her evi sular. Oniki mahallesi vardır. Bağ ve bahçesi çoktur. Pırasası meşhurdur. (Şeyh Gazanfer efendi) adiyle bir de ziyaret yeri vardır. Buradan dokuz saat giderek (Yene Hisar) kasabasına geldik.

(Yene Hisar Kasabası) :

Rumca (Yene), su kaynağı olan yere derler. Kasaba gölü, bir kaynak olup, bu mıntıkanın bağ ve bostanlarını sular. Bu su Tuna nehrinden gelir diye ihtiyarlar söyler. Kalesi bir yüksek tepede dört köşe imiş. Şimdi harabdır. Çünkü fetih sırasında 765 (1263) tarihinde Gazi Mihal Bey fetihde zorluk çektiği için fetihten sonra kaleyi yıkmıştır. Varoşu gayet mâmurdur. Binyüz adet bağlı, bahçeli, kiremitli evleri vardır. İki hanı, bir küçük hamamı var. Burada Melek - Ahmed Paşaya yetişip, Vize paşasının mektuplarını verdim. Buradan kıbleye beş saatte gidip, (Pınar Hisar Kalesi) ne geldik.

Pınar Hisar Kalesi :

İstanbul tekfurunun yapısıdır. 769 (1367) senesinde gazi Hüdavendigâr, Gazi Mihal'e zaptettirmiştir. Fetihten sonra kalesi yıkılmıştır. İçinde imâreti yoktur. Kışın koyun ve keçiler kışlar. Aşağıdaki varoşu hisar varoşundan daha mâmurdur. Bu da sancak beyi hasıdır. Yüzelli akçelik kazâdır. Burada vezir-i âzam hası da vardır ki o da başkaca hükümettir. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır. Dörtyüz adet kiremitli, bahçeli evleri vardır. İki küçük câmii vardır. Çarşı içindeki câmiin cemaati

çoktur. Üç büyük hanı olup, ancak yüz, yüzelli katır alır. Bir küçük hamamı vardır. Fakat herkesin ev hamamları olduğu için halk hamama muhtaç değildir. Hristiyanları çok olduğundan hamamı işlemez. Yirmi adet küçük dükkâncıkları vardır. Kasabanın ortasında çarşı başında bir kayadan kalın bir su çıkar. Büyük gürültü yapar. Temmuzda buz parçası gibi soğuktur. On değirmen çevirecek kadar bol suyu vardır. Bağ ve bostanlarını sulayarak Ergene köprüsünden geçer. Tunca'ya, Arda ve Meriç nehirleri ile birleşip, Enez kalesi dibinde Akdeniz'e dökülür. Buradan sekiz saatte doğuya gidip, (Çöketli) köyüne geldik. Müslüman ve kefere köyüdür. Buradan dört saatte (Uzuncular) köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Buradan beş saatte Saray kasabasına geldik. Bir saray da Moskof diyarında vardır ki (Kazan saray) derler. Bunu gazi Hüdavendigâr Edirne fethinden sonra yaptırmıştır. Vize sancağı toprağında Vize beyinin hası olup, voyvodası hâkimdir, yüzelli akçelik kazâdır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi vardır. Sekizyüz bostanlı evleri vardır. Çarşı başındaki câmiin kapısı üzerinde şu tarîh vardır:

Allahümme Allahü Lena Târihahu
(Vedhulûhâ bi selâmin âmin) 977

Beş mektebi vardır. Ayaspaşa mektebi meşhurdur. Üç hanı vardır. O kadar şirin olmayan bir küçük hamamı vardır. Yüz adet dükkânı vardır. Bağları çok ise de halkında bereket yoktur. Onun için fukarası çoktur. Hatta Melek - Ahmed Paşa efendimizi bir gece altıbin askeriyle misafir edemediler. Ama Süleyman Han asrında gâyet mâmur imiş. Hattâ Süleyman Han vezirlerinden Ayaspaşa, gazi Hüdavendigâr sarayını tâmir edip, bir cennet bağı haline getirmiştir. İstanbul'dan çarşamba günü buraya gelir, zevk ve safâ eder, cumartesi günü yine divâna yetişirmiş. Bir günde nasıl gelip gidermiş? Bu derece sür'atli bir vezir imiş... Bütün hayır eserleri Ayaspaşa'nındır. Oradan on saatte Ganos kasabasına, buradan doğuya gidip, onüç saatte (Halkalı) kasabasına geldik.

Halkalı Kasabası:

Süleyman Han zamanında Koca - Mehmed Paşa mimar Sinan'a burada muazzam bir saray yaptırtmıştır. Hâlâ hünkâr bahçesi, başkaca ustası ve altmış adet külâhlı bostancıları vardır. Etrafında İstanbul âyanlarının da mükellef sarayları vardır. Bir câmii, iki hanı ve hamamı, on adet bakkal, ekmekçi, zeytçi, nalband ve bozacı dükkânları vardır. Rumlar zamanında buradaki bir Ayazmanın kubbesinde bir halka olduğu için buraya (Halkalıpınar) denmiştir. Bir adam halkaya ip bağlayıp, kahrından kendisini asınca halka kopup, herifin altınlar başına dökülür. Ve adam altın içinde kalır. Hemen dışarı çıkar. Süleyman Hana haber verir, o âdil hü-

kümdar da (Allah o malı sana vermiş. Sen de onda bir vergisini devlet hazinesine ver.) diyerek defterdar İskender Çelebi eliyle 1060 kese şer'î öşürünü beytülmal için alır. Geriye herife düşen malın hesabını Allah bilir. Onun için buraya Halkalıpınar derler. Suyu ve havası güzeldir. Bu hikâyeyi dahi pederimiz derviş Mehmed Zilli görmüş olmakla onun anlatması üzerine buraya yazmaya cür'et olundu vesselâm.

Buradan doğuya giderken üç göz odabaşı köprüsünü, harâmi deresini de geçtik. Sinanlı köye geldik. Mimar Sinan yapısıdır. Buradan dokuz saatte Büyükçekmece yakınından geçerek 1072 (1661) senesi şaban ayının ikinci haftası cuma ertesi günü büyük bir alay ile, İstanbul'a girdik. Paşa efendimiz doğru Köprülü oğlu Fâzıl Ahmed Paşaya vardı. O da bizim paşayı saâdetlü pâdişaha götürdü. Saâdetlü pâdişah:

«Melek Lâlam hoş geldin, Erdel gazân mübârek ola, berhudar ol, ekmeğim sana helâl olsun.»

Diye duâ ederek bir kürk ve on kese ihsan edip, (Var Fatma Halama düğün yapıp, bu keseleri düğün masrafı eyle) der. Paşa dışarı çıkar. Bütün musâhipler ile elele yapışıp, vedalaşarak sarayına geldi. Kurbanlar kesilip, bütün ağalara ziyâfet verildi. O günden sonra Ramazanın onuncu günü Zifaf düğünü oldu. Zifaf gecesinde bütün Ahmed Paşalılar Fatma Sultanın Eyüp Ensârî kapısındaki sarayında sabaha kadar can sohbetleri ettik.

MELEK - AHMED PAŞANIN VEFATI GARİB VAK'ASI

Melek Paşa bir gün şeyhülislâm Sun'i-zâde Efendiye varıp, koynundan (Tarikat-ı Muhammediye) kitabını çıkarıp, verir. Haşir, neşir, ölüm, hayat bahisleri okununca Sun'i-zâde Efendi (Bârek Allâh! Ne güzel kitab... Doğrusu her an bu kitabı okuyun) buyurunca Melek Paşa kitabı yine koynuna koyar, şeyhülislâma bir şemâme amber, bir keşmir şalı vererek der ki :

«Bizi hayır duâdan unutma. Namaz kıldıkta bizi hayır ile yad ve mahzun gönlümüzü şad eyle, arada bize gel.»

Bu sözden sonra vedalaşıp, ağlaştılar. Paşa, sarayına gelip, hazinesinden ağalarına yüzlerce kıymetli eşya ihsan etti. Ertesi sabah yine Pâdişâh divânına gitti. O gün paşa divânda çok yemek yiyip, çeşitli soğuk şerbetler içmekle hafifçe rahatsız olup, sadrazam izniyle divândan sarayına bitkin bir halde geldi. Pazar günü idi. Salı günü büyük divân vardı. Bütün askere beşbin kese ulûfe çıkacaktı. Paşa, adamlarına (Divâna gidemem) diye haber gönderdi. Hemen hakir yanına girdim. (Evliyâm halk dilinde ne var, ne yok) dedi. Hakir :

«Bu gün ulu divân var. Askere mevâcip çıksa gerek. Allah göstermesin arada bir uygunsuzluk olup, asker çorba içmez ve ulûfelerini kaldırmazlarsa (Hay Melek - Ahmed Paşanın bundan haberi varmış. Onun kışkırtmasıyle asker kese kaldırmamış) diye çeşitli dedikoduya sebep olur. Yiğit değil misin, hemen kalk, Allah'a güvenerek divâna teşrif buyur.»

Dediğimde sonunu düşünen paşa:

«İlâhi, Evliyâmı berhudar et... Bir at getirin, beni bindirerek divâna götürün.»

Dedi. Bunun üzerine ata binerek kubbe altına varıp, vezir-i âzam ile dermansız bir şekilde söyleştiler. Sonra askere ulûfe çıktı. Duâdan sonra Melek - Ahmed Paşa, sadrazamdan izin alarak, kubbe altına hayvan gelmek yasak iken, Melek - Paşanın atını saâdetlü pâdişahın binek taşına yanaştırıp, güçlükle atına bindirdiler. Sarayına gelip, rahat döşeğine yattı. O gün, kara kanlar kusmağa başladı. Salı, çarşamba ve perşembe günlerinde kara kanlar ve karaciğer parçaları çıkarmağa başladı. Yine Allah adını dilinden düşürmeyerek kâh yastığa, kâh hakîrin dizine başını koyar. dı. O anda yüzbeş adet gülâmını azad edip, bütün at ve silâhlarını verdikten sonra yüzer altın da ihsan etti. Ağalarına beşbin altın, Galatasarayı odalarına üçbin, büyük ve küçük odaya üçbin, İbrahim Paşa sarayıyına üçbin altın kendi malından verip, techiz ve tekfini için dahi bütün gılmanları huzurunda vasiyet edip, dediler ki:

«Allah'a emânet olsun. Bu sizi mütevelli ettiğim altınları Allah için herkese her odada hatm-i şerifler okunup, sevabını ruhuma hediye ve her cumâ gecesi peygamber ruhu için dörtbin selâvat okuyunuz. Benim vücudumu kubbeli bir türbeye koymayıp, Eyub Ensârı yakınında velinimetim üstadım Keçi - Mehmed Efendi hazretlerinin ayak ucuna gömün. Üzerime kubbe falan yapmayın. Ancak ziyârete sebep olsun diye baş ve ayak uçlarıma köfeki taşları dizin. Oğlum İbrahim'e onbin altın, kızım Fatma'ya onbin altın verip onları ısmarladım.»

Diye vasiyet etti. Bütün iç ağaları başı ucunda Yâsin okurlar ve kendileri de her vakit cemâatle namaz kılarlardı. Cumâ gecesi sabaha yakın başı dizimde ve ben de Yâsin okurken (...sayhaten vahideten) âyet-i kerimesine geldiğim vakit bir kere doğrulup, can havliyle kıbleye dönüp, bir sayha vurarak ruhunu Allah'a ısmarladı. Allah maakmını Firdevs cenneti eylesin, âmin.

Sadrazam Köprülü - Fazıl Ahmed Paşa geldi. Ağalarına, paşanın vasiyetine göre her şeyi verdi. Bütün hademeleri ayağına düşerek hayır dua ettik. O genç vezir, ağlayarak (Babam Mehmed Paşa öldü, bu kadar ağlamadım. Bu, benim babam yerinde tedbirli ve terbiye edici idi. İşte şimdi garib kaldım. Na'şını aşağı avluya indirip, yıkayın) dedi. Yıkanıp, kefenlendikten sonra tabuta kondu, selâlar verildi. Fazıl Ahmed Paşa (Baba-

mın yanına gömelim) dedi. İmamımız Mehmed Efendi ve hakîr, paşanın vasiyetini naklederek, üstadı Keçi Mehmed Efendi yanına gömelim, dedik. Bunun üzerine (Ey imdi öyle olsun) dedi. Bütün vezirler, ulema ve şeyhlerle birlikte Büyük Ayasofya musallasına nakledildi. O dakikada şeyhülislâm Sun'i-zâde Efendi, (Bu Melek Paşa beş gün evvel bize gelip, bizi duâdan unutmayın ve namaz kıldıkça hayr ile yad edin) dedi, diye tabutun önüne geçerek namazını kıldırdı. Namazdan sonra (Biz bu veziri iyi adam biliriz. Allah rahmet eylesin diyenlere hak rahmet eylesin.) deyince kırk, ellibin adam (Allah rahmet eyleye) diye feryad etti. Bahçe kapısında tabutu kayığa koyarak Eyüb kapısından Fatma Sultan yalısının önünden geçirip, Ebâ Eyüb yakınında Kaya Sultan yalısı yakınında üstadı Keçi - Mehmed Efendinin ayak ucuna gömdük. Hakîr, üzerine çadırlar kurup, gece gündüz üçyüz fakîr ile yirmişer hatm-i şerif okuduk. (Külle men aleyhâ fan, külle nefzin zâikatül mevt.)

Eğer dünya bekâ bûdî Muhammed Mustafa Bûdî
Eğer sıykeş baka bûdî nemürdi Yusufu Ken'an bûdî

MELEK - AHMED PAŞANIN DOĞUŞUNDAN VEFATINA KADAR GEÇEN HALLERİ

Yüksek hatırı ve Fâtiha okunması için yazıyorum :

Babası Sultan Selim'in vezir-i âzamı Kara - Piri Paşanın hazinedarlığı vazifesiyle Mısır fethinde bulunmuştur. Doğduğu yer Elbürz dağı eteğinde Sadşe kavmidir. Bir küçük çocuk iken aşağıdaki sözleri babasından işittik :

O büyük peder, bir kahraman arslan idi ki, (Bu gün yarın ölürüm) diye Tophâne yakınındaki Fındıklı kasabasındaki yalısında yedi sene odası içinde başı üstündeki yüklükte bir servi tahtasından tabutunu saklardı. Sultan Gavri'nin hala-zâdesi, Özdemir Beyin Mısır'da kapıcılar kethüdâsı oldu. Süleyman Hanın veziri Tavâşi Süleyman Paşa, Mısır'dan yüzelli parça gemisiyle Hint pâdişâhına ve Portekizliler aleyhine yardıma giderken Özdemir de beraber gidip, dönüşte bütün Habeşistan sahilleri zaptolunmakla o tarafa Özdemir vali olup, Melek - Ahmed Paşanın babası da kapucular kethüdâlığı ile Mısır'da kalırlar. Koca peder der ki, (O asırda seksenyedi dirhem tüfenk atardım. Bu yaşa geldim henüz keyif verici şeylerden ve haramlardan bir şey bilmem). Sonra peder Özdemir - zâde Osman Paşa ile Acem seferine gidip, 986 (1578) de Üçüncü Murad devrinde Dağıstan'ı zaptettiler. Özdemir oğlu zenginliği ile askere hergün mevâcib verirken koca pedere de memleketi olan Abaza diyarına gitmeye izin vermiş. İşte oradan giderek birçok güzel cariyeler ile beraber Melek Paşanın annesini de alıp, onunla evlenmiş ve Melek Paşa orada ana rahmine düşmüştü. Sonra Osman Paşanın Kırım üzerinden İstanbul'a ge-

leceğini duyup, o da bir gemiye binerek Tophâne'deki evine gelir. O sene Melek dünyaya gelir. Abaza âdetine göre terbiye edilmek üzere Abaza diyarına gönderilir. Sonra İstanbul'dan koca peder, Abaza diyarına gidip, hem oğlunu alır, hem de bizim valideyi ve daha birçok güzel kızları hediye olarak Sultan Ahmed Hana takdim eder. O sırada Melek, güzel yüzlü olmakla Sultan Ahmed, (Lâkad haleknel insâne fi ahzeni takvim) âyetine mâsadak düşmüştür, diye methetmiştir. İsmini Melek koymuştur. Ahmed Han, Melek'i lalaaağsı Veli Mustafa ağaya teslim edip, (Canım lalacığım, bunu sana Allah emaneti verdim, okut, yazdır, güzelce terbiye edip, besliyesin) der. Melek - Ahmed Paşa daha sonra Sultan Mustafa devrinde güçlü kuvvetli bir yiğit olup, iki kere has kilerde hizmet etmiştir. Sultan Osman'la Hotin seferinde beraber idi. Pederleri, Budin veziri Karakaş Paşanın kapıcılar kethüdâlığı ile Hotin seferinde beraber olup, Karakaş Paşa Hotin altında kurşunla vurulup şehit olunca koca peder dahi devlet hizmetini terkedip, İstanbul'da Fındıklı kasabasında oturdu. Sonra Melek Paşa Osman Han ile İstanbul'a gelip, Dördüncü Murad devrinde Melek - Ahmed Ağa adiyle has odaya girdi. Pehlivan yapılı bir babayiğit idi. Murad Han ile Edirne ve Bursa seferlerinde bulundu. Kadir gecesinde, hakîr Büyük Ayasofya müezzin mahfilinde hatm-i şerif okurken Âraf sûresine geldiğim vakit, koca Nişancıbaşı ile Rikâbdar Melek - Ahmed Ağa buradan beni alıp, Murad Hanın huzuruna götürdüler. Has-kilere alınıp, kilercibaşı Hadım Gazanfer Ağayı hakîre lala tayin ettiler. Evliyâ efendi gene içeri gelip, bana ders verirdi. Hünkâr Revan seferine giderken Melek - Ahmed Paşa çuhadar idi. Fetihten sonra Van kalesi önünde Koca Nişancı Pâdişahın gazabına uğrayıp, silâhtarlıktan çıkarıldı. Melek silâhtar oldu. Bağdad fethinden sonra üç tuğlu vezirlik ile silâhtarlıktan çıkıp, Diyarbekir eyâletinde hudud kesmeğe vezir-i azam Kara - Mustafa Paşa ile memur olup, Diyarbekir'e geldi. Sultan İbrahim'in cülusunda Melek Paşa Diyarbekir'de idi. Diyarbekir'den seksenbin asker toplayarak Sencar dağının asî yezidîlerine öyle bir satır vurdu ki, onüçbinini cehenneme gönderdi. Onbin kadar esirle Diyarbekir'e döndü. Nakşibendi hocalarından icâzet aldı. Dâima zikirle meşgul olurdu. Her ne tarafa yönelse muzaffer olurdu. Hiç yalan söylememişti. Az söyleyip, çok ağlardı. Meclisinde terbiyesizce konuşmalar yapılmazdı. Güzel şakalardan hoşlanıp, dişleri görünecek kadar gülerdi. Ağzından kötü kelime çıkmamıştır. Kızdığı zaman bir adamın şer'an katle mahkûm olduğu zaman idi. O zaman (Bre hayasız, bre namert. Şer'an terbiye edilmeğe razı olup, dünya derdinden kurtul) diye cevap verirdi. Temiz, lâtif, zarif idi ve kıymetli kumaşlar giyerdi. Hattâ Sultan Murad Han kendisine hıtaben (Ahmed, sen temiz bir adamsın. Cenâb-ı Hak iki cihanda yüzünü ak edüp, sana iki cihân saadeti vere) diye dua edip, şu beyti söyledi:

Pak dâmâne yok sözüm asla
Soyu nâpâke günde bin lânet

Melek Paşa, her hususta faziletli, olgun, dindar bir gazi idi. Çocukluğunda bile çocuklarla oynamazdı. Ama ok, yay, topuz, mızrak gibi alet ve silâhları kullanmakta çok mahir idi. Hünerli yiğit olup, pehlivanlıkta kimse arkasını yere getiremezdi. Melek Paşa hiçbir zaman abdestsiz yere basmazdı. Teheccüd, işrak, evvâbin namazlarını kılar ve ömrünü Davud orucu ile geçirirdi. Daima bilginlerle, iyi kişilerle beraber olurdu. Vâizlerden Veli Efendi ile Erdebilî-zâdeyi pek severdi. (Hoca Attar Pentnâmesi) ni dilinden düşürmezdi. Gramerden birçok kitaplar okuyup, fıkıh ve ferâizde emsalsizdi. Sekizyüzden fazla şer'î meseleleri ve binden fazla hadisi ezber bilirdi. Dervişliğe meyilli idi. Mevlânanın mesnevisinden ve İbrahim Gülşeni'den binlerce beyit ezberinde idi. Fakat güzel yazı yazmakta (Yazının hayırlısı, okunabilendir) ile kanâat etmiştir. Murad Han devrinde tuğra çekmeğe izinli olup, onların öğretmesi ile bir tuğra çekmiştir ki, emsalsizdi. Koca - Nişancı, Ankebut - Ahmed Paşa, Nasuh Paşa-zâde Ömer Bey, Reis-ül Küttabımız Gınâî efendiler, Melek Paşanın tuğrasına parmakları ağzında kaldı. Seher vakti köşesinde okur ve her pazartesi gecesi bütün iç ağalarına kırkbin salâvat-i şerife ve her cumâ gecesi onikibin ihlâs okuturdu.

Melek - Ahmed Paşanın Hayırlı Eserleri :

Her sene ramazan ayının başında hazinesini açıp, hediye olarak kıymetli eşyalarını meydana çıkarır, üçyüzkırkbeş iç ağalarına bunları garip bir şekilde satardı: Meselâ, bir zırhı bin salâvata, bir kılıcı ellibin salâvâta, bir samur kürkü bin hatm-i şerife, bir mercan tesbihi ikibin salâvata, ve bir tüfengi bir hatm-i şerife verip, herkes pazartesi ve cumâ geceleri sözlerini yerine getirirlerdi. O gecelerde fıstıklı ve bal mumlu helvalar, hoşaflar yenip içilip, duâlar edilirdi. Bir tarafa tâyin olunup giderken yolda iç ağaları ile leventleri birbirine karşı koyup, cirit ve mızrak oynatır, kılıç, ok ve keman oyunları yaptırırdı. Ata binmeye çok meraklı olup, en asil atlardan birçok atları vardı. Kaya Sultanı almazdan evvel yediyüz kadar kölesi vardı ki hepsini azad eyledi. Rusları vefasız bildiğinden onlardan köle ve gülâm almazdı. Meselâ bir Rus kölesi, müslüman olsa bile azad ederek ağalarından birisine verirdi. Ava çok meraklı idi. Hiç rüşvet almazdı. Ama yine pâdişaha ve diğer vezirlere bulunduğu memleketlerin kıymetli şeylerinden hediyeler gönderirdi. Ulaşamadığı yüksek makam kalmamıştır. Binkırksekiz tarihinde Bağdat altında Diyarbekir eyâleti ile serdar-ı muazzam oldu. Dört kere Anadolu eyâletini, dört kere Özü eyâletini, iki kere Erzurum, iki kere Halep, iki kere Şam, bir kere Sivas eyâletlerini elde etti. Bir kere Girid adasına asker sürüp,

Benefçe kalesine kadar vardı. Bir kere de Erdel gazası serdarına yamak oldu. Bir kere Bağdad Valisi oldu. Bir kere de 1060 (1649) senesinde birbuçuk sene sadrazam olup, Girid'deki Deli - Hüseyin Paşaya imdatlar gönderdi. Zamanında Girid'de yedi parça kale feth olunup, 1061 (1650) senesinde sadrazamlıktan azlolundu. Bir kere İbşir'e kaymakam oldu. 1065 (1654) senesinde Van eyâletini aldı. Bir kere de Köprülüye kaymakam oldu. Böylece yetmiş sene yaşadı. Allah rahmet eyleye...

Sonra bu hakîr, velinimet yoksulluğu çekerek kimsesiz kalıp, İstanbul başıma zindan oldu. Allah'ın hikmeti o sırada evim ve dükkânlarım yandı. Ama Cenâb-ı Hak kolaylık verdi. Üçbin riyal kuruş sarfedip, yanan iki evimi, dört adet dükkânımı altı ay zahmet çekerek tamamladım. İçlerine akrabalarımı koydum. Allah'a hamdolsun bugüne kadar bekâr ve temiz idim.

Mücerredi behakikati azim saltanat est
Zi men şinev ten-âzad Hîş bende mesaz
Berâyi yek şebih zevki ki hâk berser-i o
Esir-i zen netuvan şûd besalhây-ı dıraz

«Bu fena abad dünyada ne evlâd ve ne zeni heştad.»

Deyip, yine hatırımıza seyâhat arzularını getirdim. Ve yüreğimin yangınlığını defetmek için altı adet hademelerim ile atlarımı hazır edip, acaba ne tarafa gitsem derken Allah'ın hikmeti 1073 (1662) senesi şabanında âlemlerin sığınağı pâdişah, yüksek makamlı Sultan Mehmed Han, Nemse (Avusturya) gazası için deniz gibi askerle İstanbul'dan çıkıp, (Davud Paşa) sarayı denilen yerde otağlar kurulunca bütün kullarına bin kese dağıttı. Oradan Edirne'ye revan oldular. Bu hakîr dahi başka bir yoldan gaza yoluna düştüm.

1073 (1662) SENESİ ŞABAN AYININ BAŞINDA, O ŞİDDETLİ KIŞ GÜNÜNDE ALMAN DİYARI GAZASINA VE ENGERUS (MACAR) KIZILELMASINA GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Evvelâ besmele ile İstanbul'dan çıkıp, kar ve yağmur zahmeti çekerek, (Topçulara), oradan yine kar ve fırtına içinde su kemerleri yakınında Tirkeşe köyünü geçip, yedi saat sonra (Baklalı) köyüne geldik. Sultan Fâtih'in vakfıdır. Bir vâdi içinde avı çok, bir câmili, hamamlı mesiredir. Baklası çok olduğundan Baklalı derler. Burada iki gün kalıp, zevk ve safâlar ettik. Sonra havalar düzeldi, avlanarak, cirit oynayarak bir saat sonra (Terkos) köyüne geldik.

Terkos Kalesi :

İlk yapıcısı Yanko Bin Madyan'dır. Bu kale İstanbul kalesinin bir köşesi olmak üzere yapılmıştır. Göl, Karadeniz kıyısındadır. Diğer köşeleri Silivri kaleleri ve Yedikule'dir. Silivri'den bu kaleye kadar sekiz saatlik yerdir. Terkos'dan Silivri'ye kadar yedi kat germe kale duvarı ve her katında birer kat germe hendekler görünür. Bu Terkos kalesinden Poruz kalesine kadar baştan başa kale idi. Sonra Harun Reşid Halife iken İstanbul kayzerlerinin Cinevizliler ile arası bozulup, İstanbul tekfuru eliyle kral Cinevizlilerin Akdeniz'den Karadeniz'deki vilâyetlerine geçmelerine müsââde etmedi. O sırada Galata Cinevizlilerde idi. Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli taraflarında yüz kadar kale Cinevizlilerin elinde idi. Yalnız bu Terkos kalesi Rumlarda idi. Nihâyet Cinevizliler Harun Reşid'le bir olup, Akdeniz ve Karadeniz'de birer parça donanma hazır edip, Harun Reşid'i İstanbul'u vurmaya çağırdılar. Harun Reşid tarafından Rum tekfuruna elçi olarak Battal Gazi gönderildi. Rumlar, her sene dörderyüzbin altın vermeyi taahhüd ederek barış yaptılar. Bunun üzerine Cinevizliler de Harun Reşid'den izin alıp, Makedonya ve Galata kulesini 244 senesinde istilâ ettiler. Battal Gazi eliyle Harun Reşid'e büyük hediyeler gönderdiler. Sonra Cinevizliler, İstanbul'un etrafını kuşatan duvarları Silivri'den bu Terkos kalesine kadar harab ettiler. Bunlar Rumların (Yenvan) tarihinde yazılıdır.

Terkos Kalesinin Şekilleri :

Bunu Kostantin imar edip, 856 (1452) de Fâtih zaptetmiştir. Eyüb Mevleviyeti nâhiyelerindendir. Karadeniz kıyısında üçgen şeklinde bir büyük kaledir. Kıble, batı, doğu tarafı bir büyük göldür. Yalnız lodos tarafında bin adımlık kadar karası vardır. Bu kara tarafında iki kat duvarları, iki kat kapıları, büyük hendeği vardır. Bundan başka duvarları tamamen göl tarafından kuşatılmıştır. Büyüklüğü onbinaltıyüz adımdır. Karadeniz tarafında büyük bir limanı vardır. Gölüne de küçük gemiler girip, demir atar. Karadeniz'in bu gölden dışarısı Yedi Kumlar, Karataşlar dedikleri korkunç ve tehlikeli amansız yerlerdir.

Terkos Gölü :

Etrafı onbir mildir. Biraz tuzluca berrak suyu vardır. Derin değildir. Tuzlu olmasının sebebi kışın Karadeniz dalgasının buraya girmesidir. Kışın bütün kuşlar burada kışlar. Bilhassa kaz, ördek, aket, karabatak, serhad, vezne boşaltan, kuğu, saka kuşu, balıkçıl, martı, yelve, yelkovan gibi kuşlar gölü süsler. Bu göl etrafındaki ahali tüfenkle doğan, şâhin, balaban, zağanos, çakır gibi kuşlarla nice yüzbin kaz avlarlar. Göldeki ba-

lıklardan yirmi okka gelen sazan, levrek pisi, alakerde balığı, kaya, uskumru, azmarad, üskorpid, tekir balığı meşhurdur.

KARADENİZ KENARINDA TEMÂŞÂ EYLEDİĞİMİZ KALELER VE KASABALAR

Buradan yukarı batıya giderek demirci burnuna geldik. Sivri bir burundur. Burada gemiler paralanıp, buradaki bir Rum köyü batanları yağma eder. Buradan yine batıya giderek (Domuz Deresi) ne geldik. Bir fecere köyüdür. Yine batıya gidip, (Midye) kasabasına geldik.

Midye Kasabası :

Eyüb mevleviyetinde beşyüz evli olup, hıristiyanı çoktur. Vakıf olup, zâbiti bostancı-başı tarafından gelen bostancılardır. Câmii, bir hanı, bir hamamı, yirmi adet Rum dükkânı, üç adet kilisesi vardır. Limanı yoktur. Buradan batıya Karadeniz kıyısı boyunca gidip, (Aya Pavaya) limanına geldik. Üçyüz evli, bir mescitli köydür. Bunun da subaşısı bostancılardır. Ama vakıf mı, zeâmet mi, hatırımdan çıkmıştır. Bu köyün karşısında dokuz mil uzakta İne adası vardır

İne Adası :

Her tarafı bina ve limandır. 856 (1452) târihinde Fâtih'in gazilerinden İne adlı gazi fethetmiştir. Harab bir küçük kalesi vardır. İçinde oduncu Rumlar oturur. Karadeniz'de bundan başka ada yoktur. Yine Karadeniz kenarında giderek (Ahtabolu) harab kalesine geldik. Bu da 856 tarihinde Fâtih'in eline geçmiştir. İçinde Rumlar oturur. İkiyüz kiremitli evi, bir küçük çarşısı vardır. Yine deniz kıyısında giderek (Vasilikos Burgazı) kalesine geldik.

Vasilikos Burgazı Kalesi :

Burgaz Rumca (kale) demektir. Bunu Kostantin torunlarından Vasil adlı tekfur yapmıştır. Mûsâ Çelebi zaptetmiştir. Kalesi deniz kenarında dörtköşe bir binadır. İçinde Rumlar oturur. Kırmızı şarabı çoktur. Dükkânları, güzel bir limanı vardır. Limanı iki kaya arasında demir tutar bir limandır. Ama kıble ve doğu tarafında rüzgâr pek şiddetli olur. Bu rüzgârlara limanın ağzı tamamen açıktır. Yine Karadeniz kıyısında (Ziyarine, At, Köprüaltı ve Bağlar) limanlarını geçip, (Suzebolu) kalesine geldik.

Suzebolu Kalesi :

1067 (1656) tarihinde Özü eyâletine giderken oradan geçmiştik. Bir-

kaç gün burada eğlendik. Karadeniz'in her tarafını adım adım gezdiğim halde İstanbul'dan başlayarak bu Suzebolu'ya kadar olan yerleri görmemiştim. İşte bu kere Alman Kızılelmasına giderken temâşâsı nasib oldu, Karadeniz'in bütün kıyılarını bu zaif vücud ile gezip yazmağa cür'et ettim. Güneydeki bu Karadeniz boğazından tâ kuzeyde Azak denizi nihayetine kadar Karadeniz'in uzunluğu 1460 mildir. Tam orta yerinden genişliği Sinop'dan kurşun altında Gülkara Sultan Kayaları burnuna kadar 260 mildir. Gözü kuvvetli olanlar, Karadeniz ortasında iken bu burunları görebilirler. Dürbün ile daha güzel görünür. Bu Karadeniz, boğazdan, yaydan ok çıkar gibi çıkıp, iner. İstanbul önünden geçip, Rum denizine dökülür. Kıyılarından birçok nehirler alır ki, Don, Koban, Tuna, Kızılırmak ve Sakarya bu nehirlerdendir. Süzebolu'dan bir günde Vasilikos kalesine, oradan kıbleye bir konak yürüyüp, Antabolu'ya, oradan doğuya deniz kıyısında (Ayapavla) köyüne, sonra deniz kenarını bırakıp, güneyden Istranca dağları eteğinden giderek (Secahlı) köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Mandıracılar oturur. Bir mescidi vardır. Oradan (Mandıray Şahi) ye geldik. Evvelce anlatmıştık. Tekrar Baklalı köyüne gelip, kıbleye giderek (Boyalı köyüne) geldik. Yüz evli, bir câmilidir. İçinde Fatma Sultanın çiftliği var. Oradan Yassı Ören köyüne geldik. Bir câmii, bir mescidi, bir küçük hamamı, dört dükkâncığı var. Sonra altı saatte Baba Nakkaş kasabasına geldik. Çatalca kasabası hükmünde Baba Nakkaş Sultanın vakfıdır. Bir bayır dibinde beşyüz adet kiremit örtülü evleri vardır. Çiftlikleri, bir kurşun örtülü câmii, bir medrese, bir han, bir hamam, elli kadar dükkân vardır. Hepsi Bayezid Han hayırlarıdır. Baba Nakkaş, Sultan Bayezid velinin musâhibi, Özbek asıllı nakış ilminde üstad bir kişi imiş... Hattâ eski sarayın kapısı üzerindeki saçağı ve Yenisaray'daki divanhânenin kubbelerini işleyen bu zâttır. Bu kasabada gömülüdür. Buradan aşağıda (İzzettin köyü) ne geldik. Fâtih vakfı olup, burada merhum Melek - Ahmed Paşanın bir büyük çiftliği vardır. Buradan iki saatte Çatalca kasabasını geçip, Korukdere içinde (Fethi) köyüne geldik. Bir yüksek yerde müslüman köyüdür. Kasım Paşalı kapudan Kurt Çelebinin ve Gazaz Ahmed Ağanın çiftlikleridir. Bir gece orada yatıp, sonra bir saatte Söğüt kalesini geçip, dört saatte (Balabanlı) köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Buradan Kınıklı kasabasına geldik. Kınıklı kasabası, bir dere kenarında yüz evli, beş küçük hanı olan, dükkânlı, yüz kiremit örtülü evleri olan bir kasabadır. Hepsi Sultan Ahmed Hanın veziri, Ekmekçi-zâde Ahmed Paşanın imâretidir. Sultan Ahmed çeşmesinin tarihi :

İçene sıhhat ola ab-ı hayat

Buradan aşağıya dört saatte (Sekbanlı) kasabasına, oradan Çorlu kasabasına, buradan da dört saatte Karıştıran kasabasına geldik.

Karıştıran Kasabası :

Çorlu ile Burgaz arasında bir çamur deryası içinde seksensekiz evli bir kasabadır. Allah korusun kışın çamurunu fil bile geçemez. Biraz yağmur yağsa hayvanlar ve yükler batar. Eski hükümdarlar kaldırım döşemişlerse de çamura batmıştır. Burgaz toprağındadır. Kurşun örtülü güzel bir câmii, on dükkânı ve misafirhânesi vardır. Kervansarayının târihi şudur :

Bir hayr-ı âzim eyleyüp, ehl-i sefer içün
Vaz eyledi, bu han-ı safâhâneyi paşa
Bir mevzi-izdibâ ve lâtif olduğu içün bu
Nazmî dedi târihini: Zi Mevzi-i ziba

Câmiye bitişik olan çeşmenin üzerindeki târih :

Aslını bu çeşmeden sordum dedi
Selsebilin ayniyim ben pürsafâ
Dedim anın içün Revan târihini
Çeşme-i âb-ı hayatı can feza

Buradaki hayır işlerinin hepsi Sultan Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa evkafıdır. Hâlâ mütevellisi Civan kapıcıbaşı-zâdelerdir. Sonra Burgaz kasabasını geçerek altı saatte (Babaeski) kasabasına geldik. Burada Vezir-i Âzam Fazıl Ahmed Paşanın kethüdâsı henüz bir çeşme yaptırmış. Buradan dört saatte Havsa konağına geldik. Süleyman Hanın musâhibesi Hâfize Hâtunun yurdu olup, burada nice imâretler yapmıştır. Bundan sonra Edirne'ye geldik.

İkinci hükümet merkezi olan Edirne sahrasında saâdetlû âlemin sığınağı pâdişah, otağlarını kurup, İslâm askerinin gün görmüş ihtiyar ve iş erlerini, bütün vezir ve vükelâyı, otağında toplayıp, müşavere eyledi. Devletin hayırını isteyen ihtiyarlar dediler ki :

«Pâdişahım, ulu atalarından Üçüncü Sultan Murad Han 1003 (1594) senesinde Yanık kalesini Sinan Paşa eliyle fethetmişti. Yeri cehennem olası düşman, hile ile Yanık kalesini alev içinde bırakarak alıp, câmilerimizi kilise yapmıştır. Bu Almanların elinden câmilerimizi kurtarmak pâdişahıma lâzımdır.»

Deyince bütün ocak ihtiyarları Avusturya imparatorundan intikam alınmak üzere Fâtiha okudular. Pâdişah otağının önüne tuğlar dikildi. Osmanlı ülkesinden asker sürmeğe dergâh-ı âli kapıcıbaşıları gönderildi. Pâdişah, otağında bütün kullarına büyük bir ziyâfet verdi. Sadrazam Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşayı, pâdişah mührünü ve Peygamber sancağını vererek Yanık kalesi üzerine Alman diyarına serdâr-ı âzam yaptı. Bir samur kürk, sırmalı hil'at giydirip, yola çıkardı.

YANIK GAZASININ SEBEBİ

Vaktiyle Erdel kralı Rakoçi oğlu isyân edip, Budin ve Tameşvar serhadlerine nice köy ve kasabaları yağma ve müslümanları esir ettikten başka, tam üç sene Osmanlı haraçlarını da göndermemişti. Bu yüzden Varad ve Rumeli eyâletleri sancaklarıyle Erdel gazasına memur oldular. Anadolu, Sivas, Maraş, Karaman, Adana, Haleb, Şam, Urfa ve Diyarbekir eyâletlerini Erdel boyuna tayin edip, oradan yirmi oda yeniçeri, beş oda topçu, beş oda cebeci ve sipâhilerden dört adet sağ ve sol kolları Erdel gazasına tâyin olunup, tam dokuz ay Erdel memleketlerini yağma ederek (Apafi Mihal) adlı kimseyi kral tâyin edip, üç yıllık birikmiş haracı tahsil etti. Keminyanoş kral da bütün askeriyle kılıçtan geçirildi. Serdar Ali Paşaya Erdel'de iken Budin serhadleriyle Kanije serhadleri tarafından kan ile yazılmış mektuplar ile feryadçılar gelip, (Aman devletlü serdar! Serhadlerimize Nemçe Çesarı gelip, Val, Han beyi, Pentili kalelerini harab ederek halkını ağlattı.) diye Budin kaymakamından ve ağalarından mahzarlar geldi. Serdar Ali Paşa Nemçe imparatoruna adamlar gönderip, sonra Tameşvar altında Avusturya imparatorunun (Roz) adlı bir elçisi gelip, mektupları okundu. İçindeki şöyle idi:

«Siz bizim Erdel hristiyanlarımızın vilâyetini yağma edüp, bizim tâyin ettiğimiz Keminyanoş kral çırağımızı askeriyle kılıçtan geçürüp, elli vilâyeti harab ettiniz, bu kadar mal ve ganimet aldınız. Biz de Menucehir gayretini çeküp, İskender hürmetimi yerine getirüp, sizin ettiğinize karşılık biz de sulha aykırı işler ederek Budin'inizin mal ve esir ile dolu kalelerini aldık. Cephânelerini zaptettik.»

Mektup bu şekilde okununca Serdar Ali Paşa:

«Bre mel'unlar, Erdel diyârında sizin ne ilginiz var? Yıldırım Bayezid'den beri bizim olup, bizim idaremizde. Erdel Reâyâsı, hep haremeyn reâyâsıdır ki, her sene biner kese vermeyi taahhüd etmişlerdir. Bütün Erdel'de olan binaltmış parça kaleler hep Osmanlınındır. Reâyâsı dahi haraca bağlıdır. İsyanları görülünce üç yıllık haracı alıp ve yeni kral tayin ederek itâat etmemiş Erdel ahalisine ibret olsun içün illerini vilâyetlerini yağma ederek terbiye ettik.»

Deyince, Avusturya elçisi de:

«Biz de sizin vilâyetlerinize sizin gibi ve belki daha ziyâde terbiye verdik.»

Dedi. Bunun üzerine serdar hiddetlenip, elçiyi divandan çıkardı. Getirdiği mektupları ulaklar ile İstanbul'a gönderdi. Mektup İstanbul'a ulaşınca divan yapıldı, okundu. Oy birliği ile Avusturya imparatorundan intikam alınmak için Fâtiha okundu. Evvelâ Dördüncü Sultan Mehmed Han Ebâ Eyüb Ensari'de kemerini iki yerden kılıp kuşanıp, ertesi gün büyük

alay ile İstanbul'dan çıkarak Davud Paşa sahrasında otağları kuruldu. Bütün ocak halkına ihsanlar dağıtıldı. Sekizinci gün ikinci hükümet merkezi Edirne'ye varıp, orada konuşularak Alman diyarına, Yanova, Oyvar kalesi üzerine sefer açılması kararlaştırıldı. Edirne konuşmasından sonra Avusturya imparatoruna «Vaktine hazır ol!» diye mektuplarla elçiler gönderildi.

EDİRNE'DEN YANIK GAZÂSINA GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Edirne'den batıya giderek Cisri Mustafa Paşayı geçip, (Büyük Derbend) köyüne geldik. Çirmen sancağı toprağında Bulgar köyüdür. Buradan Harmanlı kasabasını geçip, beş saatte (Uzunca Ova) kasabasına geldik.. Çirmen sancağı toprağında geniş bir sahrada bir büyük han var ki, benzeri ancak Tatar Pazarcığındaki Makbul İbrahim Paşa sarayında ola... Seksen ocaklı, içli dışlı büyük ahırlı bir handır. Bir câmii, birkaç dükkânları, iki başları kale kapısı gibi demir kapılı mâmur bir çarşısı olup, hepsi de kurşunla kaplıdır. Yüz adet fukara evleri varsa da suları yoktur. Bu yol üzerinde zahmet çekmemiz bilinmekle, hakîr, birkaç uygun arkadaşla bir başka yoldan köyden köye zevk ve safâ etmek için Uzuncaova'dan sağ tarafa altı saat gidip, Korucuklu kalesine geldik. Meğer burada hafta pazarı olurmuş. Onbin kadar adam toplanmış. Buradan bâzı eşya alıp, (Yoğurtçu) köyüne geldik. Meriç nehri kenarında bir gemiye binip, karşıya geçtik. Altı saatte (Çırpan) kasabasına geldik. Sonra birçok köyler geçerek (Arnavudlar) köyüne, oradan üç saatte (Eski Zağra) şehrine vardık.

Buradan Tuna yalılarına doğru giderek Eski - Zağra'dan geçip, Derbend köyüne geldik. Örfi tekâliften muaf, hıristiyan köyüdür. Filibe nazırı tarafından zaptolunur. Buradan bir saatte Tunca nehri kenarında ve çimenlik bir vâdide Eski - Zağra ılıcasına geldik.

Zağralılar her sene kiraz mevsiminde bu hamama girip, yıkanırlar. Gayet faydalı suyu vardır. Havuzu dardır. Küçük bir kubbesi vardır. Tunca nehri çimenlik olmakla hakîr, at ile geçmek istedim. At kulağına kadar çamura gömüldü. Çabaladıkça battığını gördüm. Allah'a şükür sür'atli davranarak piyadece güçlükle kendimi kurtarabildim. Meğer çombul batak imiş... Adamlarım ılıcadan adamlar bularak seyishânelerinin çember kulaklarını çözüp, bağladılar. (Yisa Tere mola) diye çekip, kurtardılar. Hakîr, mecburen ılıcada yıkandım. Atı da Tunca'da yıkadılar. Ve yüklerimizi kuruttular. Tunca nehrini atlarla geçtik. Bu nehir Torba Kurutan dağlarından gelip, Edirne içinde Mihal köprüsü altında Meriç'e karışır. Buradan bir saatte müflis köyüne, oradan da Kızanlık kasabasına geldik.

Kızanlık Kasabası :

Rumeli eyâletinde harman sancağı toprağında voyvodalık ve yüzelli akçelik kazâdır. Mahkemesi tâ şehrin ortasında keçi deresi suyu üstündeki bir köşktür. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bac memuru, harac ağası, Şehir kethüdâsı vardır. Bir bayır dibinde olup, kıble tarafı İslimye kasabasına kadar sahradır. Bir ucu Sofya yanındaki İrlâdi kasabasına varır. Verimli ve geniş bir yerdir. Sekiz mihrab vardır. Sarıca Paşa câmisi, Ali Bey oğlu, İskender câmisi meşhurdur. Yedi mahalle olup, müslümanı çok, hıristiyanı azdır. Ahâlisi yörükdür. Binaltmış adet alçak evleri vardır. Sinan efendi hamamı, yakınında haraccı Mustafa ağamızın evi, yüksek ve mükellefdir. İki medresesi vardır. Saruca Paşa medresesi, İskender Bey medresesi... Câmiinde tefsir okunur, bu şehirde bilginlere hürmet ederler. Üç tekkesi, iki hamamı vardır. Biri İskender Bey hamamıdır. Diğeri Sinan efendi hamamıdır. Çarşısında güzel bir hanı, üçyüz dükkânı vardır. Pabuççu dükkânları pek çoktur. Kahvehâneleri, berber dükkânları güzeldir. Şıralı üzümü, elması, beyaz somunu bol ve meşhurdur. Sonra bir saatte (Keçideresi köyüne) geldik. Yüksek bir dağ dibinde, dörtyüz evli, hıristiyan köyü ve zeâmettir. Kızanlığa giden sular, burada bir kayadan çıkar. Burada haraccı Mustafa ağa kardeşimle buluşup, bir bağa konduk. Bütün tayınlarımı verdikten başka bir at ihsan etti. Buradan sonra Hasköy'e geldik, tımardır. Deli Mustafa Beşeler, Mahmud Beşe, bu köyün hânedanıdırlar. Buradan geçerek Obudca köyüne geldik. Şıpka dağı dibinde müslüman köyüdür. Bir câmii, ikiyüz ev vardır. Buradan Kadir oğlu Veli Çelebi adlı ağadan arkadaşlar alıp, sabahleyin Şıpka köyüne çıktık. Tâ tepesine iki saatte zorla çıkıldı. Oradan Kızanlık sahrası yeryüzünde nakış gibi görünür. Bu yüksek dağın tepesinden baş aşağı giderken yarım saatlik yer Kırkkilise zeâmetinindir. Onlardan beşyüz adet silâhlı adamlar yetişip, bize geldiler. Biz de otuzaltı kişiydik. Hepimiz bir yere gelerek, gafil gitmemek gerektir diye kimimiz piyâde, kimimiz atlı hareket ettik.

Hakîrin Sergüzeşti :

Bu yüksek dağın yarısında öğleye yakın inerken bir dar, sarp taşlık ve haydut pususu yerde düşman iki tarafımızı sarıp, o dar boğazda biz onlara, onlar bize yaylım kurşun attık. Ve yaka yakaya gelip, cenk ettik. At işlemez yer olmakla alet ve silâh kullanılmayıp, hepimiz piyâde olarak bir savaşa girdik ki tarif olunmaz. Düşman pek çoktu. Bir kere mağlûp olup, perişan olarak ormanlara kaçtık. Ama pek uzağa gitmedik. Düşman bizi kovalamayıp, önce atlara sarılalım derken atlar da bize doğru gelip, onlar serseri düşerek gezerken birçok gâzilerimiz varıp, atlarını tutarak getirdiler. Düşman eşyalarımızı ve diğer atlarımızı dağlara gö-

türerek malımızı gözümüzün önünde pay etmeye başladılar. Hemen biz de bir araya gelerek (Bre gâzîler! At gitti, mal gitti, nice edelim?) diye birbirimizle sözleşip, düşmana havâle tepelere çıkarak bir uğurdan hepimiz kurşun attık. Onları tiz aşağı kaçırarak hepsini kılıca lokma ettik. Bütün mal ve menâlimizi, başımızı kurtardıktan başka yetmiş adet de baş aldık. Orada iken baş haydut ile altısını kazığa vurduk. Kırk adet esiri beraber alıp, ölülerin de bellerinde olan elbiseleri, dokuz kısrak, dört eşek yükü şarab ve peksimetlerini alıp, bir eşeğin torbasında iki kese kuruş bulduk. Meğer sabahleyin dağ eteğinde başka bir kervan vurup, buraya, aldıklarını pay etmeye gelmişler. Bizi görünce fırsattır diye sarılmışlar. Bizden dört yiğit şehit ve dört at telef oldu. Ondokuz yiğidimiz de yaralandı. Bu kadar mal ve kırk adet esirle yokuş aşağı inerken seksen kadar paşalı yiğitler at boynuna düşerek içimize girip, «Baka şu âsilere! baka şu kâfirlere! siz köy vurursuz, yaylada koyun alan çobanları kırarsız. Bunlar bağlı miri çobanlarıdır. Koyuverin. Burası vezir-i âzamın Kırova hasıdır» diye bağlı olan çobanlara yapışıp, nice gâzîlere değnek ve sopa ile girişip, hatta Kâzım adlı gülâmın başını yardılar. Hakir hayrette kalıp ne kadar yalvardımsa da fayda etmeyip, bunlar bize girişmeğe başladılar. Elimizden birkaç haydut aldılar. Ormandan çıkıp, bir at oynayacak yere geldiğimizde bir ağızdan Allah Allah diye bunların da üzerine yürüdük. Yel gibi kaçıp gittiler. Biz de yanımızdaki haydutları öldürüp, yokuş aşağı inerek Yantor nehri kenarında vezir-i âzam hası olan (Kırova) köyüne geldik. Derbend ağzı çayırlık bir yerde durduk. Hemen has ağası köy kâfirleri ile üzerimize geldiğinden beşyüzotuz kişi süvari olarak cenge hazır olduk. Hakîr dedim ki, (Bak ağa, sen vezir-i âzam ağası isen ben de İbrahim Kethüdâ'nın hocası Evliyâ Çelebiyim. Şimdi gazâya gidüp, İbrahim Kethüdâya ve Köprülü oğluna seni şikâyet ederiz. Nedir bu senin ettiğin? Nezaketle elimizden haydutları almak mı isterdin? İşte o kırk adet haydudu öldürdük. Dağda bu kadar şehitlerimiz oldu. Burada da bu kadar yaralılarımız var. Yedi saat cenk ettik. Sen imdadımıza gelmek şöyle dursun, yaygara ile malımızı almak istersin. Mü'min olana böyle şey yakışır mı?)

Ve daha buna benzer lâflar edince araya nâib ve imamlar girip bizi barıştırdılar. Fazlası ile zâhiremizi verip, aramızda sattığımız haydut tüfenk ve baltalarını iki, üç misli bahasına satın aldılar. Her yiğide altışar kuruş düştü. Biz de yaralılarımızı sarmalayarak atlarımıza yan geldik. Buradan akan Yantor nehri Şıbka dağının kuzeyinden akıp, Niğbolu kalesi yakınında Tuna'ya karışır. Bu Kırova köyü, vezir-i âzamların hası olup, yediyüz saz ve kiremit örtülü Bulgar evleri, onikibin de Bulgarlar vardır. Âsi köydür. Hattâ biz oradan iken bazılarının evlerinde ağlayıp, inlemeler vardı. Meğer dağda bizimle cenk edip, ölen haydutların akrabası imişler. Birçok evlerde hasta yatanlar, yaralı gelenler vardı. Bu köylüler Şıb-

ka dağında eşkiyâlık edip, köylerine yüz, ikiyüz atlıyı kondurmazlardı. Zorla konanları selâmet göndermezlerdi. Velhâsıl akıllı olanlar bu dağlardan gitmesin. Fakat İstanbul'dan Belgrad ve Sofya üstünden gitmek için bu Şıbka dağını aşıp gitmek on konak daha yakındır ama, korkunç ve tehlikeli yollardır. Buradan eşyamızı yükleyip, düşmandan aldığımız davul ve haçlı bayrakları ve birçok kelleleri sırıklara takıp, (Lofça) şehrine gidelim derken hemen bu Kırova ağası bir alay haşarat ile gelip, (Bu başları, davulları, haçlı bayrakları nereye götürürsünüz?) diye üzerimize hücum edince bir alay canı yanmış sefer ehli adamlar has ağası efendimizin başına üşüşüp, kendine ve adamlarına balta ve külüngler vurup, bir kötek çektik ki tarif olunmaz. Çünkü bu köyde yattığımız gece bütün hırsızları üzerimize musallat edip, bizi uyutmadı. Allah'a hamdolsun bunun da intikamını aldık. Sonra eşyamızla altı saat kuzeye gidip, (Rus Dere köyü) nde menzil aldık. Üçyüz evli, bir câmili müslüman köyü olup, bütün ahâlisi bize karşı çıkarak davul, kelle ve haçları görüp, (Bre gazânız mübarek olsun) diye bizi evlerine kondurdular. Bütün başımızdan geçenleri anlattık. Onlar da: (Beli, bizler o tarafa bir gün nikâha gittik. Tam sekiz saat cenk sesi işittik. Sizden kaçan birkaç yaralı haydut bize düştü. Üç tanesi hâlâ yaralı yatarlar) diye kadı ve vilâyet ahâlisi şahitlik ettiler. Kadıdan ahvâlimize dair arz ve mahzar alıp, has ağasının üzerimize asker çektiğini nakir ve kıtmir yazdırdık. Elimize hüccet ve cenk için senetleri alıp, kadıya beş kuruş mahsul verdik. Bu Rus-dere köyü içinde Vosta nehri akar. Çıktığı yer bu köyün ensesindeki Trova Kotran dağıdır. Rusçuk kalesi dibinde Tuna'ya karışır. Burada imam Şaban efendi ve Mustafa dede evlerinde misafir olduk. Buradan Caddeli, Hayran Ova, Demyan Ova, Graniçse, Demirvale, Delivale köylerini geçtik. Bunlar otuzaltı parça mâmur köydür ki, selvi kazası nahiyeleridir. Niğbolu sancağı toprağındadır. Bunları geçerek (Lofça) kasabasına geldik.

Lofça Kalesi :

Yapıcısı Eflâk Banlarından Lâdga adlı kraldır. Hüdâvendigârdan Fâtih'e gelinceye kadar beş pâdişah buraları güçlükle zaptetmişlerdir. Buraya mahkemeye gidip, başımızdan geçenleri naklettik. Onlar da (Beli, biz de işittik. Güzel cenk etmişsiniz. Gazanız kutlu ola. Berhudar olun. O kumarbaz yaylasını bu dinsizlerin çamurundan kurtarmışsınız) diye şahitlik ettiler. Selvi kadısının hüccet ve ilâmlarını hâkimin eline verdik. Allah berhudar etsin. Bir bilgili, olgun ve çelebi kadı idi. Hemen o anda Kırova has ağasının hareketlerini öyle güzel bir şekilde yazdı ki, tarif olunmaz. Hücceti elimize alarak kelle ve davulları hâkimin önünde yere yuvarladık. Kadı efendi hepimize şehir içinde yaftalar ile konaklar verip, (Bunlar bir alay gazîlerdir. Gazâya gidenlere riâyet lâzımdır) diye vilâ-

yet âyânına tenbih etti. Hepimiz yafta kâğıtları ile konaklarımıza gelip, bu şehirde iki gün durarak, âyan ve büyükleri ile karıştık. Sonra bu şehrin vasıflarını öğrenmeye çalıştık.

Evvelâ Lofça kalesi 720 (1320) de Hüdâvendigâr Han zamanında fethedilmiştir. Fâtihi Mihal Beydir. Sonra tekrar kâfir eline düşmekle 807 (1404) senesinde tekrar Bayezîd Han eliyle fethedilmiştir. Süleyman Han yazması üzerine Özü eyâletinde Niğbolu sancağı toprağında voyvodalık ve yüzelli akçelik pâyesiyle şerif kaza olmuştur. Doğudan batıya kalesi badem şeklindedir. Yalnız doğu tarafında bir kalesi vardır. Diğer tarafları yalın kat duvardır. Etrafında hendeği yoktur. Doğuya açılır bir kapısı vardır. Dizdârı ve neferleri yoktur. Varoşu kıble ve batı tarafında olup, (Osma) nehri şehrin obalarından geçer. Bu nehrin kaynağı iki konak uzakta Karlova kazası arkasında Trova Kotran dağlarıdır. Niğbolu yakınında Tuna'ya karışır. Otuz mihrabı olup, yedisi câmidir. Hünkâr, Kerpiçli, Bubero, Orta, Ada câmileri meşhurlarıdır. Yirmiiki mahallesi olup, dördü hıristiyan, biri yahudi, biri Kıbti ve geride kalanı İslâm mahalleleridir. Üçbin adet, büyük ve sağlam Eflâk tahtaları ile örtülü bahçeli evleri vardır. Kâgir binalar ve taş yapısı sarayları çoktur. Dağları ormanlık olmakla tahtası pek çoktur. Osma nehri kenarındaki evlerin pencerelerinden ev sahipleri balık avlarlar. Bu şehir Osma nehrinin iki tarafındadır. Üç yerde ağaç köprü vardır. Şehrin bir kısmı doğuda, bir kısmı batıdadır. Kaldırım olmadığından yağmur yağınca sokakları çamur olur. Taştan taşa sıçrayarak yürümek lâzımdır. Ama biraz sıcak olsa çamuru kurur. Üç adet medresesi var. Hünkâr câmiinde, kerpiçli câmiinde medresesi vardır. Bilginleri çok azdır. Altı çocuk mektebi vardır. Beş tâne tekkesi, altı tâne çeşmesi olup, Ada câmii dibindeki sebilin târihi şudur:

Sebil-i selsebil içün likaya teşnedir ümmet
Hem ol ruhi Hüseyin içün şarab-ı kevser cennet
Sorarsan noldu hicrinden sebilin rub'unu tarhet
Kalır bakî tamam târihi sebil içenlere rahmet.

Yedi adet küçük, büyük hanları vardır. İki adet hamamı vardır. Deli hamam güzel ve eski yapı olup, Galata'daki Arab câmiinin vakfıdır. Hamamlarının ikisine de öğleden sonra kadınlar girer. İkiyüzonbeş adet dükkânları vardır. Suyu ve havası temmuzda çok ağırdır. Dört tarafı kayalık olmakla suyu da ısınır. Halkının yüz renkleri sarıya çalar. Çingene avretleri başlarına kırmızı çuhadan pullu tarpuş giyip, arkalarına sarkıtırlar. Gayet çirkin yüzlü şeylerdir. Halkının en mühim işleri alaca ve çeşitli sahtiyan yapmaktır. Çingene karıları da çekiç döğüp, demircilik yaparlar. Buradan beş saatte (Ustucunca) köyüne geldik. Ahâlisi Bulgar olup, Mihaloğlu vakfıdır. Buradan bir saatte Plevne kalesine geldik.

Plevne Kalesi :

Eflâklılardan Lâdga adlı Banın yapısıdır. 720 (1320) senesinde Hüdâvendigâr gâzî zamanında Mihal Bey tarafından fethedilmiştir. Fetihten sonra gâzî Mihal Bey evlâdına arpalık ve ocaklık olarak verilmiştir. Dört tarafından otuzüç parça köyü ile ikiyüzyirmidört akça pâdişah hası ihsan olunarak sefer sırasında onbin askere serdar olup, mehterhânesi ve hasına göre cebelileri ile mevcut olarak Mihal Beye bu sancak Hüdâvendigâr Sultanın fermanı ile sadaka olunmuştur. Evlâttan evlâda bu sancağa sâhiptirler. Temiz toprağı Niğbolu sancağında olmakla beyi, sefer sırasında Niğbolu paşası kolunda konup göçer. Yüzelli akçelik şerif kazadır. Müftüsü, nakibüleşrafı. sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, harac ağası, çeribaşısı, yüzbaşısı, muhtesib ve şehir kethüdâsı vardır.

Kalesi harabdır. Mihal oğulları buraya dört köşe bir küçük kale yapıp, içine kat kat büyük saraylar yapmışlardır. Şehirde ikibin adet altlı üstlü eski dar evleri vardır. Evlerinin geniş bahçeleri vardır. Ali Beyin hayratı olarak bir dar-ül-tedrisi vardır. Yedi adet çocuk mektebi vardır. Süleyman Bey mektebi, Gâzî Ali Bey mektebi meşhurdur. Altı adet tekkesi, altı adet hanı vardır. Mihal Bey hanı, kale gibi bir handır. Burada bir de eski Mihal Bey hamamı vardır. Bir de yemek evi var ki, sabah, akşam gelip geçene yemeği boldur. Her an buğday çorbası ile cumâ günleri pilâv, zerde ve yahni verirler. Has lezzetli ekmeği ve saf balı meşhurdur. Buradan yıldız tarafına yarım saat gidilip, (Vite) nehrine geldik. Niğbolu yakınında Tuna'ya akar. Şehir içinde Gâzî Ali Bey câmiinin mihrabı önünde Gâzî Ali Bey yatar.

Buradan kuzeye üç saat gidip, (Trisnik) köyüne geldik. İkiyüz evli, Bulgar köyüdür. Buradan dört saatte gemi ile nehri geçerken büyük sıkıntılar çektik. Bu nehir kuzeyde Kenan Paşa çiftliğini dahi geçip, Sofya sahrasından ve İzlâdi kasabası dağlarından geçerek ve bu Plevna şehri yakınından da geçip (Rahova) kalesi ile Niğbolu arasında Zamed adlı bir köy önünde Tuna'ya dökülür. Karşı tarafı harac veren Osmanlı reâyâsıdır. Boska nehrini de geçip, (Sera) köyüne geldik. Köprülü vezir kardaşının zeâmetidir. Han ve hamamları yeni yapılmaktadır. Buradan kalkıp, Lokdere nehrini atlarla geçip, batıda altı mil sonra bir köye geldik. Bir câmili müslüman köyü ve zeâmettir. Buradan kalkıp, Okuz nehrini geçerek (Volhat Berme) köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Buradan Verca kasabasına geldik.

Verca Kasabası :

Yüksek bir dağ dibinde 1500 tahta örtülü evi vardır. Suyu ve havası güzeldir. Kadınları gayet aşiret-meşrep ve san'at ehlidir. Erkeklerinin iş-

lerini de onlar görür. Niğbolu sancağında olup, paşa hasıdır, hâkimi voyvodasıdır. Kadısı yüzelli akçe pâyelidir. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bac memuru, harac ağası var, câmileri dokuz mihrabdır. İki adet medresesi vardır. Ücretsiz dersiâmının adı şeyh Kudsî'dir. Dört adet mektebi, çarşısında bir hanı var. İki tekkesi olup dervişleri dindar adamlardır. Yüzelli dükkânı vardır. Halkı ipten at yuları işleyerek geçinirler. Kadınları gayet berbad olup, erkeklerinin başına yular geçirmişlerdir. Maksat, kötülemek olmayıp, gafil olanları uyarmaktır. Buradan yarım saatte (Komuş Tahta) köyüne geldik. Burada arkadaşlarımızla vedalaşıp, ileri gidenleri ve hademelerimizle bu köyde zeâmet sahibi Sofyalı Yakub ağa-zâde Ahmed ağada misafir olup, o gece can sohbetleri ettik. İkiyüz evli, Bulgar köyü olup, içinden (Yako deresi) geçip, Tuna'ya karışır. Buradan üç saat giderek Lomi nehrini bin güçlükle geçip, dört saat daha gidip, Vidin kasabasına geldik.

Vidin Kasabası :

880 (1475) tarihinde Bayezîd oğlu Fâtih Han yapmıştır. Temelleri görünür. Asıl kalesi 792 (1389) tarihinde Yıldırım Bayezid zamanında gazi Evranos Bey tarafından fethedilip, yıkılmıştır. Rumeli eyâletinde sancak beyi merkezi olup, beyinin üçyüzotuzbin akçe hass-ı humâyunu vardır. Oniki zeâmet, altmışbeş tımardır. Hepsi, paşasının askeriyle ikibin adam olup, alaybeyisi, çeribaşısı vardır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Şeyhülislâmı, nakib-ül-eşrafı vardır. Şimdiki hâkimi, asıp kesmek sâhibi nazırlar nazırı ağadır ki, üçyüz adam ile hükümet eder. Bir hâkimi de kapudan olup, on parça fırkatesi ve üçyüz levendleriyle Tuna üzerinde ada ada haydutları tutarak katleder.. Alâ hükümet olup, (Budin Kapudanlığı) adiyle şöhret almıştır. Gümrük emini, harac ağası, şehir subaşısı, dizdarı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesib ağası ve bac memuru vardır. Her sene Eflâk'tan buraya yüzbinlerce okka kaya tuzu gelir. Yüzbinlerce morina ve mersin balıkları gelip, hepsi de bac verir. Şehir kethüdâsı, bağ âmili vardır. Bağları güzel değildir.

Budin Kalesinin Yeri :

Tuna nehri kenarında alçak, havâlesiz bir yerde küçük taş bina olup, etrafı beşyüz adımdır. Hendeği alçaksa da çok geniş olup, içi ağız ağıza Tuna suyuyla doludur. Fil büyüklüğünde taşları görünür. Şekli yuvarlaktır. Dokuz tâne sağlam kuleleri vardır. Tuna tarafı üç kat hisardır. Bu üç kat olan tarafta hendek yoktur. Bu tarafı tam beşyüz germe adımdır. Bu hesaba göre etrafı bin adımdır. Binâsının duvarı tam yetmiş adet zira' uzunluğundadır. Tuna'ya açılan demir kapısı vardır. Dışarı kapısı önünde hendek üzerinde asma ağaç köprüsü vardır. Her gece bekçileri bekler ve

makaralarla köprüyü kaldırıp, kale kapısına dayarlar. Kale, sular ortasında ada gibi kalır. Kalenin dış kapısı üzerinde celî hat ile beyaz mermer üzerinde şu târih vardır:

Habbezâ Hısn-ı hasîn-i hal'ahâ
Enfezallahu hükm-men benâha
Kaale Sultanı lenâ tarihahu
Ekkedallahu hüm-men enşeeha

Bu üç kapılardan içeri araba girmez. Çünkü küçük demir kapıları olup, eğri büğrü yollardır. Bu kapılardan içerideki kale kapısına merdivenle çıkılır. Bu kapının üst eşiğinde beyaz mermer üzerinde Osmanlı tuğrası olup, tuğra içinde (Ammerahu sultan Bayezîd ibn Mehmed Han) yazılıdır. Bundan sonra içerisi iç kaledir. Ancak dizdar evi, tahıl anbarı, cephâne hazineleri, bir at ahırı, bir su kuyusu vardır. Kale köşesinde yüksek bir kule vardır. İç kale içinden bu kuleye elli basamak taş merdivenle çıkılır. Dört köşe, kiremit örtülü, (Sinan Paşa kulesi) dir. Bu kulenin tâ ortasında küçük bir demir kapısı var. Oradan içeride kat kat demir kafesli cehennem kuyusuna benzer zindanı vardır. Bütün suçluları burada hapsederler. Bu kulenin tâ tepesi dünyayı seyreden bir yüksek köşktür ki, bütün Vidin sahrâsı ve Tuna aşırı Eflâk vâdisi görünür. Bu yüksek köşkün, yüksek kulenin karşısında ve batı tarafındaki kulenin hendeğe bakan köşesinde bir mermer üzerinde celi hat ile (Enşee Fi Zemenissultan-ül-âzam velhakanül muazzam essultan Bayezîd İbn Mehmed Han) sene semane ve semanemie yazılıdır. Velhâsıl gayet sağlam ve duvarları kalın bir kaledir. Hüdâ koruya... Çünkü yüzelli adet neferleri ve elli adet evi ile bir câmisi vardır.

Varoşu:

Kalenin güneyinde Tuna kenarında bir geniş sahrada uzunluğu ikibinyediyüz adım bir büyük varoştur. Eni bağlar tarafına binbeşyüz adım, baştanbaşa gülistandır. Yirmidört mahallesi var. Dördü hıristiyan, biri yahudi, gerisi müslümandır. Ulabey, Çarşı, Tabakhâne, Orta câmi, Şeyh, Nalband, Yukarı meşhur mahalleleridir. Yirmidört mihrabı var. (Yeşil câmiin, san'atlı bir minâresi vardır. Eski olmakla beraber cemâati çoktur. Uzun câmii, Çarşı câmisi, Kapan câmisi meşhur olup, cemâatleri çoktur. Bunlar hep kurşunla örtülüdür. Çavuş, Tabakhâne, Orta câmiler su kenarında ferah ibâdethânelerdir. Şeyh Efendi, Nalband câmii, Yukarı mahallede Ak câmii, kiremit örtülüdür. On adet kâgir şerefeli minâreleri vardır. On adet mescidi vardır. Hacı Ahmed, Şeyh Efendi mescidleri meşhurları olup, tahta minârelidirler.

Evleri, Eşraf ve Âyânının konakları :

Dörtbinyediyüz altlı üstlü kâgir evleri olup, cennet bahçesine benzeyen bağlarla süslü kiremit ve bazıları tahta örtülü konaklardır. Bilhassa bey, dilâver ağa, kapudan sarayları meşhurdur. Yedi adet süslü medresesi vardır. Bilginler dershânesidir. İki yerinde Hadis ilmi okunur. Biri Yeşil câmide, biri Kapan câmiindedir. Onbir adet çocuk mektebi vardır. Yedi adet tekkesi, iki adet hamamı vardır. Biri çarşı hamamı olup, kurşunla örtülüdür. Diğeri çavuş hamamıdır ki, kiremit örtülüdür. Başkaca konaklarda da ikiyüz kadar hamamı vardır. Üç adet tüccar hanı olup, Yenihan, Balcı hanı, Çavuş hanıdır. Yirmi kadar garip ve bekâr hanları, dörtyüzelli dükkânları var. Çarşısında her türlü kıymetli mal bulunur. Tuna kenarında altmış adet tuz mahzenleri, altı adet balık mahzenleri vardır. Ahalisi zengin olup, misafirsiz sofraya oturmazlar. Bütün halk, mavi üzerine beyaz destar sararlar, kimisi tatar kalpağı, kimisi serhadli kalpağı ve Rumeli halkı gibi kendilerine mahsus kalpaklar giyip, çuha ferace ve dolamalar ile temiz gezerler. Dilleri, boşnakça, Bulgarca, Sırpça, Eflâkçadır. Suyu ve havası güzel olduğundan halkı güzel ve mahbub olur. Caddeleri temiz kaldırım döşelidir. Kalenin poyraz tarafında olan yukarı mahallede çarşı ve pazar yoktur. Şehirden bir saat uzak olan dağları bağlarla süslenmiştir. Bağ ağasının dediğine göre, yirmialtıbin dönüm bağ hakkı vardır. Şırası ve elması meşhurdur.

Ziyâret Yerleri :

(Şairler sultanı zarif Çelebi), doğduğu yer bu Vidin'dir. Bu kale yapılırken Sultan Bayezid veli dairesine girip, has nedim olmuş ve yakışıklı, cihanı süsleyen bir genç iken dünyadan gidip, kale dibinde gömülmüştür. Buradan ahbaplarla vedalaşıp, giderken reis-ül-küttab Şami-zâde Mehmed Efendi damadı Kadı-zâde İbrahim Paşanın Niğbolu Paşası olduğunu sefere giderken haber alıp, ılgar ederek yedi saatte Azpur köyünde konakladık. Sama çayırı denilen sahrada İbrahim Paşa otağı ile durduğundan o an kendisiyle buluşup, el öptükten sonra (Hay cânım Evliyâ Efendi, safa geldin. Başın sağolsun. Melek - Ahmed Paşa efendimiz vefat etti. Hüküm Allah'ın! Sen, ben sağ olalım. Gel seninle Yanova kazasına gidelim.) diye rica etti. Ve bizi kapıcıbaşıları arasına alıp askerler arasında tuttu. Her an sohbetlerinde bulunup, nedimi olduk. Bu sırada Tuna'ya akan Tomuk nehrini atlarla geçip, beş saatte Kurşunca kalesine geldik. Oradan (Bane) köyüne geldik. Bane, ılıca demektir. Bu kale Fâtih asrında Mahmut Paşa eliyle Sırplardan alınmıştır. Vidin toprağında voyvodalıktır. Yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, elli hisar neferi ve muhtesibi vardır. Kalesi bir yük-

sek büyük dağ eteğinde sarp kayalar üzerinde havaleli taş binâ olup, harab olmuşken Celâl Abaza Paşa Budin Valisi olduğu sırada kulelerini tahtayla örtmüş ve kâfi miktarda nefer, top ve cephâne koymuştur. Hendeği yoktur. İçinde birkaç adam nöbetle kaleyi bekler. Diğer askerleri aşağıda kırk, elli evli bir müslüman köyünde otururlar. Buranın kıble tarafındaki dağların ardında altı saat mesafede Niş kalesi vardır. Kaleden batıya ikibin adım gidip, Banya kasabasına vardık. Bir yaylada ikiyüz tahta örtülü evden ibârettir. Dört mahallesi, altı mihrabı var. İkisi kurşunla örtülü kubbeli câmidir, dört mahalle mescidi, iki küçük hanı, iki tekkesi, iki mektebi, bir medresesi var. Ellidört dükkânı, iki adet ılıcası var. Biri, gayet mâmur olup, kubbeleri kurşunla örtülü şadırvanı ve halvetleri vardır. Diğer ılıca da kadınlara mahsustur. Suyu gayet sıcak olduğundan soğuk su katmadan girilmez. Saç dökülme hastalığı için faydalıdır. Havası hoş, bağı, bahçesi çok, beyaz tuzu lezzetli, eriği suludur. Ahalisi serhadli esvabı giyer. Ayaklarına kubâî pabuç, başlarına kalpak korlar. Gayet imanlı, ahlâklı ve yumuşak başlı adamlardır. Buradan güneye sekiz saatte dağlar aşarak gidip, Sofya ile Belgrad arasındaki Uluyola çıktık. Radine palangasına konduk. Burada İbrahim Paşa efendimiz Belgrad'a bin adet atlı ağalar ve altıyüzyetmiş adet Hırvat sekban yiğitleri ile vezir-i âzam'a gitti. Biz de ağırlık, paşa kethüdâsı, hazinedar ve diğer ağalar ile altı saat giderek Praken kalesini geçip, (Yagodine) kasabasına, oradan dört saatlik yeri sekiz saatte çamur deryası içinde Payçine palangasına geldik. Buradan altı saatte Hasan Paşa Palangasına, buradan dört saatte Kolar Palangasına, oradan dört saatte Hisarcık palangasına ve oradan dört saatte Belgrad'a girdik.

BELGRAD'DAN ENGERUS VE ALMAN DİYARINA SEYÂHATİMİZ

1073 (1662) zilkade ayının üçüncü cumâ günü Belgrad'dan Sava nehri üzerine elli parça gemi ile yapılmış olan ağaç köprüyü geçerken hakîr adımladım. Tam dörtyüz adım olup, nehrin enliliği kadardır. Bu köprüye bitişik Sava'nın batakları üzerine Zemon kalesi sahrasında yüzbinlerce meşe kazıkları ile yapılmış dörtbin adım ağaç köprüyü askerle beraber geçip, hemen o batak kenarına yüklerimiz ve çadırlarımızla konduk. Herkes Belgrad'a eşya satın almağa gitti.

ZEMON KALESİ VASIFLARI

Yapıcısı Macar krallarından Yanoş'dur. 927 (1520) tarihinde Belgrad kuşatıldığı gün Sokullu'nun emriyle Bosna Paşası Gazi Hüsrev beşyüz yeniçeri ve bin yiğitle Zemon kalesini kuşatarak topa tutar. Kale kapudanı beden üzerine çıkayım derken top güllesiyle yere düşer, gaziler kaleye

girip, hâkim olurlar. Sirem sancağı toprağında Sirem beyinin hası ve yüzelli akçelik kazâdır. Dizdarı, elli adet neferleri, subaşısı, muhtesibi vardır. Kalesi Tuna kenarında beşgen şeklinde harab olmuş bir kaledir. Varoşu kalenin doğusunda Tuna kenarında düz bir ovada olup, bir tarafı çamur deryasıdır. Dörtyüz adet badavra örtülü fukara evleri vardır. Kurşun kubbeli bir câmii, altı mesciti, bir mektebi, bir tekkesi var, çarşısı yok... Mallarını Belgrad'dan alırlar. Belgrad'a çırnık kayıkları ile gidip, gelirler. Ter ve taze kaymağı ve yoğurdu meşhurdur. Üç okka gelir bir kab yoğurdu, Belgrad'da bir penz'e verirler. Buradan kalkıp, Konice köyüne geldik. Sirem sahrasında bir Sırp köyüdür. Bütün Sirem arabacıları bu köylerde otururlar. Bu köy susuz bir sahrada olduğundan pâdişah tarafından reâyâya ücret verilerek kuyu kazdırılmış ve gemi serenlerinden çıkrıklar yaptırılıp, kovalarla su çıkarılmıştır. Bu sahra eskiden büyük arklarla sulanmış. O zaman Rum müverrihleri, (Sirem sahrası irem benzer) derlermiş... Balı, yağı, koyun ve sığırı, hergele atları ve diğer bitki ürünleri, askerleri bollandırdı. Buradan batıya giderek büyük ark'ı geçip, yine bir sahra içinde Mitroviçe kalesine geldik.

Mitroviçe Kalesi :

977 (1569) tarihinde Sultan Süleyman Han asrında Gazi Hüsrev Bey fethetmiştir. Sirem paşasının merkezi olup, Budin eyâletine tâbidir. Paşasının hası otuzikibinbeşyüzaltmışiki akçedir. 154 zeâmet ve tımarı vardır. Askeri ikibin olup, bu serhadlerde zeâmet ve tımar erbabı meşhurdur. Hangi gazâya giderlerse zaferle dönerler. Alaybeyi ve çeribaşıları gayet şecâatli ve bahadırdır. Ecnebiyi zâbit etmezler. Yüzelli akçe pâyesi ile âlâ kazâdır. Sekiz kazâlık yer olup, sefer sırasında cebelileri ile 3.600 asker çıkarır. Alayların da çoğu çatal atlılardır. Yularları kollarında olup, atları birbirinden asla ayrılmaz. Başlarına samur, tilki ve kaplan postundan kalpak, tac koyup arkalarında bibr, kurt, ayı postları vardır. Koltukları altlarında karakuş kanatları bağlıdır. Ellerinde kurt derisi sarılı olup, silâhları kendilerini acâip şekle koyar. Korkunç ve düşmana karşı gökten inmiş bir belâ gibi zafer kazanan askerlerdir.

Mitroviçe Şehrinin Yeri :

Bir Mitroviçe de Bosna eyâleti hududunda vardır ki, kalesi harab ve kasabası mâmurdur. Amma bu Mitroviçe, Sirem eyâletinde olup, süslü ve şehir gibi bir kasabadır. Sava nehri kenarında oniki mahalledir. (Bey, Aşağı, Yukarı, Çarşı, Bayezid, Memi Bey, Bayram Ağa, Hünkâr, Murad Paşa) mahalleleri meşhurlarıdır. Oniki mihrab olup, Küçük Çarşıda Gazi Bayezid Bey, Aşağı Çarşıda Memi Bey, Büyük Çarşı meydanında Bayram Ağa, Hünkâr, Murad Paşa câmileri meşhur olanlardır. Yukarı ma-

halledeki Murad Paşa câmiinin cemâati çoktur. Kâgir yapı ve kiremit örtülüdür. Altı mescidi vardır. Binbeşyüz adet tahta şendire örtülü, alçak ve bazı yerlerinde iki katlı evleri vardır. Ama kâgir bina ve kiremitli güzel evler vardır. Hepsi Hanefî mezhebindedir. Beş adet medresesi vardır. Gâzî Bayezid Bey, Bayram Bey, Murad Paşa medreseleri meşhurdur. Câmilerinde sabah akşam, hadis, fıkıh ve ferâiz okunur. On adet çocuk mektebi vardır. Câmi sahiplerinin hayratıdır. Çocukları ilim ile meşgul değillerdir. Hepsi yiğitliğe heves edip, asma, kesme gibi şeylerle meşgul olurlar. Üç adet tekkesi, üç hamamı var. Biri işlemez ama ikisi gece gündüz işler. Biri, çarşısı içinde Gazi Bayezid Bey hamamı olup, gayet güzeldir. Evlerinde soba hamamları çoktur. Çünkü kışın şiddetli olduğundan her evde soba bulunması lâzımdır. Kâgir üç hanları var. Kiremit örtülü, misafir hanlarıdır. Üç adet tüccar hanı, dörtyüz adet dükkânları vardır. Fakat kâgir değildir. Yılda bir kere kiraz mevsiminde bu şehre kırk, ellibin adam toplanıp, çadır ve yükleri ile burada zevk ve safâ ederler. Bir kere de güz günlerinde panayır olur, bütün serhadden çamapur askeri gibi cins cins mahlûklar ve haşarat toplanıp, açık artırma yaparlar. Pazarda Boşnakça, Sırpça, Bulgarca konuşup, daracık, kısacık elbise ve kalpak ve kubâdî pabuç ve kobçalı çakşır giyerler. Suyu ve havası güzel olup, nimetleri bol, beyaz ekmeği ve beyaz gömeç balı meşhurdur. Hatta bütün askeri bal ve yağa doyurup, pek çok ziyâfetler ettiler. Asker bu şehir halkından memnun olup, duâlar ettiler. Nice zamandır ki, dünya seyyâhıyım, böyle misafir sever adamlar görmedim.

Acâib San'at:

Bu şehrin Sava nehri üzerinde ikişer adet gemiler üzerinde su değirmenleri vardır. Bu değirmenler gayet gülünç, çarklı şeylerdir. Karşı tarafa bağ bahçesi dünyayı süslemiştir. Şehir kenarında bir namazgâh mesiresi vardır. Su arkları eskiden bu şehrin doğu tarafındaki kenarlardan akar imiş. Süleyman Han, Sarı Rüstem Paşa seraskerliği ile bu vilâyete konar. Düşman bir gece bu Sava nehri kenarındaki arkların bentlerini alıp, bu Sirem sahrası deniz gibi suya garkolur: İslâm askerinin pek çoğu ve atlar gark olur, ordu müşkül hâle gelir. Ertesi gün Tatar hanından imdat yetişip, düşmanı berbad ederler. Sonra Rüstem Paşa bu bentleri döğdürüp, Sirem sahralarını susuz bırakmıştır. Ama beş karış kazılsa yine su çıkar.

Ziyâret Yerleri:

Küçük çarşıda Bayezid Bey câmi yanında şehit (Gazi Bayezid Bey) kâgir yapı, kurşunla örtülü bir kubbe altında gömülü olup, içinde hatm-i şerif okunur. Aşağı çarşıda (Memi Paşa) kendi câmiinin yanında gömülüdür (Vâiz Halim Efendi) de oradadır. Kaddesallahu esrarehüm.

Bu şehirden de çıkarak Tavarnik palangasına geldik. Sirem sancağı toprağında voyvodalık ve nâibliktir. Dizdarı, yüzelli adet kale neferi vardır. Palangası, Tuna kenarında dört köşe ağaç bir palangadır. Yeteri kadar cephânesi, elli adet tahta örtülü evleri, tahta minâreli bir câmii vardır. Han dibinde onbeş adet dükkâncıkları vardır. Bağları yoksa da bahçeleri çoktur. İslâm ordusunun konduğu yerde dörtyüz adet çıkrıklı kuyuları var. Buradan yine batıya üç saat giderek Soten palangasına geldik. Sirem sancağı toprağında voyvodalıktır. Dizdarı ve otuz kale neferi vardır. Kalesi, Tuna sahilinde havâlesiz ağaç bir palangadır. Hisar içinde bir câmii, yirmi adet nefer evleri var. İç kalesinde harab bir kilise vardır. Kale dışında bir küçük han ve kale kapısı önünde, hendek üzerinde bir lonca köşkü vardır. Bu kale, 933 (1526) tarihinde fethedilmiştir. Buradan Volko kalesine geldik.

Volko Kalesi :

Macar krallarından Ferdinand yapısıdır. Volko adlı su, kale dibinde aktığı için kale bu ismi almıştır. 932 (1525) tarihinin şevvalinde fethedilerek Sirem sancağı hududunda voyvodalık ve yüzelli akçelik kazâ olmuştur. Dizdarı, elli adet neferleri vardır. Kalesi Tuna kenarında, kuzeyi Volko nehri sahilinde küçük bir kaledir. İçinde dizdar evi, Süleyman Han câmii, cephânesi ve anbarları vardır. Altı adet tahta örtülü kuleleri, batı tarafa bakan bir kapısı vardır. Ondan içeride taşra kalesidir. Kırk elli adet küçük nefer odaları vardır. İçeriye hiç kimseyi silâhlı olarak koymazlar. Minâresinde bir çan saati vardır. Kapısının iç tarafında gayyâ kuyusuna benzer bir zindanı vardır. Varoşunda bulunan halkın esirleri hep, her gece bu zindanda hapsedilir. Her gece bekçiler, (Allah yektir yek) diye feryad edip, beş vakit de mehterhânesi çalınır. Eskiden bu kale bir kral kızının sarayı imiş. Lodos ve batı tarafındaki dağlar içinde havâlecikleri ve birkaç şâhi topları vardır.

Varoşu :

Tuna nehri kenarı ile Volkovar sahilinde dereli yerde beşyüz adet tahta örtülü evlerdir. Beş mahalle ve beş mihrabdır. Bir câmii ferahtır. Üç adet hanları vardır ki misafir evidir. Bir adet tüccar hanı, bir küçük hamamı, elli dükkânı vardır. İki adet çocuk mektebi, bir hint tekkesi vardır ki, köprünün karşı başındadır. Volko nehrinin Tuna'ya karıştığı yerde Volko nehri üzerinde uzunluğu yediyüz adım bir ağaç köprüdür ki, 932 (1525) tarihinde zilkadenin onüçüncü günü makbûl iken maktûl olan İbrahim Paşa, Süleyman Han fermanı ile Ösek (Esek) gazâsına giderken askerin geçmesi için pek çok esnaf ve ustayı üşürüp, üç gün üç gecede bu köprüyü tamamladı. Hâlâ o büyük vezirin vakıflarından bir köprüdür

ki, tâmir olunsa çok iyi olur. Volko nehri Yakova dağlarından gelip, burada Tuna'ya karışır.

Hindî Baba Ziyâreti :

Bu köprünün karşı tarafı başında cennet bahçesi gibi güllü ve çimenli bir mesire içinde Hindî Baba yatmaktadır. Burası gelip geçenden nice ziyâretçilerin misâfir oldukları yerdir. Hakîr dahi âyandan kimseye konmayıp bu dergâha yüz sürerek misâfir oldum. Bütün fukarası ile can sohbetleri ettik. Burada yatan azizin ruhu için bir Yâsin-i Şerif okuduk. Gece zikirlerimizi yapıp, duâdan sonra yattık.

Hakîrin Temiz Rüyası :

Derhal uykumda gördüm ki, bir orta boylu habeşi adam gelip, selâm verdi. Aleykümselâm deyip, bildim ki bu yerin sâhibi Hindî babadır. Buyurdular ki, (Oğul, sıhhatle varup, gazâ edesin. Selâmetle vatanına dönersin. Bir köle ve doru atını düşman alıp, sen kurtulursun. Ama Allah'ın himmetiyle çok ihsanlar edüp, Alman diyarında nice seyâhatler edersin); hemen uykudan uyanınca yüreğim titreyerek aklım başımdan gitti. (Acaba ahvalim neye müncer ola!... Fiemanillâh el mukadder keenne...) diye bütün işlerimi Cenâb-ı Hak'ka bırakıp, Hindî Baba ruhuna bir Fatiha okudum. Sabahleyin Allah rızası için bir kurban kesip, Hindî Baba tekkesindeki fukâraya dağıttım. Cenâb-ı Hak kabul eyleye... Bu Hindî Baba, Süleyman Han ile beraber Mohaç sahrasında bulunup, fetih ve zafere ulaşmış ve Lâyoş kralın mürd olacağı ile yedi kralın bozulup, ikiyüzbin düşmanın kırılacağını Hindî Baba yetmiş gün evvel Süleyman Hana müjdelemişti. Tam onun dediği gibi olup, fetihten sonra Süleyman Han, Hindî Baba'ya bu yeri ihsan edip, orada gömülmüştü. Sağken birçok kerametleri görülmüştü. Kaddesallahu sırrahül aziz. Buradan geçip sekiz saatte Ösek kasabasına geldik.

Ösek Kasabası :

Yapıcısı, Macar krallarından Matyaş'dır. 932 (1525) senesi recebinin dördüncü pazartesi günü Sultan Süleyman Mohaç gazasına gittiği vakit, Maktûl İbrahim Paşa sadrâzam iken askerin öncüsü olup, serdâr-ı muazzamlık ile o sene Sirem, Varadin, Oyluk kaleleriyle kırk adet küçük, büyük kaleleri fethedip, oradan Ösek kalesine sarılıp, içinde olan Boçkay adlı kâfir, muharebeye dayanamayıp, vire ile kaleyi verdi. Düşman, kale içinden silâhsız, çıplak, aç ve biilâç Vaç tarafına giderek her biri perişan ve kimi serdara elaman deyip, reâyâ olmak üzere kaldı. Sonra pâdişah fermanı ile asker Ösek kalesine düşüp, üç günde temeline kadar yıktılar. Oradan Drava nehri üzerinde Serdar İbrahim Paşa 932 (1525) tarihinin

zilkade ayında bütün müslüman askerini ve reâyâyı hizmete tâyin edip, altı günde bir ağaç sağlam köprü yapıp, bütün asker Macar seferinde buradan geçtiler. Sonra Mohaç gazası için Sultan Süleyman bu köprüden geçip, Ferman-ı humayun ile köprü kesildi. Bütün asker, geri gitmekten ümidini kesip, can ve başla Mohaç cengini yapıp, yüzbin düşman katletti. Yüzbin de esir alındı. Süleyman Han Ösek kalesi yanında durunca, serhad yiğitleri toplanıp, (Pâdişâhım, bu kale köprü başında çok lâzımdır. Bir sığınacak yerdir. Tâmir olunmak gerektir) deyince düşünceleri güzel görülüp, pâdişâh hazinesinden beşyüz kese mal ve mühimmat verilip, Peçevili Kasım Paşayı tamire memur etti. 932 senesinde başlanıp, Ösek kalesi tamamlandı. Mirlivâlığı, binâ mutemedi olan Peçevili Kasım Paşaya sadaka verildi. Bütün mühimmatları ile üçbin seçme asker bekçi konuldu. Sirem, Oyluk, Varad'ın serhadleri emniyet altına alındı. Süleyman Han yazısı üzere Pojga eyâletinde voyvodalıktır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, dizdarı, oniki kale neferleri, ağaları, yediyüz hisar evi, harac ağası, muhtesibi, bac memuru var. Sipahi kethüdâ-yeri ve kapıkulu serdarı yoktur. Ama yeniçeri serdarı ve çavuşu vardır. Mimar başısı zeâmet ve tımar erbabı, alaybeyi ve çeribaşısı da vardır. Hâsılı İslâm askeriyle dolu bir şehirdir.

Ösek Kalesinin Yeri ve Şekilleri :

Bu kale bir sığınılacak yerdir. Düz ve geniş bir sahradadır. Üç tarafını nehir çevirmiştir. Bir top menzili aşağıda büyük Tuna nehrinin döküldüğü yere yakın üç kat bölme hisardır. İç kale, orta hisar ve taşra varoşu çok sağlamdır.

Orta Kalesi :

Havâlesiz, topraklı yerde, dört köşe kırmızı tuğla yapılı bir kaledir. Vezir İbrahim Paşa bu kaleyi yıkarken güçlük çekip, beş adam boyu kalınlığında tuğla bina duvarı kalmıştır. Sonra pâdişah fermanı ile tamir olunduğu vakit, bu alçak duvar üzerine kalın meşe ağacı direklerinden sandık sandık her direk yerlerine geçme sandık çakılıp, tuğla üzerine çakma sandıklar koyup, horasan kireç alçı ile rıhtım yapıp, kaleyi dahi yükseltmişler. Her tarafa kuleler ve caddeler çatıp, kurmuşlar. Etrafına Mazgal delikleri yapmışlar. Fakat başka kaleler gibi beden ve dişi yoktur. Bu kale Drava nehri kenarında olmakla üç tarafı Drava nehridir. O taraflar hep yar ve bayır olduğundan hendeğe lüzum yoktur. Bu yalı taraflarında ancak yalın kat çit palanga duvar vardır. Yer yer suya inecek kapıcıkları vardır. Buradan başka üç tarafı yüksek duvardır. O tarafta kapıdan kapıya derin ve geniş hendeği vardır. Kefere zamanında Drava suları akıp, hendek içinde balık tutarlardı. Bu kalenin hendekli tarafı bir sudan bir su-

ya varıncaya kadar binyüz adet germe adımdır. Ama su kenarında hendeksiz tarafa ikibin adımdır. Bu hesaba göre Ösek kalesinin etrafı üçbin adımdır. İki kapısı vardır. Birisi kıble tarafına bakar, geniş bir kapıdır. Filibeli - Mustafa Paşa, bu kale kapısının iç yüzünde bir büyük tabya yaptırmıştır. Üzerine balyemez toplar koydurmuştur. Bir kapısı da güneyde dışarı varoşa açık, (Çarşı Kapısı) adı ile anılıp, üst eşiğine geyik boynuzu asılmıştır. Bu kapıların araları duvarlarda nice bin çeşit aletler ve silâhlar bulunup, bekçileri nöbet beklerler. Bu kapının iç yüzünde bir büyük şayka topu var. İçine bir adam sığar. Bu kapıların önlerinde hendek üzerindeki ağaç köprüleri her gece muhafızlar makara ile çekip, kalelerine siper ederler. Ama bu kapılar demir kaplı değildir. Meşe direklerinden yapılmış kapıdır. Kale içinde dörtyüz adet altlı üstlü, kâgir yapılı baştan aşağı tahta örtülü evler vardır. Altı mahalle ve altı mihrabdır.

İç Kale:

Orta kalenin kuzey köşesinde Drava nehri kenarında yine orta kaleye bitişik bir burunda dört köşe bir kaledir. Dört köşesinde dört kuleleri vardır. Cephânelerle dolu tahtalı sivri kubbelerdir. Güneye açık bir kapısı üzerinde her gece Osmanlı mehterhânesi, davullarını döverler. Burada dizdar evi ile cephâneden başka bina yoktur. Kapısı önünde Süleyman Han câmii vardır. Drava nehri kenarında tahtadan çatma buğday anbarları bulunur. Bu anbar önünde bir büyük tophânesi vardır. Burada kırk karış uzunluğunda Süleyman Han topu varmış ki, altmış okka demir gülleleri varmış. Hâlâ Unkapanın'da güllelerinin nicesini kantara koyup, onunla eşya tartarlar. Süleyman Han bu topun ikisini Alman diyârında Bec kalesi fethine giderken burada Drava'ya köprü ile uçurup, battı. Şimdi o ihtiyar top, su içinde köprübaşında durur derler. Akıllı askerlerden birçoğu, topun suya düşmesinde bir hikmet vardır, belki toplar ile Bec (Viyâna) dövülmeyip, fetihsiz dönüle... diye halk arasında dedikodu olur. Allah'ın hikmeti, Süleyman Han onyedi gün Bec kalesini bu Ösek'teki toplarla dövüp, dururken kış bastırır. Eller ve ayaklar tutmaz olup, bir gün o kadar çok kar yağar ki, kimse çadırdan çıkamaz. Hemen Süleyman Han dahi otağını, hazinelerini bırakıp, buradaki topu ve diğer dört adet balyemez topları o karlar içinden süzülüp, cankurtaran denilen yere gelip, canlarını kurtardılar. Oradan bu topu getirip, o şiddetli kışta yirmi konak yerde Alman diyarının Bec kalesinden selâmete çıkardı. Ama tuhaf hikmettir ki, bu topun biri aşağı Drava'da suya batınca halk dilinde denir ki, (Bu topun batmasında meymenet yoktur. Tâlihi uğursuzdur. Allah bilir bu sene fetih yoktur) diye söylenir. Hakikaten öylece fetihsiz Ösek'e gelirler. Bu büyük top yanında dört adet balyemez toplar daha var ki, her biri bir kale değer.

Varoşu :

Bu orta hisarın kıble kapısı önünde cadde ile tâ lodos tarafında panayır kapısına varıncaya kadar uzunluğu binyüz adımdır. Yalın kat duvarları, palanga kalın ağaç direkten sağlam hisardır. Fakat tabyaları vardır. Burçları, mazgal delikleri sıktır. Bu da iki kapıdır. Lodos tarafına panayır çarşısı kapısı, kıbleye Val kapısı, Vokvar kapısıdır. Büyük bedenleri de yoktur. Panayır kapısı üzerinde ancak on adet şâhi topları vardır. Topçular gece gündüz hazırdır. Varoş kalesinin hendeği zamanla kum ve toprakla dolmuştur. Hâlâ temizlenmeğe muhtaçtır. Kalenin kara tarafı etrafı 5.009 adımdır. Bu şehir evlerinin hepsi dörtyüz adet tahta örtülü, tahta avlulu, tahta binalı, döşeme kaldırımlı temiz evlerdir. Bu şehirde asla taş bina ve taş kaldırım yoktur. Çünkü alçak ve sulu bataklı yerlerdir. Eğer kâgir binalar varsa hepsi horasan tuğla binalardır. Ama her konakta bahçecikler bulunur. Çünkü bunlar geniş mükellef evlerdir. Hepsi yedi mahalledir. Orta hisar beş mahalledir. Hepsi oniki mahalle olmuş olur. Evvelâ Kasım Paşa, Beysarayı, Mahkeme, Anbar, Ağa, Büyük Kuyumcular mahalleleri meşhurdur. Kırkaltı adet mihrabdır. İç kalenin kapısı önünde Sultan Süleyman Câmii, eski zamanda kilise imiş. O kadar süslü değildir. Cemâati az ve garip kalmış bir câmidir. Orta Hisarda Kasım Paşa câmiinin târihi :

Sâhib-ül-Hayrat Kasım Paşa dâme izzehu
Kad büniye beyten lizikrillâhil kadim
Bak'atun filhasen kelbeytil atik
Sâre târihen lehâ hayrün kavim...
Sene 966

Bu nurlu câmii, Orta Hisardan çıkarken caddenin sağ tarafında kurşunla kaplı olup, uzunluğu ve enliliği yüzer adımdır. Minberi, müezzin mahfili, sâde ve güzel olup, gayet san'atlıdır. Dış tarafında altı adet hâlis mermerden beyaz sütunlar üzerine yedi adet mâvi kubbeleri vardır ki, böyle lâtif cami hiçbir serhadde yoktur. Sağlam tuğla bina olup, geniş avlusu vardır. Avlu içi büyük ağaçlarla süslü, bir gölgeliktir. Çok san'atlı uzun bir minâresi vardır. Yine bu varoşta Mustafa Paşa câmii vardır. Gerçi kiremitle örtülüdür amma cemâati çoktur. Çünkü çarşı ve pazarın kalabalık yerindedir. Bunun da kapısı üzerindeki târihi :

Mustafa Paşa bu dâr-i rahmeti
Eyledi ihyâ ki budur râh-ı din
Duş olanlar hakkı özlerler müdam
Kesbeder kurbet-i hüdâya zâhidîn
Câmiin böyle dedim târihini
Melce-i rahmet mekân-ı âbidîn

Bunlardan başka kırk adet mahalle mescidi, dört adet medresesi vardır. Kasım Paşa ve Mustafa Paşa medreseleri meşhurdur. Bu diyar halkı, bilginlere pek rağbet ederler. Ama hususî olarak dar-ül-kurrâ ve dar-ülhadis'i yoktur. Ama yine dersiamları, câmilerde hadis naklederler. Dört adet tekkesi, beş adet çocuk mektebi vardır. Kasım Paşa, Mustafa Paşa mektepleri mâmur ve saraylar gibi doludur. Her sene başında vakıf tarafından bütün yetimlere surre ve hediyeleri ile elbise arakiye ve serpuşlar verilir. Oniki adet sebilhânesi vardır. Bunlardan orta kalenin çarşı kapısından dışarı çıkarken sol tarafında hendek kenarında tahta kubbeli Kasım Paşa sebili, temmuz ayında Kerbelâ şehitleri ruhu için bütün susayanlara, kevser suyu dağıtır. Serdar Sebili, Kethüdâ Sebili de malûmumuz olanlardır. Orta Hisar kapısından çıkıp, çarşıya giderken caddenin sağ tarafında bütün kubbeleri kurşun örtülü hoş bir hamam vardır. Altı adet tüccar hanı bir adet misafirhâne kervansarayları vardır. Bu varoş hisarın dışında palangadan bir kaledir. Ona, (panayır) derler. Bütün gidip gelenler orada misâfir olur. Bundan başka şehirde ahşap kervansaray yoktur. Fakat konak sahibi âyân ve büyükleri çoktur. Kapıları açık olup, gelip giden misafirler gelip, birkaç gün misâfir kalırlar. Çünkü bolluk şehirdir. İkiyüz adet bedestan dükkânı vardır. Ama kâgir değildir. Bütün Hind, Arab ve Acem eşyaları bulunur. Buradan geçen Drava nehri batıda ve güneyde iki yerden doğar. Bir kolu Hırvatistan dağlarından çıkar, diğer kolu Doroşka, Mekamorya, İslâvon dağlarından toplanıp, Lâradçık kalesi yakınından, Geçkıvar kalesi dibinden geçip, bizim Masluok (?) kalesine ve Valpova kalelerine geçip, Ösek yakınında Darde kalesi köprüsü altından geçip, Tuna nehrine karışır.

Çarşı Pazar ve Panayırı :

Ösek kalesinin güneyinde şehirden alarga bir palanga vardır. Eğer topları olsaydı bir kale olurdu. Etrafı dörtbin adımlık bir panayır yeridir. Yâni yılda bir kere pazar olacak yer demektir... Bu kârhânenin içi satranç gibi hendese ilmi üzerine yol yol tertip edilip, bin adet dükkânlar yapılmıştır. Hangi sokaktan baksan çarşının öte başları görünür. Bir tarafı atlar için ahırlar, bir tarafı arabalar duracak meydanlar ve kale kapısı gibi batı tarafları altlı üstlü odalar ile imar olunmuş büyük bir binâdır. Kâgir değil, ahşabdır. Kiraz mevsimi gelince veya sonbahar olunca Rum, Arab, Acem ve diğer iklimlerden yüzbinden fazla tüccar bezirgânlar gelip, bu kalede durup, herkes eşyasına göre bir yerde eşyasını teşhir eder. Bir taraftan da bütün bir vilâyet ahalisi bu kaleden dışarıda çadırları ile konup, bir çamapur pazarı olur ki, târif olunmaz. Bu şekilde panayır yerleri adam deryası olunca Polga paşası bütün askeri, çadırı ve eşyasıyle bir tarafta pürsilâh hazır dururlar. Kazaz ağaları üçbin adet cengâver, dilâver yiğitleri ile bu panayırın bir tarafına konup, gece gün-

düz bütün tüccarları muhafaza ettiklerinden, artık bütün tüccarlar mallarını meydana çıkarıp, kırk gün kırk gece alışveriş yapıp, nice bin yükler çözülüp, satılır. Nice bin yükler alınıp, sahralarında hayvan ve binek makulesi şeyler satılır. Kırkıncı gün olunca herkes satılık eşyasını beraberlerinde Kanije askerleriyle giderler. Tüccarlarından senelik dükkân hakkı adiyle yedi, sekizbin kuruş alırlar. Burası Kanije fâtihi İbrahim Paşanın hayrâtıdır.

Ahali ve Elbisesi :

Öseklîler hep serhadli kalpağa ve çeşitli gümüş düğmeli çuha dolamalar giyip gezerler. Dilleri Macardır. Havası ve suyu güzeldir. Buraları hep Osmanlı kanı ile yoğurulmuştur. Burada (Gazi Kasım Paşa ziyâreti) vardır ki câmiin avlusunda kurşun örtülü nurlu bir kubbede gömülüdür. Yine varoşda (Mustafa Paşa ziyâreti) câmii yakınında yatar. Adı geçen panayıra yakın Valpova kalesine gidecek yolda (Bayram Baba ziyâreti), kıble tarafından bahçeler içerisinde Belgrad yolu üzerinde (Hüsrev Baba) ziyâreti var.

Bu sırada Kadı-zâde İbrahim Paşa efendimizin geride kalan askerleri de gelip, vezir-i âzam Köprülü-zâde Fazıl - Ahmed Paşanın otağı önünden büyük alay ile geçtik. Paşamız iki tuğlu idi. Alayımız bütün vezirlerin alayından üstündü. Bütün asker alayımızı görüp, (Bârek Allah) ile beğenerek hayrette kaldılar. Yüzyirmi kapıcıbaşı, pürsilâh ve elbiseli ikiyüz riâyet edilmesi vâcip, üçyüz müteferrika, ikiyüz deli, ikiyüz gönüllü, ikiyüz tatar, yüz adet çaşnıgir, yüz adet taşra kilercileri, ikiyüz adet iç ağaları saraçları, üçyüz adet tüfenk-endaz sarıcaları, yediyüzyetmiş adet Hırvat ve Boşnak, Arnavud sekbanları var idi ki, her biri birer koca arslana benzer, kırmızı bağrılıklı, yol arakiyeli, hep kırmızı saya çuhadan olup, sırma püsküllü arakiyelerini geç kılıp, bütün piyâde ve kırkar, ellişer dirhem kurşun atar tüfenkleriyle ceylân gibi sekerek tertib üzere çifte çifte geçtiler. Sonra yedekler ve sırmalar garkolmuş atlar geçip daha sonra Kadı-zâde İbrahim Paşa güyâ vezir-i âzam gibi gösteriş ve ihtişamiyle bütün aletleri ve silâhları mücevher ve san'atlı, kendileri sırmalı, murassa' okluk ve kılıçla süslü olup, geçince, güngörmüş kimseler (Niğbolu sancağı mansıbiyle böyle vezir gibi muhteşem geçmek mi gerek idi?) dediler. Birçokları da (Gazâdır, düşmana heybet ve saltanat göstermek için reis-ül-küttab efendisinin devletinde böyle geçti) dediler. Sonra üçyüz, sırmalara bürünmüş iç ağaları, başlarında sırmalı külâhları, ellerinde kargı sırıkları ile atlar üzerinde çifte çifte geçtiler. Sonra tam yüz adet tokmak tüfenkli iç mehterleri geçip, oradan yedişer kat mehterhâne ve cenkçi davulları vurulup, segâh makamıyle geçince İbrahim Paşa efendimiz atından inip, levendçe sıçrayarak Sadrâzamın elini öpünce o içi aydınlık vezir buyurdu ki :

«Âferin, yüzlerce âferin! Devlet ekmeği sana helâl olsun. Mansıbına göre değil, vezirâne alay gösterdin. İnşaallah pâdişâhımdan sana Budin vezirliğini getirdip, tâ Budin'de bu alayını tamamlarsın.»

Sonra enine sırmalı bir kıymetli Hil'at ve az bulunur bir samur ilpâce giydirilip, yine alayı ile memur olduğu kolda otağına indi. Ertesi gün göç boruları çalınıp, öncü olan Çarhacı - Ali Paşa Ösek altından göçtü. Oradan bu hakîr dahi İbrahim Paşa efendimizle Ösek köprüsünü iki saatte güçlükle geçip, köprü başında Darde palangasına geldik. Burada İslâm askerine elli adet transa gemi yükü zâhire verilip, asker bolluk oldu. Bir at yemi iki akçeye oldu.

Ösek Köprüsü :

Tâ hıristiyanlar zamanında varmış. Sonra Sultan Süleyman hazretleri 936 (1529) zilkadesinde Varadin ve Ösek kalelerini fethedip, Mohaç sahrasında cenk ederken serdâr-ı muazzam Maktül - İbrahim Paşa bütün askeriyle bu köprüyü yapmıştır. Bir başından diğer başına tam iki saatlik yoldur. Kıblesinde ve bir başında Ösek kalesi, öte başında ve batısında Darde kalesi vardır. Etrafı oynak ve sulu yerler olup, her tarafına ancak iki adamın kucaklıyabileceği kadar kalın meşe kazıklar çakmışlardır. Köprünün ortasının sağ ve solunda, gelip geçenlerin dinlenmesi için ağaçtan yapılmış yüksek köşkler vardır. Buradan itibaren köprünün on adım yeri hareket eder şekildedir. Burada kale neferleri oturup, gelip geçen tüccardan mîri parası olan bac alırlar. Ve gece vakti makaralarla köprüyü kaldırıp, kapısını kaparlar. Köprünün sağ ve solunda direklerden korkulukları vardır. Bu korkuluktan dışarıda yaya yürüyecek iki kulaç yeri vardır. Bu köprü üzerinde iki araba karşı karşıya geldiği vakit yayalar kenara geçer ve arabalar da yanyana rahatça geçerler. Bu köprü üzerinde su akar gibi durmadan adam deryası gelip gider.

Darde Kalesi ve Şekilleri :

Drava nehri kenarında bir ağaç köprü yatağı kıyısında dört köşe bir ağaç palangacıktır. Batıya bir kapısı var. Ağaçtır. Amma burçları ve cephânesi ile sağlam kaledir. Dizdârı, seksen adet neferleri var. Hisar içinde elli kadar tahta örtülü evleri, bir camii, bir anbarı var. Taşra varoşunda bir han, on dükkânı var. Bağı yok, çünkü tam serhaddedir. İçinde döğüş ve hücum eksik olmaz. Bu büyük köprü başındaki kapıdan girilip, bu varoşun batı kapısından çıkılır. Ve Drava köprüsünden geçilir ki, hemen bu Darde kalesi yakınında garib bir köprüdür.

Drava Köprüsü ve Drava Nehri :

Bu nehrin kale dibinden aktığı yerde tam kırk parça gemiler var ki, her biri birbirine demir zincirle bağlıdır. Düşman kesmesin diye kol kalınlığı kadar zincir çekmişlerdir. Bu kırk parça gemiler üzerine bir ağaç

köprü yapılmıştır. Uzunluğu yüz altmış adım var, dar boğazdadır. Köprünün iki taraflarında da sağlam kapıları var. Köprünün ortasında olan davlumbaz gemilerinden ikisini her gece bekçiler ve gözcüler yine demir zincirle bağlayıp, köprünün diğer yerlerinden bir kuş uçamaz, bir arı bir karınca ve yılan geçemez. Sabaha kadar nöbet beklerler.

Kıraşca gölü :

Bu Darde hisarı ile Branyavar kalesi arasında Tuna nehrinden ve Drava nehrinden azma bir küçük göldür. Etrafı sekiz mildir. Güzel ve semiz balıkları vardır. Buradan kalkıp, batıya giderek beş saatte Baranyavar palangasına geldik.

Baranyavar Palangası :

Mohaç sancağı toprağındadır. Yüzelli akçe pâyesiyle kazâdır. Dizdârı, seksen kadar neferleri, elli kadar tahta örtülü konakları, bir câmii, cephânesi, tahıl anbarı, yirmi adet şâhi topları, batıya bakar ağaç kapısı, hendeği vardır. Mâmur bir ağaç palangadır. Taşra varoşda yüz adet tahtalı evi vardır. Bir küçük hanı, on adet dükkânı vardır. Bu kalenin dört tarafı sahradan gelen azık suyu ile bataklık olmuştur. Bir ağaç sağlam köprüsü var. Bütün asker bu köprüden geçip, Mohaç kalesine geldik.

Sağlam Mohaç Palangası :

Bu palanga Macar krallarından Lâyoş kralın yapısıdır. Sonra İslâm askeri yıkmıştır. 939 (1532) tarihinde Süleyman Han fethedip, fetihden sonra bu sağlam hisarı yeniden yapıp, Budin eyâletinde başkaca sancak beyi merkezi olmuştur. Alaybeyisi ve zeâmet erbabının cebeli askeriyle ve beyinin askeriyle ikibin seçme pürsilâh askeri olur. Yüzelli akçe pâyesiyle kazâdır. Kale dizdârı ve üçyüz kale neferleri vardır. Budin'de yeniçeri serdarı da vardır.

Mohaç Kalesi :

Bu kale Tuna kenarında havâlesiz bir kat dolma rıhtım palanga duvarlı, yüksek ve sağlam hisardır. Dört köşesinde dört adet burçları üzerinde mazgal delikleri ve şâhâne topları vardır. Hisar içinde elli kadar tahta örtülü nefer evleri, kiremit örtülü Süleyman Han câmii, iki adet buğday anbarı, cephâne hazineleri, iki adet kapısı vardır. Biri poyraz rüzgârı tarafından Tuna'ya bakan küçük su kapısıdır. Bu kapı önünde Tuna nehri üzerinde on adet değirmenler, gemiler üzerinde usta Macarlar pek güzel bir san'at ile yapmıştır ki, seyre değer. Güneyinde varoş kapısı iki kat ağaç kapıdır. İki kapı arası tamamen silâhla doludur. Bu kapı üzerinde bir yüksek köşk üstünde on adet şâhi topları, kapının iki tarafın-

da mazgal delikleri, darbzen topları vardır. Bu kapının önünde hendek üzerinde köprü başında bir lonca köşkü vardır. Hendek içinden Tuna nehri geçer. Karşı tarafta ağaçtan bir lonca köşkü daha vardır. Bu köşklerde bütün ahbaplar ve gelip geçenler misafir olup, zevk ve safâ ederler.

Mohaç'ın varoşu :

Üçyüz kadar tahta ve saz örtülü orta halli evlerdir. Ancak paşa sarayı, bir han, bir câmii vardır ki, kiremit örtülüdür. Bir medresesi, bir tekkesi, iki adet çocuk mektebi vardır. Bu varoşun etrafı yalın kat dolma çit palanga duvar olup, iki kapısı vardır. Hendek içine bu Tuna nehrini akıtmışlardır.

Mohaç Sahrası Gazâsının Târihi :

Tarihçiler bu harp meydanının anlatılması hakkında çok sahifeler yazmışlardır. Madem ki, tarihtir, yalan veya hile karışmış olabilir! Bu yüzden biz, Süleyman Han'ın silâhtarlığından emekli Müteferrika (Kuru Ali Ağa) ki, bu cenkte pâdişâhın yanında idi. ondan işitip, gücümüzün yettiği kadar yazmayı özledik.

932 (1525) tarihinde Kanunî Sultan Süleyman tam yüzbin askerle bu sahrada durup, dört tarafa karakollar tâyin eder. O gece bu lâlelik sahrayı, nice yüz meş'alelerle aydınlatıp, karanlık geceyi aydınlık gündüz kılar. Sabahleyin casuslar gelip, «Padişahım, işte düşman askeri yerinden koptu geliyor» dediklerinde hemen Semendire Beyi Yahya Paşa-zâde Bali Bey, Bosna beyi Hüsrev Paşa onbin şehbazları ile öncü olup, hazır dururlar. Sadrâzam Kraşiçe gölü kenarında Rumeli askeriyle ve onbin tüfenkendaz yeniçeri ile yüzelli adet darbzen şâhi topları ile alay bağlayıp, hazır dururken Anadolu, Sivas, Karaman, Adana, Maraş, Haleb ve Şam askeri dahi Süleyman Han önünde hazır dururlardı. Bu durdukları yere hâlâ (Hünkâr Tepesi) derler. Üzerine çıkıp, dualar ederler. Burada hâlen bir köşk vardır ki, Budin veziri Hasan Paşa yapısıdır. Süleyman Han dahi bu tepe üzerinde duâ edip, bütün gazîler âmin derken düşmanın haçlı peykeleri görünür. Gâzî Bali Bey ve Hüsrev Bey çarhacıları düşman ile elleşmeğe ve dövüşmeğe başladılar. Önce kelle ve diller Bali Bey tarafından gelir. Hemen pâdişah attan inip, yüzünü kara toprağa sürerek:

«İlâhi! kuvvet, kudret ve nusret senindir. İnâyet ve himâyet yine senindir. Sevgilin Muhammed Mustafâ yüzü suyuna olsun, bu Muhammed ümmetini mansur ve muzaffer eyle.»

Diye yalvarır. Gâzîler, peygamberin sancağı ile beraber düşman üzerine bulut gibi koşarlar. Ve herkes birbirini cenge teşvik edip, bu yolda ölmeyi, şehit olmayı ebedî hayat bilirler. Düşman tarafından kara şapkalı asker yavaş yavaş tâ Mohaç sahrasının ortasına gelince bütün gâzîler

tarafından kırkiki koldan düşman üzerine yürüyüş olup, bir ağızdan (Allah Allah) diye her tarafa girişirler. Ve iki asker birbirine karışır. Hemen sadrâzam kolu dahi gelip, yetişince cenk başlar ki, dillere destandır. Sadrâzam kolundan bir yaylımdan yirmibin tüfenk ile ikişer kurşun yaylım top, düşman üzerine lânet yağmuru gibi yağınca Rumeli, Anadolu, Sirem ve Semendire askerleri, aç kurt koyuna salar gibi düşman üzerine saldırırlar. Düşman bu üzücü hali görünce bakar ki, pâdişah tarafından Şam, Haleb, Maraş askerleri hareketsiz duruyorlar, ağırlık yanında da dağlar gibi asker var. Hemen geri dönüp, Lâmniçe dağına arka vermek isteyince Rumeli askeri, ferafire başlar, düşman da ferafire başlayıp, kaçmağa başlar. Bu sırada kral başıdır diye gelen bir başı asker, İslâm ordusu içinde bir mızrak üzerinde gezdirirler. Bozulan düşmanı tâ akşama kadar kovup, bir can kurtarmamak isterler. Kral adamları ile kaçarken bir batağa saplanıp, kellesi gider. Bu batakta birçok Macar büyüklerinin de canları çıktı. Süleyman Han Layoş kralın naşını cevahirden elbisesi ile yükletip, İstolni Belgrad'a gönderir. Orada Manayıd kilisesine gömerler. Sözün kısası, Kuru Ali Ağanın sözüne göre bu cenkte yedi kral varmış. Her kralın birçok seçme askeri vardır. Bunların yarısının kılıçtan geçtiği muhakkaktır. Vâkıâ pâdişâhın yanında yüzbin asker vardı. Fakat bu harpte hakikaten kılıç kullanan onikibin hüner sahibi idi. Bu gaza için yazılan târihler :

Sıdı Bîdin kralı şah-ı âdil 932

diğer bir târih :

İnhizâm-ı kral Lâyoş lâin sene: 932

Bu sefer askerimiz yine bu sahraya konup, ocak, kuyu, helâ yerleri kazarken evvelce gömülmüş nice cesetler buldular. Bu gazâde şehit olan ümmet-i Muhammedi Süleyman Han evvelki tepe yakınına gömdürmüş ki, hâlâ ziyâret yeridir. Bu ziyâret yerinin üzerinde bir yüksek köşk var, içinde de su kuyusu var. Gelip geçenler içerler. Buranın dört tarafı hendektir. Gömülü olan şehitleri hayvanlar çiğnemesin diye hayır sâhibi Budin Veziri Hasan Paşa kazdırmıştır.

Burada Sadrâzam beş gün oturak emredince hakîr, İbrahim Paşadan izin alıp, zâhire ve bâzı eşya almak üzere elli adet arkadaşlarımızla Peçevi kalesine gitmek üzere yola çıkıp, Erşan dağı dibinden geçtik. Büyük bir dağ olup, her tarafta üç konak yerden görünür. Yalnız dağdır. Kendisine engel bir yüksek dağ yoktur. Güya bir yumurtadır. İki saat gidip, Peçevi kalesine geldik. (Bu şehrin adı Macarca Peç'dir).

Peçevi Kalesi :

Lâtin ve Yunan tarihçilerinin yazdığına göre bu kale Hazret-i Pey-

gamberin doğuşundan 882 sene evvel yapılmıştır. Macar kralı Lâyoş elinde iken Mohaç gazâsından sonra bu kale bir aralık kral Ferdinand'ın eline geçmiştir. Sonra 950 (1543) senesinde Süleyman Han İstolni Belgrad kalesine giderken yönünü Valpo kalesi üzerine çevirip, kuşatmasının onsekizinci günü onu fethederek, oradan Şıkloş kalesini de büyük cenkle dördüncü günde zapteder. Bu Peçevi kalesine de Emr-i Humayunları olunca Ösek beyi Murad Beye, Mohaç beyi Kasım Beye, onbin adet piyâde tüfenk-endaz verip ve onbin adet eşkinci tâifesine gâzi Mihal oğlu Mehmed Beyi kumandan ve öncü tâyin ederek Şikloş kalesi altından on gün Peçevi kalesi sahrasını süsleyen bütün köy ve gülistanları yakarak muhasara ederler. Hisar içinde olan akıllı, müderris ve işrakiyundan papazlar ve vilâdikler konuşup, (Bu Süleyman Han bir cihangir pâdişahtır. Gelin bu kaleyi aman ve ahd ile kendisine teslim ederek bütün kederlerden kurtulalım) derler. Ve hepsi birden hisar tepesine beyaz aman bayrakları dikip, papazlar dışarıya çıkarak kaleyi düşündükleri gibi donatıp, anahtarları, cevahir tabaklar içinde serdar Mehmed Beye, Murad Beye, Kasım Beye teslim ederler. Onlar da bu kalenin baş irşekiyle anahtarları Süleyman Han'a gönderdiler. Süleyman Han, çok memnun kalıp, buyururlar ki (Beni seven şehir içinde hayırlı işler yapsınlar), derhal vezirler ve âyân, şehri süslerler. Kendileri dahi kalenin bütün mühimmat ve levazımını tamamlayıp, (Mohaç beyinin tahtı ola!) diye buyururlar. İstanbul'a döndüklerinde bu Peçevi kalesinin muhafazasına Sirem ve Semendire sancağını memur eyledi. Sonra 1009 (1600) tarihinde Üçüncü Sultan Mehmed Han asrında İbrahim Paşa, Kanije kalesini fetheylediği vakit bu Peçevi kalesi sancağı beyi, Kanije kalesi sancağı yazıldı. Hâlâ Kanije muhafazasına memur başka sancak beyi merkezidir. Beyinin devlet tarafından dörtyüzbin akçe hası vardır. Alaybeyi, çeribaşısı, yüzbaşısı vardır. Beyinin askeriyle tamamı ikibin seçme silâhlı askeri olur. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Adâlet üzere kadıya altı, beyine yirmi kese hâsıl olur. Şeyhülislâm ve nakibüleşrafı, âyânı ve büyükleri, eşrafı, sipâhi Kethüdâ-yeri, eğri yeniçerisi, harac ağası, bacdar ağası, mimar ağası, şehir kethüdâsı gibi hâkimleri ve kale dizdârı ve ikiyüz kale neferleri vardır.

Peçevi Kalesinin Yeri ve Şekilleri :

Ferave adlı bir alçak bayır gibi dağ eteğinde dörtgen şeklinde kayadan yapılmış güzel bir kaledir ki, temelinin taşlarının her biri fil büyüklüğündedir. Yontulmuş taşla yapılmıştır. Duvarı bir kat ve alçaktır. Lâkin kalın ve enlidir. Yüksekliği yirmi zira'dır. Etrafı geniş bir hendektir ki, mimar arşını ile tam seksen arşındır. Hendeği derindir. Bu hendek dibinin tâ orta yerinde balıksırtı gibi yığılmış toprak var ki, kaleyi kuşatmıştır. Kuşatma sırasında bu biçim toprak üzerine ağaçtan şaranpa

yâni parmaklık dizip, ardına metrisler kazıp, hendeği muhafaza eder. Bu hendek dibinden kalenin burç bedenlerine varıncaya kadar kale elli arşın yüksektir. Amma hendekten yukarı duvar yirmi zira'dır. Bu kalenin etrafındaki duvarı üzerinde uzunluğu tam beşbin germe adımdır. Seksenyedi adet sağlam burçları vardır. Hepsi binbeşyüz beden dişidir. Bunlar da inci gibi tertip üzere dizilmiş bedenlerdir. Beş adet kapıları vardır. Doğu tarafında Budin kapısından içeri çarşı ve pazar içinden tâ batı tarafında Sigetvar kapısına varıncaya kadar bu şehrin uzunluğu binbeşyüz adımdır. Kıble tarafında olan Şıkloş kalesine giden kapıdan içeri, tâ Yenikapıya varıncaya kadar şehir içinde binbeşyüz adımdır. Kule kapısı güneye açıktır. Kalenin bu Kriki kapısı tarafları yalın kat duvardır. Ama diğer tarafları fırdolayı hendekli ve çetin duvardır. Müslüman mahallesi onyedi adet olup, bir adet hıristiyan mahallesi Budin kapısından dışarıdadır. Şehir içinde Macar, Bulgar, Sırp, Ermeni, Rum ve Frenk yoktur ama yahudi vardır. İslâm evlerinin hepsi ikibinikiyüz adet olup, altlı üstlü eski biçim kâgir, kat kat güzel binalardır. Bütün konaklarının yüzü san'atlı ve lâl renkli kiremitlerle örtülüdür. Böyle kiremitleri hakîr hiç bir yerde görmemişimdir. Ama orta halli evleri yer yer şendire tahta örtülü olup, Tuna kenarına yakındır. Her evde bağ ve bahçeleri, havuz ve şadırvanları vardır. Bütün umumî yolları satranç gibi tarholunmuş caddeler ki, her tarafa baksan bu yollar şehrin bir başından bir başına varıncaya kadar görülür. İki tarafında baştanbaş iri taşlı, eski biçim kaldırımlı, temiz ve şahâne yaya yolları vardır. Bu cadde üzerinde şehir âyânının kırk adet sarayları vardır.

Câmileri :

Onyedi mihrabdır. (Gazi Kasım Paşa câmii) gayet gönül açıcı ve cemâati çoktur. Kubbeleri mavi taşdır. Uzunluğu ve enliliği yüz ayaktır. San'atlı bir minberi, mihrabı, müezzinler mahfili ve murassa' bir kürsüsü vardır ki tarif olunamaz. Bir yuvarlak yüksek kubbesi vardır ki, güya felek elinden çıkmış... İstanbul'daki Sultan Selim câmii kubbesi kadar büyüktür. Onun gibi dört köşe duvar üzerine yapılmıştır. Kıble kapısının sağ ve solunda yan sofaları üzerinde altı adet yüksek sütunlar üzerinde yedi adet nakışlı kubbeleri vardır. Minâresi gayet yüksektir. Zigetvar kapısından dışarıda (Yakovalı Hasan Paşa câmii) olup, ferah ve eski bir mâbeddir. Mavi kurşunla örtülüdür. Avlusu gayet ferah olup, etrafı öğrenci odalarıdır. Yine Siget kapısının içyüzünde Memi Paşa câmii olup, Eflâtunilerden kalma bir büyük kilise imiş. Hatta bir köşesinde bir tekkesi vardır ki, niceleri gelip ziyâret ederler. Memi Paşa, askeriyle gelerek bu kiliseyi basıp, yer altında elli kadar müslüman çocukları bulur. Kimi dil

bilir, kimi bilmez... Sonra gâzîler burayı fethedip, Memi Paşa nâmına (Fethiye) adiyle câmi yaparlar. İnsanın câmi içinde keyfinden çıkası gelmez. Kurşunlu, avlulu, minâreli bir eski mâbeddir. (Ferhad Paşa câmii) ferah bir câmi ise de cemâati azdır. Minâresi gayet yüksek, kubbesi kurşunludur. (Küçük Câmi) de aydınlık bir câmidir. Kurşunla örtülü ve cemâati pek azdır. Yapanı mâlûm değildir. Budin kapısının içinde Elhac Hüseyin Câmii, kıble kapısının üst eşiği üzerinde celi hat ile yazılı olan târihi şudur :

Cümle-i hayratdan câmi-i Hacı Hüseyin
Avni hudâvend ile düştü mahalline dil
Kalbime ilham olup, Ahmedi târih dedim
Hâdi-i cennet ola dâr-ı naime delil
Sene : 1028

Bu câmiin de cemâati azdır. Câmiye bitişik Budin kapısı üzerinde bir kulede çan çalınır semttir. Onun için bu câmide cemâat azdır. Şehirdeki bütün câmiler ve mescitler bu saat çanın sesini işitip, ezan okurlar. Bir heybetli sesli çandır. On adet de mescidi vardır.

İç kalesi dış kalesinin batısındadır. Gayet sağlam ve istihkâmlı bir kale olup, bütün Peçevi halkının kıymetli eşyaları burada muhafaza olunur. Çünkü iki kat geniş ve enli, yüksek ve bütün hisarlardan şanlı bir sığınacak iç kaledir. Sağlam ve derin bir hendeği var. Kıbleye bakan bir kapısı var. Bu kapı dört köşe bir yüksek kulenin eteğinde san'atlı bir kapıdır ki üst eşiğinde (Taler) adlı kuruş üzerinde olan iki başlı ve iki kanatlarını açmış ve iki ayaklarının pençelerini germiş bir kuş resmi vardır ki, beyaz mermer üzerine kondurulmuştur. Onu gören canlı zanneder. Bu resmi bitişik mermer üzerinde Lâtince yazılarla bâzı tarihî olaylar yazılmıştır. İç kale kapısından içeri girerken bir kat kale duvarı daha vardır. İçeri girip, karanlık kemerler altından geçip, giderken (Sultan Süleyman Câmii) ne rastlanır. Bu mübârek câmiyi gördüğümüz gibi yazmaya çalışsak uzun bir tomar olur. Yine de bir parça yazalım. Geçmiş üstadlardan işgüzâr bir mimâr, bütün kuvvetini bu binâya sarfedip, öyle şeyler yapmıştır ki, felek atlasında bu işçiliği hiç bir eski mimâr yapmamıştır. Câmiin içinde ve dışında çeşitli cevâhir makulesi taşlar ile işlenmiş duvar vardır ki gören maarif erbabının parmakları ağzında olarak seyreder. Bundaki taşlar, san'atlı pencereler, cilâlı iri mermerleri kalem ile yazmak mümkün değildir. Velhâsıl bu serhadlerde böyle süslü câmi görmedim. Câmiyi kıble kapısından tâ mihraba varıncaya kadar 250 kademe uzunluğu ve 1000 kademe genişliği vardır. Mihrab ve minberi, müezzinler mahfili öyle üstadâne işlenmiştir ki, görenler san'atına şaşırıp kalır. Her tarafı mermerle döşelidir. Ama bu câmiin yarısından tâ mihrabına varıncaya kadar kırk basamak taş merdivenle çıkılır. Mihrab tarafı

gayet yüksektir. Düz beyaz mermer döşelidir. Hiçbir câmide böyle yüksek mihrab görmedim. Bu yüksekliğinin sebebi şudur: Burası evvelce kitap mahzeni imiş. Hâlâ demirden kapısı vardır. İçi Osmanlı cephânesi ile doludur. Bu hâzinenin, câmii kapısının anahtarları hep dizdar ağa elinde olup, câmiin aşağısında hep mîri buğdayı vardır. Diğer yerleri darı ve peksimet ile doludur. Hazinelerinin asla boş yeri yoktur. Çünkü yerliler ve hıristiyanlar isyân edeliden beri bu câmiin kapısı açılmamış ve içinde yedi senedir Hak'ka ibâdet olmamıştır. Yüksek kapısı her vakit kapalıdır. Hemen Cenâb-ı Hak, barış ve düzenlik vere de bu kapılar yine açılıp, şen ola... Bu yüksek kapı, öyle bir kapıdır ki, iki yanında kat kat kemerler ve taştan burma burma san'atlı direkler vardır. Hendese ve mimarlıktan anlayan kimse bu büyük binâyı görse hayran olur. Bu mâbedin dört köşesinde birer saat kulesi vardır. Evvelleri bu kulelere çanlar koyup, çalar ve bir konaklık yerde işittirirlermiş. Sağ tarafındaki kule üzerinde bir tahta minâresi vardır ki seyre değer. Bu câmiin üstü kâgir kubbe değildir. Selvi direklerinden kirişler üzerine çatma tavanlı nakışlı hünkâri tavandır. Binâyı yapan usta, bu câmi üzerine öyle bir lâl renkli kiremit döşemiştir ki, yıllardan beri olduğu gibi durmaktadır. Avlusu dahi târif edilemeyecek kadar güzeldir. Etrafı medreselerle çevrilmiştir. Fakat şimdi her odası kale neferlerinin hücreleridir. Çünkü bu kale dizdarı, yüzelli adet neferleri Süleyman Han kanunu üzere başkadır. Bütün kırk adet nefer evleri dahi vardır. Câmiin yanında bir su kuyusu vardır ki, temmuz ayında içen, güyâ âb-ı hayat içmiş gibi safâ bulur. Cephâne ve mühimmatı çoktur. Fakat kalenin büyüklüğüne göre adamı azdır. Çünkü bütün serhadlerin ortasında olmakla askeri de azdır. Ama dış kalesinin adamları ve imâretleri çoktur.

Medreseleri:

Beş adet bilginler ve müfessirler dâr-ül-tedrisi vardır. Eski olup, iç kalede olan Eflâtun'un medreseleri vardır ki, yetmiş adet kisrâ taklı ve havarnak köşkü hücrelerdir. Bunların da her birinde birer çeşit san'atlı işler vardır ki, tasvirinde insan güçlük çeker. Eski zamanda bu medresede iştirâkiyun ve meşâiyundan (1) birçok talebe oturup, bütün acâib ve garib bilgileri hocalarından öğrenirlermiş. Amma şimdiki halde bu hücrelerde kale neferleri oturup, zevk ederler. Sonra Zigetvar kapısının dışarısında (Yakovalı Hasan Paşa medresesi) vardır ki, câminin avlusunda olup, talebesi çoktur. Yine Zigetvar kapısının içinde (Memi Paşa medresesi) vardır. Onbir adet kadar da ebced okuyan çocuk mektepleri vardır ki câmi sahiplerinin hayırlarıdır.

---

(1) İşrâkiyyun (pytogaros) felsefesi yolunda olanlara, (meşâiyyun) da, deslerini gezinerek veren Aristo felsefesi yolunda olanlara denir.

Tekkeleri :

Altı adet tekkesi vardır. Hepsinden mâmur ve mükellef olanı (Yakovalı Hasan Paşanın) hayrâtı olan (Hazret-i Mevlâna tekkesi) dir. Bir irem bağı içinde olan gül ve gülistan içinde bülbüller nay ve kudüm sesini işittikleri vakit onlar da çeşitli ötüşlerle bütün dinleyenlere can bağışlar. Semâhâne meydanı, mutripler mahfili, Mesnevî okuyanlar yeri ve kürsüsü ile gayet san'atlı mahfil ve mihrabları vardır ki, târifi imkânsızdır. Haftada iki defa bu muhabbet meydanında semâ' ve safâ oldukta felek çarkı gibi dönerler. Dış avlusunda yetmiş, seksen kadar hücreler ile süslü mutfağı, kileri ve sâiresi vardır. Bütün imâretleri baştanbaşa kurşunla örtülü olup, büyük kâgir binadır. Bu tekke, Hasan Paşa câmiine bitişik olmakla beş vakit namaz kılan bütün ahbap ve dostlar bu tekkeye gelip, zevk ederler. Bütün halkı apdal meşrepli, Fârisi okuyan, ihtiyar ve genç adamlardır. Bu dergâhın yirmibin kuruş evkâfı olmakla, imâretinde nefis yemekleri gelip, geçene ay ve sene, sabah ve akşam bol olduğundan fukârası çoktur. Hülâsa Rum, Arab, Acemde dahi böyle bir mesire görmemişizdir. Cenâb-ı Hak dünya durdukça mâmur ede...

(Ferhad Paşa tekkesi), burası Halvetî târikinde başka bir inzivâ yeri olan tekkedır. Hamamları üç tânedir. Kasım Paşa câmiinin mihrabı önünde ve yol aşırı sol tarafta bir güzel ve temiz hamamı vardır ki, dillere destandır. Suyu ve havası ve binâsı çok güzeldir. Bu hamamın câmekânı bir büyük yüksek kubbe olup, tâ ortasında yekpâre beyaz mermerden bir büyük havuzu vardır. O büyüklükte yekpâre ağır taşı bu şekilde dağdelen usta nice oydu? Ve ne şekilde bir ceraskal ile bu camekâna koydu? Diye insan hayret eder. Havuzun ortasında sapsarı, altına benzer pirinçten bir şadırvan kadehi var. İçine onbeş adam otursa sığar. Bu kadehin etrafında oniki adet ejder ağızları olup, bunlardan sular sıçrar ve büyük havuza dökülür. Bu san'atlı kadehi, üstad üç adet tunçtan öküz kellesi ve üç adet tunçtan kaplumbağa gövdesi suretleri üzerine öyle oturtmuştur ki, görenin aklı giderek hayrette kalır.

Zigetvar kapısından içeri (Memi Şâh câmii) yakınında Memi Şâh hamamı olup, binâsı güzel bir sıcak su hamamı olup, hademeleri güneş parçası gibidir. Beyit :

Hamama girdi nâz ile bir sim-ten güzel
Şol şöyle diyecek yeri yok cümleten güzel

Anlamınca hamamda naz içinde salınıp giderler. Ferhad Paşa hamamı, lâtif ve temiz ise de o kadar işlemez, fukara hamamıdır. Çeşmeleri, kırkyedi kadar olup, Kasım Paşa çeşmesi, Kadı çeşmesi, Memi Şâh çeşmesi meşhurdur. Hanları üç tânedir.

Çarşı ve Pazarı :

Dörtyüz adet san'at ehli dükkânı vardır. (Karanlık Çarşı) denilen yerde bedestan dükkânları gibi Hind ve Yemen kıymetli malları bulunur. Dükkânları az ise de bu şehir bütün serhaddin bedestanı hükmündedir. Budin kapısından dışarıda sular kenarında bir tabakhânesi var ki, gûyâ Anadolu'daki Afyonkarahisar tabakhânesidir. Şehir kethüdâsının dediğine göre 6.160 bağı sicilde yazılıdır. Onun için bu şehre (Sirem Peçevisi irem bağı gibi) derler.

Meşhur Şeyleri :

Kayısısı, siyah ve sulu dudu, yüzyetmiş türlü armudu sicilde yazılıdır diye sözüne inanılır ihtiyar adamlar söylediler. Hakikatte de öyledir. Bu hakîr Siger kapısı yakınında alaybeyi evinde misafir olduğumuz vakit, her defa evinde bulunan çeşitli armudlarını getirirdi. Bir günde kırkyedi türlü armud yedik. Her biri bir çeşitde olup, sulu, hoş, güzel kokulu armudlardır. Her birinin ârifler arasında ayrı ayrı isimleri olup, hepsini yazsak mecmuamız (Bağban-nâme) olur.

Kıyâfet ve Elbiseleri :

Bütün halkı serhad elbisesi gibi göğsü ve yenleri gümüş düğmeli, kısacık dolamalar ve çok sıkca kobcalı çakşırlar ve tülbend ipek kuşaklar ve ökçesi bir sıra yüksek kubâdî pabuçlar giyip, başlarına beyaz şuhadan samur kalpaklar koyup, pürsilâh gezerler. Silâhları kılıç, şeştuper (?), şiş ile gürzdür. Ama bütün serhad halkı arasında bu Peçevi ahalisi, başlarına beyaz kalpak, bellerine apdal han-vâri murassa' kayış, yeşim ve balgami tatlı kuşaklar olup, bellerinde kurtlar adlı bıçakları vardır. Levendlerinin ellerinde kopuz bulunur. Kopuz sazını çalmak bu Peçevi gâzîlerine mahsustur. Ama Allah bilir o derecede suzinak makamı ile çalarlar ki, dinleyenler cûş ve hurûşa gelir. Bu diyarda saz, ayş ve işret etmek, tutmak, asmak, basmak, kesmek ayıp değildir. Kovucuları, arkadan söyleyen kimseleri sevmezler ve selâm verip konuşmazlar. Çoğunlukla çete ve potura giden yiğitleri Macar elbisesi giyip, tâ Macar diyârına kadar giderler. Gayet güzel Macarca konuşurlar. Oralardan istedikleri kapudan ve saireyi kapıp, beş, on gün içinde şehirlerine selâmetle gelirler. Mutaassıp ve herkesi çekiştiren kimseleri sevmezler. Hepsi müslüman ve Fârisi okuyan kimseler olup, ellerinde Hâfız Divânı, Gülistan ve Bostan, Hayyam ve Nizamî Divanları düşmez. Çoğunlukla düşman üzerine çeteye gitmek istedikleri vakit, Hâfız Divanından fala bakarlar. Güzel bir beyit gelirse hemen Allah'a tevekkül edip, giderler. Allah'ın emriyle zaferle dönerler. Hepsi Sırpca, Bulgarca, Macarca ve Acemceyi güzel bilirler.

Gezinti Yerleri :

Yetmiş yerde lâlelik ve çimenlik mesireleri vardır. Bilhassa kale ardı kuzeyinde bir dağ içinde asla güneş tesir etmez bir gölgelik ve çimenlik dağ eteği vardır. Nice yüz akar su, sağında dalları aşağı söğütler, ardıç, şimşir, ıhlamur gibi çeşitli ağaçların gölgesinde yüzlerce çimenlik yerler üzerinde akan selsebil gibi havuzlar sıçrayıp, akmakta ve herkes sevdiği ile muhabbet etmektedir.

Ziyâret Yerleri :

Zigetvar kapısından dışarıda güneye meyilli caddenin sağ tarafında, cennet gibi bir dağlık yerde bir bilgili hekim varmış ki, tıp bilgisinde Mesih (İsâ) gibi imiş. Burayı sevdiğinden burada otururmuş. Üzerinde kubbe ve başka binâ yok. Ancak uzun bir mermer taş var ki, üzerinde muhtelif dillerde olan yazılar bulunur. Bu zât bin tarihinde hayatta olup, birçok kerâmetlerini naklederler. (Nişancı Mehmed Paşa ziyâreti), Kasım Paşa câmiinin yakınında yatar. Bu ziyâretleri yaptıktan sonra ahbaplarla vedalaşıp, doğuya kâh bayır ve kâh orman içinden giderek dokuz saatte İbrâhim Paşa efendimize ulaştık ve varmış olduğumuz Seçüy kalesinin temaşâsına koyulduk.

Seçüy Kalesi :

İslâm askeri burada durup, geriden gelecek eyâlet askerlerini beklediler. Bu kale Engerus krallarından (Yanoş) adlı kralın yapısı olup, Süleyman Han 926 (1520) tarihinde Macarlar elinden fethederek voyvodalık ve nâiblik yapmıştır. İki dizdarı ve serdarı var. Kalesi Tuna nehri kenarında bir yüksek bayır üzerinde tuğla yapı olup, topla delinen yerleri görünür. Yüksek yerde olduğundan içinde nefer evlerinden başka bir şey yoktur. Yukarı kaleden aşağı ve alt yanında alçak ve bayır üzerinde bir küçük kale daha vardır. Birkaç tahtalı ve sazlı evleri vardır.

Varoşu :

Adı geçen Orta Hisardan aşağıda geniş bir çimenlik yerde dörtgen şeklinde sağlam bir palangadır. Taş duvar değildir. Bu kalenin bu mahallesini Peyzer Hasan Paşa yapmıştır. Çünkü yukarı kaleler, halkın geçtiği yollardan uzak olduğundan alışveriş için kale ahalisi buraya evler ve dükkânlar yapıp, imar etmişlerdir. Sonra Kanije kalesi içinde Peyrev Hasan Paşanın kapandığı sene bu Seçüy kavminin bir çoğu yukarı kalelere kaçıp, orada dururlar. Sonra Hasan Paşa kuşatmadan kurtularak düşmanı öyle kırar ki, geride kalanlarını tâ ..... (okunamadı) diyârına kadar kaçırır. Sonra bu Seçüy'de durup, bu kaleyi o sene burada kurar. Amma,

doğrusu güzel bir sığınılacak yer olup, bütün serhad palangalarından sağlamdır. Hisar içinde, seksen adet tahta örtülü nefer evleri, elli adet dükkân var. Hamamı ve diğer imâreti yok. Lâkin bu kale dereli, tepeli bir yerde olduğundan bağları çoktur. Buranın da havası güzel olup, Peçüv ile arası bir konaktır.

Sonra İslâm askerleri buradan sadrâzamla kalkıp, batıya meyilli kuzeye doğru beş saat gidip, Batasek palangasına geldik.

Batasek Palangası :

Kurucusu Macar krallarından Ferdinand'dır. Gayet mamur şehir imiş. Hâlâ eserleri görünür. 936 (1529) senesinde Maktûl İbrâhim Paşa serdâr-ı muazzam iken bu kaleyi kuşatıp, fethinde güçlük çektiğinden fetihten sonra yıkmıştır. İç kalesinde bir kilise vardır ki, seyre değer. Allah'a hamdolsun hâlâ Süleyman Han câmiidir. Bu kale Seksar sancağı toprağında Tuna'dan epeyce uzak olup, iki kat bir palangadır. Hisar içinde seksen kadar nefer evleri vardır. Dizdârı şehrin de. beyidir. Cephânesi, tahıl anbarları, zâhire ve çeşitli mühimmatla doludur. Güneyde bir ağaç kapısı önünde hendek üzerinde bir ağaç köşkü vardır. Hendeği gayet geniş ve derindir. Kapı önündeki köprüsü makara ile asılıdır. Her gece kaldırıp, kaleye siper ederler. Bu kapı üzerinde her gece mehterhâne faslı olur. Bu kalenin batı tarafı tuğladan yapma sağlam bir binâdır. Varoşu dahi mâmurdur. Elli adet tahta örtülü alçak fukara evleri vardır. Hâlâ yapılmakta olan bir yeni hanı, birkaç dükkânı var amma hamamı yoktur. Bu palanga o kadar mâmur değildir. Yer yer bağları var. Evleri dardır.

Buradan dört saat yağmur zahmeti çekerek (Seksar) kalesine geldik.

Seksar Kalesi :

Buna Budin zarifleri ve Peçevili ârifler (Sek Hisarı) derler. Bu isimden Seksarlılar pek üzülürler. Kurucusu Süleyman Han ile Mohaç gazâsında cenk edip, mürd olan Lâyoş kralın babası Laslo kraldır. Sultan Süleyman'ın eline geçmekle başlıca sancak beyi merkezidir. Beyinin pâdişah tarafından hası 1.234.000 akçedir. Zeâmeti, tımarı, alaybeyi, çeribaşısı vardır. Kanun üzere cebelileri ile ve beyinin beşyüz askeriyle tam binaltıyüz askeri olur. Yüzelli akçe payesiyle kazâdır. Budin kulu serdarı, kale dizdârı, ikiyüz neferleri vardır.

Kale Şekilleri :

Bir mesireli yüksek bayır üzerinde dörtgen şeklinde taş bir kaledir. Amma yalın kattır. Sekiz adet kulesi vardır. Etrâfı altıyüz adet germe adımdır. Etrâfı kesme alçak hendektir. Kale içinde ancak beş evi var,

diğer yerleri meydandır. Bir küçük Süleyman Han câmii ve güneye açık bir de kapısı vardır. Hendek üzerinde bir zincirle bağlı asma köprüsü var. Bu kalenin poyraz rüzgârı tarafı, Tuna nehrine varıncaya kadar bir top menzili çimenlik sahradır ki, etrafı verimli köyler ve bazı yerleri sazlıktır. Bu kalenin etrafı havâleli bayırlardır. Bu bayırlar üzerine Osman ve Rüstem Paşalar top koyup, döverek aman ile fethetmişlerdir.

Varoşu :

Bu varoş, kaleye engel olan bayır üzerinde olup, beşyüz adet tahta örtülü alçak evlerdir. Ama (Bey Sarayı) altlı üstlü mükellef saraydır. Kale kapısı önünde hendek aşırı bir küçük hamamı, bu hamamın yol aşırısında bir kiremit örtülü han vardır. Bu varoşda dört mihrab var. Çarşı içindeki câmii kiremit örtülüdür. Mescitleri ve yüz kadar dükkânları vardır. Halkı yine serhadli Boşnak gâzîleri olup, garip dostu adamlardır. Bu varoşun dahi ensesindeki bayırlar, dağlar, baştanbaşa gülistanlı bağlar ve bahçeler ve akar sulardır. Bunun da suyu ve havası ve kalesi çok güzeldir.

Bu kaleden ileri kuzeye bir saat giderek (Yeni palanga) ya geldik.

Yeni Palanga :

Osmanlı binâsıdır. 1004 (1595) tarihinde Eğri Fâtihi Mehmed Han gazâya giderken Şarviz nehri üzerine yirmi göz ağaç köprünün muhafazası için bu kaleyi yapmıştır. Doğrusu yerinde bir hayırdır. Küçük palangacıktır. İçinde bir câmii, on evi, on adet şâhi topları var. Köprüyü korurlar. Dizdârı, yüz adet neferleri, bütün Seksar kulları ile maaşlarını alırlar. Bu kale önünde birkaç ev, birkaç dükkân var. Ancak bir hancağızı, bir bahçesi ve birkaç küçük balık ağları var. Bu köprü üzerinde dinlenecek küçük bir köşk üzerinde Budin vezirlerinin bir mükellef ağası burada emindir. Bu köprüden geçen bütün şaraplardan bac alır. Başka eşyadan hiçbir şey almaz. Burada ağaç köprü altından (Şarviz) nehri akar. Bu nehir tâ Kopan ve Kapoşvar kaleleri önündeki Batolon gölünün ayağıdır ki, Şimontorne kalelerine de uğrayıp, yine bu yeni kale yakınında Tuna'ya karışır.

Bu yeni kaleyi geçip, dört saatte Tolna palangasına geldik.

Tolna Palangası :

Tuna nehri kenarında mâmur bir palangadır. İçinde Süleyman Han câmii, yirmi adet tahta örtülü evi, ortasında bir dört köşe kâgir kulesi üzerinde birkaç şâhi topu vardır. Mükellef ve mükemmel cephânesi, dizdar ağası ve hisar tâifesi hep hazırdırlar. Dışarıda mâmur ve süslü bir varoşu vardır. Tamamı seksen evdir ki, hepsi Tuna kenarında olan hıristiyan evleridir. Yoldan uzak bir virân hamamı vardır.

Tuna Kalesi Gölü :

Macar müverrihleri bu kaleye Turgana derler. Etrafı tam on mildir. Tuna'dan güneye bir fersahtır. İlkbaharda Tuna taşsa bu Tuna gölü dolup, deryâ olur. Ve içinde avcılar, yedi ay kadar balık avlarlar. Başkaca emânet olup, mahsulâtı serhad neferlerinedir. Bir tarafı hasır sazlığıdır. Suyu gayet lezzetli olduğundan Kanije gölü gibi içinde eğer olur. Ama ben görmedim.

Buradan beş saat kuzeye giderek Pahşel palangasına geldik.

Pahşel Palangası :

Eski hıristiyanlar zamanında mâmur imiş. Harab olmakla 936 (1529) senesinde Süleyman Han'ın emriyle tekrar mâmur edilmiştir. Seksar sancağı toprağındadır. Tuna kenarında bir bayır dibinde üç kat sağlam palangadır. İçinde bir manastırdan bozma Süleyman Han câmii ve elli adet tahta örtülü evleri, cephânesi, tophânesi var. Ama hendeği gayet sarptır. Poyraza karşı bir kapısı önünde köprü üzerinde bir lonca köşkü vardır. İkiyüz kadar neferler, bu köşkte durup, gözcülük ederler. Bunun da hendeği üzerinde asma makaralı tahta köprüsü vardır ki, her gece kaldırıp, kale kapısına dayarlar. Akşamdan sonra burada dahi mehterhâne çalınıp gülbank-ı Muhammedî okunur. Bu kale hendeği kenarında kaleyi kuşatmış bir kat kalın direkler ve dar şaranpa ve palanga vardır. Etrafı sekizyüz adımdır.

Varoşu :

Bu varoş yalın kat şaranpa ve palangadır. İki kapısı vardır. Cadde üzerinde olduğundan bir kapıdan girilip, bir kapıdan çıkılır. İkiyüz adet şendire tahta örtülü fakir evleri vardır. Kiremit örtülü bir mükellef câmii vardır. Yapıcısı mâlûm değildir. Bir büyük hanı, hanın yakınında bir su kuyusu vardır. Burada elli kadar dükkân vardır. Buranın ensesinde birçok bağları vardır. Bütün askerler üzümlerini yiyip, geçtiler. Buranın havası güzeldir. Halkı garip dostu gâzîlerdir. Birçok hastaları evlerine alıp, tedâvi ettiler.

Şehrin batı tarafında Sesli kalesi yolu üzerinde ve bu şehrin mezarlığı içinde Tuna'ya bakan bir mesire içinde (Erkoç Baba ziyâretgâhı) vardır. Bu zât, Süleyman Han asrında mücâhid bir olgun adam imiş. Buradan kuzeye gidip, (Foltvar) kalesine geldik.

Foltvar Kalesi :

Macar krallarından Lâyoş kralın yapısıdır. Sonra 936 (1529) senesinde Süleyman Han feth ve mâmur etmiştir. Budin toprağında paşa hası

ve nâibliktir. Bunun da kalesi nehir kenarında gayet yüksek bir dağ üzerinde sağlam bir hisardır. Tuna üzerinde bundan sağlam palanga yoktur. Etrafı üç kat dolma rıhtım palangadır. Etrafında iki adet gayyâ deresi gibi kesme hendeği vardır. İki yerde sağlam, kavi ağaç kapıları vardır ki, biri doğu tarafına bakar ve küçük kapıdır. Hendek üzerinde ağaçtan bir köşk vardır. Bütün hisar hademeleri burada oturup, Tuna iskelesini seyrederler. Bu kapıdan kale ahalisi Tuna suyu alırlar. Bir kapısı da batı tarafında varoşa açılan büyük kapıdır. Bunun da hendeği üzerinde ağaç köprüler vardır. Bu kalenin dört köşesindeki sağlam kulelerinde şâhi ve darbezen toplar vardır. Hisar içinde yetmiş adet şendire tahta örtülü evleri ve kiliseden bozma bir Süleyman Han câmii var. Bu câmiye bitişik dört köşe gayet yüksek bir kule vardır ki, bütün sahraları üç konak yerden görür. Tâ tepesinde dört adet uzun boylu topları vardır. Bu kule üzerinde Süleyman Han câmiinin san'atlı, yüksek bir tahta minâresi vardır. Bu kulede dizdâr ile ikiyüz kale neferinin kıymetli eşyaları muhafaza edilir.

Varoşu :

Dört köşe, yalın kat dolma palanga duvarlı büyük varoşdur. Etrafı yirmibin adımdır. Sağlam kule tabyaları ile, derin ve sarp hendekler ile çevrilmiştir. İki adet tahta kapısı vardır. İkişer kanatlı sağlam kapılardır. Her kapı üzerinde tahta tabyalı ve hazır toplu kuleleri vardır. Bu kulelerin birinden girip, diğerinden çıkılır. Ortası cadde olan bir varoşdur. İkiyüz adet alçak evleri, bahçeleri, kuyuları ve bir câmii var. Evvelce bu da bir san'atlı kilise imiş. Bir mescidi, bir hanı, elli adet dükkânı ve han yanında bir sebilhânesi vardır. Bu imâretlerden başka bu varoşun pek çok boş arazi suretinde yerleri var. O kadar geniş varoştur ki, bütün mezarlıkları bu kale içindedir. Bu kaleye yılda bir kere beş, onbin adam toplanıp, büyük panayır ve pazar olur. Bu kale içinde iki, üçyüz kadar dükkânlar yaparlar. Buradan yine batıya Tuna kenarıyle üç saat gidip, (Pentili Palangası) na geldik.

Pentili Palangası :

Krallardan (Zapolay Yanoş) adlı kralın yapısıdır. 936 (1529) senesinde müslüman gâziler bunu yaktılar. Budin'in fethinden sonra bu kaleyi Süleyman Han yeniden yaptı. Sonra 972 (1564) bu hakir, serdar Ali Paşa ve Melek - Ahmed Paşa efendilerimizle Erdel gazâsında iken Nemçe çesarı (Avusturya imparatoru) fırsat bulup, Osmanlının Erdel'i yağma etmesine karşılık o dahi barışa aykırı iş ederek, barışıklığı bozup, bu kaleyi yaktığından Yanık seferimizin çıkmasına sebep oldu. İşte bu ve diğer kalelerin yakılması harb sebebi olmuştur. 1073 (1662) senesinde Bu-

din veziri İsmail Paşa yeniden yapmaya başlayıp, evvelce Budin veziri Hüsrev Paşanınkinden daha geniş yapmıştır. Evvelâ bir hünkâr câmii yapmış ki, Tuna palanga'larında böyle şâhâne, aydınlık câmi yoktur. Bunun da yeri Tuna nehri kenarında bir yüksek bayır üzerinde dört köşe şaranpalı, çetin hendekli, ve doğu tarafı Tuna nehrine bakan, batı tarafı kesme toprak hendekli kaledir. İçinde ev ve cephâneleri dahi daha tamamlanmamıştır. Ama üçyüz kadar neferleri, dizdârı, Budin kale serdarı vardır. Varoşu, evvelce tamamlanıp, yüz adet tahta örtülü evleri, bir hanı, yirmi dükkânı vardır. Varoşu yeni yapıdır. Havası güzel ve hoş bir binâdır. Bağ ve bahçeleri hesapsızdır.

Bu kaleden çıkıp, Budin tarafına giderken hendek gibi bir dere içinden bütün Osmanlı askeri geçip, dört saatte (Can Kurtaran Palangası) na geldik.

Can Kurtaran Palangası :

935 (1528) Süleyman Han Bec (Viyana) kalesini kuşatırken şiddetli kış olup, İslâm askerinin harb etmeğe kudretleri kalmaz. Allah'ın emriyle bütün hazineler ve yükler Bec kalesi altında bırakılıp, hemen Süleyman Han hırka-i peygamberiyi ve peygamberimizin alemini alarak nice iç ağalarıyle topçeken camuzlarına binip, Nemet-oyvar altından Rab nehrini geçer. İstolni Belgrad'a uğrayarak Bec kalesinden altı gün altı gece o şiddetli kışda bu Can Kurtaran denilen yerde Kovin adası önünde durup, Süleyman Han bir kayık ile Kovin adasına geçip vezirlerine buyurdular ki :

(Buraya can kurtaran deyiniz. Biz Bec kalesinden buraya İslâm askeriyle gelip, can kurtardık. Bir daha benim askerimden ve evlâdımdan niceleri Yanık kalesini geçince bu Cankurtaranda can kurtaralar. Tiz, burada bir kale yapın.)

Diye ferman buyurunca emri üzerine yapılmağa başlandı.

Can Kurtaran Gâzîleri :

1073 (1662) senesinde Avusturya imparatorunun kışkırtmasiyle bu kaleye Zirin-oğlu kırkbin askerle gelip, döverek yakarım zannetti. Bazı yerlerini delerken kalede kuşatılmış olan gâziler görürler ki, Budin'den imdat yok. Çünkü bütün Osmanlı askeri Erdel vilâyeti gazâsında... Ne çâre? İmdattan ümid kesip, bir gece bu kırkbin düşman askeri horlayıp, yatarken bu gâzîler kadın ve çocukları ile ikibinaltmış adam olarak, dal - satır, kale kapısından dışarı çıkıp, cânı gönülden (Allah Allah) diyerek düşmana kaleden bir yaylım top ve tüfenk atarlar. Düşman can havliyle uyanırken sersemlik halinde onlara öyle kılıçlar vururlar ki, târifi mümkün değildir. Düşman bu gece baskınını görüp, kimi kendisini Tuna nehrine

atar, kimi çıplak dağlara düşer, kimi de atına binip, kaçar. Çadır ve yükleri, mal ve hazineleri Can Kurtaranlıların elinde kalıp, esirleri ve bir kısım ganimet malını bu hakîr Erdel gazâsında iken serdar Ali Paşaya göndermişlerdi. İşte bunun içindir ki, bu Budin serhadlerinde Cankurtaran gibi pürsilâh ve cephâneli zengin kale yoktur. Hâlâ yedi adet Hersek banları (Cankurtaranlı) diye ah edip, inlerler. Şimdi bu seferde sadrâzam Can Kurtaranın dizdârına, bölük ağalarına ve beşyüz adet kale neferlerine yetmiş adet sırmalı kıymetli hil'at giydirdi. Gâzîlerinin başlarına kendi eliyle gümüş çelenkler sokup, bütün serhad halkı arasında onları itibarlı etti.

Can Kurtaran Kalesinin Yeri ve Şekilleri :

Tuna nehri kenarında bir geniş sahrada dört köşe gayet sağlam dolma rıhtım bir palangadır. Ama her meşe ağacını bir adam güçlükle kucaklar. Kalın meşe ve palamut ağaçlarıdır ki, bu kadar zamandan beri abanoz ağacına dönmüştür. Hatta düşman bu kadar zaman balyemez topları ile dövüp, gülleleri iki direk arasına deyip, kaybolmuş... Tâ bu derece sağlam palangadır. Hendeği gayet derin, geniş ve çetindir. Bütün top mazgalları hendeğe bakar. Zira bu ağaç kalelere düşmanlar gelince hendeklerinden korkarlar. Onun için bu kalenin hendek kenarında bir kat direklerden şaranpa ve metrisler vardır. Düşmanlar hendeğe gelmesin diye gâzîler bir hayli zaman bu şaranpalarda cenk ederler. Üç kapısı vardır. İkisi Tuna nehri kenarında doğuya açılır. Bu kapılar önünde hendekler üzerinde zincirli asma köprülerin başında lonca köşkleri vardır. Bu kale içinde yüzelli adet daracık evler vardır. Sokakları da dar ve her sokak başında bir bent var. Süleyman Han câmii, cephâne mahzenleri, tahıl anbarı var. Bu kalenin Tuna kenarı köşesinde bir viran kilisesi olup, içinde kereste ve diğer şehrin levâzım-ı mühimmatı doludur. Hatta kale içinde gâzîlerin çoluk çocukları birbirinden asla kaçmazlar. Çünkü hepsi birbirinin akrabasıdır. Onun için birbirlerinden utanarak cenk meydanında bahadırlık gösterirler. Bu kale içine dışarıdan adam girip, evlenemez. Meğer dışarıdaki varoşdan ola...

Can Kurtaran Varoşu :

Bu da bir sarp yalın kat palangadır. Yüzelli kadar evi vardır. Sarp hendekli, bir hanlı, yirmi dükkânlı, mâmur, dar, bolluk ve serhad kalesidir. Suyu ve havası lâtif olup, bağ ve bahçeleri çoktur.

Kovin Adası :

(Bu adanın Macarca adı Çepel'dir.) Bu serhad halkı bu adaya (Kovun) derler. Osmanlılar ise buna (Koyun Adası) derler. Doğudan batıya

uzunluğu altmış mildir. Enliliği bir fersah kadardır. İçinde yedi parça mâmur köyleri ve nice yüzbin hayvanları ve Can Kurtaranların binlerce bağları vardır. Bir ahbap ile Can Kurtaran'da atlarımızı bırakıp, gemilere binerek bu adaya geçtik. Burada Eğri fâtihi zamanında Derviş Paşa askeriyle Macarlar arasında büyük bir cenk olmuş ve Macarlar Anadolu Celâlileri tarafından yerle bir edilmiş ise de bizden de nice erler, bilhassa Derviş Paşa-zâde gibi yiğitler kırılmıştır. Bu cengi serhadliler destan gibi söylerler. Sonra Derviş Paşa bu meydan muharebesi üzerine Budin serdarı olup, bu adaya kayıkla geçip, askerimizin bozulduğu yerde ciğerpâresine ve diğer gâzîlerin üzerine türbeler ve bir yüksek köşk yaptırmıştır ki, hâlâ ziyâret yeridir. Bu ziyâret köşkünün sütunu üzerine şu ibretli beyitler yazılıdır:

Hakîm-i mutlakın ger olmasa bir işte tedbiri
Müfîd olmaz hezar ebâb-ı aklin rey ve tedbiri
İnâyet eylese bir bendesîne Hazret-i Mevlâ
Savab olur hatâsı, hem kemâli noksan ve taksiri
Saâdet ister isen ehl-i teslim ü tevekkül ol
Kabul et can ile derviş, bu pend-i Hazret-i Pîri.

Bunu dahi paşa kendi yazısiyle yazmıştır. Bu adada bir kale yapılsa bütün Tuna yalıları emniyet üzere olurlardı. Hakîrin kısa aklınca yapılacak kale bu adanın Budin tarafındaki ucunda olsa Tuna nehrinin iki tarafından Budin dut kayıkları geçmezdi. Bu adanın bağının meyvesi Osmanlı ordusunu doyurdu. Buradan kalkıp, kuzeye iki saat giderek Erçin palangasına geldik.

Erçin Palangası:

935 (1528) tarihinde Erçin adlı bir mirizvâ bunu gazâ malı ile Allah rızası için yapmakla bu isim verilmiştir. Ama 1072 (1661) senesinde Hakîr Erdel'de iken (Zirin oğlu) nun yaktığı güzel kalelerden biri de budur. Sonra İsmail Paşa Budin kalesini yeniden yapıp, evvelkinden daha sağlam yaptı. Bu kale içinde elli adet tahta örtülü nefer evleri, cephânesi, anbarları, hünkâr câmii, doğuya bakan bir kapısı var. Bir tarafı çetin hendektir. Ve hendek tarafı yüksek bayırdır. Düşman bu kaleyi buradan vurur. Hâlen ikiyüz neferleri ve dizdarı vardır. Top ve cephânesi yoktur. Taşra varoşu bir bayır yerde olup, ancak hendeği kalmıştır. Bir yeni hanı, kırk adet dükkânı vardır. Bu harab varoşun hendekten dışarısı baştanbaşa bostandır.

Buradan kuzeye dört saat gidip, (Hamzabey palangası) na vardık. Bunu Süleyman Hanın fermanı ile (Şimontorne) kalesi beyi Hamza Bey yaptırmıştır. Sonra Zirin oğlu yaktığından Budin veziri İsmail Paşa, sad-

râzamın Yanığa geleceğini duyup, reâyâ ve berâyâyı biriktirerek yeniden yaptırmıştır. Dizdarı, üçyüz neferleri var. Kale içinde yirmi tahta örtülü ev ve câmii vardır.

Buradan yine askerle beraber kalktığımız vakit büyük alaylar tenbih olundu. Osmanlı kanunu üzere İslâm askeri cebe ve cevşene bürünüp, Budin sahrasının Kile ovası denilen yerde küme küme bütün beylerbeyileri, vezirler, vükelâ ve Divân erbabı ile giderken Budin ahalisinin küçük ve büyüğü serdar-ı muazzamı karşılamağa çıkarak Budin'in (Onyedibi) kulu dahi pürsilâh kat kat selâma durup, (Yüzyetmiş adet namlı ağaları sadrazamın özengisine yüz sürüp, diğer neferler adab ve üzere durdular.) Asker bu alay ile gitmekte iken Tuna nehri üzerinde bin parça zahire gemileri uygun havada yelken, flandıra sancaklarını açarak heybetle gelmekte idiler. (Budin), (Gürz İlyas), (Baruthâne) kaleleri görününce kaleler evvelâ peygamberin sancağına ve sadrâzama Gürzilyas'dan başlıyarak o kadar top ve tüfenk şenlikleri ettiler ki, yer ve gök siyah duman içinde kaldı. Ve bu toz arasında kaleler parıldayıp, burç ve bedenleri tuğ, sancak, bayrak ve flândıralar ve nice yüz parça toplarla süslü idi. Budin kalesini gördüğümden dolayı Allah'a şükredip, dilediğim gibi temâşâ edebilmem için duâ eyledim. Otuzbeş senelik seyâhatim esnasında bir yüksek, büyük kale görmemiştim. Sadrâzam büyük alay ile Budin altındaki Kile otağına inince kaleler attıkları toplarla yeri ve göğü titrettiler. Biz dahi İbrahim Paşa efendimizle memur olduğumuz kolda çadırımızla durduk. Hemen yaya olarak Budin kalesinin temâşâsına koyuldum.

MACAR HÜKÜMDARININ TAHTI, SAĞLAM VE METİN BUDİN KALESİ

Lâtin ve Macar tarihçilerinin söylediklerine göre; bu kale Hazreti Peygamberin doğumundan 782 sene önce yapılmıştır. Elden ele geçip sonunda Macarlara hükümet merkezi olmuştur. Osmanlılar Anadolu'ya sahip olup düşmanlarıyle çarpışa, çarpışa Süleyman Han devrine gelmişlerdir. Süleyman Han, Belgrad kalesini alınca Macarlar bütün güçleriyle Budin kalesini daha sağlam ve kuvvetli hâle getirdiler. Her taraftan yardım istediler. Budin'in korunması için yüzbin asker hazır ettiler. 932 senesinde Süleyman Han üçüncü seferinde, Mohaç ovasında Macar kralı Layoş'u yenilgiye uğratınca Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa da hemen Kurban bayramının üçüncü günü Budin kalesine sarıldı. Kaledekiler mecburen aman dilediler. Kalenin anahtarlarını, getirenlerle beraber Foldvar kalesi altında bulunan Süleyman Han'a gönderdi. Süleyman Han durumu haber alınca, ılgar ile Budin altına gelip şehir halkına aman verdi. Kalenin teslim alınması ve hazinenin korunması için onbin asker gönderdi Ertesi gün büyük bir merasimle Budin'e girdiğinde gördü ki, bir kale ki

gözler görmüş değil. Çarşı ve pazarı kat, kat ve ferah. Evleri ise işlenmiş san'at eserleri, sokakları mermerle döşeli ve geniş. Sonra kralın sarayına girdi. Tam yedi saat gezip, gördükten sonra buyurdular ki :

«Ah, ne olaydı bu saray, İstanbul'umuzda, Sarayburnu'nda olaydı.»

Sonra kralın hazinesine girip gördük ki; mal ve mülkün hesabı belli değil. Bütün bunlardan hoşlanıp der ki :

«Allah ile ahdim olsun! Bu savaş maliyle Kudüs'e bir kale, Medine-i Münevvere'ye bir kale yaptırayım. İstanbul'a kemerler ile su götüreyim.»

Sonra hazineden çıkarken bir levha görür. Alıp üzerindeki yazıyı tercüme ettiğinde kralın şu vasiyetini öğrenir:

«Ey, buraya benden sonra sahip olup, ayak basacak kimse! Beni hayır ve duadan unutmayıp, nâmım için hayırlar yap ve ocağımı söndürme! Ve oğlum Yanoş'u kral et. Beni ve oğlumu Ustolni Belgrad'a göm. Çok kale al ve sen de bu Alman'da benim gibi ol. Ben ki bütün bilgileriyle ün yapmış, zamanın tek kişisi Layoş kralım, (Laslo) kralın oğluyum. Anam, Gulya kralının kızı (Anna Asan) dır. Ocağımı söndürme. Allah'ın ruhu İsa da senin ocağını söndürmesin.»

Süleyman Han hayrette kaldı. Kral Layoş'un bataklıkta bulunan cesedini Ustolni Belgrad'a gömdürdü. Üzerine turna telleri ve şahin ciğaları gönderip diktirdi: «Tez kralın oğlunu getirsinler» diye fermân etti. Kral Layoş'un karısı (Hemadya) aslı kraliçe altınlara bürünmüş olarak geldi. Başına siyah mâtem tülleri örtmüş, kendisi de sararıp, solmuştu. Sağ elinde oğlu Yanoş olduğu halde Süleyman Han'ın huzuruna gelip dedi ki :

«Bunun babasını öldürüp mal ve mülkünü almak hüner değildir. Şehinşah ve imparatorlar arasında pâdişahlık oldur ki zengin ve fakir herkese hörmet, yetim ve yetimelerine merhamet ederler. Al şimdi kendi öksüz garibini!»

Sonra, çocuğu Süleyman Han'a bırakır ve kendisi de geride durur. Süleyman Han bu yiğit çocuğu görünce merhameti coşar, çocuğu yakasından sarılıp manevî oğlu yapar. Budin krallığını kendisine verir. Annesini de kral kızı olduğu için kaleye nâzırların nâzırı, Macar büyüklerini de vezir yapar. Bütün divan erbabına bu iç kalede büyük bir ziyâfet verir. Gâzilerin büyük ve küçüklerine derecelerine göre birer hil'at giydirir. Bütün bey ve mirmiranlara yüksek mevkiler ihsan eder.

Bütün bu olayları anlatan merhum babamız anlatmıştır (1). Ziyâfet-

(1) Evliya Çelebi'nin anlattıkları doğrudur. Ama naklettiği olayda adı geçen kimselerin isimleri yanlıştır. Süleyman Han'ın korumasını isteyen Macar kralı Yanoş'tur. Bunun karısı kraliçe İzabel ve oğlu Yanoş Jigmond idi. Yanoş, kral Ferdinand'a karşı Süleyman Han ile anlaşma yapmıştır. Kral Yanov vefatından önce yetim çocuğu Yanoş Jigmond için Süleyman Han'ın korumasını rica etmiştir. (Macar bilgini Doktor Kraçson)

ten sonra Süleyman Han, kral Layoş'un hazinelerini yedibin aded, derilere sarılı sandıklara doldurtur. Birçok cephâne ve değerli eşyayı, işlemeli tahtları, yüzlerce işli pencere kapağı ve kapıları, tunçtan yapılma ve altın yaldızlı melek heykellerini, tunçtan eski kral heykellerini, şimdi halen İstanbul'da Ayasofya câmii mihrâbının sağında ve solunda bulunan şamdanları, daha bunlar gibi birçok değerli eşyayı alıp, gemilerle İstanbul'a gönderir. Heykelleri Atmeydanı'na koyup halka gösterirler. Budin'in nice balyemez toplarını da Belgrad kalesine gönderir. Hristiyan, Yahudi ve diğer birçok bilgin ile üçbin kişiyi İstanbul'a gönderip Galata, Edikule ve Hasköy'de evler verip oturtur. Kral Yanoş'un yanına Budin'i koruması için yirmibin asker koyar. Kendileri de saâdetle Tuna nehri köprüsünden geçerek Peşte ovasında konaklarlar.

Kemâl-zâde Ahmed Efendi, Ebussuut Efendi, Kazasker şâirlerin sultanı Bâki Efendi ile görüşme yaptı. Düşmanın bir daha bu kaleye yaklaşmaması için yukarı kalesi içine yetmiş seksen yerden ateşler vurup berbâd ederler. Halen bu harâb olan dönlerin kalıntıları durmaktadır. Süleyman Han İstanbul'a döndükten sonra bütün Macar kralları hased edip: «Süleyman Han Budin'i küçük bir çocuğa verdi. Macar hükümeti bir kadın elinde kaldı. Mesih milleti bu günlere de mi kaldı?» diye aralarında dedikodular oldu. Bazıları da tamah edip: «Ah, bütün krallar Budin'de Yanoş'u çocuk diye adam yerine komayıp itaat etmemektedirler. 934 tarihinde yedi yerden Budin kalesini kuşatıp, döğmeye başladılar. Bu sırada Zigetuar bânı olan kral Salando, bir bahane ile içeri adam gönderdi. Süleyman Han'ın Yanoş'a ihsan ettiği (Korona) adlı tacı istedi. «Eğer tacı bana verirseniz Budin altından kalkıp giderim, yoksa yerle bir ederim» diye haber gönderdi. Pazon kalesi kumandanı da gizlice hisarda bulunan Layoş'un karısına haber gönderip: «Eğer bana gelirsen Budin'i dövmekten vazgeçip alarga duralım.» der. Kısacası her biri bir fesatlığa düşer. Kaleye de aman ve zaman vermeyip güm, güm döverler. İçeride melike kadının fendi diye meşhur hileler yapmaya mecbur kalır. Daha önce kendini isteyen krallara ve tâcı isteyenlere haberler gönderir. Her birine gönderdiği mektupta bir asılsız vaadde bulunur. «İsa ve Meryem Ana şahit olsun, sana varıp, nikâhlın olurum. Tâc ve taht sahibi bağımsız kral olursun. Ama Erdel'de olan kardeşim gelinceye kadar kaleyi dövmeyip, lağımlar açmayıp, kaleden alarga durasın.» şeklinde gizlice gönül alıcı mektuplar gönderir. Krallar da bu mektuplara inanıp kimi hastalığını bahane edip, yüz çevirir ve kaleyi dövmez, kimisi: «Bir rüya gördüm. İsvet Nikola istemez» diye, kimi cephânemiz az diye, elhasıl her biri birer bahâne ile Budin'i dövmekten vaz geçerler. Kimi eski Budin'de, kimi Gürz İlyas tepesinde, kimi de Mohayid bayırında dururdu. Bir kral da Ersek çayırında çadır kurdular.

Beri tarafta akıllı ve ileri görüşlü kadın derhal, kuşatılmış olduğunu

ve perişan durumu önce Bosna ve Rumeli vezirlerine sonra da Süleyman Han'a yazıp:

«Pâdişahım, çırağın ve oğlum Yanoş kalen Budin elinden gidiyor. Şimdi yedi kral dövüyor, yetiş pâdişahım, elaman! elaman!»

Diye feryad mektupları pâdişaha vardığında meğer Süleyman Han Budin tarafları savaşına çıkalı iki ay olmuş. Pâdişah derhal gayret ve himmet edip yol alır. Beri tarafta ise daha önce civar kaleleri itaat ettirmeye giden askerlere kumandan olan Kâsım Paşa, Budin'in kuşatıldığını haber alır almaz üçbin yeniçeri, üçbin kendi askeri ve onbin Kral Yanoş'un Macar askeri ile Peçevi kalesinden kalkıp, geceleyin korkusuzca Budin'e girer. Böyle yardım ve erzak geldiğini gören Budin halkı tâze can bulur. Sabahleyin Nemse Çasarı olan kral Ferdinand görür ki, kaleye yardıma gelen arabalar Budin etrafını tutmuş, kalenin burç ve baroları üzerine bayrak ve sancaklar dizilmiş, Türk askerleri ile kale bedenleri süslenmiş! Kalede hemen Osmanlı ve Macar askerleri hazırlanır. Semendire beyi Yahya Paşa oğlu Mehmet Bey, Bosna beyi Hüsrev Bey ve sadrâzam askerleriyle Rumeli askerinden kırkbin seçkin asker Budin altında toplanır. Hepsi birden «Allah» diye yürüyüş yapınca kale içindeki gaziler ile Kral Yanoş'un askeri de harekete geçer. Bir kısmı içeriden çıkıp bir kısmı da dışarıdan yürüyüşe geçip, kaleyi kuşatanları ortaya alarak kıra, kıra kimini Tuna'ya döktüler, kimini de esir alıp, Budin'i kurtardılar. Bolca ganimet mal ve esir aldılar. Sonra yardıma gelen askere Mehmet Bey ile Hüsrev Bey kumandan olup, Tuna köprüsünü geçerler. Peşte kalesinden yarar ve şöhretli klavuzlar alıp, Hatvan, Holuke, Boyak, Semendire, Suçak, Kermat, Deregül kaleleri ile Netre nehrini geçerler. Nograd ve Netre kalelerini, oradan dönüp Oyvar ve Komran kaleleri altını çalkalıyarak, elekten geçirip, birçok ganimet malı ile kırkıncı gün Ciğerdelen adlı kaleden Tuna nehrini gemilerle geçtiler. Estergon kalesine selâmetle girdiler. O zaman Estergon kral Yanoş'a bağlı idi. Sonra burada ganimet mallarını bölüşüp, akşam vakti gelmeden vatanlarına gittiler...

İslâm askerleri Budin altından gittikleri gibi, kaleyi korumakla görevli olanlar Budin kralı Yanoş'un yanında kaldılar. Hersekliler ve Hırvatistan beyleri, yediyüzbin asker ve tam yediyüz balyemez topla Budin önüne geldiler. Metrisler kazarak Budin'e o kadar top güllesi vurdular ki; sanki gökten lânet yağmuru yağardı!... Kral Yanoş bu durumda kırk gün kuşatmaya dayandı. Sonunda gördü ki kış mevsimi olduğundan bir taraftan yardım gelmiyor, gelse de geç gelir, kalede bulunan koruyucu İslâm askerleri ile görüşüp, mecbur kalıp, kaleye aman bayrakları diktiler. Aman ile Kral Yanoş ve diğerleri silâhlariyle Budin'den çıktılar. Peş-

te kalesi köprüsünü geçip, Erdel kralı olan kaynatasına gittiler. Erdel habercileri ile bu perişan hali pâdişaha bildirdi. Erdel'de ikiyüzbin kadar asker toplamağa başlarlar.

Bu kötü haberi alan saadetlû pâdişah hemen pâdişah tuğlarını ve cephâneyi önüne çıkartır. İlkbaharda ordu ile sür'atle Sofya'ya varır. Nemse Çâsârı Ferdinand'a:

«Er isen, Kral Layoş gibi seninle Mohaç sahrasında veya Budin altında Kile ovasında görüşüp, kırışalım!»

Diye bir mektup yazıp bir kapıcı ile gönderir. Bir mektup da Erdel'e kaçan Budin kralı Yanoş'a yazıp:

«İkiyüzbin asker ile orduma gelsin.»

Der. Tatar Han'ına da çizme pahası onikibin altın gidip:

«İkiyüzbin asker ile gelip Budin altında benimle bulaşasın.»

Diye mektup gönderilir. Sonra Sofya'dan Rumeli veziri ile sadrâzam kırkbin asker ile daha önce öncü asker alıp giderler. Peşlerince de vakarlı pâdişah onbirinci gün cennet gibi Belgrad'a, oradan sekiz günde Ösek kalesine gelir. Oradan kırk parça gâzi top alıp, onüçüncü gün Mohaç ovasına varır. Süleyman çırağı Kral Yanoş da ikiyüzbin asker ile İslâm ordusuna katılır. Sonra saâdetlû pâdişahın huzuruna gelir, otağın önünde yaya olarak pâdişahın yüzünü görünce yedi, sekiz yerde yeri öper. Huzura gelip etek öpen zavallı Kral Yanoş, hemen hıçkıra, hıçkıra ağlamaya başlar. Sonra altın bir taht'a oturması fermân olunur. Nice sohbetlerden sonra bir hil'at giyip kendi çadırına gider.

Yine o gün düşmanı ovasına ikiyüzbin Tatar askeri ile Cengiz oğullarından Mehmet Giray Han gelir. O da edep ve erkân ile deniz gibi Osmanlı askeri içinde gezerken, pâdişahın otağına doğru yürür. Osmanlı askerinin büyüklüğünden yıldırım çarpmış gibi tir tir titreyerek geldiğinde Süleyman Hân eski adetleri üzere Han'ı ayakta karşılayıp, öpüşüp, görüşüp: «Safâ geldin, Han kardeşim!» diyerek, altın ve mücevherli taht'a oturdular. Bazı konuşmalardan sonra Süleyman Han buyurdular ki:

«Han kardeşim, sana fermânım olmuştur ki; hemen bu sahrada konmayıp, Budin'den içeri Macar diyarlarını harâb edip gidesin.»

Deyip Hâna bir samur libâce, iki altın sırmalı hil'at verip başına da bir tuğ koydu. Hân dışarı çıkınca, o an sefer borularını çaldırıp kâfir ülkesine gider. Beri tarafta Sultan Süleyman, Mohaç ovasından kalkıp beşinci gün Budin kalesi altında deniz gibi askeri ile karargâh kurdu. Bütün asker ovayı, dağı ve taşı süslemişti. Merhum Pederim anlatır ki:

«Ne zaman ki, akşam vakti olurdu, bütün hayvanları sulamağa götürürlerdi. Hayvanlar susuzluklarını giderirlerken Tuna nehrinin aşağı, ordu tarafına, İslâm ordusunun son bulduğu yerden yüksekliği beş zira kadar eksilirdi. Tâ o kadar çok büyük baş hayvan vardı.»

936 senesi Muharrem ayının birinci günü, Padişah, Budin altında ordu ile konakladığında İslâm askerleri akşam vakti kaleyi kat, kat kırk defa sardı. O gece metrislere girip, balyemez topları da gerekli yerlere yerleştirdlier. Muharremin dördüncü günü, seher vakti, bütün toplar bir fitilden ateş verip, kale duvarlarının birçok yerinde araba girecek kadar delikler açtılar. Her taraftan yürüyüş yapılacağı esnada kale içinde bulunanlar anladılar ki; bu kale Osmanlıdan kurtulmaz. Hemen hepsi «El'-aman, el'aman, ey Osmanlı padişahı!» deyip kalenin burç ve barolarına kırmızı bayrakları diktiler. Amanları kabul olundu. Hepsi silâhsız olarak, perişan halde uğursuz yerlerine gittiler. Fakat kaleden çıkarlarken de hâinlik edip birkaç gâziyi şehit ettiler. Meğer Allah'ın hikmeti varmış «Bre adam şehit ediyorlar» denilince hemen bütün askerler satır çekip, bir anda yetmişbin kâfiri ateş saçan kılıçtan geçirip, kellelerini uçurdular!...

Bu şekilde Budin kalesi tekrar, üçüncü defa ele geçirildi. Kalenin korunması için, yirmi oda yeniçeri askeri ile Elbasan beyi Hasan Bey tâyin olundu. Krallığı da yine çırak olan kral Yanoş'a verildi. Bütün devletin hayırını isteyenler: «Padişahım, bu kaleyi bir vezirine ihsan eyle ki devamlı kalsın. Tâ ki İslâm askeri diğer bir fetihte bulunsun!» dediler. Süleyman Han buyurdular ki: «Allah'ın emri ile onun da zamanı vardır.»

Budin'den kalkıp, batı tarafında eski Budin toprağında konaklanır. Yetmiş parça kaleden Tata, Papa, Paluta, Siprem, Çıpka, Çobaniçse, Samartin ve bunun gibi kaleleri ve palangaları fethedilir. Kış yaklaşırken, Bec kalesini sardılar. Hattâ geriden gelen İslâm askerleri (Gör) kalesini yaktıkları için kalenin adı (Yanık) kalmıştır. Süleyman Han, Bec'i kuşattıkta, son derece sarp kale olduğundan fetih uzadı. Günden güne kış şiddetlenip, gâziler kar altında kaldılar. Sonunda kuşatmanın yirminci günü kaleden vazgeçildi. Dert, güçlük ve belâ ile safer ayında zafersiz olarak Cankurtaran adlı yere gelindi. Oradan da Budin'e döndüler. Budin Kralı Yanoş, Padişahın atının üzengisine yüz sürüp, hil'atlar alıp takdir kazandı. Bu sevinçli seferde Estergon kalesinden İskender tâcı alınıp, Budin Kralı Yanoş'a ihsan olundu. Sonra Süleyman Han, Peşte önünden Tuna köprüsünü geçti. O şiddetli kışta Geçkemet ovasında gidip, Varadin kalesi köprüsünden geçilerek İstanbul'a varıldı. Beri tarafta Almanlar, Süleyman Han'ın Bec kalesini almayarak geri dönmesini askerin zayıflığına vererek, bu defa üç kral onüç kere yüzbin asker ile Budin üzerine yürüdüler.

Kral Yanoş, casusları ile Bec kralı Ferdinand ve diğer üç kralın Budin üzerine geleceklerini haber alır. İskender tâcının Budin kralında olmasından dolayı, diğer dört adet kral kendisine bağlı olarak, Budin altında ve kale içinde savaşa hazır oldular. Kral Ferdinand, Budin yakının-

daki Kızılsaha denilen yere gelip, çadır kurdu. Kral Yanoş ansızın Ferdinand'ı baskına uğratıp öyle bir şiş ve tüfek vurmuştur ki; askerin çoğu mallarını bırakıp kaçtılar. Ferdinand güçlükle Estergon kalesi altına düştü. Orada da kendisini kaleye sokmadıkları için Tuna'yı geçip Ciğerhisar'da biraz dinlendi. Kral Yanoş bu kadar ganimet malı ile Budin'e döner. Alınan malların kıymetlilerini ve kendinin iltizamından olan haracını Süleyman Han'a gönderir. Budin kalesinde adâlet, halk ile iyilik ve ülfet ederek kalenin imâretine gayret gösterip Süleyman Hân'ın gölgesinde bağımsız kral olur.

948 senesinde Kral Yanoş, Budin içinde yaşarken bir gece ölür. Orada bulunan Elbasan Beyi, sekban başı ve kırk oda yeniçeri Kralın bütün mallarına ve hazinesine el koyar ve İstanbul'a «Kral öldü» diye haber gönderirler. Nemse çâsârı Karul, Çeh çâsârı Vibkoş haber alıp: «Budin, kralsız bir kadın elinde kaldı!» diye yine baş kaldırıp: «Bre Osmanlı gelmeden, Türk'ün ellerine girmeden!» deyip, acele dörtyüzbin askerle Budin üzerine geldiler. Yetmiş yerden kaleyi dövmeğ başladılar. Hemen içeriden ölen kralın karısı ve annesi, sekban başı ve Elbasan Beyi kaleden kemendler ile adamlar indirip, su yollarından Tuna ile yüzgeç adamlar gönderip İstanbul'a, Bosna ve Rumeli'ne haberler gönderdiler. Haber götüren casus, Rumeli askerine Ösek'te ve Sadrazama da Belgrad'da rastlar. Saâdetlû padişah da önce giden haberi alıp Edirne'ye gelmiştir. Budin'in kuşatılma haberini alınca gece, gündüz yol alıp gider. Yirminci günü Bosna, Rumeli ve Sadrazam kulları Budin altına varıp, çadır kurarlar. Ama Budin içinde bulunanlar son derece güç durumda olup, top ateşlerinden kalenin burç ve barolarında tıkıntılar, duvarlarında da araba girecek kadar delikler olmuştu. Sadrazamın geldiğini gören kaledekiler yeniden şevke gelip kalenin yıkılmış olan yerlerini rıhtım ile doldurdular ve düşmana göz açtırmaz oldular. Kaleyi kuşatan krallar da İslâm askerinin Budin altına gelip konduklarını görünce hep bir yere toplanıp hücum ettiler. Yaka, yakaya büyük bir cenk olurken, hisar içindeki İslâm askeri ile kral askeri kaleden çıkarlar. Kralların metrislerini basarak bütün cephâne ve toplarını kaş, göz arasında kaleye taşıdılar. Sonra düşmanın ardına geriden kılıç vurmağa başladılar. Düşman gördü ki iki asker arasında kalıyor cenk meydanında topa tutulmuş maymuna döner. Bir kere kaçamak vererek askerini metrisleri tarafına, savaşa çekmek istedi. Fakat sadrazam öyle bir cenk etti ki dillere destândır. Ama düşmanın ardı kesilmediğinden bir an ağırlık kazandı. Sadrazam var kuvveti pazuya verip düşmanı yerin dibine salarken Âlemlerin güneşi pâdişah hazretleri de ellibin seçkin asker ile cengin üzerine yetişip, düşmanı perişan etti. Düşman gördü ki; askerin ilerisi geliyor. Hemen korkuya düşerek dağlara ve ovalara kaçmaya başladılar. Kırkbin kadarı can pazarına düşüp at ve ağırlıklarıyla Tuna'ya baş vurdular. İslâm askeri de

şenlik yaparak su içindeki düşmana dolu gibi kurşun yağdırdı. Binlerce kaçak da Eski Budin'de bulunan gemilerine varıp, her gemiye doluşup alarga ettiler. İslâm askerleri de geride kalan bütün malları aldı. Kayıklar ise zâten Tuna içinde yokuş yukarı gidemiyeceklerinden nehrin karşısındaki tepe ve içkaleleri tarafından ve beride Eski Budin tarafından dalyan boylu tüfeklerle kayık ve şaykalardaki kaçaklara kurşun serptiler. Kimse kürek çekmeğe baş gösteremeyip, gemiler Tuna kenarına geldikçe, İslâm askerleri düşmanı yakalayıp, bağlayıp yirmibin esir aldılar. Süleyman Han esirleri getiren gâzilere ihsanlar verdi. Oniki günde dağları temizleyip birçoğunun başına cıgâlar ve turna telleri dikti. Yiğitlik gösterenlere hil'atlar, tımarlar ve zeâmetler ihsan etti.

Bu şekilde 948 senesi Rebiulâhir ayının yirmidokuzuncu günü Budin kalesini kuşatmadan kurtardı. Askerleri kalenin onarılmasına çalıştırıp metin bir kale haline getirdi.

Süleyman Han Budin'i dördüncü defa bu vartadan kurtarmıştı. Öyle ikide birde Budin'in yardımına yetişmekte İslâm ordusuna büyük dert olmaması için Budin kalesini bir vezir idaresine vermeyi istedi. Görüşmeler yapıldıktan sonra ölen kralın cesedini Kızılsaray kilisesinden çıkarıp İstolni Belgrad'a gönderdi. Sonra toplantı yapıp, kralın annesi ile karısı (İzabel Asan) adlı kadını ve oğlu (Jigmond Yanoş) adlı üç yaşındaki çocuğu divan-ı hümâyuna getirdi. Kralın karısına buyurdu ki:

«Senin kralın Yanoş benim çırağım ve manevi oğlum idi. Bu küçük oğlu da benim çırağım ve oğlum olsun. Bu oğlana Erdel vilâyeti krallığını ihsan ettim. Sen onun anası ve Erdel kralının kızısın. Baban hâlâ Erdel'de kral olup ihtiyar ve kötürüm olduğundan vilâyeti idâre edemiyor. Sen oğlunun vekili ve vilâyetin nâzırlar nâzırı olup, her sene Erdel haracını gönderesin. Şimdi kaynananı da alıp Erdel'e gidesin.»

Kadına bu nasihatleri ettikten sonra oğluna yüksek bir sorguç, işli altın bir iskemle, nakışlı bir topuz; melikenin başına işli bir taç ve kaynanasına da altın işli hil'atlar giydirdi. Sonra:

«Yürü, Allah işini kolaylaştıra.»

Dediğinde kadın dedi ki:

«Padişahım, çırağın olan oğlum daha küçüktür. Erdel vilâyetine yalnız gitmek olmaz. Oğlum senin gibi büyük şan sahibi bir padişahın çırağı, Budin kralının oğlu ve şimdi de Erdel kralıdır. Bize kırk, ellibin asker ver. Erdel diyarına oğlumu gösterişle götürsünler.»

Süleyman Han, kadının güzel sözlerini dinleyince bütün Rumeli eyâleti askeri ile Kâsım Paşa'yı Erdel'e kralı götürmekle görevlendirdi. Kadının bu düşüncesini beğenerek kendisine hil'at giydirip kraliçe Yanoş adını verdi. Kraliçe, Erdel'e gidince Süleyman Hân, Budin'e henüz sâhip

oldu. Kalenin burç ve baroları üzerine bilginleri, imam ve müezzinleri çıkardı. Bütün gâziler gülbank-ı Muhammedî çektiler. Yedi yaylım top ve yedi yaylım da tüfek atışı yapılıp yeri ve göğü sarstılar. Bütün kiliseler temizlendi. Mihrâbları Mekke'ye çevrildi, minberler yapıldı. Önce hutbeyi hünkâr imamı olan Ebusuûd Efendi öğrencilerinden Nurullah Efendi okudu. İmamlığı o zamanın kazaskeri olan Ebusuûd Efendi yaptı ve namaz Fethiye câmiinde kılındı. Pederimizin anlattığı üzere; İslâm askeri o cuma öyle kalabalık imiş ki! kale dolduktan başka bir saatlik yerlerde dağ ve bayırlarda tâ (Gül Baba) tepesine kadar her yer cemaat imiş. İlk defa burada Gül Baba ruhunu teslim etmiş. Süleyman Han, namazında hazır bulunup namazını Ebusuud Efendi kıldırdıktan sonra Budin toprağına defnedilmiştir. Gül Baba, Bektâşî fakirlerindendir. Fâtih, Bayezid, Selim ve Süleyman Han'larla bütün savaşlarda bulunan Gül Baba Al-i Ibâd'dır. O cuma günü Süleyman Han kendi devlet adamlarından Budin hâkimi olmak üzere bir vezir tâyin etti. Şöyle ki: O mübârek günde Bağdat veziri olan Süleyman Paşa'yı huzuruna çağırdı. Başına bir sorguç sokup, altına üç kat hil'at giydirerek:

«Üç adet tuğ ile serdar-ı muazzam ve müşir-i iftiharımsın. Tâ İstanbul'a gelinceye kadar bütün mirmiranlar senin emrinde ola. Hatta, benim İstanbul'daki Yedikule dizdârlığım bile boş olsa senin arzın ile tâyin oluna. Allah korusun! üzerinize bir düşman gelmeye, kuşatıldığında bana bir ulak ile haber gönderesin. Askerlerim emrine uyup gelsin. Benden sonra gelecek evlâd ve soyuma, vezirlerime ve ayânıma, hepsine vasiyetim budur ki: bu kânunumu kimse bozmaya. Çünkü bu Budin kalesini almağa çok emeğim geçmiştir. Budin uğruna altıyüzbin Muhammed ümmeti şehid olup, çok temiz toprağı şehidlerin kanı ile buladım. Budin sağlam bir kale olup, meliklerin hasreti ve Macarların tahtıdır. Bu kaleyi Allah'a emânet ettim. Süleyman Paşa'yı Budin'e nâzırların nâzırı ve Padişah vekili tâyin ettim. Paşam, basiret üzere, halkı sever olup herkes ile iyi geçin. Gâzilerime nimet ve ihsânın bol olsun. Budin kalesinde oturanlar faziletli ve uzun ömürlü olsun.»

Diye tam bir saat hayır duâ etti. Ferman ve tuğrayı Süleyman Paşa'nın eline verdi ve:

«Hıfz ve emânette ola. Ve Gül Baba Budin gözcüsü olup, himmetleri hâzır ve nâzır ola...»

Diye tembih edip, (Fâtiha) sûresi okundu. Sonra (Hayrettin Efendi) adında bir bilgini beşyüz akçe pâyesiyle molla, sekbanbaşıyı altıbin yeniçeriye ağa, ellibir cemâatten odabaşı Budin'e dizdâr, kırksekiz aded kale ağası onikibin nefer kale mustahfazı askeri ile onikibin adet tımar ve zeâmet neferi tâyin eder. Budin kalesinin eskisi gibi bütün eksiklerini ve ihtiyaçlarını, cephâne ve diğer ağırlıkları düzdü. Tam ve mükemmel olmak üzere binaltmış parça tophânesinin her yanı toplarla doludur. Kı-

sacası Süleyman Han, bu kalenin işini tamamlayarak 948 senesi sekizinci günü İstanbul'a hareket etmiştir. Budin hakkındaki bu kadar malûmatın hepsini Pederimizden dinlediğimiz şekilde yazdık. Zira bunları tarihleri her yönüyle geniş olarak yazmamışlardır. Bu savaşlarda bulunan pederimiz Saray kuyumcu başısı yâni Derviş-Mehmed Zılli, bin Kara Ahmed bin Kara Mustafa bin Yavuz Erin Ece Yakup bin Germiyan-zâde Yakup Bey'dir ki; o da Türk soyu Türk, Hoca Ahmed Yesevi soyundandır. Allah cümlesinin kabirlerini cennet eylesin. Şimdi esasa gelerek Budin kalesini gördüğümüz şekilde yazalım:

Budin kalesinin idarecileri: 1073 tarihinde tuğrakeş, üç tuğlu vezir hâkim İsmail Paşa'dır. Süleyman Han kanununa göre (88.000) akçe hâssı vardır. Cebelüleriyle dörtbin asker beslemesi kânundur. Adâlet üzere yıllık ikiyüz kese geliri olur. Ama suç ve cinâyet cezâları ve gelen hediyeler ile üçyüz keseyi bulur. Adâletli bir yerdir. Zira Kızılsaray duvarına Sultan Süleyman kendi yazısıyla:

Beyit

Gâziler meskenidir, bunda beyim gayr olmaz.
Bunda Zulm eyleyenin âkıbeti hayr olmaz!...

Yazıp altında (Bir saatlik âdalet yetmiş senelik ibâdetten hayırlıdır) hadisi şerifini de yazmışlardır. Mal defterdârının hâssı (10553) akçedir. Zeâmet kethüdâsının hâssı (10324) akçe, tımar defterdârı, kethüdâsı, hâssı (12899) akçedir. Defter emini, defter kethüdâsı, Çavuşlar emini, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar kâtibi, gedikli defter kesedarı, târihçi efendi, mahlûl kâtibi, ruznâmçeci, muhâsebeci ve kaleler tezkerecesi, nişancı mukâtaacı, şehir emini, gümrük emini, müfettiş efendi, şehir kethüdâsı ve kaleler yoklamacı ağası vardır. Budin eyâletindeki zeâmet erbabı (287), tımar erbabı (2391) dir. Alay bevisi, çeri başısı, yüzbaşısı, asker sürücüleri, kırk ağaları da var. Bu tımar ve zeâmet sahiplerinin uçbin akçede bir cebelüleriyle hepsi onikibin seçkin, silâhlı askeri olur.

Budin eyaletinin sancakları:

Budin sancağı, Sirem, Semendire, Seksar, Şimontorna, Üstolni Belgrad'ı Estergon Emanovgrad (halen macarlarm elindedir ama köy ve askerleri Osmanlı eline geçmiştir) sancakları. Bu sancaklarda silâhlı, tam onikibin asker hazır durur. Bir işarette Budin'in yardımına gelirler.

Budin ile komşu olan vilâyetler: Bu sancaklardan başka Eğri, Varat, Tamışvar, Bosna ve Kanije eyâletlerinden yirmialtıbin bahadır yiğitleri Budin'in korunması için gelip, Kile sahrasında sekiz ay bulunmaları kanundur. Paçka ve Laçka vilâyetlerinden de onbin askerin Budin'in yardımına gelmeleri görevleridir. Bu sözü edilen eyâletlerin idârecilerini de

Budin veziri tâyin eder. Şer'i hâkimine gelince: Beşyüz akçe mevleviyettir. İstanbul'dan gelme altın sırma keçeli mahzarbaşısı çavuş ocağından kethüdâsı, yeniçeri ocağından çukadarı ve Pazara gideni, yüz adet adamı, kapı nâibi, muhtesib nâibi, şehir içinde iki adet nâibi ve şehir dışında yedi aded nâibi olup, halkın önünde dâvâlara bakarlar. Mollasına her sene adâlet üzere her hüccete yirmidört akçe olmak şartiyle onbin kuruş gelir olur.

Tamamı yirmibir kazâ ve (1060) köydür. Budin eyâletinde üçyüzaltı parça kale ve palanga vardır On sancağına bağlı (3900) köyü var. İçinde bulunan hristiyanlar Budin'liye harac verirler. Eyâletinde (6.000.053) reâyâ haraca kayıtlıdır. Şehrin doğusunda Yanık kale tepesine varıncaya kadar Budin hududu uzunluğuna doğudan batıya 48 konak olup Yanık kalesi Almanya hudududur. Güney tarafından 20 konak Sava ve Boyana nehirlerine varır ki bura da Bosna eyâletiyle hududdur. Güney - batıda 4 konak olan Kanije kalesi yakınında ve Morava nehri kenarında Zerinoğlu ile hududdur. Batıda Paluta ve Çokako kaleleri yakınında Nemçe vilâyetiyle komşudur. Kuzeyde 2 konak olan bizim Estergon kalesi Tuna kenarında olup öte tarafı Orta Macar'dır. Poyraz tarafında üç konak aşırı Eğri vilâyetiyle, doğuda üç konak ötede, Tise nehri kenarında, Zigedin kalesi yakınında Tameşvar eyâletiyle komşudur. Budin eyâleti boydan boya gayet geniş olup, mukâtaacısı defterinde kayıtlı olduğu üzere her sene Budin kullarının mevâcibi (4060) kesedir. Şeyhülislâmı, nakîbüleşrafı, müfettiş efendisi, kapı kulu, yeniçeri dizdârı, sipâh kethüdâ yeri, üç oda kapı kulunu yöneten turnacıbaşı, cebeciler ağası ve yerli yeniçeri ağası vardır. Altmış aded muhteşem çorbacıları var. Yeniçerileri çeşitli çuka, dolama ve altın işlemeli üsküfler giyerler. Cadde üzerinde köşk gibi, işli odaları var. Gösterişli olsun diye son derece titizlikle döşenmişlerdir. Asesbaşısı, yerli subaşısı, çavuşlar ağası ve (3000) aded, başları mücevher zilli ve telli dîvan çavuşları var. Sağ kol ağası, sol kol ağası, yerli topçu başısı, cebeciler ağası, kumbaracı başı, barutçu başı, mühimmat başı, mimar başı, topdökücü başı ve kale mehter başısı da var. Bir idarecisi de Tuna kapudanıdır ki; ayrıca sancak, bayrak ve tuğ sahibidir. Elliiki parça fırkatelere, (2000) aded kaptan kulları dolup, Tuna üzerinde Banca, Praga ve Belgrad'a gelinceye kadar buraları yönetip, düşmana haydutluk ettirmezler. Yüksek dereceli kapudanlıktır. Muhtesib ağası bütün zenaatkârları yönetir. Bâcdarı, şehre gelen, gidenden pazar vergisi alır. Çete başı yöneticisi ayaklanma olduğu zaman düşman ülkelerine gidip, esir getirirler ve durumu öğrenirler. Kalafatçı başı da kapudanla birlikte gemileri kalafat eder.

Kalenin yeri :

Tunan'ın batı tarafında, yüksek bir tepe üzerinde, sert bir kayalıkta,

doğudan batıya doğru yapılmıştır. Nemçe krallarından biri yaptırmıştır. Gülbaba yerinden bakılınca badem şeklinde görünür. Ama Gezer İlyas baba dağından bakıldığında sanki Osmanlı başdarde kadırgası gibi görünür. Kızılhisar tarafı sanki kadırganın yüksek kıçıdır. Kale ortasındaki çarşının iki tarafındaki dükkânlar, kadırganın sağ ve solundaki mankalarıdır. Ortasındaki büyük yolu, kadırganın başındaki karina gibidir. Ulum Paşa kulesi burnuna doğru kadırganın kabağı gibidir. Kısacası hiç farkı yoktur. Çevresinin uzunluğu onbin adımdır. Kızılsaray'dan, tâ... Ova kapısına dek iki kat, kalın ve metin duvardır. Öyle rıhtım bina bir duvardır ki; üzerinde iki araba yan yana gidebilir ve atlar ile cirit oynanabilir. Zirâ benim ayağımla ellialtı ayak eninde idi. Ama bu kalenin batı tarafı uçurum ve bayırlı olduğundan hendeği yoktur. Hendeğe lüzum da yoktur. Zirâ o tarafı tamamen yalçın ve kayalardandır. Ama Bec kapısından dışarısı kaleden bin adım derinlikte geniş ve kesme kayadan hendektir. Bu orta kalenin çevre uzunluğu bin adımdır. Duvarları üzerinde tam doksan aded sarp ve işli kuleler vardır. Herbirinin ayrı adları ve ayrı nöbetçileri var. Yine bu orta kalede sözü edilen kuleler aralarında, gerekli yerlerde, onyedi aded büyük tabyalar var ki; her birine biner kişi sığar. At meydanı kadar ortaya çıkmış meydanlı tabyalardır. Sanki her biri birer Mardin seddidir. Her biri ayrı hesaplar ile yapılmıştır. Binanın ustaları bunların sert kayalarına öyle kazma vurmuşlar, öyle duvarlar yapmışlar ki; zamanımızın ustalarının onlar gibi kazma vurmaları mümkün değildir. Her kule ve tabyanın güzelliği ve zerâfetinin benzeri olmadığından ustası gelecekten endişe duyduğu için bu kale bir daha kuşatılırsa top ateşleriyle duvarları yıkılmasın diye bütün tabya duvarlarını kaplumbağa sırtı gibi eğri yapmış. Top güllesi çarptığı zaman kayarak sekip gider. Duvara hiç etki etmez. Bu tabyaların her birini Osmanlı vezirleri birer eser ile süslemişler. Paşa tabyası iki kattır. Karakaş Paşa, Bâli Paşa, Süleyman Paşa, Sarı Kenan Paşa, Siyavuş Paşa, Kara - Murat Paşa tabyaları ayrı şekilde yapılmış büyük tabyalardır. Her birinde on, onbeş aded yedi başlı ejder gibi kırmızı çuka çullu, çul tutmaz, kundak tutmaz, balyemez, aman vermez toplar var. Her cuma günü bu tabyalar üzerine flandire ve bayraklar dikilir. Her birinin nöbetçileri duâ edip gülbank-ı Muhammedî çekerler. Her tabyanın yer altında olan temelleri kaya üzerinde olup, temellerin altı boştur. Kuşatma sırasında lağım gelmemesi için hep böyle temeller boşaltılmıştır. Nice sokaklarda saçma toplar vardır. Bu orta kale bütün tabya ve burçlarıyla sanki inci gibi beyaz ve cilâlı güzel bir kaledir...

Orta kalenin kapısı :

Yedi aded yeni demir kapısı vardır. Birincisi Loda tarafında (Ova kapısı), üç kat olup çetin, eğri büğrü yollu demir kapılardır. Her kapının

iki tarafında büyük balyemez ve zoruna durulmaz topları vardır. Bu kapılar arasında çeşit çeşit cephâneler, silâhlar, gözcü ve bekçiler hazır beklerler. Hattâ gece ve gündüz gözcüleri ellerinde tüfekleri hazır ve yakılmış fitilleri ile bir feryada bakarlar. Bu kapının dışında kaya gibi bir tabya vardır ki, Gürcü Kenan Paşa başlayıp, üç adım kadar yerden yükseltmiş ama yarım bırakmış. Tamam olsa Budin kalesi taze hayat bulurdu. Çünkü bu tarafa karşı bağlar içinde Mohabat bayırı bir hayli havaledir. Büyük burçları tamamlansa, kalenin yarısında olan Bârusunun yarısını korurdu. Çevresi ikiyüz adım sağlam tabya temelidir. Orta hisarın bir kapısı da batı tarafına ve Gülbahaya açılan (Beç kapısı) dır ki, kat kat demirdendir. Bu kapıların araları toloz kemerlerdir. Asla gök görünmez. Temmuzda kış gibidir. Kapının araları ellişer germe levend adımıdır. Bu kapılar arasında çeşitli silâhlar kuşanmış kale neferleri her zaman hazır beklerler. Her kapı üzerindeki kemerlerde çeşitli hilelerle inşa olan kalın demir kafeslerin aşağıları mızrak ve şişlerle hazır zincirle asılmış demir kafeslerdir ki, yürüyüş sırasında düşman üzerine bırakırlar. Nicelerine şişler saplanır ve yolları kapanır. Daha çeşitli silâhlardan demir zırh, külâh, topolga, başlık, şiş, mızrak, harbe, balta, zemberek ve tüfek gibi şeyler mevcuddur. Üçüncü kuşatmada düşman bu kapıdan yürüyüş edip, kaleyi istilâ edecekleri sırada Yahudiler ellerine bir parça sülümen ve sıçan otu alıp «Düşman kaleye girerse zehiri yalayalım, ölelim mi, yoksa kurtulalım mı?» diye Yahudi lehçesiyle söyleşirlermiş. Hâlâ Budin Yahudileri arasında «yalâyalûm mi?» darb-ı meseldir. Bu Bec kapısının iç yüzünde düşman zamanından kalma içine adam sığar bir top var. Düşman içeri doğru yürüyüp gelirken hemen bir Yahudi bu topu ateşleyince hemen bu kapılar arasında sıkışıp kalan kâfirlere isabet ettirip, bizzat hıristiyanların anlattığına göre binlerce seçkin askerlerini yere sermiştir. Hâlâ bu yüzden bütün Budin yahudileri her türlü vergiden affedilmişlerdir. Bec kapısının iç yüzünde kat kat kâgir binalarda otururlar. Ama Macar, Nemse ve Çehlilerin bu yüzden ellerine bir Yahudi geçse, cızır cızır kebab ederler. Hâlâ bu topun yanında dört aded balyemez toplar vardır ki, her biri bir kale değer. Bu Bec kapısı, aşağı varoşa işleyen ana cadde olduğundan gelip geçenler görsünler diye Bağdad Fatihi (Sultan Murad) hazretleri altı aded zincir kökü kalkanları birbirine yapıştırıp, bir mızrak ile öyle vurur ki, altı adet kalkanın öbür yanından iki karış kadar çıkar. Hâlâ o kalkanlar bu Bec kapısının içtarafındaki kemerlerde zincirler ile asılıdır. Bu ünlü vuruşa Cevri Çelebi şu tarihi yazmıştır:

Sıdk ile Cevrî duâ edüp didi târihini,
Kuvvet-i bâzu-i sultan ide mevlâ füzun'...

Bu kalkanların yanında Gâzî Gürz İlyas Babanın mızrak ile deldiği bir pulluk demiri, yüz okka gelir gürzü, onaltı haneli sâhipkıranlar salığı var-

dır. Bu salıgın her bir tanesi onar kıyye gelir. Yine bu orta kalenin Tuna'ya bakan tarafında (Kafesli kapı) var. Küçük ve dar bir kapıcıktır. Araba, at girip çıkamaz. Bu kapıdan aşağı büyük varoş kalesine taş merdiven ile inilir. Amma gayet çetin kapıdır. Buna (Uğrun Kapı) dahi derler. Yayaların yoludur. Yine bu orta hisarın (Saray Kapısı) vardır ki, bütün divan azaları bu kapıdan girip paşa sarayına giderler. Kuzey tarafına açılan iki kat sağlam ve demir kapılardır. Bu kalabalık kapıdan aşağı inilir. Yine bu orta hisarda (Tophâne Kapısı) vardır. Bu da kuzeye açılır. Bu kapıdan at güçlükle girer çıkar. Ama araba girip çıkamaz. Çünkü bu tarafı on ayak taş merdivendir. Aşağı varoşa buradan inilir. Tuna'ya bakar, Peşte ve Keçgemed sahraları görünür. Bu kapı eşrâf ve âyânın gelip geçtiği kapıdır. Burada bir kapıda Tophâne meydanına giden geniş bir ağaç kapıdır. Bu kapıdan Bâli Paşa meydanına ve Kızılelma sarayına gidilir. Doğu tarafına bakan bir kapıdır. Bu kapıya yakın sağ tarafta küçük hisar kapısı, doğuya bakan cadde değil, bir küçük kapıdır. Bu yedi aded orta kale kapılarının içinde âyân ve hânedân sarayları vardır ki, hepsi 1060 adet beşer, altışar katlı süslü binalardır. Nice kereler kuşatmalarda ve büyük yangınlarda mahvolup, yine mâmur etmişlerdir. Paşa sarayı kırmızı kiremit ile örtülüdür.

Orta Hisar Sarayı:

Bu orta hisarın kuzeyinde kale duvarı üzerinde Tuna nehrine, Peşte ve Keçgemet sahralarına bakan pençereli, balkonlu bir daracık ve faydalı divânhânedir, ikiyüz aded daracık odalı bir dar avlulu bir hamamlı ve bahçesiz saraydır. Hatta Kara-Murad Paşa bu saraya sığmayıp, genişletip tâmir ettirmiştir.

Divanhânenin tarihi:

Eyâ ey memleket-pirâ, beşâret ehli İslâma
Mübârek bâd ve ferah bâd hürrem hemçünin bâdâ
Hudâ dâd eyleyüp, nazma dedi Vecdi âna târih
Adâletle Murad Paşa sarayı eyledi ihyâ..
sene 1065

Gerçi bu sarayı Murad Paşa genişletmiştir amma Budin'e göre bu saray dardır. Bütün odaları kale duvarı üzerine yapılmış, gayet manzaralı ve havadardır. Bundan ötede paşa kethüdâsı sarayı vardır. Yeniçeri odaları da mükelleftir. Çarşı ve pazarın her iki tarafında kat kat eski konaklar vardır. Her sarayın altında birer kat mahzen bulunur. Kuşatma sırasında top-güllesinden kurtulmak için yer altına girerler.

Budin'in mahalleleri arasındaki konaklar Sultan Süleyman'ın fethi sırasında öyle mâmur, öyle süslü imiş ki, bütün çarşı ve pazarı, bütün ko-

nakların balkon ve pencereleri baştan başa billûr ve necef gibi camlar ile ve bütün duvarlarının yüzleri ve damları mavi kurşunla süslü imiş. Sarı pirinçten teneke, kırmızı bakır, tahta ve kalaylı tenekeler ile örtülü evler imiş. Ama hâlâ, o garip ve acaip süslemeli bazı evlerin kapılarında ve duvarlarında yüzbinlerce çeşit garip şekiller ve san'atlı resimler vardır. Bu şehrin her köşe başında karşı karşıya üçer dörder kat kalın palanga demir zincirlerle çekilirmiş. Hâlâ yerleri durmaktadır. Her köşe başındaki evin birer kemerleri var.

Bu orta hisarın paşa sarayından çıkılıp, kıble tarafına üçyüz adım gidildikten sonra Tophâne meydanı kapısına varılır. Bir çeşit yalvan meşe direklerinden yapılmış ağaç kanatlı sağlam kapılardır. Bu sağlam kapıdan içeride temiz ve büyük bir meydan etrafında top döken işyerleri, tophâneler, humbarahâneler ve cephâneler vardır. Damlar altında elli parça balyemez toplar vardır ki, her biri birer Rum haracı değerindedir. Elli parça şayka topları var ki, içlerine adam sığar. Bunlardan başka kolomborne, darbazen, havan, şâhi, domuz ayağı, makas, mekik, muşkat, kazan ve humbaraların binlerce çeşidi dağlar gibi bu meydanda yığılır. Bu meydanı görmeyen ve bu tophâneye bakmayan dünyada bir şey görmüş değildir. Hatta; bu tophâne meydanı önünde iç kale hendeği üzerinde bu meydana bakan mazgal deliklerinde hazır durur toplar vardır ki, her biri yedi başlı ejdere benzer. Şayed orta hisarı düşman alırsa bu toplar iç kaleyi korur.

Budin'in iç kalesi :

Bu tophâne meydanında iç kale hendeği üzerinde, Taş köprülü, iç kale kapısı vardır ki; iki katlı ve sağlamdır. Dış kapısının üstünde iki aded arslan resmi var. Görenler canlı zannederler. Bu iç kalenin iki kapısı arasında cehennem kuyusuna benzer bir zindan var. Suçluları burada hapsederler. Bu iç kalenin iki kapısı arası hayli geniş olup, bu zindan etrafında hergün bir bölük ağası beşyüz zırhlı ve kalkana bürünmüş, silâhlı kale kulları ile nöbet bekler. Ertesi gün sabahleyin diğer bir bölük ağası gelir. Bu zindan kapısından içeride hiç ev yoktur. Geniş bir vâdi olup, Bâli Paşa meydanı adı ile söylenir. İstanbul'daki At meydanı gibi demek yeridir. Bu meydanda iki top vardır ki acâip şeylerdir. Bir hamam kubbesi kadar taştan gülleleri vardır. Bu meydanın etrafı topçu ve cebeci askerlerinin odalarıdır. Kuzeyinde Bâli Paşa kapısı adıyle küçük bir kapı var. Bu kapı gizli olup, herkes bilmez. Kuşatma sırasında buradan, aşağı varoşa yardım gidip, gelir. Bu kapıdan aşağı soluk yapısına kadar iki kat kale duvarında sağlam ve dayanıklı, yer içine gömülü kule ve tabyalar üzerinde karakol ve nöbet odaları var. Bâli Paşa meydanının kıble tarafında bir demir kapı daha var. İç kale kapısı olup, içeride büyük bir meydan daha var ki; kral sarayı meydanı derler.

Budin'in Kızıl Elma Sarayı :

Bu saray meydanında beyaz ve tek parça halinde büyük ve güzel bir havuz var. İçinde koca küpler gibi sümüklü böcek heykellerini Macar usta tunçtan öyle dökmüş ki böcek, kabuğundan boynuzlarını göstermek üzeredir. Tunçtan büyük bir kadehi de bu böceklerin üzerine oturtmuş ki insan işi değildir sanki. Zira bu tunç kadehin içine otuz, kırk adam sığar. Kadehin kenarında akar sulara uygun Macarca şiirler yazılmıştır. Etrafındaki korkunç, kötü çehreli siyah dev başlarından aşağı mermer havuza sular akar. Hristiyanlar haçı suya bıraktıkları zaman bunun kenarında eğlenirlermiş. Bu havuzdan akan sular meydanın altındaki sarnıçlara dökülür. Kale halkı bu suyu çok kullanmazlar. Tophâne meydanı ve Bâli Paşa meydanı hep yer altındaki sarnıçların üzerindedirler. Etrafında bulunan imâretlerin ve bu Kızılelma sarayının yağmur suları hep bu sarnıçlara birikir. Bu havuzun önünde Murat Paşa câmii var. Küçük fakat şirindir. Minâresi taştandır. Bu câmiin önünde bir kapı daha var ki, uğrun kapı derler. On basamak taş merdiven ile aşağı varoşa inilir. Doğudan kuzey tarafa doğru bir kapıdır. Havuzun lodos rüzgârı tarafında, on basamak merdiven ile aşağı küçük hisara ve su kulesi yoluna inilen küçük bir demir kapı daha vardır.

Kızılelma sarayının kapısı :

Bu kapının tâklarını, sağ ve sol, yukarı ve aşağısını, işlenmiş mermerleri anlatmaya kalksak kitabımızdan kalırız. Yüksek bir kapıdır ki; sanki kapıların kapısıdır. Bu kapıdan içeri girip yukarı, seksek basamaklı, taş merdiven ile kral divanhânesine çıkılır. Yüksek bir divanhânedir ki yeryüzünde eşi yoktur. Saf, somakî, kırmızı mermer üzerine çeşitli nakışlar yapılarak Çin mi'yarhânesine benzetilmiştir. Duvarındaki nakışlar şaşkınlık veren, acâip ve garip şeylerdir. Büyük divanhânenin tabanını çeşitli oyma ve kakma mermerlerden yapmışlar ki, benzeri yoktur. Bu eski hânedanın bazı yerleri beşer, altışar, yedişer kat Hıvarnak köşkü gibi olup, her küçük köşkün kubbelerinde birer altın top asılı olduğundan adına Kızılelma sarayı derler.

Macar krallarına mahsus olmak üzere kırk ayak merdiven ile çıkılan yüksek bir köşk var; dillere destandır. İçinde oturanlara güneş etki edemez. Pencerelerin hepsi etraftaki ovalara bakarlar. Kat, kat (340) kadar küçük, büyük divanhâneleri vardır. Her tarafta Kızılelma sarayı diye meşhurdur. Büyük divanhânedeki celî yazı ile yazılmış tarihi şudur :

Şâhım kral bağrın tîr-i gama deldirdin,
Ol kâfir-i bedhûya kendi özün bildirdin,
Çıkdı bir sâhib-i kemâl didi ana târihi;
Şahım Kızılelma'yı ayva ile deldirdin...
Sene : 938.

Bilen kişilere gizli değildir ki, bu kale nice kere kuşatılmış, saray nice yıkılmalara uğramış ve yine tâmir edilmiştir. Ama ne çare ki, eski şekline göre yapılamamıştır. Şimdi sarayda dizdârdan başka kimse yoktur. Sarayın mahzenleri tüfek, ok yay, kılıç, kalkan, harbe, şiş, mızrak, zemberek, barut, haşet, balta, bıçak, kazma, kürek, neft, katran ve zift ile doludur. Hazinelerin anahtarları dizdârın elindedir. Her geee karanlık olunca bu saray yanındaki mehterhâne kulesinde, dokuz kat mehterhâne çalınır. Her gece ikibin nefer sabaha kadar bekçilik ederler. Saat başı yirmi adet kale ağası falaka ve değnekleriyle kol gezerler. Bir nöbetçi uyurken yakalanırsa bağlanıp seksen değnek vurarak uykusunu açarlar. Zira bu kale bütün hristiyanların gözündedir. Hattâ Budin'i kendilerinin kabul edip, eskiden Budin'de evi, malı ve mülkü olanları yine öyle zengin sayarak kız verirler. Yedi kral, her yıl Bec kralını, «Budin kalesini alalım» diye zorlarlar.

Bu kaleye Gürz İlyas dağı engeldir. Bu engellerin kaldırılması için sarayın kıble tarafı önünde iki kat, metin kale duvarı var. Bu tarafta büyük tabyalar üzerinde kırk, elli parça top vardır. Mohabat bayırı hakikaten engeldir. Düşman kaleyi dâima o taraftan döver.

Orta hisarın imâretleri :

Câmilerin hepsi yirmibir mihrâbtır. Süleyman Han câmii eskiden bir kilise imiş. Bu eski câmiin kıble kapısından tâ mihrâba varıncaya kadar uzunluğu ikiyüz ayak, eni de yük ayaztır. Bir minâresi var ki, eskiden can yeri imiş. (210) basamaklı, yüksek bir minâre olup, ben, üzerinden Peşte ve Budin ovalarını seyrettim. Saf, beyaz mermerden yapılmış, yuvarlak, işlemeli bir minaredir. Bu câmiin iki kapısı var. Doğu tarafındaki kapısı üzerinde beyaz bir mermer üstüne ustası, kanatlı bir ejderha resmi yapmış ki, canlı gibidir. Ağzı açık, dudakları gergin ve kuyruğu kıvrık halde durur. Bu ejderhanın önünde benzetmek gibi olmasın, Hazreti Hızır, at üzerinde, elinde mızrağiyle, ejdere bir süngü vurup, ejderi altına alıp çiğnemektedir. Hatta fetih sırasında Ebussuud «heykel haramdır, bu heykeli kırmak gerekir» dediğinde Süleyman Han nezâket gösterip; «Kimse bu heyekle bakmasın, müslüman olanlar görmesin!» deyip üzerinden Keşmir yapısı şalını çıkarıp, heykellerin üzerini örttürüp kırmaktan kurtarmıştır. Lâkin bu nurlu câmiin kâgir kubbeleri yoktur. Servi direkleri üzerinde, işli bir tavan ile örtülüdür. Bütün imâretlerin satılıları mavi kurşun ile örtülüdür. (Fethiye câmii) nurlu bir câmidir. Önceki anlatılan câmie çok benzer. Lâkin bu câmiin minâresinde büyük bir çanlı saat var ki; sesi bir konaklık yerden duyulur. Şehrin bütün câmileri bu saate göre hareket ederler. Dakika şaşmaz doğru bir saattir. (Orta câmi) bu da eski yapıdır. Çarşı içinde olduğundan cemâati çoktur. Dört yanı cadde

ve şehrin tam ortasında olduğundan Orta Câmi diye söylenir, kiremit örtülü, bir minârelidir. (Saray câmii), bu da kilise imiş. Bütün Budin vezirleri burada namaz kılarlar. Paşa sarayına yakındır. Osmanlı üslûbunda, işli bir minâresi var. Mermer döşeli, temiz olup, avlu kapısı dibinde kurşunlu bir kubbe içinde «Gâzî Ahmet Bey» yatmaktadır. Bu kubbenin kapısı üzerinde celî yazı ile yazılı tarihi :

Azm-i gülzâr-ı cinân ettik te bâri yâr ola,
Evc-i âlâyı bu yıl Ahmed Bey etdi âşiyan...

Mescidleri :

Onaltı aded mahalle mescidi var. En meşhuru, yeniçeri odaları yakınındaki Ağa mescididir.

Medreseleri :

Hepsi yedi medresedir. Yeni medrese Makbul - Mustafa Paşa'nındır. Ders hocaları İstanbul'dan gelirler. Altı aded mektebi olup, Fethiye mektebi ve Orta Câmi mektebi meşhurlarıdır.

Çarşı ve pazarı :

Bu Orta hisar içinde üçyüz adet san'atkâr dükkânı vardır. Bedestanı harâbtır. Şehir içinde her çeşit kumaş bulunur. En güzel yeri attarlar çarşısıdır. Berberlerin dükkânları da güzel ve gösterişlidir.

Beş aded tüccar hanı vardır. Çeşmesi bir tânedir. Şehir, yalçın bir kaya başında yüksek kale olduğundan sudan daha değerli hayırı olamaz. Binlerce at yükü Tuna nehri suyunu kırbalarla taşıyıp, kale halkını sularlar. Bir tek çeşmesi ise Paşa sarayı câmiinin avlusu kapısında, Ahmet Bey türbesi yanında, tek musluklu hayat sulu çeşmedir. Suyunu aşağı Tuna'dan bir Frenk ustası buraya çıkarmıştır ki: san'atına akıllar hayran kalır!...

Tuna nehri kenarında büyük bir kule vardır. O kulede çeşitli çarklar ve dolaplar çevrildikçe ve çarkların tokmakları Tuna suyuna peşpeşe vurdukça su tazyikle küpler içine dolup, yokuş yukarı şadırvan gibi gürleyerek tâ Orta hisardaki çeşmeye kadar gelir. Görülmesi gereken bir san'at eseridir.

Sebilleri :

Yetmişbeş yerde sebilleri var: Süleyman Han sebili, Ulama Paşa sebili, Arslan Paşa sebili, Koca Musâ sebili ve daha nice kurşun örtülü sebillerdir. Kırk aded de kesme kayadan hanedân kuyuları var ki, eskiden kalmadır. Bu şehirde ayrıca yüzyetmiş aded yeraltı sarnıcı bulunur. Hep-

si damlardan akan yağmur sularından dolarlar. Bu Orta hisar'da sadece küçük bir hamam vardır. Suyunu Tuna'dan sucular getirirler.

Şehir yolları tamamen kaldırım döşelidir. Yağmur yağdıkça sokakları süpürüp pislikten temizler. Bu Orta hisarın havası da gâyet hoştur. Kızılelma sarayından lodos tarafına, yokuş aşağı saray altından giderken, iki kat duvarları arasındaki on aded nefer evlerini ve büyük tabyaları geçip, aşağı Soluk kapısına gelinir. Kapının iç yüzünde bir tabya var ki; Budin'in bütün tabyalarından büyüktür. Me'cüc ve Ye'cüc seddi gibi geniştir. Üstünde beşyüz atlı cirid oynayabilir. Tabyanın en üstünde o. parça balyemez topları, en alt katında da on aded şayka topu var, her birinin içine birer adam sığar. Tabyada yedi ağa ve yüz asker görevlidir. Bu tabyanın dışında gayyâ kuyusundan iz verir geniş ve derin, kesme kayalı hendek vardır. İnsan aşağı bakmağa cesaret edemez. Tabyanın etrafı Kızılsaray'ın yüzünü kuşatmış bir kat dolma hisardır. Buradan debbağhâne varoşuna bin adımda gidilir. Kapının iç ve dış yüzünde zincirlerle asma köprüler var. İç yüzündeki hendek içinde yine kesme kayadan, merdiven ile yer altına inilen iki su yolu vardır.

Debbağhâne varoşu :

Tuna kenarında, Budin deresinde, geniş bir ova içinde, tam bin hâneli gelişmiş bir varoştur. Yalnız kâgir yapı, tahta örtülü, ikişer katlı evlerdir. Dokuz mahalledir: Ilıca, Yeşil direkli, Ömer Şahi, Ağa mahalleleri meşhurlarıdır. Onbir ibâdethâne, dört sıbyan mektebi, üç hanı, üç tekkesi, yüz aded debbağ dükkânı, üç aded ılıcası var. Ayrı bir nâiblik olup, su başısı vardır. Bu varoştan batıya giderek, İskele kapısından büyük varoşa girilir.

Büyük varoş :

İskele kapısından girilir. Kıbleye açılan iki kat sağlam kapıdır. Bu kapıdan içeri girilip batıya doğru, büyük ahır kapısına kadar geniş bir yol var. Etrafı bir kat bölme hisardır. Buraya ahır bölmesi derler. Ahır kapısından girilip yine batı tarafa gidilir ki, bu yerlere Toykun Paşa bölmesi derler. Ayrı bir hisar duvarıdır. Bunun kapısından girip yine cadde ile doğuya gidilir. Bu yerlere Süleyman Paşa bölmesi derler. Sağlam bir duvardır. Bunun da kapısından girilir ve adı geçen yol ile batıya; Gülbaba'ya yakın horoz kapısına varıncaya kadar dört kat bölme dolma hisar duvarları var. Tâ orta hisar duvarına varır. İskele kapısından horoz kapısına kadar varoşun uzunluğu ikibin adımdır. Tuna kenarı tek kat duvardır. Yedi yerde su kapıları var. Yukarı horoz kapısı tarafında ve aşağı iskele kapısı dibinde Tuna içinde ada gibi büyük tabyalar var. Her birinde kırkar ellişer şayka ve balyemez toplar, beşyüz asker vardır. Horoz

kapısının dışında güneye hendek boyunca bayır yukarı yeni kapıya, oradan Minare kapısına, oradan Siyavuş Paşa kulesine varıncaya kadar tam bin adım yakın kat aşağı varoş duvarları vardır. Bu taraftaki duvarda kırk aded sağlam kuleler var. Buralara Gülbaba türbesi ve bayırları havâledir. Buradaki evlerin hepsi Tuna nehrine bakar. Ahır kapısı dibinde, Tuna içinde büyük bir kule var. Bu kuleye yakın diğer bir kule daha var ki; orta hisara zenberek ve çarklarla giden Tuna suyu san'atlı bir şekilde bu kuleden çıkar. Bu kuleden iskele kapısına kadar kale duvarı yalınkatdır. İskele kapısı önünde, Tuna kıyısında köprü başına bakan Ali Paşa tabyası vardır ki, tabyaların en sağlamıdır. Bu sınırlarda benzeri yoktur. Tuna nehri bu tabyayı ada gibi kuşatmıştır. İki kat top çeker ve her katında yirmişer parça uzun menzilli topları var. Gülbaba burnundan yukarı eski Budin karşısındaki Kız adasına kadar döver. Yukarı katındaki topları Peşte, Keçgemiol sahrasını ve bütün vadileri dövüp, bu sahralara kuş kondurmaz. Bu tabyanın Tuna'ya bakan tarafında dört köşe beyaz mermer üzerinde sülüs yazı ile bir kitâbe göründü. Mesafe uzak olduğundan ne çeşit yazı olduğunu anlayamadım. Hemen bir kayığa binip, giderek okudum. Tabyanın târihi imiş:

Bihamdillah yine Sultan Süleyman ruhu şâd oldu.
Yapıldı şu sütun Seydi Ali Paşa zamanında.
Budur Haktan ricamız feyziyâ el gazi-i dinin.
Hilafında olanlar can vere piş-i gemanında...

Bu tabyanın iç yüzünde bir kat bölme hisarı daha vardır ki, içi tamamen top güllesi ile ağzına kadar doludur. Bu bölmede Tuna'ya bakan toplar vardır. Kalenin anahtarı her zaman dizdâr ağanın elindedir. Muhafaza eder. Kimseyi sokmaz. Hattâ ben dahi; Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa ile beraber giderek gezebildim. Bu aşağı varoşun çevresi altıbin adımdır. Beş kat bölmesi olan hisarın su kapıları ve duvar kapılarıyle birlikte on aded kapısı vardır. Debbağhâne varoşu ile birlikte yirmidört mahalle sayılır. Meşhurları: İskele, Ahırkapı, Mustafa Paşa, Dolap, Ali Paşa burcu, Toygun Paşa, Hacı sefer ve Osman Bey mahalleleridir. İkibinbeşyüz adedi alçaklı yüksekli, bağlı bahçeli tahta örtülü evleri var. Yeni yapılan evler kiremit örtülüdür. Yer yer viran arsalar da vardır. Yirmidört aded ibâdethânesi var. Yirmi tanesi kâgir, dördü ise tahta minarelidir. Dört aded kurşunlu câmii var. Toygun Paşa, Hacı Sefer, Osman Bey ve Makbul Mustafa Paşa câmileri mükemmel ve san'atlıdır. Beş aded medresesi var. Meşhurları Makbul Mustafa Paşa'nın yeni medresesi ile Toygun Paşa medresesidir. Altı mektebi, bir hanı ve bir Toygun Paşa hamamı var. Bu şehrin hamama ihtiyacı yoktur. Çünkü ılıcaları çoktur...

Ilıcaları :

Sekiz yerde mükemmel ve mükellef ılıcaları vardır. Kaven, Viyana, Vasilik ve Ilısı meşhurlarıdır. Frenkistan ve Macaristan açık ılıcaya araba araba gelirler. Frengi ve diğer yedi illete faydalıdır. Bu ılıcalara girmenin şartı, ılıcanın içinde vücut kıpkırmızı olduktan sonra dışarıya çıkmak ve hemen elbise giyilerek kendini sıcak tutmalıdır.

Yeşildirek Ilıcası :

Debbağhâne varoşu içinde Tuna nehri kıyısında sekiz kemer üzerine oturtulmuş yüksek ve yuvarlak bir kubbe var. Kiremit ile örtülü olup, içinde havuzları var ki, çevresi ikiyüz ayaktır. Gayet temiz olup, havuzun içine beş kademeli geniş merdivenle inilir. Herkes boyuna göre tabakalarda yıkanır. Yüzme bilenler istedikleri gibi dalarlar. Sekiz kemerin altında sekiz aded hanefi kurnaları var. Saf ve temiz olan tellâkları aynı zamanda anlayışlı ve idraklidirler. Bu ılıcanın suyu mutedildir. Tabiatı sağlam olur, kubbesinin altı dört köşesi şendire tahta rötülüdür. Bir yeşil direği olduğundan adına (Yeşildirekli) demişlerdir.

Debbağhâne Ilıcası :

Varoş mahallesi içinde kurşun örtülü bakımlı bir ılıcadır. Bunun suyu da ılıktır. Suyu kükürtlü olup, keskin kükürt kokusu vardır. Hatta kuyumcular bu sudan şişelere alarak, cilâ işi yapmakta kullanırlar. Hatta; benim parmağımda celi yazı ile zümrüt üzerine yazılmış, (Seyyah-ı Âlem Evliyâ) yazılı bir gümüş yüzük var idi. Debbağhâne ılıcasına o yüzüğümle girdim. Dışarı çıktığımda yüzüğüm saf gümüş iken, halis altın rengini almıştı. Tâ Uyvar fethine gidip, Belgrad'da bir sene kışladığımız halde yine yüzüğümün rengi değişmemiş idi. Buraya sabahleyin erkekler, öğleden akşama kadar da kadınlar girerek yıkanırlar. Ilık halvetli, sekiz kurnalı bir ılıcadır. Herkes kese ve havluları ile girip temiz çıkarlar ve bir kuruş vermezler. Eğer peştemal ve kese lâzım olursa, bir akçe verip alırlar. Öteki ılıcalarda böyledir. Acaip bir hassası. Bu hamamın suyu sirke gibidir. Buğday çorbasında o lezzeti verir. Bunun kaynağından aşağıda bir çeşit balçık olur. O balçığı kadınlar avret yerlerine sürerler. Tüyden eser bırakmaz döker.

Horoz kapısı ılıcası :

Kapının iç yüzünde faydalı ve küçük bir ılıcadır. Sekiz adet tak üzerine binâ olunmuş, kiremit ile örtülü renkli bir kubbe var. Ta ortasındaki havuzun dört tarafındaki arslan ağızlarından sıcak su gece gündüz akar. Ama gayet sıcaktır. İnsan dayanamaz. Budinlilerden biri ölünce akrabası

bu ılıcadan fıçılarla su götürür ve cenazeyi yıkarlar. Vakıflar tarafından bu hizmetle görevlendirilmiş adamlar vardır. Suyu çoğunlukla (Velibey) ılıcasından getirirler. Camekânı üzerindeki celi yazı ile yazılmış tarihi şudur:

Bu makam-ı dilküşanın dediler târihini.
Mustafa Paşa binasıdır ne alâ bibedel.

Baruthâne Ilıcası :

Velibey, ılıcasının batısındadır. O kadar mükemmel değildir.

Yine aşağı varoşta orta yol üzerinde dörtyüz adet dükkânı vardır. O kadar süslü değilse de her şeyi mevcuddur. Sokakları eskiden kalma iri kaldırım taşları ile döşelidir. Bu varoşun İskele ve Ahırkapı tarafları son derece dar, mâmur ve kalabalıktır. Ahırkapısı denmesinin sebebi, kral Lâyoş'un Osmanlılardan aldığı esirlerin atlarını bu kapıdan içeri sokmasıdır.

Tekkeleri :

Yedi tane tekkesi vardır. (Gülbabanın Bektâşi tekkesi) vakıfları hepsinden sağlamdır. Horoz kapısı dışında, Velibey ılıcası yakınında bağlı bir bayır üzerinde mâmur tekkedir. Dervişleri savaşa katıldılar. Kış ve yaz meydanlarında çeşit çeşit şamdan, cerağ, kandiller, buhurdan ve gülâplanlar var. Fakirlere hizmet eden çeşit çeşit âletlerle doludur. Kara ve deniz seyyahları duvarlarına pek çok anlamlı beyitler yazmışlardır. Bu tekke Gazî Mihal-zâdelerin hayratı olup, gelip geçenlere nefis ve bol yemekleri vardır. Gülbaba'nın kendisi de bir çiçekli bahçe içinde, kurşun örtülü kubbe altında yatmaktadır. Sandukası yeşil çuha ile örtülü olup, mübârek başlarında nurlu bektâşi tacı var. Etrafı çeşitli Kur'an âyetleri ile doludur. Benim yazdığım uygun beyit şudur :

Âşık ve sâdıkım, ettim ziyaret ben gedâ.
Bülbül-i güyâ gibi efgan idem ey Gülbaba!...

Diğer beyit :

Gül-i gülzar-ı hakikat ve hüdâ,
Kutbu aktâb-ı Budin Gülbaba!...

Diğer beyit :

Baba bir kân-ı kerem Sultandır.
Değil elbette tehi pir ü gedâ
Merzifon'dan gelerek tuttu vatan,
Şeh Süleyman zamanı Gülbaba!...

Bu çeşit beyitleri yazdıktan sonra, mübârek ruhları için bir Yâsin-i şerif okuduk.

Baba Miftah tekkesi :

Bu tekke de buraya yakın olup, Tuna kenarındadır. Miftah Baba içinde yatar.

Hızır Baba tekkesi :

Ora kapısı dışında, lodos tarafındaki bağlar içinde faydalı ufak bir tekkedir. Vakıfları azdır. Fukarası çıplaktır. Hızır Baba'nın kendisi de bu gülistan içinde yatmaktadır.

Gürz İlyas Gazi tekkesi :

Bu İmam-ı Âzam mezhebinden Allah yolunda savaşan bir gazidir. Semendire sancağı yakınında Baba kasabasından bir yiğit imiş. Nice ümmet-i Muhammedi korumuş. Sonunda bir düşman lülesi ile burada şehid düşmüştür. Tekkesinin kıble tarafında celi yazı ile yazılmış şu beyitleri gördük :

Mücahid-i fisebillah idi, her demde Gürz İlyas,
Anın âb-ı ruyu içün bize rehber ola İlyas.

İmâret ve Aşevleri :

Süleyman İmâreti : Zengin ve fakire çorba ve ekmeği boldur. **Saray İmâreti :** Dîvan erbabı fakirlere çorbası boldur. Yeniçeri imaretlerinin de çorbaları devamlıdır. Bütün ocak halkına burada çeşitli yemekler dağıtılır.

Kiliseleri :

Kale dışında üç aded Eflâklı kiliseleri var. Bunlar da Budin'in tâmiriyle görevli bin aded hristiyanlar olup, bütün vergilerden affolunmuşlardır. Kale içinde iki mahalle yahudi var. İki tane de sinagogları vardır.

Yedi aded bekâr odaları vardır. Suları Tuna nehrinden gelir. Evlerinde ikiyüz kadar su kuyuları var. Yüzelli kadar at ve sığırın çevirdiği un değirmenleri var. Kışın Tuna değirmenleri çalışmaz. Tuna üzerinde yetmiş kadar geminin zincirle birbirine bağlanması ile bir köprü meydana getirilir. Üçyüz bekçisi var. Gemileri geçirmek için açarlar. Tuna üzerindeki gemilerde un değirmenleri de var. Bir de Ali Paşa tabyası yakınında, su kulesindeki demir çarkları görülmeğe değer!...

Halkı yirmi yaşlarına basdıkları halde yüzlerinde tüyden eser bulunmaz. Renkleri beyaz ve gülpenbesidir. Âyânından sol kol ağası Ömer Ağa, Ömer Zaim, Dizdâr Ağa ve yeniçeri ağasıyla sohbet ettik. Tıb âlimlerinden Cafer Çelebi, Muslu Ağa ve Ali Zaim asırlarının tek isimleridir. Bu diyarlarda savaş çok olduğundan halkının çoğu cerrahlıkta ustadırlar. Memi Zaim, Şazli Çelebi ve sipahi Macar Yuvam meşhurlarıdır. Macar Yuvam, İbni Sina gibidir. Her gün tıb kitabını okur. Şairlerinden Gazî Çelebi ve Sâmi Çelebi gönül ehli kimselerdir. Evvelce Orta câmi hastahâne imiş. Sonra Yeniçeri odaları yakınında bir hastahâne yaptırmışlar. Gurbetten gelen hastaları orada tedavi ederler.

Şekil ve kıyafetleri :

Halkının elbisesi dizleri boyunda olup, başlarında yeşil ve kırmızı samur kalpak var. Kapalı çakşır ve kürdî dolama giyerler. Âyân samur ve atlas giyip sarık sararlar. Kadınları çuha ferace giyerler. Yassı başlı tarpuş giyip, üzerine beyaz yaşmak çember örtünürler. Pabuçları ve iç edikleri sarıdır. Hiçbir kadın çarşı ve pazara çıkmazlar.

İsimleri :

Gâzi Pehlivan, Bozo Zaim, Ebru Zaim, Moho Sipahi, Seyid ve Gazi gibi isimleri alırlar. Kadınları onurlu ve gösterişli olup, isimleri Fatma, Münire, Asiye ve Sultana gibi isimlerdir. Köleleri Macar, Nemçe ve Hırvattır. Gazafer, Hobrat, Azadlı, Boyak ve Solmuş gibi isimleri var. Cariyeleri Erdel, İsveç, Macar ve Hırvat kızları olup, Gülmah, Hilâl, Mihrimâh, Çaresaz gibi isimleri var.

Budin'in su ve havası, gayet güzel olup, sabah rüzgarı insana can bağışlar. Beşinci iklim sonunda olduğundan günün uzunluğu onaltı saattır. Halkı pürsilâh asker olup, tüccar ve san'atkârı azdır. Buranın demircileri meşhurdur. Çeşit çeşit silâhlar yaparlar. Burada yahudi kadınları şayak adı verilen bir çuha dokurlar ki, başka diyârda yoktur. Lâl renkli deve dişi buğdayı, mercimek ve nohudu bol olur. Buğdayına bit düşmez.

Yiyecekleri :

Budin halkı kışın birbirine sıra ziyâfeti çekerler. Has ve beyaz ekmekleri ve taze teleme yağı ile pişmiş pilâvlar, Leh tavukları püryanı, Leh tavukları kapaması, Sazan balığı kapaması, Ustuka balığı tavası, kara çorbası ve baklavası meşhurdur. Seçme meyveleri de çoktur. Sulu üzümü olur. Şeftalisi, zerdalisi, kiraz ve vişnesi boldur. Hatta, dağlarında birer ikişer karış ağaçlarda yerli vişne yetişir. Bu şehrin temiz toprağında, Peşte, Keçgemit ve Kile sahralarında, eski Budin çayırlığında pek çok ot, tirjül, yonca, ayrık, çayır, çimen, sarımsak, pırasa ve soğan olur.

İçecekleri :

Şehrin sarhoşları için çeşit çeşit sarhoşluk verici içecekleri var. Ama ketküşiye adlı sarı yakut renginde ve billûr gibi haram şarabı olur ki, Bozcaada ve Ankova adasında çıkmaz. Sarhoş etmeyen müsellesi ve vişnâvisi meşhurdur.

Mesireleri :

Yetmiş yerde mesireleri var. Kral bağı, bağlar korusu, Kral korusu, Gürz İlyas dağı, Hızır Baba tekkesi, Miftah Baba tekkesi, Baruthâne kalesi... Budin bacdârının söylediğine göre Gülbaba bayırlarında ve orta dağlardan, Mohabo bayırlarından tâ Gürz İlyas dağına, Kile ovası bayırlarına, oradan tâ; eski Budin'e varıncaya kadar enine boyuna üç saatlik yerde yedibin bağ vardır.

Halkın dil ve lehçesi :

Bütün Budin halkı Bosna'lı boşnaklardır. Bazı hususi lehçeleri vardır. Meselâ (vefiha), (Mahzal çalam), (zahire vermişum), (şayet gelcesin), (senekuci sevmişim), (Ya daha sağmisun) gibi. Ama gayet güzel Macarca bilirler.

Ziyaret yerleri :

(Gazi Gürz İlyas Baba): Bana kasabası sakinlerinden olup, Budin'de şehid olmuş, bir gazîdir. (Gülbaba ziyareti): Doğduğu yer Sivas eyâletine bağlı Merzifon olup, Süleyman Han ile Budin fethinde bulunarak ilk cuma namazını kıldığı gün câmi içinde vasiyet ederek vefat edince ikiyüzbin askerden meydana gelen cemaat o an namazını kılmış. Bizzat Sultan Süleyman Han tabutunu taşımıştır. Halâ nurlu yuvada yatmaktadır. (Şeyh Miftababa ziyareti): Bu da Budin fethinde hazır bulunan velilerdendir. (Şeyh Hızır Baba): Mezarı Ova kapısının dışında bağlar içindeki tekkesindedir. (Şeyh Muhtar Baba): Direkli ılıcası hanı önünde nurlu bir kubbede yatan bir gazidir. (Kalaylı Koz Ali Paşa): Şehrin varoşunda bir bayır üzerinde yatmaktadır. (Arslan Paşa ziyareti): Baruthâne kalesini bu zat yaptırmıştır. (Ahmed Bey ziyareti): Orta hisarda Paşa câmii avlusunda kurşunlu kubbe içinde yatmaktadır. (Budin mezarlığı): Bu şehrin bütün mezarlığı batıda hazret-i Gülbaba yanındadır. Orada nice zâl-oğlu Rüstem geçinen yiğitler, bu sessizler vâdisinde yatar ve lisan-ı hâl ile yalvarırlar. (Bali Paşa ziyareti: Bali Paşa meydanındadır.

Budin'in etrafında bulunan kaleler :

İlk olarak Budin'in batısında Gül Baba ile Bâlî Bey ılıcası yakınında, Tuna nehri kenarındaki (Baruthâne kalesi) 936 (1529) tarihinde Süleyman

Han zamanında Mehmed Paşa oğlu Yahya Paşa'nın oğlu Şehit Arslan Paşa yaptırmıştır. Tuna nehri kıyısında, alçak bir yerde, yer yer alçak kayalar üzerinde kurulmuştur. Dört köşe, dört direği üzerinde birer kulesi ve kıble tarafına bakan bir demir kapısı olan toplu, tüfekli, sağlam cephâneli, ayrı dizdârı ve üçyüz muhafızlıdır. Bir oda barutcu başı ve bir oda cebecibaşı askeri var. Kale dışında yirmi adet vîran evli çarşı ve parasız mâmur bir kaleciktir. Çevresi sekizyüz adımdır. Bu kale içinde aslâ evli kimselerin evi yoktur. Etrafında duvara bitişik kâgir mahzenli barut hâneleri vardır. Kalenin bunun dışında kalan yerleri baştanbaşa gülistanlık, bağ, bostan, çayırlık ve lâlelik gezinti yerleridir. Hatta Budin'in bazı aydınları, âyân ve kibarları bu ferah yere gelip gezinirler. Ama barut atölyesi çalışırken hisarın içine hiç kimse giremez. Ve hiçbir işçi barut kokusundan tütün içemez. Ama baruthânenin çalışmadığı zamanlarda gezmeyi seven pek çok kişi dizdârdan izin alıp, gezerler. Ekseriya kadın taifesi buralara gelerek gezer, barut çark ve dolapları altından akan sularda kırklanırlar. Yâni kırk kese yıkanırlar. Hatta kadınların inancına göre kısmeti kapalı genç bir kız, kocası ile arası iyi olmayan bir kadın yahut üzerinde uğursuzluk olan bir kadın bu baruthâne sularına girip kırklanırsa, kızın kısmeti açılıp, evlenir, kadının üzerindeki uğursuzluk kalkar. İşte bu düşünce ile her zaman bu suya girerler.

Kaleyi yapan merhum Arslan Paşa'nın çok usta Macar esirleri varmış. Çok çeşitli ve san'atkârâne işçilikle demirden ve ahşap dolaplar yapmışlar ve bu dolaplara oniki aded ibret verici çarh-ı felek yapmışlardı. Her çarkın önüne birer adet tunç havan koyup, bütün havan ellerini tunç ve demirden yapmışlardır. Bu çarklar devamlı su çevirir. Su da ılıca suyu olduğundan ayrı bir ılıca meydana gelir. O sıcak suyun ayağı akarak gelir ve bu baruthâne çarklarını döndürür. Çarklarla dolapların dönmesiyle beraber havan ellerinin havanlar içinde inip inip çıkmasını ve meydana gelen gürültüsünü seyretmek insana hayranlık verir. Son derece temiz siyah barutu olur. Baruthâneleri Temmuz ayında çalışmaz. Çünkü barutunun haslığından birkaç kere bâruthâne tutuşarak harâb olmuştur. Ama kışın ve baharda çalışır. Barutları kalede depo ederler. Bu kale dışında yine ılıca suyu ile dönen on aded un değirmenleri vardır.

Kral İştivan yahut Gürz İlyas kalesi :

Kral İştivan zamanında frenk memleketinden (Keranyus) adında bir papaz Budin'e Macar kavmini hristiyanlık dininde kuvvetlendirmek için gelmiş. Papaz ölünce kendisini bu ılıcanın yanına gömüp, üzerine de (Kanadin) ismini verdikleri bir mâbed yaparlar. Sonra Gürz İlyas burada şehid olunca bu da Türk'ün bir evliyâsıdır diye sevgi gösterisi olarak burada toprağa vermişlerdir. Hâlâ bu yüzden halk arasında Gürz İlyas dağı

adı ile meşhur yüksek bir tepedir. Fakat Budin birçok kereler kuşatıldığı için bu dağ başındaki manastır, tekke ve kaleden eser kalmamıştır. Ancak Gürz İlyas ile, papaz ve bir kral-oğlunun taşsız mezar yerleri kalmıştır. Fetihten sonra Budin, Süleyman Han fermanı ile (1541) tarihinde Gürz İlyas palangası yapılmıştır. Yüksek ve yalçın bir kaya üzerinde dört tarafı muhafaza ve karakolhâne olsun diye iç katı taş bina ve dış katı güzel bir hisardır ki, göğe baş uzatmıştır. Şahin, zağanos, kartal ve karakuş yuvalı kayalar üzerinde kurulmuş sekizyüz adımlık sağlam bir kaledir. Ama küçüktür. Güneye açılan bir kapısı, dizdârı, yüz adet silâhlı askeri, on adet şahi topları ve on adet tahta örtülü asker evleri, bir câmii ve anbarı, yeteri kadar cephânesi ve iki adet su sarnıçları var. Bir kayadan akan yağmur suları bu sarnıçları ağzına kadar doldurur. Gezintiye gelenler bu sudan içerler. Kaya üzerinden bütün Budin sahrası, Peşte, eski Budin ve kral bağları ayak altında görünür. Hatta Budin şehrinin kaç kat bölme hisarı, kaç top kesen kale ve tabyaları var ve ne büyüklüktedirler, ev ev, köşe köşe görünür. Bu Budin kalesi Osmanlının Baştarde kalesi şeklinde uzunluğuna yapılmıştır. Bu dağdan Osmanlı askerinin konduğu Kile sahrasını seyrettim. Allah'ın büyüklüğü o uçsuz bucaksız sahra rengârenk çadırlar, otağlar ile süslenip, insan ve binek hayvanları ile dolmuş... Bu sahraya Kile denilmesinin sebebi: Budin halkının inancına göre bu sahra insanla kile gibi dolarsa, o askere karşı konulamaz. Sahra dolmazsa o askere karşı koymak mümkündür. İşte bu sebebten buraya Kile sahrası demişlerdir. Bu sene o kile sahrası insanla dolduktan başka güney ve kıble tarafında dağlar ve bağlar içinde Sivas veziri Hasta Kenan Paşa, Maraş veziri Söhrab - Mehmed Paşa, Çatra - Patra-zâde Ali Paşa, Can Arslan Paşa, Kurd Paşa, bizim efendimiz Kadı - zâde İbrahim Paşa ve nice beylerbeyleri ve beyler bu sahrada çadır kuracak yer bulamayıp, birçok askerleriyle Kile sahrası dışındaki dağ ve bağlar içinde konaklayıp, etraflarına karakollar kurdular. İslâm askeri bu derece fazla idi. Bu Gürz İlyas kalesi bütün Budinlilerin gezintiye çıktıkları bir kaledir. Çünkü bu yüksek dağın eteğinde binlerce mesire yeri bağlar ve nice hayat suyuna benzeyen suyu olan kuyular vardır. Bu kaledeki câmi yanında olan Gürz İlyas gaziyi ziyaret edip, mübarek ruhları için bir Yâsin okuyarak yardım istedim. Tekkenin duvarına yazdığım beyit:

Mücahid-i fisebilillâh idi herdemde Gürz İlyas
Anın ruy-u âbına olsun bize yâr Hızır İlyas

Bu kaleyi gezip gördükten sonra tepe aşağı debbağhâne varoşu içinden geçip, Tuna nehri kıyısına geldim. Ve garip ve acâip olan köprüden geçtim.

Köprü: Budin kalesinin Ali Paşa tabyası önünde, Tuna nehri üzerinde tam yetmiş parça davlumbaz gemiler üzerine uzun direkler ile ya-

pılmış uzun bir köprü olup, davlumbaz gemiler birbirine zincirler ile bağlı. Ortasında dört parça gemi vardır ki, gelip geçici gemiler geldikçe açılıp kapanır. Köprünün hizmetinde üçyüz kişi vardır. Fakat köprü gemilerini otuz aded Budin askeri korur. Korumakla görevli ayrıca kırk aded de Peşte askeri vardır. Bazı defa Komran kalesindeki düşman büyük kütük ve ağaçları birbirine bağlayıp, Tuna'ya bırakır. Öteden beriden birçok mal çarpıp yine o gün kaçarlar. Köprünün tamiri için gereken paranın yarısı Peşte yarısı da Budin vakfından karşılanır. Yaz ve kış bu köprünün başında duran memurlar geçiş parası toplarlar. Kış şiddetli olupta Tuna donarsa, köprüye lüzum kalmaz. Nehir on onbeş karış kar tutar ve geniş bir cadde meydana gelir. Yüzbinlerce araba ve kızaklar Tuna üzerinden gidip gelirler. O zaman geçiş parası alınmaz. Üç dört ay Tuna nehri buz tutar. O zaman köprü gemilerini bir tarafa çekerler. İlkbaharda yine getirirler. Bu köprünün başında sağlam Peşte kalesi vardır.

Peşte kalesi :

Tuna nehrinin batı tarafında Budin kalesi var. Köprünün beri başındaki de Peşte kalesidir. Kuzey doğu ve kıble tarafları baştan başa Peşte ve Keçgemed sahralarıdır. Bir ucu Natvan kalesine bir ucu Solnuk kalesine, batı tarafı Sekedin kalesine varır. Tise nehrine varıncaya kadar köy üstüne köy, kale üstüne kale dolu mâmur Peşte sahrasıdır. Peşte sahrası eni ve boyuna onar konaklık yerdir. Süleyman Han, bu kaleyi alınca Macar kralı Ferdinand çok üzülüp, Rimpapaya, İsveç, Çeh, Leh, Korul, Tot, İslâvan, Danişka, Danimarka, Kolonya, Hollanda, Ankora, Anapolya ve Galya kralları ile bütün hristiyan milletlerinden ikiyüzbin asker toplar. Yalnız Fransa kralı yardım vermez ve haber de göndermez. Çünkü Osmanlıya dayanarak İspanya krallığını isterdi. Bu kadar askere Kara-Hersek denilen şahsı kumandan tâyin edip, 949 (1542) tarihinde Peşte kalesi üzerine haçlı askerini gönderdi. Beri tarafta Budin veziri de bütün İslâm askerini toplayıp, Peşte kalesine Budin'deki sekban-başı üç oda yeniçeri girip savaşa hazır olurlar. Allah'ın hikmeti! bir gün Tuna nehri üzerinden büyük sallar geçirip, Tuna köprüsünü kurdu. Ertesi günü düşman Peşte kalesini kuşatmaya başladı. Kırk aded balyemez toplarla yedi yerden göz açtırmayıp, dövmeye koyuldu. O gün Ulama Paşa Budin'den gemilerle Peşte kalesinin yardımına gider. Kalenin top gülleleri ile yıkılan yerlerinden Ulama Paşa askeriyle düşmana gece baskını yaparak, düşmanı metrislerinde öyle kırar ki, kurtulanlar güçlükle taburlarına dönerler. Siperlerdeki bol miktarda cephâne ve kırk aded balyemez top bir anda kaleye çekilir. Düşmanın metrislerinde birşey kalmaz. Ulama Paşa derhal kalenin yıkılan duvarlarını onarır ve iç yüzlerine de büyük hendekler kazarak harbe hazır olurlar. Düşman derhal bütün kuvvetini toparlayarak bütün metrisleri sürer ve görürkü metrisler ağzına kadar dolmuş. Türk

bütün cephâne ve topları almış. Hemen Kara - Hersek «Hay krala ne cevap vereyim» diye işi ciddi tutup, güneş doğarken metrise girerlerken karşı Budin kalesinden ve Peşte kalesinden binbeşyüz parça top ateş edip, düşmanı top gülleleri ile kırar, yirmibin kadarı cehennemlik olur. Allah'ın hikmeti! bir top güllesi de Kara - Hersek adlı kumandanın kellesini iki parça eder. Bütün düşman ölüsü dirisine binip, kaçmaya başlarlar. Peşte ve Budin gazileri arkalarına düşüp, tâ, Novgrad, Nitre ve Uyvar kalesine kadar kıra kıra kovalar ve bol ganimetle Peşte kalesine geri dönerler. İslâm askerinin bir kısmı da kuzeyde Değirmenderesi, Hatvan, Holok, Boyak, Sıçan, Kermat, Fülek, Semendire ve Eğri kaleleri tarafına kaçanları kıra kıra yedi günde dokuzbin aded esir ve bol ganimet yapılır. Allah'a hamdolsun o zamandan beri Peşte kalesi emindir diye ihtiyarlar naklederler...

Peşte kalesinin yeri ve şekilleri:

Peşte kalesi tek kattır, ama çok sağlamdır. Tuna nehrine olan tarafı beşyüz adımdır. Beş aded iskender seddi gibi seddi var. Topları Tuna'ya bakan büyük tabyalardır. Ama Tuna nehri kenarında olan tabyaların bazısı arasında yer yer dolma rıhtım palanga duvarlar var. Kalenin kara tarafı üç köşedir. Oniki adet kulesi vardır. Her bir kulede beşer altışar aded kolomborne ve şâhî darbezen topları var. Ve kulelerin üstleri tahta örtülü âlemli kubbelerdir. Bir kuleden diğer kuleye varıncaya kadar ellişer beden vardır. Her beden ikişer adımdır. Bu kalenin dört köşe uzunluğu 1700 adımdır. Batı tarafına bakan hem köprü başına, hem Vaç kalesi tarafına açılan kapılardır. Ama Vaç kapısı kuzey tarafına açıktır. Hatvan kapısı doğu tarafına bakar. Solnuk kapısı güneydoğuya meyilli büyük bir kapıdır. Öteki küçük kapıları Tuna kenarına açılır. Hiçbir tarafında hendeği yoktur. Bazen Tuna nehri taşdığında kale duvarlarını döver. Bu nedenle hendeğe ihtiyacı yoktur. Ama kara tarafında topraktan kesme alçak hendeği vardır. Ama gayet geniştir. Hatta eskiden Tuna nehri hendek içinden dolaşırmış. Kara tarafında aslâ havalesi yok. Güneyde Tuna aşırı, Gürz İlyas dağı son derece havalelidir. Kale içinde top güllesi kaz, tavuk gezdirmez!...

Peşte kalesinin imâretleri:

Onbir aded ibâdethânesi var. Beşi câmi, geri kalanları ise mahalle mescidleridir. Tamamı onbir mahalledir. Ulama Paşa, Yassı Hatvan, Solnak ve Defterdâr mahalleleridir. Bin adet kâgir, tahta örtülü altlı üstlü geniş evleri vardır. İki aded medresesi vardır. Ama talebesi azdır. Üç aded çocuk mektebi ve iki adet tekkesi vardır. Fakat Budin'de dahi mevlevî tekkesi yoktur. İki adet hamamı varsa da hamama ihtiyaçları yoktur. Kı-

şı şiddetli geçtiğinden bütün evlerinde soba vardır. Evleri hamam gibi ısınır. Her soba yanında bir yıkanma yeri bulunur. İki adet misafirhânesi vardır. Hana ihtiyaçları yoktur. Halkı misafiri hanlara kondurmazlar. Evlerinde misafir ederler. Sofraları açık bir alay gazîlerdir. Elli adet dükkânları var. Her şey bulunur. Bunların çarşıya ihtiyaçları yoktur. İhtiyaçlarını karşıdan Budin'den alırlar. Çok verimli çimenlik bir yerde kurulmuş olduğundan gayet bolluktur. Bağı ve bahçesi yoktur. Ama buğdayı, arpası ve diğer bakliyatı çoktur. Hatta sahralarında dağlar gibi yığılı olan otu İslâm askeri topladı. Kale içindeki büyük anbarlar ağzına kadar zahire ve mühimmat doludur. Bütün caddeleri gayet geniş olup, iki tarafı iri taşlarla yapılmış kaldırımlardır. Çünkü kışın çamuru çok olur.

Peşte'nin idarecileri :

Sultan Süleyman kanunu gereği Budin'in mal defterdârı bir tuğlu bey pâyesiyle bu kalede oturur. Üçyüz kadar askeri vardır. Bu Budin eyâleti içinde çok gelir getiren mukataalar vardır. Onlardan padişah malını tahsil için üç dörtyüz tâhsildar, işbilir, namlı ve dindâr hizmetkârlar beslerler. Budin mollası adına naibi var. İdarecilerinden biri de dizdâr ağadır. Tamamı yirmi adet ağalıktır. Sağ ve sol kol, Arabistan, gönüllü, mazulciler, Martolosan, topçular, Cebeciler ve daha nice ocak ağaları vardır. Ama kapı - kulu ağaları yoktur. Fakat azledilmiş ve vazifesiz ikibin kadar gaziler bu diyarda baskın ve yağmaya gidip geçinirler. Halkı garip dostudur. Bu asker kalabalığında nimetlerini yiyip ihsanlarını aldık ve tam bir hafta zevk ve safâlar ettik. Garip olan şu ki, bu şehrin bağları, karşı Budin tarafındaki Kile sahrasındadır. Mezarlıkları da tamamen Budin tarafında ve Gülbaba semtindedir. Eskiden bu şehirlerin mezarları oralarda imiş.

Biz konumuza dönelim.

Çünkü Sadrâzam Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa Budin kalesi altında askerin toplanması için tam bir hafta konaklanılmasını emretti. O kadar asker toplandı ki, Kile sahrası doldıktan sonra dağ ve bağlar dahi insan denizi olmuştu. İleri görüşlü sadrâzam ordunun ihtiyarlarını gizlice toplayarak müzakere edince Budin gazîleri şunları söyledi:

«Vah devletli vezir! Gel sözümüzü dinle... Birkaç yıldır düşman Yanık kalesini o kadar sağlamlaştırdı ki, öteki kalelerden dörtyüz parça top ve Nemçe tüfeklilerinden yirmibin nefer kaleye koydu. Çeşitli hilekârlıklar yaptı. Bundan başka siz İstanbul ve Edirne'den üç ayda Budin'e gelinceye kadar düşman Yanık altında, yedi yerde büyük taburları yaptı. İkiyüzbin adam topladık. Doğrusu budur ki, derhal yine Yanık niyetiyle

Budin'den kalkarak, Estergon sahrasında konaklıyalım. Bir gün bir gecede köprüler kurup, bütün askerle Uyvar'ı vuralım. İlk gazânız olduğundan inşallah kolayca fethedip, sonra Yanık kalesine gidelim. Doğruca Yanık'a giderseniz ateşe yaklaşırsınız. Ve eli boş olarak beri yakaya dönersiniz. En güzel fikir budur.»

Fâtiha okunarak bu fikir kabul olundu ve göç boruları çalındı...

1073 (1662) ZİLHİCCESİNİN ONBEŞİNDE BUDİN ALTINDAN UYVAR GAZÂSINA GİDİŞİMİZ

Önce Budin veziri olan Siyavuş kardeşi Sarı Hüseyin Paşa yirmibin seçme askerle öncü tâyin olundu. Kaplan Paşa, Kadı-zâde İbrahim Paşa, Söhrab Mehmed Paşa kırkbin askerle kalkıp Budin'den dört saat kuzeye yol alarak (Kızılhisar) palangasına geldik.

Kızılhisar Palangası :

950 (1543) tarihinde Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı korkusundan dağlar içinde yaptırmışlardır. Hâlâ bir tepe üzerinde kalıntıları görünür. Ama Estergon yoluna ters olduğundan Lala Paşa o kaleyi bu çimenlik yerde inşa ettirmiş. Dört köşe üç çift palanga bir hisardır. Çevresi bin adım olup, hendeği de topraktan kesme derin ve geniştir. İki kapısı var. Büyük kapısı güney tarafa açılır. Küçük kapısı kuzeye açılır. Hendek üzerindeki köprüleri ağaç olduğundan her gece bekçileri kaldırıp kapatırlar. Kale içinde yüz kadar tahta örtülü asker evleri var. Ama gayet daracıktır. Süleyman Han'ın bir câmii var. Hamamı yok. Gürcü Mehmed Paşa yeni bir han yapmaya başladı. Han yakınında beş aded dükkânı, dizdârı, Estergon kadısı nâibi ve ikiyüz muhafızı var. Budin ile Estergon kaleleri arasında sığınacak bir yerdir. Bahçeleri hesapsız olup, bostanlarında o kadar çok ve büyük lâhana olur ki, herbiri beylerbeyi davuludur. Bosnalılar bu lahanayı görüp «Ah canım, dinum, imanım kapuska!» dediler. Lahana Budin'e Kızılhisar'dan gider. Çünkü Boşnaklar lahana çorbasını, keçi sütü şortkasını pek severler. Buradan kalkacağımız sırada Budin tarafından Hısım - Mehmed Paşa, Ohri Paşası Sefer Paşa ve altı oda kapı askerleriyle yeniçerilere serdar zağarcı-başı İbrahim Ağa onbin askerle gelip, Estergon altında Tuna üzerine derhal köprü yapılması için pâdişah emri getirdiler. Oradan kalkıp, altı saatte (Estergon) kalesine geldik.

Estergon kalesi :

Macar Laslo tarafından yaptırılmıştır. Sonra elden ele geçip, bir zaman Alman kralları, bir zaman Erdel kralları, bir zaman da kurs Macar ve Orta Macarların elinde kalıp, sonra Macar kralı Layoş'un eline geçti.

Burada hristiyanlar arasında, İstanbul patriğinden üçüncü sayılan (İrşek) otururdu. Budin fethinden sonra Süleyman Han 950 (1543) muharreminin beşinci günü kalabalık askerle Estergon sahrasını doldurdu. O gece savaşa hazır bir halde asker siperlere girdi. Sabahleyin gülbang-ı Muhammedî çekilip, kale dövülmeye başlandı. Allah'ın izniyle yedi gün dövüldükten sonra hisarın dayanma gücü kalmadı. Kalede bulunan İrşek dahi pâdişahın ayaklarına yüz sürdükten sonra kalenin duvarlarına beyaz teslim bayrakları çekildi. Muharrem ayının 25. günü Estergon kalesi fethedilerek İslâm ülkelerine ilâve edildi. Sonra Süleyman Han bu kalenin idaresini Yahya Paşa-zâde Mehmed Paşaya verip, kalenin tâmiri için üçyüz kese ve hisar içinde yedibin asker ve yirmibin muhafız bırakarak, kendisi Fata, Papa ve İstolni - Belgrad kalelerini fethe gitti.

Süleyman Han'dan sonra düşman daima bu Estergon kalesi üzerine hücum etti ve yenilerek eli boş döndü. Sultan Dördüncü Murad zamanında yedi kral Estergon'u yetmiş gün dövüp, bir taşına bin taş vurdular, fakat alamadılar. Yemen fatihi Sinan Paşa, ikinci vezir ve deniz gibi askerle Estergon altındakilere yıldırım gibi yetişerek, bir gün sabahtan akşama kadar kırdıktan sonra üçbin esir ve bol miktarda ganimet malı aldı. Sonra Erdelliler Tameşvarı kuşattılar. Cafer Paşa'nın kurtardığı senede Nemçe fırsat bulup, yine Alman askeriyle Estergon altına geldi. Muhafazada bulunan Osman Paşa ve Tiryaki Hasan Paşa, serdâr Sinan Paşa - zâde, hep kaçtılar. Nice vezirler ve beylerbeyiler şehitlik şerbetini içtiler. Bunlardan niceleri de bozulup Budin'de karar kıldılar. Ama Topal - Mehmed Paşa Estergon kalesine girip mahsur kaldı ve tam yedi ay harp etti. Sonunda bir taraftan kaleye yardım gelmediğinden kıtlık baş gösterdi. Halk Mehmed Paşaya isyan etti. Zavallı Mehmed Paşa yüzbin tereddütden sonra Estergon kalesini Mikroş adlı düşman kumandanına teslim ederek kendisi de askeriyle birlikte Budin'e gelerek durumu İstanbul'a bildirdi. Sultan Üçüncü Mehmed kendisini hiçbir şekilde cezalandırmayarak bu yenilgiyi takdire havale etti. Tam on sene bu kale düşman elinde kaldı. Sonunda 1013 (1604) senesinde Sultan Ahmed Han sadrâzamlığı Koca - Uzun Lala Mehmed Paşaya vererek «Estergon kalesini düşmana nasıl verdinse öyle al, yoksa sen bilirsin,» diye emreder. O da deniz gibi askerle gidip, Budin altına varınca Anadolu'da celâlî edepsizliği baş gösterir. Nasuh Paşa bir kısım askerle oraya gider. Ve Mehmed Paşanın emrindeki askerin bir çoğu eksilir. Yine de Allah'a dayanarak Estergon kalesini kuşattı. Onyedi gün döver. Burç ve duvarlarını yerle bir eder. Fakat Tuna'nın karşı tarafındaki Ciğerdelen kalesi dibine düşman yetmiş kat askerle yedi kat büyük taburlar kazar. Durmadan gemilerle takviye kuvvetleri gönderildiğinden Mehmed Paşa her ne kadar hücum ettiyse düşman karşı koyup, serdengeçtileri geri çeviriyorlardı. Savaş böylece yedi ay devam etti. Kış gelince müslüman gaziler fethedemeden dö-

nüp, Budin'e geldiler. Yeniçeri ağası olan utanmaz Nakkaş Paşa metrise girmeyerek yeniçerileri zaptedemediğini arz edip, Belgrad'a döndü. İlkbaharda ve 1014 (1605) tarihinde Estergon kalesi üzerine tekrar yürüdü. Evvelâ etrafında bulunan kaleleri yağma ederek askeri o ganimet dolgunluğu içinde Estergon kalesi üzerine sürdü. Evvelâ Solak - Ali Ağa adında bir ağayı elçi olarak kale kapudanına gönderip, «Sen ki, Mikroş kapudansın, sana bu kaleyi Allah emaneti vermiş idim. Yine bana veresin. Ve illâ zorla alıp, seni âleme ibret ederim» diye mektuplar yazar. Mektubu okuyan Mikroş, «Bildiğinden kalmasın» diye elçiyi kovar. Serdâr suç bizden gitti diye Tepedelen denilen yerde üç aded tabya ve Mohanet bayırında üç sağlam siper kazar. Onyedi yerden balyemez toplarla kaleyi on gece döver. Duvarlar üzerinde gedikler açılınca hücum edilmesi tenbih olundu. Seher vaktinde asker gülbank çekerek yürüdüler. Kale bedenlerinde şiddetli çarpışmalar oldu. Fakat İslâm ordusu kaleye giremedi. İkiyüzün üzerinde şehid verildi. Cesedler dışarı çıkarıldı ve asker yeniden hücuma geçti. Tırnakçı - Hasan Paşa kardeşi yeniçeri ağası olduğundan onun eliyle yeniçeri ve sipahi ocaklarına onar kese, diğer ocaklara beşer kese ihsan ile çeşitli dil döküp, askeri savaşa teşvik etti. Seher vaktinde gaziler «Allah Allah» deyip dalkılıç oldu. Bir anda yeniçeri bayrağı kalenin üzerine dikildi. Ardından serdârâzam askeri alay alay içeri girerek şehri zaptetti. Asker onlardan birçoğunu kılıçtan geçirerek taş hisarı aldılar. O gece yirmibin gaziye cephâneden silâhlar verilerek «Sabahleyin iç kaleye yürüyüş var» diye tenbihler yapıldı. Düşman bunu haber alınca ağlayıp, inleyerek kalenin üstüne beyaz teslim bayrakları çektiler. Yeniçeri ocağından zağarcıbaşı, altı oda yeniçeri ile kaleye girip, bütün cephâneyi ve hazineyi muhürledi. O gün bütün kâfirler silâhsız olarak Cığerdelen kalesine geçip, Uyvar'a gittiler. O anda Boçkay yüzbin askeriyle, Sarhoş İbrahim Paşa ile beraber Komran, Yanık ve Bec taraflarını yağma etmek için serdârdan izin alıp, onlar gide dursunlar. Beri tarafta serdâr kale fethi müjdesini o an Sultan Ahmed Han'a bildirmek için haberciler gönderdi. Deniz gibi askeri kaleye doldurup tâmire başladı. Bu fethi kendi kendime yazmayıp, rahmetli babamdan işittiğim şekilde yazdım. Çünkü onlar bu gazâda mücahid olarak bulunmuşlardı. Din yolunda Sultan Süleyman'dan beri hiç bir gazâdan geri kalmamış ve bana da geri kalmamamı tenbih ve vasiyet etmişti. Şimdi ben bu 1073 (1652) târihinde Estergon kalesini gördüğüm gibi yazacağım :

Kalenin idârecileri :

Budin eyâletinde ayrıca sancak beyi merkezidir. Fakat birçok defalar beylerbeylerine sadaka olunmuştur. Çünkü Budin kalesi önünde sağlam bir kale olup, bundan öte hududdan bir kalemiz yoktur. Estergon beyin hası 210.000 akçedir. Zeâmeti 13, timarı 214'dür. Alaybeyisi, çeribaşısı,

yüzbaşısı, asker sürücüsü, çeteci ve akıncıları var. Paşasına adâlet üzere altıbin kuruş gelir getirir. Altı adet dizdâr ağaları vardır. Büyük dizdâr ağa yukarı iç kaleyi idâre eder. Aşağı büyük varoş dizdârı, bölme hisar dizdârı, Tepedelen kalesi dizdârı, Baruthâne kalesi dizdârı, Tuna nehrinin karşı kıyısında Ciğerdelen kalesi dizdârı... Bunlar hep yukarı kale dizdârına bağlı ağalardır. Baş dizdâr İstanbul tarafından ve yeniçeri ocağı çorbacıları ve çavuşları arasından tâyin edilir. Muhteşem meydan sahibi ağalıktır. Yirmi kadar da kale ağaları vardır. Sağ kol ağası, sol kol ağası, gönüllü ağası, Arabistan ağası, Mortolozlar ağası, beşli ağası, mazulcüler ağası, Tuna kapudanı ağası, topçu ağası, cebeci ağası, kumbaracılar ağası, bacdâr ağası var. Dâimi İstanbul'dan gelen üç oda yeniçeri ağası, topcu - başı, çavuş ve yeniçeri efendisi vardır. Bunlar hep iç kalede paşa sarayı ve dizdâr sarayı yakınında otururlar. Bunlar hep kale muhafızlarıdır. Kaleden bir yere ayrılmazlar. Kapudan askeri, martolozlar, çeteciler, poturcular baskına gidip, baş ve dil getirmekle görevlidirler. Hepsi gayet seçkin ve savaşçı asker olup, dörder, beşer çatal atlarla baskına gittikleri vakit herbirinin elinde, belinde, yeninde, yakasında, atlarının eğer başlarında ve terkilerinde beşer altışar çarklı karabina tüfekleri olur. Her zaman Macar gibi giyinirler. Kürdî dolama giyerler. Gören kendilerini Macar sanır. Hepsi Macarcayı gayet güzel konuşurlar. Hatta bu dili konuşarak tâ Alman vilâyetine gidip, esir alarak getirirler. Budinliler Estergon gâzîlerine eşit olamazlar. Bütün Macaristan ve Almanya'da bir Tatar askerinden bir de bu Estergon kavminden korkarlar. Hattâ iki Macar birbirlerine bedduâ etseler «Estergonlu belâsına uğrayasın» derler. Merhum Estergonlu Mustafa Bey bizimle Erdel gazâsında iken, yediyüz atlı yiğidi vardı. Çoğunlukla Seydi - Ahmed Paşa merhumun yüzünü ağartan bu, Estergon gâzîleri idi. Bu sefer yine sadrâzamı karşılamaya çıktıkları vakit, tam 6000 adet kınalı atlı togolga ve serpenaklı, heybetli, sağlam askerle geçit yaptıkları vakit sadrâzam çok hoşlandı. Kendilerine beş kese alay bahşişi verdi. Doğrusu namlı yiğitler olup, halim, selim savaşçılardır. Şeriata çok bağlıdırlar. Her ne yaparlarsa şeriat ve peygamber emri üzere yaparlar. Üçyüz akçe payesiyle kazâ olup, müftüsü, nakîbüleşrâfı ve muhtesip - başısı vardır.

Estergon kalesinin yeri ve şekilleri :

Budin kalesinin kuzeyinde, bir merhale uzaklıkta göğe yükselmiş ve Tuna kenarına düşmüş bir tabiî tepe üzerinde badem şeklinde yâni akça tahtası gibi kıbleden kuzeye uzunca bir kaledir. Kurucusu (Koca Lâslo)'dur. Bulutlar içinde beyaz kuğu gibi burç ve bedenleri, kapı, kule ve dirsekleri görünür. Bu kaleye Orta Macar Kızılelması derler. Kara hisar duvarı üzerinden etrafı tam binyüzaltı adımdır. Bu kalenin doğu tarafında derenin karşı kıyısında yüksek bir kaya var ki; adına Tepedelen derler.

Bu kayanın havâlesini gidermek için usta mühendis kalenin beşyüz adımlık duvarını kalenin iç yüzüne kaplumbağa sırtı gibi eğri inşâ etmiş. Bu tarafa olan duvarları ellişer ayak genişliğinde rıhtım ve kalın olup, bu duvar üzerine ikiyüz aded yaban asmalarından örülmüş üç adam boyunda top çitleri vardır. Herbirinin içleri Horasan, kireç ve alçı ile doldurulmuş ve hamam kubbesi kadar yükseltilmiştir. Bu çitler Tepedelen kayasına karşı durup, araları tam elli parça balyemez top ile doldurulmuştur. Her topun yanında cephânesi hazır ve hademeleri ellerinde fitil, bellerinde kılıç hazır beklerler. Kalenin Tuna tarafı üç minare boyu yalçın kaya üzerinde sağlam bir sedddir. Üzerinde diş, beden ve tabya yoktur. Tophâne dahi bu duvar üzerindedir. İçinde parıldayan kırmızı çuha örtülü Nemse, İsveç ve Macar topları var. Herbiri birer Rum haracı değer. Tuna aşırı Ciğerdelen sahrasına, Lâra bayırlarına, Lâke dağlarına bakarlar. Bu tophâneye bakan bir su kapısı var. Tam yüz kulaçtır. Suyu Tuna nehrinden lâğımlarla gelir. Ve kuyudan at koşulu dolaplarla çekilip bazı evlere ve su deposuna gider. Bu kuyudan herkes su alır ve susuzluklarını giderirler. Tophâne-altı, paşa sarayı ve diğer evlerin altları sarnıç olup, hepsi demir kapaklıdır. Yukarı kalede ikiyüz adet altlı üstlü sağlam evler vardır. Fakat bahçeleri yoktur. Kalenin kuzeye açılan büyük bir kapısı var. Üç kat dolaşık sokaklı sağlam bir demir kapıdır. Her kapının araları yüzer adımdır. En dışarıdakinin önündeki hendeğin üzerinde asma demir zincirli bir köprüsü var. Her gece bekçileri kaldırıp, dış kapı önüne siper ederler. Bu kapının önündeki büyük kulede âyân ve büyükler birleşip tavla ve satranç oyunları bahânesiyle kaleyi muhâfaza ederler. Bu kapıdan hanto arabaları girip çıkarlar. Çünkü yolları geniş ve kaldırım döşelidir. Ve her kapıda kalın zincirler gerilidir. Bu kapılar arasında iri saçma topları çepeçevre hazırdır. Kapılar arasındaki kemer altında sofalar üzerinde kale neferleri pür-silâh nöbet beklerler. Duvarının yüzü baştanbaşa silâh ile süslüdür. Bu kapının çıkış yerinde kalenin fâtihi Koca-Mehmed Paşa kapının sağ tarafında büyük bir tabya yaptırmıştır ki, üç kat top çeker. Topların hepsi hendeğin sağ ve sol içine bakarlar. Orta kat topları hep karşı mezarlık havâlesine dönüktür. Yukarı kat topları ise Tepedelen havâlesine dönüktür. Bu kapıdan içeri batı tarafındaki toprak tabyaya varıncaya kadar tam beşyüz adımdır. Toprak tabyada iki kat taştan yeni yapılmış bir tabyadır ki; her tarafında balyemez topları var. Bu tabyadan aşağı bakmaya insan cesaret edemez. Toprak tabya yakınında kalenin bir küçücük kapısı var. Burası aşağı varoşa giden yoldur. At gidemez. İnsan dahî güçlükle iner. Macar işi beşyüz ayak merdivendir. Acele ile aşağı şehire inip çıkacak yiğitler bu merdivenli kapıdan inip çıkarlar. Bu kapıya yakın kalenin kuzey köşesi ucunda bir küçücük kale içinde ancak dizdâr ağa, kethüdâ ağa, kale imamı, kale mehterleri ve alaybeyisi otururlar. Yabancılar giremez. Ancak dış kaleye açı-

lan bir küçücük demir kapısı var. Kapı önünde bir ağzı kırık büyük balyemez topu var. Kuşatma sırasında dış kalenin büyük kapısından içeri giren düşmanlara bu topu atıp, yokuş yukarıya gelen düşmanın hepsini hurdahaş ederler. Bu kapının içerisi hâlâ paşaların sarayıdır ki, içinde şehid meydanı var. Buraya Sarayburnu derler. Bu burunda bir büyük tabya daha vardır ki, diğer tabyalardan yüksektir. Burada olan toplar hep... ..... ve Süleyman Han tepesini dövüp, kuş kondurmaz. Kırkar karış uzunluğunda toplardır. Bu tabya ile paşa sarayını 859 tarihinde Fâtih Sultan Mehmed Han ile dövüşüp, Belgrad kalesini verdirmeyen Kral Matişer'in oğlu yaptırmıştır. Fakat çeşitli defalar yıkıldığından küçük kalmıştır. Tâ aşağı varoş ile dış varoşunu yaptıran İrsek Bank'tır. Paşa sarayının balkonlu köşklerinden tâ Kâmran kalesine kadar Nemçe Çesarının yapısıdır. Bu paşa sarayının dış duvarı dibinde bir çeşme var. Tâ aşağı Tuna nehrinden üç minâre boyu yüksek yere bu çeşmeye usta san'atkâr san'at ile su çıkarmış ki, akıllara durgunluk verir!... Bütün su yolları dik yukarı şadırvan gibi aşağıdan yukarı çıkmıştır. Tuhafı şu ki, bu su çırçır dolabları ile çıkmaktadır. Bu çeşmenin karşısında on aded Taş merdivenle çıkılan bir câmii var.

Estergon Kızılelması câmii :

Bu câmiin kapısının üzerinde tam yüzon basamak merdivenli yüksek bir minâresi var. Minâre taştan yapılmış olup, gayet san'atlı ve Osmanlı usulüdür. Usta mühendis bu minâreyi câmiden biraz uzakta yapmıştır. Çünkü kuşatma sırasında top güllesi ile bu minâre yıkılırsa câmiin kubbesine zarar vermemesi düşünülmüştür. İki kere kuşatma belâsına uğradığı halde yine bu câmie girenler hayret içinde kalırlar. Evvelce bu câmiin dış avlusu iki kat iken top güllelerinden dış avlusu berbâd olmuştur. Hâlen kale halkı ve muhafızları oturmaktadır. İç katındaki küçük avlu sağlam kalmıştır. Etrafındaki tak ve revakları hâlâ durur. Öyle san'atlı ve ibret verici bir şekilde döşenmiş avludur ki, her taşı yeşim, mermer, somaki ve sair taşlardan meydana gelmiş cilâlı bir avludur. Benzeri yoktur. Kıble kapısının alt eşiği çeşitli mermer ile süslenmiş bir câmidir. Üst ve alt eşikleri burma, kıvırma, san'atlı, cilâlı, somaki direkciklerden meydana gelmiştir. Herbiri birer Rum haracı değerindedir. Bu harem kapısı üzerinde evvelce çan kulesi varmış. Bu kapının dış yüzünde sağ ve sol tarafında somaki mermerden yapılmış arslan heykelleri var. Bu câmiin duvarlarında o kadar heykeller ve resimler var ki, her biri sanki canlıdır. Harem kapısından içeri câmiin kıble kapısı da harem kapısından daha fazla süslüdür. Bu kapının üzerinde lâtince yazı vardır. Bu kapı ile mihrâb arası tam yüz ayak olup, genişliği seksen ayaktır. Bu câ-

miin dört tarafı zemininden tâ kubbe kenarlarına varıncaya kadar sekiz kıt'a yekpare uzun kırmızı somaki kaplı duvarlardır. Bu sekiz adet biçme tahta somakiler câmiin duvarında durur. Usta hakkâk bu kırmızı renkli mermerleri öyle cilâlamıştır ki, aşağıda namaz kılanların bütün hareketleri ayna gibi görünür. Minalı kubbesi dahi yekpâre, kırmızı bakır ile yapılmış tersine dönmüş bir kubbedir. İçine giren insan hayran olur!... Bakır tas gibi olup, içinde kaplama altın kakılır. Bu kubbedeki san'at hiç bir câmide yoktur. Kenarları çeşit çeşit taşlarla ve kıymetli şeylerle süslenmiştir. Kıble tarafında somaki mermerden yapılmış bir sanduka vardır. Orada olan mermer san'atını Mora'daki Atina şehrinden başka yerde görmedim. Bu sandukanın etrafında oyulmuş olan gül, reyhân, sünbül ve şakayıkların her biri bir sihir eseri gibidir. Yine mermerden bir şişe sürahi içinde çeşitli çiçekler oyulmuş ve bir salkım üzüm yapmış ki, sanki hemen şırası damlayacak. Yine kubbenin kıblesi dışında dışardan görünür bir mermer çanak içinde yine mermerden oyulmuş pirinç pilâvı göstermiş, pirincinin her bir tanesi sanki Revan pirinci gibi tane tane duruyor. Allah bilir ki, bu câmideki garip ve acâip eserleri gözümüzle gördüğümüz için bu derecede yazdık. Hattâ; Süleyman Han bu kaleyi fethettiği zaman câmii kilise hâlinde seyredip buyururlar ki, «Ah bu gül endamlı kubbeye benzer ve bunun gibi san'atlı bir mihrâb ve minber olsa?» Bu inci sözler padişâhın ağzından çıkınca Koca - Mimar Sinan yer öpüp der ki : «İnşaallah padişâhımın yüksek himmeti ile öyle bir mihrâb, minber, müezzin mahfeli ve vâiz kürsüsü yapayım ki, cihân seyyâhları görmemiş olalar.» Süleyman Han, İstolni Belgrad gazâsına gidip gelince görür ki, bir mihrâb ve bir minber yapılmış ki, dil ile târif olunmaz. Hele Koca - Sinan padişahlara mahsus öyle bir mahfel yapmış ki, insan kudretinin dışındadır. Bu mahfele sütunsuz bir merdiven inşa etmiş ki, insan üzerine basmaya korkar. Sütunsuz san'atlı bir taş merdivendir ki, her basamak taşlarının birer uçları câmi duvarına bitişiktir .Basamak yerleri tamamen boşluktadır. Merdivenin câmi içi tarafına bir demir parmaklık yapmış ki, pek gariptir. Demir ustası bunda da hünerini göstermiştir. Mahfelin kenarlarına çeşit çeşit şimşir ve sâireden korkuluk pencereler ve kafesler yaptırmıştır ki, görenin aklı kafes içinde şaşar kalır!.. Zârif pencerelerinde o kadar süslü ve san'atlı pencere kapakları vardır ki, tarifinde dünya dilsiz kalır. Bu mahfel duvarında bir küçük buhurdan konacak dolabının pirinç teneke üzerine hâlis altın sıvamış bir kapağı vardır ki, babamız Dergâh-ı Âli kuyumcu-başısı Derviş Mehmed Zıllî'nin elinden çıkmıştır. Hattâ kendi el yazısı ile de dolap üzerine şu beyti yazmıştır :

Hüsnünün eshâbını hıfzetmeye ey gühertâb
Oldular didelerim iki kapaklı dolap

Hattâ babamız merhum gençliğimizde bize bu Estergon gazâsını ve buradaki câmie yaptığı san'atlı dolabı anlatırlardı. Allah'a hamdolsun gözümüzle görüp, sevindik. Hattâ bu câmi ikinci defa düşman eline geçtiği halde san'atını sevdiği için mihrâb ve minberini yıkmamıştır. Bu Süleyman Han mahfeli üzerine düşman dahi Nemse ve Macar ustalarına iki aded san'atlı ve görülmeğe değer kapı yaptırmış ise de Sultan Ahmed zamanında Yeni Câmie kapı yapılmak üzere gemilere yüklenip İstanbul'a gönderilmiş ve yolda Demirkapı'da gemiler battığı için yerine ulaşamamıştır. Halk arasında Sultan Ahmed'in yeni câmiinin avlusu Estergon câmiinin kapısıdır, diye söylenirse de yanlış olup, hâlen yeni câmiin kıble kapısı ki, pirinç hatta, teneke üzerine gümüş kitabeli ve altınla cilâlıdır. Merhum pederimiz yapmıştır. Kitabesinde celî yazı ile «Mimma amelehu serzerperânı bâb-ı âli Derviş Mehmed Zıllî sene 1011» diye tarihiyle yazılıdır ki, babamızın eseridir. Her zaman bakıp ruhuna Fâtiha okuruz. Yukarı kalede bu câmiden başka anılmaya değer îmaret yoktur.

Estergon'un varoşu:

Evvelâ aşağı kale yukarı hisarın batı tarafının dibinde, Tuna kıyısında kasabadan kuzeye uzunca yukarı kaleyi sarmış ve yukarı kale kayası bu varoşu göğsüne almıştır. Varoş mâmur olup, bir karış boş arazisi yoktur. Tuna kenarındaki duvarı alçaktır. Ama gayet sağlam ve enli duvardır. Bu duvarın uzunluğu Özbeçeli Hacı İbrahim câmii yanındaki burun dibinden Tuna kenarı duvarını takip ederek kıble tarafında tâ hendek ılıcasına varıncaya kadar tam altıyüz adımdır. Altı aded tabyası vardır. Her tabyada sekizer, onar balyemez topları ve hepsi Tuna'ya karşı olan Ciğerdelen kalesine bakan toplardır.

Bu duvarın Tuna kenarı dışarısında duvar dibinde tam altıyüz adım uzunluğunda yalınkat bir palanga duvar vardır. Bütün kazıkları Tuna içine kakılmış meşe ve palamut kazıklarıdır. Her biri onar arşın uzunluğunda ve adam gövdesi kalınlığındadır. Bu şarampav kale duvarına siper olmuştur. Harp sırasında Tuna üzerinden gemilerle düşman gelirse gâziler bu siperlerin ardına girip savaşırlar. Tuna kıyısı ile varoş evlerinin arasında geniş bir cadde var. Kale duvarına bitişik hiçbir ev yoktur. Buralarda bekçilerin karakol kuleleri vardır. Ilıca kalesinden yine kale duvarı üzerinden Budin kapısına varıncaya kadar sağlam taş duvardır. Tamamı dörtyüz adımdır. Bu hesaba göre aşağı hisarın büyüklüğü bin adımdır. Üç kapısı vardır. Evvelâ kıbleye bakan Budin kapısı, iki kat demir ve sağlam kapılardır. Budin kapısının önünde bir kat da hisar bölmeciği var. Kanije kalesi dolması gibi onbeş adım kalınlığında dolma duvar var. Bu duvarın iç yüzündeki hendekte bir küçücük kubbeli ılıca var. Budin ılıcaları gibi sıcak değildir. Ilıktır. Bütün yabancılar ve hizmetçiler bu

ılıcaya girerler. Bundan başka dışarda bir kat hendek daha var. Bu hendeğe Tuna nehrinin suları girer ve ağzına kadar doldurur. Bu hendek üzerinde Budin kapısı şarampav kapısı önünde ağaçtan yapılmış zincirli sağlam bir köprü var. Bu köprünün iki tarafında şâhi toplar var. Bu köprünün dışarsında bir küçük varoş daha vardır ki, burada fakirler oturur. Bu varoşçuğun içinde küçük bir meydan var. O meydanda güzel bir havuz bulunur. Musluklarından bütün namaz kılanlar abdest alıp, Allah'a ibâdet ederler. Bu meydanda on aded dükkân var. Küçük varoşun kapısı dibinde hendek kenarında tahtadan bir lonca köşkü var. Gidip gelenler burada dinlenirler. Budin'den ve öteki sınırlardan gelenlerin hepsi bu kapıdan içeri girerler. Gayet işlek caddeler. Küçük varoşun bir kapısı da güneye açılır. İskele kapısı bir kat yalın direkten sağlam kapıdır. Tuna kenarında iskeleye giden işlek kapıdır. Bu kapının dışında, nehir kenarında on aded kasaba dükkânı var. Bu kapıdan biraz uzakça bir hendek daha var. Ama alçaktır. İçinden Tuna nehri geçer. Bu hendek üzerinde kazıklar üzerine kurulmuş sağlam bir köprü var. Bu köprünün karşı tarafı Tuna içinde bir ada gibidir. Bu adacıkta birkaç mahzen, yirmi kadar saz örtülü ev vardır. Bu adada bu imâretlerden başka bir şey olmayıp, geri kalan kısmı bağ, bahçe ve bostanlarla kaplıdır.

Bu aşağı büyük varoşun bir kapısı da Özüçeli Hacı İbrahim câmii altındaki küçük kapıdır ki, güney tarafa Tuna'ya açılır. Bu kapının iç yüzünde yukarı iç kaleye çark ve zembereklerle giden su dolabının binası vardır.

Estergon su çarkı:

Aşağı büyük varoş'un batı tarafı nihayetindeki küçük kapının iç yüzünde bir su kârhanesi vardır. Üstü şendire tahta örtülü kubbesi var. Kubbe açılması kolay olması için tahtadan yapılmış. Tahta kubbede bir baca deliği var. Fen sahibi usta bu bacayı yaparken büyük bir hizmet yapmış. Bu bacadan içeri güneş ışığı vurup, iş yerini aydınlatır. Baca altında başaşağı suyu Tuna nehrinden gelen yuvarlak bir havuz var. Bu havuz içinde çeşit çeşit yuvarlak dolaplar var. Bütün âletleri kalın meşe, balut ve sanıta ağaçlarından yapılmış çarklar olup, hepsi Tuna içindedir. Ama bu dolap yüksek meşe ağacından yapılma araba tekerleği gibi bir dolaptır. Tekerleğinin çevresinde elli aded su küvecikleri var. Ama bu dolap aşağı dolaplar gibi su içinde değildir. Adı geçen aydınlık giren baca altında bu dolabın orta mili adam kolu kalınlığında mildir. Aşağı Tuna içindeki ağaç dolapların çarkları ve ipleri hepsi adam bileği kalınlığında demirden çarklar ve millerdir. Çarklar adam pazusu kalınlığında deve gerdanı gibi eğri büğrü san'atlı çarklardır. Usta demirci bu görülmeye değer çarkları yaparken öyle san'at göstermiş ki, anlatmak mümkün değil. Bu de-

mir çarklarının kenarlarında top güllesi gibi kırk elli tane yuvarlak demir gülleler vardır. Bu aletler ve çarklarla çeşitli dolapları su zorla çevirince bu çarkdaki yuvarlak gülleler Tuna üzerine vurup suyu zorla demir künkler içine doldurur. Ve çarklar döndükçe bu gülleler devamlı birbirini takip eder. Tuna suyu bu şekilde tâ yukarı iç kaledeki çeşmenin deposuna götürürler. Bütün su künkleri demirden yapılmış borulardır. Yalçın kaya arasında dik yukarı nice demir künkler görünür. Bu demir su yolları dik yukarı şadırvan gibi çıkar. Üç minare boyunda, üçyüz kulaç baş yukarı su çeşmesi görülmeğe değer. Adı geçen iç kale kayasının tâ aşağısında su değirmenleri ve çarkları olan iş yerinde bir kayadan yedi başlı ejder gibi bir ılıca suyu gürleyip akarak yirmi zira' aşağıya Tuna nehrine dökülür. Bu işyeri içinde bu çarklara bakmakla görevli yalnız bir kişi vardır. Burayı gördükten sonra değirmenci babaya birkaç akçe verip «Pîrim, lütfeyle bu çark ve dolapların hareketlerini de görelim» dediğimizde «Oğullar, bu çarkların gök gürültüsü gibi gürlemesine dayanamazsınız. Şadırvanı gökyüzüne sıçrattığına da bakmağa cesaret edemezsiniz» dedi. Ben «Canım baba! biz dünya seyyahı ve insan oğlunun hizmetindeyiz. Bari bunu da görmüş olalım» deyince «İmdi oğullar korkmayın, biraz açılın!» diyerek önce damın adı geçen bacasının kapağını açtı. Ve ılıcanın Tuna'ya akan yolunu kapatıp, iş yerindeki büyük çarkın su girecek gözcükleri içine su dolunca, hemen dolaplar dönmeğe başladı. Allah'ın büyüklüğü! bir gürültü koptu ki, sanki kıyamet gününden bir alâmettir. Bazı çarklar sağa ve nicesi de sola dönüp, bütün çarklar birbirine girerek hepsi saat gibi dönmeye başlayınca hemen değirmenci koca baba «korkmayın, korkmayın oğullar!» diye bir demir çeşme lülesi gibi lüleyi kuvvetle vurup çevirince kaleye giden su borusundan adam gerdanı kalınlığında bir su gökyüzüne doğru baca deliğinden dışarı çıkıp, üç Süleymaniye minaresi yükseldi. Gacırdıyarak, gürleyerek öyle çıktı ki, en yükseğe varınca gök kuşağı gibi başaşağı Tuna'ya döküldü. Yarım saat kadar nefesimiz tutulup, hayran, hayran seyrettik! Ama Allah biliyor ki, değirmenci baba gayet kuvvetlidir. Allah'a hamdolsun duâsını aldık. Hattâ, Sadrâzam Köprülü-zâde Fazıl - Ahmed Paşa dahi buraları görerek değirmenci ihtiyara elli altın ihsan ve on akçe teraki ferman eyledi.

Bu varoşun üç kapısı da bu çark değirmeni kapısında tamam olup, içinde kat kat 2900 aded altlı üstlü evler vardır. Bahçe ve avluları bulunmayan sık evlerdir. Hattâ bazı evlerinin cenazelerini dışarıda sokakta yıkarlar. Gayet dar evleri var. Ama kuşatma sırasında bu varoşun evleri muhafazalı ve emindir. Onaltı mahalledir. Hacı İbrahim, Alaybeyi, Mahkeme, Çarşı, Budin kalesi, Dış varoş, İskele ve Tepedelen mahalleleri bildiklerimizdir. Dört ibadethânesi var. İkisinde cuma namazı kılınır. İkisi de mahalle mescididir. Özüçeli Hacı İbrahim câmii: Kurşun örtülü, çatma nakışlı tavanlı ve evkaflı, cemaati bol ve kâgir minareli yeni yapılmış

güzel bir câmidir. Mahkeme câmii: Eski bina olup, bol cemâati vardır. Kıble kapısının üst eşiğinde şu tarih yazılıdır:

Adı belli şehidler var yanında
Şahâdet eyledi hep has ve âmı
Kimi sağında ve kimi solunda
Bu câmi oldu şehidler mâkamı
Salâ oldu namaza başlanıldı
Kabul ola namazlar bittamâmı
Muhammed Mustafâ'ya vakfolundu
Hüdâ makbul ede ânı yapanı.

Bu câmiin avlusunda birkaç yüksek ağaç var. Başka yerde ağaç yoktur. Şer'î mahkeme de bu câmiin içindedir. İki medresesi var. Biri Özüçeli Hacı İbrahim medresesi, biri de Mahkeme medresesi. Dört tane mektebi var. İki adet tekkesi olup, biri Estergon'lu Ali efendi tekkesi, diğeri Elhac İbrahim tekkesidir. Küçük bir hamamı var. İkiyüzon aded dükkânları var. Bedestanı yoktur. Çarşı içinde küçük meydanda bir lonca köşkü var. Bütün gâzîler gazâ mallarını burada satışa çıkarırlar. Bütün gazâ malları burada toplanır. Bu şehrin hanı yoktur. (Han bir Türk memleketi için ayıptır.) diye hayır sahipleri yaptırmamışlardır. Şehrin bütün evleri misafirlere açıktır. Bir alay gâzî ve Allah yolunda savaşan kimseler olup yemeklerini yalnız yemezler. Ve hiç bir gece misafirsiz olmazlar. Sokakları temiz ve kaldırım döşelidir. Bu varoşun dizdârı başkadır. Çünkü kuşatma sırasında her biri askeriyle cenge hazırdırlar. Budin kapısı ile yukarı kale arasında dört adet büyük tabya vardır. Bu tabyaların da ayrıca dizdârı ve neferleri vardır. Bu tabyalar kaleden Tuna kenarına ve oradan yine kuzeye Tuna kenarına varıncaya kadar yukarı kaleyi kuşatmış kara tarafıdır. Yüksek bir kat palanga dolma rıhtım kale duvarı vardır. Ardı ve önü yoldur. Bu yalınkat palanga duvarının hendeği önünden Tuna kenarına, oradan suyolu kulesine varıncaya kadar kalenin kıble tarafını bir kat palanga duvar daha kuşatmıştır. Velhâsıl bu Estergon kalesinin bazı yeri beş kattır. Yalnız Tuna kenarı iki kattır. Bir katı Tuna'ya bakan yukarı hisar duvarıdır. Bir katı da Tuna nehri kenarında aşağı varoş duvarıdır. Diğer kara tarafları üçer, dörder, beşer kat bölme bölme duvarlar, palangalar ve tabyalardır.

Tepedelen palangası. Estergon kalesinin kıblesinde dere aşırı ve bir ok menzili uzakta bir havâle tepe vardır. Burayı düşmandan tekrar fetheden Koca-Mehmed Paşa, Sultan Ahmed devrince 1014 (1605) de yeniden yapmıştır. Bir kızıl kaya üzerinde dolma palanga rıhtım ve çatmalı şarapavlı kaledir. Etrafı beşyüz adımdır. Estergon tarafına bir küçük ağaç kapısı vardır. İçeriye araba girmez. Yüz evi olup, tahta örtülü avluludur.

Sokak ve evleri dardır. Bir câmii, dizdârı, ikiyüz neferi, yeteri kadar cephânesi vardır. Yahşi topları vardır. Bu kale yumurta gibi yalçın bir kaya üzerindedir. Her tarafı derin olduğundan hendeği yoktur. Yalnız kıble tarafında kesme hendeği vardır. Kale içinde bir kuyu bulunur. Ama düşman geldiği vakit ilk cenkte buraya sataşacağından burayı lâğımlarla yerle bir etmek muvafıktır. Kaleden aşağı Tuna kenarına inince bir ılıca su kaynağı vardır. Orada bir de (Baruthâne palangası) vardır. 1014 (1605) târihinde bu kaleyi de Koca Lala - Mehmed Paşa yapmıştır. Düz, geniş bir yerde dörtköşe dolma rıhtım kavi bir palangadır. Etrafı altıyüz adımdır. Alçak yerde olduğundan hendeği yoktur. Kuzey kapısı önünde hendeği ve asma köprüsü vardır. Dört tarafındaki kalelerinde şâhi topları ve moşkat tüfenkleri vardır. Dizdârı, ikiyüz neferi, cebeci, topçu, barutçubaşı ağaları ve hisar içinde nefer evleri vardır. Baruthâne işyeri başkadır. Bunun da Budin baruthânesi gibi çark dolapları ile tunç havanları vardır. Bütün âletlerini ve çarklarını ılıca suyu çevirir. Suyu serincedir.

Su ve havasının güzelliğinden güzelleri çok olur. Kadınları dışarı çıkmaz. Ahalisi garip dostu, ahlâklı, geçim sâhibi adamlardır. Estergon sahrasının yarısı bahçe ve bostanlardır. Hattâ kalenin güney tarafında toprak altında baruthâne olan yerde kâfirler zamanında Erşek şehri adı ile bir büyük şehir varmış. Hâlâ bağlıktır. Bu bağların bir ucu Süleyman Han tepesine varır. Bir ucu kaleden bir top menzili uzakta. Şoşkot deresine varıncaya kadar baştan başa dağlardır. (Osmanlı askerine sıladır, mahsulümüz helâl olsun.) dediklerinden bütün gâzîler sulu meyve yemekten bıktılar. Meyveleri, havası, şehir halkının rengi, lisanları, iş ve kazançları, elbiseleri hep Budinli gibidir. Yüzelli parça mâmur köyü vardır.

Buradan sonra beşinci gün Sadrâzam Köprülü - zâde Fazıl Ahmed Paşa deniz gibi askerle Estergon kalesi altına gelip, çadırlarını dikti. Estergon, Tepedelen, Baruthâne, Ciğerdelen kalelerinden o kadar top şenlikleri oldu ki, yer, gök ve felek kubbesi güm güm gümledi. Her taraf siyah dumandan görünmez oldu. Bir saat sonra Estergon kalesi siyah dumandan sıyrılıp, beyaz nur gibi göründü. Bütün bedenleri sancak, bayrak, flandıra ile süslenmişti. Hemen vezir-i âzam durmadan Tuna nehri kenarına altı oda yeniçerileri ile Zağarcı-başı İbrahim Ağayı ve Kadı-zâde İbrahim Paşayı, Söhrab - Mehmed Paşa, Kaplan Paşa, Hısım - Mehmed Paşa ve bütün eyâlet askerini, Tuna'dan gemilerle karşı Uyvar toprağına geçirip, karşı tarafta gemiler üzerinde köprü yapmaya başlattı. Estergon tarafında da köprü yapılmaya başlanıp, bir gecede on adet gemi, sadrazam tarafından, yedi gemi de karşı taraftan yapıldı. Ve gündüz durmadan köprünün tamamlanmasına çalışıldı.

Sergüzeşt : Allah'ın hikmeti, Kadı-zâde İbrahim Paşa efendimiz köprü yapmağa karşı tarafa gemilerle geçti. Bu hakîr, Estergon temâşâsı için

beri tarafta kalıp, tâyinatımız olmadığından onbir baş atlarımız ve adamlarımız aç kaldık. Zâhire elde etmek için beş adet gülâmımla ve on adet arkadaşlarımızla Estergon'un batısına beş saat gidip, bir güzel yulaflı ve arpalı tarla bulup, bütün atlarımızı yağlı yulafa salıp, biz dahi arpa demeti döğmeye başladık. Derhal birer yük arpa elde ettik. (Bre medet, asker bu tarafa gelmeden biraz daha arpa dövelim) derken, gördük ki, üçyüz adet atlı gâzî yiğitler bize doğru geliyor. (Baka kişiler! Nişlersiniz? Demet mi döversiz? Kalkın hey gidiler! Arpa dövmeden ne bulursunuz? Varalım düşman kıralım, mal alalım, esir alalım, orduya yüz aklığıyle gelelim) dediklerinde, hakîr, (Bre gâzî yiğitler, atlarımız açtır, hizmetkârlarımız aşa, ekmeğe muhtaçtır. Bu düşman diyârında bildiğimiz yer yok, ne yol bilürüz, ne de kılavuzumuz vardır! Kande gideriz. Arpamızı dövdük, biz orduya gideriz) dediğimde, (Bre var, hey demetçi gidiler!) diye hemen üçyüz yiğit at boynuna düşüp, dağlar içinde kayboldular. Biz de biraz arpa dövelim derken, yarım saat geçmeden bu gâzîler bir kale altına varırlar. Görürler ki, kale kapıları kapalı. Kenarına varıp, çakal gibi çağrışmaya başlarlar. (Bre dizdâr, bre kale gidileri, bre açın kapıları, bre yoğurt, bre ayran, bre ekmek, bre arpa, bre at nalı var mı?) diye her biri çakal gibi çağrışırlar. Bâzıları da (Bre serhad gidileri, göğsünüzde imânınız yok mu? Bre ekmeğiniz, bir çanak ayranınız yok mu?) derler. Meğer bu kale Nemçe çesarının Tata kalesi imiş. Düşman mazgal deliklerinden bunları görür ki, kimi hendek dibinde yatar, kimi oturur, kimi yoğurt ister. Hemen düşünüp, bunları kale içine alıp, esir etmeye karar verirler. Birkaç Türkçe bilenleri, kale bedenleri üzerine gelip, (Ne istersiniz adamlar,) derler. Bunlar da Aydın, Saruhan, Menteşe Türkleri olup, (Bre canım serhadlı kardeşler, açız, bize yoğurt, ayran, ekmek atlarımıza da arpa verin. Yiyelim ve size duâ edelim. Oradan da ordumuza gidelim) derler. Kale duvarları üzerindekiler de (baka yiğitler biz bir alay serhad gâzîleriyiz. Size at nalı, at yemi ve her ne isterseniz verelim amma korkarız akçesine cefâ edersiz) derler. Bu gâzîler de bellerinde ve kemerlerinde olan altın kuruşları gösterince, hemen düşman kalesinin kapısını açıp, asma köprüyü yerine koyarak (Hepiniz atlarınızla içeriye giriniz) deyince bunlardan ikiyüz kadarı atlarıyle kaleye girip, yüz kadarı köprü üzerinde durur. Kimisi de kale kapısını alırlar. Hemen bu kapı önündeki yiğitleri düşman içeri koyup, kapamak ister. Bunlar da (Biz atlarımızdan ayrılmayıp, burada dururuz) deyince düşmanla aşağı yukarı azışıp, nihâyet ur (vur) ederler. Derhal bütün diğer düşmanlar da içeride olanlara girişince, içeride olanlar o vakit anlarlar ki, bu kale düşmanın imiş... (Bre urun gâzîler, düşman!) diye düşman içine hepsi birden taûn gibi girip, iç kaleden düşmanı kıra kıra dışarı çıkıp, dış kaleye ateş verirler. Düşmanın bunlara iç kaleden elliyedi parça top attığını, biz arpa dövdüğümüz yerden işittik. Yarım saat sonra bu üçyüz adet baba-

yiğit altmış esiri zincire vurup, yüzyetmiş tane de saçlı düşman kellelerini mızraklara geçirerek gülbank-i Muhammedî çekip, elleri kolları kan, ciğerleri ağlayan bir alay gâzîler yanımıza gelip, (Bre adamlar, daha arpa demeti mi döversiz, Görün biz ne çeşit gazâlar yaptık. Müslüman kalesi sanıp, kale altına vardık. Düşman bizi hile ile kale altına koymaya kalkıştı. Allah'a şükür, biz onları koyduk. İşte bu gümüş değnekli ve başı telli de kale kapudanı imiş.) diye başlarından geçenleri hakîre bir bir anlattılar. Biz dahi atlarımıza arpalarımızı yükletip, bu gâzîlerle atbaşı beraber orduya giderek, Sadrâzam Kethüdâsı İbrahim kethüdâya varıp, başlarından geçeni anlattılar. Hakîr dahi orada eşbetçi idim (şahitlik ettim). Kethüdâ bey bu gâzîleri sadrâzama götürüp, kelleleri onun önünde yere yuvarladı. (Devletlû vezir, düşmanların kelleleri de böyle yerlere yuvarlana) diye duâlar etti. Bütün gâzîler yer öptüler. Bunların bütün başından geçenleri dinledi. Sonra buyurdu. (Siz ne yerlisiz,) onlar da, (Aydın ve Saruhan sancakları sipâhilerindeniz) deyince (Ya siz kimin izni ile çete ve poturaya gittiniz,) dedi. Hemen içlerinden biri, (Vallahi devletlû vezir! At nalı, arpa ve zahire almaya gidip, gördük ki bu Estergon kalesi yanında bir kale var. Biz Müslüman kalesi sandık. Kâfir bizi içeri alıp, kırmaya başlarken biz dalsatır olup, onları kırdık. Ve bu kadar ganimet malı ile huzurunuza geldik.) Deyince kahraman vezir asker, ordudan dağılıp, perişan olması için âleme ibret olsun diye:

«Tiz, tutun şunları!»

Deyince amansız cellâdlar meydana dalkılıç gelip, fakir gâzîlerin boyunlarına yapışarak çadır önüne getirince hemen Kethüdâ İbrahim, serdar Ali Paşa, Kıbleli Mustafa Paşa, Amuca-Hasan Ağa ve nice vezir ve âyân sadrâzamın ayağına düşüp:

(Bir dahi etmesinler, bunları ganimet malları ile beraber azad eyleyin. Ama alaybeylerine tenbih buyurun.)

Dediklerinde ricaları kabul olup, hepsini azad ederek üçyüzaltmış adet esirlerinin ikiyüz adedini bu garip gâzîlere ihsan etti.

«Bir daha fermansız bir yere gitmeyin!»

Diye sıkı tenbih olundu. Bunlar esirlerden geçip, başlarını iki kere kurtardıklarına sevinerek ikiyüz adet esirleri ile orduya geri döndüler. Sonra orduda (Kimse çeteye gitmesin!) diye dellâllar bağırdı. Sonra bu gâzîler alaybeylerine ikişeryüz değnek vurup, (Niçün askerinizi çete ve poturava gönderirsiniz,) diye azledip, yerlerini başkalarına verdiler. Allah uzun ömürler versin, İbrahim Kethüdâ, hakîre bu gâzîlerden iki adet seçme gülâm alıp, verdi. (Evliyâm, senin de gazâda hakkın vardır. O kadar gâzîleri sen rica ettin amma sadrâzam onları zâten öldürmezdi. Ancak başkalarının kulağına küpe olsun diye, (bire cellâd!) diye korkuttu. Ama Evliyâm doğrusu bu herifler iyi gâza etmişler) diye bu gâzîleri baştan itibaren söylettirdi. Sonra hakîr, gülâmlarımla gemilere binerek kar-

şı tarafa geçip, Uyvar toprağına ayak bastık. Kadı-zâde İbrahim Paşa efendimizin dairesinde kalıp, huzuruna gittim. Hikâyeyi anlattım. İhsan olarak aldığım gülâmları da gösterdim. Cömert paşa, (Tez bu gülâmların üzerlerine birer kat çuha, dolma, kontuş, sarı kavuk, çizme ve pabuç ve birer binek beygirleri verilsin) diye ferman etti. Bu suretle iki köle sahibi oldum. Allah'a şükür... Ondan sonra İbrahim Paşa efendimiz Tuna kenarında gemilerle köprü yapmaya başladı. Bu hakîr de birkaç arkadaşımızla Ciğerdelen kalesinin temâşâsına gittik.

Ciğerdelen kalesi : İlk kurucusu Erdel krallarından Betlen Gabor'dur. Sonra Muharremin başında 950 (1553) senesinde Süleyman Han Estergon kalesini fethedip, Uyvar toprağında olan yediyüz parça köyleri itaat ettirmek için bu kaleyi yaptırıp, adına Ciğerdelen demiştir. Doğrusu bu kale neferleri düşmanın ciğerlerini delmiştir. Çünkü bütün neferler ve gâzîler, çeteye gidip, düşman illerini yağma ederek çeteden gelirken düşman, Müslüman gâzîlerin arkasından kovarak gelirler. Bütün gâzîler avları ile bu Ciğerdelen'e gidip, can kurtarırlar. Düşmanlar dahi eli boş cehenneme giderler.

Ciğerdelen palangasının yeri ve şekilleri : Tuna nehrinin batısında, Estergon kalesinin karşısında, Uyvar kalesi toprağında bir düz sahrada dört köşe çetin ve sağlam, çit palanga, rıhtım dolma, bir kaledir. Üç tarafı kara, doğu tarafı Tuna'dır. Üç tarafında sağlam ve sarp hendek vardır ki, içinde Tuna nehri gezer. Bu hendek üzerinde kara tarafından batıya açılan bir kapısı var. İki at sağlam ağaç kapısı üzerinde mehterhâne kulesinde şâhi darbezen uzun topları vardır. Dört köşesinde dört köşeli tabyaları üzerinde balyemez topları vardır. Hisar içinde dizdârı, ikiyüzelli neferi, yeteri kadar cephânesi, tahıl anbarı, seksen adet tahta örtülü evleri, bir tahta minâreli câmii, on adet küçük dükkânı vardır. Han ve hamamları yoktur. Lâkin top menzilinden alarga bağlar içinde bir tarafı Tuna ve bir tarafı Uyvar toprağında Ciğerdelen sahrasında etrafı yirmibin adım bir büyük taburdur ki, iki kat hendek asla duvarı yoktur. Gayya kuyusu gibi kazılmış olan bu hendeğe tabur derler. Kaleden çetindir. İçine yetmiş, seksenbin adam girip, kapanarak cenk edince (tabur cengi) derler. Bu taburun ancak arka tarafında iki kapısı vardır. Kapıları önünde topraktan yığma tabya yerleri var ki, kapıları görünmez edip, tabyaları muhafaza eder. Bu tabur hendekleri ve toprak yığınları eğri, büğrü ve köşe köşe olup, her köşede tabur hendeklerini muhafaza edecek büyük dağlar gibi tabya yerleri vardır. Kuşatma sırasında o tabyalar üzerinde balyemez toplar koyup, hendeğe gelen düşmanı uğratmaz ve bu dirsek tabyalarında gayya kuyusu gibi hendekleri vardır. Böyle tabur cenkleri kale cenklerinden daha çetindir. Hemen tabur fethine çare, toprak sürerek, lâğım yapıp, sıçan yolları ile kol kol hücum etmektir. Başka ilâç

yoktur. Ama 1008 (1599) senesinde Üçüncü Mehmed zamanında ulu serdar İbrahim Paşa ve Tatar Hanı bu tabura iki kere düşmanı kapayıp, durmadan bir ay büyük cenk ederler. Kırkbin kadar kâfiri top gülleleri ile helâk ederler. Sonunda düşman taburdan kaçamayıp, o sırada Estergon kendilerinde olduğundan Tuna üzerindeki köprüden Estergon'a geçip kaçmışlardı. Sonra Serdar İbrahim Paşa taburu zaptedip, Uyvar kalesine ve Komaron (?) kalesine asker göndererek gece baskını yapar. Bu Ciğerdelen taburu, doğrusu sarp taburdur. Hattâ efendimiz Kadı-zâde İbrahim Paşa ile diğer yedi adet beylerbeyi ve birkaç beyler askerleriyle bu tabur içine girip, karakollar yaparak durdular. Çünkü bu tabur yeri düşmanın Uyvar kalesi adası tarafındadır. Bu tarafa Ciğerdelen kalesinden başka bir şey yoktur.

Acâib rüyâ : Bir gece bu hakîr, Ciğerdelen dizdârı kardaşlığımın evinde misafir olup, sohbetten sonra yattığım vakit, rüyamda merhum babamızı gördüm. (Evliyâm, bu gazâdan korkma. Allah'ın fermânına devam eyle. Bu kale Üçüncü Sultan Mehmed zamanında düşmanın eline geçti. Dördüncü Mehmed devrinde yine Estergon ve bu Ciğerdelen kaleleri ganimet olur. Amma sonra (Ve men dahalehû kâne âminen) şehrinde zarar olmaz) deyince hemen uykudan uyanıp, derhal abdest aldım. Ve rüyâmı ihtiyar dizdâra anlattım. Dizdâr, (Hayır ola Evilyâm! Allah ve Resûlü bilür, bu gazâda siz bir tuhaf cenk yaparsız amma bilmem kaçandır, fakat ne size ve ne de bize zarar yoktur. Kalbini pek tut.) diye hayır ile tâbir etti. Sabahleyin çadırıma geldim. Hemen iki sepet elbisemi ve iki baş yeni ihsân olunan Macar kölelerimi ve bütün eşyamı kardaşlığımız olan dizdara Allah emâneti koyup, çadırımda yüksüz kalıp, olacakları beklemeğe başladım. Her an atlara binip, her tarafa beşer altışar saat avlanmak maksadiyle gezip, Tuna sâhilinde olan adalara bakarak (Acaba harp sırasında Tatar ile Gümüş ve Turla suyunu atlarla yeldirdiğimiz gibi bu Tuna adalarına da yeldirmek mümkün müdür?) diye köprü başına vardım. Karşı tarafa sadrâzam sağlam bir köprü yapmış. Beri Ciğerdelen tarafında efendimiz İbrahim Paşa ve yedi adet beylerbeyi, yirmi parça gemi üzerine sağlam köprü yapıp, arası on, onbeş gemi yeri açık kalmakla onun tamamlanmasına çalışırlardı. Allah'ın hikmeti, Tuna nehri taşıp, geldi. Köprünün beş parça gemisini kırıp, aşağı Estergon'a doğru aştı. Mimar ağa bu hâli görüp, korkusundan şaştı Her ne hal ise gemiler yine getirilip, tâmire başlandı. İkindi vakti, sadrâzamdan, başı telli üç divan çavuşu, efendimiz Kadı-zâde İbrahim Paşaya fermân getirdiler. Buyurmuş ki :

«Sen ki İbrahim Paşa kardeşimsin, başka zamana benzetmeyüp, derhal bu saatte çadırlarında bir tek adamını dahi bırakmayıp, bu gece Estergonlulardan ikiyüz kadar kılavuz alıp, kuzeydeki Lan dağı dibindeki

(Volak) bayırları eteklerinde dikkatle durup, dört tarafa pusular ve ince karakollar koyup, sizin karşı tarafta olan askeri bir hoşca koruyasın.»

Paşa, (Emir devletlû vezirindir) deyip, çavuşlara beşer onar altın verdi. (N'ola, şimdi kalkıp gideriz.) diye Estergon'dan dizdârına sadrâzam fermânını gönderdi. Estergon'dan bizlere kılavuzlar gelmekte idi.

Ciğerdelen cenginin sebebi: Beri tarafta Kadı-zâde İbrahim Paşanın sekban bölükbaşılarından bir Macar oğlanı ile ona âşık bir Türk yiğiti o gün atlarına binip, Uyvar kalesi kapudanı ve hâkimi olan Forgaç'a varıp derler ki:

«Bre kapudanım, ne durursuz, İsâ size yardımcıdır. İşte bu Uyvar kalesini almak içün onbin Türk askeri gemilerle beriye geçüp, köprü yapmaya başladılar. Amma Tuna suyu taşmış, köprü yaptıkları gemiler kırılmış, nice bin Türk açlıktan şaşırmış. Biz kaçıp, sana habere geldik. Hemen buna bir çare edin. Köprü bitmeden, Türk beri tarafa geçmeden berideki onbin Türk'ü kırın. Köprü başında tabur kurun. Ve her tarafta gemilere topları vurun.»

Diye nâsihatli sözler söylediklerinde (Forgaç) bunlara ihsân edip, hemen Nemçe çesarına feryad mektupları yazdı. Meğer Uyvar etrafında olan yüzelliyedi adet kalelerden Uyvar imdadına ellibin adet muhafazacı hazır imiş. Karşı tarafta sadrâzamı basmağa Nemçe çesarının fermânı ile Zirinoğlu, Beğânoğlu, Kiyanoğlu, Madaşoğlu, Şovaroğlu, imparatorun vezirleri makamında olan dük Monte Kukuli, Rodolfuş adlı sergerdeler tam seksenbin asker toplayıp, Estergon altında pusuda imişler. Ama Köprülüzâdenin tamamen bu işten haberi olup, askerin dört tarafına ve bizim tarafımıza kat kat cebeciler, poturacılar ve büyük karakollar, ince karakollar tâyin edip, herkes silâhlı hazır olup, köprünün tamamlanmasına çalışılmakta idi. Allah'a şükür beşinci günü köprü tamamlandı. Bizim tarafa Haleb eyâleti askeri ile Gürcü - Mehmed Paşa geçip, bizim Kadı-zâde İbrahim Paşanın konduğu tabur, Süleyman Han kapısı önüne kondu. Ardı sıra Kıbleli Paşa Şam askeri ile sağ tarafımızdaki Ciğerdelen kalesi tarafına kondu. Ardı sıra Bosna eyâleti askeri ile Köse Serdar Ali Paşa Hersek'ten ileride Marod ovasına kondu. Onun arkasında Anadolu askeriyle Kara Mustafa Paşa, vezir Haznedârı Yusuf Paşa köprüden geçip, bize yakın kondu. Yüzlerce mirlivalar geçip bizim tarafımızda kondu. Allah'a hamdolsun bizden tarafta İslâm askeri pek fazla oldu. Ondan sonra vezir-i âzam, Budin ve Estergon ve Tuna kapudanlarının kırk elli parça fırkatelerine azepleri doldurup, üzerlerine karadan kapudan Mustafa Paşayı köprü muhafazasına memur etti. O gün Tuna üzerinde düşmanın Komran kalesinden binlerce kütük ve sallar ve nice büyük ağaçları Tuna'dan akarak köprüye uğrayıp, az kalsın kıracaktı. Hemen Tuna kapudanları,

firkate ve salları ile yetişip, baltalar üşürerek bentlerini kesip, her ağacı bir kenara bağlayıp, bir anda parçaladılar. Asker o ağaçları yağmalıyarak orduda odun bollaştı. Akşam üzeri İbrahim Paşaya Estergon'dan üçyüz adet yarar kılavuz yiğitler gelip, evvelce alınan vezir fermânı üzere efendimiz karakola gitmeğe memur oldu.

1074 (1663) senesi muharreminin bir pazartesi gecesi güneş batarken Ciğerdelen sahrasının Uyvar tarafında Murad ovası üzerinde Lân dağının Velâk bayırları bağına bir saat varıp, Estergon kılavuzlarının dedikleri yerde bütün Niğbolu askeri ve İbrahim Paşa askeriyle varıp, yarım saat ileride dört tarafına işbilir ağalar ile Estergon gâzîlerini tâyin eyledi. Bu ağalardan birer saat ileride ellişer adet yarar, namlı yiğitleri ince karakol tâyin edip, onlar da dört tarafa, geçit yerlerine ve patika gölleri kenarına bu tertip üzere karakollar yapıp, kendi askeriyle Lâgan dağında ve Lâk bayırları dibinde altından inip; bir seccâde üzerine otururak bütün gâzîlere alay çavuşları dediler ki :

(Kimse ateş yakmaya, hayhuy ve of küf etmeye, tüfenk atmaya, tütün ve fitil göstermeye, herkes yerinde durup, askerden kimse dışarıda gezişmeye, herkes atlarının dizginleri elinde pürsilâh hazır duralar.)

Akşam olunca namazdan sonra herkes küme küme arkadaşları ile zevk ve sefâya daldılar. Birçok gâzîler atlarının ayaklarına köstek bağlayıp, yulaf tarlalarına saldılar. Bu hakîr dahi hademelerim ile atlarımı köstek takıp, bir otlağa bağlayıp, hadememe (Gaafil olma!) tenbihini vererek paşanın huzuruna geldim. Çay ve diğer içkiler içip, yemekler yiyip, bölükbaşlara ve ağalara nakiller göndererek gönüllerini hoş ediyordu. Tâ gece yarısı kendileri kalkıp, ellerine dımışkı topuzu alarak asker içinde gezip, (Uyuman gâzîler, bir gecelik n'olsa gerek. Tetik durun!) diye herkese öğüd verdi. Biz bu tarafta karakolda hazır durmaktayız.

Beri tarafta düşman evvelce Uyvar altına biriktirdiği askeriyle konuşup, (Bre Tatar askeri gelmeden, Tuna üzerine Türkler köprü kurmadan kıralım. Ve bütün vezirlerini esir edelim. İstolni-Belgrad, Estergon ve Budin kalelerimizi alarak memnun olalım, kalkın gidelim.)

Diye Uyvar altından otuzyedibin düşman dokuz topu olup üzerimize gelmekte idi. Bereket versin ki, bizim orduda birkaç öte yaka Türkleri bizimle gelip, karakollarımız dahi merkezlerine varıp, pusularına yatmadan Uyvar tarafına o karanlıkta çekilip, ota, otluğa ve bâzı ava ve kelepire giderler. Dört saate yakın kalarak, bu herifler ne yapacaklarını bilemeyip, (Acaba, ne işleyip, ne yapsak) derken dağlar içinde bir gök gürültüsü kopar. (Acaba bu gürültü ne olmak ihtimali var?) diye durup görürler ki, dağlar içinde yer götürmez kara şapkalı ve haç peykerli düşman askeri geliyor. Zavallı Karaman Türkleri (Bre gâvur geliyor. Durman gidelim, he-

men orduya kaçalım. Varalım askere haber edelim. Görelim felek ne gösterir?) diye at boynuna düşüp, kaçar gelirken, Kadı-zâde İbrahim Paşanın ince karakolları üzerine gelince bunlara aman ve zaman verilmiyerek yedisi de kıskıvrak bağlanıp, İbrahim Paşanın huzuruna getirilip, söyletildiler. Bunlar da dediler ki :

«Vallahi sultanım, biz Karaman sipâhilerindeniz. Ota otluğa gidelim, bir av bulalım diye üç saat kadar gittik. Uyvar tarafından beri dağlar içinden kara şapkalı kara bayraklı düşman geliyordu. Bizler de karanlık gece altında geriye kaçarken bu yiğitler bizi bağlayıp, size getirdiler. Emir sultanımındır. Olan iş budur!»

O sırada sabaha üç saat kalmıştı. Aceleci paşa Türklerden bu korkunç haberi işitince «Bre medet! Tiz bizim askerimiz Allah Allah gülbangi çeksinler. Tâ ki, Tuna'nın karşısındaki İslâm askeri ve sadrâzam gülbank çektiğimizi işitüp, hazırbaş olalar!» deyince hakîr :

«Aman sultanım, neylersiz? Bunlar Karaman Türkleridir. Ve öte yaka çakallarıdır. Orman içinde yol şaşırıp, karanlıkta giderek gözleri büyüyüp, ihtimal ki patırtı ve gürültü dedikleri düşman askeri olmaya. Dağlardaki çeşitli hayvanlar ürküp kaçarlardı. Bunların gürültü işittik dedikleri belki bu ola. Bu haberin eğriye doğruya ihtimalı olmakla fermânınız ile evvelâ bizden Allah Allah sesi koparsa Tuna'nın öte tarafında olan asker için kıyamet kopar. Bu adamların üçünü sadrâzama gönderelim, dördünü de burada bırakalım. Görelim, sabaha kadar ne görünür? Beş on adım yerde bir olmak üzere ikişer saatlik yerde karakollarımız var. Daha onlardan feryadçı gelmedi. Bizler de hâlâ düşman yüzü görmedik. Nice feryad edüp, Allah Allah bağıralım. Hemen silâhlarımızla hazır duralım. Ve Estergon gâzîlerinden ileride olan karakollara emniyetli adam gönderelim ki, gaafil olmayalar?»

Dediğimde taraf taraf bütün ağalar (Vallahi doğrudur.) dediler. Hemen paşa gelen Karamanlılara sordu. Onlar da (Vallahi sultanım, düşmanın bayraklarını görüp, kaçtık. Sabaha kalmaz onlar burada sizi basarlar. Hemen ileride karakollara adamlar gitsün) deyince akıllı paşa bu adamlara ihsânlar edip, Arnavut - Ali Ağa ile bu adamlardan birkaçını acele sadrâzama gönderdi. Kayınbabası olan Reisülküttab Şâmi-zâde efendiye de düşmanın fazlalığı haberini bir mektupla bildirip, adamlarıyla gönderdiler. Beş adet Karaman adamlarını da yanında alıkoydu. Daha bir an geçti geçmedi, hemen ince karakollarımızda olan Bâli Bölük-başı (Devletlû, düşman askeri belirdi. Sancak ve bayrakları göründü. Tabılhâne, trampete, davullarının sesi işitildi) diye doğru haber getirince derhal alay çavuşları (Niyeha!) diye bağırmaya başladılar. Paşa da (Bismillâh, gazâya niyet ettim) diye atına binip, hazır oldular. Bu hakîr de atıma binip, gideyim dedim amma altımda atım bir adım gitmez. Meğer

atımı gülâmlar köstekli olarak getirmişler. Hemen atım kösteklerini kesip, gâza niyetiyle at boynuna düşerek paşa efendimizin yanına vardım. Hemen paşa kırk adet bayrak sahibi bölük-başıları yanına çağırıp, dedi ki:

«Baka gâziler! Bilirsiz ben ekmeğimi yalnız yemem. İnşaallah her birerlerinize arzunuza göre tımar ve zeâmet gerek ve esâmeler etmek boynuma borç olsun. Hemen gün bugünkü gündür! Din-i mübin uğruna hazır olun! Düşman gelirse hemen bir Hu'dan sunalım, ya zafer ola ya ölüm!»

Böylece ileriye Niğbolu sancağının üçbin adet askerini çarhacı tâyin edip, yarım saat ileri kâfirin geleceği Lân ve Lâk dağlarına doğru gidip, atbaşı beraber tor top durdular. Amma henüz şâfii vakti olmayıp, göz gözü görmezdi. Bu hâl ile tedbirli paşa yüzelli adet kapıcıbaşılarını, ikibin adet adamları ile sağ tarafa aldı. Ve ikibin adet müteferrikaları ve itibarlılarını sol tarafına alıp, iki taraflı bu iki asker içinde vakar sâhibi paşa, tedbirli olarak gidip, deli ve gönüllü, beşyüz adet Tatar askeri ile ikibin adet yiğitleri askerin önüne geçirip, kırk adet sekban ve saruca askeriyle önü sıra küheylân atlar üzerinde hazır etti. Artları sıra, yediyüz yetmiş adet kırmızı bilekli ve kırmızı baratalı ve yedişer, sekizer karış tüfenkli Hırvat ve Arnavud yiğitleri hep yaya çatal fitillerini saklayıp, paşanın önü sıra yürüdüler. Bütün çaşnigirler, kilerciler, saraçlar ve diğer hademeler, paşanın sağ ve solunda pür-silâh durdular. Üçyüz adet iç ağaları cebe ve çevşene, kallâvi, tolga, zırh ve külâha bürünüp, paşanın ensesinde kilitlenip durdular ve feth-i şerif okumaya başladılar. Çalıcı mehter başıya tenbih olunup, (Kâfirlere hamle etmeyince cengî harbiler çalınmaya) denildi. Burada (Evvelâ düşman geliyor) diye haber getiren adamları vezir-i âzama götüren Arnavud Ali Ağa sadrâzamdan gelip:

«Kârındaşım, berhudar olsun. Düşman gelirse göreyim onu, bir nam verecek gâza etsün, inşaallah üç tuğ ile ona Bağdad'ı veririm.»

Diye haber geldi. Ama paşanın kayınbabası reisülküttâb efendiden azarlar şekilde bir tezkere geldi. Demiş ki:

«Benim oğlum, evvelâ Budin altında iken sadrâzam seni Yanık kalesi taraflarından Tata, Papa, adlı kalelerden baş ve dil almağa gönderince kendi başında dilsiz, Budin altına geldin. Sadrâzam sana (Niçün düşmandan baş ve dil almayıp, böyle boş gelirsin?) deyince sen de (Düşman o kadar fazla idi ki, üzerine varmak büyük hata idi. Orada cenk etsek Allah göstermesin bir bozgunluk olursa sultanımın ırzına büyük bir leke olurdu.) diye düşmandan ve sizden korkup, baş ve dil almadan geldim.» diye vezir-i âzam önünde bu çeşit özürler ettin. Vezir-i âzam sana o gün divanda, bu kadar divan erbabı önünde nice nükteli sözler buyurup, (Paşanın gözü düşmandan korkmuş! Amma tazeliği var, kızılbaştan korkmak var) diye söylediği nükteleri ne çabuk unuttun? Yine şimdi birkaç Karaman Türk'ü

ile (Düşmanın büyük kalabalığı var. Hâlâ üzerimize gelmededir.) Diye sadrâzama haberler yazarsın. Kendinin korkak ve dönek olduğunu bildirirsin! Bu iki Türk adamlarını gönderdiğin yetmez mi idi? Amma imdi tezkeren ulaşınca düşman gelirse gayret edüp, var kuvveti bâzuya verüp, iş görmüş Melek-Ahmed Paşalı meşveretlerinden dışarı hareket etmeyüp, basiret üzere olasın. İki yerden gayret kılıcını kuşat, ilk gazandır. Bir nam kazan ve gaafil olma vesselâm.»

Paşa, reis efendiden gelen bu kâğıdı bir fânus aydınlığında okuyup, (Allah versin de düşman gelsin. Hemen efendinin bu azarlayan mektuplarının derdinden ise ölmek yeğdir!) diye hiddetle atına binip, durdu. Evvelce gece karakollara giden dört koldan dahi haberciler gelip, (Sultanım, aman işte düşman sabah namazında burada bulunur, biz kendi gözümüzle düşman askerini görmedikçe yerimizden deprenmedik.) dediler. Paşa, (Ne taraftan geliyorlar?) dedi. Onlar da (Kuzey tarafından geliyor) dediler. Bu sırada Estergon kalesinin doğusunda sabah yıldızı görünüp göz gözü görür oldu. Amma meğer İbrahim Paşanın sadrâzama gönderdiği iki adama asla inanılmayıp, sırf İbrahim Paşanın savsaklamasına vermişler. Bu sırada sadrâzamın bir aağsı ile bir buyurdumu geldi ki, okuyanın aklı başından gider. İçindeki şöyle idi:

«Eğer düşman gelip görünürse kızılbaştan kaçmayasın. Düşmanın geleninden ve çokluğundan yüz çevirirsen inşaallah sen de gerdeninden geçersin vesselâm.)

Bunu da okuyunca İbrahim Paşa (Emir Hûdanındır, ne olursa olsun! Dün doğdum, bugün ölürüm) diye Lâk dağının eteğine doğru at tepip gitti. Ve göz gözü görmeye başladı. Hemen haber getiren adamları yanına çağırıp, (Baka adamlar, siz düşmanı ne tarafta gördünüz?) diye sorunca onlar da kuzeyi gösterdiler. Bu sırada Ciğerdelen sahrasının batı tarafından bir karabulut gibi ağaç ormanı ve mızrak parıltısı görünüp, (Bre düşman bu taraftan göründü.) diye o tarafa yönelip, çarhacıları ve piyâdeleri ileri koyduk. Ve savaş tedbirine hazırlandık.

Ama düşmanla aramız iki top atımı kadar uzak bir harb meydanıdır. Sonra da tam Şâfii vakti olup, güzelce göz gözü görür oldu. Düşman askeri hadsiz hesapsız dağ ve taşı kaplamış, Ciğerdelen sahrasını doldurmuş, karınca basmaz, yürüyüşle atbaşı beraber kat kat ağır yürüyüşle gelmekte... Allah'ın hikmeti evvelce haber getiren adamların dedikleri taraflardan da bütün gök demire bürünmüş onar onar birbirlerinin kollarından demir zincirlerle bağlı ve şarab içmiş, yağlı dalyan tüfenkli Nemse, Macar, Leh, Korul, İslâvon, Dodoşka askeri, Ciğerdelen sahrasına dökülüp, gelmededir. Evvelki atlılarla bu yaya düşmanların arası iki top atımıdır. Bu piyâde düşman dahi güyâ asla yürümez. Meğer geride topları

ve mehterhâneleri varmış. Topların kırk adedi de piyâde düşmanın önlerine at arabaları ile gelip durdular. Artık tam sabah oldu. Piyâde ve atlı biribirlerine yürümeye başladılar. Hemen tedbirli İbrahim Paşaya basiretli Kethüdâ Mehmed Ağa dedi ki :

«Bre medet sultanım, bu iki düşman biribirine karışmadan şunlara bir Hu! edüp, biz onlara göz açtırmıyarak ya atlısına veya yayasına karışalım.»

Böylece bütün silâhlı gâzîler birbirleriyle helâllaşıp, düşman üzerine varmakta idik. Meğer evvelce batıda olan atlılar bizim kendileri üzerine vardığımızı görünce piyâdeler dahi yaydan ok çıkar gibi yürüyüp, gelmeğe başladı. Paşa bu hâli görerek asla aldırmıyarak göğüs gerdi. Düşmanla aramız bir at menzili kalınca sabah namazını acele kılıp, duâyı atlar üzerinde ederek piyâdelerimizi bir tepe üzerine tor top ettik. Gâzîlerin altıbini can-ı yürekten Allah Allah sesi ile top güllesi gibi Nemçe atlısı üzerine yürüyerek karmakarışık oldu. Birçok silâhşörlerimiz mârifetlerini göstererek onyedişer boğum kargı sırıkları ile düşmana öyle hamle ettiler ki, târif olunamaz. Düşman çok, amma yayan tüfenklisi iki top menzili uzakta. Biz bu harb meydanındaki yedi kümeyi ortaya alıp, kova kova kırmakta ve nice şehit vermekte idik. Tuna'nın karşı tarafında olan Sadrâzam askeri de (Hu) yumuzu işitip, onlar dahi (Allah Allah) demeğe başladılar. Amma Forgaç kral, yine at üzerinde elindeki Nemse şişi ile askerini cenge teşvik etmekte idi. Onlar ise ata binmeyi bilmediklerinden gâzî şahbazlarımızın attıkları mızraklar arkalarından geçip, iki karış yalman gösterir idi. Kimsenin attan inip, bir na'ş olmaya cesareti yoktu. Çünkü attan inse binemez, binse inemez... Halpoz denilen bu askerin çoğu uyluklarından eğere bağlı idi. Biçâreler bu sahrada topa tutulmuş maymuna dönüp, kırıla kırıla tamam oldular. Fakat bize İslâm askeri tarafından imdat gelmez, yalnız ses gelirdi. Nihâyet güneş doğdu. Derken sağ tarafta görünen onbin kadar piyâdenin bize pek yaklaştıkları görüldü. Çingeneler ormandan çıkar gibi sürü sürü görünen bu asker bizim piyâdelerimizi ortaya aldılar. Anıma piyâdelerimiz ancak yediyüz yiğittir. Düşman onbinden fazla olup, elli parça topları vardır. Düşman topa başlayınca biz de atlılar ile cenk etmekten vazgeçip, bre medet, düşmanın atılmış topları boş iken piyâde gâzîlerimize bir imdat edelim. Piyâde düşman üzerine dalsatır hücum edip, düşmanın topları önüne kadar vardık. Top saklamak isteyen düşmanları tamamen kırıp, bizim piyâde gâzîler dahi düşmanın toplarını zaptederken biz topa bakmayıp, düşmana sataştık. Bütün toplarını alıp, piyâdeyi kırarken hemen Estergon kalesinden düşmanın piyâdesi içine üç adet balyemez topları dev gövdesi gibi yuvarlandı. Ama bizi dahi perişan etti. Çünkü karmakarışık

idik. Estergon kalesinden yedi adet balyemez attıktan sonra hemen düşmanın atlısı, piyâdesine katılıp, yirmibini bir yere geldi. Evvelce bozguna uğrattığımız Nemse atlıları piyâdelerine katışır iken bizim piyâdelerin ellerinden toplarını kurtarıp, sağlıyarak bizi dövmeye başladılar. Düşman içerisine on adet gülle daha girince binlercesi hurdahaş oldu. İbrahim Paşa (Bre gâzîler, düşman allak bullak oldu, bir Hu daha edelim.) diye yedinci kere aç kurt koyuna girer gibi düşmana saldırıp, ikibin adedini ateş saçan kılıca lokma eyledik. Ama bizden paşanın müezzini, (Çeto İbrahim), hakîrin bir kölesi, Emirahor Yusuf Ağa, velhasıl yetmiş adet namlı ve seçme ağalarımız şehit ve nice yüz adedi dâhi yaralı olup, na'ş ve yaralıları orduya götürdüler.

Bu esnada İbrahim Paşa gördü ki, iş işten geçti. Hiçbir taraftan imdat gelmez. Hemen dal - topuz olup, (Gelin gâzîler, bugün Kerbelâ günüdür, sizinle din aşkına bir Hu daha edelim. İşte düşman top güllesinden kırılıp, yan veriyor.) diye müslüman gâzîlerini cenge teşvik edip, avuç avuç ihsanlarda bulundu. Kethüdâsı kiremitçi Ahmed Ağa dahi cenk içinde kemeri elinde sıçrayıp, gâzîlere o dahi avuç avuç para dağıttı. O sırada Haseki - Mehmed Paşa oğulluğu Frenk beyzâde kırkbir kısrak üzerinde kolları dirseklerine kadar kan, terkisinde dört adet kelle, kılıcı uryan gözleri kızmış hakîrin yanına gelip, (Evliyâ Çelebi, Allah içün olsun yanımdan ayrılma, benim bugün kerbelâmdır.) dedi ve at bıraktı. Hakîr dahi çâresiz (Ve yansurallahu nasren azizâ) âyetini okuyarak ileri vardım. Memi Beyi gördük. Üç düşman ortaya almış, kılıç üşürürler. Amma zırhından kılıç geçiremezler. Hemen frenk bey-zâde, düşmanları mızrakla tepesi üzerine yıkıp, Memi Beyi kurtardı. Oradan bizim merhum Melek - Ahmed Paşalıların yanına varıp, onların nice iş görmüşleri ve cenge girip, çıkmışları ile Frenk bey-zâde, Memi Bey ve hakîr, hepimiz birden düşman atlısı üzerine hücum edip, dörtyüz kelle aldık. Düşman o koldan yan vermekle kelleler ile İbrahim Paşa huzuruna varıp, ihsan ve çelenkler aldık. Amma bütün gâzîler bütün gece uykusuz aç ve güneş hararetinden susuz ve dermansız kaldı. Bu sahrada bir damla su yok. Atlarımızda derman kalmadı. Düşman ise kırmakla bitmiyor. Top güllelerinden yanlarına varamaz olduk. Hemen çalışkan paşa, (Gâzîler, düşmana bir Hu daha edelim) derken, Söhrab Mehmed Paşa, ordusunun arkasındaki pusularda gece hazırlanmış onbin seçme Macar askeri çan ve erganon çalarak ve toplar atarak bizi dağıtmaya başladı. Her taraftan bizi ortaya aldı. Bir yandan açlık, bir yandan güneşin sıcaklığı, bir yandan (Otuzyedibin düşmana karşı altıbin yiğit) arasında bir savaş oldu ki, târifi mümkün değildir. Her biri bir kale değerinde az bulunur yetmişiki değerli yiğitlerimiz toprağa düştü. Karakullukçu ve diğer levend gâzîlerinden üçyüz kişi şehit ve yüzon yiğit yaralı olduğu gibi beşbin düşman da kılıçtan geçirildi. Paşa bütün gâzîleri toplayıp, konuştu. (Sulta-

nım sadrâzamdan imdat isteyelim) dediler. (Estağfurullah, ben bu sahrada ölürüm de sadrâzamdan imdat istemem) diye gözlerinden kanlı yaşlar aktı. Hep gâzîler bir yere geldik. Düşman da bir yere gelip, yedi kol oldu. Forgaç kral ortada, Nemçe atlısı sağında, Macar atlısı solunda, yeni gelmiş dinç askerin yaya ve toplarını öne alıp, trampete çalıp gelmekte... Gâzîler bir ağızdan tekbir alıp, düşmana doğru giderken onlar da toplara ateş ettiler. Gâziler yan verip, topların gülleleri havaya giderdi. Sağda duran evvelce sindirdiğimiz Nemçe atlılarının içine girip, birçoklarının canına kıydık. Ama düşman sağ ve soldan bizi ortaya alıp, bizim askerin gönülsüz cenge başladıklarını görerek daha ziyâde şirinlenip, hiç çekinmeden üzerimize hücum ederken mehterhâne taîfemiz cenge girmeyip, yan verdiler. Ağalar da ağır alınca düşman yıldırım gibi yürüdü. Herkes can pazarına düşüp, Tuna kenarına doğru kaçarken garip sekbanlarımız (Bre gidi, avretler, bizi yayan bırakıp, kande kaçarsız?) dediler. Paşa üçyüz kadar adam ile (Hüküm Allah'ın) diye kaldı. Hakîr de beraberdim. Düşman bizi gördü ki, bir alay yaya adamlarız. Ne vakit olsa bunlar bizimdir diye kaçan askeri kovarak gittiler. Amma düşmanın geri kalan yayanları birkaç topla bizim yayaları dövmeye başladılar. Hemen yayalarla yedi kat olup, arka arkaya vererek karşı koyduksa da birçok adam şehit oldu. Paşa ile biz de bütün piyâdeler kaça kaça ordumuza yakın geldik. Düşmanın yörük atlıları bizim arkamızdan tâ ordumuza kadar gelerek nice karakollukçu zavallıların kellelerini kesip, ordumuzu zapteder şekilde oldular. Amma gerideki askerin gelmesini beklerlerdi. Hakîr, bu hali gördüm. Çadırıma gelemedim. Yanımda ne hizmetkârım var, ne de arkadaşım... Hemen Tuna kenarına geldim. Atımdan inerek, atın kolanını sıkıştırıp, yelesini de halka gibi düğümledim. Tuna'yı atla geçmeğe hazırlandım. Ama düşmanın dahi büyük alayları daha gelmedi... Görelim ahval nereye varır, diye Tuna kenarında toplanmakta idik.

Bu sırada Tuna üzerindeki köprü tamam olmuş. Nice beylerbeyiler ve beyler beri tarafa askerleriyle geçmişler ve geçmekteler... Yusuf Paşa, Kaplan Paşa, Kibbeli Paşa kullarına rastgelerek rahatladık. Onlar da bizim hatırımızı teselli ettiler.

İşin sonu ve gazânın neticesi : Biz böyle Tuna kenarında bozuk düzen durmakta iken düşman askeri de saf saf yaklaşmakta idi. Evvelce sadrâzam ordusundan beri tarafa geçen Serdar Ali Paşa ile Gürcü - Mehmed Paşanın ve diğer vezirlerin katarlarla katırları, zilleri, çıngırak ve çanları ile donatıp, bütün katarları çayırlara çıkmışlar. Pek heybetli ve acâib yüzlü Osmanlı develerini de çan ve çıngıraklarını takarak otluğa bırakmışlar. Düşman top, tüfenk atarak gelirken bu kadar bin acâip şekilli deve ve katırları görerek ürküp, sahra içinde dağıldılar. Düşmanın altın-

daki atlar, ömürlerinde böyle çıngırtı ve hayvanlar görmedikleri için yıldırım gibi şakıyıp, üzerlerindeki süvârileri yere vurup, tepelemeye başladılar. Bu halde iken düşmanın ordumuza doğru gelmeğe kudreti kalmayıp (Acaba ne işleyip bu Türk'ün köprüsünü baş aşağı etsek gerek) diye konuşurken bizim İbrahim Paşa Hakîr, yine at üzerinde bütün askeriyle hazır... Onu gördük ki, İslâm içinde bir feryad koptu. (Bre Ümmet-i Muhammed, düşman bozuldu ne durursuz?) diye bir ses çıkınca her tarafa tâze can geldi. Evvelâ bizim asker düşman üzerine at salıp, Tuna üzerinde olan köprüden de beri tarafa adam deryâsı gibi gâzîler akıp geldiyse de arada deve katarları engel oldu. Hemen gâzîler bu develeri geçip, Kadı-zâde İbrahim Paşa yine düşmanla boğaz boğaza cenkte iken gâzîler sahrada attan inip, piyâde kalanları kıra kıra İbrahim Paşanın imdadına yetiştiler. Zavallı İbrahim Paşanın ölmüş cesedine can gelip, yine demir topuzunu çıkararak, (Koman gâzîler, fırsat ganimettir, zafer bizimdir!) diye cenge devam ederdi. Düşman da Türk askerinin boşandığını görüp, kaçmağa yüz tuttu. Arkalarından kova kova seher vakti cenk ettiğimiz yere vardık. Bir de gördük ki, bizim bıraktığımız piyâdeleri, düşman piyâdeleri yine ortaya almış kırmak üzere... Düşman bizim geldiğimizi görünce yayalarımızı bırakıp, dağlara kaçtı. Piyâdelerimize hızır gibi yetişip, kurtardık. Bizim piyâdelerimiz de düşmanı kırmağa başladılar. Sağ tarafımızdan Söhrab Mehmed Paşa, Maraş askeriyle imdada yetişip, derhal ikibin kadar düşmanı kılıçtan geçirip, kelle paça eyledik. Bu savaş meydanında onbinden fazla düşman can kurtaramayıp, asma budanır gibi kırıldı.

Fakat vezir-i âzam, düşmanın fazlalığından korkup, Karaman veziri Çavuş-zâde Mehmed Paşayı, Seydi - Ahmed Paşa oğlu Mehmed Paşayı, Kanbur - Mustafa Paşayı, Ohri, İlbasan, İskenderiye beylerini, on oda yeniçeri ile Samsuncubaşıyı beri savaş tarafına köprüden geçirip, Kadı-Zâde İbrahim Paşa ordusu içinde kondurup, pürsilâh metrislerde hazır dururdu. Devletin hayrını isteyenler sadrâzama dediler ki :

«Sultanım, karşı tarafa askerin yarar ve namlılarını geçirdiniz. Beri bizim tarafta mübârek hizmetinizde asker az kaldı. Hâlâ köprüden adam deryâsı karşı tarafa akıp gidiyor. Belki düşman hile ile karşı tarafta görünüp, sonra kaçtı. Askerimiz pusulara girüp, artık karşı tarafa geçmesinler. Çünkü düşman çok kovuldukça yiğitlenir. İhtimal asker böyle karşı tarafa sökün edince Zirinoğlu, Begânoğlu, Nadajoğlu gibi nice Hersek ve Banlar bu tarafı boş bularak gelüp, fenalık ederler. Hemen tedbir odur ki, bundan sonra ocak ağaları, körpü başını zaptedüp, öte tarafa kimseyi geçirmesinler. Allah göstermesin öte tarafta bir bozgun olursa askeri o taraftan bu tarafa geçirmesinler. Hepsini vursunlar, el kaldıranları kırsınlar.»

Hemen Sadrâzam Köprülü-Zâde Fazıl - Ahmed Paşa :

«Canım Hacı-Zâde, çok ihtimalcisin. Şöyle olunca böyle olur, dedi. Amma yine akla yumuşak ve sonunu düşünür şeyler söyledin.»

Deyince hemen Kazancı-Zâde Çelebi (Beli efendim, hemen köprü başını zaptetsinler. İnşaallah karşı tarafta İslâm askeri muzafferdir) dedi. Derhal yeniçeri ocağından Muhzır-başı Abdi Ağa bütün odası neferi ile köprübaşına durup, sadrâzam tarafından bin piyâde adam bile karşı tarafa geçemez oldu. Amma beri tarafta bizim sahra adam denizi olup, Umman denizi gibi çalkalandı. Saf saf alaylar bağlandı. Sonra düşman sahra ortasında toplandı. Forgaç, var kuvvetini bâzuya verip, hayli ateşler saçtı. Gördü ki, asker bir an durmayıp öyle geliyor ki, bu gelişte kurtuluş yok. Hemen şapkalarını başlarından çıkarıp, (Bre medet! Sana sığındık ya Îsâ, tut bizi!) diye feryâda başlayınca Allah'ın büyüklüğü bu sırada İslâm askeri düşmanı kırmaktan yoruldu. Kıra kıra yâ Pakta gölü, yâ dağ tarafına doğru yüz tuttular. Üçbin kadarını da yakalayıp, sadrâzama getirerek otağ önünde işini bitirdiler. Ve kılıçtan kurtulanları Uyvar kalesinin kapısına kadar kovdular.

Bizim asker böyle yağma için etrafa dağılınca Forgaç kralın bütün mal ve hazineleri, cephâne ve baruthânesi, Lâk dağı dibinde kaldı. Meğer mel'un, altıbin kadar seçme atlı ve piyâde ile, bozgun yerinden sarp dağlarda pusulara girip, gizlenmiş. Meydanı askerden boş bulunca (mal candandır) diye hemen dağdan altıbin maiyeti ile gelip, hazine muhafazasına memur olanlar ile cenk edince askerin geride kalanları bunu görüp, (Bre dağdan düşman çıktı) diye onbin kadar gâzîler bu Nemçeliler ile savaşa başlarlar. Bizi evvelce bozan bu tüfenkli mel'unlara hücum edip, hazinelerinin yanından ayırarak yine bir başını askerimizle çevirdik. Dört tarafa giden askerimiz geldi. Düşmana yedi koldan hücum edip, yere serdik. Kılıçtan kurtulanları da zincire vurup, bütün ganimet malları ile Forgaç mel'ununun hazinesini, arabalarını yine yeniçeri çorbacılarına teslim ettik. Bütün kelleleri, mızraklar üzerine saplıyarak sadrâzam huzuruna hazine ve arabaları ile Macar topları götürmekte idiler. Amma Forgaç, işbilir, yoldan anlar bir kapudan olmakla yine kaçamak yollarını bulup, kırk, elli adamı ile Uyvar kalesine can attı. Hemen durmadan (Hani, şu Türk'ten kaçıp gelenler ve hıristiyan dinine girenler) diye hemen önüne, âşık olan Türk ile âşık olduğu Macar'ı getirip, der ki: (Bre cufudlar! Siz bana dediniz ki, Türkler bu kaleyi almağa beri tarafa onbin adam ile geçti. Köprü yapamayıp, Tuna taştı ve Türk şaştı, hemen Türk'ü varın kırın, köprü başlarını alın, Uyvar kalesini kurtarın! Size aldanıp, yirmi, otuzbin hıristiyan askerimden, bu kadar cephâne ve hazinemden ayrıldı. Siz Uyvar'ı askersiz kodunuz. Tiz şunları kazığa vurun) dedi. Hemen ikisini de kale hendeği kenarında kazığa vurup, öldürmüşler. Bunu Uyvarlılar anlatmıştır.

Sonra Forgaçı'n hazinelerini sadrâzama götürürken, sabahleyin Estergon kalesinin düşmana yayaları içine attığı dört balyemez güllesinin yarattığı felâketi gördük. İkibin düşman hurdahaş olup, yatarlardı. Birçok silâh ve âletler müslümanlara kışmet oldu. Ciğerdelen sahrasının beş saatlik yeri, Beni-Âdem na'şları ile dolup, bütün ölüler baş ayak açık yatarlardı. Bütün cephâne, toplar ve ganimet malları, arabalar alay ile serdar huzuruna giderken sadrâzam:

«Benim karındaşım, bütün elde ettiklerin, inandığın adamlarla geledursunlar. Sen bütün askerin'e kaçan düşmanın arkasından kovup gidesin. Ve diğer vezirler avları ile alay ile sonra orduya gelesin.»

Diye ferman geldi. Hemen zavallı İbrahim Paşa başüstüne deyip, bütün ganimet mallarını kethüdâ Ali Ağaya teslim ile yine düşman kırmaya gitti. Ama onlar aç, biz aç! Hele bir orman içine girip, bütün atları çayıra salarak istirahat edince Allah yardımcısı olsun, Şâm-zâde reis efendiden on tâne pişmiş koyun gelip, tam bir saat burada dinlendik. Beşbin ekmek, beşbin at yemini dağıttık. Yine atlarımıza binip, evvelâ Bosna askeriyle serasker Ali Paşaya rastgeldik. Kaplan Paşa, Yusuf Paşa, Çavuşzâde Mehmed Paşa, Budin veziri Siyavuş Paşa, kardeşi Hüseyin Paşa, Söhrab– Mehmed Paşa, Kanbur - Mustafa Paşa, Defterdar Hüseyin Paşa, Sıska - Kenan Paşa, Hısım - Mehmed Paşa, Gürcü - Koca Mehmed Kethüdâ Paşa, Seydi - Zâde Mehmed Paşa, Can Aslan Paşa, Çatra-Patra Ali Paşa, Konakçı Kara - Ali Paşa, Kıbleli Paşa, Kurt Paşa ve diğer beylerbeyiler ve beyler ve bütün İslâm askeriyle kuşluk vaktinden itibaren Uyvar'a varıncaya kadar dağlara bağlara girip, ikindiye kadar gezip, elli altmış asker, dağda av arar gibi düşman arayıp, her tarafa at saldırdılar. Amma kızılkan içinde kaldılar. Binyediyüz adet kelle aldılar. Büyük bir alay ile düşmanın haçlı peykelerini, hanto billûr camlı arabalar üzerinde flandıra ve bayrakları baş aşağı ederek kelleleri sırıklara saplayıp, bu kadar top ve cephâneyi, bu kadar bin esirleri zincire vurup, yaka paça geçip, davullarını, erganon ve loteryan borularını çalarak muhteşem kapudanlarını önde sürerek, gayet heybetli bir alay ile sadrâzam çadırına varılmıştır ki, diller ile târif olunamaz. Evvelâ efendimiz Kadı-Zâde İbrahim Paşa kolundan 1400 kelle ve beşyüz esir, Forgaç'ın on araba hazinesi, on adet nakışlı topları geldi. Kaplan Paşa kolundan 200 kelle, 40 esir, Yusuf Paşa kolundan 255 kelle, 10 esir, Gürcü - Mehmed Paşa kolundan 300 kelle, 70 esir, Söhrab - Mehmed Paşadan 150 kelle, 3 adet kale kapudanları, Kıbleli Paşa tarafından 40 esir, Çavuş-Zâde kolundan 300 kelle, 11 esir ve diğer vezirlerden bunun gibi pek çok esir geldi. Ama bilhassa Köse Serdar Ali Paşa, Bosna serhaddi gâzileri ile 2060 kelle 3000 esir, 7 adet kale kapudanı, 4 kat düşman mehterhânesi, iki hanto araba, 20 adet cilâlı top, altın haçlı bayraklar ile bütün kelleleri sırıklar üzerine sapla-

yıp, Süleyman Han tepesinde, sadrâzam huzuruna geldi. Sadrâzamın sağ ve sol taraflarında, kırmızı kilimler üzerinde beşyüz kese kuruş tepeler gibi yığılı idi. Solunda üç adam boyu hil'at yığılı idi. Huzurunda da gümüş leller, turna telleri yığın yığın durmakta idi. Bütün vezirlere birer samur kürk, beylerbeyilere sırmalı hil'at, mirlivalara kıymetli hil'atlar, alaybeylerine turna telleri ve gümüş cıgalar ve seher vakti kelle getirenlerden ilk getirenlere ellişer, sonrakilere kırkar kuruş, kelleler beş, altı bini aştıktan sonra kelle getirenlere otuzar kuruş sadaka olundu. Sonra gördüler ki, kelle ve dile son yok... Yirmişer kuruş verilmeğe başladı. Sonra Budin veziri Siyavuş Paşa biraderi Hüseyin Paşa kolundan Budin ve Estergon gâzîleri dahi dörtbin esir getirdiler. Onlara da fazlasıyla ihsan olundu.

Bu hakîre de elli kuruş ve yirmi altın verildi. Ve bizzat sadrâzam eliyle başıma çelenk sokup, (Evliyâm duâ eyle) dedi. Getirdiğim Macar kadanası ile Macar gülâmını hakîre ihsan eyledi. Diğer vezirlerden de ihsan aldım. Sonra Macar atını kırk kuruşa sattım. Bu gazâda gâzîlere pâdişah tarafından yapılan ihsan ikiyüz kese kuruştur, diye masraf kâtibi Ahmed Çelebi söyledi. Sonra mevcut esirlerden sorduk: (Siz ne kadar idiniz?) dedik. (Vallahi Çeh, Leh, İsveç. İslâvon ve Nemçe tüfenklerinden onyedibin kişi idik. Onbin Nemçe atlısı, onbin Macar katanası hepimiz 37.000 hıristiyan kırıldık. Üç serdarımız vardı. Biri Monte Kukuli, diğeri Zoje ve öbürü Forgaç Kapudan idi. Uyvar kalesi, Forgaç'ın dedelerinin mülküdür. Şimdi bütün askeri kırıldığı için Uyvar'ı kolay alırsınız) diye haberler geldi. Hakikaten düşman kelleleri sayıldı. Üç yerde onar bin kelle bulundu. İkibin kadar da orduda esir vardı. İkibin kadar da Garam, İpo nehirlerinde ve Panka gölünde boğulduysa 37.000 den ancak üçbin kadarı kurtulmuş demektir. Velhâsıl böyle bir büyük gazâ, şimdiye kadar olmamıştır. Hakikaten kahraman vezir Fazıl - Ahmed Paşanın şânına uygundur. Hakîr dahi bu büyük gazâda ağalık ve müşavirlik ile bulunup, gücümün yettiği kadar hizmet ettim ve yazdım. Vefâ sahiplerinden ricam odur ki, biraz uzattığımız için kusurumu affedeler. Çünkü bu kadar seyâhat ve meşakkatte hatır toplamak olmayıp ancak kendi sergüzeştimizi imkân nisbetinde yazmağa cesaret ettik. Amma doğrusu bu Ciğerdelen sahrası cengi bugüne kadar nice kötü devlet adamlarının uğradıkları bozguna karşı bir başlangıç olmuştur.

Sadrâzam'ın emri ile yapılan şenlikler: Bu cengin olduğu yerde seher vakti şehitlerimizin üzerine büklüm büklüm nur indiğini gören nice gâzîler, sadrâzam tarafından ferman çerağan donanması oldu zannedip, o karanlık gecede Tuna'nın karşı tarafında ve beri tarafında olan nice yüzbin çadırların ipleri, mızrak ve kargılar üzerinde yüzbinlerce fânuslar, kandiller ve hesapsız meş'aleler ile öyle bir süslediler ki, ortalık gündüz gibi olup, güyâ Harzemşah nevruzu oldu. Estergon tarafındaki Süleyman

Han Şaşkod, Mohnad, İrşek, Ban, Tepedelen, Bağdale tepeleri ile oniki adet tepeler üzerine Eştergonlular dağlar gibi odun yığıp, ateşler gökyüzüne ulaştı. Sabaha kadar kale bedenleri üzerinde fânus, neft, katran, zift yakarak Estergon kalesini aydınlattılar. Sadrâzam görüp:

«Bre canım, bu çeregânın aslı nedir? Biz ferman etmedik. Bu sevinç ve şenlik ne oluyor?»

Deyince nedimleri dediler ki, bu çereğan, Allah tarafından olmuştur. Sadrâzam:

«Vallahi doğru olmuştur. Tiz Estergon kalesinden üç yaylım top ve tüfenkler atılıp, gülbang-i Muhammediler çeksinler. Bizim dahi İslâm ordusu içinde bütün balyemez toplarımızla, düşmandan alınan toplar ve üç yaylım tüfenkler atılıp, sabahadek orduda şenlik olsun.»

Diye ferman etti. O gece sabaha kadar top ve tüfenk sesinden ve Beni Âdem nârasından, at kişnemesinden ortalık velvele içinde kalıp, mâvi bulutlar güyâ parça parça yere döküldü. Hattâ bu zafere sebep olan develerin üzerine balmumları ve develerin gerdanlarına fânus ve kandiller asıp katar katar salıverdiler. Katırların semerleri üzerine mumlar yakıp, ardala, Binburç denilen çanlarını takarak ordu içine salıverdiler. Ordu içinde bir ateş deryâsı gezer zannedilirdi. Yüzbinlerce deveci, meş'aleci, karakollukçu, küme küme sabaha dek (Allahu Yansur Sultan) diye çağırıştılar. Çadırlarda şehitlerimizin ruhuna kokulu helvalar yenildi. Şehit ruhları da sevindi. Şehit ruhları için Kur'an okundu. Amma Allah'a malûm, bütün bu şenliklere sebep, şehitlerin üzerine nur inmesi oldu. Sadrâzam meseleden haberdar olunca, sabahleyin bütün şehitlerin nurlu na'şlarını Ciğerdelen sahrasında buldurup, hepsini Estergon tarafına getirerek Süleyman Han tepesi eteğinde bir büyük kuyu kazdırıp, binaltmış şehidi, ordu mollası Ünsî Efendi, namazlarını kılıp, iki kere yüzbin müslüman gâzîler namazına bir kümeden hazır olup, bütün şehitler balık istifi gibi birbiri üzerine yığılıp, gömüldü. Ve şehitler üzerine Estergon üleması, üç gün üç gece Kur'an okudular ve sadrâzamdan ihsan aldılar. Herkes Uyvar gazasına gitmek için nice bin çeşit hazırlıklara başladı. Hemen Cenâb-ı Hak kolay eyleye, âmin... Bu mübârek gaza 1074 (1663) tarihi muharreminin üçüncü salı günü olmuş idi.

Hakîr de bu sırada asla hatırda yokken kırık dökük bir kaside şekilli birkaç vezinsiz, rabıtsız beyit yapıp, zamanın fâzıllarının başı olan öyle bir vezire küstahlık ederek arzeyledik.

Seyyah Evliyâ Çelebi'nin Ciğerdelen Kasidesi Güftesi

Minnet Hüdâya hazreti Serdâr-ı kâmkâr
Vardı gazaya eyledi küffârı târumar
Çâsâr-ı Nemse'nin nice atlı katanasın
Şimşir-i âbdar ile hep etti can-Nisar

Minnet Hüdâya cümle emirân süvar olup,
Amâde oldu cümle kafadar bişumar
İki dili ile kalem yazdı Evliyâ
Târih bu feth ve nusret-i hakka «Güzel gazâ».

O olgun ve ayârlı adam, o rütbesi büyük vezir câhilce şiirimizin sakat ve kusuruna bakmıyarak yüz kuruş, bir top çuha ve bir at ihsan etti. Allah ömrünü uzun etsin.

Sonra sadrâzam Estergon sahrasında telef olan insanların kan kokusundan oturamayıp, bütün İslâm askerine fermanlar olunarak göç boruları çalındı. Bu gazanın ikinci günü Estergon'dan göç edip, Tuna üzerindeki köprüden geçerek Ciğerdelen sahrasında çadır kurdu. Ziyâfetten sonra yine atına binip, harp meydanında yerlerde olan düşmanın lâşelerini seyrederek beş saat bu sahrada dolaştı. Gördü ki, her on adımı başına bir düşman cesedi yüzü koyun yatar. Amma bu Rum gâzîleri, düşmana öyle kılıç vurmuşlar ki, nice bini iki omuzlarından tâ göbeğine kadar inmiş... Nicesi sepetleme çalınıp, iki parça yatmış... Bütün gazîler din ve devlete hayır duâlar edip, parmakları ağzında kaldı. Sadrâzam otağına geldiği vakit, huzuruna Koca - Serdar Ali Paşayı, Budin Veziri Sarı - Hüseyin Paşayı, Kaplan Paşayı, Yusuf Paşayı, Hısım - Mehmed Paşayı ve bizim Kadı-Zâde İbrahim Paşayı çağırıp, hepsine birer hil'at giydirerek öncü olmaya memur edip, buyrultu verdi. Evvelâ Ali Paşa tarafından göç boruları çalınarak altı vezir, otuzbin asker yola düştü.

CİĞERDELEN SAHRÂSINDAN UYVAR KALESİ FETHİNE GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Evvelâ Ciğerdelen sahrâsından batıya mâmur köy ve kasabaları yıka yaka, Uyvarı'n doğu tarafı karşısında (Çeke) denilen büyük bir köyde bütün İslâm askeri durup, etrafa karakollar tâyin olundu. O anda Nitre nehri üzerine, altı yerden balyemez toplar geçecek köprüler yapıldı. Gâzîler köprüden geçerek Uyvar'ın doğusunda olan Porgaç varoşunun av ve kelepirlerini alıp, varoşu ateşe verdiler. Uyvar kalesi evvelâ askere üçyüz parça top atıp, sonra sustu. Bu sırada hendek kenarında evvelce bizden kaçıp, düşmana haber veren mürtedleri araba tekerleği üzerinde kazığa vurulmuş gördük. İkisi de henüz hayatta idiler. Sonra asker (Bre medet, düşman gelmeden bu Uyvar kalesinin mahsulünü alıp, çadırlarımıza yığalım) diye sahraya dolup, babaları mahsulleri gibi dört tarafı bir konak yere kadar yerle bir ettiler. Sonra etraftaki köyleri yakıp, yıkıp, Nitre kenarındaki bostanlara yaklaştılar. Bu nehir, kuzeye tâ Maden dağlarından toplanıp, Nitre kalesi altından geçip, Uyvar sahrasında birçok köyleri sular... Kalenin hendeği içerisinden akıp, aşağıda Vağ nehrine sonra ikisi birden Komran kalesi yakınında Tuna nehrine karışırlar.

Ertesi gün vezir-i âzam ve Serdâr-ı Ekrem, yer götürmez asker ile büyük bir alay göstererek Uyvar kalesinin kuzeyinde çadırına çekildi. Dört tarafa kat kat karakollar ferman edip, herkes usul dairesinde yerinde kaldı. Uyvar kalesi, sonsuz bir sahra ortasında havâlesiz bir yerde altı adet tabyaları ve bütün duvarları nice bin haçlarla süslenmiş olarak durur. Kat'iyen sadrâzam alaylarına, orduya bağ ve bahçeye girenlere top atmayıp, susmakta idi.

UYVAR KALESİ KUŞATMASI

Uyvar kalesi : Macarca Uyvar, (Yeni kale) demektir. Fâtih İstanbul'u feth ettiği sene Forgaç'ın üçüncü dedesi, (Holando) adlı Ban bu kaleyi yapmıştır. Sonra etrafına yediyüz parça köy yapılarak buralar mâmur olmuştur. Nice yüzbin reâyâ ve berâyânın kuvvetleriyle bu kaleyi rıhtım ve dolma binâdan imâr edip, ancak bir tabyasını palanga duvar bırakmıştır. Sonra Üçüncü Sultan Mehmed'in serdarı İbrahim Paşa ve Çıgala-Zâde Sinan Paşa, Estergon kalesini düşmandan kurtarmak için bu Uyvar kalesinden başlamayı uygun görüp, tam yetmiş gün dövdüler. Altı tabyasından birini bile alamadı. Çünkü Tatar hanı, İslâm askerine imdat etmemişti. Nihâyet kışın şiddetinden Uyvar'ı bırakıp, Budin'e gittiler. 1035 (1625) tarihinde, Dördüncü Sultan Murad devrinde, Kara - Murtaza Paşa, Erdel Kralı Betler Gabor ile ve Kaşe kalesi Banı Kurs Ban ile, orta Macar Banı Palatanoş ile yüzbin askerle gelip, Uyvar'ı yetmiş gün kuşattıklarından İslâm askerine imdada gelen bütün hristiyanlar Rimpapa'dan haber gelince kaçtılar. Ve Uyvar kalesi altında Murtaza Paşayı bırakıp gittiler. Kara - Murtaza Paşa, bu acıklı hâli görüp, Löve Komran, Vaç kalesi üzerine bütün cephânesi ile gelip, Budin'de karar kıldı. Hemen o anda Forgaç, Uyvar kalesinin palangasını yapıp, altı adet tabya da yaptı. 1074 senesinde yine kuşatılmıştı.

Evvelâ Köprülü-Zâde Fâzıl Ahmed Paşa, Uyvar altında durunca, Nitre nehri üzerinde olan köprülerden bütün balyemez topları ve yüzyetmiş adet darbezen topları ve bütün cephâne ve mühimmatı, yüzbin zahmetle köprülerden geçirip, Uyvar kalesinin dört tarafında durup, kaleyi ortaya aldılar. Evvelâ bir virân kilise arkasında yeniçeri ocağı, güneş doğarken metrise girip, sıçan yollarını kazmaya başladılar. Bu sırada kaleden bin kadar düşman, Estergon bozgunundan ibret almayarak atlı, yayan, yeniçeriler üzerine çıkıp, cenk esnasında kırıldılar. Ve bir terkedilmiş kiliseye girip, askere musallat olmaya başladılar. Sadrâzam tarafından bu kiliseye birkaç balyemez vurulunca, duvarları yıkılıp, içindekilerin başına dar oldu. Kılıç artıkları, kılıç ve toplarını atıp, Uyvar'a kadar kaçtılar. Uyvar'ın topu ise orduya yetişmiyordu. Bundan sonra düşman, kalede rahat durup, hiçbir taraftan top ve silâh atılmadı. Sonra Sadrâzam Köprülü-Zâde

Fâzıl Ahmed Paşa, peygamber sünnetine uyarak kalede kuşatılmış olan Forgaç'a bir mektup gönderip, kaleyi istedi. Mektup sureti şöyledir:

«Esselâm alâ men ittebaal hüdâ. Sen ki Forgaçsın, mektubum ulaşınca, kalenin anahtarları ile devlet kapısına gelip, katıma yüz süresin. Ve Osmanlı olarak yine eskisi gibi kalene sâhip olasın. Yâhut kaleden çıkıp, dışarıda oturup, harac veresin. İnad eder ve karşı gelecek olursan Ciğerdelen'de ciğerin delinerek, o savaştan kurtuldun amma bu kaleden kurtulamayıp, bütün akrabalarınla senin her parçanı kulağın kadar ederim.»

Mektup, İbşir-Mehmed Ağaya verilip, o da hisar altına vardı. Bir kemendli merdiven ile elçiyi hisar içine alıp, bir tabya içinde mektubu okutup, mânâsı anlaşılınca Forgaç:

«Benim askerim kırıldı demeyin, kalede yirmibin cenk eri hıristiyanlarım vardır. Beş, altı güne kadar ikiyüzbin asker ile vakar sâhibi çesarım, (imparatorum) da imdadıma yetişip gelir. Bu kale kralındır, veremem. İki el bir baş içindir, başıma yazılan her ne ise görürüm. Daha ne görecek isem emir Allah'ındır. Meryem bize yardımcıdır.»

Diye hezeyan cevabı söyliyerek İbşirli Mehmed Ağaya bir kese kuruş verip, hoş geldin deyip, yine kementli merdivenle kaleden aşağı indirdiler. Sadrâzam'a olanı bildirince hendek içindeki suyu kesmeğe memur olur. Binlerce kazmalı cıscıplak gâzîler su kesmeğe başlarken, kale dışındaki düşmanlar görünce (su içinde bu kadar Türk askeri var, silâhsız... Ya karada olanlar ne kadar olsa gerek...) diye hepsi Uyvar'ın dört çevresindeki varoşu bırakıp, kaleye kaçtılar. Birçoğunu su kesiciler tutup, dil diye sadrâzama götürdüler. Sonra suyu bir tarafından kesmenin yolunu aradılar. Fakat gün batıncaya kadar bulamadılar.

Daha bütün gâzîler metrise girmeden Uyvar'ın kuzeyinde üç saate yakın Nitre nehri kenarında Şoran adlı palangadaki düşmanların, öte otluğa giden askerlerimize, hademelerimize zarar verdikleri sadrâzam tarafından duyulup, derhal Rumeli eyâleti askeri ile Bekko Paşayı tâyin etti. Bu paşa kale dibine varmadan birçok kâfirler dağlara kaçtı. Ve öncü askerler yetişip, kaleyi kuşattılar.

Bekko Paşa da gelip, hisar içinde olanlar (aman) diye bağırmaya başlayınca, kaleye girip, kale içinde olan zahire ve ganimetleri hemen orduya taşımaya başlar. Bütün cephâne, cebecibaşı ve topçu başıya teslim edilir. Kale içindeki ikiyüzyirmiyedi düşmanı zincire vurarak kaleyi Ohri beyine askeriyle muhafız bırakır. Bin araba zâhire ve cephâne ile şenlikler yaparak Bekko Paşa orduya gelince, hayırdır inşallah, Uyvar dahi fetholunur! diye gâzîler sevindiler. Bekko Paşa, sadrâzamın ayağına yüz sürünce hizmeti karşılığında o gün bir tuğ ihsan olunup, bütün mal, hazine ve cephâne ile zâhireler yerli yerine verildi Sonra bütün esir olanları defterdar Ahmed Paşa (Estergon kalesine gönderelim) derken esirler:

«Devletli vezir, bizi cümle azad et. Yine Şoran kalemizde kalıp, evvelki gibi Estergon esirlerine öşür ve haraç verelim. Ve size Uyvar'ı fethetmenin yolunu gösterelim.»

Dediklerinde (Nasıl fethedersiniz?) diye sordular. Onlar da (Bu kale altında bir su vardır. Siz bu kaleyi fethetmek değil, yanına bile varamazsınız. Bu suyu hep biz yaptık. Bütün yollarını biliriz ve yine biz keselim. Bütün sahra kuru olsun. Ondan sonra iş görüp, kaleyi fethedin.» deyince hemen sadrâzam bunlara aman verip, hepsini yeminle azad ederek Çatra-Patra Ali Paşaya teslim etti. O gece bunlar ile Ali Paşa çıplak ve şalak malak olup, suya girdiler. Gece yarısı bir gök gürültüsü duyuldu ki, bütün gâzîler gece baskını olduğunu zannedip, üzüldüler. Fecir vakti olunca Uyvar sahrasında bir damla sudan eser kalmamıştı. Bütün gâzîler Allah'a şükrettiler. Doğrusu suyu kesmekte bütün asker âciz kalmıştı. Ve su kesilmeyince kale dibine varmaya imkân yoktu. Bu su kesen esirlere fazlasıyle ihsanlar edip, onlar da askere odun vesair birçok eşya bularak hizmetler ettiler. Bilhassa kırk elli yekpâre ağaçlardan çırnık kayıkları getirip, (Bunlar hendek suyunu kesmeğe ve Mitne nehri üzerinde karşı tarafa gidip gelmeğe lâzımdır) diye takdim ettiler. Ve üçyüz kadar çam direğinden merdivenler yapıp, hazır edip gizlediler. Ve daha nice kale fethine ait şeytanlıklar öğrettiler. Bunlara Defterdar Ahmed Paşa da kâfi miktarda maaş tâyin etti. Bu suretle esirlere olan iltifatları işitenler kendi kalelerinden kaçıp, bin kadar reâyâ kaydoldular. Ve parça parça olarak eteklerini bellerine dolayıp, güzel hizmet ettiler. Bunlara başkaca çadırlar verilince çoluk çocukları ile kulluğa bel bağladılar.

O gece bu sahranın suyu kalmayıp, Tih sahrasına döndüğünden hisar içinde olan düşmanın uzağı görenleri korkup, o gece kaleden kendilerini çıplak olarak kementlerle indirip, hendek suyunda yüzerek beriye geçtiler. Karakollar bunları tutup, sadrâzam hazretlerine getirdiler. Bunlar İslâm oldular. Kale ahvali sorulunca, meğer bu adamlardan biri bilgili kişi ve hattâ kalenin yüzbaşısı imiş. Ciğerdelen cenginden can kurtarmış. Kalenin hâli bu adamdan sorulunca :

«O kalenin öte ve berisinde tam kırkbin asker vardı. Yirmibini Ciğerdelen cenginde kırıldı. Ancak yüzon adam Forgaç ile kaçıp, kaleye geldi. Ve kendisi ile beraber can kurtarıp, kaleye gelenleri (Siz Türk kılıcı yediniz, gözleriniz korktu, kaleye girmeyiniz) diye kovdu. Şimdi hâlâ kalede yirmibin asker var. Onbini Nemçe ve onbini Macar askeridir. Fakat cephâne, zahire ve mühimmatları çoktur. Ciğerdelende kırılanların avret ve oğlanları gayet çoktur. İmparatorun topal veziri, yirmibin askerle gelüp, kaleye girmek isterken Ciğerdelen altında otuzyedibin askerin kırıldığını işitip, hemen dünkü göç borularını çalarak gitti.»

Diye doğru haberleri sadrâzama verdi. Bunu, Muhzır Abdi Ağaya teslim ederek üzerine bir kat elbise ihsan olundu. Allah'ın hikmeti, o gün

muharremin yedinci salı günü idi. Saadetlü pâdişah hazretlerinden bir haseki ağa geldi. Bir samur kürk, bir san'atlı ve mücevher hançer, bir kılıç ile hatt-ı şerif geldi. Pâdişah divânında okunup, sadrâzama ve diğer vezirlere hayır duâlar ve çok selâmlar olunmuş. Bu sırada kale altına İslâm askerlerinden namlı yiğitler varıp, kale varoşuna musallat olunca kaleden doksan iki adet balyemez toplar atıldı. Hattâ henüz hatt-ı şerif ile gelen haseki ağanın bir adamının kellesini top alıp götürdü. Sadrâzam, serasker Ali Paşa, Bekko Paşa, sağ ve sol kol beğleri ve diğer iş görmüş iş erleri ile kalenin dört tarafında gezip, metrise girilecek yerleri kontrol etti. Bu anda bütün yeniçeri, topçu ve cebeci ocakları kol kol metrise girilmek ferman olundu. Ama ne çare? Metrise girmek mümkün olmaz. Geceleri ise muharrem ayının mehtabı var, imkânsız! Acaba ne çare etsek? diye metris erbabı düşünürken güneş batma zamanı olup, ay, dolunay halinde ufuktan sıçrayarak göründü. Bütün metris erbabı, yer altına girmeğe hazır oldular.

Allah'ın hikmeti, muharrem ayının ondördüncü gecesi tam üç saat dört derece ve üç dakika ay tutulması oldu ki, on adım öteki yerler gözden kayboldu. Herkes yanındaki adamı göremez hâle gelip, öyle bir karanlık gece oldu ki, gûyâ mahşer günü idi. Bütün müslüman gâzîler (Bre medet, fırsat ganimettir) diye herkes kazmayı, küreği tüfengi ile o karanlık gecede kale altına girip, herkes kendisine birer mezar kazıp, diri iken birer mezara girdi. Allah'a hamdolsun, bu gece karanlığında kırk oda yeniçeri ve yirmi oda cebeci Allah'a sığınıp, kaleden düşmanların asla haberleri yokken Uyvar'ın batı tarafında dört koldan onar adet yeniçeri odaları metrise girdi. Sağ tarafta kul kethüdâsı ağa, beri tarafta Zağarbaşı Arnavud - İbrahim Ağa, beç kapısı önünde, hendek dışında, Yassı tabya önünde yeniçeri ağası Sâlih Paşa, onun sol tarafında samsuncubaşı ağanın solunda başçavuş ağa... Bu beş adet koldan bütün yeniçeri gâzîleri Uyvar kalesinin yarısını kat kat metrislerle kuşatıp, derhal bütün gâzîler takırtı, patırtı, kütürtü olmadan yer altına girip, çeşitli san'atlar ile sıçan yolları kazıp, bütün yeniçeriler gûyâ yer altına girdiler. Sonra top çeken yürükler kırkaltı parça balyemez topları yaka paça götürdüler ve her topu metriste yerli yerine koydular. Bu sırada top çeken yürükler kırkaltı parça balyemez topları yaka paça götürdüler ve her topu metriste yerli yerine koydular. Bu sırada top çeken yürüklerin ve toplarının salyesine memur toprak sipâhilerinin feryad ve figanlarını ve iniltilerini Uyvar kalesinden düşman işitip, anladı ki, kale altına Türk askeri geliyor. Kale içinden kudurup, sabaha kadar ikibinden fazla top atıp, Uyvar kalesi semender kuşu gibi Nemrut ateşi içinde kaldı. Asla durmayarak seher vaktine kadar toplar, kumbaralar, civan taşları atarlardı. Amma gâzîler iyi tutulmuştur, fırsat ganimettir diye Uyvar'ın dört tarafındaki altı adet süslü varoşları ateşe vurup, yaktı. Sabahleyin gördü ki,

kale etrafında imâretten eser kalmamış. Düşman anladı ki, sığınacak yer elden gidip, yerleri cehennem olacaktır. Hemen ne olursa olsun diye var kuvveti bâzuya verip, gece gündüz durmadan askere göz açtırmayıp, top, humbara, tüfenk atmaktan geri kalmazdı. Allah'a hamdolsun ki, o gece sabaha kadar yedi adam şehid oldu. O gün Gürcü - Mehmed Paşa kolundan onbeş adet güme geldi. Yine o gün bâzı vezirlerin yeniçeri metrisleri arkasında metrise girmeleri ferman olunup. Bütün altı adet bölük sipâhileri atlara binerek kanun üzere yeniçerilerin metrislerine durup, enselerinde beklediler. Muharrem ayının onsekizinci günü Serasker [illegible] Paşa, bütün Bosna eyâleti askeri ile ve ikibin adet sekbanları ve adamları ile samsuncu başının ardından metrise girdi. Ondan sonra Anadolu gâzîleri ile Yusuf Paşa 1500 sekbanları ile baş çavuş tarafından metrislendiler. Bu vezirler metriste gezerken kazma ve kürek takırtısını düşman işiterek o kadar top attı ki, hesabını Allah bilir. Hemen bizim taraftan da evvelâ beş koldan yirmibeşer balyemez top atılmaya başlayınca Uyvar duvarının her tarafı sokak sokak yıkılmaya başladı. Kale içindeki saray, kilise, çan kuleleri top darbelerinden yıkıldıkça, kale içinde gür gür gürleyip, şakırtı göklere çıkardı. Vezir-i âzam tarafından hendeğin beri yüzünde yassı denilen tabyada bin kadar düşman kapanıp, büyük cenge başladı. Çünkü bu tabya hendek dışında bir alçak yerde olup, düşman elinde sarp Macar tüfenkleri olmakla bizim metrislerimizde kimse baş gösteremez oldu. Uzaktan tüfenkleşirlerdi. Çünkü yanan varoşlardan içeride kalenin hendek kenarları bu yassı tabyadan başka, kale gibi hendeklerin etrafları beşer altışar kat kalın direklerden parmaklık, sık ormanlık gibi kat kat şaranpavlar yaptılar. Bu kadar bin düşman parmaklıkların aralarında metrislenip, yassıya kadar cenk olduğu halde şarampa duvarı alınamadı. Hemen sadrâzam bir gece ferman edip, kale etrafında olan şaranpav parmaklıklarını, toplar içine gülle, makaslar ve zincirler doldurup, bütün toplarla birden ateş edilince şaranpavları sokak sokak söktü. Gâzîler bunların şerlerinden emin oldular. Direkleri taşıyıp, orduyu ağaç pazarına döndürdüler. Düşmanın kimi yassı tabyalara girdi. Nicesi kayıklara binip, hendeği geçerek kaleye girdi. Sonra gâzîler metris değiştirerek gittikçe kaleye yakın gelip, gece gündüz savaş ederek Yassı denilen yeri geçip, hendek kenarına geldiler. Amma yine iki taraftan atılan tüfenk ve top güllelerinin adedini Allah bilirdi. Bütün gâzîler gece gündüz toz toprak içinde kalırdı. Muharremin yirmisinde kapudan paşaya kalenin doğusunda Komran kapısına metrise girmek ferman olundu. Çünkü o taraftan Mitre nehri ile kayıklar vasıtasıyle içeriye düşmana imdat geldiği işitilmişti. Adana paşası Ali Paşa dahi o tarafa memur oldu. O gece metrisleri tamir ettiler. Beş adet balyemez top, on adet şâhi top, bir oda topçu, bir oda cebeci verdiler. Onlar da o taraftan kaleyi dövmeye başladılar. Fakat Kaplan Paşa toplarının kalenin duvarlarından sekip, son-

ra beri taraf duvarlarını da sekerek bizim orduda pek çok adam, at, katır ve develeri helâk ettiğini sadrâzama bildirince, Kaplan Paşaya kalenin tâ ortasına top atması ferman olundu. Sonra yine Kaplan Paşa koluna Aydın, Saruhan sancaklarının, Tire ve Manisa şehrinin bütün gâzîleri ile yirmibin adet seçme İslâm askeri kale altından Nitre nehrini geçip, kalenin doğusundan kiremithâneler dibinden kalenin topları altında açıktan açığa metrisler kurup, Komran kapısını dövmeye başladılar. Oradan kalenin batısına, Komran kalesine gidecek yol üzerine Nitre nehri kenarında Kadı-Zâde İbrahim Paşa Niğbolu askeri ve kendi adamları ile muhafazaya tâyin olundu. Allah'a hamdolsun, metrise girmek ferman olunmadı amma, gece gündüz top serpintisinden bir an rahat durmayıp, nihâyet çadırlarımız içinde hendekler kazıp, sağlığımızda cehennem ateşi içine girip, azab çekerdik. Hattâ bir tâne ağa çadırı sağ kalmayıp, pâre pâre lime lime olup, çadırlarımız hindi baba hırkalarına döndü. Ne çâre, herkese böyle vezir ferman verilmişti. Sonra kalenin batı tarafına Gürcü - Mehmed Paşa Haleb askeriyle tâyin olundu. Kuzey tarafda Maraş eyâleti askeriyle Söhrap - Mehmed Paşa memur oldu. Sisav eyâleti ile Fatma Sultan damadı Kenan Paşa da o kola verildi. Bu vezirlerden başka 167 adet sancak beyleri kol kol Uyvar sahrasının dört tarafına karakol beklemeğe tâyin olundu. Öteye, otluğa gidenleri muhafaza ettiler. Ama sadrâzam Kırım Hanı Mehmed - Giray Hanın bu zamana kadar imdada gelmemesinden Erdel, Eflak, Boğdan beylerinin gelmemelerinden gayet gücenip ve üzülüp, (Ah Tatar Hanı!) dedikçe kinli göğsü küp gibi gümledi. Nihâyet Dobrucalı Kurt Paşayı, Alemşah Beyi, Babadağlı Hacı Key Paşa oğlunu, Bolulu Kınalı oğlunu ve nice iş görmüş gâzîleri yedi kol yapıp, her kola beşerbin başa kalmaz yiğitler tâyin edip, bütün otuzbeşbin askeri, Alman'ın Beç, Prag, Loncat, Robarned şehir ve kaleleri ile Holandiye vilâyetine ve Felemengin Amesterdam, Esizine şehrine, Brandaburg şehrine, velhasıl Alaman denizi kenarına varıncaya kadar olan yerleri ordudan ayrılıp gittiler. Amma hakîr beraber gidemediğimden çok üzüldüm. Ama Uyvar kalesi fethini dahi böyle yarım bırakıp gitmeyi nâmus ve hâmiyetime yediremeyip, yine cenk ve kuşatmaya mukayyed oldum.

Hasılı, vezir bu tertib üzere yağma yapmak bahânesi ile her tarafa asker gönderip:

«Kaleye imdat gelirse yağmaya gidenler ya cenk edeler, ya düşman geliyor diye haber edeler.»

Diye düşünüp, her tarafa asker gönderdi ve kaleyi dilediği gibi dövmeye başladı. O gün dokuz koldan kaleye 1060 adet gülle vuruldu. Bütün duvarın yüzü iniş yokuş oldu. Düşmanın nice tabya topları battal oldu. Hattâ kaleden atılan bir balyemez top parçası bizim ordu içine düştü. Üstünde celî yazı ile (Sahibün Nasr Süleyman Han mimmâ ya'-

mele ser rihtekân-ı dergâh-ı âli Bâli) yazılı idi. (Bu adam ömrü boyunca bal yemeği bir türlü sevmediğinden, topları da balyemez topu adıyla şöhret olmuştur) derler. Bu toplardan otuz okka gülle atanlarına, (Lankoz), kırk okka atanına (Sadman) derler. Bizim devlette altmış okka gülle atan toplar şunlardır: Akkirman kalesinde kapı arasında hâlâ hazır duran iki adet büyük top, altmış okka demir gülle atan ve Ösek sahrasında bulunan Süleyman Han topu, birisi Drava nehrindedir. Diğer adam sığmaz taş atan toplara (Şayka) derler. Bunlar arabaya binmezler ve sefere gitmezler. Kızaklar üzerinde kayar ve kalelerde durarlar. Bu çeşit toplar yeryüzünde Osmanlıdan başkasında yoktur. Ali Bâli, Karakatır, Çultutmaz, Balyemez, Ağzıkırık, Semiztop, Kundakkıran adlı toplar, yirmibeşer okka gülleleri ata ata ağızları ve falyeleri bollandı. Çünkü Osmanlı barutları yaş ve barutcular kalleştir. Amma Mısır ve Bağdat'ın barutları hepsinden güzeldir. Bu toplarla Uyvar kalesi dışındaki yassa tabyadan eser kalmadı. Artık düşman orada yer altında mazgallarda cenk ederdi. Nihâyet 1074 (1663) senesi muharreminin onyedinci salı günü bütün gâzilere cebehâneden kılıç, kalkan, ok, yay, tüfenk, mızraklar verilip, yürüyüş ferman olundu Hemen hepsi birden Allah Allah sesleri ile gülbank havasını gökyüzüne eriştirdi. Öğle vakti, sadrâzam kolundan yürüyüş yapıp, birbiri arkasından yassı adlı tabya içine girip, düşmana öyle kılıç vurdular ki, Varad kalesi fethinde bile bu çeşit cenk olmamıştı. Allah'a hamdolsun Yassı Tabya fetholup, üçyüz kelle ve yüzaltmış dil alınıp, doğrusu Macarlarla yiğitçe cenk edildi. Birçok düşman can havli ile derin hendeğe kendilerini attılar ve hepsi kaleye varamayıp boğuldular. Fakat düşman savaş sırasında kaleden sayısız top ve tüfenk, kumpara, fişeng, zemberek attılar ki, bütün ordu ateş içinde kaldı. Amasya beyi ve alaybeyisi ve birçok Amasya askeri, İzvornikli Kara Bey ve kırk yiğit dahi ecel şerbetini içip, sessizler vâdisine düştüler. Yüzbeş gâzimiz de yaralanıp, ellişer kuruş ihsan verilerek cerrahlara teslim edildi. Ameli manda olanlara dahi ekmek paraları verilip ihsan olundu.

Askerlerin serdengeçtileri bu Yassı Tabyayı sığınacak yer edinip bütün balyemez cilâlı topları zaptedip, kendi kalelerine çevirerek kaleye o kadar top vurmaya başladı ki, kuşatılanların amanı kesildi. Ondan sonra kale hendeğindeki suyu kesmeğe yine Çatra-Patra Ali Paşaya ferman olunup, o da evvelce sahradaki suyu kesmiş olan Macarların başına toplanıp işe başladılar. Düşman, tabyanın fetholunduğunu ve bütün Türk askerinin hendek kenarına geldiğini görünce can başlarına sıçrayıp, (Acaba ne yapalım?) derken, gördüler ki hendek içinde yedisekiz parça kayıklar top altında gezerler. (Bre medet, Türk askeri bu kayıklarla kaleye yürüyüş yapıyor!) diye, o gece korkudan kalenin dört tarafındaki hendekler üzerine kaleden demir zincirli fanuslar ve demir

meş'aleler ile neft ve katranlar, ziftli yorganlar yapıp, kaleyi aydınlattılar ki, çıplak Türk askerleri kaleye kayıklar ile yürüyüş yapmasınlar. Amma kaleye bu suretle yürüyüş mümkün değil... Çünkü hendek içi su içinde kalmış... Hendeğe kadırga ve kalyonlar girse, bizim yüzümüzden ve altı adet büyük tabyaların topları derinden yanına varılmaz. Mazgal deliklerinde olan tüfenk atan Nemçe kurşunu korkusundan duvar yüzüne bakılmaz... Yürüyüş etmek nerde kalır... Yanına yakın varanlar elbette yaralanıp ölür.

Bu sırada kalenin fethi uzadığından hakîrin zahirem de kalmadı. Üçyüz yiğit ile çeteye gitmeye karar verdim. Evvelâ Uyvar altından düşmanın Nitre adlı kalesi altına yedi saatte vardığımızda bir boğaz ağzında rast gelip, hemen bir kerre (Bre gâzîler Allah!) diye bunlara dal satır olup, aman vermeyerek giriştik. Kimisi kılıçtan getçi, kimisi kaçtı. Bunlara yetiştik. Ama bunlar Macar bunakları olmakla bir hayli cenk edip, birbirimize karıştık. Sonunda onları da birer yol ile avlayıp, zincire vurup, biz üçyüz yiğit, yüzyetmiş düşmanı esir ettik. Yüzkırk adet kelleleri sırıklara sapladık. Yine o gün ikindi vakti sadrâzam huzuruna el ve kollarımız kan, beş yiğitimiz şehit olarak vardığımızda (Bre, safa geldiniz gâzîler) deyince hemen hepimiz kelleleri yere bırakıp, (Devletli vezir, her vakit düşmanlarının kelleleri böyle yuvarlana!) diye duâ ettik. Serasker Ali Paşa dedi ki: (Bre Evliyâm, sen dün sabah bizimle kahvaltı yaptın. Bu arbedeye ne zaman gittin?) Gâzîlerim hemen (Sultanımın otağından Evliyâ Çelebi at ile çıktı. Ve bizimle bugün sabaha kadar gitti. Öğleye kadar Love kalesi yakınında bunlara sataştık ve çatıştık. Birkaç baş tokuştu. Hamdolsun zafer bizim oldu. Vezirin mübârek huzuruna boş gelmedik. Ama devletli vezir, bu beş tane şehit gâzîlerin tımarlarını bu gâzîlere ihsan edin.) diye rica edince, ricaları kabul olunup (Verdim ama alay beylerinden arzlarını getirsinler) diye ellerine buyurdi-i şerif verdi ve (kaldırın şehitlerinizi) emrini verdi. Sonra (Tiz tercüman gelsin) dedi. Derhal panayot adlı tercüman gelip, getirdiğimiz kâfirlerden İsa hakkı için sorulunca, onlar da (İsa hakkı için yemin ederiz. Hepimiz Siça, Hont, Helok, Boyak, Kermat, Kelvar, Fülek, Novigrad, Nove ve Love ve Madenlerinden onbin Boyak yiğit idik. Uyvar'a imdada gelirken Galkofça kalesi yakınında Hovalçaz adasında bütün taburumuzla yattık. Kapudanlarımız bu Uyvar tarafında top gürültüsü işiterek dörtyüz yiğit ile bizi dil almağa gönderdiler. Biz dahi Nitre altında bunlara rast gelip, dil alalım derken, bunlar bizi kırıp dil aldılar ve esir ettiler.)

Bu dillerden dil çıkmamak için vücutları uzaklaştırıldı. Namlı üçyüz arkadaşımıza bir kese kuruş ihsan verildi. Toptan beşer kuruş gaza malı düştü. Allah, Halil bereketi versin!...

Konumuza gelelim :

Bu kelleleri getirdiğimiz gün, Çatra - Patra Ali Paşa, hendeğin içindeki suyu gorlayıp, hendeğin bâzı yerleri kuru kaldı. Hendek içine metrisler ve kuburlar yürümeğe başlayınca, hattı şerif ile gelen Hünkâr Hasekisi, askerin hendeğe girip kale dibindeki şarampavlarda büyük cenk olduğunu görerek, Sadrâzamdan ihsan alıp Devlet katına yollandı. O gün İslâm askerine, on kere yüzbin torba dolusu toprağı hendeğe dökmek ferman olundu. Ama tımar ve zeâmet erbabına bin akçe başına kanun üzere iki torba ve bölük sipâhisi başına bir torba bütün vezirler, beylerbeyiler ve beylerin ve diğer askerlerin has ve ulûfelerine göre toprakla dolu torbalar ferman olunup, torba emini defteri ile yirmi kere yüzbin torba ferman olunup, hepsi tahsil olunarak Ünsi Efendi siciline yazıldı. Ama Allah bilir, herkesin çadırında kilim, kebe, keçe kalmayıp, yükte hafifledik. Çadırlarda döşemeler de kalmayıp, herkesin çadırı güreşçiler meydanına döndü. Hattâ atların yem torbaları ve çulları dahi kalmayıp, atlar yaldak, toblak ve çıplak kaldı. Sonra toplanan torbaları herkes toprakla doldurup, kalenin batısında Bec kalesi dışında vezir-i âzam kolu ile Yusuf Paşa kolu arasında bir yüksek yere yığıp, kaleye toprak sürülmek ferman olundu. Torba emini, vezirin fermânı üzere torbaları alıp, işaret eder, torba getirmeyenden ister. Bu şekilde bir günde torbalar Demavend ve Elbürz dağları gibi öyle yığıldı ki, kale içinde gezen karınca ve yılan görünür oldu. Ancak yüzbin adet torba geldi, diye torba emini söyledi. Hatta hakîrin tek durmaya tahammülüm kalmayıp, tâ torbaların tepesine çıkıp, buradan kaleye baktım. Top darbelerinden harab olmuş bir memlekete dönmüş... İçinde adamdan eser yok... Hepsi pusularda ve metrislerde gizlenmişler. Ondan sonra yine bütün askere boş tekerlekli arabaları ve iki kere yüzbin kütük ve tomruk dahi hendeğe bırakmak için sadrâzamın fermanı çıktı. O gün derhal tahsil olunup, hendeğe atmağa başlandı. Hendek araba ve tomrukla ağız ağıza dolup, üzerlerine topraklar, torbalar doldurdular. Amma yine yer yer düşman, tabyalarından top atardı. Ama balyemez topları tamamen kırılıp, battal olarak kolomborne atar oldular. Allah'a hamdolsun onlardan pek korkulmazdı. O gün üçbin adet seçme şehbaz yiğitler, sipâhilik şartı ile serdengeçti yazıldı. Yine o gün hendek içinden iki adet kuburlar kale duvarına dayanıp, duruldu.

Kuburun şekilleri : Bir kubur, Serdar Ali Paşa kolunda idi. Bir kubur sadrâzam kolunda idi. Kubur tâbir ettikleri odur ki, kalenin hendeği içinde kale duvarına gidip, gelmek için bir yol yaparlar. O yol üzerine kalın top kundağı tahtaları, meşe ve çam direkleri döşeyip, daha üstüne nicebin torba toprak döküp, düzeltirler. İçi buruk gibi muhafazalı bir yer olduğundan (Kubur yolu) derler. Kalenin topları altındadır. Kalenin makaslarından dirsek ve tabyalarından bu kubura ne kadar taş ve kumba-

ra atsalar, kubur içinde gezen adamlara asla zarar gelmez. Ama serdengeçtiler bu kuburları basarsa yine nice yüz adam şehit olur.

Kuburun menfaati : Bir kalenin fethinde güçlük çekilse o kuburu yüzbin güçlük çekerek meydana getirip, kubur içinden kale duvarına varıp, artık korkusuzca kale duvarını delerek, lağımlarla havaya atılıp, hücumlar olur. Allah'ın emriyle kale fetholunursa, kuburun menfaati odur. Ama Serdar Ali Paşa kolundaki kubur, üç günde yüzbin dert ile yapılıp, dördüncü gün kale duvarını delmeye başlanıp, lağıma başlandı. Çünkü Serdar Ali Paşa Varad kalesini bu şekilde lağım ile atıp, fethettiğinden bu işin bilgini olmuştu. Bu Uyvar'a da sağlam bir kubur yürüttü. Sadrâzam tarafından da bir sağlam kubur kalenin temeline girip, yeraltında lağıma başladılar. Hemen düşman kubur yollarını görünce ve lağım yolları kale altına girince ve sürülen topraklar hendek içinde dağlar gibi yayılınca murdar düşman bir kudurmuş yılan olup, gece gündüz top, tüfenk, kumpara, fişek dumanının karanlığından aydınlık gün, gece karanlığından farkedilmez oldu. Hatta bu savaşta yüzbeş yiğit ecel şerbetini içip, hepsini gâzîler mezarlığına gömdüler. Sağ kalan gâzîler, metrislerde ve sıçan yollarında tabyalar ve siperler yaptılar.

Tatar Han - Zâdesinin gelip alay gösterdiği : Muharremin yirmiikinci günü Ahmed - Giray Sultan, kırkbin rüzgâr sür'atli Tatar ile ve yüzellibin rüzgâr sür'atli atlariyle alay alay kuş kuş olup, tuğlarını açarak Cengizlerin davul ve kudûmunu, nefîr ve kerenayını çalarak hâkani kûsa tokmak vurarak ve Osmanlının ihsan eylediği mehterhâneyi çalarak hanzâdenin kırkbin askeri küme küme, saf saf alaylarla geçip, ardı sıra onikibin kardaş kazak gök demire bürünmüş bir halde tüfenkleriyle geçtiler. Ondan sonra Potkalı, Brabaş, Andiyar, Ahmelenç, Şeremet, Rapodoska, Droşenko, Serke, Çoçka adlı yetmiş adet hatmanlar haçlı bayraklarını asıp, her birisi atlar üzerinde ihtişamla geçtiler. Arkalarından Dankiyo ve Trampete çalarak binlerce arabaları ile mehterler geçti. Arkalarından Kırım Hanlarının seçme askeri, Kazak sultanları, sultan-zâdeleri, mirzanları, atalıkları, vilâyet egesi, yâni dedelerden kalma Kırım adası sahiplerinden şirin beyleri, kırk adet mansurlu beyleri, Noğay beylerinden Ulu Nogay ve Şıdak Nogay, Uromit Nogay, Geci Nogay, Datay-Nogay, Yamansadaklı, Güz-Yusuf Beyi, Kaya Beli, Arslan Beyi ili, Nevruz ili, Çoban ili, Tamam ili, Kerş ili, Mankıt ili, hep kol kol atları ile küpe ve sadakları ile geçtiler. Ondan sonra arkınlı, Zarkınlı, Dayırlı, Mamaylı, Ulaşlı, Halinli, Badi Aklı, Ur Aklı, Ot Ağaları, kapı kulu ağaları, emeldaş ağaları ve nice bunun gibi düşman avlayan Tatar beyleri elleri silâhlı yiğitleri ile hepsinin ellerinde kamçıları ile, sadak ve savatları ile, hepsi kürklerini Höşeng Şah âdeti üzere ters giyip, şıpırtma kalpaklarını gözleri üzerine çekip, tuhaf çehre ve korkunç heybet üzere geçtiler.

Sonra Kırım Hanı Mehmed - Giray Zâde Ahmed Sultan hazretleri, henüz onbeş yaşına girmiş bir civan bahtlı şehzâde, ağırmak bir küheylân üzerine binip, âletleri ve silâhları hep Tatarvari idi. Ama elbisesi hep sırmalı ve ziba idi. Kemerinde kılıcı, sadağı, tamamen mücevher idi. Ama başındaki samur kalpağı Cengizvarî çıpırtma kalpak idi. Bu şehzâdeyi karşılamaya çıkan Serdar Ali Paşa yanyana atbaşı beraber olup, şehzâdeyi yanına alıp, yağ ve baldan sözler edip, gelirken şehzâde iki yanına selâm verirdi. Ali Paşanın mehterhânesi çalınarak şehzâdenin beşyüz adet gök demire bürünmüş seçme ve müstesnâ iç gülâmları geçtiler. Bunların ardı sıra da Boğdan alayı geçmeye başladı.

Boğdan alayı: Yirmibin adet seçme Boğdanlı pürsilâh olup, çatal atlarıyle, çuha kontuşları ve başlarında kalpakları ile güruh güruh geçip, artları sıra yetmiş adet hatmanları ve kapudanları, Vamuş, Logofec, Kastiyar, Kamarates, Kopar, Porşenik, Armaş, Perkilâb, Vornik, Isıtar Komin, Ziyehkâr, Avşar adlı derece sahibi ve büyük iş erleri ve vilâyet zâbitleri güzel elbiseleri ile geçtiler. Bunların sancaklarında bâzı azizlerin resmi vardır. Hazreti Âdemle, Cennetten ilk defa çıkan öküzdür diye sancaklarında öküz başı resimleri taşırlar. Ondan sonra İstanbul tarafından tâyin olunan Boğdan beyleriyle hizmetinde olan yüz adet mükemmel kapıcıbaşılarla divan efendisi geçti. Ondan sonra üçbin adet piyâde tüfenkliler geçip, ardları sıra bin adet müslüman sekban ve sarucular, sonra yedekler, sonra şatır, mataracı ve tüfenkçiler ve ondan sonra Kika Bey samur kürkü ile ve başında samur kalpağı ile temiz ve silâhlı atı ile ve ikiyüz kadar iç oğlanları ile Osmanlı hediyesi mehterhânesi çalarak, tuğ sancak ve bayraklarını açarak ve arkası sıra iki araba ile diğer hademeler geçtiler.

Eflâklıların alayı: Yirmibin adet pürsilâh çatal atlı, çuha rufleli, samur ve zerduvadan kalpaklı ve tirkeşli askerlerdir. Bunların yayan ve trayans tüfenkli askerleri de çoktur. Eflâk'ın vilâyeti geniş olmakla hâkim ve zâbitleri çok ve süslüdür. Evvelâ baş logofet, birinci vornik, ikinci vornik, baş hatman, ikinci hatman, hoştenik, behranik, Kopar, asıtar, raşyar, Komesin, zihenkâr, orta logofet Oşbar, Çatrar, Kamaraş, Azmaş, Estolinik, Vata Kolçar, Medenenkâr, Selçar, Darayans, Damuş adlı zâbitler gayet mükellef ve süslü elbiseli, iç oğlanları ile beraber geçtiler. Bunların sancaklarında şâhin kuşunun resmi vardı. Hatta (Penez) denilen bakır akçalarında dahi şâhin resmi vardır. Bunlardan sonra İstanbul tarafından belirli kapıcıbaşılarla divan efendisi geçerler. Ondan sonra sekizbin kadar piyâde tüfenkliler darabans, altı adet yedekleri, şatırları, tüfenkçileri, mataracıları ile (Logoraşki) adlı meşhur bey samur elbise, samur kırmızı Tatar kalpağı ile, üçyüz adet gülâmları ile geçti. Ondan sonra Âli Osman'ın eski kanunu üzere ihsan eylediği mehterhâneyi çalarak onun

ardısıra da kendilerinin âyini üzere boru, zurna, davul ve trampete çalarak geçtiler.

Erdel Kralı Apafi'nin alayı: Evvelâ beşbin seçme Macar katanası ile saz Macarı hâkimi geçti. Ondan sonra beşbin kefere ile Sigel hâkimi geçti. Sonra beşbin atlı ile Haydoşak hâkimi geçti. Sonra beşbin atlı ile Erdel Banı geçti. Ama hepsinden mükellef ve süslü elbiseli, silâhlı, herbirinin yeninde, elinde ve kolunda beşer, altışar adet çarklı kol tüfenkleri ve birer dâne dalyan karabina çarklı boylu tüfenkleri ile geçtiler. Sonra Erdel vilâyetinin yediyüz yetmişaltı parça kalelerinin sâhipleri mükemmel bir şekilde geçti. Ondan sonra onbin silâhlı ve süslü, gökdemire bürünmüş, kralın kendine mahsus askeri, şatırları, tüfenkçileri mataracıları, kendisi küheylân at üzerinde samur kürk ve samur Macar kalpağı ile ve ardı sıra beşyüz adet kâkullerini perişân etmiş gülâmları ile geçip, arkalarından mehterhâneleri çalındı.

Bucak Tatarı: Evvelce geçen Tatar askeri, daha sonra ardı sıra çamapur askeri gibi Boğdan, Eflâk ve Erdel askerlerini, iki İslâm askeri kanun üzere ortalarına alıp, alay üzerine girdiler. Ama Bucak Tatarı, tam kırkyedibin seçme, mükellef, kuvvetli, şehbaz yiğit, hünerlidir ki, Akkirman kalesini Sultan Bayezid Veli, düşman elinden fethettiği vakit bu kırkbin adet Tatarı Eflâk, Boğdan, Kazak, Leh, Moskof, Çeh, Macar böğürlerine engel olsunlar diye vergiden affedip, Akkirman bucağında yerleştirip, o yüzden bunlara (Bucak Tatarları) derler. Sivaslı Kara-Şemseddün hazretleri ile Bayezid Han bu Bucak Tatarlarına hayır duâ etmişlerdir. Onun için Kırım Tatarlarından ayrı ve vergiden muaftırlar. Özü vezirlerine tâbidirler. Bunların da yetmişdört adet ot ağaları, atalıkları, mirzaları var. Fakat bir sefere gitseler, Silistre vezirinin bir ağası ve yalı ağası bu askere serdar olur. Hâlâ yalı ağası Ahmed Paşa serdar olup, kırkbin askerin ardını alıp, bir tarafa alay ile geçmişlerdir ki, târif olunmaz. Amma bu alaylar hep vezir-i âzam otağı önünden geçerken kaleden bu askerin çokluğunu seyredip, tâ sabahtan ikindi vaktine kadar alayın ardının arasının kesilmediğini Forgaç kapudan kaleden görüp, sakalını yolarak (Eyvah! Kalemiz, Alman ve Engerus diyarlarımız bundan sonra elden gitti!) diye ah çeker dururmuş. Bu haberi kaleden dışarı kaçanlar hikâye ettiler.

Sonra bütün alaylar vezir-i âzam huzurundan geçip, sadrâzamın huzurunda evvelâ Han-zâde Ahmed-Giray sultan etek öpmekle, sadrâzam kendisine hayli iltifat ve ikram edip, sağ tarafındaki sandalyeye oturttu. Arkası sıra Han-zâdeyi Kırım'dan getiren Çavuş-Başı İbrahim Ağa etek öptü. Ondan sonra Yalı Ağası, ondan sonra Kırım mirzaları, Şirinli, Mansurlu ve yukarıda yazılan bütün beyler etek öpüp, bir tarafa durdular. Ondan sonra Erdel Kralı Apafi, o güzel huylu ve itaatli kral gelip, vezirin

ayak toprağını öperek bir sandalye üzerinde oturdu. Ondan sonra Boğdan beyi, Eflâk beyi, vezirin ayağına yüz sürdüklerinde sadrâzam bunlara hanzâde ve Tatar ağaları işitsin diye :

«Niçün bu âne dek geç geldiniz? Size pâdişah fermanı gideli ne kadar zaman oldu? Ne kadar zamandır ben bu kaleyi döveli? Hemen sizleri ve başkalarını katletmek gerek!»

Diye hepsine sert bir şekilde hitab etti ki, her biri hazan yaprağı gibi titreyip, kendilerinden geçtiler. Ondan sonra bütün Kazak hatmanlarının yetmişi de gelip, halının kenarlarını öpüp, ayak üzere Eflâk ve Boğdan beyleri gibi sıra ile durdular. Sadrâzam yine buyurdu ki :

«Yâ canım Han-zâde Çelebi! Sen geleceğine baban ki, çok iş görmüş şânı yüksek Han babamız idi, gelse daha iyi olmaz mı idi? Bu kadar hristiyan geldi. Anlar niçün gelmediler? Yoksa tenezzül mü etmediler? Bu hizmet, din ve millet içindir. Burada bu kadar iş var. Kendileri bir hayırlı işde bulunmuş olurdu. Çok işler görürlerdi.»

Ahmed - Giray Sultan dedi ki :

«Vallahülâzim vebillâhil kerim, babam da ben kulun da köleniz gibiyiz. Kendilerinin gelmediğine sebep odur ki, geçen ay yetmiş seksen bin Kalmak Tatarı Çekçeke, Arbat, Ur Ağzı adlı kalelerimiz arasında Kırım'a girip, beş, onbin ümmet-i Muhammedi esir edip, bu kadar köy ve kasabaları harab ve yabab ve halkı kebab edüp gitti. Şimdi yine Kırım'a girmek üzere iken pâdişah fermânı gelüp, sefer ferman olunmuş. Bütün Kırım erenleri ve kadıları toplanıp, Kefe Veziri Ak - Mehmed Paşa ile ve herkesle müşavere edilüp, (Han'ım, sen sefere gidersin, Kırım adası elden gider, elbette oğlunu gönder) diye konuşup, efendimin kulluğuna beni iç gülâmı gâyesiyle gönderdi. Huzur-u şerifine gelüp, hamd ve senâ ol Allah'a ki, mübârek yüzünü görüp, ayağınızı öpmekle şeref buldum.»

Dedi. Köprülü-zâde pek memnun kalıp, hafifçe tebessüm etti. Genç Şehzâde hemen boynundan bütün Kırım âyânının Kalmak kâfirinden feryad mektuplarını sadrâzamın eline verince sadrâzam ol anda bunları okuyup, içindeki mâlûm olunca (İnşaallah o Kalmak kavminin dahi yakında haklarından gelinir) deyince yine Ahmed - Giray Sultan dedi ki, (Bu Kalmak kâfiri ahvâlini bizi sefere getiren Çavuş-başı kulunuza sorun) Çavuşbaşı :

«Vallahi Sultanım biz Kırım'da iken iki kere Kalmak, Kırım'ı vurup, birçok mal ve davar sürerek bu kadar Allah'ın kulunu esir alıp, hiç çekinmeden Kırım'dan çıkıp gitti.»

Diye şâhitlik etti.

Sonra Han-zâdeye, Erdel kralınca, Kırım âyânına otağ içinde bir büyük ziyâfet verdi ki anlatılması zordur. Çadır dışındaki ziyâfete gelince Boğdan ve Eflâk beyine, bütün Tatara, bütün kâfirlere bir büyük ziyâfet

olup, bütün askerin karnı doyup, Allah'a şükrettiler. Bu büyük ziyâfette üçyüz koyun, elli sığır, üçbin tavuk, elli kazan pilâv, elli kazan zerde çorba ve iki kere yüzbin ekmek, çadır önündeki çimenliğe döküldü. Bu kadar bin asker bu nimete üşüşüp, koyun ve sığır kebaplarını parçalıyarak yağma ederken bazı sığır kebapları içine aşçılar eşe eşe diri tavşan ve güvercinler koymuşlar... Kimi uçar, kimi kaçar, kimi saçar. Bunları Tatar ve hıristiyanlar yiyerek şenlik olup, bir hay huy ile karın doyurdular ve herkes atlarına binip, yerlerine gittiler. Sadrâzam bu ziyâfetten evvel tembih buyurmuşlar ki :

«Ordu içinde kimin çadırında ne kadar tüfengi varsa Han oğlu ziyâfeti yağma olunduktan sonra bir yaylım top atıp, gülbang-i Muhammediler çekile ve şenlik yapıla.»

Hakikaten, ziyâfetten sonra ordu içinde yetmiş adet balyemezlere ve üçyüzaltmış adet şâhî darbeden toplara bir fitilden ateş verilip, bir nöbet gülbang-i Muhammedi çekilip, Allah Allah sadâsı yükseldi. Osmanlı velvelesini görmemiş olan Macar, Eflâk, Boğdan, Tatar ve Kazak şaşırıp, parmakları ağzında kaldı. Amma birçoğunun atları top gürlemesinden ürküp, sahralara gittiler. Bu sırada kalede kuşatılmış olan düşman bu harp meydanı şenliğini görüp, (Alındı kale yerine ordunuz. Gidi Türk, işte bizim kralımızın imdadı sizin üzerinize girdi, sizi kırıyor!) dedikleri vakit, bizim gâzîler cevap olarak dediler ki :

«O gelen asker bizim Tatar askeri... Bizim Erdel kralı, Eflâk, Boğdan, Akkirman, Kazak hatmanı askeridir. Mel'unlar! Hemen kaleyi vire ile verin. Yoksa işte kale duvarlarınız top ile yıkıldı. Öbür gün toptan yürüyüş yapıp, sizi hep kırarız.»

Düşman (Gerçek söyleyin Muhammediler, o gelenler Tatarlar mıdır?) diye sorunca bâzı yiğitler de (Vallahi Tatar ile yüzellibin askerimiz geldi. Daha Erzurum, Diyarbakır, Şam, Trablus'undan da imdad gelecek.) deyince düşmanın canı sıkılıp, metrislerdekiler de başlarını çıkaramaz oldular. Kaleyi vire ile vermek üzere konuşmaya başladılar.

Ama yüksek vakarlı sadrâzam hemen ziyâfetten sonra Boğdan beyini, Komran tarafına gönderdi. Eflâklı, Love tarafında bekledi. Ahmed - Giray Sultan ile Kardaş Kazak ve Bucak Tatarı birlikte Nitre kalesi tarafında ferman edip, İslâm askerinin dört tarafına kat kat muhafazacılar konuldu. Estergon köprüsüne Çavuş-oğlu Mehmed Paşa tâyin olunup, (Ordudan kaçanları katledin. Malı, mirî malı ola) diye ferman edip, Ciğerdelen'e gitti. Ertesi gün de büyük alay ile Alman diyârına yağmaya giden Kurt Paşa ganimetle döndü geldi.

Muharrem ayının yirmiüçüncü Perşembe günü fetih ve sevinç haberi geldi. Geceden onbin asker dağlar içinden gelecek askeri karşılamaya git-

tiler. Ve yine alaydan sonra ordunun her tarafından toplar, tüfenkler atılıp, gülbang-i Muhammedî çekilsin diye tenbih ettiler.

Öğle vakti oldu. Allah'ın büyüklüğü, Tatar Hanı oğlunun konduğu taraftan dağı taşı hesapsız asker ve arabalar tutup, adam denizi oldu. Ve insan sesi göklere erişti. Askerler dalga dalga geldi. Hakîr, sadrâzamın otağında durup, seyrettim. Fakat bu gelen ganimet malı ve bu Müslüman gâzîlerin ne derecede hesapsız mal sahibi olduklarını gördüğümüz gibi yazsak Uyvar gazâsı tafsilâtının yazılmasına mâni olur. Hemen kısaca yazalım. Çünkü Müslüman gâzîlerin evvelâ alayı yürümeye başladı. Sadrâzam rengârenk otağının kapaklarını açıp, kendileri bir sandalyede oturdu. Evvelâ Hacı Key Paşa-zâdenin onbin adet askerinin atları arkasında bir nice mahtâb gülâm vardı. Geldiler ve nice frenk ve İsveç atları üzerinde ikişer adet oğlan, kız ve avretler binmişler idi. Piyâde olarak zincirli esirlerin hesabı yoktu. Bu da Key Paşa oğlu güruhundan hemen onikibin araba içinde bu kadar kapudanlar, tertemiz kızlar, o kadar avretler ve her arabada o kadar kıymetli kumaşlar, o kadar az bulunur mal ve o kadar kıymetli eşya vardı ki, had ve hesabını ancak Allah bilir.

İkinci güruh : Bunlar da evvelkiler gibi silâhlı olup, ellerinde piyâde esirleri çok amma gılman yok. Altışar atın güçlükle çektiği hento arabalarında o kadar altın gümüş ve kap kacak ve eşya, o kadar gümüş ve altın haçlı bayrakları vardı ki, tarif olunamaz. Ama bunlar, tâ Felemenk denizi kenarına kadar seyirtmişler. Bütün esirleri frenk olup, şapkalı kapudanları, muhteşem papazları, âletleri ve silâhları çok idi.

Üçüncü güruh : Bunlar da tâ Alaman denizi kenarında Hollanda'ya kadar seyirtmişler ve birdenbire basıp, bir nefer el kaldırmadan üçbin kadar seçmesini esir edip, zincire vurmuşlar. Bahada ağır olan şeyleri alıp, altıyüz araba güç ile yükleterek geri dönmüşler... Esirleri hep Nemse'nin Alman güzelleri idi.

Dördüncü güruh : Bunların çoğu Doğruca ve Babadağlı, Deliorman ve Karasu vilâyetlerinden gelmiş bir alay çatal atlı mücâhid gâzîler olup, batıya kırk konak yerde, tâ İsveç vilâyeti frengistanına varıp, bütün kâfirleri bir bayram gününde evleri içinde bulup, beşbin kadarını esir edip, o kadar çok mal ile geldiler ki, hesabını yine onlar bilir. Önce arabaları yokmuş. Çünkü uzak yerden gelirler. Sonra Nemçe çesarının Esizine adlı hükûmet merkezini vurup, Kurt Paşa ile üç gün bu şehirde oturarak beşbin at ve ikibin araba yükü elbise ve ağırlık yükletip yola düşerler. Bunlardaki seçme esirin had ve hesabı yok idi. Bunların alayları geçmeğe başlayınca gerek piyâde esirleri, gerek esirlerle dolu arabaları, tam üç saatte geçti. Evvelce geçen alaylar ile tam dokuz saat olup, ikindi vakti olduğu vakit, serdar Kurt Paşa, Kınalı-oğlu Hacı Key Paşa oğlu ile gâzîler pür-

silâh olup, Kurt Paşanın mehterhânesi ile büyük ihtişam içinde gelip, sadrâzamın özengisine yüz sürdüler. Kurt Paşaya bir samur kürk, kırk adet gâzîlere kıymetli hil'at ikiyüz adet gâzîlere çelenk ihsân olunup, ganimet mallarına asla el konulmayarak hattâ beşte bir şerî hak bile alınmamak üzere ellerine ferman-ı şerif verildi. Kurt Paşaya (inşaallah) diye Uyvar hükûmeti vaad olunup, bütün gâzîler vezirin ihsanını alarak çadırdan dışarı çıktılar. Evvelce tenbih olunduğu üzere, bütün top ve tüfenklerle ateşler edilip, bir kere gülbang-i Muhammedî çekildi. Ve Allah Allah sesinden ordu inleyip, bütün vezirler, beylerbeyiler ve beyler de gece yarısına kadar tabılhâne fasılları çalındı. Ertesi gün orduda öyle bolluk oldu ki, bir esir beş kuruşa ve yüz dirhem hâlis gümüş altı kuruşa satılıp, diğer mallar da buna yakın bir fiat buldu. Artık bundan sonra ucuzluk ordular arasında (Kurt Paşa payına düşmüşsün gibi) diye darb-ı mesel hükmüne girdi.

Yine konuya gelelim.

Bu acıklı hâli kaleden gören düşmanın aklı başından gitti. Ve bildiler ki, kuburlardan kale altına lâğımlar girdi. Kalenin kapı ve duvarları sokak sokak oldu. Ancak üç yerden altışar hazineli lâğımlar duvar içine girdiği halde lâğımlardan asla fayda görülmedi. Meğer kalenin bütün temelleri küçük küçük kemerler üzerinde imiş. Bütün duvarlarının içi sokak sokak boş imiş. Hattâ bizim lâğımcılar kale duvarını delip, içeri girdikleri vakit, birkaçını düşman kale temellerindeki yollarda bulup, şehit eylediler. Sonunda lâğımdan bir fayda görmeyip, hemen toprak sürmeye ve toplar ile kalenin yıkılan yerlerinden hücum etmeğe karar verdiler.

Muharremin yirmisekizinci günü Han-zâde Mehmed Giray Sultan bütün Tatarları ile Ak yaylalardan öteye geçip, altın ve gümüş madenleri vilâyetlerini yağma etmeye ferman olundu. Kırkbin Tatarla Han-zâde çapula gitti. Yerlerinde de bucak Tatarları kaldı. Eflâk beyi, onbin Eflâk askeriyle tâ Şiçan kalesine varıncaya kadar yağmaya memur oldu. Sadrazam tarafından üzerlerine bir ağa nâzır olarak gitti. Sonra Boğdan beyi de onbin askeriyle ve İlbasan beyi ile beraber tâ Komran kalesi taraflarına yakmaya memur olup gitti. Yine Hacı Key Paşa-zâde de onbeşbin yiğit ile Nemse'nin Lonçak vilâyetine varıncaya kadar yağmaya gittiler. Sonra Han-zâde veziri Sefer Ağa-zâde İslâm Ağa onbin seçme er ile Vağ nehrini geçip, Pojon kalesi taraflarını vurarak yakıp yıkmayı ferman olundu. Erdel kralı ile Libve, Çanat ve Göle sancağı beyleri yirmiyedibin askerle Vağ nehri kenarında olan vilâyetleri yağmaya memur olup, gittiler. Sonra beş gün beş gece ve kimi on gece çevredeki vilâyetleri yağma ederek selâmetle ve ganimetle orduya geldiler. Bu altı koldan gelen askerin mal ve esirleri hesapsızdır. Sadrâzam bunların alaylarından da mem-

nun olup, top ve tüfenk şenlikleri yaptırdı. Han-zâdeye, kürk ve diğer beylere kıymetli hil'at ihsân olunup, bu altı kol asker elinde olan esirlerin beşte bir olan hükümet hissesi, yüzonyedibine vardığı anlaşılıyor.

Safer ayının dördüncü günü serdar Ali Paşa kolundan Bosna gâzileri ve Zağarcı-başı yeniçerileri bu Uyvar'ın batısındaki Aktabyaya Allah Allah diye balarısı gibi duvarın deliklerinden çıkıp, tabya üstündeki metrisleri basarak ikiyüz düşman kestiler. Gördüler ki, askerin gerisi kesilip gelmez oldu. Hemen tabya üstünde yaka yakaya düşmanla cenk ede ede Dev - Ali Beşe, serdengeçti ağası ve elli adet yiğitler şehit oldu. Bu elli na'şı alarak selâmete çıkardılar. Ama Dev - Ali ile serdengeçti birbirlerini kucaklayıp, öylece şehit olduklarından cesetleri alınamadı.

Saferin altıncı günü Uyvar'ın batı tarafında Vağ nehri kenarındaki Galgofça kalesinin fethine Kıbleli Mehmed Paşa memur oldu. Şam askerini, beşbin Kazak askerini ve beş adet kolomborna topları alıp gitti. Bir gece Nitre sahrasında yattı. Ertesi günü Galgofça kalesi altına yetişti. O gün o gece dövüp, birkaç burç ve barularını yıkarak kaleyi almak üzere iken Uyvar altında düşmanın birkaç casusları tutuldu. Söyletildiği vakit «Nemse imparatoru yüzbin askerle Pojon kalesini geçip, Uyvar imdadına gelmek üzeredir, yakındır, gaafil olman. İnanmazsanız bir iki adam göndererek sözümüz aksi çıkarsa bizi katledin) dediler. Sadrâzam bunları öldürtmeyip, o anda Kıbleli Paşaya (Bir an durmayıp, hemen orduya gelesin) diye ferman gönderdi. Kıbleli Paşa, (İşte bu ferman pişmiş aşa su katmaktır) diye kaleyi dövmekten vazgeçmedi. Üç gün üç gece daha dövüp, sonunda Saferin dokuzuncu günü cebren zaptederek içindeki mal ve cephâneyi yediyüz arabayı doldurup, kaleyi yıktı. Ve orduya selâmetle döndü. O gün karakollara ferman olunup, Uyvar metrisinde Rumeli veziri Bekko Paşa sadrâzam kolunda şehit olup, Rumeli eyâleti sağ kol adıyle meşhur Kara - Mustafa Paşaya iki tuğ ile ihsân olundu. Yine o gün kaleye sürülen topraklar kaleye varıp, dayandı. Her koldan düşmana göz açtırmayıp, büyük bir cenk yapılmak üzere iken toprak üzerine memur olan sipâhiler ağası Sunullah Ağa şehit oldu.

1074 (1663) senesi Safer ayının dokuzuncu günü reisülküttab Şâmizâde Mehmed Efendi ve damadı Kadı-zâde İbrahim Paşanın örf icabı katledildikleri haberi alındı. Bu acıklı hâl şu şekilde oldu:

«Sabahleyin sabah namazını İbrahim Paşa ile kılıp, çeşitli kahvaltı yenilirken Çavuş-başı İbrahim Ağa ile Muhasebeci Gürcü-Mehmed Efendi gelip kahvaltıya başladılar. Söz sırasında paşa dedi ki, (Ağa, ya şu Uyvar kalesi fetholunsa, ya Allah canımızı alsa) Çavuş-başı (Hey sultanım, niçün böyle söylersin?) dedi. Birçok dedikodudan sonra hemen bir başı telli piyâde divan çavuşu kurşun korkusundan eğilerek gelip, paşaya selâm verdi. (Buyurun sizi sadrâzam ister) dedi. Paşa (Hayır ola, çavuş ağa, acaba haberin var mı bizi niçün isterler?) deyince çavuş dedi ki; (Allah

bilir, Estergon'un zâhiresi işleri söyleşiliyor. Seydi-zâde dahi anılıyordu, o sırada sizi istediler) dedi. Hemen İbrahim Paşa tebessüm edip (Eşeği düğüne dâvet etmişler ya suları eksik ya odunları demiş. Biz de Estergon'da cenk ettiğimiz yere gidiyoruz. Tiz at getiriniz.) diye çavuşbaşıya, Mehmed Efendiye ve hakîre (Allah'ı severseniz siz oturunuz. Eni konu kahvaltınızı yapınız. Ben şimdi belki yine gelirim) deyince Mehmed efendi (Sahipsiz çadırda nişleyelim? Biz senin cemâlini görmeye geldik. Biz de gideriz) diye naz ettik. Paşa (Yok beni severseniz meclisi bozmayın. Ve şu mükellef kahvaltıyı yiyin) deyince onlar da sofra başına oturdular. Hakîr, bir tarafa çekilip, paşaya baktım. Düşünceye dalıp, atı ile top menzilinden uzak sıçan yollarını dolaşıp, gitmekte... Hemen çadıra geldim. Bütün gülâmlara, (dikkatli olun, asla çadırdan çıkman) diye tenbih ettim. Ve hakîr, metris yollarından gitmeyip, açıktan eğri büğrü seyirderek ve nice kurşunlar sağ ve solumdan geçerek bir eski battal metrise can atıp gittim. Oradan bir metrise daha sıçrayıp, indim. Meğer Serdar-Ali Paşa metrisi imiş. Serdar, (Evliyâm hoş geldin, nereden bu geliş?) dedikte hakîr, (Sultanım, Kadı-zâde İbrahim Paşa oğlunuz kahvaltı yerken çavuşbaşı ve Muhasebeci - Mehmed Efendi geldiler. O sırada bir çavuş geldi. Kendilerini sadrâzam istemiş. Paşa atına binip, gitti. Çavuşbaşı ve Mehmed Efendi paşanın çadırında kaldılar) dediğim vakit, hemen Serdar Ali Paşanın yüzünün rengi değişip, (Şimdi bizi de sadrâzam ister. Allah hayır eyleye) deyip, (Tiz abdest getirin) diye emretti. Hemen o anda bir çavuş gelip, (Sultanım buyurun, sizi sadrâzam ister) deyince serdar, vezir-i âzama gitti. Hakîr, metris yolu ile Müteferrika-başı tabyasına gittim. Gördüm ki, Reis efendi ile bizim Kadı-zâde İbrahim Paşa Uyvar hendeği içinde vezir-i âzamın kuburlarına gittiler. Hakîr dahi beraber girip, bir köşede oturdum. Amma sadrâzamın huzuruna gitmedim. Hemen şunu işittim ki reis efendi :

— Hâşâ, bu mektuptan haberim yoktur. Devletlû vezir, oğlum, efendim, bu düşman işidir. İnanma!

Diye feryad eder. Sadrâzam (Yâ bu mühür senin değil midir?) deyince reis (benim mührümü burada taklid edip yazmışlar) der idi. Sadrâzam kızarak :

— Bre bunu saadetlû pâdişahıma sen gönderdin. Onlar dahi saadetle bu kâğıdı bana gönderdiler. Beni niçin böyle yanlış inhâ ve arzettin? Ve niçün (İbrahim Paşa Estergon'da önce düşmanı kırmazsa peygamberin sancağı giderdi, vezir küçük bir yiğittir, iş görmemiştir, mühüre lâyık kulun değildir, İbrahim Paşa kulun yaşlıdır ve iş görmüştür. Ve doğrusu mühre lâyık kulundur) diye yazarsın...

Dedikde reis (Hâşâ ve kellâ) der iken (Kaldırın şu hâinleri) diye emir verdi. Meğer cellâd çelebiler evvelden hazır imiş... Bir kere İbrahim Paşanın sesini işittim :

«Ne durursuz, hey adamlar!»

Dedi. Bir de Reisin sesini işittim:

«Devletlû! Beni katledersin, gam değildir, bir ihtiyar idim. Amma İbrahim oğlunu azad eyle!»

Deyince onu gördüm ki, Reis ve İbrahim Paşayı kuburdan dışarı çıkarıp, dağlar gibi yığılan toprağın arkasında ikisini dahi boğarak, orada gömdüler. Aklım başımdan gidip, açıktan seyirde seyirde önce çadırıma, oradan İbrahim Paşa otağına geldim. Meğer çoktan malları, hazineleri ve gülâmları sabahtan gelen çavuşbaşı ve Gürcü-Mehmed Efendi zaptetmişler. Hakîrin eline burada bazı şeyler verdiler. İki at ve bir serhadli samur kürkü, bir tirkeş, bir kılıç ve gümüş hıştı çavuşbaşı Mehmed Efendi hakîre bağışlayıp, çadırına giderken atının biri kaleden top ile vuruldu. Orada eğerile kalıp, ister istemez, kolanını bıçakla kesip, sırma kadife eğeri ve hâlis altın özengileri ve çerkez takımını alıp, çadırıma geldim. Gördüm ki, dârmadağın olmuş ve yurt yerinde hakîrden başka kimse kalmamıştır. Hemen partal, sartal, martalları yükletip, sadrâzam kethüdâsı eski dostum ve velinimetim İbrahim Kethüdâ dairesinde kaldım. Kethüdâ ile buluştuğum vakit (Yâ Evliyâm, ben sana Edirne'de demedim miydi ki gel benimle olasın, sen dedin ki, reis beni ister, ya nice olur? Şimdi nerde reis, nerde damadı İbrahim?) dedi. (Hemen benim dağlar gibi sen İbrahim'im sağ ol) dedim. Hakîre elli altın ve on at yemi ve üç okka et, yirmi ekmek tâyin edip, itibarlı ağaları arasına koydu. Gece gündüz yanlarından ayrılmazdım.

İşte fakir, Şâmi-zâde reis ile damadı İbrahim, Paşanın vefatı bu yüzden olmuştur. Fakat herkes sırları bilmediği için başka yüzden söylerler. Amma Allah bilir ya Ösek kalesinde önce alay gösterdiğimiz gün bildim ki, bu İbrahim Paşayı sadrâzam katleder. Budin altında, Yanık kalesi altından baş ve dil almağa gidip, başarısız olarak döndüğümüz vakit evvelâ Ciğerdelen sahrasında beş saat cenk edip, yarım saat yerden bize imdat gelmediği vakit, harpten sonra, mal, hazineler, cephâne ve kelleler ile o kadar kapudanlar ile yüz aklığı edip, geldiğimiz vakit, hiddetle baktığını gördüm. Ve elbette sadrâzamın kalbinde gıpta husule gelip, bu İbrahim Paşayı katleder, dedim. Kırk güne kalmayıp, sonunda maktul oldular. Ruhları için Fâtiha okuyalım...

Yine konumuza gelelim.

Safer ayının ondördüncü pazartesi günü kale içinden yüz nefer candan geçmiş asker çıkıp, hemen bizim kale içindeki lâğım kuburlarını basmağa çalıştılar. Bunların birine bizim serdengeçti gâzîlerimiz asla baş kaldırtmayıp, hepsini kırarak ancak beşini dil getirdiler ve çok ihsan aldılar. O sırada hendeğin karşı tarafındaki duvar dibinde daha fetholunamamış birkaç şaranpavlar vardı. Gâzîler bunları da fethedip, üçyüz askerini kırdılar. O gün iki nefer Acem gelip, kaleyi oradan lâğımlarına al-

maya başladılar. Bu sırada serdengeçti ağamız dahi şehit oldu. O gece mel'un Forgaç dahi kaleyi aydınlatıp, kale dibindeki Acemler üzerine ve metristeki serdengeçtilere o kadar neft, katran, top, kumbara, domuz ayağı, paçarız, zemberek ve el kumbaraları attı ki, haddi hesabı yok... Bu gece birçok adam şehit oldu. Çünkü kralın imdada geleceği işitilip, cân-ı gönülden savaş oluyordu. O gün o gece gâzîler asla istirahat etmeyip, her koldan cenk havaları çalınarak büyük cenk oldu. Ve Uyvar kalesi gûyâ ateş içinde kaldı. O gece düşmanın Komran kalesinden on parça balyemez toplar atıldı. (Acaba bunun aslı ne ola?) diye sorulunca (Vallahi sultanım, on dâne top atılması, onbin askerin gelmesine işârettir. İşte Komran adası için muhafazası Can Zirin oğlu, Begân oğlu, Nadaj oğlu geldi.) diye haber verince ertesi çarşamba günü yirmibin Tatar, onbin Kardeş Kazak ve onbin adet Eflâk askerine baş ıspatar serdar olup, Komran tarafını muhafazaya gittiler. Yine o gün bütün serdengeçtilere ok, yay, kılıç, tüfenk, mızrak dağıtılıp, yürüyüş emri verilmeden Ali Paşa kolundan beşyüz yiğit gâzî topların yıktığı yerlerden yürüyüş edip, ak tabya üzerinde elli düşman keserek kellelerini ve dört adet kâfir bayraklarını sadrazama getirip, yüz yiğit şehitlerini de gösterdiler. Bunların dörtyüz yiğitlerine sadrâzam ellişer kuruş ve birer baş tımar ve zeâmet ihsan edip, bütün gâzîleri cenge teşvik etti. O gün kale hücumuna bin adet merdivenler gelip, hepsi metrisler üzerine hazır edildi. Zeâmet erbâbına tekrar altı kere yüzbin torba ve çit çubuğu ve tomruk getirmek ferman olundu.

Saferin onaltıncı cuma günü iki namaz arası Ali Paşanın Hırvat gâzîleri ve Zağarcı-başı yeniçerileri, Allah Allah diye açıktan yürüyüş ettiler. Asker içinden bir Allah Allah sadası koptu ki, gâzîlerin nâraları göklere ulaştı. Kale içinden düşmanın (Marya, Pajorj) feryadları da cihânı tuttu. İki taraftan atılan topların dumanı da yürüyüş eden yiğitlerden asla eser görünmedi. Kale içinden bir daha Allah Allah sesi geldi amma kimsenin o sadadan haberi olmadı. Meğer serdengeçti gâzîlerimiz düşmanı püskürtüp, yaka yakaya köpek cengi ederek tâ iç hisara kadar öyle büyük harp yapmışlar ki, bütün düşman kiliselere kapanıp, birçok yiğitlerimizi kurşunla şehit etmişler. Gâzîler görürler ki, geriden imdat geleceği yok. Hemen yüzkırk esir, iki kadın ve yüzonyedi kelle, elli şehit ve on yaralı ile yine selâmetle kaleden dışarı çıkıp, esir, kelle ve şehit, yaralıları sadrâzam huzuruna getirip, hesapsız ihsan aldılar. Esirler de kendilerine hibe olundu. Getirdikleri esirlerin birkaçından sorulunca (Vallahi kalede zâhiremiz çoktur, amma askerimiz yoktur. Cenk edenlerimiz avratlarımızdır. Sizin top güllelerinizden ve yıkılan evlerin serpintisinden ve yağmur gibi yağan kurşunların dertlerinden göz açamaz olduk) diye haber verdiler.

Ertesi günü Acem lâğımları tamam olup, direklerine hep neft, zift sürerek ateş verdiler. Bir saat sonra Ali Paşa tarafındaki ak tabyanın beş-

yüz adım duvarları, hendek içine uçtu. Ve duvar üstünde metrislerde olan düşman cehennemin dibine geçti. Birçoğunu da gâziler yağma edip, esir ettiler. Bu Aktabya yıkılınca bizim balyemez topları ateş edip, yıkılan duvarın arkasındaki dağlar gibi topraklar bayır bayır olup, hisar içindeki evler çatır çatır, kütür kütür öyle harab oldu ki, bütün üst katları yerle bir olup, kale duvarından hücum etmekte kolay oldu. Düşman yıkılan duvarları çeşitli hile ve şeytanlıkla tâmir etti. O gün yine bütün tımar ve zeâmet erbabına bin akçe ve yazıları başına yüzer adet çit çubukları ferman olundu ki, (Hendek içindeki balçık üzerine çitler döşeyip, kalenin her tarafına merdivenleri koyup, yürüyüş oluna.) Bir çoğu hazır imiş... Bir gece içinde, hendek içindeki çamurların üzerine çubuk çitleri döşeyip, büyük cadde hâline geldi. Ve hendek kenarına sekizyüz kadar merdiven gelip, hazır oldular. Yine o gün İslâm ordusunun cebeci, topçu, yeniçeri gâzîlerinden terakkiler verilerek onbin adet seçme (Menem diğer nist) diyen gâzîlerinden cenk erleri serdengeçti yazıldı. Bunların hepsine istedikleri kadar harp âleti cebecibaşı defteriyle dağıtıldı. Bütün gâziler merkezlerinde hazır durdular. Yine o Eflâk ve Boğdanlılar toprak sürmeye memur olup, Allah'ın büyüklüğü (Himmetürrical taklâul cibal) sözünün sonucunu gördüm. Allah'a emânet, Osmanlı askerinin yirmi günden beri dağ gibi sürüp yığdıkları toprak yığını bu Eflâk ve Boğdan askeri bir günde devirip, gûyâ bir toprak denizi oldu ve Uyvar kalesini gark edecekti. Ama ikibinden ziyâde Eflâk, Boğdan ve Kazak askeri ölüp gitti. Bu sırada Kütahya veziri Yusuf Paşa ve Manisa, Tire, Aydın, Saruhan gâzîlerinden yetmiş adet yiğit şehitlik şerbetini içti. Müslüman mezarlığında reis efendi, İbrahim Paşa, Bekko Paşa yanına gömüldüler. Budin veziri Sarı - Hüseyin Paşa, toprak sürmeye memur olup, hücuma tâyin edildi. Sadrâzam Kuburcu önündeki Acem lâğımlarını direklerine ateşler verip, kalenin o tarafından dahi beşyüz adımlık yer yıkılıp, tekrar Ali Paşa tarafından yürüyüş olarak kıyâmet koptu. Tam üç saat büyük cenk olup, Allah'a şükür Aktabya adlı sağlam hisar fetholundu. Etrafı sancak ve bayraklarla süslendi. Düşmanın topları bu kere kale içine dönüp, kalenin içini dövmeye başladı. Hattâ ikindi vakti orta yemeklerini tabya üzerinde yediler. Çünkü akşam üzeri karanlık olmuştu. Kale içinde bulunan bütün manastır ve kiliselerin çanlıklarından büyük bir velvele koptu. Düşmanın ölüsü, dirisi, kocası, karısı toptan var kuvveti bâzuya verip, bu Aktabya üzerine hücum ederek cenge başladıklarından Ali Paşa tabya üzerine tekrar imdada yetişip, tam altı saat tabya üzerinde cenk olup, nihâyet düşmanın el kumbarası ve sırçadan atma kumbarası, İslâm askerini perişan etti. Geriden de asla imdat gelmedi. Bütün insaf sâhipleri bu hâli görüp, kan ağladılar. Nihayet bütün gâziler yüzaltmış kelle, on dil, ikiyüz nefer yaralı yiğit, yetmiş nefer yiğit şehit olup, tabya üstünde bu kadar cenkten sonra imdat alamayarak geri döndüler. Ve

yine (Kral imdada geliyor) diye feryat edip, kaleye yürümek tedarikini görürler. Bu hâle herkes hayret etti. Hattâ bu Aktabyayı yine düşman istilâ ettiği gün Söhrab - Mehmed Paşa, kolundan Maraş vilâyeti gâzîleri düşmanın Pojon kalesi altına varıp, namlı bir kapudan ile yüzelli adam dil getirip sadrâzama verdiler. Sadrâzam bu adamları söyletti. Hepsi de:

«İsâ ve Meryem ana hakkı içün sözümüz budur, hâlâ Hojon kalemiz altında büyük köprü yapılıp, bizi bu Uyvar tarafına kırkbin seçme hıristiyan askeriyle geçirdiler. Onlar size hücum ederek, siz onlarla meşgul iken arkanızdan Komran kalesine evvelce onbin asker imdat gitmişti, yine siz cenkte allak bullak iken yirmibin hristiyan Nitre suyu kenarında Uyvar'a imdada gitmeye memurdurlar. Onun için bu Uyvar'da, Forgaç kapudan o imdatlara bakıp, size Uyvar kalesini vermez. Aman gaafil olmayın.»

Diye cevaplar aldı. Bu haberi veren kapudanı azad etti. Bunları getiren Maraş gâzîlerine ihsanlar yapıldı. Komran tarafında olan Tatarlara, Eflâk ve Boğdan boylarına (Dikkatli olunuz. Kelle, dil almadan geri kalmayınız, yoksa zararını çekersiniz) diye buyurdumlar gitti. İslâm askeri tarafında olan sipâhiler ve beylerbeyiler ve diğer karakolda olanlara dahi fermanlar gönderildi. Bucak Tatarı ile Yalı ağası düşmanın Pojon kalesi taraflarına gönderildi. Oradan Uyvar'ın Komran tarafında Kaplan Paşa yalnızdır diye o tarafa Eflâk ve Boğdan'dan birkaç bin hatmanlar ile nice askerler kodular ki, kale içine Komran tarafından casus ve imdat gelmeye... Ve kaleden dışarı feryadçı ve casus olanlar görüp çıkmaya. Meğer casuslar kementler ile kaleden inip, ağızlarına kamışlar alarak, vücutlarını su içinde saklayıp, nefes almak suretiyle Nitre suyunu geçip, Komrandan haber götürür ve getirirlermiş. Böyle bir çıplak adamı kamışı ile Kaplan Paşa dil tutup, sadrâzama getirdi. Meğer bunlar Kadızâde İbrahim Paşanın bulunduğu taraftan geçer ve kaleye gidip gelirlermiş. Hattâ bu hâli o zaman Kadı-zâde İbrahim Paşaya ölümünden evvel söylemiş. Gaafil paşa asla ehemmiyet vermemiş. Ve bu da katline sebep olmuş diye nice dedikodular oldu.

Safer ayının iyrminci pazar günü dellâllar bağırıp:

«Yarınki gün gâziler bayramıdır. Şehitlerin cennete uçmak seyrânıdır. İnşaallah sabahleyin büyük hücumdur. Kese kese para, tımar, zeâmet, sipâhilik isteyenler hazır olsunlar.»

Diye müjdelediler. Orduda büyük şenlik olup, herkes gusül abdesti alıp, birçoğu vasiyetler ederek helâllaşıp, o gün o gece kimse kimsenin sözünü işitmedi. Birçok yerlerde hatim, zikir ve duâlar işitildi. Allah'ın hikmeti, evvelce kale içinde zincirle esir olan ümmet-i Muhammedden elli neferi düşman ölüm meydanına çekip, hepsini balta ile şehit ederken içlerinden iki yiğit kaçıp, sadrâzama gelerek şehitlerin ve esirlerin feci hallerini hikâyeleyince sadrâzam:

«Allah ile ahdim olsun, fetihten sonra o şehit ettikleri gâzîlerin yerine düşmandan üç mislini kırayım.»

Deyip, o gelen iki adet İslâm askerlerine bol ihsan verip, saçlarını traş ettirerek ağaları arasına aldı. Sonra bu suretle ümmet-i Muhammedi kale içinde kıran kapudanlar, papaz, irşek bir yere gelip, içlerinden, sonunu düşünen bir ihtiyar dedi ki:

«Bre cânım! Bir kere bizim Forgaç zamanında Nemse askeri bu kaleyi yedi ay döverek yedi kralın imdat askeriyle kuşattı. Yine asla kalemizin yanına gelemeyip, metrise giremeyip, top menzili alargada durdu. Yedi aydan sonra kış geldi. İmparator eli boş döndü. Bilhassa o zaman kalemiz yalın kat idi. Bir taşını bile koparamadan yıkılıp defoldu. Şimdi ise kalemiz çok sağlamdır. İçinde bu kadar askerimiz, top ve tüfengimiz, hesapsız cephânemiz var iken Türk askeri geldiği gün hemen o gece metrise girerek ve topa tüfenge bakmadan beşinci gün hendek kenarına geldiler ve Yassı tabyayı aldılar! Kırk gündür çektiğimiz dert ve belâ Allah'a malûmdur. Kapısı ve duvarları kalmadı. Altı, yedi kere Türkler yürüyüşler yapıp, birkaç kere korkmadan kudurmuş yılanlar gibi kaleye girip, beşaltıyüz adamlarımızı soktular. Bu kadar esirlerimiz onlara gitti. Üç kere Aktabyamıza yürüyüş yapıp, almışlar iken, ardları sıra imdat gelmediği için ağızlarına kılıç vurarak geri döndüler. Meğer yürüyüş edip, kaleye girenlerden büyük Türkün haberi yokmuş. Şimdi ise dellâllar çağırıp, yarın yürüyüştür diye bu kadar merdivenler hazırlattı. Zâten merdivene lüzum yoktu. Her taraftan kaç kere girip çıktılar. Geliniz şimdi ırzımız ve çoluk çocuğumuz ile kale üzerinde aman bayrağı dikelim. Ve Türklerden yarar adamları rehin alalım. Biz de anlara vararak kaleyi teslim edelim. Sonra her birimiz bir tarafa gidelim. Görüyoruz ki kırk gündür bir imdat gelemedi. Gönderdiğimiz casus ve feryadçıları dışarıda Türkler kırdı. Hemen aman dileyip, yüzümüz suyu ile kaleyi Türke vire ile teslim edelim. Yoksa kalenin yıkık yerlerinden Türkler bugün, yârın girerler ve hepimizi Ciğerdelen sahrâsındaki gibi kırarlar.»

Deyip papaz sustu. Aklı başında Macarlar doğrudur dedilerse de hemen Avusturya kapudanları (Nem Nem) deyip, şapkalarını yere vurarak konuşmaya balgam bıraktılar. Ve Macarlar dediler ki, (Siz Türke kale verirseniz biz önce sizi kırarız, sonra Türk de bizi kırsın ve kaleyi elimizden alsın.)

Allah büyük ve intikam alıcıdır. Bunlar evvelce aldıkları yüzelli esir ümmet-i Muhammedi balta ile kırmışlar idi. Şimdi ise tam bu konuştukları yere sadrâzam kolundan bir balyemez topu düşüp, yedi adet bellibaşlıları hurdahaş oldu. Diğerleri bu hâli görüp, şaşkına döndüler. Neylesinler, söz sahipleri kalmadı. Hemen halk feryadlarla Forgaç kapudanın yanına giderler. Ondan da bir teselli bulamayıp, yine tabya muhafazasına gelirler. Birazdan onu gördük ki Aktabya üzerinde nice yüz kâfirler ateş

alıp, bütün yer tir tir titrerdi. Bizim asker hayret etti. Düşmanın çoğu dışarıya kebap olup, düştü. Kimisi de kale içinde pişti. Meğer Aktabya içinde tütün içerlerken barut fıçılarına ateş düşüp, patlamış. Sonunda bütün asker bir olup, Forgaç krala vararak (Türk'e kaleyi verelim, biz krala cevabını veririz) dediler.

1074 (1663) senesi seferin yirmibirinci pazartesi günü vezir-i âzam kolundan Beç kapısı önüne beyaz bayraklar dikilip, (El'aman ey Osmanlılar!) diye vire ile kaleyi verdiler. Bizim asker de yer yer metrislerden toplanmaya başladı. Muhzır - Abdi Ağa, başçavuş ve diğer çavuşlar askeri yerli yerinde tuttular. Derhal vezir-i âzam konuşup (Sultânım, düşman vire verdi) dediklerinde :

(Bre aman, askerlerimiz yerinde dursunlar. Herkes silâhına dikkat edüp, gaafil durmasınlar ve kimseye aldanıp, meydana çıkmasınlar. Amma top ve tüfenk te atmasınlar. Ve yine bütün topları gülleleri ile hazır tutsunlar.)

Diye fermanlar verdi.

Bu sırada toprak sürme nöbeti, Dergâh-ı âli müteferrikalarında idi. (Elbette durmadan toprak sürsünler.) diye vezir fermânı çıktı. Bu aralık düşman kale içinden kementli iplerle bir kayığı hendek içine indirip, oradan merdivenler ile beş hizmetkâr kaleden Forgaç kapudan kethüdâsı bir al çuha dolama giymiş, Nemse kapudanı bir çuha dolama giymiş olarak kayığa binip, Kaplan Paşaya geldiler. O da bunları yedek küheylân atlarına bindirip, altı adet bölükbaşıları, çavuşbaşı ve muhzır ağa ile Forgaç kethüdâsı, kalenin iki kapısı anahtarları ile diğer elli adet anahtarı sırmalı kese içine koyup, sadrazama çadırında (Allah mübarek eylesin) diye teslim edip, yedi gün mühlet isteyince sadrazam (Yok, elbette yarın amanımla çıkarsınız ve illâ siz bilirsiniz) dedi. Hele güçlükle üç gün mühlet alıp, (Üçbin araba ile hepimiz pürsilâh atlarımız ile kaleden çıkalım. Ve doğru Kamran kalemize gidelim. Ama bizi üç veziriniz 50.000 askeriyle Kamran'a kadar götürsün. Çünkü Tatar, Eflâk, Boğdanlılar bizi kırar) dediklerinde (İnşaallah sizi kimse kırmaz. Hemen size üçyüz araba yeter. Komran kalesine götürürler. Elem çekmeyin. Amanım amandır.) diye gelenlerin boyunlarına birer adet sırmalı dülbend, nakışlı mendiller bağlayıp :

«Mademki kaleyi teslim ettiniz, bizim asker sizi incitmesin ve siz çıkıncaya kadar kaleye kimse girmesin. Üçyüz araba ile sizi, çoluk çocuğunuzu Komran'a götürsünler. Ama siz de cephâneye ait bir şey götürmeyin. Sonra arabalarınızı aratırım. Kırk ellibin asker veririm. Çünkü Tatar size pek düşmandır. Sizi çarpmasın. Silâh almadan çoluk çocuk, araba ve atlarımızla bir gün sonra kaleden çıkın ve ikinci günü gidin. Yok

derseniz, zâten bugün hücum ferman olunmuş idi. Hemen asker yürüyüp, hepinizi kılıçtan geçirir.»

Dedi. Gelenler dediler ki:

«İmdi sultânım, yeniçeri kullarınız kale duvarları ve tabyaları üzerine çıkıp, bizim metrislere girsinler. Üçyüz arabaya râzıyız. Hemen çoluk çocuğumuzla kuş canımızı kurtarıp gidelim. Amma lûtfeyleyin. Dost ve düşmana karşı silâh ve atlarımızla gidelim. Bizi kırk günden beri döğdüğünüz balyemez topların güllelerinden beş on dâne gülle verin, krala gösterelim, niçün kalemi Türk'e verdiniz? Derse, kırk gün kırk gece biz bu gülleleri yedik, niçün gelip imdat etmedin? Biz de anın içün kaleyi Türke verdik.»

Sadrâzam:

«Öyle olsun. Amma kalenin bir tarafında hile ve şeytanlık, ateş veya lâğım olursa siz bilirsiniz.» dedi.

Onlar da:

«Biz kaleden dışarı çıktıktan sonra isterseniz bizi birkaç gün muhafaza edin. Eğer bir hilemiz görülürse bizi toptan kılıçtan geçirin.» dediler.

Gelenlerin ikisi Muhzır ağada rehin kalıp, diğerleri yeniçeri ocak ağaları, sipâhi ağaları, cebeciler ağası, topçular ağası ile pür-silâh mükemmel, kaleyi zapta gittiler. Sadrâzam, vaadinde durarak Uyvar kalesini Kurt Paşaya ihsan etti. O da bütün askeriyle mehterhâne çalarak hisarın tabyalarına girip, bütün askeriyle kalenin kapı ve duvarlarını, altı adet tabyayı, balyemez toplarıyla zaptetti. Yirmi yeniçeri odası, eski yerinde kaldı. Hisar içinde olanları Komran kalesine götürmeğe Kaplan Paşa, Tire ve Manisa askeriyle hazır oldu. Sipâhilerden aşağı bölük ağaları, bir oda yeniçeri ocağı gelip, Komran kapısı tarafında hazır durdular. Bütün Eflâk ve Boğdanlılar kalenin Bec kapısı arkasındaki yığılı toprakları taşıyıp, kurban keserek kale kapılarını açınca binlerce gâzî kaleye girip, hünkâr kethüdâ, Türk-Ahmed Kethüdâ, cebeciler hazinedârı, Forgaç'ın hazinesini zaptettiler. Sonra Cebecibaşı Ali Ağa, Fazlı Kethüdâ, Mustafa Kethüdâ, Türk-Ahmed Kethüdâ ve cebeciler bütün cebehâneye zaptettiler.

Ertesi gün salı idi. Bütün kuşatılanlar kaleden çıkıp, dörder altışar atlı hanto arabalara doldular. Defterdâr Ahmed Paşa tarafından adamlar gelip, hazine ve cephâneye dair ne buldularsa (Pâdişah malıdır) diye zaptettiler. Ertesi çarşamba günü hepsi kaleden dışarı çıkınca hemen, çok kusurlu hâkir, vezir fermanı ile Komran kapısı üzerinde yüksek davudî sesle gülbank ve ezan okuyup, (ehlamdülillâh sümme elhamdülillâh) dedim. Sonra bütün vezirlerin müezzinleri, her biri birer yerde evde, kale duvarlarında ezanlar okumaya başlayıp, bütün gâzîler memnun oldu. Gâzîlere metrislerinden çıkmak fermân olununca mahşer günü gibi bir gürültüdür koptu.

Beri taraftan düşman üçyüz arabaya izin almış iken beşyüzden fazla araba yüklediklerinden başka Forgaç ve Nemse kapudanı sadrâzama haber gânderip:

«Klede bir havan topu var, onu alalım, ikibin Macar reâyamız var, onları da götürelim, bütün arabalarımızı, sancak ve bayraklarımızla donatalım. Erganon, trampete, loteryan boruları çalarak mehterhânelerimizle gidelim.» diye müsade istediklerinde sadrâzam buyurdu ki:

«Biz onlara ağır yüklerini kaldırmak içün üçyüz arabaya izin vermiş iken onlar beşyüz araba edindiler. Cephâneye müteallik şeyler, havan topu ve reâyâ pâdişahındır. Onlarla benim alâkam yoktur. Utanmadan arabaları bayrakla donatmak, mehterhâne çalmak istiyorlar! Ne yaparlarsa yapsınlar, hemen kaleden uzak ve tetik dursunlar.»

Düşman bu haberi alınca neylesin, bir kere kaleden çıktılar. Nihâyet bütün piyâde olup, yüzbin kuruşluk elbise ve ağırlık bırakıp, kendileriyle ileri gittiler. Asker o eşyayı zapt ve yağma etti. Sonra orada kalan reâyâyı da Silâhtar Burunsuz-Mustafa Ağa, Şoran kalesine götürdü. Ama Uyvar içinde iken çıkanlar üçbin vardı. On araba yaralı ve yedi araba ölü götürdüler. Kadınları gayet çok idi. Anlara da birer Nemçe şapkası giydirip, ellerine tüfenk vererek erkek kıyafetine koymuşlar idi. Bunların önlerine Kaplan paşa, sağ taraflarına sipâhilerden sağ bölük halkı, sol tarafına bütün sol bölük halkı ve arkaları sıra Adana paşası askeriyle ardçı olup, kaleden uzaklaştıkları vakit bütün gâzîler bir ağızdan sevinç gülbangi çektiler. Düşmanın ödü patlayıp, nice mal ve mülkünden ayrılarak (Elfirak, ey gidi Uyvar!) diye hüngür hüngür ağlarlardı.

Etrafa yine karakollar tâyin olundu. Peygamber sancağı ve bütün hazineyi kale içinde muhafaza edip, bütün asker kale tabyalarını ve içini seyrederken kuşluk vakti Nitre tabyasından bir lâğım atılıp, o kadar cephâne ve eşya havaya uçtu. Kaleyi temizleyen nice Boğdan reâyası havaya uçtu. Amma İslâm askerinden kimseye bir şey olmadı. Ama bir kere bütün asker içine (Ha, düşmanın hilesi varmış, bu kadar gâzîleri ateşe yaktı, bre şu kaleden çıkan düşmanı kırsınlar) diye bağırınca hemen atılan atılana olup, bu hakîr dahi iki gülâmımla pürsilâh ata bindim. Bütün gâzîler dalkılıç olup, dolu dizgin (kopar, bre kopar) diye at boynuna bir anda düşmana yetiştiler. Ama Komran kalelerine yaklaşmışlar. Atları yetişen yörük atlılardan onbeşbin küheylân atlı, Allah Allah diye düşmana dalıp, allak bulluk eyledi. Birçoğunu esir edip, orduya gelmeden doğruca Estergon'a gönderdiler. Bâzı gâzîler düşmanın topluluğuna hücum ettiler. Onlar da hep domuz topu olup, arabalarının etrafına metrislendiler ve cenge hazır durdular. Düşmanı selâmetle götürmeye memur olan Kaplan Paşa askeri bize dalsatır olup:

«Dönün, dönün gâziler, el kaldırmayın. Düşman ile Allah emâneti olarak kaleden çıkup, buraya gelmişiz. Siz niçün bunları kırmak istersiniz? Aslı nedir?» deyince biz dahi:

«Aslı ne olsa gerek? Kaleyi vire ile verdiler. Meğer kalede büyük bir lâğım varmış. Bu kadar cephâne ve ganimetleri, nice ümmet-i Muhammedi havaya uçurdular. Görmez misiniz alev alev, buram buram ateş ve duman gökyüzüne çekilmektedir. Elbette biz de bunları kırmaya geldik» dedik.

Hemen Kaplan Paşa:

«Beli kardeşlerim, lâğım atıldığını gördük. Ama bunları kırmaya ellerinizde fermanlarınız varsa bizim de cânımıza minnet! Size yardım edip, beraber kıralım, hani ellerinizde fermânınız?» deyince, varan askerimiz (Ellerimizde fermanımız yoktur) dediler. Hemen Kapudan Paşa ve Adana paşası (Bre urun şu yağmacı gidileri) deyince fermansız askerin gerileri tutmayıp, nice ümmet-i Muhammedi Kaplan Paşalılar yaraladılar ve yedi neferi şehit ettiler. Sonunda diğerleri de dağıldılar. Ama hakîr bir kenarda durup, Kaplan Paşa ile konuşarak giderken gördüm ki, bütün kâfirler henüz ecelden kurtulmuş gibi olup, yüzlerinin renkleri sapsarı olmuştu. Hemen canlı cenâze olup, Komran'a can atmak istediler. Bu esnada gördük ki Uyvar tarafından göğe çıkan bir siyah duman içinden kırk elli adet bayraklar göründü. Onbin adet İslâm askeri yine dalkılıç olup, gelmekte idi. Evvelce gelen askerler bu bayrakları görüp, (işte bu kez kâfiri kırarız) diye dalsatır olup, kâfirlerin arabalarına Allah Allah diye at bırakınca yine Kaplan Paşalılar (Neylersiz bre gâziler?) deyince arabalardan pek çok ganimet malı ve güneş parçası gibi kız ve oğlanları terkiye alıp, birer ormana girerek kayboldular. Derken gerideki asker de gelip, yetişti. Meğer Şam askeriyle Kıbleli Paşa imiş. Bunlar da, giden Macarları himayeye memur olup, orada yağmacılarla iyiden iyiye münakaşa edip, güçlükle Macarları kurtararak Komran kalesine götürdük. Tuna nehri kenarına vardığımızda Komran kalesinden bin adet kayık gelip, bütün kâfirleri aynı saatte karşı kaleye geçirip, Forgaç, paşalara beşer kese ve adamlarına üçer kese ve sipâhi bölüklerine ikişer kese verip, hepsi karşı tarafa geçerek selâmet buldular.

Komran kalesinin vasıfları: Tuna içinde doğudan batıya üç konak uzun bir adanın doğu tarafı ucundan Estergon kalemiz görülür. Üçgen şeklinde ve Nemse imparatorunun Osmanoğulları tarafında kuvvetli kalesidir. Nitre ve Vağ nehri Uyvar'dan beri gelip, bu Komran önünde Tuna'ya dökülür. Düşmanlık yüzünden bu kaleyi istediğimiz gibi seyredemeyip, paşalarla döndük. Hemen bu seyirdimde at tepeleyip, seyirttiğimiz yanımıza kâr kaldı. Elimiz boş, Komran'dan kuzeye altı saatte gelirken düşmanı vurmaya gelen ümmet-i Muhammedin Kaplan Paşalı elle-

rinde şehit olanların yedisini de boş atlara yükletip, Uyvar'a girince onları da şehitlik mezarlığına gömdüler. Sonra Uyvar'da atılan lâğımın aslını sorduk. Meğer tabyalardaki barutları yere yığıp, altı adet tabyanın altlarındaki baruthâne adalarına götürmek isterken bir mel'un herif, şarap içermiş. Yerlere dökülen barutlar üzerine tütün ateşi düşürüp, yerdeki barut yanmış. Bu dağ gibi yığılı olan baruta da isabet edince bu kadar mühimmat, ev ve insanlar helâk olmuş.

Sonra sadrâzam fermânı ile üç gün üç gece şenlikler oldu. Her gün beş vakit namaz sonunda yine bütün gâzîler silâhları ile hazır olup, yeniçeri ocağında gülbank çekildi. Sonra bütün toplara ve tüfenklere ateş verilip, bütün vezirler ve beylerbeylerinin davul ve kudumları dövülüp, şenlik yapıldı. Kale üstüne yüzbinlerce meş'ale, kandil, fanus, neft, katran ve mumlar ile üç gece aydınlık olup, geceler gündüze döndü. Kadir gecesi olunca herkes çadırlarında zevk ve safâda oldular. Ertesi gün sadrâzamın çadırı önünde herkese hil'atlar, timar ve zeâmetler dağıtıldı.

Ertesi gün sadrâzam ağalarından birisi saâdetlû pâdişaha Uyvar ve Şoran kalesi fetihleri müjdesini götürdü. Ayni gün imparator askeri Uyvar'ın fetholunduğunu işitip, imdadına gelmekten vazgeçip, kendi uğursuz diyarlarında kaldılar. Bu haber gelince gâzîler dahi rahat edip, o gün çarşamba idi, bütün Müslüman şehitlerin namazları cemâatle kılınıp, gömüldü. Adı geçen Dev - Ali Paşa ile alaybeyi birbirlerine sarılmış Aktabya üzerinde yirmiyedi gün ter ve taze kanları akarak kalmışlar. İkisini dahi Aktabya üzerinde gömüp üzerlerine Söhrab - Mehmed Paşa bir ahşap köşk yaptırdı. Deftere göre tam ikibinaltı yiğit şehit olup, hepsi reisülküttabın gömüldüğü yerde gömüldü. Allah hepsine rahmet eyleye...

Ertesi gün perşembe idi. Her vezire her ocak halkının yığdıkları metrisleri ve sıçan yollarını düzeltmek ferman olundu. O kadar çalışıp, çabaladılar ki, bir anda Uyvar sahrâsı Tih sahrâsına döndü. Metrislerde gömülü olan şehitleri çıkarıp, kilimler ile büyük şehitliğe taşırken birçoğu henüz ter-ü tâze idi. Kütahyalı Yazıcı Osman adiyle marifetli bir hattat vardı ki, kırk adet Kur'ân-ı Kerim yazmış idi. Yirmi gün evvel memesi üstünden kurşunla vurulup, şehit olmuştu. Metrislerin birinde mübârek na'şı elbisesi ile beraber bulunup, yirmi günden beri mübârek vücudu henüz tâze, iki elleri göğsünde, şahadet parmağını kaldırmış bulundu. Kurşunun yarası yerinde alkan ince ince akmakta idi. Bütün gâzîler gelip, ziyâret ettiler. Hattâ sadrâzam dahi görüp, (işte canlı şehit) diyerek Kadızâde İbrahim Paşanın yanına elbisesi ile beraber gömdüm. Allah rahmet eyleye...

O gün hendeğe dağlar gibi sürülen toprak yeniden sahraya döküldü. Bir günde hendek öyle temizlendi ki, kâfirler zamanında olan derinliğinden beş adam boyu kazdılar. Hattâ yer altından akarsular çıktı.

Ertesi gün, Budin, Estergon ve İstolni - Belgrad'dan gelen usta mühendisler, top güllelerinden yıkılan yerlerini tâmir etmeye vezir Kurt Paşa ve yedi adet beylerbeyi, Budin veziri Hüseyin Paşayı tâyin ettiler. Kiremitçi Ahmed Ağa ki, Kadı-zâde İbrahim Paşanın Ciğerdelen cenginde kethüdâsı idi, hendese ve mimarlıkta zamanının en değerlisi olduğundan kalenin tâmirine vezir onu mutemet yaptı. Ve İstanbul mimar-başılığını vaad etti. O gün kalabalık bir adam deryâsı Uyvar'ın dört tarafında dağlar gibi pişmiş tuğlaları taşıyıp, hendek kenarına yığdılar. Hendeğin kenarında altı adet tabya arasında altı yerde altmış yıllık eski kireç hazineleri bulundu ki, Uyvar gibi on kale yapar. Temiz kireç malzemeleri idi. Sadrâzam ve bütün vezirler kaleyi seyrederek pâdişah için bir câmi yapmayı düşündüler. En münasip yer olarak çarşı ve pazar yerlerinde hristiyan kilisesi olan büyük binânın ittifakla pâdişah adına câmi olmasını lâyık görüp, derhal bu karanlık mâbedi fenalık çirkâbından temizliyerek yer altında gömülü olan mezarları kazıp attılar. Ve hepsini kale dışında eski mezarlıklarına gömdüler. Sonra yine bu riyâsız Evliyâ, bu câminin damında evvelâ öğle namazı kılınması için beş adet gülâmlarımla çargâh makamında yüksek sesle ezân-ı Muhammedi okudum. Evvelâ ordu mollası Ünsî Efendi imâmlık etti ve hakîr müezzinlik yaptım. Namazdan sonra sadrâzam hakîre yetmişüç altın ihsân edip:

«Evliyâ, gel seni bu câmide asil olarak imâm yapıp, yevmiye sana sekizyüz akçe ulûfe verelim.» diye lâtife buyurduklarında hakîr (nasip sultanım) diye cevap verip, sustum. Sonra Mimar-başı Ahmed Ağayı çağırıp:

«Tiz bu câmiye bir mihrab, bir güzel minber, bir kürsü ve müezzinler mahfili yap ki, seyre değsin. Elbette bunlar bu cumaya yetişmek gerektir.»

Diye ısrar eyledi. Ve kale içinde gezerken Vâlide Sultan câmii olmak üzere Avusturya kilisesini bulup, bunun da derhal temizlenerek nurlu bir câmi olmasını ferman etti. Defterdar Ahmed Paşa da bir câmi yaptı. Ama bu bir küçük kilise idi ve Bec kapısının üstünde bulunuyordu. Hünkâr câmiine bütün mimar ve üstadlar üşüp, mihrab demirleri üzerine beyaz mermerden kuburi-zâde yazısı ile târihi bile yazıldı.

Perşembe günü hakîre (İnşallah yarınki gün müezzinlerin başı olup, cuma namazı kılınınca hizmet ifa edersin) diye ferman gelince vezir fermanı üzere ordudaki yirmialtı tâne güzel sesli tam üstad, vezirlerin müezzinlerini toplayıp, cuma namazına iki saat kala câmiin üzerine çıkıp, segâh makamında yüksek sesle selâlar verdik. (Accilû bissalâti kablel fevt ve accilû bittevbeti kablel mevt) diye salâlar verdik. Öğle vaktine bir saat kala sadrâzam alay ile geçerken salâlarımızı işitip, hepimize ikiyüz halis altın gönderdi. Hep beraber bölüştük. Aşağı câmide yeni yapılan mahfilimize çıkarak devr-i şerife başladık. Sonra hakîr bunu bitirdikten sonra hatip, elinde yalın kılıç, minbere çıkıp, peygamber seccadesi üzerinde dur-

du. Bu hakîr cümle müezzinlerle ayağa kalkıp, yegâh, segâh, düğâh, çargâh, pençgâh makamlarında davudi güzel sesle devr-i şerifi devam ettirip, gülbang-i Muhammedîler çektim. Sonra âdil imâm hutbeye başlayıp, salât ve selâmdan sonra pâdişahın adı (Zıllilâhu fil âlem, hâdimül Haremeyn-i şerifeyn) diye vasıflandırılırken Müslümanlar neş'elenip, hayır duâ ettiler. Cemâat o kadar çoktu ki, kale duvarlarında bile yer kalmadı. Cemâat birbiri üzerine secde ederlerdi. Namazdan sonra yirmi adet arkadaşlarımla bana yine ikiyüz altın geldi. Hakîr yine eşit olarak kalender bahşişi üzerine bölüştürdüm. Namazdan sonra gâzîler silâhlı olarak kale duvarları üzerinde durup, üç nöbet yeniçeri ocağında gülbang-i Muhammedî çekildi. Top ve tüfenk şenlikleri oldu. Öğle zamanına kadar mehterhâne fasılları olup, herkesin yüzü güldü. Birçok köy halkı sıra sıra gelip, itâat ettiler.

Sonra tedbirli vezir, en güzel tedbir budur diye, Uyvar'a komşu olan kalelerde olan kapudan, irşek ve brolere, gösterişli ve iş görmüş ağalarla altı adet mektuplar verip, her bir ağa bir kaleye itaâtnâmeler götürdü. Önce sadrâzama itâat etmeyip te Sarı-Hüseyin Paşa eliyle yaktırılan **kaleler :**

«İstolni-Belgrad yakınında Vesprim, Tata, Papa, Çobaniç kaleleri... itâat eden Ciğerdelen kalesidir. Uyvar fetholunmazdan evvel, merhum Bekko Paşa eliyle Şoran kalesi aman ile alınıp içine dizdar ve asker konarak anahtarı sadrâzama geldi. Uyvar'a 45 saat kadar yakındır. Vamoş, Siverin kaleleri Estergon karşısında, İpol ve Garam nehirleri yakınlarında olup, İslâm askerinin sertliğine karşı koyamayacaklarını bildiklerinden bu kaleyi yakarak memleketi terk etmişler, cebhânesini de?... gâzileri almışlardır. Uyvar fethinden sonra bu iki kale kapudanları sadrâzama gelip, itâat eylediler. Sonra Şimpete, Şele, Galgofça adlı üç kaleyi Kıbleli Paşa itâat altına alıp barış yaptı. Komyat, Nak, Tapolçan, Kimeş Moçunak, Kış Tapolçan, Verebil kalelerini de serdar Ali Paşa itâat altına almıştı. (Çakani, Holok, Deregel, Siman, Kârmat, Boyak?) madenler kalelerini de —ki bunlar evvelce Eğri Fâtihi zamanında bizim iken sonradan Macarlar istilâ etmişti— Hamdolsun bu mübârek senede Eğri vâlisi Kıbleli-Mehmed Paşa ve maiyyeti Kaplan Paşa itâate aldılar. (Komyat, Galgoç, Hokloko, Vrebel, Gaymoş, Şarlo, Novigrad, Love?) taraflarındaki mamur araziyi de Tatar hanzâdesi Ahmed-Giray ile Kardaş Kazaklar yakmışlar, sonra ahalisi gelip itâat etmişlerdi. Bunların hâkim ve zâbitleri, sadrâzama gelip, etek öpünce kendilerine muafiyet emirleri ve muhafazacı beyler ve paşalarla aman olunup, kalelerine gittiler. Uyvar eyâleti de Kurt Paşaya verildi.»

Nitre, Love, Novigrad kalelerinin isyânı : Bu üç kale asla itâat etmedi. Ahdnâme ile varan elçilerin kimini dövüp, kimini sövüp, kovdular. El-

çiler de bu hâli sadrâzama bildirdiler. Yüksek vakarlı sadrâzam (Olmaya illâ Hayr) diye yerinde durdu. Bu Love, Novigrad ve Nitre kalelerinin yarar Efrenç, Macar, Nemse askerleri olmakla Uyvar'dan etrafa çeteye giden gâzîlerden üç, dört bin esir aldılar. Bilhassa Estergon kalesine zahireye giden askerden nice yüz adamları alıp, adam geçirmez ve hayvanları gezdirmez oldular.

Sadrâzam bütün ocak halkıyle yaşlıları toplayıp, şu neticeye varıldı: (Bu üç adet kaleye üç vezîre yirmişer bin İslâm gâzileri verilüp, kâfi mühimmat ile kaleyi kuşatalar. Bu karar üzerine Fâtiha okundu.)

Evvelâ 1074 (1663) senesi rebiülevvelinin birinci günü Novigrad kalesi üzerine Kaplan Paşa serdar olarak pâdişah hil'atı giyip, bütün Anadolu askeri on oda yeniçeri, Zağarcı-başı İbrahim Ağa, dört oda topçuları ve cebehânecileri kethüdaları Fazlı-Kethüdâ serdar olarak ve aşağı bölükten bir bölük, sağ kol sipâhi ağası, Tire ve Manisa zeâmetleri ve yirmibin rüzgâr sür'atli Tatar ile Kırım Hanı şehzâdesi altı parça balyemez toplar ile altı adet şâhi top bütün mühimmatları ile verilip, bu ellibin askere Kaplan Paşa, serdar olup, Novidrad gazâsına gittiler. Allah, kolayca fethini nasib eyleye...

Beri tarafta yine Uyvar kalesinin iç ve dışının tâmirine gayret olunuyordu. Sonra rebiülevvelin ikinci günü Kâse - Ali Paşa, Love kalesi üzerine serdar oldu. Zâten Varad kalesini o almıştı. Allah, Love kalesinin de bunun eliyle fetholunmasını nasib eyleye. Bütün Bosna eyâleti askeri, on oda yeniçeri ile Samsuncu-başı ve sol bölükten aşağı bölük ağası ve beş oda cebeciler ağası Ahmed Kethüdâ ve beş oda topçular, altı adet balyemez ve yirmi adet Tatar ve aman vermez asker ile tam otuzbin askere serdar olup Love gazâsına hareket etti. Cenâb-ı Fettâh-ı Kerim, kerem edip, kolaylıkla fethini nasib eyleye, âmin.

Yine Budin'de Budin valisi Abaza-Sarı-Hüseyin Paşa, bütün Budin eyâleti gâzîleri ile ve on oda kapıkulu yeniçerileri ile, beş oda cebeciler ve beş oda topçular, altı parça balyemez top, yirmi parça şâhi top ve diğer mühimmat, yirmi adet Bucak Tatarı askeri ile Nitre kalesinin fethine serdar olup, yola düştü.

Hemen bu hakîr, çok kusurlu Evliyâ'nın kararı kalmayıp, sadrâzam kethüdâsı İbrahim Ağadan izin alarak Nitre gazâsına hareket ettim. Bir çadır, altı hademem, iki seyishâne ile Uyvar'dan kuzeye üç saat gidip, Şoran palangasına vardık.

Şoran Palangası: Nitre nehri yakınında geniş bir sahranın sonunda, meşelikli bayırlar altında dörtgen şeklinde sağlam, ağaç palangadır. Güneye bakan iki kat tahta kapısı, sağlam hendeği, cephânesi, topları, mükemmeldir. Hüseyin Paşa efendimiz bu kaleye bin adet seçme asker daha

koyup, cephâne ve toplarını artırarak varoşuna reâyâ getirtti. Kale içinde muhafazacı olan Ohri beyi askeri ile reâyâ, varoşu mâmur etmişler. Doğrusu mâmur olacak yerdir. Çünkü Nitre ile Uyvar arasında sığınacak bağlı bahçeli bir yerdir. Hüseyin Paşa efendimiz buradan hoşlanıp, (Bu kale bize çok lâzımdır) diye içine bir oda yeniçeri, bir oda topçu, bir oda cebeci koyup, ertesi gün göç boruları çalınarak kuzeye üç saat gidip, Nitre'ye geldik.

Nitre Kalesi : Bunu Almanların en eski bir irşeki olan (Nitrepol) yaptırmış ve adını vermiştir. Hâlâ bu kale Almanların baş patriklerinin hasıdır. Asıl adı Nitre ise de yanlış olarak Litre derler. Macarca Nitrepol, (cennet kuşu) demektir. Bu kale dibinde akan suya da cennet suyu derler. Maden dağlarından çıkıp, Uyvar kalesi hendeği içinden geçerek Vağ nehrine karışır. İkisi birden Komran önünde Tuna'ya dökülür.

Hemen gâzî Hüseyin Paşa, zaman geçirmeyip, Nitre'nin topları altına girdi. Derhal kale kapudanına ve iş erlerine şu mektubu yazdı :

«Evvelâ celle celâlehu ve âmme nevâlehu velâilâhe gayrehû adıyle, ikinci olarak levlâke levlâke lemâ halektel eflâka sırrına mazhar olan hazret-i Muhammed'i ululuyarak, üçüncüsü cihar-i yâr güzin —Allah'ın rızası onlar üzerine olsun— üzerlerine selâm ile, siz ki hristiyan milleti keşiş ve ruhbanlarısınız ve kale kapudanı, Haterbersiniz, mektub ulaşınca vezîr-i âzam hazretlerine kaleyi teslim edip, ne tarafa isterseniz gidesiz. Ve kale içinde bulunan ümmet-i Muhammed esirlerimize bir kötülük yapmıyasız. Bir esirin bir kılına hatâ gelirse, cümlenizi kırarız. Bu mektuba karşı gelirseniz kalenizin dört tarafını kuşatıp, top darbeleriyle kapı ve duvarını yıkar ve cümlenizi kılıçtan geçirüp, kılıç artıkları olanları yakalarız. Bu, kararlıdır, vesselâm.»

Bu mektupla Hasan Ağa kale kapudanına vardı. Mektubu okuyup, görüşürler. Nihâyet hepsi birlik olup, 1074 (1663) senesi rebiülevvelinin onbirinci günü, kale bedenleri üzerine çıkarak (Elaman ey Osmanlı gâzîleri) diye feryad ederek beyaz aman bayrakları diktiler. Kale kapudanı, grafları, bin kadar Nemseli ile piyâde gelip, bütün kaledekiler dışarı çıkıp, avret ve oğlanları ile üçyüz kadar arabalarına binerek Şimintorne beyi ve Budin gönüllü gâzîleri bunları selâmetle Maden kalelerine götürmeğe memur oldular. Hemen kapıkulu yeniçerileri kale içine girince hakîr, Nitre'nin Uyvar kapısı önünde elimde dalkılıç çıkıp, bir kerre cân-ı yürekten Hazret-i Muhammed adını ilân ederek ezan okudum. Bütün ocak ağaları, Hüseyin Paşa kethüdâsı, Hüseyin Ağa, doğru hazine ve cephâneye vardılar. Kale kapısı, cephâne ve hazinenin anahtarları, ikiyüz yaşında olan bir papazın elinde imiş... (Hoş geldiniz) diye anahtarları Hüseyin Kethüdâya teslim etti. Kendisinin de kaledeki kilisede kalmasını rica etti. Fakat tedbirli Hüseyin Ağa, (Sen bu kalede durdukça bu kale

fitneden hâli olmaz.) diye papazı kaleden çıkardı. Hazine ve cephâneyi zapteyledi. Bütün asker kale içine doldu. Bütün toplar atılıp, gülbangler çekildi. Şenlikler olarak vezîr-i âzama anahtarları ile müjdeciler gitti.

Nitre kalesinin yeri ve şekilleri: Uyvar'ın batı yolu ile kuzeye meyilli sağ tarafa düşer. Uyvar sahrası sonunda yüksek bir kaya üzerinde kayadan bir kaledir ki, Allah'a hamdolsun mü'minlerin evi oldu. Hemen hakîr, duvarlarını adımladım. Tam ikibin adımdır. Bâdemî şekildedir. Biraz Estergon kalesine benzer. İç hisarı, altıyüz adet tahta örtülü altlı üstlü, pençereli ve balkonlu, kâgir ve san'atlı evlerdir. Bu kaleden altı saat ötedeki Uyvar kalesi, bu evlerden apaçık görünür. Bu kalenin batı rüzgârı tarafındaki dağları tamamen bağlardır. Amma kale havâledir. İki kapısı vardır. Biri kıbleye bakar, varoşa iner büyük kapıdır. Diğeri küçük kapıdır ki, batıya açılır. Bu kalede iki büyük kilise vardır. Biri saadetlû pâdişah için (Mehmed Han câmii) oldu. Macar kilisesi de Vâlide Sultan adına ibâdet yeri oldu.

Bu kalenin cephânesi, mahzenleri, altmış parça kolomborne topları vardı. Balyemez topları yoktu. Burada cehennem kuyusu gibi bir zindan var ki, görenin aklı gider. İçinde mahpus olanın ise hem aklı hem canı gider. Hatta kahraman vezir, Gâzî Hüseyin Paşa, bu zindanı açıp, kementleri dolaplarla çekerek içinden tam 1060 adet ümmet-i Muhammed çıkardı. Zavallılar her biri açlıktan zayıflamış ve sapsarı olmuşlardır. Çehrelerini gören gûlyabâni zannederdi. Saçları ve sakalları birbirine karışıp büklüm büklüm olmuş... Gözleri kulakları, burun deliklerini bitler yaralayıp, sakallarında yuva tutmuş... Meğer bu kadar Allah'ın kulu yedi aydan beri bu zindandan çıkmayıp, her birine yirmidört saatte ellişer dirhem yulaf ekmeği verirlermiş! Hemen Hüseyin Paşa bunlara merhamet ederek on sığır, pilâv, çorba, yahni, ekmek ısmarladığından hemen hakîr, zarifçe tedbir ile ileri varıp, «Aman sultânım, şimdi bu kadar ibâdullah, bu kadar yemeği yiyince kırılırlar. Hemen bunlara ekmek ve su vereler, gayrı başka şey vermeyeler. Bunların hava aldıkları yetişir. Bir iki günden sonra azar azar yemek versinler. Ve hemen kendilerini arabalara koyup, Uyvar kalesine götürsünler. Orada bunları sadrâzam kale kulu etsin, isteyenleri de asıl yurtlarına gitsinler» deyince Hüseyin Paşa (Vallahi Evliyâm, iyi dedin) diye bunlara birer parça ekmek verip, hepsini İslâm askerinin önünde hapsettiler. Amma birçoğu madikerp kadar yemek yiyip, öldüler. İşte Nitre zindanı, bu derece mel'un bir belâ mahbesidir. Bu kale içinde yine kayadan oyma bir su kuyusu vardır ki, cehennem kuyusu gibidir. Kuşatma sırasında dolapla burdan su çekerler. Velhâsıl, havâlesi olmasa bu kale Van kalesi olurdu.

Varoşu: Bu mâmur bölge Nitre kalesi eteğinde ve kıblesinde çimenlik yerde büyük bir varoştur. Etrafı dolma çit duvarlı, palangalı sağlam

bir yerdir. Etrafı üçbin adımdır. Her tarafında yedi adet hisar vardır, yedi adet tabya vardır. İçinde üçbin adet kâgir san'atlı, süslü konaklar vardır. Yedi adet san'atlı, eski kale gibi manastırları vardır. Hepsi Macar kiliseleridir. Bu kiliselere hiç dokunulmadı. Reâya kaydolunan onbin adet Macarlara verildi. Herkes evli evinde oturdu. Ve askere zahire vermeyip, haraç verir oldular. Bu varoşun üç adet büyük kapısı vardır. Etrafı sarp hendektir. Kapıları üzerinde tahta köprüler ile geçilir. Şehir dışında otuzbin adet bağları var. Onun için bu kale orta Macarın irem bağıdır. Suyu ve havası güzel olduğundan güzelleri çoktur. Sulu kırmızı elması ve siyah eriği, armudu meşhurdur. Bostanlarında her nevi sebzeleri çoktur. Amma iki okka gelir, yuvarlak ve siyah turpu hiçbir yerde bulunmaz. Hattâ yeli o kadar tahlil eder ki, bütün basul yellerini giderir.

Nitre nehri, varoş yanından akar. Ve Uyvar kalesinden geçip, Vağ nehri ile Komran kalesi önünde Tuna'ya karışır. Bu kale içinde üç oda yeniçeri, Sirem ve Semendire sancağı çerileri, Budin gönüllü askerleri, bir oda cebecileri, bir oda topçuları, onbin seçme asker muhafazacıları, Hüseyin Paşa hazretleri koydu. Uyvar da sancak beyi merkezi oldu. Amma beyine has, tımar ve zeâmet kaydolunmadı. Sonra Hüseyin Paşa gereken lüzumlu şeyleri buraya koyup, bütün askeriyle Uyvar kalesine doğru gitti.

Hüseyin Paşa o gün büyük alay ile orduya varınca sadrâzamdan bir samur hil'at giyip, başına bir mücevher gâzî çelengi takıldı. O gün Nitre kalesinin anahtarları ile müjdesi saadetlû pâdişaha yola düştü. Allah'a hamdolsun bu fetihte bulunup kale üstünde ilk önce ezan okuduk.

Riyâsız Evliyâ'nın başından geçenler: Uyvar kalesi tâmir olunurken hakîrin ve atlarımın zahiresi kalmadığından uğursuz bir günde Gürcü-Mehmed Paşanın Halep alayı ile Komran kalesi altına ota, otluğa, zahireye gidip, ordunun öncüsü olduk. Onbin askerle mehterhâneyi döverek Uyvar altından çıkıp, Komran'a yürüdük. Hakîr dahi iki baş seyishâne, dört at ve dört adet gülâmlarımla giderken yolumuz üzerinde duran Eflâk, Boğdan ve Tatarlardan da yirmibin asker ve beşbin süvari gülâm toplanıp, bu dirinti asker, hakîri görünce, (Fırsat ganimettir) diye hep beraberce gelip, Nitre nehri kenarında dört saat gittik. Gürcü-Mehmed Paşa nehir kenarında çimenlikte atından inip, kethüdâsına sancak ve bayrağı mehterhâneyi vererek (Varın siz gidin) diyerek kendisi o mesirede kaldı.

Bu başsız, buğsuz asker üç saat daha Komran tarafına gidip, Komran kalesi göründüğü vakit, Gürcü Paşa kethüdâsı da bir tepe üzerinden atından indi. Mehterhânesini çalmaktan vazgeçti. Bütün paşalılar etrafa karakollar komadan uyku borusu çalmağa başladılar. Bütün dirinti asker, karınca ve yılan gibi taraf taraf dağıldılar. Ota ve otluğa gideriz diye yer

yer köyleri yağma etmeğe ganimet malı almağa çalıştıklarından kethüdâ bir saat geride kalıp, askere gözcülük ederlerdi.

Burada hakîr, gülâmlarım ve arkadaşlarımla bir mâmur köye gelip, pek çok yulaf, buğday ve arpa bulup, derhal torbaları doldurduk. Buğdayları doldurduktan sonra birkaç kaz ve tavuk dahi aldık. Yola düşmek üzere iken Seyfi adlı kölem (Ağa, şurada pek çok beyaz elenmiş un var, fıçılarda beyaz bal var, anlardan da alalım, orduya da götürelim) diyerek derhal bir evin çitten örülmüş duvarından içeri girip, bal ve yağı alırken hakîr, Komran kalesinden bir siyah barut çıktığını gördüm. Dedim ki (Bre oğlan, tiz bak, kaleden barut işareti verdiler. Bu, hayra alâmet değildir) hemen geride olan paşa kethüdâsı tarafından ve zahire toplayan asker içinden bir Allah Allah sesi ile aramızda bir vâveylâ koptu. Herkes can ve baş derdine düştü. Hakîr, Komran kalesi ile serdârımızın kethüdâsının cenk ettikleri yerin ortasında kaldı. Meğer hakîr, oldukça ileri gitmişim! Hemen bu acıklı hâli görüp, (Bre oğlan, bağdan yağdan geçtik, bre çık, canımızı kurtaralım) deyince bizim yağmaladığımız köyün ardından tarafa yedi adet haçlı bayrak ile bin adet düşman görününce o an hakîr, kılıç ile yüklerimin iplerine kılıç vurup, bütün yüklerimi bırakarak yük hayvanını da yedeğime aldım. İki gulâmım da atlar üzerinde hazır idiler. (Bre Seyfi oğlan, bre düşman bastı, bre evden dışarı çık) deyince hemen düşman ardımızı alıp, köye yaklaştılar. Derhal Seyfi gulâm, dışarı çıkmak üzere geldi. Bir şehbaz gösterişli, babayiğit idi. Şalvarının iki ceplerini çeşitli kelepir eşya ile doldurmuş... Ön çit avlusundan tırmanıp, dışarı çıkayım derken zavallı gulâmım şalvarı çitin kazığına dolaşıp, asıla kaldı. Zavallı güç ile kurtulup, atına binerken düşman bizi çevirdi ve birçoğu köye girdi. Hemen bu sırada gördüm ki, iki adet kölem atları ile geriye, bizim askere doğru kaçıp, hakîr, at üzerinde yalnız kaldım. Seyfi gulâmımı atlandırmaya çalışırdım. On adet düşman bizi görüp, üzerimize at sürerek birkaç kurşun atıp, Macarca (Ey beştelek korafye?...) diye hakîrin üzerine at kopardılar. Hakîr dahi Allah'a sığınıp, bunlara bir kol tüfengi atıp, birini kafası üzere düşürdüm. Hemen tirkeşime dahi el attığımda düşman arkadaşları üzere gitmişlerdi. Hakîr, Seyfi gulâmımın yanına vardım. Meğer atı yaralanmış. Gördüm ki düşman, oğlanı kovarak üzerime doğru getirdiler. Bizim askerden de on adet yiğitler bize imdada gelip, düşman ile allak bullak cenkte iken hakîr, bizim yük atını Seyfi Gulâma getirip, (Oğlan, şu yük atına bin) dedim. Zavallı piyâde olup, düşmandan henüz kurtulmuş ve seyirde seyirde dermanı kalmamış. Fakir gulâm ipleri kesilmiş semer kaşına yapışıp bineyim derken semer, atın karnı altına gelip, Seyfi yük atından yere düştü. On onbeş düşman gelip, oğlanı bastırdılar, yirmi adedi hakîri bir tarafa kıstırdılar. Dört taraftan kurşun atmağa başladılar. Allah'a hamdolsun bir tarafıma dokunmadı. Fakat evvelce atıma kurşun isabet edip, yaralandı-

ğından at serilmeğe başladı. Dünya başıma dar oldu. Gördüm ki iş işten geçti. Kavga meydanında bize imdada gelen yiğit yirmi olup, yirmisi de ölüm şerbetini içti. Etrafıma baktım, gözüm dünyayı görmez oldu! Can havli ile yine tirkeşe el atıp, bir ok fırlatarak at boynuna düşüp, dolu dizgin giderken kölemin yanına uğradım. Ben kaçarken zavallı gulâm (Aman ağa, beni düşman elinde bırakma) diye bir kere cân-ı gönülden, ciğer yakan bir ah çekti ki, hâline ciğerim parça parça oldu! Ama ne çâre... Düşman etrafımızı alıp, beni de diridiri esir etmeğe çalışırlar. Gördüm ki, biraz mesafe ve meydanda düşman yok. Ve o taraf İslâm askeri olduğundan bir kere oraya at bırakıp, yıldırım gibi kaçmaya başladım. Atıma (Bre babam, hımış eko!) dedim. Ama rüzgâr sür'atli, asil, temiz, muteber bir at idi. Bu, eşimden, kardeşimden aziz atcağızımla giderken gördüm ki, kurşun yarasından kan sızıyor. Derhal koynumdan mendili çıkarıp, iki parça ederek atın yarası yerine soktum. Allah'a şükür derhal kan durdu. Ama sağ tarafımdan elli kadar düşman göründü. Ve beni kovarak bir tüfenk menzili yakın geldim. Hemen içime bir ilham vâki oldu. Can ve gönülden (İlâhi, bütün insanların Tanrısı sensin, sana sığınırım) diye Allah'a güvenerek var kuvveti bâzuya verdim ve (İlâhi, bu kavga meydanında bin şiddet ve güçlükle ölümden kurtarıp, sınırdaki yerime bu zavallı kulumu ergür.) diye yaralı atıma olmayacak tekliflerle ısrar edip, Allah'a şükür askerin cenk eylediği savaş meydanına geldim. Ama asıl ateşli savaş içine henüz girmedim. Meğer asıl cenk burada imiş. Taraf taraf düşmanın imdadı gelmekte ve bizim asker bozulup gitmekte... Allah'ın hikmeti o anda Tatar askeri yetişip, düşmana bir yaylım ok yağmuru attı. Beri tarafta da bizim bozulmuş asker Allah Allah diye hücum edip, bir an içinde üçbin düşmanı yere serdiler. Bu gazâda birçok namlı yiğitler varken düşmanın Komran tarafından bir ormanlık içinden yetmiş adet haçlı bayraklar görününce biz askerimiz içindeki Eflâk Boğdan askerini bir tarafa karakola tâyin ederek, istirahat ettik. Karakollarımız düşman askerini görünce kaçıp, hilekâr düşmana fırsat verdi. Düşman Tatar üzerine bir yaylım top ve tüfenk attı. Tatar kavmi ise top ve tüfenk cenginden hoşlanmadığından Estergon'a doğru kaçtı. Düşman şirinlenip, bizim ota ve otluğa gelen eşekçi gulâmlar üzerine hücum eylediler. Bir saatte ziyâde büyük cenk olup, sonunda yüz gâzî şehit düştü.

Bu sırada düşman Gürcü - Mehmed Paşa kethüdâsı üzerine bir kere at bırakıp, bir yaylım top ve tüfenk atıp, hücum edince bütün Gürcülü ve sekbanları davul, zurna ve bayrağı bırakıp, Uyvar'a doğru kaçtılar. Ama bu hakîr, bir alay atları kalmış fakirlerle geri kalıp, bu acıklı hâli görünce bana öyle bir korku geldi ki, (Acaba bu harp meydanında da şehitlik şerbetini içebilir miyiz, yoksa selâmetle Uyvar'a çıkabilir miyiz?) diye can başıma sıçradı. Bütün benim gibi olanlarla bir yere toplanıp, birbirimizi çiğneyerek kaçmağa başladık. Meydan, mahşer gününe döndü. Atın-

dan düşen yerde kalıyordu. Biz böyle iken sol tarafımızdaki ormanlar içinde bir sürü Macar yaya ve atlısı üzerimize hücum edip, perişan askerimizi mahvediyorlardı. Hakîr, (Emir Allahındır, kazâya rıza) deyip, her birimiz bir tarafa kaçtığımız vakit bu hakîr dahi sol tarafta Vağ nehrinden azmış bir azmak ve sağlıklı batak ve çıtak içine at bıraktım. Atımla o batağa dalınca aklım başımdan gidip, sersemledim. Atımla beraber tâ kulağıma kadar battım. Hemen bir kere altımdaki atıma vurup, at su içinde yüzerken geride kalan düşman, hakîre lânet yağmuru gibi kurşun yağdırdı. Hamdolsun o muhafaza edip, zarar verdirmedi. Onu gördüm ki, atımın ayakları yere değdi. O anda ölü gözlerim, kan saçan gözyaşlarımla doldu. Derhal Vağ nehrini karşı tarafa kuvvet, kudret ve nusret senindir. Bu taşıdığım Kur'an-ı âzimi düşmana nasîb ve beni sevmediklerime esir etme. Bu büyük tehlikede can kuşunu ten kafesinden uçurmadan doğduğum yere, selâmetle ulaştır.) diye o çimenlik sahrada serseri gezip durdum. Ama yine karşı harb meydanından tüfenk sesleri gelirdi. Acaba ne tarafa gitsem diye düşünürken kuzeyden on parça balyemez top atıldı. Bildim ki Uyvar'dandır. Canıma can katıldı. O top sesi gelen tarafa korkusuzca giderken hatırıma nice düşünceler gelip, daha canımızı kurtarmadan esir olan perişan gulâmlarımın hâli, dört adet küheylân atlarımın düşünceleri tamahkâr içime derd oldu! Hakîr, bu düşüncede iken rüzgâr sür'atli atım yaralandığından gitgide mecalsiz kalarak ağırlaşmaya başladı. Canım başıma çıkıp, atımın yarası güyâ ciğerimin başına işledi! Böyle ciğeri dağlı ve hatırı kırık nereye gideceğimi ve ne hâle geleceğimi düşünerek Allah adını zikretmeye başladım. Nihâyet, güllük gülistanlık bağlık büyük Vağ nehri kenarına geldik. Karşı tarafa baktım. Canım rahat buldu. Atımı altımda zaptedemedim. Bir sıçrayarak hımış atım kendisini suya vurdu. Karşı adaya çıktım.

Hemen hakîr, dalkılıç olup, bir uzun meşe dalını keserek dallarını budayıp, mızrak gibi ele alarak bismillâh diye atımı suya vurdum. Doğrusu derince imiş. Ama ağaçla yoklayıp, Allah'a hamdolsun selâmetle karşıya geçtim.

Allah'a hamdederek Uyvar'a doğru giderken bu tarafta orman içinde bizim bozulmuş adamlarımız hakîri görüp, Yoldaş, gerdie düşman var mı?) diye sorduklarında (Birşey yoktur) dedim. Hemen ormanda olan adamların hepsi meydana çıkıp, yanıma gelmek istediler. Ama asla yanıma uğratmadım. Çünkü çok defa olmuştur ki, hasta ve yaralı kılıklı adamlar, adamı atından yıkıp, ata binerek kaçarlar. Çünkü atalarımız (at binenin, kılıç kuşananın) demişlerdir. Ama bâzı yaralılara (Gayret eyleyin şehbazlarım) diye teselli vererek başımızdan geçenleri birbirimize anlatırdık. İleri geri giderken bizim evvelce kaçan Tatar askerinden ikibin kadar çatal atlı Tatar dostlarımız gelip yetiştiler. Hakîr, hepsine ri-

ca ederek yaralılarımızı boş atlarına bindirdi. Altıyüz kadar yaralı, bu şekilde giderken iki saat yer gidip, yer yer şehitlerimiz başsız ve sünnet yerleri kesilmiş... Bu tarafta ne kadar yaralılar gelip, Tatar atlarına bindirip, giderken onbin kadar çatal atlı adamlar, daha henüz cenge imdada giderlerdi. Onlar bizden savaş hallerini sordular. Biz de anlatınca Allah onlardan ve serdarı Söhrab - Mehmed Paşadan razı ola. Bu sahrada ne kadar şehitler varsa hepsini bir yere toplayıp, iki büyük çukur kazıp, şehitlerin namazını kılarak cenk yerinde gömdüler. Hamdolsun sadrâzam ordusuna sıhhatle vardık. Cenab-ı Hakka bin kere hamd-ü senâlar ettik. Sonra ordudaki veli nimetim efendilerimiz, perişan hallerimizi işitip, bu hakîre beş yerden beş baş küheylân atlar, üç adet Macar esiri gülâmlar ile hediyeler ve çeşitli ihsanlar geldi. Üçüncü günü evvelce cenk ettiğimiz yerden kaçan kölelerimin ikisi dahi atları ve takımalrı ile bozulan Gürcü - Mehmed Paşa kethüdâsından geldiler. Allah'a hamdolsun kölelerime yine sâhib oldum.

UYVAR ALTINDAN KIRKBİN TATARLA ALMAN VİLÂYETİNE = HOLANDİYE (HOLLANDA) VE İSFAÇ'A (İSVEÇ'E) GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Mehmed - Giray Han - Zâde Ahmed - Giray Han sultan, sadrâzam fermanı ile kırkbin Tatara yalı ağasını serdar edip, iki kere yüzbin kuş kol atları ile hazırlandıkları vakit hakîrin kararı kalmayıp, İbrahim kethüdâdan ve defterdar Ahmed Paşadan izin alıp, salt ve yüksüz olarak Tatarvarî üç gulâmım ve altı baş atlarımla (Bismillâh, gazâya niyet ettim) deyip, Uyvar'dan batıya Nitre kalesine geçip, Vağ nehrini de atlarla geçtim. O gün Vağ nehri başında durdum. Bu nehrin çıktığı yer, Maden kaleleri tarafında ak yaylalardır. Oradan çıkıp, Uyvar altından geçer. Komran kalesi önünde Tuna'ya karışır. Sonra sabahleyin Maden yaylalarını aşıp, bir gün bir gece seyirdim ettik. Asla mâmurluktan bir şey bulamadım. Bütün Kurt Paşa ve Hacı-Key Paşa-Zâde tarafından harab edilmiş diyarlar buldum. Seher vakti tan yeri ağarınca kuş kol atlarımızı tartılayıp, sadaklanıp atlarımıza binip, kuzeye gittik. İkinci gecede Tot diyarına geçtik.

Bu vilâyet o kadar mâmur ve süslüdür ki, bütün kâfiristan içinde bunun eşi emsâli yoktur. Hattâ heyet sâhibleri burayı tavus kuşunun kuyruğuna benzetmişlerdir. Bu kadar mâmur bir anber kokulu topraktır. Buranın kıblesi orta Macardır. Doğu tarafı Leh vilâyetidir. Batı tarafında Nemse vardır. Ama Tot kavmi başlıca banlık olup, ikiyüzbin askeri vardır. Orta Macara tâbi olduklarından mezhepleri Lüteriyendir. Bu kadar bin Tatar bu vilâyet içine girip, köy ve kentleri, kasabaları şehirleri harab ve halkı esir edip, onsekizbin kadar esir alındı. Birçok ganimet malı

ile bu esirler orduya gönderildi. Yine Tatar, bir gecede kuzeye çapul için gidip, (Holandiye — Hollanda) vilâyetine geldik.

Bu mâmur vilâyetin kuzey tarafı Leh kralı hükmündedir. İskelesi Danıska iskelesidir. İslâm - Giray Hanla evvelce Danıska iskelesine varmıştık. Batı tarafı Çeh kralı hudududur. Doğudan batıya (İsfaç — İsveç) kralı vilâyetidir. Güneyi Alaman deryâsı, okyanusundan geniş, bir büyük deniz kenarında Felemenk kralının merkezi olan Amsterdam vilâyetinin hududunda nihayetlenir. Bu Hollandiya şehri dahi büyük bir şehirdir ki, vilâyeti geniş ve mâmur, ahalisi memnun, köyleri ve kentleri güzel, dünyaca temiz toprağı rağbette idi. Seher vakti bütün Tatar bu şehri ateşe verip, ahalisi çıplak olarak uykudan uyanıp, esir oldular. O kadar ganimet malı alındı ki, götürmeğe Tatarın iktidarı kalmadı. Birçok milyonluk mal ve menal ateşe verildi. Amma bu diyarın çetin hisarları olduğundan birçok ahali kalelere kaçmışlar. Yanlarına varılmanın ihtimali yoktur. Yine böyle iken bu çapulda Tatarın eline bin esir düşüp, Allah'a hamdolsun bu hakîre de bir kız, bir oğlan ve yedi baş at düştü. Bu vilâyetin arazisi yedinci iklimdedir.

Bu vilâyetten kuzeye giderken Tatar ile barış yapmış olan Leh diyarını incitmeyip, üç gün üç gece sahrada seyirderek (Korul) vilâyetine geldik.

Hâkimi (Şarvalka Ban) dır. Amma amansız bir kraldır. Bu vilâyete bir kere de Bahadır - Giray Han asrında gelmiş idim. O zaman bu Şarşalka Kral daha çocuktu. Babası (Borande) adlı kral vardı. Bu mâmur vilâyetin kuzeyi de bahri muhit (okyanus) sahibidir. Doğu tarafı Leh diyarıdır. Batı tarafı Çeh diyarıdır. Bu Korul, her vakit Leh'e tâbidir. Ama bu sene, Lehlerle araları zıd olduğundan Leh kralının kışkırtmasıyle şimdi bu diyârı vurup, harab ederek o kadar mal ve esir aldındı ki, hadsiz hesapsızdır. Bu vilâyet öyle mâmurdur ki güyâ koz içi gibidir. Hiçbir vakit bu toprağa Osmanlı ayağı basmamıştır amma Tatar birçok kere ayak basmıştır. Bu vilâyet halkı Leh ve Rusçayı bilirler. Bu Korul içinde kırkbin kadar Tatar askeri hiç çekinmeden kâh doğu kâh batı, kâh kuzey taraflarda yaka yıka, kıra kıra üç gün sonra kuzey tarafta bahri muhid (okyanus) kenarına varıp, nice şehirleri harab etti. Ve sayısız Korul civanları esir aldık. O gün batıya giderek (Şovekoron) (Belki Lâhey şehridir) kalesinin dibine vardık. Ne görelim, muazzam bir duvar, limanın yedi parça Hindistan gemileri ve nice Felemenk, İngiliz ve Portokal (Portekiz) gemileri yatardı. Bizim askere kırk elli parça balyemez toplar attılar. Bu kale altındaki varoş dahi bir sağlam yer olduğundan buradan da bir av alamayıp, hemen sağ tarafımızdaki doğu tarafına tam bir gece mehtabta kılavuzlar ile gidip, sabah vakti bir büyük sahra içinde (Hivar) şehrine geldik.

Kalesi yok amma etrafı çetin palanga ve derin hendekli bir büyük şehirdir ki, yirmibin bağ ve hânelerle süslüdür. O anda Tatar bellerinin çilelerine ikişer kadar tabur okları gizleyip, her oka birer kibrit bağlayıp, bu ateşli okları şehir içine lânet yağmuru gibi yağdırıp, şehrin tahta örtülü konakları rüzgârın şiddetinden cayır cayır yanmağa başlayınca bütün ahali feryâda başladı. Tatar, fırsatı kaçırmadı. Kale şaranpavlarından yol bulup, şehir içine dolup, yirmibin kadar esiri birçok ganimet malı ile beraber alıp, cengâver Kazakları kılıçtan geçirdi. Hiç çekinmeden bu hisar şehrinde iki gün iki gece kaldık. Hakîrin dahi elime üç adet korul gulâmı ve bir adet emsalsiz bâkir açılmamış gül gibi bir kız ve nice gümüş ve altın kap kacak elimize girdi. Çünkü Tatar askeri yer altlarını arayarak nice yüzbin kıymetli tuhaf eşya buldu. Bu şehirden alınan ganimetleri hesab etsek ve bu seyâhatimizi olduğu gibi yazsak Hûda hakkı için başka bir cilt kitap olur.

Buradan batıya üç gün üç gece seyirdip, esir alarak köy ve kasabaları yakarak dördüncü gün (Çeh) vilâyetine geldik. Bu mâmur yerin doğusu Leh vilâyetinde Korul toprağı ile komşudur. Güney tarafı Felemenk'dir, kıble tarafı Nemse ile huduttur. Batı tarafında da (İsfaç — İsveç) kralı hâkimdir. Kuzey tarafı sonu, bahri muhit sâhilidir. Evvelce Nemçe çesarının yedi kralından biri idi. Fakat Süleyman Han devrinden beri İsveç kralına tâbidir. Bunlar da Îsevîdir. Fakat Papist değil (Papayı tanımayan) hepsi Lüter mezhebindendir. Kralları İsveç kralı kızından doğmuş bir sâfi nur güneş parçası (Yovahim) adlı gulâmdır ki sikke sâhibi olup bir yuvarlak altını ve taler adlı bir hâlis gümüş kuruşu vardır. Bu vilâyette dahi yetmiş parça kaleleri varoşlarına bakmayıp, bahri muhitten ayrılan Melgıyan denizine varıncaya kadar seyirttik. Ahalisi bizi görünce hiç kaçmayıp, gülerlerdi. Biz de bunları tutup, bağlardık. Meğer bu diyar kavmi ömürlerinde Tatar adı işitmişlerse de Tatar yüzü görmemişlerdir. Bu diyardan pek çok esir ve kıymetli kumaşlar alınmıştır ki, haddi hesabı yoktur. Bu hakîrin eline üç gulâm ve üç kız ile altı adet rüzgâr sür'atli at ve nice sırmalı avret fistanları, rufleler, gümüş haçlar geçti.

Buradan yine esirlerimizi kılavuz ederek iki gün gidip, batıya çapul ile seyirdip, gide gide canımızdan bıktık. Üçüncü gün de İsveç vilâyetine vardık. Bu da büyük bir ülkedir. Ve başkaca bir krallıktır. Sekiz kere yüzbin adet sahrada oturan göçer evli Tatar reâyası var. Pek çoğu bizim Tatar elinde esir oldular amma asla Tatarca bilmezler. İtalyanca konuşurlar. Bu İsveçliler dahi Mesih kavmidir. Fakat Lüter mezhebindedir. Ayrıca sikke sâhibi krallık olup, Süleyman Han devrinden beri Nemselilerle kuvvetli düşman olmuş ve yetmişaltı parça Nemse kalesini alıp, Alaman ahâlisinin amanını kesmiştir. Çünkü yarar, şecaatli ve bahadır as-

kerleri vardır amma iyi süvâri değillerdir. Bütün frenkler gibi siyah rufle ve eflâtuni şapka giyerler. Yine bir gün çapul ederek gidip, Klevine şehir ve kalesine geldik.

Klevine şehri ve kalesi : Bu şehir bin bender hükmünde olup, (Vog) nehri kenarında adam deryası gibi bir büyük şehirdir (1). Yedinci iklimin sonundadır. Boylamı onsekizbuçuk saattir. Bu şehir Vo nehri kenarında olup, bu nehir Danıska dağlarından çıkarak İsveç diyarlarını ve yedi krallık yeri sulayarak okyanusa karışırlar. Ama karıştığı yeri görmedim. Fakat bu şehrin dibinden akarken Tuna'dan büyüktür. Bu nehir içine Hindistan gemileri, Düngerg ve Danimarka kalyonları girer. Kıblesi sonsuz bir sahradır ki, köy köy üstüne gayet mâmurdur. Her tarafı ikişer konak bağ, bahçe, gülistan, bostanlarla süslüdür. Bu şehri dilediğimiz gibi seyredemedik. Çünkü alan ve talandır. Amma kalesi bir amansız kaledir. Tatar askerine bin parça top attı. Allah'a hamdolsun bir zarar veremedi.

Bu diyârın ibrete değer Allah vergisi eşyâsı : Bilhassa Hindistan'dan gelen Hind tavuğu ve Mısır tavuğu vardır. Yeni Dünya'dan gelen bir çeşit yassı başlı, yassı burunlu, gözleri tepesinde, acaip şekilli, gülünç garip tavuğu vardır ki, seyre değer. Tüyleri koyun yünü gibi kıvırcıktır. Kanatları yine tavuk kanadı gibidir. Fakat ayakları uzun olmakla suda gezip, bâzan suya dalıp çıkar. Ama ayakları tavuk tırnaklı olduğundan suda yüzemez. Yine kazı ve ördeği çoktur. Bu hayvanlar her gün ikişer yumurta yumurtlarlar. Sabah yumurtası beyaz ve pektir, büyüktür. Akşam üzeri yumurtladığı biraz küçük ve yumuşaktır. Pişirilip, yenildikleri vakit bu yumurtalar mis gibi kokarlar. Bu şehirde olan Sanuber ağaçları dünyayı tutmuştur. Bu memlekette olan çiçek asla Rumeli'de yoktur.

Buradan ganimet malı ve esir alarak güzel câriye ve gulâmlar bulundu ise de ne çâre ki hakîrin eline bir şey girmedi. Sonra bu Klevine şehrinden güneye yedi sekizyüz parça köyleri geçerken asla bir şeye ateş etmeyip, hemen esir ve ganimet malı alarak tam üç gün seyirdip, Hollandiye diyarından bir şehre girdik.

Klevineli esirlerimizin anlattığına göre bu vilâyette yediyüz parça kale varmış. Burası adam deryâsı olmakla kimseyi incitmeyip, etrafındaki köyleri bir gün bir gecede yağma ederek herkes evlerinde otururken (Prande) adlı köylerinden birçok esirler alındı. Malın hesabını Allah biilr. Hattâ bu hakîrin hissesine yedi kız ve üç gulâm düştü. Erkekleri asık suratlıysalar da kadınları pek şirindir. Halkı Çeh ve Cabca İsveçtirler. Hangi kral galib gelirse ona tâbi olurlar.

---

(1) Galiba Evliyâ'nın târif ettiği bu şehir (Klev) şehri olacak. Bahsettiği nehir de Rayn nehri olsa gerektir.

HOLLANDİYE VİLÂYETİNDEN GERİ DÖNÜŞÜMÜZ

Evvelâ hepimiz bir yere gelip, Kekiş, yâni Tatar lisanına göre müşavere edip, yetmiş seksen bin esirin onbinini azad ettik. Onlar da bizi başka bir yoldan selâmetle götürmeyi taahhüd ettiler. Esirlerimizi ot ağalarımıza verip kılavuz olarak Hollandiye vilâyetinden kıbleye dönüp, üç gün giderek yine altı bin esir aldık ve Felemenk diyârının (Firiş) (Galiba Firiz olacak) büyük şehrine geldik. Alman denizi kenarında, düz ve geniş bir sahrada, bağlı bahçeli bir şehirdir ki, bütün manastırları altınla cilâlanmış haçlarının parıltısından gözlerimiz kamaştı: Bu büyük şehir, Felemenk kralının hükmündedir. Başkaca bir kraldır. Tene, Pene, Sikke, Kuruş, Dökme ve Fluri külçe sahibi bir büyük kraldır. Alman denizinde üçbin parça kalyona mâliktir. Hindistan'a, Yeni Dünya'ya, Çin'e işleyen gemileri vardır. Bunlar da İsevîdirler. Amma İngilizler gibi olup, İncili Felemenk diline çevirmişlerdir. Nemçe kızıl yumurtanın oruçları şeklinde perhizlerinde yağlı yemeyip, balık yumurtası yerler.

Burada bir gün durduk, düşmandan hiç bir hareket görmedik. Şehrin etrafında hisar yok. Varoşu süslü amma etrafı yalın kat çit duvarlı bir palangadır. Bizim Tatarlarımızdan bâzıları, altı nefer dil getirdiler. Bunlar (Kalenin deniz kenarında harab yerleri var. Oradan şehre girin, fethedersiniz) dediler. Bunun üzerine Tatarlar atlanıp, oklarının demirlerine yanmış kibritler bağlayıp, kaleye hücum ettiler. Kale alev alev yanmaya başlayınca düşman dağlara kaçtı. Tatarlar yetişip, birkaç binini öldürdüler. Onbin kadar esir aldılar. Şehirden çok miktarda ganimet malı alındı. Esir az alındı. Çünkü halkı kaçmışlardı. Yayaların eteğinde olan köylerin tarlalarında, hararetin şiddetinden yer çatır çatır çatlayıp, bal arıları yerdeki yarıklar üzerine petekler yapıp, bal yapmışlar. Fakat bu çatlaklarda insanlar balı bulamayarak tilkiler safâsını sürerlerdi. Amma Allah'ın hikmeti, ilkbaharda çatlaklarda kalan balmumları, yer yer asıl rengi ile meydana çıkar. Kokusu dünyayı tutar. Bu balmumunun çeşitlerini değiştirip, balmumu yaparlar. Beyazından ise insan sûreti yapıp satarlar. Felemeng'in bu Firiz şehrinde şimşir gibi sarı ağaçlar olur. Güzel kokuludur, sandıklara koyup, evlerde bulundururlar. Elbise ve eşya mis gibi kokar. Bu ağacın yaz kış yaprağı dökülmez. Mevsiminde yaprakları gül suyu gibi kaynatarak suyunu alıp, bütün frengistana hediyeler gönderirler. Dalları, tahtaları altın ile cilâlanmış gibi sarıdır. Bakla gibi bir nevi meyvesi olur, fakat bu meyve yenmez. Yağını çıkarıp, çeşitli hastalıkların uyuz ve frengi yerlerine sürerler. Kokusu defne yağı gibidir. Yağını çıkarıp, kabuğunu konaklarda, kiliselerde buhurdanlarda yakarak anber gibi koklarlar. Bu ağacın tahtasından sandukalar ve çeşitli tahtalar yapıp, kullanırlar. Bir de bu diyarda (Frenk uyuzu) dedikleri bir illet vardır ki, onlara mahsustur. İşte bu ağaçtan uyuzlarına ilâç

yaparlar. Hakîr, dahi yaprağından bir parça götürüp, elbiselerimin içine koydum.

Sonra kıbleye iki gün gidip, birçok esirler alarak (Amsterdam) şehrine yaklaştık.

Amsterdam şehri : Bu büyük şehir Alman denizi kenarında olup, Felemenk krallarının pâyitahtıdır. Bu şehri uzaktan seyrettki. Yüzyetmiş kadar büyük manastırları vardır. Haç alemleri adam boyu yüksekliğinde idi. Kral sarayı o kadar süslüdür ki, damlarının, kubbe, balkonlarının parıltısından gözlerimiz kamaşırdı. Fakat ne çâre ki, şehir içine girip, seyredemedik. İçinde bulunan ikiyüzbin Felemenk askerinin çokluğundan yanına varılmak mümkün değildi. Bütün burç ve tabyaları Elbürz dağı gibiydi. Şehrin yanına varmak şöyle dursun, hendeğine bile uğramıyarak alargadan geçtik. Bir günlük mesâfede pek çok ganimet ve esir aldık.

Bu şehrin bostanlarında bir çeşit lahanalar vardır ki, kat kat yaprakları var. Tadı mayhoş ve yaprakları yeşildir. Yapraklarının göbek yerinde adam kellesi kadar büyük ve küçük kabağı olur. Bu kabak içinde asla çekirdek olmayıp, incir gibi darısı dışarı çıkmış ve nicesi iki parça olarak yalnız darısı kalmıştır. Frenk hekimleri bunun yetmiş kadar hassasını sayarlar. Şerbeti, üç dört kâse içen kimseye bir nevi sarhoşluk verip, içki sersemliği yapmayan bir bal suyu olur. Hem adamı sarhoş, hem de beden kuvvetiyle dehşetli eder. Bu Felemenk diyarlarına mahsus bir bitki olup, Yeni dünyadan getirilmiştir. Batısında iki mil uzakta İngiltere adası vardır ki, etrafı sekizbin mil olan bir büyük adadır. Bahr-ı Muhit (okyanus) den öte batıda Muğalyan denizi ve onun ötesinde ondörtbin mil gidilirse (yeni dünya) gelir. Adına (Honeze) derlermiş. Adı geçen meyveyi ibret için koynuma koyup, tâ Uyvar'a getirerek prinç ile zerde yaptım. Her kim yedi ise (Bâzekellâh, ne hoş yemektir) diye hayrette kaldılar.

Amsterdam şehrinde üç gün kalıp, sonra kıbleye doğru giderek üçüncü gün (Brandaburg) vilâyetine girdik. Büyük bir şehirdir. Ama deniz gibi asekri cenge hazır durmakta idiler. Biz de uzaktan, bütün esirlerimizi bağlayıp, etrafa karakol koyduk, cenge hazır durduk.

Brandaburg şehri bir karlı büyük yayla dibinde olup, bütün askeri kaleden dışarı çıkıp, cenge hazır durmuşlar. Bir av alamadık. Buranın bağ ve yayları hoş olup, üzümü meşhurdur. Şehir ortasında sağlam bir hisarı görünüyordu. Ahalisi garip kimselerdir. Köylerde reâyâ ve berâyasının döşek ve yastıkları kuş tüyünden olup, sedirler üzerinde yatarlardı. Amma havası şiddetlidir. Yağmurdan altı ay göz açılmaz. Yerleri batak ve çıtaktır. Bu diyar halkı, İsveçlilerden çok korktukları için kalelerini çok sağlam yapmışlardır. Topları, dişbudak ağacından, karaağaçtan ve sarma ağacından fıçı gibi yapılmış toplardır ki, hepsi beşer onar yerlerinden demir çenberlidir. Her topu on dam kaldırır. Bir çoğu üç defadan fazla atılmazmış.

Buradan biraz ganimet alıp, bir gün giderek Alaman hududuna geldik. Burası Nemse çesarı hükmündedir. Bu çesar, İskender tacının sahibi olup, yedi krala hâkimdir. 1760 parça kalesi vardır. İncili, kendi lisanlarına tercüme etmişlerdir. Mezhepleri (papistdir. Yâni rimpapa mezhebindedir. Şapkaları, diğer frenkler gibi siyah değil, sarı, mâvi, yeşil, kırmızı olup, turna ve devekuşu telleri takarlar. Buradan bir gün uzakta Ezisye (?) denilen Nemçe taht şehrine geldik.

Ezisye şehri : Nemçe çesarlarının taht şehridir. Büyük bir şehirdir. Bir yüksek dağ eteğinde olup, bütün akarsular şehir içinde geçer. Doğusundaki bağ ve bahçeleri kokulu çiçeklerle doludur. Her tarafında mesire yerleri vardır. Büyük köşkler, sofalar vardır ki, bir misli daha görülmez. Tatarların korkusundan bütün askerleri kaleye girip, üzüntü içinde kalmışlardır. Biz de etrafındaki köy ve kasabaları yakarak gitmek düşüncesinde iken üçyüz kadar hristiyan askeri bir beyaz bayrakla göründü. Üç nefer atlı bize doğru geldiler. (El aman ey Osmanlılar ve Cengizliler) dediler. Geridekiler de Türkçe yazılmış bir mektup verdiler. İçinde şöyle yazılı idi :

«Siz safâ geldiniz ve uğur getirdiniz. Hâlen köylerimizi bağlarımızı yakıb yıkmadınız. İsâ ve Meryem ana sizden râzı ola. Ettiğiniz iyilik karşılığında size ve askerinize iki araba ile yirmi kese kuruş ve elli araba zâhire gönderilmiştir. Kabul ediniz. Lûtfunuzdan rica olunur ki, güzel şehrimizi harab etmeden kalkıp gidesiniz.»

Mektup okunduktan sonra hediyeleri kabul olunup, para ve zâhire bölüşüldü. Hakîre yüz adet dökme taler kuruş verdiler. Meğer şehrin hâkimi, Nemçe çesarı akrabasından Yovahin adlı kimse imiş. Yalı ağası (Bu kadar malı susma hakkı olarak aldıktan sonra Alman diyarını vurmak uygun değildir) diye Engerus (Macar) kalelerinden Seranye, Tancavan, Anapervan, Firav, Ovar, Kastel, Senmarten, Virovan, Pojon, Yanık, Tata, Papa, Vesprim, Komran kaleleri bu yüzden yağma edilmedi. Orta Macar iline geçtik.

Evvelâ Esizye şehrinden doğuya üç gün 76 saat gidip, orta Macar hududuna vararak (Holçar) kalesine geldik. Hemen varoşunu yakıp, ikibin seçme esir ve yüzelli araba altın ve elmas, kıymetli kumaşlar ve diğer mallar aldık. Burası Macar sipâhisinin ili olmakla yalnız yedibin baş beygir kadanası alındı. Bu hakîre, yedi at, altı esir, bir köle gulâm ve iki bâkire kız düştü. Düşman, kaleden yüz topa birden ateş verince ikiyüz Tatar şehit düştü ve altıyüzü de yaralandı. Şimdiye kadar yirmiden fazla şehidimiz yoktu. Nâ'şlarını dağ içinde bir yere gömdüler. Ve üzerine ateş yakıp, mezarlarını kaybettiler.

Bu Holçar sahrasında batıdan bir piyâde askeri görününce hemen cenge hazır olduk. (Eğer düşman iseler ilk çenkte esirlerimizi kıralım)

derken, bayraklarını açınca Leh askeri olduğu anlaşıldı. Onlardan bir beyaz bayrak bize ve bizden bir beyaz bayrak onlara gidip geldiler. Meğer Leh kralı tarafından bu Holçar adlı kalede bir gümrük emini otururmuş. Derhal bizim askere elli araba zahire gönderdiler. Çünkü bu aralık Leh kralı Tatar ile kardeş idi. Yalı ağası zahireleri Tatara verdi. Sonra Leh kapudanı iki hanto araba yükü elli kese kuruş getirip, Tatar elinden iki-bin esiri geri aldılar. Yedi esir için bu hakîre iki kese kuruş verdiler. Meğer birisi kale kapudanı imiş. Sonra öğrenip, pişman oldum amma iş işten geçti.

Buradan kalkıp, kıbleye giderek (Hâlis gümüş madeni) ne geldik.

Hâlis gümüş mâdeninin vasıfları: Dört adet büyük dağ içinde yedi yerde kol kalınlığı kadar gümüş mâdenleri vardır. Ama hepsi yerin dibindedir. adamları olmadığından işlemez. Burası Macar toprağıdır amma Nemçe çesarı bu madenleri zaptetmiştir. Yılda onbin kese para hâsıl olur. Oradan yedi saat gittik. Birçok Macar köylerini yaktıktan sonra (Derik Mâden) kalesine geldik.

Derik Mâden Kalesi: Bunun da varoş ve kalelerini Uyvar gâzîleri yağma etmişler amma yakmamışlar. Burasını biz basıp, dört tarafını Tatarlar ateşle aydınlatıp, binbeşyüz kadar esir alındı. Hattâ metrepolitini dahi ele geçirdik. Oradan Nitre kalesi, sonra bir gün gidip, yakılmış yerleri geçerek Uyvar altında sadrâzam hazretlerinin otağı önünde 6020 araba yükü kıymetli eşya ve 26.000 at ile vezir önünden geçtik. Sadrâzam yalı ağası ile yüzbeş nefer Tatarlara ve ot ağalarına hil'at ihsan ettiğinde hakîre bir palan derisi bile vermedikleri için gönlüm kırılıp, üzüntü içinde giderken hemen sadrâzam (Bre şu Evliyâ değil midir?) deyince, (Odur sultânım) dediler. Sadrâzam:

«Ya bu seferde beraber mi idin? Demek bu Tatar olmuş! İşte bunda çok haber vardır. Hikmeti Lûkmandan soralım, çağırın şunu.»

Diye hakîre bir sırmalı kıymetli hil'at giydirerek yüzelli altın verip, başıma bir çelenk taktı. Hakîr, mübârek elini öpüp, (Allah, düşman şerrinden emin ede) diye dualar ettim. Bu zavallı kulu akranımız arasında kıymetli edip (Var şimdi yorgunsun, akşam gelip bize bu şanlı gazâdan hesap ver) deyince (N'ola efendim) dedim. Çadırıma giderken, o sırada yalı ağası tarafından sadrâzama üçyüz adet gîlman ve kızlar ve üç adet billûr camlı hento araba yükü kıymetli eşya hediye gelip, hazinedâra teslim etti. Ben de sıhhat ve selâmetle çadırıma gelip, gulâmlarım, kadana atlarımla, bir araba hento ile hademelerime gelip ulaştım.

Sabahleyin sadrâzam kethüdâsı efendime bir gulâm ve defterdar Ahmed Paşa efendime bir câriye hediye verdim. Yüksüz kalmak için yalnız üç esir alıkoyup geride kalan atlar ile kelepir malları satıp, rahat ettim.

O gün hünkâr hasekisi ve kapıcılar kethüdâsı İstanbul'a gittiler. Yine bugün kale tâmir edildi.

Uyvar kalesi : Uyvar, Macarca (Yeni kale) demektir. Doğrusu 1005 senesi Eğri gazâsında bu kale ağaç palanga imiş. Forgaç mel'ununun babası bu kaleyi böyle sağlam bir şekle sokarak altmış yıldan beri onun elinde kalıp, Osmanlı ordusu hesapsız askerle otuzbin top güllesi vurarak otuzsekiz günde 1074 senesinde Dördüncü Mehmed zamanında Köprülü - Fazıl - Ahmed Paşa güçlükle fetheyledi. Fetih târihi :

Allah muin oldu fetheyledik Uyvar'ı (1074)

Başka Mezâki efendi güftesi ile târih :

Ey Mezâki dedi târihini ehl-i himmet
Sa'yi Ahmed Paşa Uyvar'ı Macar'dan aldı.

Bu kale altıgen şeklinde, kâgir, altı köşesinde altı adet büyük tabyası olan bir hisardır. Batıda Aktabya, kuzeyde Bac kapısı tabyası, solunda Yassı Tabya, doğuda Papa Tabyası, kıblesinde Kral Tabyası, güneyde Komran Tabyası, lodosda Forgaç Tabyası vardır. Hepsinde kırkar, ellişer top ve tabyalarının altlarında barut mahzenleri vardır. Kalenin hendek üzerinde genişliği yirmibin adımdır. Hendeği elli adım enlidir. Cehennem gayyası gibi derindir ve içinde Nitre suyu vardır. Çeşitli balıklar yüzer. İki kapısı vardır. Üzerinde iki büyük köprü vardır amma ağaçtır. Evvelce düşman tarafından yıkılıp bizim Alman gazâsına gittiğimiz sırada Budin veziri Hüseyin Paşa, iki sağlam köprü yaptırmıştır. Köprünün iki yeri zemberekli demir çenberli olup, her gece dolaplarla kaldırılır. Kapısının biri Bec kapıdır ki, batıya bakar. Birine Komran kapısı derler. Doğudan kıbleye açıktır. Komran kapısından Bec kapısına kadar geniş caddedir. Bec kapısının yanında bir küçük kapı daha vardır. Oradan hendeğe inilir, su alınır. Kalenin duvarları tamamen tuğladır. Duvar kalınlığı elli adımdır. Etrafı onbin adımdır. Hakir, bu duvar üzerinde tabyadan tabyaya eğri büğrü dolaşmak üzere onbin adımda kaleyi dolaştım. Amma dışarıda hendek kenarında doğrudan doğruya altıbin adımdır. Bu duvarların altı sokak sokak yoldur. Üzerleri dağlar gibi toprak yığılıdır. Onun için bu kaleye lâğım kâr etmez. Kale içinde 1800 ev vardır. Ama top güllesinden, bir çoğu harab olmuştur. Forgaç'ın sarayı çok mâmurdur. Yetmiş seksen adet odaları, sofa ve divanhâneleri, bir hamamı ve kapısı üzerinde güneş nişanı vardır. Bu saray karşısında Nemse Kapudanının evi vardır. Üç adet büyük manastır vardır. En büyüğü (Macar kilisesi) dir ki, içinde asla resim ve put yoktur. Bir erganonu vardır. Sadrâzam, dinlenmek için papaz esirlere bu erganon sazını çaldırttı. O kadar tesirli ve hazin bir sesi var ki, insan kendinden geçer. Sonra bu erganonun yerini müezzinlere mahfil yaptı. Bu kilisenin bir çan kulesi var idi, top güllesi

ile yıktılar. Yerine dört köşe bir minâre yaptılar. Bu büyük kilise (Dördüncü Mehmed Han câmii) hâline getirildi. Kıbleden mihraba kadar yüzon ayak ve enliliği seksen ayaktır. Bu câmiin kıble kapısı üzerinde olan târihinin yazısı ve güftesi, Nasuh Paşa nişancıbaşısı Ömer Beyindir. Amma mermer üzerinde kazması yine bu hâkir Evliyâ'nın babadan kalma işimdir. Kapı üzerindeki târih budur :

Kal'a-i istivar-ı Uyvar'ı
Aldığında vezir-i Melek-Ârâ
Câmi-i hân-ı Muhammed olmağiçün
Eyledi bu kiliseyi ihyâ
Döndü hakkâ-ki beyt-i mâmure
Oldu gûyâ ki Mescid-i Aksa
Dedi târihini anın (Ömerî)
Mescid-i Ömer alettakvâ (sene 1074)

Bu târihleri ve nice eserleri yazıp, kazdığım için sadrâzamdan el emeği olarak yüz altın aldım.

Nemse kilisesi : Evvelden büyük bir kilise imiş. Çeşitli âvizeleri kıymetli kandilleri; diğer murassa eşyası, renkli nakışları, fevkalâdedir. Bütün duvarları mücevher resimlerle ve nice bin acâib ilâhe putlar ile süslenmiş bir kilise iken bunların hepsini parça parça ettiler. Bu suretle kötülük çirkâbından temizlenerek (Vâlide Sultan Câmii) oldu. Bu Vâlide câmii hareminin etrafında elli adet medrese odaları vardır. Halvetî tarikatında Estergonlu Şeyh Ali Efendiye tekke yapıldı. Kıble tarafında pek ferah bir bahçesi vardır. Dört köşe çan kulesi yerine bir minâre yapıldı. Bu da uzunluk ve enlilik bakımından Hünkâr câmii gibidir.

Sonra Tot kilisesini (Haseki Sultan Hâtuna câmi) olmak için alıkoydular. Şimdilik müslüman gâzîlerin zâhire anbarı oldu. Kapısının iç tarafındaki kilise (Defterdar Ahmed Paşa Câmii) oldu. Bir büyük sarayın münâsib bir tarafını küçük bir câmi yaptılar.

Uyvar kalesinin görülecek san'atları : Kalenin tam ortasında büyük bir meydan vardır. Orada bir kâgir kuyu mevcuttur. Kim su içmek isterse kovalarla su çıkarır. Hiç güçlük çekmeden zembereklerle su çekilir. Bu kuyunun yanında bir darağacı ve bir ölüm meydanı var ki, Allah göstermesin. Yine bu meydanda bir büyük ve yüksek bir saat kulesi var ki, çanı hamam kubbesi kadardır. Sesi tâ Nitre ve Estergon kalesinden işitilir. Bu saat kulesi dibinde darağacına yakın ümmet-i Muhammed esirlerini koydukları zindanı var. Cenâb-ı Mevlâ, düşmanlarımızı bile bu dünya hapishânesinden muhafaza eyleye... Çünkü cehennem kuyusu gibidir. Bu siyâset meydanının etrafında ikiyüz dükkân vardır. Buraya yakın ekmekçi dükkânı vardır. Ununu eleklere koyup, adam eli değmeden saat zembe-

reği gibi zembereklerle üçer kat eleklerden ince ve beyaz un elenir. Komran kapısının iç yüzünde görülecek bir un değirmeni vardır. Bunu ne at ve ne sığır çevirir. Dört adet yerde dört göz değirmendir ki, bütün çarklarını hamam kubbesi kadar saat şâkuli gibi şâkuller döndürüp, adam eli değmeden un öğütür. Un, üçer, dörder kat elekler içine dökülüp, yine çarklar hareket ettikçe, üç, dört çeşit un öğütür. Bu çarkların altları demirdir amma dolapları ağaçtandır. Bu aletleri bir mâsum çocuk çevirse hiç güçlük çekmeden fırıldak gibi çevirir.

Uyvar kalesinin cebehânesi: Kalenin güney tarafında dört köşe bir cebhânedir ki, Osmanlı'da henüz öyle bir cephâne yapılmamıştır. Cenâb-ı Hak yeryüzünde yiyecek, içecek olarak ne yarattıysa bu cephânelikde vardır. Hattâ doktorluğa âit binlerce ciltli mûteber kitab ve resimli teşrih kitabı ve İbni Sina'nın kanunu vardır ki, târif olunmaz. Burada altlı üstlü otuz adet odat olup, her birinin içerisi bir çeşit eşya ile doludur. Her odanın kapısı üzerinde, içindeki eşyânın isimleri yazılmıştır. Hattâ bâzı hücrelerde cerrah ve göz hekimlerinin ilâçları ve nice bin derde devâ mâcunları, müshiller ve zehirler bile vardır. Alt odalar da otuz adet kâgir odadır. Bunlarda hep harp âletleri vardır. Onbin adet mücevher çarklı karabina, onbin adet zırh, zırh külâh, togolga, katlâvî, serpenah gibi şeyler, mızrak, harbe, çapa, kazma, balta, bıçak, külüng, meç, kılıç, şiş ve diğer silâhlar ki, hesaplarını Allah bilir. Tam bin fıçı kırk türlü kurşun var ki, bâzıları telli kurşundur. Tüfenkten çıkınca iki başı kurşun ortası iki karış uzun demir tel olur. Açılarak gidip, rast geldiği yerleri ikiye biçip, helâk eder. Bâzı kurşunlarının içi nohutlu ve arpalı, zincirli, topraklı, neftli, eşek sidikli, yuvarlak yağlı fıçı hazır durur. Hakikaten bu kurşunlardan kim yedi ise kurtulamayıp, şehit oldu. Bu cephâne meydanının duvarları dibinde yüzlerce top gülleleri yığın yığın, bir okkadan kırk okkaya kadar durmaktadır. Bâzı yerde domuz ayağı, paçariz, makas, tulumba, sürme, elkumbarası, sırça kumbarası, havan kumbarası var ki, hesapsızdır. Burada yalnız ok ve yay yok.

Sadrazam ve vezirler bu cephâneyi seyredip, parmakları ağızlarında kaldı. İçinde olanlar bir bir yazılıp, ordu mollası Ünsî Efendi, siciline kaydetti. Dergâh-ı âli cebecibaşısı Ali Ağa kethüdâlarından ikinci kethüdâ Mustafa Ağa buraya cebeci başı oldu. Sekiz oda cebeci çorbacıları dahi nezâretçi tâyin olunup;

«Lûzum hâsıl olduğu vakit, bu cebehâne açılırsa, bu çorbacıların vasıtasıyle açılıp, bir zerresi bile çorbacıların izniyle sarfoluna... Bu cebehânenin bir zerresini çalanların cihan lâneti üzerlerine olsun!»

Diye taşa bir lânetnâme yazıp ve mermere kazıp, cebehânenin kapısı üzerine koydular. (Bütün âyân ve büyüklerin gözü önünde yıl başında bir kere bu silâhlar cilâlana) diye kanunnâme yazıldı ve yine (Bütün ocak

ağalarının mârifetleriyle bir yılda bir kere cephâne yoklaması olup, defterden noksan ve değiştirilmiş bir zerre şey kaybolduğu anlaşılırsa zâbitleri katloluna...) diye sicile kaydolunup, hüccet sureti Vali Kurt Paşa eline verildi. Velhâsıl, seyre değer bir cephânedir. Allah muhafaza ede.

Bu kalenin sokaklarında kaldırım yoktur. Bu sokakların altında üçyüzaltmış adet yeraltı kuyuları vardır ki, her gün birinden buğday boşalıp, bütün kale halkı yerler. Yılda bir kere kuyular tamam olup, (Yine kuyuları tahıl ile doldururlar) diye bu tedârikleri yapmışlar. Bu miri kuyularından başka bu kale içinde ikibin kuyu daha vardır. İçlerinde ağız ağıza buğday, darı, arpa vardır.

Uyvar'ın varoşu : Komran kapısının dışında Fâzıl-Ahmed Paşa büyük câmi yaptırdı. Kale hendeğine gelen Nitre nehri kenarında beşbin adım genişliğinde bir varoşdur. İçinde elli kadar sazlı evler yapılmış olup, iki yerinde tahta kapılar konmuştur. Bu varoş içine Budin veziri Hüseyin Paşa muhafazacı konuldu.

Ama Uyvar içinde Köstendil sancağı ile Kurt Paşa, vilâyet valisi olup, kaleyi ve varoşu imâr etmeyi üzerine aldı. Sirem, Semendire, Alacahisar, Budin askerinin, Estergon askerinin yarısı yayaları bu Uyvar'a tâyin olunup, diğer sancaklardan onsekizbin İslâm askeri, Budin veziri Hüseyin Paşa ile Uyvar'da kalıp, herkes kış gelmeden kale dışında kulübeler yaptı. Öyle ki, şehir dışında büyük bir şehir meydâna geldi. Uyvar'a mahsus üçbin atlı yiğit yazıldı. Azebler beşliler, gönüllüler, martolozlar diye de üçbin piyâde yiğit, ikibin yerli yeniçeri, yerli topçu ve cebeci adıyle dahi bin adet yiğit yazdılar. Sekiz oda kapıkulu yeniçerileri ile Zağarcıbaşı İbrahim Ağayı koydular. Sekiz oda cebeci, sekiz oda topçu koyup, bütün mevâcipleri ve mühimmatları fazlasıyle verildi. Nihâyet göç boruları çalınıp, göç tedbirleri alındı.

Bugün (Love) kalesini kuşatan Ali Paşadan ve Novidrad kalesini kuşatan kapudan Paşadan sadrâzama feryad mektupları gelip, (Elbette devletli vezir, bizzat gelmeyince bu kaleler fetholunmaz. Elbette bütün İslâm askerini alıp, saâdetle gelesin!) diye haberler duyulunca hemen hakîr, Uyvar'da kalan efendilerimizle vedalaşarak, helâllaşarak yola koyulduk.

1074 (1663) SENESİ REBİÜLEVVELİNDE UYVAR'DAN LOVE VE NOVİGRAD GAZÂSINA GİTTİĞİMİZ

Uyvar'dan kalktığımız sırada Kurt Paşa kale kapılarını kapadı. Sadrâzam, kale altından geçerken dört kaleden üç nöbet gülbang-i Muhammedi çekildi. Ve (Safa geldiniz, hoş gidesiz) diye vedâ topları atıldı. Hareket eden İslâm askeri Uyvar içinde kalan askere (Allah kolay getire, Allah Uyvar'ı düşman şerrinden muhafaza ede.) diye hayır duâlar ettiler. Hattâ bu sırada kale içinde gâzî Süleyman Han topunu bir kere boşal-

tıp, (Bizi hayır duâdan ve her an zahire ve imdattan unutmayın,) diye işâret topunu attılar.

Hakîr, dahi sadrâzam alayıyla iki saat gidip, Selçat köyüne geldik. Burada Haleb Vâlisi Gürcü - Mehmed Paşa ardçı tâyin olundu. Rumeli veziri Kara - Mustafa Paşa çarhacı ferman olundu. Bozok beyi, Plevneli Mihal beyleri, sancakları askeriyle, Eflâk ve Boğdan beyleri de bütün balyemez topları, yörükleri ile yaka paça çekmeye memur oldular. Estergon köprüsü muhafazasına memur olan Zileli - Ferruh Çavuş-zâde Mehmed Paşaya emirler gidip, (Her kim fermansız köprüden geçeyim derse başını kesip gönder, malı senin olsun) denildi. Buradan yolsuz yerlerden geçerek dağlar, dereler ve tepelerden geçtik. Uyvar altında mektup kozalağı ile yem yemiş ve lâdes kemiğine dönmüş şah gedâ atlardan belki onbin at bu yolun çamur batağı içinde kaldı. Hakîrin dahi bir atı çamura batıp, yüzbin güçlükle kurtardık. Sonra yedi saatte (Aşağı Maden) kalesine geldik.

Bu kaleyi evvelce Tatar hanzâdesi Ahmed Giray, boş bulup, berbad etmişti. Sonra Eğri beylerbeyi, Filibeli-Mehmed Paşa fethetmiş. Kapudanları hediyelerle gelip, yer öptüler. Sadrâzam, Cânik beyini askeriyle muhafazada bıraktı. Kalesi yüksek bir bayırda küçük bir kaledir. Dağlarında gümüş mâdeni varsa da kolay elde edilemez. Burada iken Serdar-Ali Paşadan haber geldi ki, düşman (Love kalesini vermiyelim. Irzımız vardır, İki el bir baş içindir. Cebehânemiz, askerimiz, zahiremiz çoktur. Kral yolunda hepimiz kırılırız.) diye ahdetmişler. Vezir Fazıl Ahmed Paşa, derhal göç boruları çaldırıp, göç kûslarına tokmaklar vurulup, derhal Ali Paşa ile Tatar askerine fermanlar gidip, (Kaleyi muhafəza etsinler. İnşallah Love kalesi fethoulnursa bütün düşmanı ateş saçan kılıçtan geçiririm (diye haber verildi. Buradan kalktık amma yol yok. Dağdan dağa gövem, ahlat ve armut yiyerek sonsuz bir sahrada çadırlarımızı kurduk. İki gün oturak ilân olundu. Düşman Ali Paşa tarafına, sayısız askerin ve topların gittiğini görüp, Uyvar'dan ziyâde hallerinin harab olduğunu anladılar. Derhal kaleden beyaz vire bayrakları göründü. İçinde olanlar çıkıp, 1074 senesi rebülevvelinin yirminci günü Love kalesi fetholundu. İçindeki üç bin adet düşman, kalenin cephâne ve hazine anahtarlarını teslim ettiler. Adana paşası, kanun üzere düşmanın silâhlarını alıp, kendilerini Semendire ve Kölvar kalelerine götürdüler.

Sonra bu zavallı kul, hakîr, yine kılıcımı alıp, kale kapısı üzerinde kuşluk zamânı fetih ezânı okudum. Asker kale içine hiç zahmetsiz girdi. Bu Love sahrâsında akan Garam nehri üzerinde birkaç geçici köprü kuruldu. İslâm askeri beri tarafa geçti. Bir gün bir gece öyle yağmur yağdı ki, kimse çadırından çıkamadı. Çadırlar çamura gark oldu. Dört tarafa karakollar ferman olundu. Nihâyet Love altında iki gün oturak emredildi.

Love kalesi: Kurucusu, buralarda yerleşmiş bir Moğoldur. Her tarafı bolluk, dağlarında altın ve gümüş mâdeni çok bir diyardır. Sahrasından Garan nehri akar. Garan nehri orta Macar içinden, Kölvar kalesinden ve Mâden kalesi dağlarından gelip, Estergon karşısındaki Ciğerdelen kalesi yakınında Tuna'ya akar. Buranın iç kalesi küçük dörtgen şeklinde kâgirdir. İçinde kapudan evi, cephânesi ve anbarları ve kıbleye bakar bir küçük kapısı vardır. Hendeği Garan suyu ile doludur.

Dışarı varoşu: İç kalenin kıble tarafını kuşatmış Garan nehri kenarında içinde beşyüz adet saz tahta örtülü evleri olan bir varoştur. Doğu tarafına bakan bir ağaç kapısı var. İçinde iki kilisesi, bir hünkâr câmii, bir sadrâzam câmii vardır. Kırk elli adet dükkândan başka eser yoktur. Doğu tarafında kaleye havâle çoktur. Hattâ bu dağlar üzerindeki bağlardan tükürülse kaleye düşer. Buraya Çatra - Patra Ali Paşa muhafazacı konuldu. Kadılığını yüzelli akçe pâyesiyle Ramazan Efendiye verdiler. Haseki Halil Ağayı yedi oda yeniçeri ile nöbetçi koydular. Bir oda cebeci, bir oda topçu ve diğer sancaklardan yedi sancak beyleriyle dörtbin adet seçme asker muhafazacı konuldu. İkibin adet silâhlı kale neferleri ile oniki ocak ağaları yazılıp, Uyvar altında Love kalesi başkaca sancak beyi tahtı oldu. Üçyüz parça köy ahalisi gelip itaat ettiler.

NOVİGRAD GAZÂSINA GİTTİĞİMİZ

1074 (1663) rebiülâhirinin birinci günü sadrâzam, Novigrad'a doğru hareket etti. Bu gazânın sebebi, bu kale halkının durmadan Estergon ilerisinde otluğa, giden ümmet-i Muhammedi esir alması idi. Kaplan Paşa yirmibeş gündür bu kaleyi durmadan balyemez toplarla dövüyordu. Sadrâzam, Love kalesini fethedince, Kaplan Paşanın Novigrad'ı fethedemediği haberi gelip, göç kûsları çalınarak beş saat doğuya ormanlar içinde gidildi. Burada bir okka peksimet bir kuruşa ve bir okka tütün bir altına ve bir at yemi yarım kuruşa çıkıp, asker kıtlık içinde kaldı. Yine doğuya beş saat gidip, bayırlar geçerek, Rençarva köyüne geldik. Yine doğuya beş saat gidip, Deregül kalesine geldik.

Deregül kalesi: Yapıcısı Macar krallarından Palatinoş Bandır. 1004 senesinde Üçüncü Mehmed tarafından fethedilip, sonradan yine kâfirler istilâ etmiştir. Bu seneki gazâda Eğri Paşası Filibeli Birinci Mehmed Paşa yardımı ile Kaplan Paşa fethetmiştir. Sonra Kaptan Novigrad kuşatmasına gelirken bu kaledeki Tatar korkusundan kaleyi boş bırakıp kaçmışlardır. Tatarlar da gelip, bu şehri yağma eylemişti. Ancak varoşda kiliseleri ve hesapsız bağ ve bahçeleri kalmıştır. Bu kaleye Direkli dahi derler. Kale içinde tahta örtülü dörtyüz evleri, kiliseleri, batıya bakan demir kapısı mâmur durmaktadır. Sadrâzam gelip, burada durunca dağ-

lara kaçmış olan düşman geldi. Yine kaleleri kendilerine ihsân olundu. Çanat sancağı beyi burayı mâmur etmeğe ferman olundu.

Kale altından doğuya beş saat gidip, Novigrad kalesine geldik.

Novidgrad kalesi: Şeleşti adlı kralın yapısıdır. 932 (1525) senesinde Sultan Süleyman, Budin'i fethettiği vakit Yanoş krala Budin'i ihsân ederek sonra 956 (1549) senesinde Yanoş kral ile Yahya Paşa-zâde Mehmed Paşa Novigrad, Vişgrad ve Deregül kalelerini hey fethederek Budin'e ilâve edip, içine lüzumu kadar asker koydular. Üçüncü Murad zamanında Avusturyalılar Novigrad üzerine gelip, üç ay kaleyi dövdüler. Hiçbir taraftan imdat gelmedi. Bu sırada Hasan Paşa bozulup, düşman İstolni Belgrad'ı istilâ edince Estergon'u yeniden kuşatıp, dövmeye başladı. O sırada düşmanın bir büyük taburu da Peşte yakınında Soboska kalesini alıp, sonra Hatvan kalesini kuşattı. Nihâyet, bir gün Rumeli Beylerbeyisi Sinan Paşa-zâde ve Budin veziri Hasan Paşa Novigrad altına geldilerse de düşman askerinin çokluğundan kaleye imdat edemeyip, Budin tarafına gittiler. Bunun üzerine yeniçeriler vire ile kaleyi düşmana verdiler. Üçbin kadar hisar askeri silâhlarıyle kaleden çıkıp, Budin'e geldiler. Budin veziri Hasan Paşa, Novigrad beyi Karaferyeli Mahmud Beyi (Niçün kaleyi düşmana verdin?) diye çarşı başında astı.

İşte Novigrad 1002 (1593) senesinden beri 72 senedir düşman elinde olup, Allah'a hamdolsun 1075 (1664) senesinde Fâzıl - Ahmed Paşa gelip, Kaplan Paşaya onbin yeniçeri imdat gönderdi. Çok şiddetli bir cenk oldu. Bütün düşman kale kayalarına tırmanarak can havli ile çıkarken geri metrislerden bu düşmanlara kurşun yağdırıp, beşyüz kadar düşman kayalardan aşağı pıtır pıtır düştü. Gâziler kellelerini sadrâzama götürüp, ihsan aldılar. Bu sırada Ahmed - Giray Sultana orta Macar memleketini verip, yağma etmek ferman olundu. Kırkbin Tatar Macaristan'a gitti. Hattâ bir gün bütün Kazaklar Novigrad kalesinin fetholunmadığını görüp, izin isteyerek (Bir kere de biz şu kaleye sarılalım, tâ ki, acâib gördük. Dilersek kırılalım, hemen şu kaleyi size alıverelim) deyince Sadrâzam, (Siz Hatmanlar, Tatar kalesini aladurun, yoksa Macar kalesi almakta alâkanız yoktur) buyurdu. Kazaklar bu sözle lâzım gelen kinayeyi anlayıp, çadırlarına gittiler. Bunun üzerine düşman askeri gayrete gelip, (Kış gelmeden kurtulalım) diye hücuma geçtiler. 1074 (1663) senesi rebiülâhirin dördüncü pazartesi günü Novigrad kalesi uğurlu bir saatte amanla fetholundu.

Fetih ezanını okumak yine bu hakîre nasib oldu. Merhum pederimiz Derviş - Mehmed Zılli, Sultan Süleyman Han asrında bu kalenin fethinde bulunmuş. Allah'a şükür hakîr de bu gazâda bulunup, ezan okudum. Allah'a şükür, Azak kalesi fethinde, Hanya, Yanova, Varad, Vormsince, Yeni kale, Egervar, İyersek, Keminvar, Oyvar, Nitre, Love, Novigrad kalelerinin fetihlerinde fetih ezanını okumak hakîre nasib oldu.

Hisardan aman ile çıkan ikibin silâhlı askeri Kaplan Paşa Fülek kale-

sine götürdü. Fülek kapudanı Armande, Kaplan Paşaya iki kese ve askerine de iki kese verdi. Kaplan Paşa selâmetle orduya döndü. Velhâsıl Novigrad kalesi yirmiyedi günde güçlükle fetholundu. Yirmiyedibin kelle sayıldığını topçubaşı anlattı.

Novigrad kalesi, yeri ve şekilleri : Kale bir sahranın ortasında yumurta gibi sivri kızıl kaya üzerinde taştan bir kaledir. Etrafında asla hendeği yoktur. Etrafı gayya kuyusu gibi uçurum yerlerdir. Kayalarında çeşitli vahşi kuşlar yuva yapmışlardır. Duvarının kalınlığı beş adımdır. Yüksekliği kırk arşındır. Etrafı tam sekizyüz germe adımdır. Hisar içinde ..ltlı üstlü kâgir güzel binâlar vardır amma bahçesiz ve tahta örtülü evlerdir. Bu kalenin kuzeye bakan sağlam bir demir kapısı vardır. Kale içinde yüksek bir kule vardır ki, iç kale gibidir. Kalenin etrafında kesme kaya bir hendeği vardır. Bütün kayası zımpara taşıdır. Serhadlere zımpara, bu kayalardan gider. Bu iç kalenin içine açılan güneye bakan bir küçük kapısı önünde bir tahta köprü vardır. Her gece bu köprüyü kaldırırlar. İç kaleden dış kale duvarına kadar kat kat dokuz bölük duvar vardır. Her bölme içinde avlusuz küçük evler vardır. Kuşatma sırasında düşman duvarı delip, içeri girse muhakkak bu bölmelerden birine girer. Oradan asla gidecek yer bulamaz. Bu duvarların üzerinden bölme duvarlar içindeki lâğımdan gelen adamlar üzerine kumbara ve taşlar bırakıp, hücum edenleri helâk edip, mecburen içeri girenleri yine lâğım deliklerinden dışarı kaçmağa mecbur ederler. Dışarı kafesi duvarı da yüzseksenaltı adet bedendir. Etrafında hep yüksek kuleler vardır. Ama Uyvar gibi tabyaları yoktur. Bu iç kalenin yanında bir bölük bölme hisar da vardır. Bunun da başkaca bir câmii vardır. Macarlar kilise yapmayıp bırakmışlardır. Hâlâ mihrabı üzerinde babamızın yazısı ile (Lâilâhe illâllah Muhammed resulûllah) yazısı durur. Bu mabedde yetmişiki sene evvel babamız merhum ibâdet etmiş... Elhamdülillâh bu hakîr de ibâdet etmeye yetişmiş olduk. Novigrad kalesinin tam ortasında gayyâ kuyusu gibi bir su kuyusu vardır. Derinliği tam yüz kulaçtır. Sığır derilerinden örme ipleri, dolaplara bağlayıp suyunu çekerler. Kale halkının söylediğine göre bu kuyunun suyu İpol nehrinden gelir. Bu su kuyusu yakınında bir esir zindanı vardır. Cehennem kuyusu gibidir. İçinden yüzyetmiş adet ümmet-i Muhammed esir ile, kırk adet kâfir suçluları çıktı. Kâfirler azad edildi. Zindandan çıkarılanların çoğu Tatar idi. Herbiri memleketlerine gittiler. Beşbin yiğit de cenk yerinde bizim top güllelerine rast gelip kale içinde şehit olmuş. Daha ayaklarında demirleri dururdu. Bu hem esir, hem şehit yiğitleri gömdüler. Bu kale İslâm elinde iken bir küçük hamamı varmış. İşlemez halde imiş. Hamamı, bir câmii, kaleyi ve bütün evleri İslâm askeri tâmire başladılar. Kalenin aşağısında büyük bir varoşu var imiş. Kaplan Paşa yer yer harab etmiş. Bu varoşun beşbin kadar reâyası gelip itaat ettiler. Bir hafta içinde bu varoş imar edildi.

Bu sırada Tatar Hanı-zâde Ahmed - Giray Sultan, orta Macar diyârında kırkbin Tatar ile altı kere yüzbin atları ile, onikibin kardeş Kazağı, onsekizbin seçme esirleri, dörtbin araba ganimet malı ile büyük bir alay ile orduya gelip, sadrâzamla buluştu. Büyük ziyâfetten sonra Han-zâdeye mücevher eğerli ve müecvher rahtlı, muteber al at ve bir mücevher okluk, mücevher ve murassa' kılıç, mücevher hançer ve sırmalı diba hil'atlar ihsan olunup, diğer mirzalara ve ot ağalarına, hatmanlara, rütbelerine göre ihsanlarda bulundu. Han-zâde sadrâzama beşyüz esir hediye getirdi.

Novigrad böylece tâmir olunup, Süleyman Han zamanında Budin eyâletinde sancak beyi merkezi olmakla yine paşalık olarak yazıldı, mansıbı da Hamza Paşaya verildi. Ve Uyvar eyâleti oldu. 330.000 akçe has tâyin olunup, kırk adet zeâmet ve altıyüzelli adet tımar ehli yazıldı. Alaybeyisi, çeribaşısı, yüzelli akçe pâyesiyle kadısı, ikibin kale kulu, dizdarı, on adet nefer ağaları, altı oda kapıkulu yeniçerileri, iki oda cebeci, iki oda topçu, on adet sancak beyleri tâyin olunarak 31.000 asker bu kalenin varoşunda kaldılar. Lâzım olan herşey verildi. Sonra göç boruları çalınarak Novigrad altından geçip gidildi. Bu sırada İstanbul'a Novigrad kalesinin fethi müjdesi gidip, kıble tarafında dört saatte (Yavle) dağıstanına geldik. Ormanlık bir yerdir. Novigrad'a yakındır. Sonra kıble tarafında sık ormanlık dağı aşıp, beş saatte Vaç sahrasına ve Vaç kalesi altına varıldı.

Vaç kalesi : Bu kalenin halkı aç, yanından durma kaç! İlk yapıcısı Mohaç'ta Sultan Süleyman'a mağlûp olan Macar kralı Lâyoş'tur. Vaç kalesini 921 (1515) târihinde yapmıştır. Sonra Süleyman Han, 948 (1541) târihinde Budin'e üçüncü defa mâlik olup, Süleyman Paşayı Budin veziri tâyin eylediği vakit o sene bu kale de fetholunup, 33 zeâmet, 323 tımar ehli vardır. Onbin adet seçme ve pürsilâh asker muhafazacı olup, burası İslâmın bir namlı kalesi oldu. 949 da Peşte kalesini Kara Hersek adlı düşman muhasara edince bu Vaç kalesini de düşman istilâ edip, o sene Budin veziri Halil Paşa Kara Hersek'in ordusunu bozarak bu kaleyi düşmandan aldı. Peşte kalesini de kurtardı. Sonra düşman yine bu Vaç kalesini istilâ etti. 951 (1544) târihinde Budin veziri Yahya Paşa-zâde Mehmed Paşa kaleyi aman ile beraber düşmandan alıp, fethetti. İçine mühimmatı ile beraber onbin asker koydu. 1002 (1593) senesinde yine düşman istilâsına uğradı. Kaleyi boşaltarak Novigrad ile Vaç kalesi arasında bir büyük tabur kurup, Novigrad'a, Hatvan'a, Peşte kalesini istilâ etmek isteyince Saturcu - Mehmed Paşa, Tiryâki Hasan Paşa —ki o zaman Bosna Vâlisi imiş— Bosna askeriyle, Diyarbekir veziri Koca-Murad Paşa askeriyle, Murad Paşa dâmadı Kadı-zâde Ali Paşa Sivas eyâleti askeriyle, tamamı seksenbin asker bu Vaç kalesi altındaki taburda öyle bir cenk ettiler ki bugün hayatta bulunan Budin gâzîleri ve Vaç taburu çengini hikâye ederler. Allah'a hamdolsun savaş meydanı İslâm elinde kalıp, Vaç kalesi düşman-

dan kurtarıldı. Ama Allah'ın hikmeti, 1011 (1602) târihinde yine Üçüncü Sultan Mehmed zamanında Almanlar Peşte kalesi ile beraber Vaç kalesini de zaptederler. Sonra Yemişçi - Hasan Paşa, Budin üzerine sadrâzam mührü ile serdâr-ı muazzam olup, Budin'den Koyunadası tarafına büyük köprü yaparak Koca - Murad Paşa ve birçok vezirler, beylerbeyiler ve beyler ile bir yerde toplanıp, müşavere ederler. Hep birlikte Peşte kalesini yedi günde yedi yerden döve döve sekizinci gün aman ile fethederler. Burada Vac kalesini boş bulup, eskiden olduğu gibi içine asker koyarlar. Amma böyle sağlam bir hisarı hiç zahmetsizce, birer ekmek bahasın lüşmana veren iş erleri ve kol ağaları katlonulup, kimisi de sürgün edilirler. Bu kale halkı, açlıktan kaleyi düşmana verip, hamiyet göstermediklerinden hâlâ bütün Budinliler bunlara (Kale-i Vac, halkı aç, durma kaç) diye zarâfetle şaka edip, takılırlar.

Vaç kalesi yeri ve şekilleri : Tuna nehri kenarında dörtgen şeklinde çift palanga duvarlı, dört kat bölme bir hisardır. Duvarı üzerinde araba gezmesi mümkündür. İç kalesi Tuna kenarında dört köşe bir hisardır. Bunun da başkaca hendeği içinde Tuna nehri akıp durur. Batıda bir kapısı önünde asma ağaç köprü ve içeride tahta örtülü dizdar evi ve diğer evler, cephâne ve hazinesi, tahıl anbarları, Süleyman Han câmii vardır. Han, hamam, çarşıdan eser yoktur. Dış kale de bu iç kaleyi kuşatmış, dolma çift iki kat bir kaledir. Beş mahalle, bin adet tahta örtülü ev vardır. Kâgir, iki katlı evleri azdır. Yedi câmii vardır. (Karakaş Paşa câmii) ferahlık veren bir ibâdet yeridir. Bu Vaç kalesini mâmur eden, bu şehid ve gâzî Karakaş Paşadır. Bir küçük hamamı, bir hanı, yüzelli kadar dükkânı vardır. Bağ ve bahçeleri, güzelleri, oda sâhibi gâzîleri çoktur. Bu varoşun iki adet kapısı vardır. Biri doğuya açılır. Hatvan kapısıdır, diğeri batıya açılan iskele kapısıdır. Bu varoşun dışında Macar reâyası varoşu vardır. Ama bu yalınkat varoştur. Her tarafında dirsek ve mazgal delikleri vardır. Etrafı hendekli, içi Tuna suyu olan Macar varoşudur. Üç adet kilisesi vardır. Etrafı dokuzbin adımdır. Bağları kuzeyde Novigrad yolu üzerindedir. Buradan kalkıb, kıbleye dokuz saat gidip, Peşte kalesi altında çadırlar dikildi. Peşte, Gürzilyas, Sedd-i İslâm, Baruthâne kalelerinden sadrâzam için safâ geldin topları atıldı. Sadrâzam, Peşte'nin tâmirini emrettikten sonra çadırına çekildi. O gün yine bütün vezirler ve beylerbeyilerin tuğları Budin köprüsünden geçip, Budin kenarındaki Kile sahrasında çadır kurdular. Sonra Budin veziri Sarı - Hüseyin Paşa Budin askeriyle Uyvar kalesinde muhafız kaldı. Bosna eyâleti askeriyle Bosna veziri Köse - Serdar Ali Paşaya Budin kışlası ferman olundu. Sonunda burada vefat etti. Gürcü - Mehmed Paşa, Zigetvar'da kışladı. Söhrab - Mehmed Paşaya, Hersek sancağı ihsan olunmakla oraya gitti. Tatar Hanının Soçur ve Başka sancakları kışla verildi, Han zâde, veziri ile kaldı. Velhâsıl, bütün askere kışlak tâyin olundu Sadrâzam da Belgrad'a hareket etti.

BUDİN KALESİNDEN BELGRAD'A GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Budin'den kıbleye, Tuna kenarı ile gidip, Hamza bey kalesine konmayarak Cankurtaran kalesini geçip, kıblede Pentili palangasında konakladık. Oradan Foldevar Pahaş, Tolna palangalarını geçtik. İki palanganın köprüsünden geçmek için İslâm askeri pek çok zahmet çekti. Oradan Seksar, Batasek, Sekço palangalarını geçip, Mohaç palangasında Kaplan Paşa ellibin askerle, Zirin oğlu, Beğan oğlu, Nadaj oğlu, İslöven, Mekemorya vilâyetlerini, Morava, Drava, Rab nehirlerine varıncaya kadar yağma etmeye memur olup, gitti. Ama kış çok şiddetli idi, Allah kolay getire. Buradan kalkıp, Baranavar, Darda palangalarını geçerek (Ösek) kalesine geldik. Burada oturak ferman olunup, askere Kasım ulûfesi verildi. Burada pek fazla kar yağıp, nice bin çadırlar kar altında kaldı. Birçok yaralı sipâhiler, donup öldü. Allah'ın hikmeti, ertesi gün, ateş saçan güneş dünyaya ışık verip, güneşin hararetinden bütün gâzîler safâ ettik zannederek şükrederlerken halleri daha berbad oldu. Öyle bir yağmur yağdı ki, bütün çadırların kazığı tutmaz oldu. Bu sırada gayet şiddetli kuru bir soğuk rüzgâr esip, herkes canından ve başından geçerek müthiş bir vâveylâ koptu. Bu mâtem gününde ancak beşbin adama ulûfe verilip, (Diğer âcizlere mevâcip dahi üç güne dek verilir.) diye ulûfe vermeyip, Defterdar Ahmed Paşa, (Mevâcip defterleri devroldu) diye defterleri kapattı. (Bu ulûfe alamayanlar mevcut değildir) diye onbirbin adamın ismi hizasına (Mim) koydu. Bu kadar Allah kulunun isimlerini silip, rızklarını kesti. Ertesi gün soğuk biraz azalıp, Han-zâdeye ve yalı ağasına, diğer Tatar ağalarına sadrâzam ziyâfetler edip, Han-zâdeye bir samur kürk, bir mücevher takımlı küheylân at ihsan ederek Backa vilâyetine gitti. Diğer vezirler de kışlaklarına gittiler. Sadrâzam dahi kalkıp, (Volkovar) kalesine geldi. Köprü başındaki Hindi Baba Sultanı ziyâret ettik. Çünkü evvelce sefere giderken Hindi Babayı rüyamda görüp, (İnşallah selâmetle yine geri dönersiniz) müjdesini almıştım. Allah'a şükür selâmetle buraya gelerek kurban ve adak verip, mübârek ruhu için bir hatime başladım. Sonra Nitroviçe kasabasına geldik. Bu kasaba ahalisi askere büyük ziyâfet verdi. Sonra (Voyka) kasabasına geldik. Burada Zirin oğlu ve diğerlerini yağmaya giden Kaplan Paşa, eli boş ve ümitsiz binlerce at ve candan ayrılarak gelip, dermansız sadrâzam huzuruna acıklı hâli birer birer anlatıp, kışlasına gitti. Sonra selâmetle Belgrad kalesine girdik.

Buradan hakîre İbrahim Kethüdâ efendimizin yanında bir konak verildi. Gece gündüz Sadrâzam efendimizle İbrahim Kethüdâ ve diğer büyüklerle Hüseyin Baykara fasılları edip, gecemiz kadar gündüzümüz de bayram oldu. Çektiğimiz elem ve kederleri unuttuk.

Sadrâzam, Belgrad kışlağında iken ağalarına Semendire sancağı verildi. Bu hakîre dahi bir köy kışlak olundu. Semendire sancağındaki Pojağacık kasabasına zahire baha tahsiline gittik. Evvelâ kıbleye sekiz saat gidip, (Dojay) köyüne geldik. Semendire toprağında Belgrad kazası nâhiyesinde verimli Sırp köyüdür. Buradan yine kıbleye dokuz saat gidip, (Rodnik) kasabasına geldik.

Rodnik Kalesi : Kurucusu Sırp krallarından Miloş'dur. Yıldırım Bayezid fethetmiştir. Sonra Fâtih Belgrad gazâsına giderken aman ile almıştır. Sonra düşman eline girmiş ise de 927 (1520) târihi cumadelâhiresinin onbirinci günü aman ile Salihli Yahya Beye teslim olmuştu. O zamandan beri Osmanlı elindedir. Subaşılık hasıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesi yetmişaltı parça köydür. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır.

Rodnik kalesinin şekilleri : Bir dağ tepesinde beşgen şeklinde eski taş bir kaledir. Halkı bir kere isyan ettiğinden Semendereli Gâzî Bâli Bey, kuşatarak kökünden harab etmiştir. Kış mevsiminde çobanlar oturur.

Varoşu : Kalenin yalçın kayasının batı tarafında bir geniş dere içinde bağlı bahçeli yerde yedi adet Müslüman ve Müslüman olmayan mahallesi vardır. 800 tahta örtülü evleri vardır. Onbir mihrabı, üç çocuk mektebi, bir hamamı, vardır. Suyu güzeldir. Seksen dükkânı vardır. Bütün halkı Poturca konuşup, çuha elbise ve kobcalı serhadlı çakşırları ve kubâdi pabuçlar ve çuha kalpaklar giyip, ticâret yaparlar. Sırp ve Boşnak reâyası namlı ve zengindir. Kadın ve kızlarının örülü saçları vardır. Kızları başörtülü, birçokları takke üzerine çeşitli gümüşler ve akçeler dizerler. Fistanlı, başları örgülü reâya kızlarıdır. Doğu tarafındaki dağ, şehre havale olduğundan tam altı ay güneş görmez. Günlerin uzununda güneş biraz dokunup öğleden sonra gözden kaybolur. Havası gayet ağırdır. Bu bölgenin doğusundaki kale kayası dibinde buz gibi sular akıp, değirmenleri çevirir. Temmuzda bu sulardan üç yudum içilmez, bu kadar soğuk olur. Suları hazmettiricidir. Nerede ise üç dört adam bir toklu kuzuyu yiyebilirler. Halkı gayet yumuşak başlı, oğuz ve garib dostu, sofra sâhibi adamlardır. Buradan kalkıp yine kıbleye yedi saat giderek (Çaçka kasabası) na geldik. Bu da Semendire sancağı beyinin hasıdır. Hâkimi, voyvodasıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kaza olup, 96 parça mâmur köyü vardır. Sipâhi kethüdâ-yeri yeniçeri serdarı, muhtesibi, nakîbüleşrâf vekili vardır. Şehir, Morova nehri kenarında bağ ve bahçeli şirin bir kasabacıktır. Morova nehri kuzeye doğru akarken Yoğodina palangası yakınında Köprülü Mehmed Paşa merhumun yaptığı ağaç köprü altından geçip, Semendire yakınında Tuna'ya karışır. Kasaba altı mahalle ve altıbin kiremit ve tahta örtülü evlerdir. Yedi mihrabı, üç medresesi vardır. Bu şehirde öğrencilere ve ilme riâyet olunur. Çünkü bilginleri azdır. Üç tekkesi, dört ço-

cuk mektebi, iki hanı, bir hamamı, yirmi adet dükkânı vardır. Su ve havasının güzelliğinden güzelleri çoktur.

Buradan kıbleye beş saatte gidip, Pojağacık kasabasına geldik. Evvelce bir köy imiş. Yoldan sâpa olmakla emin ve rahattır. Bu da Semendire beyinin haslığı ve voyvodalıktır. Yüzelli akçe pâyesiyle kaza olup, yüzon parça köyü vardır. Reâyası Potur, Boşnak, Sırp, Bulgardır. Müslümanları kısacık çuha dolamalar ve elvan çuha kalpaklar giyip, boşnakça, Sırpça, Bulgarca söyleşirler. Hâkimlerine gayet itâatlidirler. Bir hâkimi de sipâhi kethüdâ-yeridir. Yeniçeri serdarı, cerrah ağası, Budin kulu tarafından gelir. Kasaba onbir mahalledir. 1060 adet bağlı, bahçeli kiremit örtülü evleri vardır. On mihrab, üç medrese, dört tekke, altı çocuk mektebi vardır. Bağ ve bahçesi çoktur. Buradan batıya ondört saat gidip, (Kadina Loka) köyüne geldik. Bulgar köyüdür. Yine batıya, Semendire sancağı toprağı içinde oniki saat gidip, Belgrad'a girdik. Ve efendilerimizle o kışlakta can sohbetlerine nail olduk.

1074 (1663) senesi recebinin birinci günü çok şiddetli bir kış gününde Sadrâzam'a Kanije Vâlisi Yenter Hasan Paşadan, Sigetvar, Bobofça, Brezense, Şaklofça, Alpova ağalarından, Ösek, Mohaç, Peçevi, Seksar, Şimontorne beylerinden ve daha birçok feryadçılar gelip, kan ile yazılmış ve ateş ile delik deşik edilmiş mektuplar gelince sadrâzam o şiddetli kışta, tuğları saray avlusuna çıkardı. Kışlakta vezir ve beylerbeyilere emirler gidip, hepsi perişan oldu. Belgrad şehri içinde divan erbâbından, mevcut kapı kullarından, vezir ağalarından onbin kadar asker vardı. Hepimiz Belgrad'dan (Demir kazık) seferine revan olduk. Sadrâzam, onbin askerle sancak-ı şerifi açıp, Sava nehrinden köprüyü geçti. Zemon sahrâsında çadırlar kurulmak istendi. Fakat her taraf kar ve buz içinde idi. Herkes canından bezdi. Yere çakılamıyordu. Atlar sahrada kar üzerinde serseri geizyorlardı. Hemen sadrâzam, pâdişah cephânesinden demir kazıklar getirtip, yerlere çaktırdı. Ama benim gulâmlarım iş görmüş kimselerdir. Derhal ateş yakıp, tencere içinde kar eriterek kaynar su olunca yere döküp, yerleri yumuşatarak kazıklar çaktılar ve atları onlara bağladılar. Sabahleyin el ayak tutmaz halde idi. Mehterlerin boru ve zurnaları da çalınamıyordu. Bin zorluklarla üç saatte Kuyulu konağına geldik. Burada da kazıklar yere geçmediğinden Osmanlı müverrihleri bu sefere (Demir kazık geçmez seferi) dediler. O gece çekilen soğuk ve acı hiçbir târihte görülmemiştir. Buradan kalkıp, beş saatte kar üzerinde gidip, (Yarka) menziline geldik. Burada öyle bir tipi, çığ, savruntu ile sert ve soğuk rüzgâr esti ki, ne çadır ne eşya kalmayıp, hepsi havaya uçtu. Herkes (İnnâ lillâh) âyetini okumaya başladı. Bu kar, bütün develeri, yıkıp, at ve katırları birbirine kattı. Bu halde iken gece yarısı bir rüzgâr esip, bütün at ve katırlar darmadağın oldu ve adamlar soğuktan dondular. Sabahleyin mahşer günü gibi feryadlarla buradan kalkarak altı saatte Mitro-

viçe'ye geldik. Askere konaklar verildi. Herkes cennete girmişe döndü. Burada üç gün oturak ilân edildi. Ama birçok adamlar bu şehrin evlerinde alev alev ateş yakarak ateş başında gözleri kör oldu. Birçokları da o kadar soğuk çekmiş olarak ateş başında donakaldılar. Bura ahalisi Müslüman gâzîlerine çok büyük yardımlar yaptılar. Dördüncü günü, kar sükûnet buldu, halkın yüzü biraz güldü. Burada emirler yazılıp, Ösek'de kalan Gürcü - Mehmed Paşa, serdar olarak, Mustafa Paşa, Kaplan Paşa, İbrahim Paşa, Kefeli - Bekir Paşa, on oda yeniçeri, altı oda cebeci, beş oda topçu da Mehmed Paşa ile kırkbin asker tâyin olunup, Kanije ve Zigetvar taraflarının imdadına gittiler.

Burada serhad beylerinden dizdar ağalardan yeniden feryad mektupları geldi. Sultan Süleyman merhumun bağırsak, ciğer ve mübârek kalplerinin gömülü olduğu türbe ile Bobofça, Brezense, Şekşet kalelerini, Peçevi kalesinin dışını, Ösek köprüsünü yakıp, Darde kalesini düşmanın aldığı ve hâlâ Peçevi'nin iç kalesini kuşatarak dövdüğünü gelen feryadçılar sadrâzama bildirdiler. Sadrâzam yanındaki askeri Ösek'deki Gürcü - Mehmed Paşaya gönderip, ardları sırada Zombor kalesinde kışlayan Tatar Han-zâdesi Ahmed Giray Hana emirler gönderip, seksenyedibin Tatar ve yalı ağasını da kırkbin Tatar ile Ösek'deki Gürcü - Mehmed Paşa yanına gönderdi. Beş günde Gürcü - Mehmed Paşanın yanına altmışbin seçme Osmanlı askeri, 127.000 Kırım askeri ile yalı Tatarı askeri, toplanıp, Ösek köprüsü yakılmış iken bütün İslâm askeri Gürcü - Mehmed Paşa ile Kanije, Sigetvar ve diğer kalelerin imdadına gittiler. Yeri cehennem olası kâfirler Peçevi'nin taşra hisarından çıkıp, Bobofça, Brezense kalelerini de bırakarak Kanije ve Sigetvar kaleleri altından geçerek Morova nehri kenarında Geçkıvar kalesine kadar kaçtılar. Gürcü - Mehmed Paşa da düşmanı kovarak Kanije kalesine kadar geldi. Ve Kanije içinde beşbin askerle zahire ve mühimmat koydu. Oradan Sigetvar'da kışlamaya karar verdi. Süleyman Han türbesi kalesini, Peçevi (Paçuy) kalesini tâmir ederken Kefeli - Bekir Paşa, geç gelince (Niçin imdada geç geldin?) diye başını kesip, sadrâzama arzeyledi. Nitre kalesini de düşman zaptettiği için Gürcü Paşa bu kale için de Hüseyin Paşa hakkında şikâyette bulundu. Düşmanın kaçarak birçok kaleleri düşman elinden kurtulduğuna sadrâzam memnun oldu. Vezir İsmail Paşayı Ösek köprüsünü yeniden tâmir etmeğe, Mohaç beyine de diğer köprülerin tâmirine fermânlar gönderdi. Kanije, Sigetvar, Peçevi (Peçuy) kalelerine imdat gönderdi. Sonra sadrâzam, Mitroviçe kasabasından Belgrad kışlasına döndü.

Evvelâ Mitroviçe'den doğuya giderek (Parka) menziline geldik. Hava pek güzel açtığından çektiğimiz azapları unuttuk. Sonra doğuya Sirem sahrası içinde giderek (Zemon) sahrasında menzil aldık. Allah'a şükür, burada hava açıldı. Daha sonra Belgrad kalesine girdik. Tam üç buçuk ay zevk ve safâlar ettik. Nihâyet kış geçip, bahar geldi.

Allah'ın hikmeti, Kanije kalesinde Yeniçer-Hasan Paşa (Sigetvar) kalesinde Gürcü-Mehmed Paşa, Budin'deki Serdar-Ali Paşadan, Estergon'daki Çerkez-Bekir Paşadan, Novigrad'daki Hamza Paşadan, Love kalesinde Çatra-Patra Ali Paşadan, İstolni Belgrad'da Hacı Mustafa Paşadan feryadçılar gelip. (Hâlâ Nemse çesarı yedi koldan üzerimize gelmek üzeredir.) diye kanlı kâğıtlar geldi. O anda Budin veziri Abaza-Hüseyin Paşa dahi Uyvar'dan :

«Hüküm Allahın! Nitre kalesini düşman kuşattı. Biz de asker toplayıp imdadına yetiştiğimiz sırada hisar içinde olan gâzîler, acele edüp, Nitre'yi düşmana vire ile verdiler. Ve hepsi de Uyvar'a geldiler. Pâdişah sağ olsun! Nitre kalesini sultanımın fermanı ile bu kulun fethetmiştim. İnşaallah efendimin gününde yine ben fethederim. Hemen Uyvar kalesi muhafaza edile. Aman sultanım, düşmanın Pojon tarafından birkaç dillerini tuttuk. Nemse çesarını, kız kralı, Danimarka kralı, Zirin oğlu, Begân oğlu ve yedi adet herseklerin oniki Banın tam yüzbin askerle Kanije kalesi üzerine gitmeyi düşündüklerini ve uğursuz yerlerinden Kanije üzerine gittiklerini doğru olarak haber aldım. Sultânım, bir ayak evvel Kanije kalesine Tatar askerini gönderip, saâdetle sen dahi Kanije üzerine gelesin. Ve Uyvar kalesinde bizi de hayır duâdan unutmayasın.»

Diye korkunç haber gelince derhal sadrâzam, peygamberin sancağını Belgrad avlusuna çıkarıp, 1074 (1663) senesi ramazanının yirminci günü oruçlu olan halka iftar ferman olundu. Bu iftar tiryakilerin pek hoşuna gitti.

Ayni gün Belgrad'dan Sava üzerindeki köprüden geçip, Zemon sahrasında durdu. Burada üç gün oturak ferman olundu. Hakîri dahi bizzat sadrâzam, Hersek sancağı vâlisi Söhrab - Mehmed Paşa (Kanije imdadına gelmeyip, Hersek sancağını bir hoş muhafaza eyleyesin. Venedik'in Kotur kalesinde düşmana baş çıkartmayıp, kuşatasın) diye emr-i şerifler vererek gönderdi. Hakir, sadrâzam kethüdâsından Söhrab-Mehmed Paşaya ve vâlidesine mektuplar alıp gittim. Sadrâzam da Kanije imdadına gitti.

BELGRAD'DAN HERSEK SANCAĞINDA SÖHRAB - MEHMED PAŞAYA MUHAFAZA EMİRLERİ GÖTÜRDÜĞÜMÜZÜ BEYAN EDER

1074 (1663) Ramazanının yirmiüçüncü günü Belgrad'dan kıbleye havâle kalesine doğru geçip, sekiz saatte Dojay köyüne, Preba, Lebsovik, Baroşoca adlı hıristiyan köylerine ulaştık. Bunlar hep Semendire sancağı hükmündedir. Bu köyleri oniki saatte geçerek Pestertçse köyüne geldik. Sonra Treboşna, Kuvaç, Dodocan, Lipve köylerine uğradık. Verimli Sırp köyleridir. Buradan on saatte geçerek Moraviçe kalesinde bir yayla ete-

ğinde kaymak ve bal yiyerek safâlar ettik. Lim nehri kenarına geldik. Bu su Paht köyünden çıkıp, yine Semendire toprağında Valivye kasabasına yakın Koliparyar nehrine ve ikisi birden Sava'ya dökülür. Sonra Karadağ yaylasını aşarak haydutlardan güçlükle canımızı kurtarıp, Banya kasabasına geldik. Bu kasabayı 1072 târihinde anlatmıştık. Bu kasaba içindeki Viçna suyu, Özüce dağlarından gelip, bu ılıca deresinden geçer, Çaçka kasabası dibinden de geçip, Morava'ya, o da Tuna'ya karışır. Sonra Novoçin, Koşkonik, Dorozonik köylerini geçip, Kamanişse suyu köprüsünden geçtik. Bu da Karadağ'dan gelip, Morava'ya karışır. Sonra (Goygagoz) kasabasına geldik. Sırp köyü olup, kazası Öziçse'dir. Belgrad'dan beri yazdığımız şeylerin çoğunu 1072 senesinde Arnavudluk İskenderiyesine giderken anlatmıştım. Seredna, Dobrona köylerine de uğradık. (Dona Dobrina) köyüne geldik. (Güzel kral karısı köyü) demektir. Dona Dobrina ve diğer köyleri oniki saatte geçip, Dobriçse köyüne geldik. Bu da Öziçse toprağında Sırp ve Bulgar köyüdür. Bu köy içinden Aşkırapaş nehri geçer. Bu da Karadağın güneyinden çıkıp, Porgacık kasabası dibinde Öziçse suyuna karışır. İkisi birleşip, Çaçka yakınında Morava'ya dökülürler. Sonra güneye giderek Hotan, Dobrodo, Tordik, Suvelino köylerine uğradık. Bunların hepsi Sırp ve Bulgar köyleri olup, niceleri tımar ve zeâmet, birçokları da has veya vakıftır. Bu köyleri onüç saatte geçip, Öziçse şehrine geldik.

Öziçse şehri : Sırplar, (Öziçya) derler. Tanınmış lâtin tarihlerinde bu şehrin ilk yapıcısı, (Şeleşti ban) gösterilmiştir. Birçok hükümdarların eline geçtikten sonra Fâtih, Bosna'yı fethetmeye giderken bu Öziçseliler korkularından kale anahtarlarını Sultan Mehmed'e vermişlerdir. Hisar içinde kâfi miktarda asker, cephâne ve mühimmat koyan Fâtih Hazretleri, Akşemsüddin Hazretleri, Sadrâzam Mahmud Paşa bu şehrin mâmur olup, düşmandan darbe yememesi için hayır duâ etmişlerdir.

Şehrin hâkimleri : Süleyman Han kanunu üzere Budin eyâletinde Semendire sancağı paşasının hası olup, üçyüz nefer adamla hâkimi voyvoda ağadır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kaza olup, yüzon adet köyleri vardır. Müftüsü, nakîbüleşrâfı, âyân ve eşrâfı pek çoktur. Sipâhi kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, Budin kulu serdarı, Budin kulu tarafından haraç ağası, Muhtesib ağası, şehir kethüdâsı, Bacdar ağası, Mimar ağası, Dizdâr ağası vardır.

Öziçse kalesinin yeri ve şekilleri : Deçina nehri kenarında yüksek kaya üzerinde dörtgen şeklinde etrafı üçbinyüz adım gelen bir kaledir. Etrafında kırkbir kule dörtbin adet beden dişleri vardır. Duvarının yüksekliği kırkyedi arşındır. Dört tarafı gayya kuyusu gibi olup, hendeği yoktur. Batı, kuzey ve güney tarafında havâleleri vardır amma uzaktır. O dağlardan bu kaleye yürüyüş mümkün değildir. Bu kaleye lâğım ve toprak

sürmek mümkün değildir. Vakıa zamanımızın demir toplarına dayanamaz, yıkılır amma hiçbir suretle hücum ile yanına varılamaz. Çünkü bir tarafı yalçın tepe üzerinde olup, üç tarafını da Deçina nehri kuşatmıştır. Dere o kadar derindir ki, kaleden bir taş atılsa dereye ancak uzun zamandan sonra iner. Velhâsıl bu kale kuşatılarak duvarlarına top vurulsa yine içeride olanlar, kayadan mağaralara girip, kurşunları ile kalenin yanına kimseyi sokmazlar. Kaleyi yapan, Deçina suyunun aktığı yere bir yüksek kule yapıp, bu kalenin seksen kulaç organları çark dolaplara koşup, aşağı Deçine nehrinden su çektiğini düşman asla göremez. Burada yalçın kayalardan Deçina nehrinin aktığı sesi, gürleyerek adamı sağır eder. Kale içinde on ev vardır. Dizdar, hatip kethüdâ, imam ve mehterbaşı evleri, Fâtih'in bir küçük câmii, cebehânesi, tahıl anbarları vardır. Kuzeye bakar üç kat kapısı vardır. Yirmi adet tımarlı neferleri vardır.

Bu kalenin kıble ve doğusunda kaleden yokuş aşağı yalçın kesme kaya yolları ile tam ikibin adım inip, kat kat Deçina nehrinin sağ ve solunda altlı üstlü kâgir, bağ ve bahçeli bir güzel şehirdir. Dörtbinsekizyüz tahta ve kiremit örtülü konakları vardır. Zeâmet erbabının ve zenginlerinin hesabı yoktur. Bilhassa zeâmet sâhibi Câfer ağanın sarayı pek meşhurdur. Üç mahalle reâya ve harac veren hristiyanı, bir mahalle Yahudisi vardır. Ermeni, Frenk, Macar ve Rum'u yoktur. Çoğu lâtin, Sırp ve Bulgardır.

Câmileri, otuzdört mihrabdır. Alaybeyi câmii, gayet ferah, gönül açıcı, kurşun örtülü, nurlu bir câmidir. Minâresi güzeldir. Hüseyin Ağa câmii, Hasan Efendi câmii, Çeribaşı câmii meşhurdur. Yirmidokuz kadar da mahalle mescitleri vardır. Bayram namazları, yağmur duâları için Deçina nehri kenarında bir namazgâh vardır. Kırkiki yıldan beri dolaştığımız İslâm diyârlarında böyle safâ edilecek dinlenme yeri görmemişizdir. Etrafı tam ikibin adımdır. Bir adam boyu kâgir duvarı vardır. Dört kapısı vardır. Musalla'nın içi yüksek çınar, ıhlamur, kavak, söğüt, ardıç, selvi, defne ağaçlarının kokusundan insanın dimağı zevk alır. Bu musallaya yaz ve kışın ateş saçan güneşin tesiri olmaz. Ağaçlarının gölgesinde bütün mü'minler, ibâdet ederler. Vakıf tarafından dört adet kapıcısı vardır.

Şehrin üç yerinde tecvid üzere Kur'an okunur. Biri alaybeyi câmiinde, diğeri de Hasan Efendi tekkesinde olmak üzere iki yerde hadîs ilmi okunur. Onbir adet çocuk mektebi vardır. Şiir okumaya dilleri pek yatkındır. Dokuz adet âl-i aba tekkesi vardır. Yukarı kale altında Hasan Efendi tekkesi... Tekke sahibi hayatta olup, kırkbin adet müridi olan mazanneden bir fâzıl kimsedir. Halvetiyle tarikatına mensup, meşhur bir şahıstır. Hamdolsun duâlarında bulunup, hayır duâlarını aldık. Ve elini öptük. İki adet hamamı vardır. Bir adet kervansarayı vardır. Aşağı çarşısı Koca-Mustafa Paşanın kervansarayı vardır. Onbir adet tüccar hanları olup, Rum, Arab, Acem bezirgânları bu hanlarda mallarını satarlar. 1140

adet süslü dükkânları vardır. Sağlam bir bedestanı, beş adet kahvehânesi, Deçina nehri üzerinde üç adet köprüsü vardır. Mehmed Ağa köprüsünün târihi şudur:

Mehmed bey karîn-i lûtf-i yezdan
Doludur nâm-i nîki ile efvah
Görüb câri dedi târihini dâî
Ne zîbâ köprü ettin bârekallah (sene 1037)

Yüzden fazla su ile dönen un değirmenleri vardır. Şehir içinde Deçina nehri üzerinde san'atlı değirmenlerdir ki, hiçbir diyârda bu renkte un değirmenleri yoktur. 1060 adet bağları vardır. Her bağ, altı akçe pâdişah öşürü verir. Havası güzeldir. Ahalisinin yanakları pembedir. Âyân ve büyükleri elvan çuka samur, kürk, sincab, zerdova kürkü giyip, başlarına Muhammedî destar sararlar. Aşağı halli olanlar, çuha esvab ve kopçalı çakşırlar ve kalpaklar giyerler. Boşnakça söyleşirler. Ahalisi garibleri severler, hepsi tüccar kimselerdir. Kadınları, siyah ferace giyerler. Hepsi de gayet edebli gezerler, çarşı pazara girmezler. Hepsi de terbiyeli ve nâmuslu hâtunlardır.

İki adet ziyâfet yeri vardır. Yukarı Şeyh-Hasan Efendi tekkesinin, sabah akşam, bay ve fukaraya nimeti boldur. Aşağıda Koca - Mustafa Paşa hanı yakınındaki imâretin de nimeti ay ve sene, sabah ve devamlıdır.

San'atlar: Sarı, neftî, yeşil renkte sahtiyanı, Bitlis şehrindekine eşittir. Usta kitap ciltcileri sihir derecesinde tezhipli, nakışlı masa divitleri yapıp, İstanbul'a hediyeler gönderirler. Maarif erbâbı, kitab yazan ev nüktedanları çoktur. Hâlâ yaşamakta olan (Câri Çelebi) nin çok güzel bir divanı vardır. İstanbullu Fehmi Çelebiye pek çok nazîreler yazmıştır.

Bu şehrin kaldırımları temiz, ahalisi ve nimetleri güzeldir. Etrafı yüksek dağlar olduğundan pek çok akarsuyu vardır. Dört çevresi dağ ve bağlardır. Konakları birbirinden yüksek ve ahalisi zevk ehlidir. Şehir bolluktur. Yediyüz köyü vardır. Bir kile buğdayı üçyüz okka gelir. Has ve beyaz ekmeği meşhurdur. Bir okkası bir akçeye, bir okka et üç akçeye bir kuzu on akçeyedir. Yoğurt, peynir ve diğer içecek de ona göredir.

Ziyâret yerleri: Aziz Müslihüddin Efendi, Ali Efendi, Hüsamüddin Efendi, Hasan Efendinin faziletli babası olan Hüseyin Efendiyi ziyâret eyledik.

Bu şehirde üç gün zevk ve şevkler edip, bütün dostlar ve âşıklar ile, Şeyh Efendi Hazretleri ile, ev sâhibimiz Zâim-Câfer Ağa ile vedalaşarak yarar arkadaşlar alıp, kıbleye dört saat giderek Osmaniçse köyüne geldik. Sırp ve Bulgar köyü olup, zeâmettir. Buradan Verça suyu akar. Bu su evvelâ İştavna dağlarından gelip, Lim nehrine karışır. Lim nehri de Arnavudluk içindeki Bohur dağları yakınında Palak kalesi dağlarından gelip,

Foça şehri dibinde Dirin nehrine, o,da Sava'ya karışır. Sonra bu Paplânice dağını da aşıp, bin güçlükle kıbleye inip, Roda kasabasına geldik.

Roda kasabası : Süleyman Han vezirlerinden birinin mâmur ettiği yerdir. Bosna eyâletinde Hersek sancağı toprağında, paşa mütevellisi hükmünde, yüzelli akçe kazâdır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bacdarı, Budin kulu tarafından harac ağası, âyân ve eşrâfı vardır. Şehir, Lim nehri kenarında geniş bir çimenlikte bağ ve bahçeli, dört mahalleli, dört mihrablı bir yerdir. Dörtyüz adet altlı üstlü kâgir yapı, bağ ve bahçeli, tahta örtülü, hep soba hamamlı, süslü konaklardır. Üç adet mektebi, iki tekkesi, iki adet hanı, bir hamamı, elli adet dükkânı vardır. Bu dükkânlardan, han ve hamamlardan kira olarak alınan para köprülerin tâmirine sarfolunur.

Büyük Köprü : Lim nehri üzerinde beş gözlüdür. Ama pâyeleri beş yerden su içine kâgir yapıdır. Üzerleri kalın gemi direkleri üzerine ağaç tahta örtülü, kavi köprüdür. Özicse şehrinden gelen, bu köprüden Roma kasabasına girer. Biz de öyle yaptık. Havası güzel, bağı bahçesi çoktur. Buradan Lim nehri kenarında doğuya dört saat gidip, birçok yerler dolaştım. Nihâyet Lim nehrini karşı tarafa geçip, Perboy kasabasına geldik. Burada biraz yemek yiyerek yarar kılavuzlar alarak tekrar Lim nehrini karşı Roda kasabası toprağına geçip, dört saat taşlıklar üzerinde giderek Sava kenarında Marjik manastırına geldik.

Marjik manastırı : Bu eski manastır, Lim nehri karşısında yüksek bir tepe üzerinde, dörtgen şeklinde kale gibi kubbeleri olan kurşunla kaplı bir kilisedir. İçinde beşyüz papaz vardır. Ahali, Sırp ve Bulgardır. Misafire can ve başla hizmet edip, atlarını kendileri tımar ederler. Salma yemler verip, çizme ve pabuçları silip, gece ve gündüz hizmete duruşurlar. Günde üç kere herkese yiyecek ve içecek verirler. Gâzî Hüdâvendigâr zamanında rahipleri devlete itâat edip, kalmışlar... Vakıfları çoktur. İsâ dini aşkına diye misafirlerine bol yemek verirler. Sırmalı, ipekli yorganlar, gecelikler getirirler. Bu süslü manastırı içine girip, seyrettik. Altın, gümüş kandiller, o kadar san'atlı ve kıymetli avizeler ile süslenmiş ki misk ve anber, öd ağacı, günlük kokusundan adamın dimağı kokulanır. Bir sehpa üzerinde İncil duruyor. Etrafı çeşitli cevahirlerle süslenmiş, ellibin kuruştan ziyâde değeri var. Ondan içeride dahi bir manastırı var ki oraya da girmek istedimse bir delikanlı beni oraya girmekten menetti. Sabahleyin bu kiliseden kalkıp, kıbleye, Sava kenarı ile beş saatte harab, Kovin kalesine geldik.

Kovin kalesi : Sırp krallarının yapısıdır. Kosova cengi sırasında Gâzî Hüdâvendigâr fethetmiştir. Kaleyi de yer yer harab ederler. Hâlâ hisar içinde birkaç hristiyan çoban vardır. Lim nehrine karşı bir yalçın kaya üzerindedir. Etrafı hendeksizdir. Kapısız bacasız bir kuledir. Orayı geçip, iki saatte Lim nehri kenarına giderek Prepol kasabasına geldik.

Prepol kasabası : Eski zamanda büyük bir şehir imiş. Fâtih zamanında Hersek-zâde Ahmed Paşa fethedip, Hersek sancağı toprağında paşa hası ve voyvodalık olmuştur. Üçyüz akçe pâyesi ile şerif kazâdır. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, Budin kulu serdarı, muhtesibi, bacdarı vardır. Âyân ve eşrafı yoktur. Kasaba iki bölüktür: Biri Fâtih köprüsü başında yukarı vakıf kasabasıdır ki, bir mahalle, elli kadar bahçeli, sulu, tahta örtülü evlerdir. Burada İbrâhim Paşa câmii ferah ve gönül açıcı kiremitli bir câmidir. İki adet büyük hanı, bir ferah küçük hamamı, bir tekke, iki mekteb, on dükkânı vardır. Bu hayratlar İbrâhim Paşanın olup, kiraları köprünün tâmirine sarfolunur. Buradan doğuya Lim nehri kenarında mezarlık içinde gidip, (Aşağı (Prepol) kasabasına geldik. Vaktiyle ikisi bir büyük şehir imiş. Sonradan harab olup, araları bin adım harabe mezarlık kalmıştır. Amma yine hâkim ve zâbitleri birdir ve emin kasabadır. Burası yukarı vakıftan mâmur ve daha büyüktür. Vâlisi, hâkimi, kadısı burada oturur. Bu şehir de Lim kenarında olup, şehrin içinden (Miloşova) nehri geçer. Hemen şehrin içinde Lim nehrine karışır. Dört tarafı dağ ve bağlardır. Tamamı on mahalledir. Dördü, hristiyan, altısı İslâmdır. Dörtyüzseksenaltı adet tahta örtülü, bağlı ve bahçeli, kâgir evlerdir. Budin veziri İsmâil Paşa sarayı mükemmeldir. On câmii vardır. (Hüseyin Paşa câmii) ferah ve cemâati çoktur. Fakat kapısı câmiin bir köşesinde olup, hiçbir câmiin kapısı böyle değildir. Milesove nehri aşağı, ağaç köprü başında (Zendar Ağa) câmii ferah ve havadardır. Önünde bir saat kulesi vardır. Burada köprüyü geçip, namazgâh yerine geldik. Burada büyük ağaçlar vardır. Sokullu oğlu hanının kapısı üzerinde olan güzel mescid, bir câmi olmaya müsait tekkedir. (Veznedar tekkesi) de meşhurdur. Üç adet okuma yeri, dört adet ebced okuyan çocuk mektebi, dört tekkesi vardır. Tekkelerinin ikisi Halvetî, biri Kadirî, biri de Bektaşî tekkesidir. Üç adet tüccar hanı vardır. Çarşı içinde Sokullu - Mehmed Paşa oğlu Kasım Paşa hanı mâmurdur. Bu han kapısı önünde sokak aşırı büyük bir havuz vardır. Yüz adet dükkân bulunur. Havası ılıkcadır. Halkı, Arnavud elbisesi gibi daracık çakşır ve serhadlik çuka elbise giyerler. Amma yine başlarına elvan çuhadan kalpak giyip, Boşnakça, Sırpça, Bulgarca, Lâtince konuşurlar. Taze yiğitleri hep baldırı çıplak gezip, kılıç, pala, penyal, şiş taşıyıp, silâhlı gezerler. Gâzîleri Venedik'in Kotur kalesi tarafına çeteye giderler. Kahraman yiğitleri vardır.

Sonra bir Prepol'dan on adet arkadaşlarımızla güneye bağ ve bahçeler içinde Miloşove kenarıyla giderken birkaç tavşan avlayıp, Miloşove kalesine geldik.

Miloşove kalesi : Bu kalenin yapıcısı (Miloşove) dir. Gâzî Hüdâvendigâr Edirne'yi fethettikten sonra bu şehir üzerine yürüyünce Miloş adlı sergerde, karşısına yüzbin askerle çıkıp, Kosova ovasında yapılan cenkte

bozulmuştu. Bu kale evvelce Hersek vilâyetinin merkezi idi. Sonra Fâtih Bosna'yı fethe giderken Hersek oğlu Ahmed - Paşa eliyle fetholunmuştur. Bu kaleyi alan Hersek oğlu Ahmed Paşa, Müslüman değilken İspanya kralının bir kızını nikâh ile alır. Zifaf gecesi Ahmed beyin babası Hersek Ban, kızı görünce aklı başından giderek aman vermeyip, kızın bekâretini izâle edince oğlu müteessir olup, içinin yangınından o gece üçyüz kadar atlı ile bu Miloşove şehrinden kaybolup, Üsküp şehrinde Fâtih Sultan Mehmed'e gelerek başından geçeni anlatır. Akşemsüddin Hazretleri ile Mahmud Paşa huzurunda Müslüman olunca ismine Ahmed bey derler. O gün Fâtih'den ellibin güzide asker alıp, birkaç parça şâhî top ile Üsküb kalesinden ılgar ile gidip, Miloşove kalesini kuşatır. Kaleyi fetheder, babası hile ile kaçar. Ahmed bey kale anahtarlarını müjde ile Fâtih Hazretlerine gönderir. Ahmed beyin babası olacak mel'un herif de kaçarak Dobro - Venedik yakınında Bolagay kalesi denilen hisarı merkez edinir. Fâtih sevincinden Miloşove'yi bir tuğlu sancak ile Ahmed beye ihsân edip, (babanın vilâyetinden ne kadar il fethedersen senin olsun) diyerek eline fermân verir. Bunun üzerine Ahmed bey bütün Hersek vilâyetini fetheder.

Miloşove kalesinin yeri : Yalçın bir kaya üzerinde sağlam taş bir kaledir. Amma top güllesinden bâzı yerleri yıkılmıştır. Oniki kulesi vardır. Hisar içinde anbarları zahire ile doludur. Yirmi kadar tahta örtülü evleri vardır. Fâtih'in bir küçük câmii, hazinesi, cebehânesi, kuzeye bakan bir demir kapısı vardır. Bir suyolu olup, oradan gizlice nehirden su alınır. Miloşove nehri Hersek sancağı toprağında bu kale altından geçen Prepol kalesi önünde Lim nehrine karışır. Kalenin dizdârı, yüzelli adet neferleri, yeteri kadar cephânesi vardır. Aşağı varoş o kadar mâmur değildir. Altmış kadar tahta örtülü evleri, bir câmii, bir hanı, on kadar dükkânı, yer yer bağ ve bostanları vardır. Bin kadar gâzî yiğitleri olup, her zaman Koturlular ile savaş edip, esir alırlar.

Bu kalenin yine kuzeye yarım saat gidip, tekrar Prepol kasabasına gelip, sabahleyin batıya beş saat giderek Taşlıca kasabasına geldik.

Süslü Taşlıca kasabası : Kalesi yoktur. Etrafı beyaz billûr gibi taşlı dağlardır. Şehir o taşların ortasında, su kenarında yapıldığı için (Taşlıca) denilir. Hersek paşasının merkezidir. Çünkü bu şehir, vilâyet ortasındadır. Bu şehirde paşa sarayına misafir olduk. Yirmi adet odaları, divanhânesi, sofaları, kaynak suyu üzerinde bir ahşab köşkü, mutfağı, birçok ahırları vardır. Hersek paşasının merkezi olup, paşasının hası 100.515 akçedir. Yirmidört zeâmet, ikiyüzyirmidört tımar sâhibi, alaybeyisi, çeribaşısı ve cebelileri ile üçbin askeri vardır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Yetmiş parça köyünden kadısı için yedi kese, paşası için yetmiş kese hâsıl olur. Müftüsü, nakibüleşrâfı, âyan ve eşrâfı, sipâhi kethüdâ-yeri, ye-

niçeri serdarı, muhtesib ağası, şehir kethüdâsı, harac ve bacdar ağaları vardır.

Şehrin yeri: Şehir, çıplak, beyaz kar gibi kayaların ortasında bağlı bahçeli bir yerdedir. On mahallesinin beşi İslâm, beşi hristiyandır. Câmileri on mihrabdır. En güzeli Hasan Paşa câmiidir. Zâten bu şehirdeki kurşun örtülü imâretlerin hepsi Hasan Paşanın hayrâtıdır. San'atlı bir minâresi, mâvi kubbesi vardır. Kubbenin etrafında altı adet yarım kubbeler vardır. Dışarı kıble kapısı üzerinde dört adet de mermer sütunlar üzerinde üç kubbe daha vardır. Câmiin dört köşesinde dört süs kubbesi daha vardır. Câmi küçüktür amma alemleri, adam boyu kadardır. Bu alemleri hayır sâhibi, Mısır veziri iken orada yaptırarak üzerine onbin altın ile yaldız vurdurmuş ve Mısır İskenderiye'sinden Venedik gemileri ile göndermiştir. Parıltısından insanın gözleri kamaşır. San'atlı bir minberi vardır. Mermer ustası öyle bir kalem vurmuştur ki, san'atına aşkolsun. Mihrabı üzerinde siyah kadife üzerine sırma işlemeli bir kâbe tasviri vardır. Câmiin bahçesi etrafı ağaç parmaklıktır. Câmiin döşeme hasırlarını Hasan Paşa Süleyman Han zamanında Mısır'dan göndermiştir. Hâlâ olduğu gibi durur. Hacı-Hüseyin câmii, Hacı Rıdvan câmii, Hacı - Ali câmii, Odabaşı câmii, Ahmed bey câmii vardır. İki medrese, üç mektebi, iki tekkesi, bir Hasan Paşa imâreti, bir havası hoş hamamı, bedestan gibi kale şeklinde üç hanı vardır. Yediyüz kadar bahçesiz, kâgir yapı, tahta ve kiremit, kayagan örtülü evleri vardır. Paşa sarayı şehrin doğusunda olup, Berzinçe nehri kenarındadır. Çarşısı ikiyüz dükkândır. Çoğu tüfenkçi dükkânıdır. Havası güzel, caddeleri temiz kaldırım döşelidir. Lodos tarafı iki saat uzunluğunda bir sahra olup, içinden Tihotina nehri geçer. Bu başlıca sahrasında asla boş arâzi yoktur. Toprağı makbûl, köyleri mâmur ve çiftliklerle süslüdür. Doğusundaki beyaz kayadan Berzinçse pınarı çıkarak paşa sarayı köprüsü altından geçer. Şehrin tabakhânesinde kullanılır, un değirmenlerini döndürür, sonra nice bahçelere uğraayrak Tihotina suyuna karışır. Kışı çok şiddetli olur. Ne derece çok kar yağdığını şundan anlamalı ki, Prepol kasabasından Babine yaylâsında kardan yollar kaybolmasın diye yol üzerinde yüksek çam direkleri dikmişler. Altı ay kar eksik olmaz. Ama kayalık olduğu için dört ay yazı da şiddetli olur. Velhâsıl, yazı yaz, kışı da kıştır. Dalyan ve boylu san'atlı tüfenkleri, çakmaklı tabancaları, Poşkaları meşhurdur. Şehir halkı dizleri gözünde çuha dolama, serhadli ve sıkma kobçalı çakşır ve kubâdî pabuç, başlarına elvan çuhadan samur ve zerduva serhadli kalpakları giyip, kılınçları ve tüfenkleri ile gezip, iş görürler. Boşnakça konuşur, cömert insanlardır.

Buradan kalkıp, batıya altı saatte Taşlık Polhenkli Câfer bey ocağını geçip, dört saat daha giderek Çaniçse kasabasına geldik.

Çaniçse kasabası: Süleyman Han yazması üzere Hersek sancağı toprağındadır. Ama pâdişah hası olup, defterdar paşa tarafından zaptolunur.

İkiyüz adam ile hâkimi voyvodadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, şehir kethüdâyeri ve âyânı vardır.

Çaniçse şekilleri : Bu şehrin yeri gibi gülünç, maskara, korkunç, tehlikeli, dereli, tepeli bir garip şehir görmedim. Kasabanın üç tarafı korkunç dağlar ve üzerlerinde yüksek ağaçlar ve kiraz ağaçlariyle süslenmiş cennet gibi bağlardır. Bu dağların uçurum olan dereleri gayya kuyusu gibidir. Bakmaya cesaret edilemez. İnsanın gözleri kararıp düşer. Bu derelerin güneyi, yüksek dağ üzerinde Çaniçse kasabası imâretleri olup, evleri İstanbul'un Cihangir yokuşu evleri gibi birbiri üzeredir. Toprağı sıkışık olup, bu şehirde de uçurum kayalı ve topraklı minâre boyu kadar dereler vardır ki, aşağıya bakılamaz. Her sene bu derece çok insan, at ve katır helâk olur. Hattâ Hacı Bâli adlı bir hayır sâhibi bu gayya deresi üzerine bir kayadan bir kayaya Sırat köprüsü gibi bir köprü yapmıştır. Buradan aşağı bakanın ödü patlayıp, vücudu yaprak gibi titrer. Şehrin beş müslüman, üç hristiyan mahallesi vardır. Sinan Paşa, Türbe, İmâret, Karşı, Aşağı, Dere mahalleleri meşhurdur. Küçük büyük yediyüz adet kâgir kiremitli tahta şendireli, kayagan örtülü, birbiri üzerine konaklar vardır. Bahçeleri ve avluları vardır. Câmileri on mihrab olup, beşi büyükçedir. Çarşı içinde Sokullu - Mehmed Paşa dâmadı Sinan Paşa câmii, bir kubbelidir. Ama gayet geniş, san'atlı mihrablı, minberi, mahfili olan bir temiz ibâdet yeridir. Billûr ve necef camlarına güneş vurunca nur gibi olur. Dışarı sofası üç mâvi kubbelidir. Ama avlusu dardır. Bahçesinin etrafında öğrenci odaları olup, bahçe ortasında seyre değer bir güzel havuzu vardır. Fiskiyeleri yükselir. Câmiin kapısı üzerinde Karahisarlı - Hasan tarzında yazılı târihi şudur :

Kılub ihyâ Sinan bey öz diyârın
Yapıp bu câmiyi kıldı hoş ihsân
Tefekkürle çıkardım târihini
Güzel oldu münâsib beyt-i rahman (sene 972)

Câmiin bir tarafında hayır sâhibi Sinan Paşa gömülüdür. Sokak aşırı Sinan Paşa sarayına bitişik, Sinan Paşa oğulları bir yüksek kubbe altında gömülüdürler. Sekiz adet tekke vardır. İki kâgir minâre ve üç tahta minâre vardır. Diğer tekkeler minâresizdir. Şehir içinde uçurum derelere varıncaya kadar su değirmenleri vardır. Üç adet medresesi vardır. Sinan Paşa medresesi mâmurdur. Beş adet mektebi, dört tekkesi, üç hanı vardır. Köprü başında Hacı Bâli hanı kale gibidir. Bir hamamı vardır. Amma gayet san'atlı ışıklı güzel hamamdır. İkiyüz kadar dükkânı var amma saymadım. Bedestanı yoktur. Hacı Bâli hanı yakınında uçurum derebaşında demirci dükkânları çoktur. Bir adet fakir mutfağı vardır. Sinan Paşa hayrıdır. Câmiiyle paşa sarayı yakınında olup, herkese açık bir imâ-

rettir. Yedi adet mesiresi vardır. Şehrin kıblesinde Taşlıca'dan gelirken Çaniçse'ye yarım saat yol üzerinde Sinan Paşa çeşmesinden tâ Çaniçse'ye gelinceye kadar caddenin sağ ve solu yüksek kiraz ağaları ile süslüdür. Caddenin öte kıble tarafına bin adım yakın (Gâzî Murad Baba mesiresi) vardır. Bütün Çaniçse şehri buradan görünür. Yüksek ağaçları güneşin ışığını geçirmez. Binlerce hoş sesli kuşların sesleri ruhlara can verir. Birçok akarsular üzerinde kebap dolapları döner. Her köşesinde birçok âşıklar ve sesi güzel kimseler, sabah ve akşam Hüseyin Baykara meclisleri yaparlar. Velhâsıl, şehrin ahalisi buraya yiyecek ve içecekleri ile gelip, sohbet ederler.

Namazgâh mesiresi : Öziçse nehri musallası gibi meram bağı değildir amma garib görünüşlü yerdir. Bu Çaniçse şehrinin bütün mezarlıkları burada yol üzerinde yatarlar. Ama lisan-ı hâl ile, bu fakir Evliyâ'dan bir Fâtiha rica ederler.

Bu Çaniçse şehri korkunç yerdedir amma havası çok güzel ve mâmurdur. Her tarafı yaylâlı, dağlar ve bağlardır. Ahalisi Boşnakça konuşur, serhadli elbisesi giyer. Kadınları siyah bez ferace giyerler ve gayet edebli gezerler. Bütün ahalisi ırz ehli kimselerdir. Garib dostu, zevk ehli hoş kimselerdir. Hâlen Köprülü-zâde vezir-i âzam tezkerecisi olan Mezakî Efendi bu Çaniçse toprağından olmakla onun evinde bu hakîr kalıp, bu şehir halkı ile üç gün öyle zevk ve safâlar ettik ki, târif olunmaz. Baltaları, külüngleri, at bukağları meşhurdur.

Buradan kalkıp, iki saatte Mahmud Sipâhi ocağı menzilini geçerek dört saat gidip, Foçe şehrine geldik.

Foçe Şehri : 869 (1464) târihinde Fâtih Sultan Mehmed fethetmiştir. Hersek sancağı toprağında Hersek paşasının hası olup, hâkimi voyvodadır. Üçyüz akçe pâyesi ile yetmişyedi adet köylü, şerif kazâdır. Müftüsü, nakîbüleşrâfı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, harac ağası, muhtesib ağası, bacdar ağası, şehir kethüdâsı, âyân ve kibarı vardır.

Foçe şehrinin yer ve şekilleri : Büyük Dirin nehri kenarında doğudan batıya uzunca olup, kıble, güney ve batısı ormanlık dağlardır. Büyük şehir bu vâdilerde Dirin nehri kenarında kat kat bağlı bahçeli, altlı üstlü kâgir, konaklardır. Onsekiz mahallesi vardır. On dânesi müslüman mahallesi, sekiz adedi Bulgar, Sırp ve Lâtin mahalleleridir. Bir mahallesi Yahudidir. İkibinyüzaltmışaltı adet bahçeli, kiremit ve kayagan örtülü konaklar vardır ki, Acem bağlarını kıskandırır. Bilhassa yeni yapılmış olan Sipâhiler halifesi Kadı-zâde Mustafa Efendi sarayı, Bekko sarayı, Başı açık sarayı, Serdar sarayı meşhurdur.

Câmileri : Onyedi mihrabdır. Çarşı içinde eski usûl Sultan Bayezid Velî câmii bir eski yapı mâbeddir. Tahta kubbe üzerine kurşunlu bir mi-

nâreli câmidir. Fatma Sultan câmii kurşun kaplıdır. Şehrin batı tarafında Şeyh Pîri Efendi câmii, sâde bir binâdır. Defterdâr Paşa câmii, bir minâreli ve kurşunludur. Osman Ağa câmiinin kapısı üzerindeki târih şudur:

Binây-ı câmi-ı cennet-misâli Hacı Osman'ın
Aceb âlâ ibâdetgâh-ı erbâb-ı safâ oldu
Ziyâret eyleyen hayrâtının itmâmına dedi târih
Câmi-i rânâ makam-ı dilkûşâ oldu (Sene 1022)

Bu nurlu câmi baştanbaşa kurşunlu tahta kubbedir. Kadı Osman Efendi câmiinin kapısı üzerindeki târih şudur:

Târihahu tûba limen dahalehu tâhiren (Sene 1002)

Bunlardan başka onbir adet mahalle tekkesi vardır. Bu şehri, Tihotine nehri ikiye bölmüştür. Ağaç köprüden karşıya geçtiğimiz vakit, Köprübaşında, (Hasan Paşa câmii) vardır ki, Alaca câmi adiyle meşhurdur. Bosna eyâletinde İzvornik sancağında Taşlıca şehrinde ve diğer yerlerde bu câmiin benzeri yoktur. Koca Mimar Sinan Ağanın baş halifesi, Ramazan Ağa yapısıdır. Minber, mihrab, pencere, müezzin mahfili beyaz mermerden oyma sihirli birer san'at eseridir. Dışarı sofa'da dört adet beyaz billûr gibi mermer sütunlar üzerinde üç adet yüksek kubbesi vardır. Bu sofada cemâat üzerine kar serpmesin diye çam direklerin yirmi dânesini tertip üzere dizip, ağaçtan bir çeşit sondurma saçak yapmıştır ki, gören hayran olur. Avlusunun ortasında altı adet sütun üzerinde bir büyük köşk kubbesi gibi bir penbe kubbe altında abdest havuzu vardır. Fıskiyelerinden sular fışkırır. Bir san'atlı şâfii havuzudur. Hayır sâhibi Hasan Paşa, Budin defterdarı iken Budin'de ölüp, vasiyeti üzere cesedini bu Foça şehrindeki câmiin kubbesi altına gömmüşlerdir. Bu câmiin kıble kapısının üzerinde beyaz mermer üzerine Karahisarlı tarzında güzel yazı ile târihi şudur:

(Kad büniye hâzal câmiişşerif sâhib-ül-hayrat vel hasenat Hasan Bin Yusuf ve elka târihahu: Ya kayyum takabbel bikabul-i Hasen) (Sene 1047)

Bu câmite bitişik Emir Mehmed Ağa câmii güzel bir câmidir amma cemâatsizdir. Bu câmiye halk arasında (Paşa câmii) derler. Kapısı üzerindeki târihi şudur:

(Kad büniye ve vesea hâzel câmişşerif Mehmed ağa ibn Abdüllâtif el mütevellîilvakıf, harrere fî seneti ihdâ ve sittin ve seb'amie).

(Câfer Efendi câmii) kurşunla kaplı bir nurlu câmidir. (Süleyman Bey câmii) ferah ve gönül açıcıdır amma cemâati azdır. Bu câmilerden

başka bu tarafta mahalle mescitleri vardır. Altı adet medresesi vardır. Bâzılarında hadîs okunur. Sekiz adet tekkesi vardır. Şehrin kıble tarafında ve bağ ve bahçeler içinde, çarşı ve pazara bakan (Bayezîd Baba tekkesi) vardır. Üç hamamı vardır: Biri merhum Fatma Sultan hamamı, biri Bayezîd hamamı, biri de Sipâhiler halifesi Mustafa Efendi hamamıdır. Bu hamam yakınında mahkeme de Mustafa Efendinindir. Mustafa Efendi hamamı yanında bir geniş namazgâh vardır. İki imâreti vardır. Biri Bayezîd Hanın, biri Alaca câmiindir.

Kırk çeşit balığı, beyaz ekmeği, saf balı vardır. Yedi çeşit [illegible]u üzümü, vişnesi, pire basmaz armudu meşhurdur. Bacdar ağanın anlattığına göre, yirmialtıbin dönüm öşür veren bağı vardır. Çarşısı 540 dükkândır. Şehrin ortasından Dirin nehri geçer. Hayvan ile geçilmez. Batısı verimli bağlardır. Şehir halkı kayıkla karşıya geçerler. Şehrin sarayları ve konakları hep Dirin nehri kenarındadır. Balkon ve pencereleri nehire bakar. Şehrin nehir kenarında uzunluğu dörtbin germe adımdır. Bu Dirin nehri de Hersek diyârının ortasında Kolaşin ve Çimerne yaylâlarından, Zagor ve Oyluk dağlarından çıkıp, bu şehrin ortasından dosdoğru akar. Şehrin doğusunda Alaca câmii önünde Tihotina suyu ile dabağhâne dibinde birleşir. Tihotine suyu Foçe şehrinin doğusundan akar, ama kaynağı kıble tarafında onbir konak uzaklıkta olan Pirzerin sancağında Bahur nâhiyesi dağlarında Pire, Nikşin, Hatırnak, Dodonyak dağlarından gelip, Pilava kalesi altından geçer. Oradan Taşlıca sahrasına geçip, Foçe şehrini ikiye böler ve Dirin nehrine birleşir. Kuzeye giderek Ostikoline kasabasına uğrayıp, oradan Lim nehri ile birleşerek Bosnasaray Vişgrad'ına uğrayıp, Pilne kasabasına varır ve Baça kalesi dibinde Sava'ya karışır. Bu Hersek sancağında iki meşhur şehir vardır. Biri Foçe, biri Mostar'dır. Ahalisi yüzleri güzel, temiz itikadlı, müslüman adamlardır. Erkekleri, elvan çuha elbise giyerler. Âyân ve büyükleri beyaz sarık sararlar, ama orta hallileri kısacık elbise ve kopcalı çakşır, kubâdî pabuç, elvan çuha zerduva, kalpaklar giyip, Boşnakça konuşurlar. Çoğunlukla ahalisi ticaretle uğraşır. Hacı ve gâzîleri de çoktur. Kadınları yassıbaşlı, beyaz çenberli, bezden ve siyah çuhadan ferace giyip, örtülü gezerler. Kızları gayet güzel ve perhizlidir. Çocukları anlayışlı olup, birçok manzum kitapları ezberlemişlerdir. Delikanlıları yiğit ve kahramandır. Her vakit Venediklilerle cenk ederler. Bilginleri, garib bilgilere düşkün olup usta hekim ve cerrahları vardır. Ziyâretgâhlarından Bayezid Baba, Murad Baba türbeleri meşhurdur.

Foçe şehrinin köprüsü : Anadolu tarafında İzmir şehrine yakın, Menemen kalesi nahiyesinde, Akdeniz sahilinde, Kara Foçe adiyle bir kale daha vardır. Ama bu Hersek Foçesidir. Batısında şehirden yarım saat uzak Karaburun'da Dirin nehri üzerinde bir göz bir ağaç köprü var ki, gayet tehlikeli bir geçittir. Çünkü kâgir değildir. Ama eski zaman ustası

bu seyre değer köprüyü, büyük ve uzun kalyon direklerini nehrin iki tarafından olan kâgir yapılı pâyeler üzerine kırlangıç kanatları gibi birbiri üzerine, birbirinden ileri san'at ile dize dize iki tarafa dizilen sütunları yakınlaştırıp, köprünün ortasında yan yana beş adet kalyon direklerini bağlayarak bir büyük köprü yapmıştır ki, hiçbir vilâyette benzeri yoktur. Üzerinden, at, katır, diğer hayvanlar ve insan geçer ama çok sallanır, insan aşağı bakmaya cesaret edemez. Göz kararıp, gönül bulanır. Bu memlekette asla araba yoktur. Araba olsa da bu köprüden geçemez. Bu köprü Süleyman Han'ın olup, tâmirine on parça köy vakfolunmuştur. Oradan yine Foça'ya gelip, birkaç ahbapla seyr ede ede Tihotine nehrini geçip Dirin nehri kenarından kuzeye giderek (Ostikolina) kasabasına geldik. Hersek sancağı paşasının voyvodalığıdır. Seksen akçe pâyesi ile Foçe'ye bağlı kazadır. Fakat Foçe müftüsüne arpalık olarak ihsan olunmuş az bir şeydir. Şehir, nehir kenarında yüzyetmişbeş kayagan örtülü evdir. Bir câmii, bir mescidi, bir tekkesi, bir hamamı, bir hanı, on dükkânı, hesapsız bağları vardır. Vaktiyle burada Dirin nehri üzerinde bir ağaç köprü varmış. Buradan kalkarak yedi saatte Dobrokol köyüne geldik. Peşteriçse suyu kenarında üçyüz evli, bağ ve bahçeli köydür. Nehirden çıkan alabalığı meşhurdur. Bu su Jagor dağlarından gelerek Dirin nehrine akar. Buradan beş saatte (Palaç) eski kalesine geldik. Hersek oğlu Ahmed Paşa tarafından fetholunmuştur. Foçe'ye pek yakın, sarp ve kayalıktır. İki mahallesi, ikiyüz kaygan örtülü fukara evleri vardır. Kalesi, bir yüksek tepe üzerindedir. Zamanla köhneleşip kaldığından ahalisi kaleyi kendi mallarıyle tâmir edip, kale içinde dururlar. Bir kapıcısı, bir dizdârı, ulûfesiz yirmi askeri vardır. Sabaha kadar Allah Allah diye nöbet beklerler. Çünkü Kotur kalesi pek yakınlarındadır. Bu hakîr dahi sabaha kadar yedi adet gulûmımla, beş adet yanaşma hademelerimle nöbet bekledim. Gayet korkunç ve tehlikeli bir yerdir. Kaleden aşağı dere gibi varoşda bir küçük câmii, bir han, bir küçük hamamı vardır. Hanın önündeki taş köprüden geçip, kaleye giderken on adet dükkâncıkları vardır. O gece tereyağı ile pişmiş alabalık yiyerek geçindik. Sonra bu kasaba gâzîleri ellerimizdeki pâdişah emrine göre, hakîre elli adet silâhlı, Hırvat yiğitleri verdiler. Dört saat batıya giderek yüzbin güçlükle Beheç dağını aşıp, düşmanın pusu yerlerini bularak ekmek, çarık ve rufhe ihramlarını alıp, yine sarp dağlara girdik. Hepimiz atlardan inip, yaya bir halde eteklerimizi belimize dolayıp, dört saat giderek (Ah ormanı) denilen ağaçlı dağa çıktık. Çimenlik bir yerde Cengi-zâde Büyük Ali Paşa merhumun dedelerinin gömülü oldukları yere geldik. Oradan inerek hazırlanan yemeği yiyip, yine atlara bindik. Ve hâlen sağ olan Cengi-Zâde Paşanın ocağına geldik. Buraya Zagor nâhiyesi derler. Cengi-Zâde'nin evi kale gibi bir konaktır ki, üçyüz kadar odaları, divanhâneleri, hamam,

mutfak, kiler, ikibin at alır ahırı vardır. Bu memleketlerde böyle saray konaklarına (Ocak) denir. Cengi-Zâde Rüstem Bey, burada hakîre bir küheylân at ihsan edip, bir gece misafir kaldık. Sabahleyin Rüstem Beyden elli silâhlı arkadaş alıp, at işleyen yollardan yer yer taşlıkları geçip, Yeleçse kasabasına geldik. Bu da Hersek sancağı voyvodalığıdır. İkiyüz evli, bağ ve bahçeli, mükemmel hanlı, dört tarafı beyaz taşlıklı bir kasabadır. Buradan arkadaşlar alıp, beş saatte kayalıklar atlıyarak (Nove) suyunu atlar ile geçtik. Bu su, konak başından Yedodiçni köyünden batı tarafına akarak Oluk kasabasına gider. Orada Narenta çayı ile birleşip, Mostar, Poçetel, Gabele kalelerine uğrar ..... kalesi altında deniz gibi olup, yirmi yerden Venedik körfezine ve İspanya'nın Polye adası karşısına çıkar. Frenkler bu suya (Nertova) derler. Yezero yaylasından, oluk deresinden akarak hep bu Mertova suyuna karışır. Narenta nehrini de atlar ile geçip, beş saat giderek (Oluk) kasabasına geldik.

Oluk kasabası : Budin eyâletinde Tuna nehri kenarında bir Oyluk kalesi vardır. Bu da Hersek Oyluku'dur. Kalesi dağlar içinde harabdır. Hersek sancağı voyvodalığıdır. Üç mahalledir. Şeş Tokullu Mehmed Beyin bir câmii vardır ki, yüksek bir minâresi vardır. İki mescidi, bir kâgir hanı, küçük bir hamamı, beş dükkâncığı, yüzelli kadar kayagan örtülü evceğizleri vardır. Bütün etrafını düşman harab etmiştir. Buradan elli adet seçme arkadaş alıp, kasaba ensesindeki Morine yaylasını güçlükle aşarak yaylanın çimenlik nehirleri akan yerine geldiğimizde tâze can bulup, atlarımız da çiçekler içine yuvarlandı. Buradan tam yedi saat gidip, yokuş aşağı Novesin sahrasına vardık. Oradan üç saat daha giderek Novesin şehrine geldik.

Novesin kasabası : Bu şehir de Hersek sancağında paşanın hası, hâkimi voyvodasıdır. (Üçyüz pâyesiyle) kazâ olup, yetmiş parça köyü vardır. Sipâhi kethüdâ-yeri, Yeniçeri serdarı, nakibül eşrafı, muhtesibi, bacdarı, harac ağası, pandoru (yâni şehir bekleyen sekban ağası), şehir kethüdâsı, âyan ve eşrafı vardır. Bu şehir zekı ve himmet erbabı kimseler şehri olup, Koca-Defterdar Mustafa Paşa, Sultan Murad Han'ın ruznamecisi İbrahim Efendi, biraderi Ali Efendi, Sadrâzam ve İbrahim Han veziri Salih Paşa, karındaşı Murtaza Paşa ile kardeşi Zülfikar Ağa, Salih Paşa kethüdâsı Hazinedar İbrahim Paşa ve daha nice vezirler ve siyaset erbâbı bu Novesin şehrinden gelmişlerdir.

Novesin şehrinin yeri ve şekilleri : Bir büyük sahranın sonundadır. Sahranın eni üç, uzunluğu beş saattir. Sahranın batı tarafı ve Novesin dağının eteğinde şehir bir düz ve geniş yerdedir. Altı mahalledir. İkisi hiristiyandır. Tamamı binbeşyüz kayagan taş ile örtülü kâgir yapı konaklardır. Bağlı bahçeli, sulu, avlulu evlerdir.

Câmileri · Onbir mihrabdır. En süslüsü (Sultan Bayezîdi Veli Câmii) dir. Bir bayır dibinde çimenlik, ferah bir yerde kurşun örtülü bir binâdır. Fakat bu câmiin mütevellisi eski şeklini bozup, yeniden enderun ve bîrun câmii tarzında yapmıştır. Minberin sağ tarafındaki duvarı delip, iki adet kemer yaparak câmiyi de genişletmiş ve dışarı sofası üzerine yine kubbeler yerine ..... tavan kubbeleri yapmıştır. Avlusu, bir çimenlik ve ortası havuzlu çeşitli ağaçlarla süslüdür. Minâresi o kadar güzel değildir. Mihrab ve minber mahfili, kürsüsü gayet ferahçadır. Çarşı içinde (Veli Ağa câmisi) sâde kuruşn örtülü eski bir câmidir. Kıble kapısı üzerindeki târihi şudur ·

Veli ağa o sâhib-i hayr çünki
Binâ kıldı bu câmiyi o zâhid
İşitenler diüp târih kasdın
Uludur şol makam-ı dâr-ül-mesâcid

(sene 921)

Bir câmiin harem kapısı üzerinde bir saat kulesi vardır. Bütün şehir müezzinleri bu saate göre hareket ederler. (Sinan Kadı Efendinin) câmii ise kurşunludur. Bütün mescidleri sekiz adettir. İki medresesi vardır. Biri Sultan Bayezid Veli avlusunun etrafındaki okuma yeridir. Biri Veli Ağa câmii medresesidir. Bir adet hadis okunan yer, bir adet de hâfızlar yeri vardır. Bu iki büyük hayır, Sultan Bayezid Veli câmii avlusunun sol tarafında merdiven dibinde Ruznameci - Büyük İbrahim Efendinin biraderi, merhum Ali Efendinin hayrâtıdır. Altı adet çocuk mektebi, bir adet aş evi vardır ki. Bayezîd Han'ın hayrâtıdır. Üç adet tekkesi, Veli Bey câmiinin sokak aşırı karşısında gayet sağlam bir hanı, bir lâtif hamamı vardır. Veli Beyoğlunun hayrâtıdır. Seksen kadar dükkânları vardır. Bedestanı yoktur. Çarşısının caddesi gayet geniştir. Çarşı içinde şeriye mahkemesi vardır.

Bu şehirde kış şiddetli olmayıp, ılıkdır ve suyu ve havası güzel olduğundan güzelleri çoktur. Hepsi Boşnakça konuşurlar. Sarık ve kalpak giyerler. Her an Permurye, Lâponjka, Kotur uslukları ile cenk ederler. Hattâ hakîr bu şehirde iken şehrin dört tarafında sekiz yerde dörder adet gemi direkleri üzerinde köşkler yaptılar. Her birinde her gece altışar adet silâhlı yiğitler nöbet bekleyip, şehri muhafaza ederlerdi. O gece dağdan üçyüz adet düşman, Novesin şehrini yağma etmeye gelince mezkûr karakol yerlerinden düşmana kurşunu lânet yağmuru gibi yağdırdılar. Yetmişüç adet düşman ölüp, kırkbeş adedi esir edildi, geride kalanları uğursuz memleketlerine kaçtılar.

Sabahleyin hakîr, bu şehirden yine elli adet atlı ve piyâde arkadaş alıp, Novesin sahrası içinde kıble tarafında Leb-zâde ocağını geçip, üç saatte (Zobdol) köyüne vardık. (Zobdol), (arpa köyü) demektir. Dört der-

bend ağzında yüz evli bir köydür. Her evin bir kâgir kulesi vardır. Her gün her gece Koturlular ile cenk ederler. Çünkü burada pâdişah tarafından beşyüz yiğit sekban vardır. O gece bu köyde yattık. Bu köy evvelce mâmur imiş, sonra harab olmuş. Bir câmili müslüman köyüdür. Buradan da tüfenkli genç arkadaşlar alarak Allah'a sığınıp, altı saat giderken bizler de piyâde olup, kayalık ve dağlarda, bellerde atlarımızın ayaklarından nalları ve bizim çizmelerimizin tabanları kalmayıp, biz de piyâde ve dermansız kalıp, bin güçlükle, (Dabra) dağını aştık. Ve yokuş inip, Dabra köyüne geldik. Bir küçük sahracıkta onbeş evli kayagan taşı örtülü, bağ ve bahçeli köydür. Bir küçük câmii var. Ancak elli adam olur... Bir müslüman köyüdür. Ama düşman korkusundan her gece dağlarda yatarlar. Sonra bu Dobra sahrasının batı tarafına üç saat gidip, (Dol) kasabasına geldik.

Dol (Predol) kasabası : Bir dere içinde bağlı, bahçeli, şirin câmili, iki mescidli, bir tekkeli, bir küçük hamamlı, bir hanlı, onbeş dükkânlı şirin bir kasabadır. Amma usluklular ile burada bizden evvel büyük cenk olup, pek çok ümmet-i Muhammed esir olmuş, bütün halkı dağlara ve çetin bellere kaçmışlardı. Bağ ve bahçelerinde meyveler, yerlere serilmişti. Hakîr gördüm ki, bu kasabada insandan eser yok, adamları kaçmış, biz de kaçıp, aşağı batıya Dol deresi içine gidip, derenin sağ tarafı üç saatlik yer topraklı bayırlar olup, sâfi bağdır. Sâhipleri sağ ise de mahsullerini almaktan âcizdirler. Bu dere kenarında bir karış bile boş toprak yoktur. Novesin kalesinin bütün bağları bu Dol deresindedir. Üzümü her tarafda meşhurdur. Bir salkım üzümü dört beş okka gelir. Çok suludur. Şırasından şarab çıkarırlarmış. Bu dereyi üç saatte geçip, (Ustulca) kasabasına geldik.

Ustulca kasabası : Hersek sancağında Paşa voyvodalığıdır. Kazadır. Dört tarafı kayalıktır. Bir câmii, üç mescidi, bir küçük hamamı, bir hanı, yirmi adet dükkânı, ikiyüzseksen kadar kayagan örtülü bağ, bahçeli, sulu evleri olan güzel kasabadır. Bütün evleri düşman korkusundan kâgir yapı olup, dörtköşe demir kapılı kuleler vardır. Evleri batıya bakar. Dol deresi (Bregava) ağzında olup, kasabanın un değirmenleri Dol deresi suyu ile döner. Bu tarafların bütün nehirleri batıya akıp, Narenta suyuna karışır. Şehrin ensesi, Dol deresi dağlarıdır. Halkı kalpak ve beyaz sarık giyip, Boşnakça konuşurlar. Garip dostu, sözlerinde duran gâzîlerdir. Hattâ hakîr bu şehre gelmezden bir gün evvel beş gün kadar Kotur kâfiri gelip, bu şehirde birçok ümmet-i Muhammedi esir almış ve pek çok mal gasbetmiş olup, bazı evleri yakmışlar... Bâzı kulelerde kapanan ümmet-i Muhammed, bu hakîri görüp, kuleden çıktılar ve bizi de hepimizi bir kuleye kondurdular. Allah'a şükür, bu şehirden alınan esirlerin arkasına Söhrab - Mehmed Paşa gitti. Düşmanın esirlerle beraber Kotur'a gireceği

sırada yetişip, üçyüz kadar esir ve bu kadar ganimet malı kurtardığı haberi gelip, Ustulcalıların gönülleri rahat etti. Ama o gece biz rahatsız olarak asla uyku yüzü görmeden sabahladık. Sabahleyin bizi getiren elli nefer yiğit arkadaşımızı koyuvermedik. Bu şehirden kırk nefer yiğitleri alıp, dağlar taşlar ve tehlikeli yollar aşıp, kıble tarafında sekiz saat gidip, Löbin kasabasına geldik.

Lâbin kasabası: Bu da Hersek sancağında voyvodalıktır. Yüzelli akçe şerif kazadır. Sipâhi Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi var amma nakib-ül-eşraf ve sâiresi yok. Âyan, kibar ve beyzâdeleri de çoktur. Şehir, bir geniş çimenlik vâdi içinde bağ ve bahçeli, iki mahalle ve ikiyüz adet altlı üstlü kâgir yapı, bağlı, bahçeli, kayagan taşla örtülü mâmur evlerdir. Her birinde kale gibi mazgal delikleri vardır. Her birinde kule gibi burçlar vardır. İki mihrabdır. Evvelâ Sultan Osman Han-zâdenin kızlar ağası olan Mustafa Ağa câmii çok güzeldir. Bir mescidi vardır. Elhac Ahmed Ağanındır. Bir medrese, bir mektep, iki tekke, bir hamam, mükellef bir han, on adet dükkânları vardır. Ahalisi Nove kıt'ası kuludur. Novelo elbisesi giyip, başlarında kırmızı fes ve barata, baldırları çıplak, Cezâyir levendleri gibi gezerler. Çünkü hepsi gemicidirler. Fakat yine Boşnakça ve Lâtince söyleşirler. Allah'a hamdolsun Söhrab - Mehmed Paşayı burada bulup, bizi alay ile huzuruna çağırdığında divan yapıp, pâdişah emirleri okununca (Ferman pâdişahımın) deyip, Kanije seferinden kurtulup, Kotur kalesi muhafazasına memur olduğuna dünya kadar sevindi Ve hakîre sırmalı bir hil'at giydirip, eğerli bir Hersek atı ve bir kese kuruş ihsan edip, derhal otağını ve muhteşem çadırını kurarak tuğlarını çıkardı. Hakîre, alaybeyi evini konak verdi. O anda konakçı bir frenk gulâm ile yirmi sahan gönderdi. Seher vakti Paraçalı Mustafa Paşa dahi gelip, yine divan olarak pâdişah emirleriyle sadrâzam mektupları ve İbrahim Kethüdâ efendimizin mektupları okunup, Paraçalı Mustafa Paşanın dahi malûmu oldu. Dobrovenedik hazinesinden verilmek üzere üçbin tüfenkli yiğide Mustafa Paşa Pandorbaşı tâyin edildiğinden ve Rab seferinden kurtulduğundan güya oynayıp, hakîre o dahi bir kese, bir at, bir frenk gulâmı ve tâlimli bir tazı köpeği ve bir çupar zağar ihsan eyledi.

DOBROVENEDİK VİLÂYETİNE GİTTİĞİMİZ

Ertesi gün göç boruları çalındı. Lâbin'den kalkıp güneye dağlar aşarak 7 saatte (Lâbomir) nahiyesine geldik. Burada Söhrab - Mehmed Paşa askeriyle çadırlarda kaldık ve kale kapudanının sarayında büyük bir ziyâfet verildi. Sonra Söhrab - Mehmed Paşaya, Paraçalı Mustafa Paşaya ve hakîre hediyeler verdi. Burası, havası güzel verimli bir topraktır. Dört tarafından akan sular birçok değirmenler döndürür. Etrafta olan köyler-

de beşer onar top ve tüfenkli kuleler vardır. Çoğunlukla Nove gâzîleri burada otururlar. Hakîr ertesi gün sadrâzamdan getirdiğimiz emr-i şerifleri ve mektupları, Dobrovenedik şehrine götürerek hazine ile Venedik'den elçi çıkarmaya gittik. Söhrab - Mehmed Paşadan elli adet yiğit alıp, yüz altın bir samur kürk ihsana nail olup, güneyde frengistan dağlarını aşıp, bin güçlükle altı saatte Dobrovenedik vilâyeti sınırına (Islana) konağına geldik. Hersek sancağı ile Dobrovenedik toprağı arasında Islana nehri kenarında bir yüksek kuledir. Bu nehir, (Bilke) dağlarından gelüp, batıya oniki saat akar. (Popova) nâhiyesinde bir dağ dibinde kaybolur. Bu nehri dâima gemilerle geçmek lâzımdır. Nehir üzerinde gâzî Hüsrev Paşanın yaptığı bir kule vardır. Dizdarı, yirmidokuz hisar eri, cebehânesi, şâhi topları, Moşkad tüfenkleri ile hazırdır. Bu kulede gece gündüz Bosna vezirinin bir ağası, elli adet neferi ile oturur. Hersek paşası tarafından bir ağa, Nove kalesi çorbacılarından bir ağa, burada Bosnasaray'dan gelen ve bütün Venedik'den gelip, giden kervan halkından, bütün yüklerinden birer kuruş ve kömür beygirinden dörtte bir bac alır. Her ay başında birer Venedik kapudanları, ellişer nefer lâsman ile bu köprüde, gelip geçenden alınan gümrüğü hesap edip, Bosna vezirine ve kendi krallarına bildirirler. Sonra bu kuleden kalkıp, güneye bin zorluk çekerek (Brandaşka) hanı (nazaretesi) (1) menziline geldik. Bütün memleketlerden İstanbul, Hersek, Bosna'dan gelen bütün tüccar ve kervan ehli mutlaka bu handa yatarlar. Bu Nazarete hanının hizmetlileri, gelen geçeni burada kondurur ve birçoklarının sırlarına vâkıf olurlar. Bâzı adamlar burada kırk gün oturur. En az on gün veya yedi gün oturmaları şarttır. Burada oturan misafirler üzerine bir Sultan ağası ile elli nefer askeriyle gözcüdür. Hattâ burada kırk gün durmamış bir malı şehre götürmek icab etse o malın bir ucuna veya bir kenarına sirke sürüp, beklenilir. Malı şehre götürüp, satarlar. Yâni bâtıl kanaatlerince o mala sirke sürülmekle tâun, şehre o maldan giremez.

Nazarete hanın şekilleri : Dobrovenedik kalesinin batı tarafında, şehirden uzak, dört köşe bir han olup, odaları, mutfak ve ahırları, asker odaları vardır. Her gece misafirlerin üzerine bekçi olan nöbetçiler, kapıları kaparlar, seher vakti yine açarlar. Deniz kenarında bir taşlık yerde dört köşe bir handır. Buradaki gözcüler, üçüncü gün bizi alay ile şehre dâvet ettiler.

DOBROVENEDİK KALESİ

Bu dünya yüzünde Venedik, ikidir. Birine (Bundukâni Venedik) derler ki, hâlen Osmanlılar ile yirmi yıldan beri cenk eder âsidir. Amma bu-

(1) Karantina, nazarethânesi.

na (Dobrovenedik) derler. Pek eski olup, hristiyan millettir. İncili Lâtin lisânına tercüme etmişlerdir. Kanaatlerince (İncil, Hazreti İsâ'ya, bizim Lâtin lisânımız üzere indi) diyerek öğünürler.

Bunlar bugüne kadar barış içinde geçinmiş adamlar olup, barışa aykırı iş görmemişlerdir. Her sene başında herkesden evvel bunların elçileri gelir ve sulhu yenilerler. Amma yine de Osmanlı devletinin kanadı altında iken büyük tâun gibi el altından bütün hile ve şeytanlık kâfiristana bunlardan sirayet eder. Reisleri çok zengin olup, bilhassa can düşmanımız olan Bundukâni Venedik'ini baştan çıkararak el altından zahire verir ve herkese tevâzu ve yumuşaklık gösterip, bütün kırallarla barış üzerine geçinir tedbirli adamlardır. Bu hakîre dahi müdâra edip, alay ile merkezlerine götürdüler. Kale içinde Bosna - Hersek paşaları tarafından birer mükellef ağa, gümrük emâneti için bulunurlar. Bizi de bir saraya kondurup, bütün yiyecek, içeceğimizi verdiler. Amma gözcüleri bizi asla gezdirmezlerdi. Akşamdan sonra paşa ağalarının ve bizim üzerlerimize kapıları kaparlar ve sabah yine açarlardı.

Dobrovenedik kalesinin yeri ve şekilleri : Deniz kenarında kavisli bir kaledir. Kurulduğundan beri düşman ayağı girmemiştir derler. Doğu ve kuzeyi kara tarafında büyük bir kulesi vardır ki, bütün körfez denizi eli altındadır. Büyük balyemez topları, liman ve kara taraflarını korur. Kırkyedi burçları vardır. Kalenin etrafı ikibin mildir. Adımlayamadım. Kara tarafı iki kat hisar olup, bir kat kesme kaya hendekleri vardır. Kara tarafında beş yerde havâlesi vardır. Yediyüz adet küçük, büyük topları vardır. Havâlelerinden korkusu olduğundan yedi kral ve Osmanlı ile barış yapıp, haraç verirler. Ama yine barış yaptığı devletlerin reâyasından yirmi kadar harac bahası ister. Kale içi daracık sokaktır. Mâmur evlerdir. Yalnız siyaset meydanı ve pazar meydanı ile yirmiiki adet manastırı vardır. Bilhassa Hersek manastırı bu kalenin iç kalesi gibidir. Bundan başka büyük kiliseleri vardır. Bütün evleri kâgir binâdır ve teneke ile kaplıdır. Her evde ve kiliselerinde pek çok irili ufaklı çanlar asılmıştır. Pazar gecesi sarı Saltuk, Esved Nikola, Hızır İlyas, Kasım, Meryem Ana, Karancalos geceleri hıristiyan bayramı günleri bu çanlar çalındığı vakit sesinden deccal çıktı zannedilir. Şehirde Ermeni, Rum, Yahudi, Acem, frenk pek çoktur.

İbret alınacak bir görünüş: Bu gece yarısı bir büyük kütürtü ve velvele koptu ki (Acaba bu ne ola? Yoksa düşman bizi kırmak mı ister?) diye şaşırıp kaldık. Şehrin bütün küçük, büyük, avret ve oğlanları, beyleri, sultanları silâhlanıp, ellerinde ikişer adet balmumları yakıp, dünyayı aydınlattılar. Bizim oturduğumuz evin önünden geçerlerken biz de kanatları üzerimize kapanan pencerelerin deliklerinden seyredip, gördük ki durmadan bağırır. (Bre koma, gitti ha! Vardı ha, geldi, kaçtı) gibi sesler

çıkmakta idi. Bâzı Yahudi, Rum Ermeni, Acem evlerine asker cellâtlar girip, çıkarak seyirdirler. Bütün evlere hattâ bizim konağın pencerelerine taşlar atıp, (Bre şuradadır, bre buradadır!) diye bağırarak bir şey arıyorlardı. Acaba bu ne garip şeydir? derken bütün halk şenlik edip, horolar tepmeye başladılar ve paşgandros (?) diye feryad ediyorlardı. Binlerce tüfenk, fişek toplar atıp, (Pajorj!) sesi Venedik şehrini yaktı, yıktı zannedip, şaştık. Ahali, alay alay el şaklatarak erganon, trampete, loteryan çalarak geçtiler. Birçok papazlar ellerinde buhurdanları ile geçtiler. Anber, melis, karagünlük, sünbül ve hatâyi kokusu dünyayı tuttu. Alay içinde onikibin avretlerini murassa' tahtırevanlar üzerine oturtmuşlar ve karılarının alaylarında yüzbinden fazla küçük balmumları ile servi gemi direklerini aydınlatıp, karanlık şehri ışıtmışlardı. Bu avret alayından sonra oniki adet Venedik beyleri bütün sırmalı takımlı, süslü atlar üzerinde, beyler dahi silâhlı ve muhteşem elbiseleri ile ve bütün pürsilâh yanlarında, nice bin papazlar İncil okuyarak geçtiler. Bir büyük alay da görünüp, bir tahtırevan üzerinde sırmalara bürünmüş çok kıymetli taşlarla süslenmiş bir cibinlik içinde hazreti İsâ, yanında Meryem Ana, diba ve cevâhire garkolmuş suretler hâlinde geçtiler. Üzerlerindeki kıymetli cevherler, beş Mısır hazinesi değerli. Hazreti İsâ ve Meryem'in vücutları çeşitli çarklar ile hareket ettirilirdi.

Güzel tasvir edesin hâl ve hatt-ı dilberi amma
Füsûn-i şiveye geldikte ey behzad neylersin?

Anlamınca yine de cansız ve dilsizdirler. Bunların yanlarında nice yüzkere bin balmumu ve kandil yakılmış ki, güya nevruz günü gibiydi. Bunlardan sonra bütün papazlar, altınlı, cevâhirli, minalı, haçlı, alemlerle geçtiler. Arkalarında davul, zurna, trampete çalarak Hersek manastırına gidip, o gece sabaha kadar şehir içinde şenlik yapıldı. Ertesi gün Ban ile görüştük.

Sabah oldu. Bu muhteşem kapudan, birçok askerle gelip, hakîri ve Nove yeniçeri ağası hazinedarını alay ile prençpirim Ban'a götürürken bütün ahali karşılamaya çıktı. Çarşı ve pazarın kalabalığından güçlükle geçtik. Dükkânlarının çoğu, çuhacı, atlasçı, kuyumcu, kâğıtçı, çıkrıkçı, bıçakçı, boncukçu, şişeci, mum makascı, demirci, kasap, terzi ve diğer esnaf olup, sıra ile süslenmişlerdir. Bedestanı yoktur. Büyük şehrine göre çarşı ve pazarı azdır. San'at ehli, evlerinde işleyip, dükkânlarda satarlar. Satıcı kızları ve kadınları vardır. Bu diyarda ayıp değildir. Nihâyet etrafı seyrede ede saraya geldik.

Ban sarayı: Bu sarayı olduğu gibi tasvir etsek söz uzar. Gerçi san'atlıdır amma şehrine göre dardır. Beş kat kâgir bir saraydır. Üçyüzden ziyâde odaları, salonları, kiler ve mutbakları vardır. Divanhâne şeklindeki

duvarlarında geçmiş beylerinin resimleri ve diğer sultanların resimleri pek güzel yapılmıştır.

Abaza Paşa Erzurum isyânından vazgeçerek, suç defteri üzerine af kalemi çekilince Bosna serhaddine tâyin olunmuştu. Bu Dobrovenedik sarayının divanhânesindeki tasvirlerini işitip, ılgar ile gelerek Ban'dan kaleye girmeye izin ister. Birçokları gelsin diye izin verirlerse de, içlerinden bir papaz der ki :

«Gelüp, kaleye girerse onu kaleden kim çıkaracak? Bir kere Erzurum'a girüp kapandı. Sekiz yılda sekiz vezir kendisini Erzurum'dan çıkaramadılar. Sonunda kendi ayağı ile gelip, cürmü affoldu. Şimdi buraya girerse bu kaleden kim çıkarabilir? Hemen az diyelim, çok yalvaralım. Girmesine mâni olalım.»

Venedikliler Abaza Paşaya yüzbin altın verip, kaleye girmekten vazgeçirdiler. Hakîr, bu saraya girip, Ban hareminden dışarı çıkıncaya kadar bu resimleri seyre çalışıp, bir iskemle üzerinde oturdum. Sonra bu divanhânenin bir kapısından dışarı oniki beyler bir yerden gelip hakîri gördüklerinde ellerine eflâtun şapkalarını alıp, selâm verdiler. Hakîr dahi iskemle üzerinde ayağa kalkıp, onları ulular şekilde oldum. Onlar da birer iskemleye oturdular. Amma aralarında asla reis olmak dâvası yoktu. Onikisi de fırdolayı halka olup, oturdular. Bu on beyin her biri baş olup, hükümet icra eder. Yılda her bey hükümetleri devreder. Ama yine konuşmalarından birliktirler. Bu oniki beyden biri ölse, kırkbin bey daha vardır. Onlardan biri gelip, oniki beyin içine girer. Kırkbin beyin biri ölse, üçyüz adet dışarı beyleri vardır. Onların birisi bu kırklara karışır. Ama her bir bey kırk yaşında olmayınca, oniki beyler arasına giremez. Âyin ve âdetleri dedelerinden beri böyledir.

Bu oniki bey yerlerinde oturunca pâdişah emrini ve sadrâzam ağası İbrahim kethüdânın mektuplarını verince bütün beyler ayağa kalkıp, hakîrin, sadrâzamın ve kethüdâ beyin hal ve hatırlarını sorarken yine şapkalarını çıkardılar. Padişah emrinin içindeki mâlum olunca :

«Emir pâdişahındır, hazine ve elçimiz hazırdır. Padişah fermanı üzerine üçbin tüfenkli pandorun mevâciplerini Söhrab - Mehmed Paşaya ve Praçalı Mustafa Paşaya veririz. Fakat Nove'li fırkateleri köyümüzü vurup, hristiyanlarımızı esir ederek her an koyun, keçi ve sığırlarımızı sürerler. Koyunlarımızı vermezlerse şimdi hazine ile gidecek olan elçilerimizle ahvâlimizi saadetlû pâdişaha inleyerek bildiririz.»

Dediler. Hakîrin elinde Söhrab - Mehmed Paşadan emirler vardı, Noveliden Dobrovenedikli'nin koyunlarını alayım diye hemen emir buyurdumları beylere gösterdim. Hepsi pek hoşlanıp, daha ziyâde tâyinat verdiler. Nove yeniçeri ağasının hazinedarına da pek çok riâyet ettiler. Birkaç gün kaldım. Bâzı beyler, hakîre ziyâfetler verdiler. Bâzılarına Kaya

Sultan yağlıklarından nakışlı, mendiller verdim. Onlar da bana yirmişer dînar verirlerdi. Bâzısı çuha kumaş tüfenk ve doğan verirlerdi. Amma dînar denilen paraları gayet hâlis gümüş olup, pek incedir. Bir yanında Başkanlarının sureti, bir yanında hazreti Îsâ ve Îsâ'nın doğum târihi yazılıdır. Yuvarlaktır, bir dirhem gelir.

Şehri gezdikten sonra Venedik Banından pek çok in'am ve ihsanlar, patente kâğıtları, yüz adet tüfenkli asker alıp, Nove kalesini keşfetmeye, Nove yeniçeri ağası hazinedarı ile gittiğimizde Venedik elçisi pâdişah hazinesi ile Söhrab - Paşa tarafına Islana kalesi yolundan gittiler. Bu hakîr, Venedik kalesinden doğuya beş saat giderek Miriniçe kalesine geldim.

Mirniçe Kalesi : Bu da Venedik kalesidir. Deniz kenarında bir yalçın kaya üzerinde altıgen şeklinde bir kaledir. Ama içine girmedim. Bütün duvarları, balyemez toplarla, manastır kubbeleri çanlarla süslüdür. Bunun dahi dört tarafı yalın kat hendekli taş kale olup, üç adet kapısı, üçbin adet evi vardır. Arkadaşlarımız anlattılar. Çarşı pazarı o kadar süslü değilmiş. Herkes kendi evini dükkân yapıp, orada işler ve yatarmış. Bu kale beşbey hükmündedir. Taş ahırı ve gelirsiz bir yerde olmakla bir gece atlarımız otsuz ve yemsiz kaldı. Açlıkta ölecektiler. Buradan kalkıp, doğuya kayalar içinde dört saat gidip, Çine kasabasına geldik.

Çine Kasabası : Körfez denizi kenarında Dobrovenedik hükmünde 1300 kâgir evli bir kasabadır. Etrafı bağ ve bahçe bostandır. Buradan doğuya taşlar içinde gidip, Çikero kalesine geldik. Bu da Venedik banlarının kalesidir. Deniz kıyısında bir kaya üzerinde sağlam bir kaledir. Ama içine girmedim. Büyük limanında kırk elli kadar kalyon yatardı. Bu kaleyi geçip, (Buğlipe) köyüne geldik. Kendi dillerince (Güzel Allah) demektir. Denizden bir mil uzak mâmur köydür. Burada Dobrovenedik'in sınırı tamam oldu. Bir ucu batıda Nertove nehri kenarında Gable toprağı ile komşu olup, Nertove nehrinin denize karıştığı burunda sona erer. Deniz kenarında sınırın uzunluğu yedi konaktır. Her konağı yedişer saattir. Enliliği bir veya üç saat olup, ensizdir. Bütün hududu ancak bizim bir nâhiyemiz kadar ise de gayet mâmur ve ahalisi işle meşguldür. Altıyüz parça köyü vardır. Üçüncü iklimdedir. Suyu ve havası lâtif ve güzelleri meşhur olup limon turunç, servi, zeytin, incir, nar gibi çeşitli yemişler vardır. Ama buğday gibi ürünleri az olur. Zirâ dağlık yerdir. Kuzey, doğu ve batısını Hersek sancağı kapladığından zâhiresi Hersek'den gider. Hattâ ellerine verilen Süleyman Han ahidnâmesinde, bizim Hersek diyârından kendi akçeleriyle kırkbin kile buğday almaları kanundur. Ama bu bahâne ile ellerindeki hatt-ı şeriflerle her sene nice yüzbin kile zahire alıp, Frengistana, bizim düşmanımız olan âsi Venedik'e verirler. Bizim Nove kalesini düşmana vermeğe bunlar sebep olmuştur. Bundan sonra deniz kenarında gidip, Nove kalesine geldik.

Nove Kalesi: Fâtih Sultan Mehmed zaptedip, yine Venedik donanması burayı istilâ etti. Tam üç gün cenk edip, dördüncü gün hisar içindekiler amanla kaleyi düşmana verdiler. Düşman kaleye girince kuşatılmış olan ümmet-i Muhammedi amanlarına bakmayarak katledip, Nove kalesini zaptettiler. 926 (1519) târihinde bu vak'a Sultan Süleyman'ın kulağına gidince hemen Rumeli Vâlisi Hüsrev Paşayı Nove üzerine serdar yapıp, kırk oda yeniçeri, on oda cebeci, on oda topçu, ellibin askerle gönderdi. Denizden de donanma ile Koca-Hüsrev Paşa Nove limanını çevirdi. Üçüncü günde aman ile kaleyi Hüsrev Paşaya verince Hüsrev Paşa da haklarından geldi. Hisar içine asker koyup, mâmur etti. Muhafızlığını da dâmâdına verdi. Hâlâ Hersek sancağı toprağındadır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Müftüsü, nakîbüleşrâfı, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı yerine yeniçeri ağası üç oda kapıkulu ile hâkimdir. Kapıkulu, cebeci, topçusu, muhtesib ağası, harac ağası, mimarbaşı, bacdarı, kapudan ağası, fırkateleri ile ve üçyüz yiğit ile Riga boğazlarında tâ Polye vilâyetlerinde Kastile kalelerini yağma eden büyük kapudanlıktır. İki dizdarı vardır. Biri aşağı kale, biri yukarı kale ağasıdır. Âyân ve eşrâfı, yirmiiki adet sancak ve bayrak ve alem sahibi, kale ağaları vardır. 1900 adet silâhlı gâzîleri vardır. Ahalisi Arnavud; Boşnak ve Hırvad yiğitleridir. Hepsi Cezayirli elbisesi gibi daracık elbise giyip, baldırları çıplak gezerler. Küçüğü, büyüğü tüfenk atar, silâh kullanır. Bellerinde çatal bıçak, pala, kılıç, başlarında kırmızı fes, arkalarında yelekleri ve elvan çuhalardan geçirme (Peşli) elbiseleri vardır. Çoğunlukla fırkateleriyle karşılarında olan klimente ve Karadağlıları, Polye adasını İspanya kıyılarını, Sicilya yakalarını yaka yıka yağma ederek Nove kalesi karşısında Rose limanını gece baskını yapıp, av alırlar. Âyân ve eşrafı giyimli kuşamlı olup başlarına destar-ı Muhammedi sararlar. Bâzen düşman da bu şehre gelip, can yakar, gülleler atarsa da kale pek sağlamdır. Bu kale boğazının lodos tarafında altı mil uzakta Venedik'in Kotur kalesi vardır. Nove'nin poyraz tarafında iki mil uzakta Kombor kalesi vardır. Bu kale mâmur olsa imdat gemisi gidip, gelemez. Kalenin etrafında olan köyler de Kotur kalesine tâbidir. Bu kaleden doğuya denize onsekiz mil giderek düşmanın Berasp kalesi vardır. Buradan içeri Kotur kalesi üç milde deniz boğazının sonundadır. Kotur'un doğusunda Karadağlar vardır ki, içindekiler âsidir. Karadağlar eteğinde Grilât ovası vardır ki, evvelce Osmanlının yetmiş yük akçe elde edilir. Tuzla emâneti idi. Şimdi düşman elindedir. Nove'nin kıble tarafında iki saat mesâefde deniz kıyısında Kotani köyü var. Beşyüz hâneli, bağlı bahçeli köydür.

Noveteyn kalesinin yeri ve şekilleri: (1) Hersek sancağı toprağında bir küçük körfez ağzında iki kaledir. Biri aşağıda Nove kalesidir, biri de

(1) Noveteyn, iki Nove demektir.

yukarı iç hisar Nove kalesidir. İkisinin arası bir tüfenk atımı bağ ve bahçedir. Buraya (Voroniçe) derler. İç kale aşağı Nove gibi büyük kale değildir. Toprakları Nove boğazının karşı tarafındaki Rose limanına erişip, döver. Şâhâne balyemez topları vardır. Bu üç kale dörtgen şeklinde, yalçın kaya, hendekli ve kıbleye doğru Voroniçse bağlarına, oradan büyük Nove'ye iner iki kat bir demir kapısı vardır. Hisar içinde 130 kadar kiremitli ev, bir Fâtih câmii, zâhire anbarları, su sarnıçları, cephânesi, mehterhâne kulesi vardır. Başkaca dizdarı, sucusu, azepleri olup, dörtyüz adet muhafızı vardır. Kıbleye bakan kapısının önünde harman büyüklüğünde bir büyük kulesi vardır ki üzerindeki yedi balyemez topları kıble tarafına iki saat uzak Kot köyü tarafına kuşkondurmaz.

Aşağı Kale : Bu kale deniz kıyısında alçacık bir sağlam kaledir. Etrafı dörtgen şeklinde taş binâdır. Duvarının genişliği on zira', yüksekliği yetmiş zira'dır. Deniz kenarı yalın kat meşelerle yapılmıştır. Ama kara tarafında Voroniçse bağları tarafına kat kat dirsekli ve mazgal delikli kuleler ve burçlar, kesme kaya derin hendeklerle süslüdür. Üç kapısı vardır. Büyük kapı poyraz tarafına açılır, (Sinorine) adında bir çayırlığa açılır. Bu kapı dışında nehir kenarında mâmur bağ ve bahçeli büyük bir varoş vardır. Tobla suyu adındaki nehir, Piyove dağlarından gelip, bu Nove içinden geçerek denize dökülür. Bir kapısı dahi doğuya açılır, adı (Tırnaviçse) kapısıdır. Bu da mâmur ve çetin kuleli olup, bekçileri hazırdır. Batıya açılan yalı kapısı gayet işlek bir demir kapıdır ki, bütün ahbaplar ve dostlar burada toplanıp, hava alırlar. Çünkü iskele ve liman kapısıdır. Büyük kâgir yapı mahzenleri vardır. Deniz tarafında hendeği yoktur. Kara tarafında hendeği vardır. Bu hendeğe bakan sağlam kulelerdir. Büyük kapının üstündeki kanlı kuledir ki, yukarı Voroniçse dağlarına ve iç hisara bakar. Kıble tarafına bakan Bey kulesi çok sağlamdır. Doğu tarafında Tırnoviçse kapısı pek korkunçtur. Batı yalı tarafında Abaza Paşa kulesi topları çoktur. Bu Abaza Paşa kulesinin üst tarafında, aşağı Yassı Kule dahi sağlam ve kavi bir burçtur. Bütün bu kule ve bedenler üzerinde küçük büyük yüzotuz parça top vardır. Fakat bütün cephâne ve mühimmat gece gündüz hazır durur. Çünkü bu Nove kalesinin her tarafı âsi olmakla her gece nöbet beklerler. Yeniçeri ağası kale duvarlarını dolaşıp, uyuyan bekçi bulursa seksen değnek vurarak uykusundan uyandırır. Akşamdan sonra iki kere mehterhâne fasılları yapılır.

Aşağı büyük mahalle beş adet mâmur mahalledir. Sultan Bayezid, Mahkeme, Aşağı Mahalle meşhurlarıdır. Evleri bayır üzerinde, yüzleri Nove boğazına bakar. Altlı üstlü kâgir kiremit ve kayagan örtülü üçbin seksen adet ev ve konak vardır. Ömer Ağa evi, Karacasuyu üzerindeki mahkemesi, Ramoğlu Hacı Süleyman evi meşhurdur. Aşağı kalede Zekeriya Ağa evinde bir yüksek hurma ağacı vardır ki, göklere uzanmıştır. Dışarı

varoşunda Tabla suyu kenarında Hacı Hüsam Ağa sarayında bir hurma ağacı vardır amma meyve verdiği görülmez. Kırkaltı mihrab câmii vardır. Cumâ namazı kılınanları, Aşağı kalede (Bayezid Veli câmii) dir. Aşağı hisarda (Aşağı câmi) diye meşhur bir mâbed de vardır. Kırkdört mescidi vardır. Aşağı mahallede Elhac-Abdullah Ağa mescidi hendeğin köprüsü aşırı Ram-oğlu Süleyman Ağa mescidi, Dördüncü Murad zamanında yapılmıştır. İki adet medresesi, yedi adet mektebi vardır. Vakıfları zayıftır. Beş adet suyu vardır. Aşağı kaledeki üç çeşme de Karaca adı ile billûr gibi sudan gelir çeşmedir. Hünkâr önünde güzel akarsuları vardır. Aşağı câmi önünde bir hamamı vardır. Ram-zâde Hacı Süleyman tekkesi yanında bir tüccar hanı vardır. Çarşısı, üçyüz dükkândır. Tobla suyu kenarında (Daniçe) denilen panayır olur. Ram-oğlu mescidi bu varoşdadır. Limanı büyüktür. Lodos rüzgârı dokunur. Ama diğer yedi adet rüzgârdan emindir. Liman içinde Abaza Paşa kalesi karşısında hamam kubbesi kadar kara taşlar vardır. Birçok kere gemiler bu taşlara vurup, parçalanırlar. Ama bu taşlar kaleyi dalgadan korur. Şehrin havası güzel, halkı hoş, dilleri boşnakça, sırpça, lâtincedir. Bu körfezin karşısı Arnavudluğun Klimente, Karadağ, Podgoriçe dağlarıdır.

Buradan üç saat doğuya giderek Ziriçe yaylâsına üç saatte gidip, bir otlak yerde çadırlarımızı kurup, (Aynussafâ) denilen su kenarında, Sultan Bayezid Veli sofasında o gece kaldık. Birçok elvan balıklar yiyip, âb-ı hayat gibi sular içtik. Nove'nin bütün suları, Karlıca yayladan gelir ki, yaz kış buradan kar eksik değildir. İki gün iki gece bu yaylâda çeşitli zevk ve safâlar ettik. Sonra yokuş aşağı üç saatte inip yine Nove kalesindeki konağımız olan yeniçeri ağası evine konduk. O gün Dobrovenedik beylerinin koyun dâvâları için elimizde olan Mehmed Paşa buyrultusu ile mahkemeye varıp, buyrultuyu okudum. Şeriat siciline kaydolundu. Mânâsı vilâyet âyânı tarafından öğrenildi. Bunlar dediler ki:

«Hâşâ, sümme hâşâ, biz Dobrovenedik'in koyunlarını almadık. Gazâya gidip, Koturlular ile cenk ederek onların onikibin koyunlarını aldık. Söhrab - Mehmed Paşaya, koyunların onda birini verip, nice yüz kelle ve esirlerimizi getirdik.»

Dediler ve yemin ettiler. Onların inkârı da sicile geçirildi. Olay doğru görülerek koyun çobanlarını ve birkaç esiri getirip söylettik. Onlar da hâkim huzurunda (Koyun bizim Koturlunundur, Venedik'in bunda bir alâkası yoktur) dediler. Hemen o anda arz ve mahzarlar ve her ocak ağalarından mektuplar alındı. Ayak ücretimiz olarak üçyüz Venedik altını, bir tüfenk, iki frenk gulâmı, kölelerime birer hamâil verip, yüz nefer tüfenkli piyâde yiğitleri yanımıza alıp, vedâlaşarak, koyun çobanlarından beş nefer esiri de beraber alıp, sabahleyin yine Nove kalesinden Dobrovenedik'e gitmek üzere yola çıktık.

Batıya bir gün taşlık içinde gidip, Sonkur köyüne geldik. Dovrovenedik'e aittir. Üç adet toplu tüfenkli manastırı vardır. Ertesi gün Dobrovenedik'e geldik. O gün koyun çobanları, Novelinin arz ve mahzarlarını Venedik Banına verdik. Bunlar çobanları görünec (Bu çoban bizim koyunların çobanı değildir. Noveliler hile edip, size başka çoban vermişler. Biz dâvâmızı paşa önünde görürüz) deyip, divânlarını bozdular. Amma hakîr anladım ki, bu koyunlar Koturlularındır. Venedikliler hile ile Noveliden almak isterler. Hakîr dahi çobanları ve esirleri bizimle gelenlere teslim edip onları Nove'ye gönderdim. Biz üç gün yine Venedik'te kaldık. Amma bu gelişte atlarımız ve kendilerimiz açlıktan ölecektik. Çünkü koyunlarını Novelilerden almadığımız için bize tâyinat az verdiler.

Bu memleketin siyah kürkü. elvan kıymetli çuhaları, kâğıtları, prinç şamdanları, mum makamları, siyah rokle adlı çuhası meşhurdur. Yiyecek ve içeceklerinden beyaz billûr gibi ekmeği, sığır eti, keklik kebabı, Likinar adlı şırası, kavunu, üzümü, zeytini, çeşitli rakısı, peyniri, mednam balsuları meşhurdur. Ama kayalık olmakla kıtlıktır. Erkekleri zayıf ise de avretleri güzel ve şişmandır. Bilgili adamları meşhurdur. Ama Frenk uyuzuna aslâ çâre bulamıyorlar. Yemek perhizinden başka ilâç bilmezler. Pek çok Frenkler bu uyuza tutulmuşlardır. Onun için bu adla şöhret almışlardır.

Burası büyük iskele olduğundan ahalisi tüccardır. Yıldız ilminde maharetleri vardır. Burası Osmanlıya nasip olacak yerdir. Bir kere burası alınsa öte yanına ilerlemek kolay olurdu.

Venedik Banı, Söhrab - Mehmed Paşaya hediyelerini ve usul üzere veregeldiği yıllık hazineleri ve üçyüz yük malı hemen çıkararak elçisine teslim edip, hakîre ikiyüz Venedik altını, on donluk elvan çuha ve atlas, beş tüfenk, on adet siyah kuzu kürkü, beş top Ceneviz kadifesi, daha ufak tefek şeyler verdi. Hademelerime onar altın, birer çuha kumaş, birer çakmaklı tüfenk verdi. Ban ile vedalâşıp, 400 tüfenkli askerle İstanbul yoluna çıktık.

VENEDİK'DEN İSTANBUL'A YOLLANDIĞIMIZ

Evvelâ kuzeye taşlar içinde gidip (Islana Kulesi) ne indik. Emin Davud Ağa evinde bir gece misafir kaldık. Buradan altı saat gittik. Söhrab - Mehmed Paşa askeriyle bizi karşıladı. Büyük tüfenk şenlikleri yaparak yedi saatte (Namye Belike) denilen sahrada Söhrab - Mehmed Paşanın otağına indik. Kervan malı ile elçi hediyelerini alıp, kervan kavmi Bosna'ya döndü. Hakîr, Venediklilerin dâvâ ettikleri koyun meselesini arzettim ve mahzarları verdim. Okuyunca (Mel'unlar zor dâvâ ettiklerinde şüphe yoktur) dedi. Gece gündüz can sohbetleri ettik. Vaktiyle burası mâmur kuleler arasında iken Koturlular berbad etmişlerdir. Ko-

tur kalesi buraya beş saatlik yerdir. Her an gelip, yağma ederler. Hattâ hakîr Söhrab - Mehmed Paşa ile otururken Desna kalesindeki Kör - Yusuf beyden feryadçılar gelip (Bre medet, aman! Dobrovenedikliler içinden ikiyüz adet usluk birdenbire gelip, bu kadar avret, oğlan, koyun sürüleri ve ganimet mallarımızı aldı) dediler. Hemen Söhrab - Mehmed Paşa bizimle gelen Venedik elçisi huzuruna çağırıp, (Bre adam! Bak bu feryadçılar ne söyler? Niçün Koturlulara yol verirsiz?) deyince elçi (Hâşâ, haberimiz yoktur. Düpedüz iftiradır) diye inkâr etti.

SÖHRAB - MEHMED PAŞA İLE BELİK'DEN KOTUR VE PRAST KALELERİNİ YAĞMA ETMEYE GİTTİĞİMİZ

Belike nâhiyesinden derhal gelen Mehmed Paşanın üçbin asker ve üçbin piyâde Pandor yiğitleri ile Praçalı Mustafa Paşa, Dobrovenedik'den gelen elçinin üçbin tüefnklisi ve bütün Hersek sancağının tımar ve zeâmet erbâbı, tamamı 9.000 seçme piyâde ve atlı asker ile doğuya gidip, Kotur kalesi yakınında üçbin askeri pusuya koyup, deniz kenarında Prastadlı kale arkasındaki tepeler arasında pusulara üçbin yiğit daha yatırdı. Gördük ki düşman küme küme bu kadar esir, avret, oğlan, ganimet malı ile hesapsız koyun, sığır, at, katırları önüne katıp, artık kalemiz altına geldik diye bayraklarını açarak, davul, trampete çalarak geçiyor. Hemen Hersek gâzîleri bir ağızdan Allah Allah diye düşmanı basıp, dalkılıç oldular. Düşman üzerine bir yaylım kurşun yağdırdılar. Düşman allak bullak ve domuz topu olup, yerinde durdu. Fakat içlerine kılıç girip, hepsi kaçarak komşu kalelere can attılar. Bizim gâzîler de arkalarından denize kadar kovup, beşyüz kadarını katl ve binbeşyüzünü esir ettiler. Esirler geri alındı. Ganimet malları ve kelleleri, piyâde pandorlara verip, Söhrab - Mehmed Paşa yalnız yüksüz kalıp, iki esir kılavuz ile düşmanı kova kova Prast kalesine geldiler. Burası Venedik'indir. Yetmiş kadar esir alabildik. Burada bir çimenlik yerde at dinlendirip, istirahat ederken deniz kenarında alçak bir tepe üzerinde dört köşe bir beyaz kale gördük. O kadar sağlam değil, çünkü duvarları alçak. Gâzîlerimiz bir yere gelip, bu kalenin varoşuna vardıklarında görürler ki, etrafı kat kat gemi direklerinden yapılmış şarampavlar var. Geniş hendekleri içinde deniz suyu mevcut. Her tarafta köprüleri kaldırılmış kale bir deryâ gibi olmuş... Yanına varmak zor. Kırk nefer esir edip, bağlarını baltadan geçirdiler. Yine deniz kenarından seyirdip, Kotur kalesine geldik. Deniz kıyısında Venedik'in hükmünde kızıl kayalar üzerinde bizim Rumelihisarı gibi eğri büğrü bir kaledir. Denize bakan bir kapısını gördük. Bütün evleri kayalarda birbiri üzerine kat kat evlerdir. Kıble ve kuzey havaleleri pek çoktur. Kıble etrafına çok sağlam bir duvar çekilmiştir. Hisar içinde süslü manastır çamlığı kaleleri vardır. Bütün duvarlarında cenge hazır olmuşlardır. Bü-

yük bir limanı olup, bin parça gemi alırdı. Hattâ limanında dört adet kalyon ve bizden alınan donanmây-ı hümâyûn kadırgalarından iki kadırga duruyordu. İskelesinde balık dalyanları pek çoktur. Biz vardığımız vakit kulelerden top atarak bütün vilâyete haber verdiler. Derhal dağlarda ve bağlarda olan ahali kayıklara dolup, kaleye kaçtılar.

Köprülü - Mehmed Paşa, Hısım - Mehmed Paşayı Rumeli eyâleti askeriyle, yirmi oda yeniçeriyle bu Kotur kalesi üzerine göndermişti. Yetmişyedi gün kuşattılar ama Seydi - Ahmed Paşa Bosna eyâleti ile bu Kotur kalesi üzerine memur iken (Beni serdar yapmadılar) diye Kotur imdadına varmadığı için, Kotur fetholunamadan geri dönüldü. Sonra Köprülü de Seydi - Ahmed Paşayı Tameşvar altında serdar Ali Paşaya şehit ettirip, başını devlete gönderdi. İnşaallah bu Kotur ve daha nice kaleler Venedik elinden alınır da Mısır'ın deniz yolu açılır. Ama bu kaleye İskenderiye tarafından varmak daha kolaydır. Allah fethini nasib eyleye... Fakat bu Kotur kalesi halkı o kadar mağrur ve korkusuzdur ki, beş saat Söhrab - Mehmed Paşa etraf bahçelerini yağma ettiği halde top bile atmadılar. Hattâ gâziler kale altında gezip, uğrun kapıda deniz kenarında çamaşır yıkayan kızları alıp, limanında kahve yüklü üç gemiyi yağma ettiler. Yine top atmadılar. Nihâyet biz de buradan vazgeçtik. Buradan kalkıp, kuzeye gidip, Prast kalesi dibinden geçerek Veriga boğazı kulesine geldik. Kotur boğazının ağzında bir daracık boğazdır. Eskiden karşı tarafa zincir gererek bu boğazı kaparlarmış. Hâlâ yeri bellidir. Prast kalesi tarafı, Hersek sancağı toprağıdır. Karşı tarafa Arnavudluk İskenderiyesi toprağında Klemente nâhiyesidir. Yine kuzeye esir ve ganimetlerimizle giderek (Resna) kalesine geldik.

Resna Kalesi : Yapıcısı Hersek krallarıdır. Fâtih zamanında zaptolunmuştur. Evvelce burası baruthâne imiş. Çünkü dağlarında kühercile vardır. Kalesi denizden uzak yalçın kayalar üzerinde küçük bir kaledir. Havâlesi yoktur. Her tarafı uçurum kaledir. Kuzeyde küçük bir demir kapısı vardır. Hisar, içinde yüzeili evi, ikiyüz neferleri vardır. Hâkimi, (Kör-Yusuf bey) dir. Aşağıki varoşda ve kalede ikibin adam bulunur. Yusuf bey, kalede paşaya bir ziyâfet verdi. Kale içinde bir câmi, cebehâne, anbar, su sarnıçları vardır. Ziyâfetten sonra Yusuf bey, sınırda olan Piyove ve Nikşik düşmanlarından şikâyet etti. (Allah'a hamdolsun bu diyâra yirmibin askerle gelip, Koturlulardan intikamımızı aldık. Esirlerimizi kurtardık amma bu kadar bin asker ile buraya gelmişken size ve bize baş eğmeyip vilâyeti yağma eden Piyove ve Nikşik ve diğer yedi nâhiyeyi vurup, hesapsız ganimet malı alınsa ve düşmana bir göz dağı verilse!)

Deyince Söhrab - Mehmed Paşa yine gazâya niyet ederek ve esir ve yükleri Resna kaleşine koyup, yola koyuldu.

RESNA KALESİNDEN, ÂSİ OLAN PİYOVE VE NİKŞİK DAĞLARINA GİTTİĞİMİZ

Resna kalesinden onbin seçme askerle doğuya giderek Piyove nâhiyesine geldik. Sâfi hırvat düşmanlarıdır. Köyleri kale gibidir. Bizim asker, köylere çil yavrusu gibi dağılıp, derhal ikiyüz esir ve onbin keçi ve koyun sürüp getirdiler. Oradan kalkıp, Nikşik nâhiyesine geldik. Bunlar cengâver olduğundan Söhrab'ın bir ağası şehit oldu. Buradan da üçyüz kadar avret, esir ve ikibin koyun alıp geldiler. Buradan Bankân, Dorniya nâhiyelerine gidip, hesapsız esir aldıksa da yüzden fazla adamlarımız şehit oldu. Sonra Söhrab - Mehmed Paşadan (Ben bu dağlarda üç gün oturak yaparım. Bütün gâziler can birliğiyle çeteye gitsinler) diye ferman çıktı. Derhal gâzîler üç gün üç gece dağları elekten geçirip, hadsiz hesapsız esir ve hayvan getirdiler. Fakat kıymetli altın ve gümüş pek azdı. Buradan selâmetle tekrar Resna kalesine gelip, gâzîlerin ganimetlerinden ondabir pâdişah hakkı alınarak batıya üç saatte gidip, (Kolibork) sahrasına geldik. Burada kaldığımız vakit Söhrab Paşa Venedik elçisini çağırıp, alınan esir ve ganimetleri gösterdi. Söhrab Paşa dedi ki :

«Bre alçaklar, niçün koturlara yol verüp, bizim Resna kalemizden bu kadar esir almalarına sebep oldunuz? Ve bizi bu kadar yorup, zahmet çektirdiniz? Hem pâdişaha itâatli geçinirsiniz, hem gizlice hiyanet edersiniz.»

Hazırcevap elçi dedi ki :

«Hâşâ sultanım, kotur uskuklarına yol vermedik!»

Bunun üzerine paşa (Şu Prast ve Kotur düşmanları esirlerinden Resnalı İslâmları esir edenleri getirin.) deyince derhal on adet esir gelip, (Sultanım, beli, nicemiz Kotur'dan dağlar içine sizin Resna kalesine gittik. Ama bizler Kotur'dan Dobrovenedik'e kayıklarımızla gelüp, kayıklarımızı orada koyduk. Venedikli bize yol verüp, oradan Resna kalesine giderek bu kadar Türk esir alıp, Kotura girelim derken size rasgeldik. Bizi esir ettiniz.) deyince paşa hiddetlenip, Dobrovenedik elçisini hapsetti. Sonra hakîr ile Dobrovenediklinin bu çeşit hıyanetlerini sadrâzama arzetti.

Buradan kalkıp, doğuya dokuz saat giderek (Koliborg) kalesine geldik.

Koliborg Kalesi : Arnavudça (ne iyi etmek) demektir. Kurucusu Hersek Banlarıdır. Fâtih zamanında Hersek oğlu Ahmed Paşa fethetmiştir. Sonra düşman almakla ikinci fâtihi Gedik - Ahmed Paşadır. Hersek toprağında voyvodalık olup, Köylük kalesi nâhiyesidir. Dizdârı, yüzelli kadar hisar neferi vardır.

Kalenin yeri ve şekilleri : İmâdiye ve Van kalesi gibi çok yüksek bir kaledir. Fakat çok küçüktür. Hisar içinde ancak yirmi adet evi, bir kü-

çük câmisi, bir hamamı kalmıştır. Hanı yeni harab olmuş, dükkânları yok. Çok cesaretli namlı adamları vardır. Yusuf bey içlerinde konak sâhibidir. Oradan yine kuzey tarafa taşlık yerlerde yağmur yiyerek dört saatte (Poçbe), oradan dört saat gidip, (Gaçgapoç) sahrası içinde Köylüç kalesine geldik.

Köylüç Kalesi : Bir Köylüç kalesi de Semendire ile Belgrad arasındadır. Kurucusu Hersek banlarıdır. Fâtihi, Hersek oğlu Ahmed Paşadır. Hersek paşasının hasıdır. Voyvodası hâkimdir. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır Kethüdâyeri, yeniçeri serdarı, kale dizdârı, hisar erleri, muhtesibi, şehir kethüdâsı, harac emini, mîmar ağası, âyân ve eşrâfı vardır.

Kalenin şekilleri : İki yüksek dağ arasında küçük bir tepe üzerinde iki kuleli ve iki adet toplu, beşgen şeklinde, hendeksiz, güneye bakan bir kapılı, kayagan örtülü oniki daracık evli, bir küçük câmili, su sarnıçlı, anbarlı, acaib bir kaledir.

Bu kaleden batıya yokuş aşağı inip, sonra doğuya vâdi içinde giderek yarım saat sonra (Çereniçse) kalesine geldik.

Çereniçse kalesi : Bosna sınırında başka bir Çereniçse vardır. Yakova yakınında bir de Çereniçse sancağı vardır. Ama bu Hersek sancağı Çereniçse'sidir. Kadı ve voyvodası Köylüç kalesinde oturur. Bir bayır dibinde bir câmili, altı mescitli, bir medreseli, iki mektepli, bir tekkeli, hanlı, bir hamamlı, onsekiz dükkânlı, üçyüzelli kayagan örtülü evli bağsız ve bahçesiz bir şehirdir. Havası gayet güzeldir. Oradan bir saat kuzeye gidip, (Gaçga) büyük sahrasına geldik. Söhrab - Mehmed Paşa bu sahrada yirmiyedibin askeriyle çadırlarda oturdu. Hakîre dahi bir renkli çadır döşeyip, gece gündüz sohbet edip, zevk ve safâlar eyledik.

Gaçga Sahrası : Hersek sancağı içinde en geniş sahradır. Uzunluğu tam bir gergi konaktır. Enliliği bâzı yerde, üç saat, bazı yerde sekiz saattır. Su ve havası o kadar güzeldir ki, insan safâsından tendürüs olur. Etrafı, beyaz kayalı dağlardır, kuleli, mâmur köylerdir. Burada bütün köylerden mâmuru, Cengi-zâde çiftliğidir. Bu sahrada akan sularda beşer onar okka gelen balıklar, murassa' ve altın nişanlı alabalığı vardır. Yerken kokusu asla duyulmaz. Bu sahranın çeşitli atlarını bir hafta kadar otlayan atlar, derisine sığmayıp, yağlandı. Bütün Hersek paşaları bu sahrada sekiz ay çadırları ile durup, Kotur kâfirleri korkusundan Hersek vilâyetini muhafaza ettiler. Bu hakîrin sadrâzamdan getirdiği pâdişah emirleri mucibince üçbin adet Pandor yiğitlerin Dobrovenedik hazinesinden ulûfelerini verip, çok lâzım olan yerler ki, Mostar boğazı, Buçetel kalesi boğazı, Belike, Gaçga, Zalon, Nosir Loben, Lobomir, Çimerne, Oyluk, Dabre, Dol, Dereser, Lebte, Diyelik, Permurye, Loposka, Gabletorin, Islana, Priye, Resna kale, kasaba ve boğazlarının üçbin adet yiğitleri

muhafazacı gönderip, Paraçalı - Mustafa Paşa bu üçbin yiğide serdar olup, Gaçga sahrasında mâmur olduğu boğazları muhafaza etmeye gitti. Sonra Dobrovenedik elçisi üçbin Pandora maaşlarını verdikten sonra pâdişah emri suretlerini hakîrden, hücceti Gaçga kadısından ve Söhrab - Mehmed Paşadan arz mektupları aldı. Geçen sene hazineleri Kotur beygirlerine yüklenip, üçyüz adamı ile Gaçga sahrasından ayrılıp, İstanbul tarafına gittikçe hemen ertesi gün elçiden feryadçılar gelip, (Aman sultanım, koca boğazda bizi Kotur uskuku çevirdi. Hâlâ cenk etmekteyiz. Aman bize imdat edin. Yoksa pâdişah hazinesini elimizden Uskuklar alır) diye haber gelince derhal Söhrab - Mehmed Paşa kethüdâsı ile beşyüz adet silâhlı yiğitler, üçyüz adet Hırvat gâzileri hazır oldu. Paşa (Evliyâm, bu hazineyi çıkarmaya ve bu hazineden üçbin yiğite ulûfe vermeye sen memur idin. Lûtfeyle, üşenme, kethüdâm ile bu imdada sen de beraber git) diye ferman edince başüstüne diye atlandım.

GAÇGA SAHRASINDAN VENEDİK HAZİNESİ İMDADINA GİTTİĞİMİZ

Derhal bin adet gâzîlerle o gün cenk yerine yetişip, hemen uskuk düşmanlarımızın Kotura kaçacakları derelere pusular koyup, atlı ve yayalarımızla dağlara çıktık. Aşağıdaki düşmana bir yaylım kurşun serptik. Yüz uskuk yere serildi. Hemen uskuklar hazineden vazgeçip, Kotura doğru kaçarken bizim pusuya koyduğumuz gâzîler ve biz de arkadan yetişip düşmanı ortaya alıp, bir anda üçyüz kadarını daha kılıçtan geçirdik. Geride kalanları dağlara kaçtılar. Bizden de onyedi gâzî şehit oldu. Elli kadarı da Dobrovenedik hazinesi üzerine cenk ede ede şehit oldu. Oradan hazineyi alarak o gün dokuz saatte Çimerne yaylâsına vardık. Buradan sabahleyin pâdişah hazinesi ile uskuk kellelerini mızraklara geçirip, doğuya tepe aşağı giderek (Foçe) şehrine geldik. Pâdişah hazinesini hâkim huzurunda teslim edip, şer'î hüccetlerini alıp, Foçe'de o gece can sohbetleri eyledik. Sabahleyin vedalaşıp, güneye dağlar aşarak bir saatte Çimerne yaylasına çıktık. Burada her sene yüzbinlerce kişilik panayır olur. Bu sene de bu panayır oldu. Toplanan halkı Praçalı Mustafa Paşa yirmi gün yirmi gece bekledi. Buranın güneyinde Dobrovenedik, bizim Gable kalesi, karşı İspanya'nın Polye adası görünür. Kuzeyinde Bosna - Saray dağları görünür. Ertesi gün on saatte Gaçga sahrasına geldik.

Ertesi gün Söhrab - Mehmed Paşadan mektup, arz ve mahzarlar alıp, hakîre dört kese ve beş frenk gulâmı, beş baş Hersek atı bütün takımı ile, bir samur kürk ve ikiyüz altın, bir kılıç, beş tüfenk, beş donluk çuha ihsan edip, hademelerime de birçok hediyeler verdi. Praçalı Mustafa Paşa Çimerne yaylasında kaldı. Kethüdâsı hakîre üç kese, üç gulâm, beş baş Taşlıca beygiri, beş tazı, beş zağar, iki doğan, beş Hersek atmacası verdi.

Beş top çuha, beş donluk Ceneviz kadifesi ihsan aldık. Hersek alaybeyinden ve Nova kapudanlarından, velhâsıl başta olan bütün âyân ve büyüklerden (Sadrâzamın musahibidir) diye fazlasiyle ihsanlara nâil olup, yüz adet yiğitler olarak Söhrab - Mehmed Paşa ile vedalaştım.

HERSEK DİYARINDAN YENİ KALE SEFERİNE GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Gaçka sahrasından kalkıp, batıya dört saatte Karakoyuh köyüne oradan beş saatte Zalûm yaylâsına geldik. Sonra dağlar aşarak Nove sahrasını geçerek Novesin kalesine geldik. Burada bir gece kalıp, elli nefer Pandur arkadaşlar alarak güneye korkulu ve tehlikeli Uskuk yatağı ve haramiler içinde çetin ve taşlık yerler aşarak yedi saatte Polgay kalesine geldik.

Polgay kalesi : Bizzat Fâtih fethetmiştir. Hersek sancağı paşasının subaşılığıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle kazâdır. Mostar müftüsüne arpalık olarak ihsan olunmuştur. Elli adet hisar eri vardır.

Kale şekilleri : Yalçın kaya üzerinde kırmızı renkli taştan yapılmış badem şeklinde balık sırtı gibi, sivri burunlu bir kaya üzerinde taştan bir kaledir. Doğu tarafında bir büyük kulesi vardır. Sağ ve solunda beş adet kule daha vardır. Güney kaya burnu üzerindeki kulesi çok sağlamdır. Batıya açılan bir kapısı vardır. Asla hendeği yoktur. Çünkü etrafı gayya kuyusu gibidir. Bilhassa güney tarafı beş minâre boyu altı boş bir kızıl ve yalçın kayadır. Bakmaya insan cesaret edemez. Kale içinde onbeş boş ev, bir küçük câmi, iki su sarnıcı, iki adet top vardır. Kule içinde onbeş boş ev, bir küçük câmi, iki su sarnıcı, iki adet top vardır. Kule içinde kimse yoktur. Dizdâr ve neferleri aşağıda otururlar. Gece gündüz kale kapıları kapalıdır.

Polgay Varoşu : Kalenin altındadır. Kale kapısının mağarasından çıkan (Bona) nehri kenarında bir küçük kasabadır. Beş mahalledir. Dörtyüzelli adet bağlı bahçeli, kiremit örtülü evleri vardır. Bona nehri bu şehri ikiye böler. Beş mihrabdır. Fâtih câmii, küçük ve eski yapıdır. Bir medrese, bir mektep, bir tekke, bir küçük hamam, iki han ve câmi karşısında on adet dükkân vardır. Kale altından çıkan Bona nehri mağara önünde büyük bir havuz haline gelir. Güya nice kere yüz kulaç ipler ile şakul bırakmışlar, dibini bulamamışlardır. Burada kayalara bitişik bir Halvetî tekkesi vardır. Bu havuz kenarında herkes sohbetler edip, balıkları seyreder. Bu balıkların her biri onar yirmişer okka gelir. İnsan baktıkça hayran olur. Ama kimse avlamaz. Her kim balık avlarsa o adam iflâh olmaz, diye itikat etmişlerdir. Suyu, yazın çok soğuk olduğu için içilemez. Ahalinin bir çoğu bunun içinde yüzerler. Kenardaki yüksek ka-

le kayası üzerinde misk kartalları pek çoktur. Bu havuz kenarında kurban kesip, dışarıda kartallara bırakırlar. Kartallar burada asla insandan kaçmaz. Balıklara da koyun ciğeri atarlar. Onlar da yerse gûyâ o adamın isteği yerini bulurmuş. Kasabanın suyu havası pek güzeldir. Üzümü, inciri, armudu, elması, beyaz kirazı çoktur. Dağlarında hâsıl olan narından nardengi ve müsellesi çok meşhurdur. Zeytini, selvi ağacı, cevizi, bağı bahçesi, hesapsızdır. Buradan güneye bir saat gittik. Bona nehri, Boniçse nehrine karışır. Boniçse'de Istoliçe dağlarından gelip, ikisi birleşerek Danyal Paşa köprüsü altından geçerler. Oradan Löbzâde çiftliğini de geçip, oradan Neredva nehrine karışır. Hakîr de bu Neredva nehri kenarında nice bağlıkları geçerek beş saatte Poçetel kalesine geldik.

Poçetel kalesi : Yapıcısı Hersek banlarıdır. Burada Fazıl Ahmed Paşa kethüdâsı İbrahim Ağa efendimizin sarayında kaldık. Valideleri kadın hazretleri hakîre bir oda döşeyip, bütün yiyecekleri ve içeceklerimizi verip, İbrahim Kethüdâ efendimizin mektuplarını validesine tapşırdım. Keyfinden o anda hakîre bir kat elbise, bir bohça çamaşır, onbin akçe ihsan edip, kalenin temâşâsına gönderdi. Kaleyi Fâtih vezirlerinden Üsküblü Koca - Mustafa Paşa, Venedik'ten almıştır. Hersek sancağı toprağında Polgay kazâsı nâibliğidir. Dizdârı, elli adet hisar eri vardır.

Kalenin yeri ve şekilleri : Nehrin doğu kenarında yâni Polgay kalesi tarafında yüksek bir tepe üzerinde küçük bir kaledir. Fakat çok sağlamdır. Bir demir kapısı, güneye açılır. Hendeği yok. Nehir tarafı gayya gibi uçurumdur. İçinde kayagan örtülü dizdâr evi, bir anbarı, bir küçük mescidi vardır. Nehre inen bir su kulesi vardır. İkiyüz basamakla inilir. Ancak beşyüz kadar adam alır. Hurda şâhî topları vardır. Kale kapısı dâima kapalı durur. Elli neferi gece nöbet bekler. Düşman nehirden yüzüp, tulumlarla bu tarafa geçecek olsa top atıp işini bitirirler.

Varoşu : Kale dibinde nehir kenarında bağlı bostanlı, yüzelli adet evli bir varoşdur. Bâzı konaklarında silâhlı kuleler vardır. Bir câmii var. Kapısı üzerindeki târihi şöyledir :

(Kad büniye hâzel câmii şerif sâhib-ül-hayrat velhasenat elhacı Ali bin Mûsa ağa) Sene 971

Bu câmiyi Kethüdâ İbrahim Ağa efendimizin ataları yaptırmıştır. Birâderi Elhac - Ömer Ağa, nehir kenarında bir ziyâfet imâreti yaptırmıştır. Gece gündüz ekmek ve çorbası boldur. Cuma gecesi, yahni, pilâv, zerde verirler. Kasabının bir mektebi vardır. Bir medrese, bir hamam ve bir han yaptırmak için adamlar gönderdi. Havası çok güzel olduğundan meyvesi boldur. Hakirle beraber gelen yiğitlerin hepsini İbrahim Kethüdâ efendimizin vâlidesi yanında muhafazası alıkoydum. Buradan on

adet silâhlı tüfenklilerle Gable kalesine yönelip, güneye nehir kenarında bir saat giderek Tasoçevik köyüne geldim. Yol üzerinde elli evli, câmili, müslüman köyüdür. İbrahim Kethüdânın babası Ömer Ağa burada gömülüdür. Buradan nehir kenarıyle giderken Pragova nehri üzerinde Üsküblü Koca - Mustafa Paşanın bir göz köprüsünü geçtik. Pragova nehri, doğuda Ustolca dağlarından gelip, burada (Hersek kral iskemlesi) denilen bir kaya dibinde boğazdan geçip, orada nehre karışır. Bu köprüyü geçip, sol tarafta Popova denilen bir sahraya geldik.

Popova sahrası : Bu sahrada binden fazla kuyu vardır amma suları yoktur. Temmuz olunca bütün memleketin suları çekilirken bu kuyularda su kaynar. Sonra taşarak bu Popova sahrasını bir göl haline koyar. Bir balığı olur ki, çok lezzetli ve kuvvet vericidir. Hattâ bu Bosna diyârında cimâa düşkün olan adama (Bre adam, besbelli Popova balığı yemişsin) diye darb-ı mesel yaparlar. Bâzı hekimlerin kuvvet mâcunlarına bu balıkların beynini koydukları muhakkaktır. Gün gelip, yağmurlar başlayınca sahranın suyu çekilir. Açıkta kalan balıklarını halk toplayıp zevk ve safâ ederler. Bu kuyuların içine adam inip, gezebilir. Buradan güneye bir saat giderek Gable kasabasına geldik.

Gable kasabası : Hersek sancağında paşa hası ve voyvodalıktır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Dobrovenedik'den gemilerle tuz gelip, mahzenlere tuzu korlar. İstanbul'dan gelen tuz eminine gümrük verirler. Yüzelli adet kayagan örtülü evleri vardır. Üç mihrabı var. (Rüstem Paşa câmii) bir tekkesi, otuz kadar evi vardır. Nehir kenarında iki adet silâhlı hazır firkateleri var ki, merhum Melek - Ahmed Paşa efendimiz Bosna vâlisi iken yaptırmıştır. Halkı gayet yiğittir. Hattâ hakîr orada iken Pazar köyünü basıp yağma eden Uskukların bu şehir halkı, önünü kesip, cenk ede ede düşmanın aldığı yirmi esir ve onyedi kelleyi ellerinden almışlardır. Hakîr atlarımızla gemilere binerek (Neredva) nehrini geçip, İslâm hududunun sonu olan Gable kalesine geldik.

Gable Kalesi : Neredva nehri kenarında, Hersek sancağı toprağında bütün ağır vergilerden affedilmiş dörtgen ve kâgir bir kaledir. Fakat küçüktür. Hisar eri, yüzelli akçe pâyesiyle kadısı vardır, karşı Gable kasabasında oturur. Çünkü iskele ve hafta pazarı ordadır. Ama beri tarafta, kale tarafında kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, iki kale dizdârı, muhtesibi, bacdarı, mimar ve harac emini, gümrük emini vardır.

Kalenin şekilleri : Düz bir yerde olup, nehirden biraz içeride Fâtih'in yapısıdır. Lâğım kâr etmez, kumsal olduğundan metris olmaz. Dört köşesinde dört kulesi vardır. Kuzeye bakan demir kapısı içinde yirmi adet kayagan örtülü evleri, bir Fâtih câmii, zahire anbarı, cephânesi vardır. Burası tam serhad olduğundan bundukânî Venedik'in tecâvüzüne karşı Sul-

tan İbrahim, Cengi-zâde Paşa'ya Hersek sancağını sadaka edip, bu Gable kalesini yeniden yaptırdı. Kuzeye bir ağaç kapısı vardır. Bu yeni kale içinde binâ yoktur. Hemen cenk için bir meydandır. Duvarlarının kalınlığı onar arşın olup, yirmiüç adet şâhî, balyemez ve diğer topları vardır. Kalenin etrafı beşyüzelli germe adımdır. Ahalisi, beyaz ve sıkma göğüslük ve geçirme elbise giyip, başlarına Cezayirliler gibi kırmızı fes, frenk fuları ve silâhlı gezip, icâbında Sicilya'ya kadar yağma ederler. Boşnakça konuşurlar. Bu şehirde kadın tâifesi görmedik. Kalenin lodos tarafında eskiden prinç ekerlermiş. Neredva nehri kenarında üç tane tersâne gözleri olup, Süleyman Han emri üzere üç kadırga dâima hâzır durur.

Gable Çiftliği Kasabası : Kalenin batı tarafında, nehir kenarında üçyüz hâneli evler olup, bazısında kuleler vardır. Üç mahallesi ve üç mihrabı vardır. Biri câmidir, ikisi mesciddir. Etrafı taşlıktır. Halkı güçlü kuvvetli ve kürek çekmenin erbâbıdır. Keçi sütü içerler. Buradan atlarımıza binip, karşıya geçerek (Kor) kalesine geldik. Fâtih vezirlerinden Koca-Mustafa Paşa yaptırmıştır. Çiftlik köyü onun vakfıdır. Bu kule beş kattır. Nehire bakan şâhâne topları vardır. Çok sağlamdır. Kuzeye bir kapısı, dizdarı, seksen adet hisar eri vardır. Buradan üç saat güneye gidip, Noren kalesine geldik. Bu da Koca-Mustafa Paşa yapısıdır. Yedi katlı bir kuledir. Kuzeye açılır bir kapısı vardır. Merdivenlerle kayalardan nehire inilir. Hendek köprüsü vardır. Kirpi gibi dört tarafında toplar olup, gâzîleri burada mahbustur, bir yere gidemezler. Limanda gece gündüz üç adet fırkate hazır dururlar. Biz oraya varınca hakîre bir oda verdiler. (Evliyâ ağa, biz senin uğruna çeteye gideriz.) diye gülbang çekip, üç fırkateye binerek nehir üzerinde kayboldular. Biz kalenin içini, dışını seyrederken ikindi oldu. Gördük ki, yedeklerinde bayrakları baş aşağı çevrilmiş bir polye fırkatesi ile gelirler. İçinde yirmi adet esir, tuz, sığır gönü, yapağı, çuha ve kumaş, biber ve zencefil, çeşitli eşya ile ağzına kadar dolu. Bunlardan hakîre de hisse vererek (Senin uğrun açık imiş ağa, birkaç gün daha otur) diye şaka ettiler. Kendilerinden iki yiğit yaralı idi ki onlara ikişer pay verdiler. Bu Neredva nehrinin Venedik körfezine karıştığı yerde, yuvarlak yedi kat toplu, bir câmili, cephâneli, bir kale daha vardır. Bu kalenin nehir aşırısında hâlâ isyanda olan Loboşka kalemiz vardır. Buradan Mostar tarafına, Lopoşka vilâyetini seyrederek gidelim, dediğim vakit, Noren gâzîleri râzı olmadılar. (Düşman çok taşkınlıktadır) dediler. Biz de vazgeçip, kuzeye iki saatte yine Gable kasabasına geldik. Tuz eminine pâdişah emirlerini gösterdik. Sicile kaydoldu. İçindeki (Pâdişah kanununda Dobrovenedikliden tuz bac'ı alınmayıp, tuzla evvelki gibi işleye) idi. Dobrovenedik emininden ve bizim tuz emininden üçyüz kuruş ve üç donluk çuha ve kumaşlar alıp, vedâlaşarak tekrar (Poçetel) kalesine geldik. Burada bir gece kalıp, İbrahim Kethüdâ efendimizin vâlidesine mektuplar, bir kat elbise ile bir at, bir seyishâne, yüz altın yol

parası alıp, kuzeye Nove kenarı ile giderek Polgay kalesini sağımızda bırakıp, Mostar şehir ve kalesine geldik.

Mostar şehir ve kalesi: (Köprülü şehir) demektir. Lâtin târihçilerine göre Neredva nehri üzerinde vaktiyle zincirden köprü varmış da adı böyle kalmış. Fâtih Hazretleri fethedip, Hersek sancağı toprağında paşa hası etmiştir. Hâkimi voyvodasıdır. Elli nefer adamı vardır. Üçyüz akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Müftü, nakîbüleşrâf, âyân ve eşrâfı vardır. Bilginleri, şeyhleri, imamları ve yazarları ile şâirleri pek çoktur. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, Budin kulu serdarı, muhtesibi, bacdarı, şehir kethüdâsı, harac emini, mimar ağası, kale dizdarı vardır.

Kale şekilleri: Süleyman Han bu kaleyi Neredva kayaları üzerine yapmıştır. Gayet küçüktür. Kayanın sağ ve solunda iki kale olup, araları Mostar köprüsüdür. Kalenin iki tarafında demir kapıları vardır. İki kale de çeşitli harp âletleri ile üç adet dirsekli burçları ile pek güzeldir. İki kalenin bir dizdârı vardır. Her birinde seksen adet nefer vardır. Dâima gözcülük ederler. Burçları üzerinde Neredva nehrine bakan bir köşk vardır. Mostar'ın ilim erbâbı, burada toplanıp, şer'î ve ilmî müzâkereler yaparlar. Ferah bir yerdir. Kale içinde Süleyman Han'ın bir mescidi vardır. Neferler için de bir küçük kahvehâne vardır:

Büyük Mostar köprüsü: Bu köprüyü de Süleyman Han'ın fermânı ile Koca Mimar Sinan yaptırmıştır ki bir kayadan bir kayaya uzanır. Ortasından nehir akar. İki taraftaki kale arasında bu köprüden başka yol yoktur. Şunu bilesiniz ki, bu hakîr Evliyâ, bu ana gelinceye kadar onaltı pâdişahlık yer gezdim, böyle bir büyük köprü görmedim. Bir kayadan bir kayaya gökkuşağı gibi atılmış uzunluğu tam yüz germe adımdır. Onbeş ayak enliliği vardır. Dördüncü Murad'ın ruznamçecisi İbrahim Efendi, bu köprünün üstünde batıdaki varoşun suyunu köprü üstünden tunç künglerle çarşı ve pazara getirmiş hamam, câmi ve medreselere dağıtmıştır. Süleyman Han'ın yaptığına dair târih: (Kudret kemeri) sene 974'dür. Diğer bir târih:

Kavs-i kuzahın aynı, bu köprü binâ oldu
Var mı bu cihan içre mânendi, hey Allahım!
İbretle bakıp, dedi târihini bir ârif
El geçtiği köprüden biz de geçeriz şâhım.

Bu köprüdeki letâfeti ve zarafeti ve mimarlık san'atını bundan evvelki mimarlardan hiç birisi yapamamıştır. Şehrin birçok cür'etli çocukları, köprüden aşağı sıçrayıp, nehre düşer ve gûyâ kuş gibi uçar. Her biri bir çeşit parende atarak suya düşer. Kimi başaşağı, kimi bağdaş kurar, kimisi ikişer, üçer birbirlerini kucaklıyarak suya atlarlar ve derhal kenara çı-

kıp, kayalardan yukarı tırmanarak köprü başına gelirler. Köprü üzerindeki vezirler ve âyândan ihsanlar alırlar. Köprünün su yüzüne varıncaya kadar yüksekliği seksen iki kulaçtır. Nehrin derinliği 87 arşındır. İçinde hamam kubbesi kadar taşlar vardır. Yıldırım gibi gürleyip, taşar gider. Birçok gulâmlar evlerinden ustalarının dükkânlarına yemek götürürken köprü üzerinden gitmeyip başında yemek ve iki elinde sefer tası varken ince korkuluk üzerinde seyirdip giderler. Şehir elliüç mahalledir. 3040 adet kâgir, kiremit örtülü evlerdir. Bu konakların çoğu, nehrin doğusundaki kayalar üzerindedir. Nehrin karşı batı tarafı tamamen gülistan olup, herkes evi önünde nehirde balık avlayabilir, şehrin çarşı ve pazar tarafındaki uzunluğu beşbin adımdır. Kıble tarafı iki saat Polgay kalesine varıncaya kadar bağ ve bahçelerdir. Temmuzda şehir pek sıcak olur. Çünkü güneş şehrin ensesinde olan kayalara vurup şehre akseder. Doğu tarafı bağlardır.

Kırkbeş câmisi vardır. Gazazlar dibinde, Defterdâr Paşa câmisinin kapısı üzerindeki târihi :

Muhammed nâm defterdâr-i âli
Olup sâi-i hayr ve mâni-i hayf
Düşüp bir bî nazir ve hob târih
Dedi ol demde hâtif menzil-i zayf
(Târih 1017)

Köprüye yakın (Kusku - Mehmed Paşa câmii) bir salâtin camii gibidir. Tamamen kurşun örtülüdür. Üst eşiği üzerinde yazılmış târihi :

Hasbeten lillâh Muhammed Paşa
Yaptı bu câmiyi yerinde evvelâ
Dedi târihini ruhu kudüs
Beyt-i rahman ve makam-ı sulâha
(Târih 1027)

Çarşı içindeki eski câmiin târihi : (Büniye mesciden fîsebil-ül-muin, târihahu rahmetullâhi aleyhi dâimîn) sene 878. Şehrin kıble tarafındaki İbrahim Ağa câmii de kurşun örtülü, yüksek kubbeli güzel bir câmidir ki, kıblesi üzerindeki târihi şudur :

Sâhib-ül hayrat İbrâhim ağa ol kân-ı lûtuf
Ol muhibb-i ehli dil, erbâb-ı fakrın mesnedi
Çün tamam oldu dedi hâtif anın târihini
Mescid-i ashâb-ı dil, ehl-i hakikat mâbedî
(Sene 1044)

Mahalle içinde Ruznâmçeci-İbrahim Efendi câmii vardır ki vakıfları kavidir. Hacı Mehmed Bey câmii, gayet ferah bir câmi olup, kıble kapısının üst eşiğinde mermer üzerine müzehhep yazı ile şu târih yazılmıştır :

(Kad büniye hâzel câmii şerif fî asr-ı sultan-ül-âzam, essultan Süleyman Han Gâzî azze nasruhu düstur-ül-mükerrem nizâm-ı âlem hazreti Ahülvezir-i müfahham sâhib-ül-hayrat velhasenat elhacı Muhammed Bey kad vakaadtâhrir litarihâhu fî seneti hamse ve sittin ve tis'amiye) Sene 965.

Karşı dabakhâne karşısındaki şehir altı mahalle, beş mihrabdır. Hacı-Ali câmii ferahtır. Şehir tarafındaki namazgâhı geniştir. Çarşı içindeki Hacı-Ali Ağa mescidi güzel olup, kıble kapısı üzerindeki târihi şudur:

Ol Muhammed Mustafa hakkın habibi söyledi
Ol kişi ki hak içün mescid binâsın eyledi
De Hulûs-i kalb ile esnan anın târihini
Binonaltısında yaptı Hacı-Ali mescidi
(Sene 1016)

Ruznameci - İbrahim efendi medresesi mâmurdur. İki adet hamamı vardır. Yüzyirmiyedi adet konak hamamları vardır. Çarşı içinde büyük han karşısında Ahmet efendi çeşmesinin târihi şudur:

Bu hayrın sâhibi Ahmed efendi
Arar bulur idi bir âb-ı nâbı
Yine kendi edüp, fikr-i dakiki
Dedi târihini anın âb-ı câri

Üçyüzelli adet kâgir dükkânı vardır. Karşı taraftaki tabakhânesi hiç bir yerde yoktur. Etrafı demir pencere ve ortası büyük havuzlardır. Bu tarafta yirmi adet küçük dükkânlar vardır.

Köprüsü ve dolapları vardır. Çarşı içinde bir kalın zinciri, çark ve dolaplara bağlayıp, zincirin bir ucunu daha aşağı nehir içinde kayalara bağlanmış kalın zincire bağlarlar. Herhangi bir kimse nehirden su çıkarmak istese hemen kovasını zincirin halkasına geçirir. Ve zinciri koyuverince nehre iner. Yukarıdan zincirle çekilip, suyla dolu yukarı çıkarken bardak ve destilere dolar. Çarşı içinde dörtköşe bir saat kulesi vardır. Çanının sesi üç saatlik yerden işitilir. Şehrin tabakhâne tarafında dokuz adet su değirmeni vardır

Şehrin havası ılık ve kışı lâtiftir. Halkının yüzleri kırmızıdır. Nâmuslu ihtiyarları destar sarıp, tâze yiğitleri kalpak ve kobçalı çakşır ve çuha esvap giyerler. Kadınları, yassıtarpuş takke üzere beyaz izar örtünüp, ferace giyerler. Türkçe konuşup, Boşnakça ve lâtince de bilirler. Beyaz ekmeği, yirmi-otuz okka(?) gelen alabalığı sicilde yazılıdır. Şehriban narı kadar narı olur. Üzüm, incir, kayısı, şeftali ve selvi ağaçları meşhurdur. Dabakhâne tarafında 18.060 adet bağları vardır.

Hersek sancağında bu Mostar şehri kadar büyük şehir yoktur. Suyu ve havası çok güzeldir. Meyveleri sulu olur. İncir ve üzümünü ve adam

kellesi kadar narlarını başka şehirlere hediye götürürler. Bu şehirde üç gün zevk ve safâ edip, bayram namazını kılarken hutbeyi Şeyhülislâm efendi okumakta idi. Bu sırada yedi nefer bitkin bir halde gelip, (El aman, ey ümmet-i Muhammed, işte şu dağda Laposka kâfirleri ile cenk ediyoruz, bize imdat, bize imdat!) diye feryad ettiler. Şeyhülislâm efendi (Kalkın ey ümmet-i Muhammed. Bayram kurbanı gazâsına gidelim ve ümmet-i Muhammed'e imdat edüp, büyük gazâ edelim.) deyince hemen duâ etmeden ve hutbe tamam olmadan bütün gâzîler bir anda silâhlanıp, piyâde ve atlı dağlara düştüler. İkinci saatte Laposka'da cenge rastgeldik. Düşman üstün gelmek üzere idi. Gâzîlerimiz hızır gibi yetişip, Allah Allah diye düşmana öyle bir kılıç vurdular ki, târifi mümkün değil. Düşman gördü ki, Türkler bayram gününe bile bakmadan cenge gelip kılıç vuruyorlar... Yüzyetmiş düşman toprağa düşüp, kaçarak cehenneme gittiler. Gâzîlerimiz düşmanı kova kova yetmiş esir ve elli kadar kelle paça alıp, ancak yedi gencimiz şehit oldu. Selâmetle Mostar şehrine geldik. Mostarlılar, cesur, sofrası açık, cömerd adamlardır. Bura âyânından mektup alıp, elli adet arkadaşlarımızla batıya gittik ve yedi saatte (Lebte) kasabasına geldik. Köprülü-zâde kethüdâsı İbrahim Ağa, Mostar ile Bosna arası emin olsun diye ve uskukların yollarını kapamak için bu kaleyi kendi parasıyle yaptırmıştır. Dizdârı, elli hisar eri, bir mescidi, bekâr yiğit hücreleri, cephânesi, beş adet şâhî topu, bir anbarı, bir su kuyusu, bir demir kapısı, büyük kuleleri vardır. Buradan kalkıp, kuzeye dağlar içinde ormanlardan geçerek dört saatte (Koniçse) kasabasına geldik.

Koniçse kasabası: Hersek sancağında paşa hası olup, voyvodası hüküm eder. Yüzelli akçelik şerif kazâdır. Sipâhî kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, âyânı, şehir kethüdâsı, harac emini, muhtesibi, bacdarı vardır. Nertova suyu kenarında bağlı bostanlı bir yerdedir. Nehir üzerinde bir ağaç köprü vardır. İki taraf altı mahalledir. Büyük konakları yoktur da bağları çoktur. Sekiz mihrabı, iki medresesi, üç çocuk mektebi, iki tekkesi, bir küçük hamamı, iki hanı, yetmişbeş dükkânı vardır. Çoğu demirci dükkânıdır. Koniçse kılıcı meşhurdur. İki kat bile olsa yine doğrulur. Bunun benzeri kılıç Alman diyârında ola... Pala, kılıç, kasap satırı ve birçok savaş eşyası yaparlar. Çünkü dağlarında demir ve kömür çoktur. Su ve hava bakımından yayla olduğu için Mostar gibi incir, üzüm ve zeytini ve narı olmaz. Ahâlisi san'at ehli ve tüccar adamlardır.

Hersek sancağı burada tamamlandı. Geniş bir vilâyettir. Doğu tarafı Arnavudluğun İskenderiye tarafıdır. Kıble tarafı Bundukânı Venedik'in Potur ve Prast kaleleridir. Güney tarafında Dobrovenedik'le huduttur. Kuzeyi Bosna sancağı ile, doğusu Rumeli eyâleti ile kıbleye meyilli tarafı Dokakin sancağı ile komşudur. Mâmur bir sancaktır.

Bu kasabadan doğuya dağlar aşarak gidip, on saatte (Biyele) yaylâsını aşarak (Abdi Ağa) ocağında konakladık. Sağlam kulesi var. Etrafı

kale gibi duvarlarla çevrili büyük konaktır. Biyele nâhiyesi de Bosna sancağı hükmündedir. Buradan doğuya bir saat gidip, Koşil, üç saat gidip Rakniçe, dört saat gidip, Aksular yaylasına geldik. Buradan dört saatte (Pirisince) köyüne geldik. Bağlı bahçeli, câmili, yüzelli evli, Cengi-zâdeler zeâmeti, mâmur köydür. Oradan doğuya giderek (Saraybosna) ya geldik. Muslu efendi zâdelerin sarayında üç gün kaldık. Buradan bu kere Kanije yakınındaki Yenikale gazâsına gitmeye hazırlandık.

BOSNA SARAY'DAN YENİKALE GAZÂSINA GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Bosna Saray'dan çıkıp, doğuya dört saat giderek Kokre, Kalas, köylerini geçip, sonra kuzeye altı saat giderek Çopur imâm köyüne geldik. Oradan on saatte (Yenikasaba) da konakladık.

Yeni kasaba : (Dördüncü Murad vezirlerinden Koca - Musa Paşa yapısıdır. Bosna eyâletinde pâdişah hasıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle kazâcıktır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır. Dereli bir yerde yüzyetmiş kadar evli, şirin bir kasabadır. Musa Paşanın yaptırdığı bir câmi vardır. Üç mahalle mescidi, bir tekkesi, bir çocuk tekkesi, iki adet tüccar hanı, bir hamamı, onsekiz adet dükkânı vardır. Bu hayratın hepsi Koca - Musa Paşanındır. Bu eserler yokken burası haydut ve eşkiyâ yatağı imiş. İkibin adamla zor geçilirmiş. Hamdolsun bu binâlar yapılalı emniyetli yer oldu. Şehrin içinden Yadar nehri akar. Bu nehir, Arnavudluk dağlarından çıkıp, bu kasabanın arkasında Dirin nehrine karışır. İlkbaharda karlar eriyince deryâ gibi taşar. Nehrin üzerinde Büyükçekmece köprüsü kadar geniş bir köprü vardır. İki tarafı bağdır, suyu, havası hoştur. Buradan bir saat giderek (Konevnik) köyüne geldik. Yüzelli evli müslüman köyü olup, meşhur, (Hindi Hamza Baba) dergâhı vardır. Fâtih'in şeyhlerinden olup, İzvornik fethinde bulunmuş, burada gömülmüştür. Yine batıya iki saat giderek (Kolşad) kalesine geldik.

Kolşad kalesi : Kurucusu Sırp banlarından Radoban'dır. Fâtih tarafından zaptedilmiştir. İzvornik sancağı toprağında, Yada köyü kenarında bir kaya üzerinde kâgir sağlam, kible tarafına bakan küçük bir kaleciktir. Kale içinde Fâtih'in bir küçük câmisi, kethüdâ, imam, müezzin, kapıcı evleri, bir anbarı, cephânesi, beş adet şâhi topları, dizdârı, yirmisekiz adet neferleri vardır. Kaleden Yadar suyuna beşyüz basamak merdivenle inilir. Vilâyet ahalisi Sırp haramisi korkusundan bütün kıymetli mallarını burada muhafaza ederler. Nehir, aşağı dereden gök gibi gürleyip akar. Bu kaleden aşağı varoşa tam üçbin adımla inilir. Yüzyirmi adet evlerdir. Bir küçük câmii vardır. Bağ ve bahçesi yoktur. Eskiden varoş olmakla gayet büyük imiş. Yada nehri üzerine Yahşi Alaybeyi, bir büyük köprü

yaptırmıştır. Yada nehri burada biraz sonra Dirin nehrine karışır. Buralardan iki saat geçerek (İzvornik) kalesine geldik.

İzvornik kalesi : Sırp banlarından Vornik adlı kralın yapısıdır. Fâtih Tuna Belgradı'ndan fetihsiz dönerken bu kaleyi fethetmiştir. Bosna eyâletinde başka sancak beyi tahtıdır. Beyinin hası 345.793 akçedir. Onüç zeâmeti, altıyüzyetmişdört tımarı, alaybeyi, çeribaşısı vardır. Gazâ sırasında beyinin ikibin seçme askeri olur. Dörtyüz akçe pâyesiyle şerif kazâ olup, onsekiz adet kazâsı vardır. Müftü, Nakibüleşraf, âyân ve eşrâf, sipâhî kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır. Dizdâr ağanın yüzelli adet kale neferi vardır. Muhtesibi, bacdarı, şehir kethüdâsı, harac emini, mimar ağası vardır.

Kalenin yeri ve şekilleri : Dirin nehri kenarında bir kırmızı mermer kaya üzerinde dörtgen şeklinde çok yüksek bir kaledir. Hendeği olmayıp, etrafı uçurum deredir. Hiçbir tarafında havâlesi yoktur. Aşağı kale, yukarı kale kayalarını göğsüne almış ve gûya bir ana evlâdını kucaklamış gibi sarmış. İç kalenin doğuya bakan iki demir kapısı vardır. Kale içinde Fâtih câmii, cephânesi, zahire anbarları, su sarnıçları, burçları üzerinde ufak şâhî topları vardır. Kaleye çıkan bir daha aşağı inemez.

Aşağı Kale : Dirin nehri kenarında olup, beş sağlam kulesi vardır. Kale duvarlarını Dirin nehri döver. Güneyden kuzeye uzunluğu beşyüz adımdır. Ensesi iç kalesi kayalarıdır. Bu kalenin eni yirmi adımdır. Gayet ensiz kaleciktir. Çünkü kıble tarafı Dirin nehri, batı tarafı İçkale kayasıdır. İki kapısı vardır. Başka yerden girip çıkmak mümkün değildir. Üçyüz tahta örtülü evleri vardır. İki kapının birine hünkâr kapısı derler, kuzeye bakar. Kapının iç tarafında bir hünkâr camii vardır. Bu câmiin önünde Dirin kenarında (Nârin Kale) yâni aşağı hisarın iç kalesi vardır. Onbir adet balyemez topları vardır. Kalenin duvarları yirmişer ayak kalın, yüksekliği seksen mimar arşınıdır.

Sol varoş : Hünkâr kapısının dışında sol varoş adiyle üçyüz tahta örtülü ve kâgir duvarlı evler vardır. Elli kadar küçük dükkânları vardır. Bu varoşda bir başdan bir başa bir tek sokağı vardır. Yeni han adiyle bir hanı vardır.

Sağ varoş : Bu aşağı varoşun güneyinde olup, kapıdan dışarı cephâne varoşudur. Dirin nehri kenarında 380 bağlı, bahçeli evleri, 150 adet cephâne dükkânları vardır. Bu varoşun güney tarafında yeni hana varıncaya kadar uzunluğu 5.500 adımdır. Onsekiz mahalle, ikibinsekizyüz tahta örtülü ev vardır. Tamamı onsekiz mihrabdır. Kuzeyde hünkâr kapısının içinde Fâtih Sultan Mehmed câmii vardır. Sonradan tâmirinin târihi (Ma'bedüluşşak darüssâcidîn) sene 982. Sonra burada Süleyman Han da Fethiye adıyle bir câmi yapmıştır. Bey câmii, İzvornik câmii, iki varoşlarda

ikişer câmi daha vardır. Sekiz adet mescidi, sekiz tekkesi, üç medresesi, bir hamamı, yedi mektebi vardır. Ahalisi Boşnakdır. Çuha dolama elbise giyip, kobçalı daracık serhadli çakşırı giyerler. Tüccar adamlardır. Suyu ve havası güzel, bağ ve bahçesi çoktur. Eriği, elması, kirazı, çam ve meşe tahtası, sığır gönü, koyun yapağısı meşhurdur. İşlek iskeledir. Dirin nehri ile Belgrad'a gidip gelen binlerce gemi vardır. Bu nehir Sava nehrine karışır. Burada namazgâh câmiinin önünde kurşunlu kubbe içinde öldürülen bey gömülüdür.

Buradan kalkarak (Tuzla) kasabasına geldik. İzvornik sancağında voyvodalıktır. Yüzelli akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Oradan kuzeye sekiz saatte (Kozlu) kasabasına geldik.

Kozluk kasabası : İzvornik toprağında bir câmili, iki hanlı, birkaç dükkânlı kasabadır. Saf koz ağaçlı olduğundan Kozluca derler. Oradan yine kuzeye (Köle İbrahim) adlı haraminin korkusunu çekerek Beline mâmur kasabasına geldik.

Beline kasabası : Bu da İzvornik toprağında Paşa hası olup, voyvodalıktır. Yüzelli akçeli şerif kazâdır. Yeniçeri serdarı, kethüdâ-yeri vardır. Verimli bir toprakta olup, beş mahallesi vardır. Beşyüz adet ev vardır. Evlerinin en mâmuru, Cengi-zâde Ali Paşanın büyük konağıdır. Bosna diyarında bir misli yoktur. Bu saray yakınında bir orman korusu vardır ki, ağaçlarının gölgesinde birer adet koyun otlayabilir. Suyu ve havası gayet güzel ve meyvası boldur. Buradan kuzeye dört saatte gidip, (Raça) hisarına geldik. Bir gemi ile Sava nehrini karşıya geçip, gümrük eminində misafir olduk. Bu şehirin ihtiyar ve bilgini kimseleriyle konuşmaya başladık.

Raça Kalesi : Sırp krallarından Koca-Matiş Banın babasının yapısıdır. Maktul-İbrahim Paşa fethetmiştir. Şimdi Sirem sancağı beyinin voyvodası hâkimdir. Yüzelli akçe pâyesiyle alâ kazâdır.

Kalenin yeri ve şekilleri : Sava nehri kenarında düz bir yerdeki tepe üzerinde üçgen şeklinde tuğla yapı bir kaledir. Dirin ve Sava nehirleri birleşerek bu kaleyi harab ettikleri için ancak Sava nehri kenarında bir kulesi kalmıştır. Bu kulenin dizdârı ve hisar eri yoktur. Sava ve Dirin nehirlerinin birbirlerine karıştığı yerde yedi adet müslüman mahallesi, dört Bulgar ve Sırp mahallesi vardır. Beşyüzelli adet altlı üstlü evleri vardır. Yolları hep tahtadan yapılmıştır. Şehir dışarısında kış günleri çamur deryâsıdır. Beş mihrabdır, beşinde de cuma namazı kılınır. İki yerde medresesi, üç adet çocuk mektebi vardır. İki tekkesi, iki küçük hanı, vardır. Bir hamamı varsa da küçüktür. Şehir içinde üç yerde ağaç köprüsü vardır. Dirin ve Sava nehirleri taşınca şehrin bütün bahçelerini su kaplar. Onun için ağaç köprüler yapmışlardır. Yetmiş dükkânı vardır. Beyaz ekmeği, bal suyu, eriği, elması, dünyayı tutmuştur. Üzümü mayhoştur. Ahâ-

lisi ticaret ile geçinirler. Ekserisi gemicidir. Âyânı serhadli elbisesi giyer. Sofra sâhibi, garip dostu adamlardır. Hile bilmezler. Buradan kuzeye altı saat gdip, Moravaç kalesine geldik.

Moravaç Kalesi : Süleyman Han vezirlerinden Sarı - Rüstem Paşa fethetmiştir. Sirem sancağında voyvodalıktır. Yüzelli akçe kazâdır. Bahçesi çoktur.

Yeri ve şekilleri : Sava nehrinden azmış Posud nehri kenarında dörtgen şeklinde tuğladan bir küçük kaledir. İçinde bir küçük câmii, elli adet tahta örtülü evi, anbarları, cephânesi, dört köşesinde kuleleri, iki adet demir kapıları vardır. Biri kara tarafına, biri Posud tarafına açılır. Bu iki kapının önünde hendek üzerinde ağaç köprüler vardır. Hendeği, Posud nehri suyu ile dolu, geniş ve derindir. Dizdârı, elli adet hisar eri vardır. Kale dışındaki iki mahallede ikiyüz tahta örtülü ev vardır. Bu varoşa kaleden iki ağaç köprü ile geçilir. İki mescidi vardır. Halkı Boşnaktır' Çarşı ve pazarı olmadığından hafta pazarı düzerler. Buradan beş saatte (Nemse) kasabasına geldik.

Nemse mâmur kasabası : Süleyman Han Belgrad'ı fethettiği vakit kaleden aman ile çıkan Nemselileri (Avusturyalıları) burada oturttuğu için Nemse kasabası derler. Sirem toprağında beyinin voyvodalığıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle kazâdır. İskelesinin emin ve haracı Budinli aklâmıdır. Bağ ve bahçesi, âyân ve eşrâfı hesapsızdır. Verimli ve şirin bir kasabadır. Kuzeyine Mitroviçse kasabası dört saat kadardır. Bu kasaba dokuz mahalle, 1040 adet altlı üstlü evlerdir. Üç mahallesi Sırp ve Bulgardır. Câmileri, iki mektebi, üç adet tekkesi, ev hamamları vardır. Yüzon adet dükkânı vardır. Bu kasaba Mitroviçe'den mâmur olup, iskeledir. Beyaz ekmeği, yağı, balı, beyaz kirazı meşhurdur. Bolluk kasabadır. Bütün halkı tüccar ve zevk ehlidir. Buradan kuzeye yedi saat gidip, Tvarnik kasabasına geldik. Sonra Sotin palangasını, Volkvar kasabasını, Ösek kalesini geçtik. Burada sadrâzamın Kanije imdadına gittiğini işitip, biz de Ösek'den 1500 silâhlı askerle Kanije kurtarmasına gittik.

KANİJE KALESİ KURTARMASINA GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Ösek'den kalkıp, Darde palangasını geçip, Drava üzerinde gemilerden yapılmış köprüyü geçip, batıda Maslovan kalesi üzerine gitmemizi konuşurken Yakovalı alay beyinin câsuslarına rastgeldik. Biz, onları düşman zannettik. Meğer kıyafet değiştirmiş müslümanlarmış. Bize dediler ki :

«Bre adamlar, Maslovan kalesinden geçemezsiniz. Cihânı velvele tutup, düşman Kanije'yi dövmede... Yârın top seslerini duyarsız. Vezir-i

âzam ise Zigetvar'da asker toplamada... Siz Maslovan iskelesine giderseniz, hemen gidin. Ayağınızla düşman içine g..miş olursunuz.»

Bunun üzerine konuşup, Valpo kalesi üzerine gitmeyi doğru bulduk. Bin türlü zahmet çekerek bataklıklardan geçip, Valpo kalesine geldik.

Valpo Kalesi: Yapıcısı, Zirin hersekleridir. Fâtihi 950 senesinde (1543) Süleyman Han veziri İbrahim Paşadır. Yedi gün yedi gece cenk ederek kaleyi teslim almıştır. Pojağa sancağı beyinin voyvodalığıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle nâibliktir. Budin yeniçerisi serdarı, kale dizdarı, ikiyüz a..' hisar eri vardır.

Valpo kalesinin yeri ve şekilleri : Kraşiçe nehri ile hendeği dolu, düzlükte, tuğla yapı bir kaledir. Çok sağlamdır. Hendeği kenarında etrafı beşyüz adımdır. Hendeği çok geniş ve derindir. Kraşiçe nehri Ösek'den gelip, Drava'ya karışır. Kalenin kapısı kıbleye açık olup, hendek üzerinde bir ağaç köprüsü vardır. Köprü başında bir lonca köşkü vardır. Bu kapı üzerindeki kulede bir saat çanı vardır. Kapıdan içeri geniş bir yol ile karanlıkta girilir. Beş kat demir kapıları vardır. Kule sonunda Süleyman Han câmii vardır. Hisar içinde dizdâr, kethüdâ, imam, müezzin, kapıcılar, mehterhâne, anbar ve cephânesi vardır. Kale dörtgen şeklindedir. Duvarı yüksek ve altı arşındır. Bu kale önünde köprüaşırı iki adet viran kule vardır.

Varoşu : Kaleden hendek aşırı kuleye meyilli bir küçük varoşdur. Üç mahalledir. Beş mihrabdır. Bir medrese, bir mektep, bir tekke, bir hamam, iki han, yirmi dükkân, ikibin kadar bağ vardır. Suyu ve havası güzeldir. Varoşun etrafı sarp hendektir. Buradan kalkıp, batıya üç saat gidip, Drava nehri kenarına vardık. Düşman korkusundan etrafımıza hendekler kazdık. Sonra gemiler, sallar ve botlar ile karşı tarafa geçmeye başladık. O gün çok asker geçip, beri tarafta az asker kaldı. Allah göstermesin iki taraftan bir düşman çıksa beriden öteye, öteden beriye asla imdat olamazdı. Hemen hakîrin can, başına sıçrayıp, bütün elbiseleri çırnık kayığa koyarak atları suya vurduk, geçtik. Bu hâlime bütün serhad gâzîleri hayrette kaldılar. Allah'a şükür, atlarımla, hademelerime ve bana bir zarar gelmeden geçtik. Ama vakit, sabah ve ortalık soğuk olduğundan atlar ve hademeler üşüdüler. Derhal atları eğerliyerek hemen öteye beriye koşturmaya ve atlarla hademeleri kızdırmaya başladım. Öğleye doğru askerin hepsi geçip, batıya üç saat giderek (Şikloş) kalesine geldik.

Şikloş Kalesi: Yapıcısı Engerus (Macar) krallarından Koca-Matiş kraldır. Sonra Süleyman Han, Budin kalesini Yanoş krala verdiğinden bu Şikloş kalesi ban'ı da Yanoş krala itaat edip, uzun zaman rahat yaşadı. Budin'de Yanoş kral ödünce bu Şikloş ban'ı fırsat bulup, Beç kalesi (Viyana) çasarı olan Ferdinand krala tâbi oldu. Diğer hristiyanların teşviki ile bu kale ahalisi Ösek, Darde, Sirem taraflarını yağmaya başladı. So-

nunda Süleyman Han 950 tarihinde bu kaleyi kuşattı. Yedi gün cenkten sonra zaptetti. Bütün ahalisi iç kaleye kapandı. Nihâyet dördüncü gün kaleyi aman ile verip, anahtarlarını pâdişaha teslim ile Sigetvar kalesine gittiler. Kale, Mohaç beyi Kasım Beye ihsan olundu. Kanije paşasının voyvodalığıdır. Budin kulu serdarı, muhtesibi, dizdârı, yüzyetmiş nefer hisar eri, âyân ve kibarı vardır.

Şikloş kalesinin yeri: Bir geniş sahra ortasında gayet yüksek taş bir kaledir. İç kalesi olan yüksek tepe bir sivri taşdır. Evvelce bu kale kralla-ra mahsus saray imiş. Bu iç kale içinde gayet geniş büyük bir saray varmış. Kuzeyinde Peçuy kalesi, batısında Sigetvar kalesi, kıblesinde Valpo kalesi görünür. İç kalede Süleyman Han câmii, dizdâr, kethüdâ, müezzin evleri, cephâne ve zahire anbarları vardır. Bu iç kalede seksen kulaç derinliğinde bir su kuyusu vardır. Bir nehir gibi akan bir sudur. Kimse bu suyun nereden gelip, nereye gittiğini bilmez. Bir balyemez top vardır ki, gayet büyüktür. Bu yüksek kalenin köprü ile geçilir üç kapısı vardır.

Şikloş'un aşağı kalesi: Üç kat kaledir. Onyedi adet yüksek kuleleri vardır. Her bir kule arası tam yüzer adımdır. Bu hesaba göre kalenin etrafı 1700 adımdır. Etrafı yalçın kaya hendek derin, enli ve korkunç bir çukurdur. Doğuya bir kapısı vardır. İç tarafında bir ab-ı hayat kuyusu vardır. Kapı dışında ağaç bir köprüsü vardır. Elli adet bağ ve bahçesiz tahta örtülü evleri vardır. Yedi adet mihrabdır. Süleyman câmii, kiliseden yapılmış bir küçük mâbeddir. Kalesi üzerinde yüksek bir saat kulesi vardır. Bir ab-ı hayat çeşmesi vardır ki, târihi şudur:

Sâhibin bilmek dilersen bu müferrih çeşmenin
Hak rızasın isteyüp, etti Ömer ağa binâ
Târihi mâlûm olur, her kim ki su içüp diye:
Ruhu şâd olsun, Hasan ile Hüseyin'in dâima
(Sene 1051)

Dışarı varoşu: Bu aşağı kalenin doğusunda bir kat şehir varoşu var. Bunun da etrafı bir kat hendekli ve şaranpav duvarlı palanga hisardır. Nice yerde mazgal dirsekleri vardır, şâhi topları vardır, amma topa muhtaç değildirler. Çünkü aşağı kale topları bu varoşu korur. Üç kapısı vardır. Biri kıbleye açılan Ösek kapısı, biri kuzeye açılır Peçuy kapısı, biri batıya açılır Sigetvar kapısıdır. Bu kapıların hepsi ikibin beşyüz adım kuşatır. Büyük bir varoştur ki, aşağı kaleyi kuşatır. Ama yukarı iç kaleyi kuşatmamıştır. İç kalenin batısının iki tarafı iki yerde sazlık ve bataklık göldür. Her tarafı gayet derindir. Bu varoşda yedi mahalle vardır. Beşi İslâm, ikisi hiristiyan mahallesidir. Sekizyüz adet tahta örtülü, cennet gibi bahçeli evler vardır. Câmileri, yedi mihrabdır. (Malkoçbey câ-

mii), ormanlık içinde bir câmidir. (Eski İskender câmii) de eski bir mâbeddir. Geride kalanlar mahalle mescidleridir. Üç medresesi vardır. Bu şehirde bilginlere hürmet ederler. Ama hakkı ile bilgini yoktur. Ancak bâzı acemi talebeleri vardır. Üç tekkesi, bir çocuk mektebi, bir küçük hamamı vardır. İki adet hanı, kırk adet dükkânı vardır. Bir usta nalbandı vardır ki, dünyada emsâli yok. Halkı Koturca konuşup, serhad elbisesi giyip, ticaretle geçinirler. Sofra sâhibi, garib dostu, gazi adamlardır. Şehirlerinin su ve havası güzeldir. Peçuyda kuzeye beş saat yakındır. Buranın da yiğitleri kahramandır.

Buradan batıya bir gecede Beşe köyünü geçip, oniki saatte Sigetvar kalesine geldik.

Sigetvar kalesi : Bu şehri anlatmağa başlamadan evvel, târihin mühim bir faslı olan Sultan Süleyman'ın (Sigetvar sefer-i humâyununu özetliyelim.

Sefer-i humâyunun özeti ve Sigetvar kalesinin fethi : Bu olayı merhum babamızdan işittiğimiz gibi yazıyormu :

Evvelce Süleyman Han Budin'i fethedince Sigetvar kalesi düşmanda kalıp, Osmanlı vilâyetleri Sigetvarlılar tarafından harab edilmekte idi. Budin veziri, Yahyalı Arslan Paşa bunu devlete birkaç defa bildirdi. Sonra düşman günden güne şirinlenip, Sekelhed, Satman, Arad, Varad, Tokay, Kalo, Göle adlı kalelerimizi alıp, içine asker koyduğu haberi devlete ulaştı. O sırada Süleyman Han çok ihtiyar olup, Nikris ve ihtiyarlık hastalığına uğramıştı. Ama yine himmet edip, 976 (1568) senesi şevvalinin dokuzuncu günü otağını (Çırpıcı Çayırı) na kurdu. O gün ikinci vezir, Koca - Pertev Paşayı Erdel diyârına seksenyedibin askerle serdar edip Erdel hanı olan Jikmon Yanoş krala imdada gönderdi. Ertesi gün Sadrâzam Sokullu Mehmed Paşayı, ellibin askerle, Sigetvar'a öncü olarak gönderdi. Üçüncü vezir Ferhad Paşa'yı, Şemsi Paşayı, Kazasker Hâmid Efendiyi ve diğer divan erbâbını o sene şevvalinin onuncu gününde hep götürdü. Hattâ çok yaşlı ve umur görmüş musahiplerden mutbak emini Selim Hanlı Abdi Efendiyi, Kuzu - Ali Ağayı, emekli yeniçeri ağası Ali Ağayı ve bu hakîr Evliyâ'nın değerli pederim Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Ağayı, İbrahim Gülşeni hazretlerinin halifesi, hânendeler başı Derviş Ömer Gülşeni'yi ve daha bunun gibi birçok ihtiyarları beraberinde Sigetvar seferine götürdü. Fakat cenâb-ı pâdişahın vücudu ihtiyarlıktan çok yorulup, tahtırevan ile giderek Belgrad'dan Sava'yı geçtik. Zamon sahrasında çadırlar kuruldu. Bütün İslâm askeri toplanıp, pâdişah birçok asker ile Eğri gazâsına giderler, evvelce Nemçe çesarı Ferdinand kralın Erdel'de istilâ ettiği Sadmar, Tokay ve diğer kaleleri kurtarmağa azm-i humâyunları olunca, Allah'ın hikmeti, evvelce Peçuy kalesi muhafazasına tâyin olunan üç adet sancak beyleri Şikloş kalesi altında çadır kurup, yağmurdan bu beyler gözlerini açamayıp, herkes çadırında başını hırkasına çe-

kerler, dünyadan haberleri yoktur diye uykuda iken o gün Sigetvar kalesi ban'ı olana Zirinski Mikloş adlı kimse beşbin atlı ve üçbin yaya hristiyan ile bu beyleri yağmur ve kan arasında birden basıp, beyleri ve nice yüz gâzîleri şehit eder. Nice yüzünü esir eder. Bütün gâzîlerin ganimet malları ile Sigetvar'a gidip, şenlikler yapar. Bu korkunç haberi pâdişah alınca Erdel'de alınan kalelerin kurtarılmasından vazgeçip, Sokullu - Mehmed Paşayı Sigetvar kalesi üzerine gönderdi. Denizden Karlıeli sancağı Mutasarrıfı Ali Portuk adlı kapudanı Tuna üzerinden üçyüz parça firkate ve transa, kırk parça kalite kadırgaları ile Drava'ya gönderdi. Pâdişah hemen Peçuy sahrasında Erşan denilen büyük dağın eteğinde muhteşem otağı ile durdu. O anda Budin beylerbeyisi Arslan Paşayı otağ önünde katlettirdi. Sebebi budur ki, Süleyman Han Erdel tarafına gidince Nemse kralı Süleyman Han'ın bu seferinden haber alıp, deniz gibi asker toplayıp, hazır iken ve Arslan Paşa o sırada Budin askeriyle İstolni Belgrad kalesi yakınında Palota kalesini ve Çarka kalesini kuşatıp, döverken Nemçe çesarı olan Ferdinand kral askeri ile gelip, Arslan Paşayı basıp, bütün Budin askerini kırarak kimini de esir etti. Bu kadar cephânesi olan Arslan Paşayı kova kova Tata ve Papa kalelerine kadar kovaladı. Bu iki kale düşman eline geçti. Bu yüzden Arslan Paşa öldürüldü. Sokullu - Mehmed Paşanın amca-zâdesi Mustafa Paşaya Budin eyâleti verilip, Sigetvar üzerine çarhacı tâyin olundu. Sonra Süleyman Han ikinci günde Sigetvar altında top menzilinden uzak göl kenarında otağını kurdu. 947 (1566) târihi muharrem ayının yirminci ve ağustos ayının beşinci günü Sigetvar kalesi kuşatıldı. Beşinci vezir Mustafa Paşa ile Rumeli Beylerbeyisi Şemsi Paşa, kalenin kuzeyini kuşatırlar. Sokullu - Mehmed Paşa, kalenin etrafını alıp, yirmiyedi koldan kaleye metris kurup, toplar ile dövmeye başladılar. Ama kale Rike nehri bataklığı ile çevrilmiş zaptedilmesi zor bir kaledir. Gâzîler pâdişah fermanı ile bu batağın suyunu kesip, altıncı günde taşra varoşu fetholunup, 1600 kadar toprak olası düşman kılıçtan geçip, orta kale kuşatıldı. Bu orta kale bir büyük gölün içindedir. Ki kalenin yanına varılmaz. Her ne hâl ise Pojaga beyi Nasuh Bey, kalede yedi sene esir olduğundan yollarını bilirdi. Onun himmetiyle nehrin bentleri kesildi, gölün suyu kalmadı. Amma içine Adana câmusu girse batar. Sokullu, askere yetmişbin çuval yapağı ve sekizyüzbin torba fışkı ve toprak getirtip binlerce, beden ağaç kestirip, bunları gölün içine kenardan bıraka bıraka tâ gölün derin yerine gelip, bütün tımar ve zeâmet erbabına çit örmek ferman olundu. Torba ve keseler örüp hazırladılar. Fışkı torbaları ve yapağı çuvalları üzerine siper ede ede bütün çitleri döşeyip, hazırladılar. Gâzîler onbeş günde kalenin her tarafını doldurdular. Yalnız bir tarafında su kaldı. Diğer taraflardan gâzîler serdengeçtilik edip, el vurdular. Ama kaleden atılan yağmur gibi kurşunlara dayanamıyarak hücum edemediler

Allah'ın hikmeti bu sırada pâdişah hazretlerinin rahatsızlıkları artıp yiyip, içmekten kesildiler. Ama akıllı Sokullu - Mehmed Paşa pâdişahın çadırına' kırk has odalıyı bile uğratmayıp, ancak silâhtar Câfer Ağa ve bu hakîr Evliyâ'nın babası Derviş Mehmed Ağa, reisülküttab Feridun Efendi ve Kuzu - Ali Ağa, pâdişahın başı ucunda musahiplik etmek hizmeti ile kalıp, pâdişah halvethânesinde yatıp kalkar ve kimse ile görüşmezler imiş.

Sokullu, vezirin rey ve tedbiri : Pâdişah bu derece hasta olunca kahraman vezir (Pâdişahım böyle ferman etti) diye kırkbin serdengeçti yazıp, hepsine cebehâneden silâh vererek hazırladı. O gün onbin keçinin boynuzlarına ikişer adet fitil bağlayıp, bir karanlık gecede bütün fitilleri yaktırdı. Bir serdengeçti adam, bir Kösemen koyun ile kalenin gölü üzerinde doldurulan çitler üstünden yürüyünce hemen bütün İslâm askeri içinde bir Allah sadası koptu. Bütün keçiler hep birden kaleye yürüdüler. Düşman gördü ki bu kadar bin Osmanlı askeri ellerinde yanmış fitille hücum edip, geliyorlar. Bu gelenlerin hepsini adam sanıp, bütün top ve tüefnklerini, humbaralarını atınca düşmanın elinde top, tüfenk, humbara ve fişenk kalmadı. Bütün keçiler öldü. Fakat kırkbin gâzî korkusuzca kaleye yürüyüş ederek düşman tarafından top ve tüfenk atılmadan orta hisar fetholunup, gülbang-i Muhammediler okundu ve beyaz bayraklar dikildi. Düşmanlar iç kaleye kaçtılar. Bu sırada ikibin düşman öldü. Yediyüz müslüman şehit oldu. Bu kalenin fethi Süleyman Han'a müjde edilince necip pâdişah bir ah çekip :

«Ah, gidi Sigetvar, Sigetvar'ın iç kalesi daha fetholunmadıysa benim vücudumun kalesi işte fetholunuyor.»

Diyet ölümlerinin yakın olduğunu anlatmışlardır. O gün yâni 974 (1566) safer ayının yirmiikinci günü Hakkın mağrifetine uğrayan pâdişah saltanat tahtını terkedip, bakaa diyârına göç edince akıllı ve tedbirli Sokullu vezir, Süleyman Han'ın na'şını silâhtar-Câfer Ağa, Feridun bey, babamız Derviş Mehmed Ağa, Kuzu - Ali Ağa ve Abdi Efendi ile beraber karnını yarıp, öd ve anber, misk ve safran ile tuzlayarak vücudunu emaneten çadırı içine gömdüler. Kalbini, diğer eli, ayağı ile ciğerini hâlen türbesinin bulunduğu yere gömüp, Sokullu, beş adet musahiplere :

«Pâdişahın vefat ettiğini yaymayalar ve mübârek na'şın gömüldüğü yerden dışarı çıkmayıp, güya Süleyman Han hayatta imiş gibi, (Pâdişahım şöyle, pâdişahım böyle) diye konuşalar. (Pâdişahım filân yemekten, filân ilâçtan filan şuruptan ister) diye dışarı çıkıp, kilerci başıya ve hazinedar başıya haber ederler, yine içeri gideler.»

Diye yemin ettirdi. Daha buna benzer nice tedbirler yaparak o anda ayağına tetik bir adamı ile Kütahya'da vâli olan Şehzâde İkinci Selim Hana :

«Elbette pâdişahım, Sigetvar altında bize yetişip, cülûs idesin, yoksa

bütün Allah'ın kulları ve Peygamberin sancağı düşman elinde kalır, hüküm Allah'ın.»

Diye haber gönderdi. Kendisi hemen dışarı çıkıp, pâdişah divânı kurdu ve divânda:

«Pâdişahımız hepinize selâm eder. Orta kalenin fethinden fazlasıyle memnun olup, vücudumdaki hastalıklar hafifledi, hemen kullarım, iç kale fethinde kış gelmeden gayret göstersinler. İnşaallah başta olanlara da büyük memuriyetler ihsan ederim, diye buyurdular.»

Diye divân ehlinin hatırını hoş etti. Bütün vezirlere ve vükelâya yüzelli kadar hil'at giydirip, iç kaleyi kuşatmaya başladılar. Sokullu'nun gayreti ile bu iç kalenin de etrafındaki gölünü orta kaleden taş, toprak, ağaç, çul, torma, ile fışkı ve odunlar getirip, doldura doldura bu üç kalenin yanına vardılar. Serdengeçti gâzîler kale altına sipere girdiler. İç kalenin palanga duvarına el vurup, kazıklarını sökmeye başladılar. Ağaçlarına zift ve katran sürüp ateşe vurdular. Ama düşman can havli ile askeri ara sıra geriye püskürtürdü. Ve kalenin yıkılan yerlerini toprakla doldurup, evvelkinden sağlam yaparak gece gündüz İslâm askerini ateş ile dağlardı. Öyle iken gâziler yine kaleden düşmanları açığa çekerek baş ve diller alırlardı. Buna rağmen gâzîlere artık usanç geldi. Bir gün (Pâdişahımızı ayak divânında görmek isteriz) diye serkeşlik ettiler. Sokullu, Sultan Süleyman'ın na'şı salamuryasını emanet olan yerden çıkarıp, giydirdi kuşatta. Çadırının içinde bir taht üzerine oturtup, arkasına Kuzu Ali Ağayı soktu. Süleyman Han'ın yenlerini Safran sürülmüş elleriyle Ali Ağa giyip, Süleyman Han'ın başında yine eski usûl üzere Yusufî destarı ve yüzünde siyah örtü olduğu halde sakalı sarı, burma burma ve büklüm büklüm idi. Arkasındaki Ali Ağa na'şı kucaklamış olduğundan önüne de ince bir tül çekildi. Bütün divan erbabı, yerlerinde saf saf durdu. Sokullu vezir, taht üzerinde olan tül perdeyi açıp. gösterdi. Süleyman Han hayatta imiş gibi yastığa dayanmış dururdu. Süleyman Han'ın vücudu bütün askere selâm verir şeklinde oynattırıldı. Bütün asker ve divan çavuşları, aleyk aldılar. Sokullu'nun tenbihi üzere mehterbaşı kısa bir fâsıl yaptı. Sonra bir işaretle hepsi dağıldı.

Sokullu perişan bir halde dışarı çıktı. Yeniçeri ağası Ali Ağayı, Ferhad Paşayı, Anadolu Beylerbeyisi Mehmed Paşayı, Beşinci Vezir Mustafa Paşayı ve diğer bütün beylerbeyileri ve beyleri huzuruna çağırdı. Ve pâdişahın:

«Bu kale niçün bu kadar zâmânedek fetholunmadı? Elbette kaleye yürüyüş edin. Yoksa seni ve diğer başta olanları cezalandırırım.»

Diye buyurduğunu söyledi. Sadrazam, (Kaleye hücum edip Allah'ın emriyle fethedelim. Ve pâdişah kılıcından kurtulalım. Veyahut bu kale altında şehit olalım.) dedi.

Divan erbabı, Koca Sokullu'nun sarığını perişan ve çehresini dönmüş görünce hepsi birden (Aman sultanım, hemen hücum edelim) dediler. Ve yirmiikibin serdengeçti dalsatır olup, iç akle iskelesine tırmandılar. Ama düşman da ateş saçmakta idi. Çok kanlı bir boğuşma oldu. Nihâyet Süleyman Han vefat ettikten iki gün sonra (Yirmiyedi zafer 974) Sigetvar kalesi düşmandan alınıp, fetholundu. (Fetholdu kaleler) fetih târihini bildirir. Bu kalenin fethinde Anadolu ve Rumeli gâzîlerinden 16.000 müslüman şehit oldu.

Kale beyi olan Zirinski (bu hâli görmektense ölmek yeğdir.) diye bütün muhteşem elbiselerini giyip, hücum edince bir şahbaz yiğit göğsüne bir kurşun vurup, bir gâzî de kellesine bir ok vurdu. Kellesindeki ok, nişan gibi kalıp durdu. Böylece kale Osmanlı eline geçti. Allah muhafazasını kolay eyliye...

Fetihten sonra bütün vezirler kaleyi temaşa edip, tamir eylediler. Hükümeti, evvelâ Peçuy alay beyisi İskender Beye ihsan olunup, Budin eyâletinden sayıldı. İlk kadısı akrabasından Muslu Efendi oldu. Meğer Zirinski iç kalede binlerce kantar barut saklamış. Gâzîlerin biri barut hazinesinin zembereğine basınca çarkından ateş çıkıp, nice bin asker göklere uçup, şehit oldular. Ama vezirlerden kimseye bir şey olmadı.

Süleyman Han Zigetvar gazâsından evvel ikinci vezir Pertev Paşayı 80.000 kişi ile Erdel kralı olan Jigmond Yanoş'un imdadına göndermişti. Pertev Paşa da Erdel kralının yardımı ile, kapıkulu ve sipahi ve bölük halkı ile beylerbeyiler, Tameşvar valisi Mustafa Paşa, Tatar Hanı, Eflâk ve Boğdan askerinin hepsiyle, Göle kalesini fethedip, Sokullu, Pertev Paşaya hayır duâlar etti. Kaleyi tâmir ettikten sonra beşinci vezir Mustafa Paşa ile kardeşi Şemsi Paşayı, bütün Rumeli askeri Popofça ve Brezense kaleleri üzerine gönderdi. İkisi bir günde fethedildi. Sonra Plevneli Gâzî Mihal oğullarını, Kanije, Eğersek kalelerini yağmaya gönderdi.

Diğer taraftan Selim Han'a giden Hasan Çavuş, uçar gibi Sigetvar'dan seyirdip, Gelibolu boğazından geçerek çıktığının sekizinci günü Kütahya'da Selim Han'a cülûs müjdesini getirdi. Selim Han bir an durmayıp, Bursa'daki bütün atalarının mezarlarını ziyâret ederek, Bursalı sancağını Hasan Çavuş'a verdi. Kendisi acele ile İstanbul'a gelip, 9 Rebiülevvel 974 (1566) târihinde has saray içinde arz odasında tahta çıktı. Şeyhülislâm, vezir ve vükelâ, kaymakam İskender Paşa biat ettiler. Ertesi gün Eyüp Sultan'da kılıç kuşandı. Sonra atalarının mezarlarını ziyâretle Belgrad'a doğru yola çıktılar. Belgrad'da Koca Ağa evinde misafir oldular. Belgrad ahalisi biat ettiler. Sigetvar fethinden sonra kırkdördüncü gün Sokullu, Süleyman Han na'şını yine tahtırevan üzerine oturtup, Belgrad'a geldi. Asker Belgrad'a girince gördüler ki Selim Han pâdişah tahtına oturmuş. Hepsi yeniden biat edip, Sokullu, yine müstakil vezir oldu. Süley-

man Han'ın namazı kılınıp, nâ'şı evvelce saydığımız nedimleri ile İstanbul'a gönderildi. Babamız, Sultan merhuma kırksekiz sene musahiplik edip, ölümünde de beraber idi. Bu yüzden anlattıklarımız tamamen hakikattir.

Sigetvar kalesinin şekilleri : Budin eyâletinde sancak beyi merkezi olup, sonra Kanije fethedilince orası sancak beyi tahtı oldu. Beyinin hası 51623 akçe olup, altıyüz tımar, yüzdokuz zeâmettir. Alaybeyisi, çeribaşısı, yüzbaşısı vardır. Savaş sırasında 3.600 askere mâliktir. Üçyüz akçe pâyesiyle kazâdır. Şeyhülislâmı, Nakibüleşrafı, üç oda kapıkulu, yeniçeri ağası, Budin kulu serdarı, sipâhi kethüdâ yeri, birer oda topçu ve cebeci ağaları, muhtesib ağası, harac ağası, bacdarı, mimar ağası, şehir kethüdâsı, kale dizdârı vardır. Üç kalesinde üçyüzellialtı nefer vardır. Yirmidört ağalıktır. Harp sırasında onbin adet askeri olur.

Varoşu : Söhrab - Mehmed Paşa Kanije valisi iken varoşun etrafına derin bir hendek kazmış ve toprağını kale duvarı içine doldurup, duvar yapmış ki, üzerinde atlılar gezebilir. Yedi yerde tabyaları vardır. Etrafı dörtbin adımdır. Duvarının kalınlığı on adım ve yirmi karışdır. Etrafı derin hendektir. Suyu Rike nehrinden gelir. İki kapısı var, biri doğuya Peçuy kapısı, diğeri batıda Kopan kapısıdır. Binyüz adet altlı üstlü konakları vardır. Burada pazar yok.

Sigetvar'ın orta varoşu : Sahra ve bataklık içinde dörtgene yakın beşyüz germe adımlık yeridir. Dış varoşu müstakil olup, kıblesi uzuncadır. Peçuy kalesi duvarı, iç kaleye girecek kale duvarı ikiyüzellişer adımdır. Bu hesapça kalenin etrafı 1500 adım olur. Duvarın kalınlığı elli arşın, yüksekliği yirmi arşındır. Bu hesapça orta hisarın dört kapısı vardır. Doğuya açılan Peçuy kapısı demir olup, kemeri üzerinde saate göre dönen bir saat kulesi vardır. Bu kapıdan Popofça kapısına kadar ikiyüz adımdır. Yolun iki tarafında üçyüz ahşap dükkân vardır. Oradan Şiklofça kapısından iç kale kapısına kadar beşyüz adımdır. Sokakları, tahta döşenmiştir. Eğer öyle olmasa kışın çamurdan girilmezdi. Zira bataklık topraktır. Burada Ali Paşa câmii ve bir çeşmesi var. Mahkeme, çeşmenin yakınındadır. Bu orta hisar içinde dörtyüzyetmiş altlı üstlü, kiremitli, bahçesiz daracık evler vardır. Beş mahallesi vardır. İki medrese, üç çocuk mektebi, bir küçük hamam, bir han, iki tekke vardır.

İç kale : Asıl Sigetvar, bu iç kaleden ibarettir. Orta kalenin doğusunda bir batak deryâsı içinde olup, hiçbir kaleye ve binâya bitişikliği yoktur. Orta hisardan bu iç kaleye bataklık üzerinde ikiyüz adımlık bir ağaç köprü üzerinde giderler. Bu köprünün iki başında ve ortasında Zemberekler ile işleyen asma köprüler vardır. Köprünün sağında iç kale kapısı vardır. Bu kadar zaman seyâhatimiz sırasında böyle hileli ve şeytanca kapı görmedim. Çünkü bir sahrada havalesiz bir batak deryası içindedir.

Dörtgen şeklindedir. Etrafı tam bin adımdır. Her sene Kanije valileri gelip, bu kalenin gölünü temizlerler. Kalenin dört köşesinde dört büyük tabya vardır. Her birinde biner adam cenk etse yerimiz dar demez. Her birinde onar adet balyemez top vardır. Bu topların üstünde on adet kolomborne topları vardır. Her topun hademeleri yaz ve kış yanlarında yatar. Çünkü tam serhad yeridir. Bu iç kalenin kıbleye bakan bir kapısı vardır. Demir ve çok sağlam kapılardır. Her kapı arası bütün silâhlarla doldurulmuştur. Bütün bekçiler, kapıcılar, gözcüler, muhafazacılar, burada oynayıp, nöbet beklerler. Bu kapı dışındaki tabya duvarının yüzünde şu târih yazılıdır :

Öyle kule yaptı avn-i şâh ile
Mustafa Paşa biavn-i girdigâr
Kuleler elbürze manend oldu
Her biri hısn-ı hasin-i istivar
Kula oda olsa Sigetvar...
Olmadı mı her birisi bir hisar
Ey veli, savt ile dedim târihin
Dâima olsun cihanda berkarar
(Sene 981)

Dört kapının kalın kırkar arşın yüksek ağaçlardan yapılma dolma rıhtım duvardır ki, üzerinde atlılar cirit oynayabilirler. Enliliği ellişer adımdır. Bu kale kapısının iç tarafında gayet yüksek Ali Paşa tabyası vardır. Dört tarafında balyemez, darbezen, kolomborne ve havan topları vardır. Bu tabyanın tâ tepesinde her tarafa nâzır bir köşk vardır. Bu tabyanın altında cebehâne ve Süleyman Han câmii ve kral kapısı yanında suyu güzel bir kuyu vardır. Kalede ikiyüzyetmiş adet top vardır. Bu üç hisarda on İslâm mahallesi vardır. Dış varoşunda beş mahallesi hristiyandır. 5.000 kiremitli ev vardır. On mihrabı olup yedisinde cumâ namazı kılınır. İç kalede Süleyman Han câmii vardır. Câmiin minâresine çıkıp Sigetvar şehrini seyredip 350 adet kiremitli ev saydım, gerisi tahta örtülüdür. Ali Paşa câmiinin kıble kapısı üzerindeki târihi :

Bahr-i rahmet garikı Ali Paşa
Eser-i hayri makam-ı dilküşâ
Didi hâtif tamam târihin
Câmii şerifi makaam-ı âlâ
(Sene 997)

Hamam köşesindeki çeşme ve mahkeme Ali Paşanın hayrâtıdır. Biri de elhac Hüseyin Ağa câmiidir. Çeribaşı Memi Ağa câmii mâmurdur. Altı adet mahalle tekkeleri vardır. Havası lâtif, güzelleri çok, erik ve kirazı,

elmaları meşhurdur. Halkının yüz renkleri ak, kendileri Boşnaktır. Macarca ve Hırvatçayı da iyi bilirler. Ayağı demirli esirlikten kurtulmuş gençleri çok olup, gece gündüz çeteye giderler. Buradan ikibin adet asker alıp Sigetvar'dan batıya altı saat giderek (Popofça) kalesine geldik.

Popofça kalesi: Kurucusu Zrinski Mikloş'dur. Sigetvar'da pâdişahın ölümünden sonra Sokullu'nun tedbiri ile beşinci vezir Mustafa ve kardaşı Şemsi Paşalar Popofça'yı kuşatıp 974 (1566) seferinin 29 uncu günü zaptetmişlerdir. Sonra düşman bu kaleyi yine istilâ etmiş, nihâyet Üçüncü Mehmed Han zamanında 1009 (1600) da İbrâhim Paşa tarafından alınarak mâmur edilmiştir. 1074 (1663) de Zirin-oğlu istilâ etmiş, Fâzıl - Ahmed Paşanın Kanije imdadına geldiğini işitince beş ay oturmuşken ateşe verip, top ve cephânesini götürmüştür. Ancak iç kalesi kalmıştır. Üçüncü Sultan Mehmed yazmasına göre Kanije eyâletinde voyvodalıktır. Evvelce kaleyi düşmana verdikleri için sadrâzam, dizdârı ile yedi adet ağalarını azil ve sürgün etmiştir. Bir câmii, bir hanı, bir hamamı kâgir olduğundan yanmamıştır. Hâlâ alev alev yanmaktadır. Kalenin tâmirine üç paşa, onbin adet reâyâ ve berâya memur edilmiştir.

Ansızın gelen kazâ beyânındadır: Buradan kalkıp, güneye Kanlıkavak yolu üzerinde giderken üst üste yığılmış Âdem lâşeleri yatmakta idi. Kimisi daha sağ, kimisi can çekişmekte idi. Kimisi ayak üzere kalkıp, yine düşerdi. Meğer bizden evvel bu Popofça kalesinden kalkan beşyüz kadar ümmet-i Muhammed'e düşman sataşıp, kırarken Allah'ın hikmeti, bu hakîr, ikibin askerle bu harp meydanına varmışım. Düşman bizi görünce dağlara kaçtığı için bu kadar mal ve yaralı yiğitler yerde yatar kalmışlar. Hemen bizimkiler mal ve ganimetleri yağma eylediler. Arkadaşlarımızla diledikleri kadar eşya alıp, giderken hakîr dedim ki: (Bre gâziler, bu kadar mal aldınız, bâri Allah aşkına, şu yaralı olan adamları da yük beygirlerimize alalım.) Doğrudur dediler. Hakîr, önce bir Arnavud yiğidini yük atına bindirdim. Diğer gâziler de dağlarda gezen yüzon kadar at yakalamışlar. Onlar da yetmiş adet yaralıyı bindirip, Kanlıkavak yolundan dönerek, kuzeye, Koban kalesi yoluyla kaçarak gittik. Çünkü Kanlıkavak yolunda ve Drava nehri kenarında, Maslovan iskelesinde Hırvat kayıkları çok imiş. Bu sırada karşıdan dalkılıç İslâm askerleri bize karşı geldi. (Bre şükür sağlığa... Düşman sizi nerede bozup kırdı?) dediler. Biz de (Hayır, bizi kırmadı, fakat biz cenk üzerine geldik, düşman dağlara kaçtı, biz de bu yaralıları kurtardık.) dedik. Onlar (Ya vezir kethüdâsının arabaları ve bu kadar mal ne oldu?) Deyince (Araba, mal ve can ve baş târumar olup, yerde yatarlar) dedik. Bunun üzerine hemen bütün asker dalkılıç olup, geldiğimiz yola gittiler. Biz orada kalıp, atlarımızı otlattık. Bir saat sonra gördük ki, bizimle buluşup, giden gâziler geldiler. Meğer, bizden sonra düşman geri gelmiş, bu gâziler de onlara dalsatır olup, gi-

rişmişler. Hepsini kırıp, üçyüz kelle ve ikiyüz esir, on araba mal ile yanımıza geldiler. Sonra güneye yedi saat gidip, (Brezense) kalesine geldik.

Brezense Kalesi : Bu da Süleyman Han zamanında Rumeli veziri Şemsi Paşanın eliyle 974 (1566) târihinde alınmış, sonra düşman istilâ etmekle 1009 (1600) de Serdar - İbrahim Paşa eliyle geri alınmıştır. Bu da yeniden istilâ edildiği için 1074 (1663) tarihinde Fâzıl - Ahmed Paşanın geldiğini işiterek kaleyi ateşe vererek kaçmışlardır. Bu da Kanije eyâletindedir. Dizdârı, sadrâzamdan korkup kaçmıştır. Kale hâlâ yanmakta idi. Yedi kat sağlam palanga imiş... Anca kâgir bir câmii ve bir hamamı kalmış. Tâmirine Kayserili Dilâver-zâde Murad Paşa, Bozok beyi, beşbin kadar Pojaga ve Yakova reâyası ile tâyin olundu. Buradan arkadaşlarımızla güneye giderken top sesleri işittik. Meğer düşman Kanije imdadına gelmiş. Biz de üç saat gidip, sadrâzam ordusuna ulaştık. İbrahim kethüdâ ile buluştuk. Söhrab - Mehmed Paşa ile Praçalı - Mustafa Paşanın ve diğer ağaların, Mostar âyanı ile vâlidesinin mektuplarını ve emânetlerini verdik. Hakîr dahi bir güneş parçası köle ile bir Hersek atı hediye ettim. (Safâ geldin Evliyâm) diye asıl yurdu olan Hersek'den sordu. Hakîr yoldaki vak'aları tamâmen anlattım. Düşmanı bozup, baş ve dil alarak gelen gâzîleri, sadrâzama götürdü. Sadrâzam hakîre Hersek diyarı ahvâlini sordu. Bütün başımızdan geçenleri anlattım. Söhrab - Mehmed Paşa ile âsi düşmana gidip Kotur kalesine varıncaya kadar düşmana üstün geldiğimiz yerleri bir bir anlattım. Söhrab - Mehmed Paşanın mektubunu okuyup, memnun oldu. Ve hakîri, kendi ağaları arasına aldı. O sırada İsmail Paşaya Korla köprüsü yanında beş on yerden asker ve toplarla geçip, nehir üzerine köprü yapmak ferman olundu. İsmail Paşa, bir gün bir gecede on adet büyük köprü yaptı. İki araba yanyana geçebilirdi. Sadrâzam derhal bütün yeniçerileri köprülerin karşı tarafına geçirdi ve metrislere soktu. O gece sabaha kadar asker bu köprülerden geçtiler. Karşı tarafta çadırlarını kurdular. Yine Kanije tarafından top sesleri hiç eksilmeden gelirdi.

Kanije tarafında olan karakollarımız bir şahbaz yiğidi tulumu ile sadrâzam huzuruna götürdüler. Hemen o cesur delikanlı söze başlayıp, dedi ki :

«Kanije'ye ya bugün, ya yarın yetişirsen hoş. Ve illâ Kanije elden gitti. Bu tulum ile Kanije gölünden yüzerek mertlik gösterüp, can ve başımı gâzîlerin ve Muhammed dininin uğruna koyup, düşman içinden huzuruna geldim. Feryadımı dinle, cânım vezîrê Yedi kral, üç kere yüzbin askerle, yedi koldan yetmiş parça balyemez toplarla kaleyi döverler... Kalede askerimiz az, zahiremiz yok. Ama barut ve cephânemiz çoktur. Paşamız Hasan Paşa ve Kanije gâzîleri altıbin askerle gece gündüz cenk edip, düşmanı Kanije gölüne koymadılar. Gece gündüz çalışıp, öyle savaş ederler ki, Sultan Ahmed zamanında meşhur Tiryâki - Hasan Paşa yedi

kralla böyle cenk etmemiştir. Feryâdımız, zahire azlığındandır. Bir aydan beri imdat gelmedi. Yaralılarımız aç ve muhtaç. Buna rağmen yine gâzîler cenk ederler. Amma Efendim, Kanije gâzîlerinin açlıktan canları boğazlarına gelmiştir. Düşman nihâyet hileye başvurup, şehir içine zemberekli oklarla mektuplar attılar. Düşman, o mektuplarla öyle hezeyanlı şeyler yazmış ki, sultanın huzurunda söylenecek sözler değildir.»

Deyince sadrâzam, feryada gelen bu lâf ebesi yiğidin sözlerinden hoşlanıp (Söyle yiğit!) deyince, o hazır cevap genç de:

«Vallahi devletlû vezir, hilekâr düşman öyle yazmış ki, (bre hey Türk, vezir-i âzamınız Edirne'ye gitmiş. Onun da vâdesi bitmiş, günü yetmiş! Siz kimin için bu kalede aç ve muhtaç uyuz ve kuduz olup, cenk edersiz? Hemen aman dileyüp, çıkıp gidin... Yoksa Esved Nikola hakkı için yürüyüş yapıp, hepinizi İsâ ve Meryem aşkına diri diri kebap ederiz. Ve kebaplarınızı sağ kalanlarınıza yedirirız) diye yalan ve şeytanatlı mektuplar yazmıştır. Devletlû vezir, düşmana göz açtırmayıp, gece ve gündüz top ve tüfenk yağdırıyoruz. Ama derdimiz açlıktır. İşte kale ağalarının arz ve mahzarları ve paşamızın feryad mektupları.»

Sadrâzam feryâdnâmeleri okuyunca bir ah çekip, (Her zaman bu alçak felekde kişinin arzusu üzere birşey olup gitmez.) deyip, (Tecrirriyaha bimâ lâteştehissüfün) mısraını okudu. Çok üzülüp, gözlerinden yaş aktı. Gelen mektuplarda şöyle yazmış idi. (Hâlâ yedi kral bizi kuşatıp, yedi günde yedi koldan yedibin top ve gülle vurup, yediyüzden fazla adamımız şehit oldu. Düşmanın top güllesinden başka yiyeceğimiz kalmadı. Hâlimiz kederlidir. Aman devletlû vezir, Allah ve resûl içün bize imdada yetiş.) Sadrâzam, feryada gelen yiğite beşyüz altın verip, Kanije askerine de (İşte size imdâda yetiştim) diye teselli mektubunu yiğide verip, (Göreyim seni şahbazım, düşman içinden bir yolla kaleye girüp, imdad geldiği haberini veresin. Yürü, Allah yardımcın ola!) dedi. Derhal göç boruları çalınıp, elli parça balyemez ve üçyüz şâhi toplarla bütün asker kral köprüsünden geçti.

DÜŞMANIN BOZULDUĞU

Budin veziri İsmail Paşa, askeriyle çarhacı, Eğri veziri sağ kola, Tameşvar veziri sol kola, Haleb askeriyle Gürcü - Mehmed Paşa artçı, tâyin olundu. Fâzıl - Ahmed Paşa da onikibin mükemmel askeriyle ve sancak-ı şerif ile önde yürüdü. Balyemez toplar atılarak, etraf güm güm gümleyerek, inil inil inleyerek İslâm askeri yürüdü. Kanije'den top sesi gelmez oldu. Merak ettik. Derken evvelce feryad mektupları ile gelen yiğit at boynuna düşmüş geliyor! Sadrâzama gelip, «Müjde sultanım, devletlû vezir, senin geldiğini işitüp, düşman korkudan çadır ve yüklerini, toplarıyle hesapsız hazinelerini bırakıp, yedi kral şimdi Gençfenvar adlı Yenikale al-

tına kaçtılar. Hemen devletlû vezir düşmanın ardısıra Tatar askeriyle atlıları yetiştir.

Deyince bir anda Han-zâde Ahmed Giray kırkbin çatal atlı Tatarla yıldırım gibi gitti. Sadrâzam da üç saatte Kanije'ye doğru yetişti.

Kanije kalesinin kurtarılması: Sadrâzam, Kanije kalesi gölünün yanında çadırlarını kurdu. Defterdar paşa, tabur içinde düşmandan kalan cephâne ve diğer hazineleri defterle zaptedip, kırkbin İslâm askeri düşmanı kovmaya memur oldu. Bu sırada Kanijeliler düşmanın arkasını kovup, kaleden dışarıya çıkıp, tabur içinde kalan düşmanı tutup, vezire getirdiler. Hattâ kralın vezirini, Zirin oğlunun amcasını, Danimarka kralının oğlunu, velhâsıl yetmiş adet kapudanlarını sadrâzama getirdiler. Sadrâzam (Gazânız kutlu olsun, pâdişahın ekmeği size helâl olsun) diye önce Kanije Paşası Yente - Hasan Paşaya bir samur hil'at giydirdi. Sonra kadıya ve diğer âyana ve bütün gâzîlere hil'at ve çelenk ihsan olundu. Sonra gâzîler:

«Devletlü vezir, sen safâ geldin ve hızır gibi yetiştin. Kalede olan çoluk çocuğumuz bizimle beraber bize canla başla imdat edüp, pek çoğu, harp meydanında şehit oldular, bir çoğu da yaralandılar. Onlara da ihsan eyleyin.»

Dediklerinde sadrâzamın gözleri yaşla dolup, bütün Kanije hatunlarına on kese para ihsan etti. Sonra yakın sancaklara emir verip, Kanije'ye zahire getirilmesini bildirdi. Tatar han-zâdesi, düşmandan yedibin kelle, altıbin esir, altıyüz araba, yükü ganimet malı ile döndü. Esirlerin kapudanları alınıp, diğerleri ganimet malları ile Tatarlara ihsan olundu. Ertesi gün sadrâzam Yenikale seferine azîmet etti. Hakîr, İbrahim Kethüdâ efendimizden izin alıp, Kanije'de Yenter - Hasan Paşa ile kaldım ve kaleyi gezdim.

Kahrolası düşman taburunun büyüklüğü: Kanije kalesinin, Brezense kalesi tarafında ve Kanije gölünün kenarında düşman öyle büyük bir tabur yapmıştı ki, târifi mümkün değil. Bu serhad dilinde tabur ona denir ki bir sahrada veya bir göl ve nehir kenarında bir ikiyüzbin düşman topraktan kale yapıp ve kazıp, içinde sığınırlar. Ama ben buradakinin eşini görmedim. Topraktan dokuz yerde büyük tabya yapmışlar. Her tabyaya onar adet balyemez koymuşlar. Hendekler içine paçariz çark-ı felekler koyup örtmüşler. Küçük derin çukurlar kazmışlar ki, Türk askeri yürüyüş yaparsa bunun içine düşe... Taburun ortalarında da bir kat küçük başka tabur kazıp, içine zahire ve cephâne koymuşlar. Hakîr, asıl büyük taburu atla ancak iki saatte dolaşabildim. İslâm askeri üç günde burayı yeniden sahra haline getirdiler.

Kanije kalesinin yeri ve şekilleri: Burayı, Macar banları bir hınzır çobanın elinden alarak memleketlerine eklemişlerdir. 1009 târihinde Üçüncü

Mehmed zamanında Gâzî İbrahim Paşa bunu Zirin oğlundan amanla almıştır. O zaman Tiryâki Hasan Paşa, Budin veziri idi. Kale metrislerine imdada gelen Fransa kralı avenesi, metrise girip, kaleyi döverlerken Kanije'nin iç kalesindeki baruta ateş değip, düşman ümitsiz kalıp, sadrâzam İbrahim Paşa da göz açtırmayıp, cenk ederek düşmanı kıra kıra sayılarını azaltır. Nihâyet bir gece düşman Mekemorya tarafına kaçar. Bu hâli gören kaledekiler kaleyi vire ile teslim ettiler. Asker tarafından Peçevili - Koca Çavuş, Osmanlının rehini olarak kaleye varmış, onlar da anahtarları serdara getirmişlerdir. Üçüncü - Mehmed zamanı yazmasında başkaca eyâlet yapılıp, Budin ve Bosna eyâletlerinden birer sancak verildi. Yedi sancaktır. (Yakova, Pajoga, Şakloş, Peçuy, Sigetvar, Kopan, Kapoşvar.)

Keminvar sancağı düşman elindedir. Eğersek sancağı da öyledir. Üç sancağını kaymakamlar zapteder. Paşasının hası 600.890 akçedir. Zeâmet erbabı, oniki, tımar erbabı 533 dür. Cebelileri ve paşa askeriyle 5.000 askeri olur. Her sene eyâleti askeri Sirem, Semendire, Alacahisar, Volçitrin sancakları askerleriyle bu Kanije altında muhafaza beklemek kanundur. Alaybeyi, çeribaşısı, yüzbaşısı, tımar defterdarı, defter kethüdâsı, defter emini, çavuşlar emini, çavuşlar kâtibi, mal defterdarı, muhasebeci, mukataacı, şehir emini, şehir kethüdâsı, harac emini, muhtesibi, bacdarı, mimarbaşısı, dizdarı, ikibinyediyüz kale neferleri, yirmidört kul sâhibi ağalarından yerli ağası, sağ kol, sol kol, hisar azebi, martoloz ağası, beşli hisar, yerli topçu, cebeci, humbaracı ağaları, vardır. Üç oda ile kapıkulu yeniçeri ağası, topçu ve cebeci ağaları, İstanbul'dan üç, dört yılda bir değiştirilir. Hâkim olarak şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, üçyüz akçe pâyesiyle kadısı vardır. Etrafı hep düşmandır.

Kanije kalesinin şekilleri : 1071 senesinde Söhrab - Mehmed Paşa Kanije vâlisi iken kazâ ile bütün kale yanmış sonra kırkbin kadar reâyanın çalışması ile yeni kale yapılmıştır. Divanhânesinin üst eşiğinde şu târih yazılmıştır :

Nâgihan, canib-i haktan irişüp, nâr-ı kaza
Kanije kalesini yaktı hemen sertâpa
Kale itmâmına târih denildi hâmid
Kanije kalesini yaptı Mehmed Paşa (sene 1071)

Kale çok sağlamdır. Meşhur Tiyâki - Hasan Paşa bu kalede kuşatıldığı vakit, kendisini kuşatan yedi kral askerinden bin türlü hile ile nasıl kurtulduğu târihlerde yazılıdır. Kale, batak deryası içinde güyâ dört ayağını açarak su içine yatmış bir kurbağayı andırır. Kalenin her tarafı ikişer konak topraklıktır. Dışarısı ormanlık sahrâdır. Kalenin doğusunda Brezense kalesi, kral köprüsü tarafları açık sahralar olup, Kanije'nin bağ ve bahçeleri vardır. Bu taraftan göl aşırı kaleye top yetişir amma aralarında de-

niz gibi asker vardır. Bu tarafta kaleye üçyüz germe adım ağaç ve sağlam köprü yapmışlardır. Etrâfı, 1800 germe adımdır. Bu hakîr kaleyi kendi ayaklarımla germe adım ayaklamışımdır. Etrâfını bir göl kuşatmıştır. Duvarlarının uzunluğu kırkar, ellişer ayak olup, dolma rıhtımdır. İki tarafı, bu duvarın içerisi ve dışarısı adam gövdesi kalınlığında meşe ve palamut ağaçlarıdır. Bu ağaçları öyle sanatkârane şekilde birbirlerine bağlayıp, içini rıhtım gibi dolma yapmışlardır ki, yüzbinlerce top vurulsa ağaç direklerinden içeriye girip, toprağa saplanır. Bu duvar önünde, kaleye siper olsun diye yalın kat dolmasız palanga duvarlar da var... Bu siper duvarının arkası ana duvara varıncaya kadar iki rab yanyana yürüyecek kadar geniş yoldur. Kale duvarının içinde bütün evler, kaleden beşer arşın alarga yapılmıştır. Duvar dibi, umumî caddedir. Kalenin dört köşesinde dört büyük tabya vardır. Her birinde kat kat kırkar ellişer parça balyemez toplar vardır ki, üzerleri tahta damlıdır. Topların levâzımı, gülleleri, peçeleri, herşeyleri, hazır olup, topçular gece, gündüz yanlarında yatarlar. Sekiz kere bu kale kuşatma çekip, bu büyük tabyaları düşmana atmağa tenezzül etmemişlerdir. Sekiz kere kâfirler bu kaleyi kuşatıp, eli boş dönmüşlerdir. Ve bu kale altında bıraktıkları toplar hep bu kale içindeki toplardır. Kalenin iki kapısı vardır. Demir kapılardır. Biri Ziget kapısıdır. Diğeri batıya açılan Beç kapısıdır. İki kapı arası, ikiyüz germe adımdır. Yolun iki tarafında elli dükkân vardır.

Paşa sarayı: Çarşıda, paşalara mahsus ahşap bir konak vardır. Divanhânesi, yetmiş-seksen adet paşa adamlarına mahsus evler, birçok köşkleri vardır. Birisine (Söhrab - Mehmed Paşa köşkü) derler. Üçüncü-Mehmed'in bir câmisi vardır. Buna bitişik Söhrab - Mehmed Paşanın bir hamamı vardır. Üç yerde kâgir, siyah barut hazineleri vardır. Biri çarşı zindan kulesi yanında, birisi Kanlıkule dibinde, biri de mahalle içindedir. Bütün evler ahşapdır. Üç câmi vardır. Biri saraya bitişik Hünkâr câmii, biri İbrahim Paşa câmii, biri Beç kapısı içerisinde İsa Ağa câmisidir. Beç kapısı üzerinde ağaçtan yapılmış bir saat kulesi vardır. Altı mahalledir. Bin adet tahta örtülü evleri vardır. Kurşuncu-oğlu evi, Vâizi-zâde evi, Ömer Ağa evi, kapıkulu evi, balkonlu ve selâmlıklı evlerdir. Avluları yoktur. Aşağı katı ahır, yukarı katı hademelere mahsus, daha yukarısı selâmlık, dördüncü katı da haremdir. Yolları tahta döşelidir. Üç adet mahalle mescidi vardır. Bir medresesi, dört adet çocuk mektebi, iki tekkesi, iki tüccar hanı vardır.

Kanije kalesinin topraklık varoşu: Kanije'nin batısında göl üzerinde kazıklar üzerine yapılmış ağaç köprüler vardır. İkiyüzelli adımlıktır. Bu köprünün üç yerinde kapılar ve her kapının önünde zemberekli köprüler vardır. Bu köprü, geçildikten sonra topraklık varoşuna varılır. Başka yerden varılmak mümkün değildir. Bu topraklık varoşu da göl içinde ayrıca bir geniş adadır. Büyük palanga, hemen kurulmuş bir yaya benzer. Ama

Kanije kalesi tarafında ve meselâ yay çilesi olacak yerde kale duvarı yoktur. Evler, göl kenarındadır. Düşman gelince her vakit bu topraklık kalesini almak ister. Bu yay çilesi dediğimiz yerin duvar arkalarına, düşman siperlenip, Kanije kalesini döve döve berbad etmesin diye topraklık kalesinin Kanije'ye karşı tarafında hisar duvarı yapmamışlardır. Bu varoşun batısında ancak Bec kapısı vardır. Bu kapıdan batıya yine göl üzerinde üç büyük köprü ile batakları geçip, çayırlı, ormanlı, korkulu bir köye çıkılır. Öte yanı düşman kaleleridir ki, buradan horozları bile işitilir. Ama bu taraflara araba ve at gidemez, Conbul batarlar. Bu topraklı varoş, uzunlamasına beşyüz germe adımdır. Enliliği elli adımdır. Kalenin iki başında gayet büyük iki tabyası vardır. İçlerinde yetmişer-seksener balyemez topları vardır. Her tabyada biner adam gece, gündüz bekçilik yapar. Yayın kabzası olacak yerde büyük bir tabya vardır. Bu orta-tabya hemen göl içinde bir kaplumbağa gibidir. Harp sırasında burada ikibin adam cenk edebilir. Toprak dağlarının iç ve dışında yine kavi palangalar vardır ki, duvarları üzerinde cirit oynamak mümkündür. Her tarafındaki dirsek ve mazgallarda kirpi gibi toplar hazırdır. Duvarı üzerinde seksen yerde karakol vardır. Bunun da kale dışında ve göl kenarında bir yalın kat çit palanga duvarı vardır. Kanije kalesini tâmir etmekle vazifeli onikibin reâyası vardır. Fâzıl - Ahmed Paşa, kalenin topraklığını yeni baştan tâmir etti. Kalenin ölümünün bu varoşdan olacağını bilip, bütün duvar kazıklarını yeniliyerek duvarının enliliğini otuzar ayak yaptı. Ama bu, iç Kanije kalesinin duvarından daha sağlam oldu. Muhasara sırasında bu varoşun duvarını yirmi arşın kadar alçak yaptılar. Varoşun duvarı, iç kale duvarı gibi yüksek olsaydı, iç kale toplarının bu varoşa faydası olmazdı. Bu topraklık varoşun iki tarafında iki büyük tabya daha yaptırdı. Yetmişyedi balyemez topları, bu tabyalara dizip, herbirine üçeryüz asker koydu.

Topraklı kalesi varoşunun tâmiri : Beş mahalle olup, kat kat beşyüz adet muaf, silâhlı reâya evleridir ki, kazıklar üzerine yapılmış tahta örtülü evlerdir. Üç câmii, üç mescidi vardır. Ayazma mescidinin cemaati çoktur. Bir medrese, bir tekke, iki mektep, iki han, seksen adet dükkânı vardır. Bütün sokakları tahta döşeli, kazıklar üzerindeki köprü başında bir mesirelik kahvehânesi, iki at değirmeni vardır. Gece, gündüz has un öğütür. İki su kuyusu vardır. Siget kapısında köprübaşında Lonca köşkü vardır. Bu köşkten köprü ile batıya gidip, (Bağdal) harap varoşuna geldik. Yediyüz kadar bağ ve bahçeli evler olup, kalesiz bir varoşdur. Düşman daha yeni yapmış. Her taraf bağlı, bahçeli gezinti yerleridir amma Zirin, Begân, Nadaj oğulları bu sene Kanije'yi döverken bu bahçeleri de harab etmişler. Kanije'nin topraklı mahsullü yerleri buradadır amma düşman şerrinden ekilemez. Zahireleri komşu vilâyetlerinden gelir. Ama şehir yine bolluktur. Allah bereket vermiştir.

Suyu ve havası temmuzda lâtiftir amma kışın şiddetlidir. Gölü buz tutunca düşmandan pek korkarlar. Çünkü buz üstünden gelerek gece baskını yapar. Böyle zamanlarda bütün Kanije ahalisi, kale etrafındaki buzları kırıp kaleyi muhafaza ederler. Hepsi cesur, beşyüz kadar atlıları vardır. Hâlâ bin kadar ayağı bağlı esirleri kireçhâne zindanında mahpustur. Danimarka kralının oğlu ve kızı kralın veziri bu mahpuslar arasındadır. Bu gâzîler, icâbında çıplak olarak Kanije içinde ağızlarına kamış alarak su içinde karşı tarafa geçerler. Başlarına turna telleri ve şâhin çelenkleri takarlar. Çünkü her biri nice kelle kesmiş olduklarından çelenksiz gezmek onlar için ayıptır. Bunların başlarında tac kalpaklar ve diğer kâfir esvabı gibi göderiden dolamaları, meşin ve sahtiyanlı çakşırları, mahmuzlu kubadi papuçları, kısacık esvapları var ki bunlardan bir adamın Kanije'li olduğu anlaşılır. Çünkü diğer serhadliler böyle elbise giymezler. Halkı Boşnakdır, Bulgar ve Sırp dillerini de bilirler. Fakat Macarcayı hepsinden iyi bilirler. Gayet yumuşak başlı kimseler olup, bir garip evlerinde misâfir olsa yine hatırını hoş ederler. Sofraları meydanda, cömert, cesur, muhterem gâzîlerdir. Kadınları asla kapıdan dışarı çıkmaz. Meğer ki öleler. (Vahdehû lâ şerike leh) ile mezara götürürler. Amma kuşatma sırasında kadınların ayaklarına çizme giyip, cenge yardım etmeleri ayıp değildir. Bununla öğünürler. Çünkü (Erkek arslan, arslan da, dişi arslan, arslan değil midir?) derler. Kocaları çok şen olup, çocukları okuyup, yazmazlar. Hep asmak, basmak ve kesmekle uğraşırlar.

Otu, otluğu, çeşitli balığı gölünde eğir kökü otu meşhur ve cerrahları, çoktur. Bu Kanije kalesini de seyredip, Kayseriyeli - Murad Paşa gelince onunla sadrâzama doğru gittik. Kanije'den güneyde ormanlar içinde üç saat gidip, vezir-i âzam ordusuna ve yine İbrahim kethüdâsı dairesine geldik.

YENİKALE DENİLEN ZİRİNVAR KALESİNİN KUŞATMASI

Macarlarca kalenin adı Zirinvardır ki, (Var, kale demektir). Yapıcısı 1071 yılında Zirin'dir. Hattâ Söhrab - Mehmed Paşa Kanije vâlisi iken, Kanije'yi almak isteyince Mura nehri beri tarafında bizim Kanije toprağında, üç saat yerde bu kaleyi sulha aykırı olarak yapmıştır. Birçok defalar Söhrab - Mehmed Paşa, (Bu kaleyi yıkın) diye haber gönderdiyse de kulak asmıyarak daha fazla sağlamlaştırdılar. Nihâyet, sadrâzam Kanije'yi muhasara edince düşman kaçıp, bu yeni kaleye girdi ve kuşattı.

Yeni kalenin yapılışı: Evvelce Mura nehri kenarında ağaçtan yapılmıştı. Sonra düşman İskender kalesine çevirmiş. Dolma duvarının enliliği ellişer ayak, yüksekliği ellişer arşındır. Kara tarafında yedi adet tabya vardır. Her birinde kırkar, ellişer, balyemez ve kolomborne ve şâhi

topları vardır. Mura nehri tarafında kale duvarı yoktur. Ama buradan bu tarafa elli parça gemiler bir büyük köprü yapıp, karşı tarafa kendilerinin Liğardacık kalesinden Çıkatorna kalesinden, Mekemorye vilâyetlerinden her gün binlerce ahâli gelip, kaleye köprüden geçip, imdâda gelirler.

Fâzıl - Ahmed Paşa, bu hâli görüp, bu kaleyi kuşatıp, bütün ocak halkının güngörmüş ihtiyarlarıyle görüştü. Fakat eskiden Uyvar muhasarasından herkesin gözü korktuğu için (Bu yeni kaleye sarılmayıp, kâfirin ilini, vilâyetini yağma edelim) dediler. Sadrâzam:

«Ya bu kaleye ne çare edelim? Düşman bunu bizim Kanije kalesi toprağında yapmakla maksadı er veya geç Kanije'yi almaktır. Buna ne dersiniz? Ne yapalım?» dedi.

Bütün ihtiyarlar:

«Devletlü vezir, askerimiz evvelki seneden beri üç kere kışta kıyamette birçok yerlere imdada gidip, sefer ettiklerinden yorgundurlar. Bu sene, bu Mura nehri kenarında ve karşı Hırvatistan, Mekemorya, İslâvon, Dodoşka vilâyetlerini yağma edelim. Tâ Niğmet, Oyvar, Bec, Prağ kalelerine varıncaya kadar tahrib edelim. Ancak düşmana, kale ve şehirlerini harab etmekle üstün gelmek mümkündür.» dediler.

Vezir-i âzam dedi ki:

«Ey ağalar, güzel söylersiniz amma düşmanın ilini, vilâyetini yağma ederken Kanije'nin dibinde bu kale düşman elinde dururken biz ne tarafa gitsek düşman bu kaleden çıkup, bizim vilâyetlerimizi harab eder.»

Bunun üzerine bütün Boşnak konuşması üzere (Devletlü vezir, ya bu kaleyi ala Yir ile beraber ide. Ya bizim evlâtlarımızla cümlemizi kıra) diye feryad edince hemen Köprülü, (Bismillâh, gazâya niyet ettim) deyip, etekleri beline doladı.

«İnşaallah bu kaleyi peygamberimizin mucizeleri berekâtiyle fethedüp, Kanije gâzilerinin söylediği gibi kaleyi lâğımlarla yıkıp, sonra bu ihtiyarların sözü üzere Rabe (Rabb) nehri taraflarını ve Niğmetoyvar taraflarını Tata, Papa, Vesprin, Yanık kalelerini yağma ederek Budin kalesine çıkalım. Görelim devran âyinesi ne gösterir?» dedi.

Duâ ve senâdan sonra 1074 senesinde dergâh-ı âli yeniçeri ağası Salih Paşaya, kethüdâ beye, kapıkulu cebeciler ile, tımar ve zeâmet erbabına metrise girilmek ferman olundu. Hisar içindeki şarab içmekten gözleri kan çanağına dönmüş olan düşman, top ve tüfenkler yağdırdı. Bizim toplarımız da yedi koldan kaleyi döverdi. Sadrâzam, Kanije gâzîlerine nice harplere girmiş Kurşuncu-oğlu, Bunak-oğlu, Müftü-Zâde, Vaizi-Zâde gibi kimseleri huzuruna çağırıp, (Bu Yenikale sizin hududunuzdadır. Her sırrını bilirsiniz. Ne yapmak lâzımsa yapın,) dedi. Yeniçeri ağası Salih Paşaya Kanijelileri teslim edip, misafir etti. Vezirler ve iç erlerine de (Bu

Kanije'lilerin fikirlerine aykırı bir iş görülmeye) diye ferman çıktı. Bu Kanje'lilerin tedbirlerine uyularak kale yedi koldan muhasara edildi.

Kaleyi kuzeyden Anadolu eyâleti ile Kıbleli Paşa döverdi. Yeniçeri ağası Salih Paşa, kırkaltı oda yeniçeri ile sadrâzam kolundan döverdi. Sağ koldan Rumeli Eyâleti ile Kara - Mustafa Paşa, Haleb eyâleti ile Gürcü - Mehmed Paşa, soldan Budin eyâleti ile İsmail Paşa döverdi. Fakat kaleye hiçbir zarar verilemezdi. Bu hâl üzere onbir gün cenk edildi, Kıbleli Paşa şehit oldu. Fakat kalenin güney tarafı Drava nehri olduğundan devamlı olarak oradan düşmana yardım ve zahire gelmekte idi. Ama Kurşuncu-oğlunun tedbiri ile kalenin hendek kenarındaki şaranpavlarını ve kale göğsünde olan büyük ağaçları bir yanından sıravâri top güllelerine kırdırıp, kale duvarının içinde dökme toprağı görünmeye başladı. Nihâyet hendek zaptolunup, kalenin vücuduna el vuruldu. Ama kaleden müslümanlar üzerine yağmur gibi el kumbaraları yağdırırlardı. Hendek içine kubur denilen lâğım yolları yapıldı. Gâzîler kalenin temeline karınca gibi girdi. Kazıklarını kesip, çekmeğe başladılar. Palanganın çubuklarını ağaçların kabuklarını koparıp, ağaçlara neft ve katran sürüp ateşle yakarlardı. Kalenin içindeki düşman da aynı şekilde can ve başla çalışmakta idi. Her gece karşı taraftan köprü üzerinden imdatları geldiğinden cesaretleri de vardı. İçeri tabyalar üzerine üçer adım derinliğinde hendekler kazmışlar. İç yüzüne mızrak ve demir çengeller dizmişler ve daha nice şeytanlıklar yapmışlar. Ve püskürme lâğımlar atmışlardır. Bir gün on adet bahadır, yiğit hücum etmek isterken atılan bir topla altısı şehit oldu. Geride kalanları da sol ayakları kırıldı. Bundan başka binlerce ümmet-i Muhammed şehit oldu. O sırada İstanbul tarafından hünkâr hazinedarı Yusuf Ağa, 1074 senesi zilkâde ayında Sultan Mehmed'in oğlu Sultan Mustafa'nın dünyaya geldiğini müjdelemek üzere orduya gelince üç gün top şenliği yapıldı. Fakat daha kale fethedilmediğinden hakîr, kale altında oturmaktan bıkıp, (Acaba ne tarafa gitsem?) diye düşünürken, Tatar hanı yirmibin Tatar ve beşyüz serhad gâzîleri ile düşman vilâyetlerini yağmaya memur edildi. Bu hakîr de altı süvari ve yarar gülâmımla iki yerden gayret kuşanıp, beraberce hareket ettim.

DODOŞKA - MEKEMORYA - İSLÂVONYA VİLÂYETLERİNE GİTTİĞİMİZ

Kale altından kalkıp, batıya doğru ormanlıklar içinden geçip, Mura nehrini de geçtik. Nehir kenarında baştanbaşa kuleler dizili idi. Kulelerin kâfir Macarları, bizi görüp, top atmaya başladılar. Ama biz buna bakmayıp, dinç atlara binerek o gece yine batıya ılgar ettik. Tâ Saboç kalesine varıp, tam üçbin kadar İslâvon'u esir edip, hesapsız kelepir ve kıymetli eşyalarla kuzeye doğru gittik.

Islanca kalesi : Bu da Zirin-oğlu hükmünde ve İslâvon hududunda bir ağaç hisardır. Varoşunu yakıp, yağma etmek istediğimiz vakit meğer varoşun içinde iç kale gibi bir kalesi varmış. O kadar çok top güllesi attılar ki, gülleler, kellelerimizin üzerinden kuş gibi sekerdi. Atlarımızın çoğu yaralandı. Kesip, etlerini yedik. Nihâyet bütün köyleri yağma edip, binden fazla esir aldık. Ertesi sabah batıya doğru hareket ettik.

Rodolsk kalesi : Pak nehri kenarında beşgen şeklinde bir kaledir. Amma top ateşi korkusundan yanına varmayıp, uzaktan geçtik. Rodolse adlı bir göl kenarında durduk. Etraftan onbinden fazla at, üçbin esir ve ganimet aldık. Buranın güney taraf dağlarının ardı âsi Venedik körfezi denizinin sonudur. Sonra bu yaylayı aşıp, Venedik denizi sahilinde mâmur yerler geçerek Dodoşka vilâyetine geldik. Venedik hududundadır. Dağları ve yaylaları Nemse Çesarı hükmündedir. Melek - Ahmed Paşamız efendimizin zamanında da buraya gelmiştim. Bu defa deniz kıyısında olan kaleler bizi görüp, nice bin top atıp, düşman ganimet malları ile kayıklara binip, deryâda durdular. Bütün köylerini yakıp, iki gün iki gece korkusuz deniz kıyısında göçe kona üçbin adet Dodoşka frengi aldık. Bu esirlerin söz bilenlerinden (Bizim Türk vilâyeti yakın mıdır?) Dediğimizde (Evet, yedi günde sizin Bosna Sarayına varılır. Yarın halkınız, bizim Yadra kalesini geeçr ve Sodvorsa kalemize varır, oradan Ottepe, oradan Lâka ve sonra Halviye kalemize varırsınız. Bizim Yadra'dan öte hep sizin vilâyetinizdir.) diye doğru cevap verdiler. Amma gâzîler kâfirlere inanmayıp, bana sordular. Hakîr, (Evet, Melek - Ahmed Paşa ve Benli - Mustafa Paşa ile Şibenik seferinde buraları gezdim. Söyledikleri doğrudur) deyince (Geliniz gâzîler, bu kadar mal ile Bosna şehrine gidüp, esirlerimizi satalım. Yüksüz kalınca geri dönüp, yine düşmanın bir tarafını yağma edelim. Ve Yenikale altına varalım.) dedilerse de serhad gâzîleri râzı olmayıp, Dodoşka vilâyetinden geriye doğu tarafa bir gece dağlar içinde gidip, ertesi gün (Bocofca) kalesine ulaştık.

Bocofca kalesi : Bir göl kenarında ağaçtan küçük bir palangadır. İslâvon hükmündedir. Kapısı açıktır amma bataklıktan yanına varılmazdı. Buradan geçen nehir, Sava'ya karışır. Bu nehrin karşı tarafı hep Zirin-oğlu vilâyetlerindendir. Onu geçip, bir düz sahrada kuzeye doğru giderek Zağreb kalesine geldik.

Zağreb kalesi : Zirinoğlu hükmünde bataklık kenarında bir palangadır. İçinde kırk elli kadar manastırdan çan kuleleri var. Ama canlı adam görünmüyordu. Esirlerden sorduğumuzda (bütün asker Türklerle döğüşmek için Yeni kaleye gitti, elem çekmeyiniz, bu kalede size karşı duracak kimse yoktur) dediler. Ama inanmayıp, dört tarafımıza karakollar koyduk ve 1.500 kadar sığır ve 600 kadar dinç at alıp, geçip, gittik. Buradan doğuya ormanlar içinden altı saatte geçip, (Kopronîçe) kalesine yetiştik.

Hırvatça, ısırgan demektir. Buradan da bir gün giderek (Çakatorna) kalesine, oradan (Lığradçık) kalesine vardık. Bu ikisi de Zirin-oğlu idaresindedir. Vaktiyle bu taraflara Melek-Ahmed Paşa zamanında gelmiştim. Bu kere geçerken birkaç düşman esiri tuttuk. Burada top sesleri, her tarafı titretmekte idi. Esirlerimizden sorduk. (Bizim Yeni kalemiz Türk ile döğüşür, onların toplarının sesidir) dediler. (Bize yakın mıdır?) diye sorduk. (Kaleden şimdi çıktık, size rastgelüp, esir olduk.) deyince esirleri bağlayıp, (Bizi selâmetle Yeni kaleye çıkarınız, sizi azad edelim, bize yağmalanacak mal gösteriniz, yoksa kurtulamazsınız) dedik. Kâfirler, (Aman ağalarım, size ganimet gösterelim amma Yeni kale tarafına gitmeyiniz, yüzbin düşman o tarafta karınca gibi kaynar. İçlerinden kuş olsanız uçamazsınız. Esirleriniz de elden gider. Eğer sözümüzü tutarsanız, Pojağa taraflarında iki kılıç arasında Zirin-oğlu köyleri vardır. Hâlâ âsidirler. Onlar sizin Bocofça, Brezense, Türbe, Peçevi, Bamse, Darde kaleleri ile Ösek köprüsünü yakıp yıkanlardır) diye haber verdiler. Serhad gâzîleri (Tiz biz o yılları biliriz. Gidelim, yakup yıkalım, esir alalım) dediler. Doğuda ormanlar içinde bir gün gidip, bir bayıra rastgeldik. Yağma toprak hâlinde idi. Uzunluğu altı konaklık olup, görülmeğe değer bir eser idi. Meğer eskiden Süleyman Han korkusundan Sava'dan Drava'ya ve Drava'dan Mura'ya kadar hendekler kazıp, topraklarını kendi vilâyetleri tarafına dağlar gibi yığmışlar. Muhafazacı askerleri, bizi görünce kaçtılar. Sonra doğuya gidip, bir büyük sahra içinde bir güruh askere rastladık. Bizi görünce geri gitmeğe başladılar. O görülen asker hep düşman kıyafetli ve kalpaklı idiler. Fakat bizim askerimizin yanında bir çocuk gibiydiler. Hemen hepimiz birden dal-satır olup, üzerlerine at sürdük. Onlar da uzaktan Allah Allah diye bağrıştılar. Biz şaşırdık. Onlar yeşil bayrak kaldırdılar. Meğer bunlar Pojağa sancağı ve Yakova kalesi gâzileri imiş... Onlar da düşman memleketlerini yağmaya çıkmışlar. Ancak yüzelli esir alabilmişler. Beşyüz adet yiğit idiler. Onlar da bizimle beraber oldular. Bunlar, vilâyet kurtları olduğundan, düşman memleketinde yol göstererek (Harbunye) kalesine vardık. Bu da Zirin-oğlu hükmünde tuğladan yapılmış bir kaledir. Ama dış kalesi çok sağlamdır. Biz o gece düşmana karşı durup, yattık. Dört tarafa karakollar dizdik. Üç koldan dağlara üçerbin yiğit pusulara koyduk. Sabahleyin erken, düşman bizi gaflette sanıp, (ya Jorj! ya Jorj) diye üzerimize saldırdılar. Bizim gâzîler düşmana bir ok yağmuru yağdırdılar. Fakat kâfirler şarap tesiriyle domuz topu olup, hücum edince gâzîler kâfirlere yan verip, sahraya çıktılar. Kâfirler bizi kova kova harp meydanına ulaşınca bizim pusuda olan gâzîlerimiz üç koldan çıkıp, düşman askeri üzerine saldırdılar. Düşman, dört bölük askerimizin arasında kaldı. Tam üç saat savaş oldu. Nice bin düşman ateş saçan kılıçtan geçti. Atları ve malları yağma edildi. Buradan doğruca Harpunye kalesine vardık. Hendek kapılarını bile açık bı-

rakmışlar. Kale içindekiler dağlara kaçmışlar. Hiç çekinmeden kaleye girip, yükte hafif bahâda ağır eşyayı alıp, hisar içinde küçük ve büyük üçyüz esir aldılar. Sonra kaleyi yetmiş-seksen yerden ateşe vurdu. Meğer kale içinde düşman dolu imiş. Kâfirler Tatar ateşini görünce can korkusuyle dışarı çıkıp, hepsi esir oldular. Kurtulanlar yerlerinde yandılar. Velhâsıl bu cenkte ikiyüz askerimiz şehit oldu. Düşman, yirmialtıbin kişi olup, 9.000 kadar mahbub ve mahbube, mûpeçe, gulâmlar, temiz yüzlü kızlar ve diğer ganimet malları altın ve gümüş kabkacağın haddi hesabı yoktu. Oradan kalkıp, Moslovan kalesi tarafına gidelim deyince serhad gâzîleri râzı olmadılar. (Ösek panayırı günleridir, orada mallarımızı pahalı satarız) deyip, Ösek tarafına yürüdük. Kapronice kalesini sağda bırakarak Valık kalesi yakınında France nehri kenarında yemek yedikten sonra kıble tarafında Zaçeste kalesine geldik. Orada bir şey bulamadık. Burayı da geçip, Pojağa'nın kuzeyinde Çaramor kalesine vardık. Birçok defalar kuşatılıp, fetholunamamıştır. Bu kale Zirin-oğlunun hududunun sonudur. Buradan yedi saat kıbleye gidip, (Podgraç) kalesine geldik. Bir müslüman kalesi olup, evvelce târif edilmişti. Oradan doğuya gidip, Allah'a şükür, İslâm ülkesine girdik. Bizim asker, Allah'a şükür İslâm diyârına ayak bastık derken Pojağa Paşasının müsellimi ve kethüdâsı, beşyüz adamla bizi karşıladılar. Bizim askerden ve esirlerimizden istediler. Biz vermeyince (Bre âsiler, bre zorbalar, pâdişahın reâyasını alıp esir etmişsiniz, sizin hakkınızdan geliriz) dediler ve harbe hazırlandılar. Biz de savaşa hazırlanınca yan verdiler. Bizim Pojağalı asker arkadaşlarımız müsellime varıp, (Bre sakın, bunlar bir alay tutar, Budin, Eğri ve Kanijeli gâzîlerdir. Vallahi sizi kırarlar.) deyince Pojağa müsellimi:

«Bu ellerindeki esirler yüzünden düşman bunları basar, bu yüzden pâdişah kalesine zararları dokunur, kale altından kalksınlar, yoksa bütün halkla birlikte hücum edüp, kaleden balyemez toplar atarak hepsini kırarız. Bak şu pâdişah vilâyeti vurucularına.»

Diye çok keder etti. Ben dedim ki, (Beli, onlar şimdi hâkimdir ve arza sâhiptir. Sadrâzama yanlış yazarlarsa başımız belâya uğrar. Kale altından kalkıp, alarga gidelim.) dedim. Hepimiz kalkıp, uzakta o gece yattık.

Müsellimin hilekârlığı: Müsellime bir kara mangır da vermediğimiz için kızmıştı. İntikam alma yolunu aradı. İdaresinde bulunan ipten kazıktan kurtulmuş ne kadar haşarat varsa toplayıp, gece yarısı bizi basmalarını ve yağma etmelerini tenbih etmiş. Bütün bu haşarat gece yarısı hazır olmuşlar. Allah'ın hikmeti kale zindanından bu mahpusların çıkarıldığını gören kale dizdarı, bize merhamet edip haber gönderdi. (Bu gece uyanık olsunlar, gaafil olmasınlar) diye. Biz bu haberi alınca o gece dört tarafımıza pusu koyduk. Gece yarısı bu haşarat ordu içine girince beş saat içinde üçyüzden fazla harâmi katlolundu. Sabaha üç saat kalın-

ca Pojağa kalesinden atlı ve yayan kütürdüsü işitildi. Bizim atlı ve yayalarımız gelenlere bir yaylım Tatar oku ve bir yaylım serhad kurşunu atıp, yerle beraber ettiler. Birçokları kaçayım derken pusuda gizlenen gâzîlerin hücumuna uğradılar. Böylece yediyüz harâmi kılıçtan geçirildi. Ertesi sabah atlarını ve lâşelerinin başlarını alıp, ikinci günde Ösek kalesine vararak kellelerini mahkeme önünde bıraktık. Pojağa kalesi altında başımıza gelenlerin hüccetlerini kadıdan alıp, yine Ösek kalesi dışında esir ve mallarımızı sattık. Kırkaltıbin kuruş hâsıl oldu. Bunu hakîr, bütün gâzîlere dağıttım. Hakîre, iki pay, bir gulâm ve üç at piyâde verip, herkesin rızâsıyle hademelerime de ikişer pay verdiler. Sonra Ösek'den yine (Yeni kale) fethine gittik.

Ösek'den Uzun-Köprü başında Darde kalesini geçip, Valpova'ya oradan Maslovon kalesinden (Mura) nehrini gemilerle geçip, Kanije'ye oradan üç saatte ormanlar içinden geçip, Yeni kaleye vardık. Büyük bir alay ile sadrâzam huzuruna vardık. O sırada Tatar Hanı-Zâde Ahmed Giray da bizim alayımızla sadrâzam huzurundan geçti. Bu hakîr, sadrâzam yanında kalıp, bu gazâda nerelere gittiğimizi, nasıl esir ve ganimet malı aldığımızı bir bir anlattım. Dikkatle ve memnuniyetle dinledi.

Ama Yeni kalenin fethi daha kolaylaşmamış. Hatta o gün sadrâzamın müezzini Ahmed Çelebinin elini top götürmüş. Sadrâzam kendine zeâmetle emeklilik ihsan edip, Ahmed Çelebi'yi Kanije'ye götürmeğe hakîri memur etti. Derhal, üç saatte Kanije'ye varıp, Kanije Vâlisi Yenter-Hasan Paşa sarayında durup, Ahmed Çelebi'nin elini cerrahlara tımar ettirdim. Hakîr yine üç gün sonra Yeni kale altına geldim.

Kale her tarafından delinmekte ise de düşman da durmadan tâmir etmekte idi. Nihâyet, cephâneden bütün gâzîlere uçları çengelli mızraklar dağıtılıp, düşmanları tabyalardan ve diğer yerlerden çengeller ile hendeğe çekerler ve kellelerini keserlerdi. Allah'a şükür, düşmanın lâğım atmakta bizim kadar ustalığı, kumbara atmakta alışkanlığı, metris basmakta ve gece baskını yapmakta tedbiri yok idi. Fakat kale gözetlemede ve askerini zaptedip, cenge teşvik eyleyerek göğüs göğüse cenk etmekte biz onlardan aşağı kalırız. Bu yüzden onlar hakikaten emsalsizdirler. Nihâyet bir gün usta doktorlardan Kazancı-Zâde Süleyman Ağa ile sadrâzamın suhte Hacı-Zâdesi bütün müslüman askerlerle konuşup, (Biz bu kale altında ihtiyar avretler gibi nasıl oturup, kırılırız) dediler. Bu kere derhal bütün asker Allah Allah sadâsı ile ve gülbang-i Muhammedi ile dağları inleterek hücuma kalktı. Asker birbiri üzerinden kaleye tırmanarak asla düşmana göz açtırmadılar. Allah'a şükür kalenin kapı ve duvarları üzerine peygamberin sancağı dikildi. Bu hakîr, fetih ezanı okuyup, bütün gâzîleri cenge teşvik ile gülbang-i Muhammedi çektim. Bütün asker düşmana kılıç vurup, kale içine varıncaya kadar nehir kenarına sürdüler.

Düşman bu hâli görünce can havli ile Mura nehri üzerindeki köprüye vurdular ve karşı tarafa geçmeye can attılar.

Müslüman gâzîler eli kolu kan, saçları uryan, sineleri puryan bir halde düşmanın ardından dalsatır olup, köprü üzerine gittiler. Düşman gördü ki, bozulan askerlerin ardından Türk askeri gelmektedir. (Bre medet, vilâyetimiz elden gider) deyip, hemen köprünün karşı tarafını baltalarla kestiler. Bizim gâzîler derhal geri döndüler.

Kırılan köprü üzerinde kalan düşman askeri şaşkına dönü. Ve kendilerini suya atmaya başladılar. Bâzıları da (Zanca Türk) diye aman ile kalemize gelip, esir oldular.

Yeni kale düşmanının kötü durumu : Karşı taraftan köprü kesilince düşman at, takımı ve silâhları ile suya döküldü. Kimisi boğuldu, yüzerek karşıya geçmek üzere oldukları sırada beri tarafta bizim serhad gâzîleri su içinde yetişip, kimini katl ve nice binini saçlarından tutup, esir ettiler. Bâzı kuvvetli yüzücü düşman, zorlukla sâhile çıkabildiler. Bizim gâzîler suda yüzenlere kurşun vurup, pek çoğunu suya batırdılar. Nice bin düşman su ile aşağı akıp giderken Tatarlar yetişip, yedibin kadar esir aldılar. Nehrin karşı tarafındaki düşmana kalenin yüzyetmiş pâre topu birden vurulunca nicesi cehenneme gittiler. Allah'a şükür, kale fetholdu amma gâzîlerden de üçyüzbinyediyüz adam şehit oldu. İkibinden fazla yiğitlerimiz yaralandı. Beşbinden fazla düşman esir olup, Tatar elinde kaldı. Bâzı esirlerden işittik. (Bu cenkte onyedibin hristiyanımız öldü, dokuzbini esir oldu. Yedi kapudan mürd oldu. Biri Zirin-oğlu biri Hersek Ban-oğlu idi.) dediler.

Kale, yeni olmakla çarşı ve pazarı yok. Küçük bir kilisesi asker evleri ve Kanije tarafına bir kapısı var. Etrafı 3.700 adımdır. Orta yerinde bir su kuyusu vardır. Kuyu üzerindeki kubbe üzerinde altın ile cilâlı bir alem vardır. Meğer bunu, Süleyman Han'ın vücudunun gömülü olduğu türbenin kalesinden aşırmışlar. Vezir-i âzam, bu alemi çıkarıp, yine türbesine gönderdi ve türbenin tâmirine Mohaç beyi ile Peçevî beyini memur etti.

Bu kale için sadrâzam işbilir kimseleri topladı. Ve sordu:

«Devletlü vezir, bu kale düşmanın göz bebeğidir. Osmanlıya çok zararı olur. Ve hiçbir faydası olmaz. Bu kadar masraf ve zahmet çekildi. Şimdi buraya bu kadar masraf edip de Kanije'nin yarısı kadar bir kale yaparsanız hatâdır. Düşman Kanije'yi kolaylıkla alırsa bunu da istilâ eder. Eğer Kanije paşalarına bu kaleyi merkez yaparsan, bu, hatâ üstüne hatâdır.»

Dediler. Sadrâzam, (O halde ne yapalım?) dedi. Ocak ağaları dediler ki, (Pâdişah sağ olsun, bu kadar masraf ederek düşmandan intikam aldık. Bu da böyle olsun. Kalenin cephâne ve mühimmatını alıp, Kanije kalesine gönderelim. İçini dışını yakıp, külünü havaya savuralım.) dedi-

ler. Bu tedbir böylece yapıldı ama pek pahalıya mâloldu. Sonra sadrâzam, askerle birlikte iki günde Kanije'ye geldi. Ordudaki işbilir kimseler Zirin-oğlu, Beğan-oğlu vilâyetlerini harab etmeyi doğru buldular. Derhal sadrâzam, Mehmed-Giray Hanın oğlu, Ahmed-Giray Hanı çağırıp başına bir hüsrevâni kavuk geçirdi. Ve sırtına samur giydirip, Zirin-oğlu, Beğan-oğlu, İslâvonya, Nemse, Galya, Brandburg ve Hırvatistân'ı yağmaya memur etti. Bütün Bucak Tatarı, yalı ağası, mansurlu, şirinler sefere memur oldu. Ancak han-zâde otuzbin askerle sadrâzam ordusunda. Otuzyedibin Tatar, altı kere yüzbin atla hazır olunca hakîr dahi yüksüz Tatarvarî hazırbaş olup, dura kaldım.

AMANSIZ KÂFİRİSTAN VİLÂYETİ OLAN İMANSIZ ALMAN DİYÂRININ FETİHLERİ BEYÂNINDADIR

(Evvelâ serhad sonunun sağlam kilidi ve sağlam kalesi, İslâmın duvarı, aman sığınağı olan Kanije altından, Alman, Hırvatistan, İslavon, Engerus, Mekemorya vilâyetlerinden yağma etmeğe gittiğimiz kaleleri beyân eder...)

MÜNÂSİP KASİDE

Benâm-ı Hâlik ve Hayy-i kadîm ferd-i Yezdânî
Yarattı dâr-ı Kevneyni kodi cinniyle insânı
Benî âdem edim-i arz içinde sâkin oldular
Hemen Hâbil ile Kaabil'den biridir cengin olanı
Cenâb-ı Kibriyâ Hâbilliye evvel hitab edip
Cihad idip gaza eylen dedi Hâtif-i Rabbânî
Hemen sen de mücâhid-i fî sebilillâh olup sa'y et
Halâs olgil cehennemden yana ref'eyle nîrânı
Gel imdi dinle vasf-ı pür melâlın cümle küffârın
Denilmez kamu evsâfı kesilmez hadd-ü-pâyânı
Belî bu rûy-i dünyâda nice kavm-i nasârâ var
Velî İslâm kavmi fethedüptür cümle Yunânı
Hemîşe âl-i Osman sell-i seyf olup cihad eyler
Ne Çeh, ne Leh ne Moskor kor komaz İrân ve Tûrânı
Bihamdillah bu sal içre yöneldik Engerus üzre
Dağıldı her diyâra müşrikin ekser cüzam oldu
Nice bini esir olup gezer hâl-i perişânı
Kimi pâbeste ve dilhaste kimisi şkestebal
Cefâdan her bir âlâsı unuttu kasr ve eyvânı
Alman ve Çehistan mülkünü urmağa emroldu
Hemen ol an müsellâh oldu cümle cünd-i Osmânî
Bu müşrikler ikilik vâdisinde kaldılar hayran

Dönerken durdu velhâsıl bozuldu çarh-ı mîzânı
Nice İslâm diyârın nehb idem derken o müşrikler
Murâdı olmadı hâsıl geruye döndü devrânı
Hemen ey Evliyâ cehd et kuvay-i kudretin varken
Demidir, durma uruş it budur âyin-i insanı
İlâhî her ne yire azmedersen yâverim olsun
Ricâlül gayb cündullah ile âyat-ı rahmâni
Yeter ettin duâyı Evliyâ durma gazâ eyle
Refikındır senin cümle kamu sâhib-i keremkânı

Allah'ın hikmeti: Burada İslâm askeri Alman diyarına gitmek niyetinde iken evvelce Tatar hanzâdesi Ahmed Giray'ın kethüdâsı, Sefer Gazioğlu İslâm Ağa, Kanije ve Balatın (Balaton) gölü kenarlarından esir çıkarmağa gitmişti. İslâm ağa, binlerce güneş parçası gibi mahbub ve mahbubeler ile geri döndü. Esirlerin onaltı adet kapudanları ve yüz adet seçme esirleri Sadrâzama hediye etti. Esirlerin en mûteberi Ciğel adlı kâfir kapudanını sadrâzam söyletti: (Hâlâ Nemçe kralımızın askeri, Yanık altındadır. Sizin dostunuz olan, bizim düşmanımız olan Fransa kralı, Nemçe çesarına ellibin hristiyan imdâdı ile Rabb suyu kenarında, Kanije kalesi altında Donkarkız, Danimarka kralları, Niğmet Oyvar altında toplanıp, Türk askeri Yanık altındadır diye sizi beklerler) diye haber verdi. Sadrâzam derhal, (Ganimet malı almak isteyenler şimdi gidecek Tatar askeri ile gitsinler) deyince onbin serhadli de bize katıldı. Kırkyedibin asker olduk.

Allah'ın başka bir hikmeti : Hanzâde kethüdâsı İslâm ağa, babası Sefer ağanın Kırım'da katledildiğini haberini duyunca, Han-zâdenin kethüdâlığından kaçıp, sadrâzamın ayağına kapanarak kapıcıbaşı oldu. Ve hemen (Devletlû vezir, seferden şimdi geldim. Beni serhadlilere serdar eyle, yine sefere gideyim) dedi. 600 yiğidi ile bizimle sefere memur oldu. 1074 (1663) senesinde Balaton ve Morava sâhillerini yağmaya gitmek üzere hareket ettik.

Önce Kanije'nin güneyine yakın Eyresek kalesine geldik:

Eyresek kalesi : 938 (1531) de Süleyman han, Alman seferine giderken fetholunmuş, sonra kâfir istilâ etmiş, hâlen Nemçe elindedir. Bir tepe üzerinde dörtgen şeklinde bir kaledir. (Yenikale) yi sadrâzam döverken Budin veziri İsmail Paşa bu kaleyi fethedip, ateşe verdi. Ben bu muharebede bulunmadım. Kâfirler daha yeni tâmir etmeye başlamışlar. Bize birçok şâhî toplar attıklarından alargadan geçip, yedi saatte...

Kapolniye kalesi : Ne geldik. Bunu da Süleyman Han aynı senede zaptetmiştir. Hâlâ Begân-oğlu hükmündedir. Bunun da batısında iki saat giderek...

Sağlam Şile Palangası: Na geldik. Bu da Süleyman han zamanında fetholunup, Begân-oğlu hükmündedir. Burada, bizden evvelki, serhad gâzîleri, ikiyüz kâfiri kılıçtan geçirip, atlarını yedeğe alarak, elleri kolları kan içinde bize karşı geldiler. Atları bize verip, yine gittiler. Biz de yerde yatan kâfir leşleri arasından geçerek üç saatte...

Belvar Kalesi : Ne geldik. Bu da Süleyman han asrında fetholunmuştur. Hâlâ Zirin-oğlu hükmünde bir küçük palangadır. Yağma edilecek bir şey bulamadık. Bunu da geçip, bir sahra ortasında yattık. Sahranın batısında...

Vatoş Kalesi : Bu da Süleyman han zamanında fetholunup, Macar Zirin hükmünde palangadır. Alçak bir yerdedir. Kâfirler daha evvel bizden haber aldıkları için korkudan kaleye kapanıp, duvarları üzerinde cenge hazır duruyordu. Buradan bir şey elde edemeden, bu sahranın kıblesinde bulunan...

Zakan Kalesi : Ne geldik. İbrahim paşanın fethedip, hâlen Zirinli elinde sarp bir yerde göl kenarında bir palangadır. Bize kırk top güllesi attılar. Kalelerine kapanmışlar. Varoşlarını daha evvel bizim asker yakmış. Buradan yedi saat batıya dağlar arasından bin derd ile geçerek...

Kopornok Kalesi : Ne geldik. 939 (1532) senesinde Süleyman han zaptetmiş, fakat yine Zirin kâfiri istilâ etmiştir. Şimdi Nemçe çesarı elinde olup, içinde Nadaj-oğlu keferesi bulunmaktadır. Sağlam palangadır. İleri giden gâzîlerimiz ikiyüz kâfire rastgelmiştir. Bunlar yüzelli müslüman esirini kaleden çıkarıp, bir ark kazarak kalenin hendeğine akıtmak isterlerken müslüman gâzîler üzerlerine varırlar. Esir müslümanlar da Allah Allah diye feryad edince bizim asker dalsatır olur. Biz de bu cenge yetiştik. 1060 kâfiri kılıçtan geçirdik. Kapıdanları ile üçyüz kâfir esir oldu. Yüzelli müslümanı esirlikten kurtardık. Bunları arabalara bindirerek Koban kalemize gönderdik. Sonra bu kaleyi geçip, bir saat sonra...

Pelentvar Kalesi : Ne geldik. Sağlam bir kaledir. Burada da yağma edecek bir şey bulamadık. Kuzeye giderek...

Büyük Lâk Kalesi : Ne geldik. Süleyman han zamanında fethedilmiş büyük bir kaledir. Gönderdiğimiz esirler, selâmetle Koban kalesine varınca oradan beşyüz gâzî, Kapoşvar kalesi gâzîleri ile geldiler. Buradan da bir şey alamayıp, ormanlar içinde üç saat giderek...

Beleşge Kalesi : Ne geldik. Bu da aynı sene içinde zaptolunup, Nemçe çesarı hükmünde çit palangadır. Zirinoğlu hası imiş. Bunun da, İslâm askeri mallarını alıp, kalesini tarmalat, mehmelât, çaplad, pohlad etmişler ve külünü göğe savurmuşlar. Burada atlara yem kestirerek tatarvari kazanlar atıp safâlar ettik. Etrafımıza karakollar koyduk. Gece yarısına ka-

dar dermansız yattık. Gece yarısı mehtab olunca kalkıp, batıya giderek yine Beleşge kalesi altında İslâm askeriyle birleştik. Meğer gece biz kalkıp gidince, bütün kâfirler dağlardan inip yine Beleşke'ye gidiyorlarmış.. Birdenbire bunları sabahleyin erken basıp, kale dışında yetmiş düşman kapudanı, üçbin kefere ve papazları ile müşavere ederken içlerine at bırakıp, hepsini esir ettik. Rabb kalesi kenarında kâgir bir kaledir. Buradan birçok esir alarak yine Rabb nehri kenarında giderek...

Şava kalesi' : Ne geldik. Süleyman Han zamanında Yanoş krala tâbi olup, yine kâfirler istilâ etmiştir. Beleşke altındaki cengimizi haber alıp, kalelerine kapanmışlar. Buradan da geçip...

Keminvar kalesi : Ne geldik. Nemçe çasarı hükmünde bir ağaçlık içindedir. Kale altında yedi saat durduk. Bir dil alamadık. Ama müthiş ve sert bir rüzgâr esiyordu. İkibin Tatar, oklarına kibrit bağlayıp, paçavralı, kibritle yanmış okları şehir içine fırlatınca tahta örtülü evler, alev alev yanmaya başladı. Kâfirler hemen kale kapılarını açtılar. Kale dışarısına çıkınca Tatar ateşine uğrayıp, bir anda 1160 esir ve bu kadar hesapsız mal ve erzak alıp, yiğitlerimizle Kanije'ye gönderdik. Oradan...

Rumçivar kalesi : Ne geldik. Zirin hükmündedir. Bizden haberleri olup, kalelerine kapanmışlar. Oradan...

Egrevar kalesi : Ne geldik. Bu da Süleyman Han zamanında 939 (1532) muharreminde fetholunup, Macar kralı hükmündedir. Dört tarafı bataklıktır. Bizi geçerken görüp, sayısız top attılar. Bizim Kanije'ye bir merhaledir. Ama kışın göl donunca bir konakta gidilir. Burayı da geçip...

Meşter (Manastır) kalesi : Ne geldik. Bize karşı çıkıp biz de Allah Allah diye bir hayli cenk ettik. Kâfirler kaleye kaçtılar ki kaleden bizi topa tuttular. Biz de varoşlarına girip, yağma ettik ve ateşe verdik. Buradan da batıya üç saat kadar giderek...

Sonbodhel kalesi : Ne geldik. Bu da Süleyman han zamanında fetholunup, Zirin kâfiri hükmünde bir küçük kaledir. Yonak ve Katana kâfirleri vardır. Bir hayli top atıp, bizi kale altına uğratmadılar. Bunu da geçip, iki saat giderek...

Meştivar Kalesi : Ne geldik. Süleyman Han zamanında fetholunmuş, Zirin kâfirin hükmündedir. Bağ ve bahçesi çoktur. Burada atlarımıza yem kestirdik. Bütün köy ve kasabaları yerli yerinde, amma içlerinde bir şey yok. Ancak cengâver katanları çok. Mal ve esirden bir zerre yok. Gelen gâzîler, (Rabb nehrini geçmeyince bize doyum olmaz) dediler. Arkadaşlarımızın bir çoğu (Uyvar fethinden sonra seksenbin askerle Kaplan Paşa bu Rabb nehrini geçmiştir. Nice asker ve atları kırıldı. Ümitsiz olarak Nitroviçe şehrine geldi. Rabb karşısında bütün kâfirler yerli yerindedir.)

dediler. Serhad gâzîleri (İşte biz öyle kâfir diyârı isteriz. Ya taht ola, ya baht!) deyip, atlarımıza binerek Rabb kenarına geldik. Geçecek yer bulamadık. Bütün sâhil boyunca birbirine haber veren haberci kuleleri vardır. Kırımlı Ali Mirza (Diyelim ki karşıya geçtik. Bilir misiniz karşıda düşman deryâsı vardır. Vuruş hâlidir, bozmak da bozulmak da Allah emridir. Kâfir bizi basarsa bu suyu nasıl beri tarafa geçeriz?) deyince Rabb nehrini geçmekten vazgeçtik.

Yeni yapılan Kösek Kalesi : Süleyman han asrında bu kale altında çok kimse şehit olmuştur. Bizi görünce çok top attılar. Burayı da geçip...

Büyük Şobon Kalesi : Ne geldik. Nemçe çesarı hükmündedir. Üçbin demirci, Nacakcı, (Bıçakçı), usturacı, ikibin çuhacı, bin kâğıtçı ve diğer san'at ehli dükkânları vardır. Esirlerimiz olan kılavuzlarımız söylediler. Süleyman han buraya gelip, batak kenarında bir Honka? tepe yığmış, yanına varılamaz. Yüzbinlerce kâfirler cenge hazır... Buradan da geçip giderken gördük ki altı yiğit at boynuna düşüp gelir. (Muştuluk... Kâfirlerden kırk esir ve dil aldık) dediler. Esirleri söylettik. Bizleri âzad ederseniz, Rabb suyunu size gösterelim. Bütün hristiyanlar, şimdi Yanık ve Niğmet Uyvar kalesinde (Karşıya biz sizi geçirelim) dediler. Bunlara Türk elbisesi giydirip, kılavuz ettik. O gün seyirdip...

Jelejinvar Kalesi : Ne geldik. Bu da Süleyman han zamanında alınmış, şimdi Alman kralı hükmünde Zirinli toprağında sağlam bir kaledir. Kılavuzlarımız bizi dağlara götürdüler. Bâzı yiğitlerimiz, esir kılavuzlarımızın içine gizlice girerek (Eğer bizi yanlış yere götürürseniz hepinizi kırarız) deyip, bunlardan birine bir satır-ı muhammedî vurduk ki, gûya kellesi pazar ipliği ile dikiliymiş, hemen yere yuvarlandı. Kılavuzlarımızın akılları başlarından gidip, (Hâşâ ki biz hiyânet ederiz, hemen bizi âzad edecek olun, görün size ne kadar ganimet alırız) dediler. O gece ormanlıkta yattık. Seher vakti kalkıp bir saat giderek...

Poronduk şehri : Ne geldik. 929 (1522) de Süleyman han asrında Kasım voyvoda büyük cenk ederek fethetmiştir. Etrafta pek çok şehit mezarlığı var. Bir mezar taşında Mihal-oğlu Mehmed bey uğruna Fâtiha... Sağlam bir kalesi var. Taşra varoşu Haleb kalesinden büyük. İçinde yetmiş manastır çanlığı saydım. Varoşun etrafı kale değildir. Mahalle kapıları, toplu ve kumbaralı sağlam kapılardır. Kâfirler sabahleyin uykuda iken ormandan atlarımıza binerek çıkıp, Allah Allah sesleriyle varoş duvarlarına saldırdık. Yetmiş - seksen yerinden şehri ateşe vurduk. Bâzı avretler, oğlunu kucağına alıp, kocası ile eviden çıkınca yakalandılar. Kaledeki kâfirler nice yüz toplarını atmaya başladılar. Domuz topu gibi bize hücuma başladılar. Biz sahraya doğru çekildik. Düşman bizi kovalayınca geri dönüp, bir anda hepsini katlettik. Kaçanlar, kalelerine girer-

ken birlikte kaleye biz de girip, kaleyi zaptettik. Karılarına, kızlarına yemekler pişirttik. Pek çok gümüş takım, şamdan, buhurdan, kıymetli kumaş, cevâhir, hâlis altından haçlar aldık. Yüz kadar patrik ve keşiş esir oldular. Merhametsiz tatarlar, bâzı avretlerin memelerini kesip, başlarına geçirerek, (Mal nerededir?) diye yeraltından pek çok hazineler çıkartmışlar. Bunları götüremiyerek toprak üstünde bırakmaya mecbur kaldık. Yüzyetmiş araba kıymetli eşya, üçbin esir, güzel mahbub ve mahbube, müşteri çehreli açılmamış bâkire Alman kızları ele geçti ki saçlarının her teli bin Tatar miski yükü değer. Sonra şehri ateşe yakıp, va'dimiz üzerine esirlerimizden ikisini daha âzad ettik. Geride kalanları da atlara bağlayarak...

Amansız Alman vilâyeti : Ne yollandık. Esir kılavuzlarımızdan biri gizlice bize (Zahmetsizce elinize mal girmesini isterseniz) diye bizi altı saat batıya götürdü. Diğer kefereler, (Buralara Türk ve Tatar ayağı basmamıştır. Pek çok mal elinize geçer amma, bu mallar ayağınıza bağ olur. Vaktiyle Kasım Voyvoda buralarda kırkbin şehit verdi. Sizi Almanlar duydular. Bu kadar mal toplayınca peşinize düşerler... Alman diyârına gitmeyiniz) dediler. Uzun münakaşalardan sonra (Bize ganimet lâzımdır) diye karar verip, batıya, Tuna'mn başına doğru Alman dağlarının eteklerine gidip...

Baytanad Kalesi : Ne geldik. Ulu bir şehirdir. Mallarımızı dağlar içine ikibin gâzîlere bırakıp, kalenin kuzeyindeki seyrek korudan birdenbire şehre girdik. Keferelere bir kılıç vurup, çarşı ve kiliselerinden o kadar çok mal, güneş parçası mahbub ve ay yüzlü kız ve gılmânlar alındı ki eteklerine diken ilişmemiş, yüzleri açılmamış, birer gül idiler. O kadar çok ganimet, elimize geçti ki, çoğunu bıraktık. Bahâda ağır olanları üçyüz araba yükü tuttu. Şehrin ortasında Ayasofya gibi büyük bir manastır var. Bir büyük kubbesi, üçyüz adet diğer kubbeler, hep kurşun kaplı. Dört çan kulesi var. Büyük kubbenin alemi, beş adam boyu var. Diğer üçyüz kubbelerinin alemlerinin boyu üçer adam boyu gümüştendir. Bu kilisede mal çoktur diye askerlerimiz kuşattı. Meğer kilisenin saçma topları varmış. Yedi gâzîmiz şehit oldu.

Buradan ayrılıp, yedi saat kuzeye giderken büyük bir asker izine rastladık. Esirlerimize sorduk. (Allah bilir, Fransa kralı, Donkarkız(?) Vilâyeti, Danimarka vilâyeti ve Dış Fransa vilâyetinin askerleri bizim krala imdada gelip, Yanık üzerine giderler) dediler. Biz de yine batıya bir gün gidip...

Korokondor kalesi : Ne geldik. Dost ve düşman eli değmemiş bir büyük şehirdir. Nemçe çesarının hükmünde, dört tarafı bataklık olduğundan yağma edemeyip, sahrasında oturduk. Şehrin ortasında bir büyük manastırı var. Bu şehri de geçerek kuzeye doğru giderken bir büyük ağaç

gördük ki, dünyada böyle gölgeliği, dalı, yaprağı çok ağaç yoktur. Üçyüz dalı var ki, her biri fil cüssesi kadar... Yaprakları Rum salatası gibi ekşice... Lezzetli, yenilir. Fakat bütün ekşi şeyler kabız yaptığı halde bunun yaprağı sinameki gibi müshildir. Meyvası, pelid gibi yeşil olup gövdeye yapışıktır. Meyvası Bağdat hurması lezzetinde misk gibi kokar. Çok kuvvet vericidir. Çekirdeği yoktur. Bu ağaç o kadar büyüktür ki her dalının gölgesinde onarbin adam gölgelenir. Gölgesinde yedi yerde tepecikler ve kâgir sofacıklar vardır. Üçyüzden fazla meyhane ve fahişeevi vardır. Gövdesi o kadar kalındır ki, yetmiş kişi ancak kucaklayabildik. Ia tepesindeki çatallanmış yetmiş seksen dallarının arasından bir nehir, şadırvan gibi havaya sıçrar, ağaçtan epeyce uzakta, mermer bir havuzun içine dökülür. Çok lezzetli bir sudur. Bu su, ağacın gövdesinden, minâre yüksekliğindeki tepesine kadar çıkar ve oradan da bir minâre boyu havaya yükselir. Etrafında maksûreler, yaldızlı fıskıyeler, mutbak ve odalar, bağ ve bahçeler var ki, geçmiş krallar imâr etmişlerdir.

Hakîr hemen cebimde olan demir âletlerini çıkarıp bu ağacın gövdesine Nemçe dili yazısı ile (marya cot kapor, Hand makarfand), bu kelimeleri ata binip yazdım. Yâni (Meryem Ana için) ve kut kaporhand (Ulu Allah için) makarfand (duâ eder evliyâ) diye ağaca kazıdım. Hakîr bu ağacın aslını papaslardan sordum. Dediler ki:

(İsâ peygamberimiz dünyâ seyyahı idi. Buraya gelip bu ağacı dikti. Mucizeler olsun için Tuna'ya işâret etti. Tuna gelip bu ağacın içinden girip havaya çıkar. Sonra krallarımız bu havuzu, bu köşk ve tekkeleri yaptılar.)

Diye anlattılar. Doğrusu bu hakîr on padişahlık yedi iklimde böyle ağaç görmedim. Buradan yedi saatte Yenore şehrine geldik. Süleyman Han asrında bunu da Kasım Voyvoda harap etmiş. Hâlen çasar elinde gâyet mâmûrdur. Şehrin varoşunu gâzîler yaktılar, fakat kâfirler kalelerine kapanıp mukavemet ettiler. Bunların kale içine de Tatarlar kibritli ateş okları atıp yaktılar. Nice kâfirler dışarı çıkınca hepsi esir edildi. Oradan...

Beşloko şehri kalesi : Ne geldik. Nemçe çesarı hükmünde mâmûr bir şehirdir. Bu kale dibinde iken öyle yağmur yağdı ki, arabalarımız başımıza belâ oldu. Esir kâfirleri bağladık. Ormanda bir çamursuz yer bulup bu şehri uzaktan seyrettik. Yetmiş kilise saydım. Kalesi Nemet nehri kenarında beşgen şeklindedir. Bu şehre Nemet Uyvar kalesi iki merhaledir. Artık daha fazla yağmaya bakmayıp canımızı kurtarmağı düşünür olduk. Buradan altı saat bir dağ içinde giderken yedi sekiz yüz besili atlara rastladık. Sürücülerini söylettik. (Vallahi bu dağlar kralımızın korusu ve atlarıdır) dediler. Bütün atları alıp arabalar içindeki elbiseleri, 870 esirleri atlara bindirdik. Arabaları yaktık. Kuzeye giderek...

Gradçe şehri : Ne geldik. Nemçe çesarlarının tahtıdır. Esirlerimiz dediler ki (Bu şehir, Beç, Prağ'dan büyüktür. Sakın buradan ganimet almayın. Çünkü burada kralın oğulları ve akrabaları oturur. Kral ölürse, bunlardan biri kral olur). Bunun üzerine kırk elli gâzîler ile bir top atımı uzaktan şehri seyrettim. Beş altı katlı saraylar, manastırlar, bağ ve bahçeler, çan kuleleri vardı. İçinde asker pek çoktu. Buradan geçerek ertesi gün kuzeye gidip...

Esloş kalesi : Ne geldik. Nemçe kralı hükmündedir. Uzakta bir orman içinde durduk. Buralarda düşman askerlerine çok rastgelmeğe başladık. Kalesi, sahra ortasında gayet yüksekti. Bu kaleden bize yedi gülle attılar. Esirler (çasar tarafından bir vezir gelmiştir. Onun için atarlar, başkasına böyle top atmazlar) dediler. Burayı da geçip...

Semâni kalesi : Ne geldik. İmparator himâyesinde Morava nehri kenarındadır. Üçyüz adet top attılar. Kaleye yaklaşmadan dağlar içine girdik. Önde giden askerlerden bir Allah Allah sesi koptu. Derhal hepimiz ileri atılmak istedik. İhtiyarlar bizi durdurdular. Esirleri ortamıza aldık. İleri vardık. Hemen kâfirler üzerine at bırakıp bir (Hû) ettik. Tam iki saat cenk ettik. Düşman bizi az zannetmekle hatâ etmişti. Dağlara kaçtılar. Kaçanları kovalayıp kimini katlettik, kimini esir ettik. Esir ettiklerimiz dediler ki: (Siz bu kadar azıcık Türk askeri, biz onüçbin hıristiyan askeri. Siz nasıl kırabildiniz bu kadar askeri?) diye şaşırıp kaldılar. (Biz yedi gündür sizi kırmağa asker toplayıp fırsat gözetirdik. Meğer fırsat sizin imiş) dediler. Esirlerimiz (Bundan sonra hemen Rab suyunu karşıya geçegörün, Kanije'ye düşegören, yoksa malınızla, başınızla, canınızla kurtulamazsınız) dediler. Hamdolsun bu gâzâda 3700 esir aldık. Avretleri ve gulâmları ikişer ikişer atlara bindirdik. Beşyüz arabayı yaktık. Morava ve Rab nehirleri kenarında birer gün yattık. Ertesi gün Rab nehrini karşıya geçtik. Kılavuzumuzun birini katledip birini azâd etttik. Geride kalanlar bizi selâmete çıkarmağa söz verdiler. Sonra evvelce yanından geçtiğimiz Yelşeke (Belşeke) ye geldik. Bir orman içinde yattık.

Büyük temâşâ :

Evvelce geldiğimiz yol tarafından beşyüz kadar kâfir bize hücum ettiler. Biz de birden üzerlerine varınca kuskuna kuvvet kaçtılar. Bunların ardı sıra yine kâfir kıyafetli bir asker onları kovalamağa başladı. Biz de bunların üzerine Allah Allah diye at bırakınca, onlar da Allah Allah diye bağrıştılar, meğer bu sonrakiler bizim Kanije, Kuban ve Kapoşvar gâzileri imiş... Bunlar bize (Bizim atlarımız yorgun... Düşman atları da yorgun. Bre bunları siz kovalayın) dediler. Biz de hemen kâfirlere yetişip beşyüz kâfiri esir edip bağladık. Yarısını onları kovan gâzîlere verdik, yarısını biz aldık..

Ertesi gün 1074 senesi ..... günü sadrâzam alayı ile bizim kaldığımız orman önünden geçti. Biz de atlanıp esirleri atlara ve arabalara bindirdik. Sadrâzam önünden ihtişamla geçtik. Böyle onbin esirle geçerken Müslüman gâziler gayet sevinip taze can buldular. Han-zâde kethüdâsı İslâm Ağa ve diğer gâziler sadrâzama seçme beş esir verdiler. Sadrâzamın önünde yere kapandık. (Safâ geldiniz, hoş geldiniz. Alman vilâyeti gâzîleri) diye okşayıcı sözlerle iltifat etti. Birçok kimselere hil'at giydirirken hakîri görünce :

«İşte Evliyâ Çelebi, Almanya seyahati de yaptın. İnşaallah Beç, Prag vilâyetlerini de görürsün» deyip sırmalı kuşaklık hil'at ihsan etti. Hanzâdeye «Yüzün ak olsun, iyi asker göndermişsin!» diye ikramlarda bulundu, sadrâzam Han-zâdeye dedi ki: (Evvelce sizin kethüdânız olan İslâm Ağa'nın babası Kırım'da katlolunmuş.. Kendisi de korkup bu gazâya serdar oldu. İzniniz olursa bizim hizmetimizde olsunlar). Akıllı Han-zâde: (Efendim, ben de sinin hizmetindeyim, ayrılık seçilik yoktur. O da, ben de kulundur. Fakat Kırım'da babasının katlinin sebebi odur ki, Han babamı Sultanımın hizmetine gelmeğe komayıp beni gönderdi. Babam da bundan üzülerek Sefer Ağa'yı katletti. Ama İslâm Ağa kendi garibindir) deyip yer öptü.

Sadrâzam bu hakîr ile üç saat Alman vilâyetlerinde gördüklerimiz üzerinde konuştu. Pek hoşlandı. Yolların bataklık olduğunu söyleyince hoşlanmadı. (Hele bu söz burada kala..) deyince (Sultanım, meclis emanettir) deyip çadırıma çekildim.

Arkadaşlarımızla bir yere gelip bütün ganimetlerimizi pazara çıkardık. Bir pul etmedi. Çünkü İslâm ordusunda kıtlık vardı, herkes can pazarına düşmüştü. Pek çok yağan yağmur yüzünden atlar, hademelerim çamur içinde kalmışlardı. Atlar açlıktan ölmüşlerdi. Esirlerimizden binaltmış kadar seçme gulâmları serhadlılara ucuzca verip onbeşbin kuruş elde ettik. Ganimet mallarını onbin kuruşa sattık. Arabaları ateşe verdik. Kırksekizbin yiğit yirmibeşbin kuruşu paylaştık. Arkadaşlar, mallarımızı Kanije ve Sigetvar'a götürüp orada satalım dediler. Hemen o saat hareket ettik. Burada satılan eşyadan Hakîre üç nefer güneş parçası muğpeçe Alman güzeli gulâmları, üç adet açılmamış bâkır kızlar değdi.

BELEŞKE KALESİ YAKININDAN DÖNÜP MALLARIMIZI SATMAK İÇİN GİDERKEN GÖRDÜĞÜMÜZ KONAKLARI VE KALELERİ BEYÂN EDER

Mal satmağa kırksekizbin kişinin gitmesini sadrâzam münasip görmedi. Üçbin kişi için ferman yazıldı. Bütün arkadaşlarımız güvenilir kimselere esirlerini verdi. Doğuya giderek...

Şadran kalesi menzili : Ne geldik. Bir gece dağlara yatıp ertesi gün...

Kapoline kalesi : Ne geldik. Hâlâ Zirinli hükmündedir. Buradan da geçip...

Şilye kalesi : Ne geldik. Süleyman Han asrında fetholunmuştur. Zirinoğlu hükmündedir. Oradan: Cihan kalesine, oradan Merede kalesine geldik. Nemçe çasarı hükmünde, Zirinoğlu toprağındadır. Dağlar içinde yattık. Yine doğuya giderek Egersek kalesine, oradan doğuda sarp ormanlardan geçip Komar kalesine, oradan da...

Kanije kalesi : Ne geldik. Herkes bir konağa kondu. Hakîr vilâyetin vâlisi Şir-Hasan Paşaya kondum. Sadrâzamın çolak müezzini Ahmed Çelebi ile can sohbetleri ettik. Ertesi günü bütün esirlerimizi, mallarımızı pazara çıkardık. Bütün mallarımızı yüksek fiatla satıp sekiz günde seksenbin kuruş hasıl ettik.. Üçüncü Sultan Mehmed câmiinde 48 bin adet arkaadşlarımızın vekillerine bu parayı hakîr taksim ettim. Ama bu hakîre başkaca ortadan üçyüz altın, altı at, iki köle, üç adet Alman güzeli kızlar verdiler. Hakîr de bunları satıp aldığım paraları yeniçeri ağası Bodur-Ali Ağaya emânet bıraktım. Kanije içinde birer kuruşa at yemi almak canımıza yetti. Nihayet Kanijelilerden otuzar kuruşa yol bilir kılavuzlar tutup 1074 senesi zilhiccesinin üçüncü Kurban Bayramı günü Kanije'den batıya seğirdip...

Komar kalesi : Ne geldik. Süleyman Han asrında fetholunmuştur. Hâlâ Nemçe çasarı hükmünde sağlam bir palangadır. Dört tarafı sazlık ve bataklıktır. Sadrâzam yeni kaleyi döverken Budin askeri bu kaleyi yerle bir etmiş. Burada atlara yem kestirip akşamdan sonra sabaha kadar evvelce yanından geçip te hiçbir şey alamadığımız Egersek kalesi yanından batıya acele geçip yedi saat bataklık içinde gittik ve...

Merede Kalesi : Altında konakladık. Hâlâ Nemçe çasarı hükmündedir. Düz bir sahradadır. Eski bir de kilisesi var. Budin veziri İsmail Paşa bu kiliseyi lâğım ile atmış, bütün papasların murdar lâşeleri yerde yatardı. Bu kale içinde kırk Müslüman esir bulup kurtardık. Cebehâne ve toplarını Kanije'ye göndererek kalesini yerle bir etmişler. Yol üzerinde bir Müslüman çadırı bulduk. İçinde bir adam ölmüş kalmış.. Burunlarını kulaklarını çakallar yemiş... Bundan anladık ki İslâm askeri çok ıstırap çekmiştir. Biz de çamur deryâsı içinde bin zahmet çekerek...

Hedvik kalesi : Ne geldik. Süleyman Han'a itaât etmiş, hâlâ Engerus kralı hükmündedir. Buradan gidip Şarvar kalesi altında yattık. Bu kale de yakılmış idi. Buradan Beleşke kalesi görünüyordu. Buradan...

Egrevar kalesi : Ne geldik. Süleyman Hân asrında fetholunmuştur. Hâlâ çasarın uğursuz hâkimiyetindedir. İç kalesi dörtköşe bir eski palanga imiş. Sadrâzam fethedip, bütün toplarını Kanije'ye göndererek kaleyi de yakmış... Bu harab kalede on adet kâfir bulduk. Kuyularda elbiseleri varmış. Onları çıkarırken yakalayıp, bütün mallarını buldurduk. Dokuzunun boynunu vurduk. Çünkü bunlar bize ayak bağı olurdu. Birini kılavuz aldık. O gün gidip...

Keminvar kalesi : Ne geldik. Kemendvar, Kementvar da derler. Evvelce Alman diyârına giderken bunu ateşe vermiştik. Çasar hükmündedir. Henüz iç kalesini tâmir ediyorlarmış. Bizi görünce dağlara kaçtılar. Bu sırada öyle bir yağmur başladı ki, ancak bir kiliseye girip barınabildik. Bu kaleye bizden evvel İslâm askeri gelmiş konmuş. Katırlar, atlar ormanlar içinde serseri gezerdi. Hesapsız eşya yerlerde çamurlara serilmiş... Biz, İslâm askerini bozuldu sandık. Meğer bütün İslâm askeri ve hayvanlar açlıktan, yağmur fazlalığından canlarından bezip bütün mallarını bırakıp gitmişler. Biz de beş saat gidip akşama doğru Vaşvar Kalesi'ne geldik.

(ALTINCI CİLDİN SONU)

ALTINCI CİLDİN FİHRİSTİ

Şeçevar Kalesi 427
Macar Dili ve Hesapları 438
Bu Hakîrin Tise Nehrinden Orta - Macar Diyârına Çapula Gittiğimiz Konakları Beyan Eder 440
1071 (1661) Muharreminin Birinci Günü Tise Nehri Kenarı ile Sikel Diyârına Gittiğimizi Beyan Eder 450
Yeni Kralın Askere Büyük Ziyafet Çekişi 454
1072 Senesi Safer Ayının Yirminci Günü Erdel'in Sigel Vilâyetine Gittiğimizi Beyan Eder 457
Yeniçerilerle Tatarların Kavgası 463
İyiliksever Bir Papazın Serdar Ali Paşa ile Müşaveresi 464
Buradan Braşo Kalesine Gittiğimizi Beyan Eder 469
1072 Cumadelâhiresinde Belgrad'dan Arnavudluğa Yöneldim 477
Melek - Ahmed Paşanın Vefatı Garib Vak'ası 494
Melek - Ahmed Paşanın Doğuşundan Vefatına Kadar Geçen Halleri 496
1073 (1662) Senesi Şaban Ayının Başında, O Şiddetli Kış Gününde Alman Diyarı Gazasına ve Engerus (Macar) Kızılelmasına Gittiğimizi Beyan Eder 499
Karadeniz Kenarında Temâşâ Eylediğimiz Kaleler ve Kasabalar 501
Yanık Gazasının Sebebi 504
Edirne'den Yanık Gazâsına Gittiğimizi Beyan Eder 505
Belgrad'dan Engerus ve Alman Diyârına Seyâhatimiz 514
Zemon Kalesi Vasıfları 514
Macar Hükümdarının Tahtı, Sağlam ve Metin Budin Kalesi 542
1073 (1662) Zilhiccesinin Onbeşinde Budin Altından Uyvar Gazâsına Gidişimiz 572
Ciğerdelen Sahrasından Uyvar Kalesi Fethine Gittiğimizi Beyan Eder 601
Uyvar Kalesi Kuşatması 602
Uyvar Altından Kırkbin Tatarla Alman Vilâyetine = Hollandiye (Hollanda) ve İsfaç'a (İsveç'e) Gittiğimizi Beyan Eder 639
Hollandiye Vilâyetinden Geri Dönüşümüz 643
1074 (1663) Senesi Rebiülevvelinde Uyvar'dan Love ve Novigrad Gazâsına Gittiğimiz 650
Novigrad Gazâsına Gittiğimiz 652
Budin Kalesinden Belgrad'a Gittiğimizi Beyan Eder 657

Belgrad'dan Hersek Sancağında Söhrab - Mehmed Paşaya Muhafaza Emirleri Götürdüğümüzü Beyan Eder ... 661
Dobrovenedik Vilâyetine Gittiğimiz ... 677
Dobrovenedik Kalesi ... 678
Venedik'ten İstanbul'a Yollandığımız ... 686
Söhrab - Mehmed Paşa ile Belik'den Kotur ve Prast Kalelerini Yağma Etmeye Gittiğimiz ... 687
Resna Kalesinden, Âsi Olan Piyore ve Nikşik Dağlarına Gittiğimiz ... 689
Gaçga Sahrasından Venedik Hazinesi İmdadına Gittiğimiz ... 691
Hersek Diyarından Yeni Kale Seferine Gittiğimizi Beyan Eder ... 692
Bosna Saray'dan Yenikale Gazasına Gittiğimizi Beyan Eder ... 700
Kanije Kalesi Kurtarmasına Gittiğimizi Beyan Eder ... 703
Düşmanın Bozulduğu ... 715
Yenikale Denilen Zirinvar Kalesinin Kuşatması ... 720
Dodoşko - Mekemorya - İslâvonya Vilâyetlerine Gittiğimiz ... 722
Amansız Kâfiristan Vilâyeti Olan İmansız Alman Diyârının Fetihleri Beyânındadır ... 728
Beleşke Kalesi Yakınından Dönüp Mallarımızı Satmak İçin Giderken Gördüğümüz Konakları ve Kaleleri Beyan Eder ... 736